FR. R. KREUTZWALDI KIRJAVAHETUS

FR. R. KREUTZWALDI
JA
A. SCHIEFNERI
KIRJAVAHETUS

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA
KIRJANDUSMUUSEUM

FR. R. KREUTZWALDI KIRJAVAHETUS

III

TOIMETUSE KOLLEEGIUM:
E. Jansen, M. Lepik,
L. Raud, E. Sõgel
ja H. Tobias

Eesti Riiklik Kirjastus
TALLINN
1953

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA
KIRJANDUSMUUSEUM

FR. R. KREUTZWALDI JA A. SCHIEFNERI KIRJAVAHETUS

1853–1879

Eesti Riiklik Kirjastus
TALLINN
1953

Trükitakse Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Toimetus-Kirjastusnõukogu otsusel

*

Toimetaja M. Lepik

*

TKN nr. 142

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
21646

EESSÕNA

Käesoleva Fr. R. Kreutzwaldi ja A. Schiefneri kirjavahetuse väljaandega alustab Eesti NSV Teaduste Akadeemia Kirjandusmuuseum Kreutzwaldi ulatuslikkude kirjavahetuste sarja publitseerimist, kuhu koondatakse kõik tema seni teadaolevad ja tänapäevani säilinud kui ka töökäigu kestel veel avastatavad kirjad ühes vastustega. Kogu see kirjavahetuste väljaanne on planeeritud kuude köitesse, kusjuures materjali köidetesse koondamisel on põhiliselt silmas peetud kronoloogilist printsiipi, s. t. ajaliselt varasemad kirjad paigutatakse esimestesse, hilisemad viimastesse köidetesse. Väljaande parema kasutamise seisukohast lähtudes on ometi otstarbekohaseks peetud, et ühele korrespondendile saadetud kirjad oleks koondatud kõik ühte köitesse, kuigi nad puht-kronoloogiliselt võiksid osaliselt kuuluda mitmesse. Samuti antakse suuremad kirjavahetused, nagu näit. Kreutzwaldi ja Schiefneri ning Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetused, omaette köidetena. Esialgse kava järgi kujuneks üksikute köidete sisu järgmiseks: I (1836—1850): Kreutzwaldi kirjavahetus Faehlmanniga, D. H. Jürgensoniga, akadeemik P. Koeppeniga jt.; II (1847—1866): Kreutzwaldi kirjavahetus A. H. Neusiga, kirjad E. Sachssendahlile, E. Lönnrotile, C. Reinthalile, J. A. Sjögrenile jt.; III (1853—1879): Kreutzwaldi ja Schiefneri kirjavahetus; IV (1859—1875): Kreutzwaldi kirjad G. Schultz-Bertramile, A. Ahlqvistile, J. Krohnile, Yrjö-Koskinenile jt.; V (1867—1873): Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus; VI (1862—1882): Kreutzwaldi kirjad J. Adamsonile, C. R. Jakobsonile, J. Kölerile, J. Hurdale, M. Veskele jt. Üksikute köidete trükivalmis seadmise lähtekohaks on see põhimõte, et esmajärjekorras avaldatakse need kirjavahetused, mis seni on laiemale lugejaskonnale hoopiski tundmatud, kuna hiljem ilmuvad need, mis juba varemini kas osaliselt või täielikult tuttavad, näit. Kreutzwaldi kirjavahetus Faehlmanniga, Koidulaga ja mõned teised. Vastavalt sellele läheb siis nõukogude lugeja kätte esimesena käesolev III köide, millele järgnevad II, IV jne. köide.

Käesoleva väljaande aluseks olevate kirjade originaaltekstid säilitatakse Eesti NSV Teaduste Akadeemia Kirjandusmuuseumi Käsikirjade Osakonna fondides (Kreutzwaldi kirjad — fond 64, M. 3 : 1 ja Schiefneri kirjad — fond 63, M. 2 : 1). Kahjuks pole aga see kirjavahetus täielikult säilinud. Nõnda puudub näit. rida Kreutzwaldi kirju 1854. ja 1855. aastast, täielikult puuduvad need 1863. a. aprillist kuni 1865. a. veebruarini jne. Samuti on paiguti kaotsi läinud mõned Schiefneri kirjad. Võimalust mööda on need lüngad kommentaarides lähemalt fikseeritud. Kirjad on algupäraselt kirjutatud saksa keeles, kuna siin avaldatakse need eestikeelses tõlkes, et teha nad loetavaks võimalikult laiadele lugejate hulkadele.

Kirjad avaldatakse üldiselt tervikuna, — kärpeid on tehtud ainult ebaoluliste elu-olustikuliste ja kitsalt isiklikkude küsimuste piirides (seda peamiselt Schiefneri kirjades), mis teadusliku uurimise ega tänapäevase nõukogude lugeja seisukohalt enam mingisugust huvi ei paku. Kärbete tähistamise tingmärgiks tekstis on [- - -], kuna nurksulgudesse [ ] on paigutatud kõik vajalikud toimetajapoolsed täiendused ja lisandused. *Kursiivkiri* tähistab algkeelses tekstis esinevaid eesti- ja võõrkeelseid sõnu ning lauseid.

Kirjade sisulise mõistmise hõlbustamiseks on need varustatud lühikeste selgitavate ja võimalust mööda hindavate kommentaaridega, mis on paigutatud iga kirja lõppu; lugeja orienteerumist kogu kirjavahetuse ulatuses abistavad aga sissejuhatus ja teose lõpus olevad registrid.

Kõik daatumid kogu kirjavahetuse ja kommentaaride ulatuses on toodud vana kalendri järgi; ainult mõningais Schiefneri poolt välismailt saadetud kirjades esinevad daatumid uue kalendri järgi ja need on säilitatud.

Toimetaja

FR. R. KREUTZWALD.
Foto 1860. aastaist.

FR. R. KREUTZWALD JA TEMA KIRJAVAHETUS A. SCHIEFNERIGA

I

Eesti demokraatlik kultuuripärand on lahutamatult seotud Friedrich Reinhold Kreutzwaldi nimega. Mistahes küljest me ka vaatleksime möödunud sajandi kultuurilist elu, ikka kerkib Kreutzwald selle rajajate ja loojate hulgas esile keskse ning meie oludes suure kujuna, kelle tegevuse ulatust ja mitmekülgsust peame paratamatult imetlema veel tänapäevalgi. Kogu tema tegevus oli seotud rahvaga, kogu tema looming kuulus rahvale. Kreutzwald oli eesti demokraatliku rahvusliku kirjanduse rajaja, eesti folkloristika alustaja, eesti keele väljapaistev arendaja, publitsist ja paljude rahvavalgustuslikke eesmärke teenivate teoste autor. Tema sulest on ilmunud kirjutusi Eesti ajaloo, arheoloogia ja etnograafia alalt. Ja lõpuks ei saa unustada ta kutsealastki tegevust: ka arstina tegutses ta oma rahva kasuks, taotledes eesti rahva tervishoidliku taseme tõstmist.

Kreutzwaldi maailmavaade, kirjanduslik looming ja mitmekülgne ühiskondlik tegevus olid murrangulise ajastu keerukate vastuolude peegelduseks. Ta tegevus kuulub perioodi, mil kogu Venemaal, sealhulgas ka Baltimaadel, teostus vanade feodaalsete tootmissuhete likvideerimine ja uute kapitalistlike suhete rajamine. Murranguga baasis kaasnes ka uue ideoloogia hoogne tõus, kajastudes nii otseselt ühiskondliku mõtte arenemises kui ka kirjanduses. Selle murrangu tulemuseks oli ühtlasi eesti rahvuse tekkimine ja rahvusliku kultuuri kujunemine.

Progressiivne ideoloogia — valgustuslik-demokraatlik ideoloogia väljendas ühiskonna arenemise peaülesannet oma ajastul, see tähendab, võitlust pärisorjuse või selle igandite vastu. Seejuures kajastas eesrindlik ideoloogia vene ühiskonna eesrindliku jõu — Venemaa revolutsiooniliste talurahvahulkade taotlusi.

Demokraatliku ideoloogia üheks väljapaistvamaks esindajaks Eestis oli Kreutzwald. Ta maailmavaate ja ta loomingu sisuks oli võitlus pärisorjuse vastu. Just seda perioodi, millesse kuulub Kreutzwaldi tegevus, mõtleb Lenin, öeldes, et sel ajal „kui kirjutasid meie 40. kuni 60. aastate valgustajad, piirdusid k õ i k ühiskondlikud küsimused võitlusega pärisorjuse ja selle jäänuste vastu . . ." [1].

Kreutzwaldi maailmavaade ja tegevus väljendasid talurahva kui eesti rahva rõhuva enamuse huve. Kuigi eesti talurahvas Kreutzwaldi tegutsemise perioodil üha enam diferentseerus, astus ta välja seevõrd, kuivõrd säilis veel feodalismi igandeid, ühtse pärisorjusliku ühiskonna klassina. Kreutzwaldi tegevuse otseseks taustaks oli seega eesti talurahva terav klassivõitlus oma kurnajate, balti-saksa mõisnike vastu. See oli võitlus kõigi feodalismi igandite otsustava ja lõpliku likvideerimise eest, võitlus kapitalismile üleminеku revolutsioonilise tee eest. Kreutzwald lähtus rahva enda taotlustest ja ta tegevusel ning loomingul — ta folkloorile põhjenevail ilukirjanduslikel teostel, ta populaarteaduslikel töödel oli oluline osa eesti rahva äratamisel ja aktiviseerimisel.

Ajal, mil Kreutzwald sündis, kasvas ja omandas haridust — XIX sajandi algul —, valitsesid eesti ühiskonnas pärisorjuslikud suhted. Neid kaitses „balti erikord", see tähendab, balti parunite XVII ja XVIII sajandi vältel väljakujunenud privileegide süsteem, mis Baltimaid isoleeris teistest Venemaa kubermangudest. „Balti erikorra" ja rahvuslike vastuolude tingimustes oli talurahva ekspluateerimine Baltimaadel veelgi rängem kui mujal Venemaal.

Venemaal tuli XIX sajandi algul troonile Aleksander I, kes oma valitsusaja algul harrastas mängimist liberaalsete fraasidega. Peatselt aga, XIX sajandi teisel aastakümnel, algas

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 2. k., Tallinn 1949, lk. 453.

poliitilise reaktsiooni — Püha Liidu, araktšejevluse, müstitsismi ja pietismi ajajärk.

Samal ajal aga hakkas valmima suur ühiskondlik murrang. Süvenes konflikt kasvavate tootlike jõudude ja vanade tootmissuhete vahel; arenesid uute, kapitalistlike tootmissuhete elemendid. Kujuneva feodalismi kriisi olukorras laius samal ajal revolutsiooniline liikumine kogu Venemaal, saades tugeva tõuke 1812. a. Isamaasõjalt. Teravnes talurahva klassivõitlus. XIX sajandi 20. aastatel heiskasid pärisorjuse- ja isevalitsusevastase võitluslipu dekabristid. Ka Baltimaadel näitas talurahva ulatuslik klassivõitlus feodaalkorra süvenevat kriisi ja valitsev klasski — balti-saksa aadel — ei saanud enam valitseda vanaviisi. Mõisnikud püüdsid lahendada tekkinud ummikut 1816.—1819. a. seadustega, millega talupojale anti küll nimeliselt isiklik vabadus, rööviti talt aga kogu maa ja jäeti ta mõisniku igakülgse sunnivõimu alla. Seega olid need seadused ainult vormilt kodanlikud, säilitades sisuliselt feodaalsed ekspluateerimismeetodid. Feodaalide meeleheitlikust vastupanust hoolimata murdsid aga kapitalistlikud tootmissuhted endale üha hoogsamalt teed, kutsudes esile uusi nähtusi ka pealisehituses. Seoses uute suhete arenemisega ilmnes eesti talurahvas kasvav tung hariduse järele. Ja kuigi selle saavutamine oli ikka veel väga raske, tõusid XIX sajandi algul eesti talurahva hulgast ometi haritlased, kes enam ei salanud oma päritolu ega muutunud sakslasteks. See oli seaduspärane — eesti ühiskond vajas niisuguseid mehi.

Eesrindliku pärisorjusevastase mõtte esindajad Eestis olid siiani põlvnenud balti-saksa kodanluse, osalt aadli ja sellega seotud intelligentsi hulgast. Radikaalsemad neist — publitsist ning kirjanik G. Merkel ja Saksamaalt pärinev koduõpetaja J. Chr. Petri — kritiseerisid XVIII sajandi lõpul teravalt pärisorjuslikku korda. Ka dekabristide ideoloogia tungis balti aadli hulka. XIX sajandi esimese kolmandiku lõpul aga hakkasid esile kerkima eestlastest valgustajad. Seoses uute suhete arenemisega küpsesid ka eesti rahvusliku kultuuri elemendid, hakkas tekkima eesti rahvuslik kirjandus (esimesi esindajaid Kr. J. Peterson, 1801—1822).

Kreutzwald sündis 26. detsembril 1803. a. Jõepere mõisas pärisorja pojana. 1815. a. ta isa vabastati ja oli hiljem mõisa-

ametnikuks mitmes mõisas — Virumaal Kaarlis, Harjumaal Ohulepal ja Järvamaal Viisul. Varasest lapseeast saadik nägi Kreutzwald eesti talupoja-pärisorja elu tegelikkust, mis sai ta progressiivse maailmavaate kujunemise aluseks. Ta nägi eesti talupoja masendavat viletsust ja valitseva klassi, balti-saksa mõisnike jõhkrat ülekohut. Kuid ka selle rahva võitlus oma kurnajatega jõudis varakult Kreutzwaldi teadvusse: ta mäletab, et ta Kaarlis kasvades kuulis talurahva 1805. a. väljaastumistest. Varasest lapseeast alates jälgis Kreutzwald üha kasvava huvi ja armastusega eesti rahvaluulet, milles kajastus kõige vahetumalt töötava inimese maailmavaade: viha kurnajate vastu, kustumatu võitlustahe ja usk paremasse tulevikku. Rahvaluule oli oluliseks ideoloogiliseks allikaks Kreutzwaldi maailmavaate kujunemisel.

Ränkade pingutustega omandas Kreutzwald eelhariduse ülikooli astumiseks. 1817.—1818. aastani õppis ta Rakvere kreiskoolis, 1819.—1820. aastani Tallinna kreiskoolis. 1820.—1824. aastani töötas Kreutzwald algkooliõpetajana Tallinnas ja 1824.—1825. aastani koduõpetajana Peterburis.

1826.—1833. aastani õppis Kreutzwald Tartu ülikoolis arstiteadust. Ta maailmavaate kujunemisele oli suure tähtsusega loodusteadusliku hariduse omandamine selles eesrindliku vene teaduse tsentrumis, mis oli kujunemas tähelepandavaks teguriks Baltimaade kultuurielus. Tartu ülikooli ilmet iseloomustab näit. see, et 1828. a. alustas siin tööd professorite instituut, kus õppisid Pirogov, Inozemtsev jt. Peale oma eriala kuulas Kreutzwald Tartu ülikoolis professor Morgensterni loenguid kirjandusest. Siin tutvus Kreutzwald valgustuslike ideedega ja süvenes ta juba koolipõlves ilmnenud huvi saksa suurte demokraatlike kirjanike Goethe ja Schilleri vastu, kes koos Heinega jäid Kreutzwaldi armastatumaiks kirjanikeks. Ülikooliperioodi kuulubki Kreutzwaldi otsus asuda tööle oma rahva kasuks [2]. See oli otseselt seotud Kreutzwaldi ja teise väljapaistva eestlase Friedrich Robert Faehlmanni (1798—1850) sõpruse algusega. Faehlmann õppis Tartu ülikoolis 1817.—1825. aastani arstiteadust ja töötas hiljem Tartus

[2] Kreutzwaldi kiri Viru Kalevipoja Seltsile 29. jaanuarist 1878.

arstina. Olukorras, kus kõik materiaalsed hüved, kogu kultuur ja haridus olid võõramaiste kurnajate käsutuses, kuulusid Faehlmann ja Kreutzwald esimeste üksikute haritud eestlaste hulka, kes end üldse julgesid eestlasteks tunnistada. Faehlmann koondas enda ümber 1820. aastate teisel poolel esimese väikese haritlaste ringkonna, kes tegeles, nagu Kreutzwald hiljem formuleeris, „eesti huvidega".

1833. aastal asus Kreutzwald Võrru, kus ta puudusega võideldes töötas esialgu vabalt praktiseeriva, hiljem linnaarstina. Faehlmann jäi Tartusse. Nende sõprus ja koostöö ühiskondlikus tegevuses aga jätkus.

Faehlmanni ja Kreutzwaldi maailmavaateline väljakujunemine ja ühiskondliku tegevuse algus kuulub 1830.—1840. aastatesse, mil eesti ühiskonnas üha selgemalt ilmnes uute tootmissuhete küpsemine. Kasvas põllumajanduse kaubalisus. Mõisnikud olid sunnitud ratsionaliseerima ikka enam turuga seostuvat mõisamajandust, arendama karjakasvatust, kasvatama uusi kultuure, rakendama mitmeväljasüsteemi jne. Tööstuses hakati kasutama aurujõudu; tekkis uusi, juba suhteliselt suuri ettevõtteid. Kuid v a l i t s e v a d olid ikka veel pärisorjuslikud suhted. Võimutsev teorendisüsteem laostas talumajandust ja muutis talurahva olukorra aina viletsamaks. Säilis balti parunite monopol maale ja kurikuulus „balti erikord". Võimsate ideoloogiliste relvadena olid balti mõisnike käsutuses luteri kirik ja „piiblisalmide orjusele" rajatud eesti rahvakool, aga ka kogu selleaegne ilmalik ja vaimulik „rahvakirjandus". Balti mõisnike võimu kaitses äärmine poliitiline reaktsioon, mida Nikolai I, „Euroopa sandarm", teostas „otsekohesusega ja jultunud avameelsusega" [3]. Range tsensuur lämmatas iga vähegi julgema väljenduse ja vabama sõna.

Kuid uus murdis esile. Tõsised muudatused baasis kajastusid ilmekalt pealisehituses. Üle kogu Venemaa laienes ja teravnes talurahva klassivõitlus. Selle taustal arenes 1830.—40. aastatel A. I. Herzeni ja V. G. Belinski tegevus, kes panid aluse vene revolutsioonilis-demokraatlikule mõttele. Üha enam mõjutas vene ühiskondlik mõte ka eesrindliku ideoloogia arenemist teiste rahvaste juures.

---

[3] К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 11, стр. 259.

Ka Eestis tugevnes pärisorjusevastane ideoloogia. Selle aluseks oli eesti talurahva klassivõitlus, mis eriti hoogustus 1840. aastatel. Eesti talurahva taotlusi väljendasid nüüd talurahva enda ideoloogid — Faehlmann ja Kreutzwald. Ikka selgemini võib jälgida rahvusliku kultuuri elementide arenemist, eesti rahvusliku kirjanduse kujunemist.

Faehlmann oli tugeva tahte ning iseloomuga inimene ja ta asus kindlalt eesti talurahva huvide kaitsmise positsioonile. Ta oli feodaalkorra ja kõigi selle avalduste põhimõtteline vaenlane, kes balti parunites nägi eesti rahva orjastajaid ja halastamatuid rõhujaid.

Faehlmanni ja Kreutzwaldi peataotluseks oli eesti talurahva äratamine, aktiviseerimine, ta vabastamine feodaalse ideoloogia kammitsaist. See tähendas võitlust eeskätt balti parunite ideoloogiliste käsikute — pastorite pimestava mõju vastu rahvahulkades. Mida enam arenesid uued suhted, mida enam teravnes eesti talurahva võitlus mõisnike vastu, mida enam mõisnikud tundsid hirmu oma positsiooni pärast, seda suurema hooga jutlustati eesti rahvale leppimise vajadust oma viletsa olukorraga, kuulekust maistele ülemustele ja lootust taevasele paradiisile. Vastukaaluks pastorite poolt produtseeritavale Kreutzwaldi termini järgi „pahnakirjandusele" asusid Faehlmann ja Kreutzwald 1840. aastatel tõeliselt rahvaliku valgustava kirjanduse loomisele. Mõlemad sõbrad kasutasid olemasolevaid võimalusi selleks, et astuda välja eesti talurahva huvide kaitseks ning võidelda feodaalse rassismi vastu, tõestades eesti rahva kultuurivõimelisust.

1838. a. asutati Faehlmanni initsiatiivil Õpetatud Eesti Selts, mis seadis endale eesmärgiks „arendada teadmisi eesti rahva minevikust ja olevikust, keelest ja kirjandusest kui ka eestlaste asustatud maast". Seni kuni Seltsi presidendiks oli Faehlmann, arendas see hinnatavat tegevust eesti keele, folkloori, etnograafia ja ajaloo alal, aga ka eesti rahva valgustamisel. Kreutzwald astus Õpetatud Eesti Seltsi liikmeks 1839. aastal.

Faehlmann ja Kreutzwald hindasid eriti kõrgelt just folkloori tähtsust võitluses feodaalse ideoloogiaga. Nähes folklooris eesti rahva elujõu, sisemiste väärtuste ja suurte loovate võimete tõestust, lähtusid nad oma kirjanduslikus loomingus rahvaluulest ja seadsid endale eesmärgiks anda eesti rahvale

tagasi ta pärand pärisorjusevastase võitluse relvana. 1830. aastatest peale arendas Faehlmann eesti rahva eepose „Kalevipoeg" koostamise ideed, asudes materjalide kogumisele ja kavandades eepose ülesehitust.

Kuid Faehlmann suri 1850. aastal. Ühise ürituse jätkamine, sealhulgas „Kalevipoja" lõpuleviimine, jäi Kreutzwaldi hooleks.

1850.—1860. aastad — see oli periood, mil kogu Venemaal võitsid uued, kapitalistlikud tootmissuhted. Tootlike jõudude ja vanade tootmissuhete konflikti teravat astet näitas revolutsiooniline situatsioon Venemaal 1859.—1861. aastani. Talurahvaliikumise survel oli valitsev klass sunnitud 1861. a. Venemaa talurahva vabastama pärisorjusest. Sellega algas uus ajajärk Venemaa elus — kapitalismi ajajärk. Kuigi 1861. a. talurahvaseadus oli ainult osaline lahendus ning säilitas rohkesti feodalismi igandeid, soodustas ta siiski siseturu kujunemist, kapitalismi hoogsat arenemist üle kogu maa.

Uute suhete võidulepääs oli ka Eestis seotud talurahva klassivõitluse ulatuslike ja teravate puhangutega, mis olid osaks ülevenemaalisest reformieelsest liikumisest. Põhja-Eesti talupoegade ulatuslik võitlus 1858. a., Maltsveti liikumine 1850. aastate lõpul ja 1860. aastate algul, mis hoolimata usulisest vormist oli samuti talurahva klassivõitlus mõisnike vastu, väljarändamisliikumine, petitsioonide esitamine keisrile feodaalkorra vastu suunatud nõuetega 1864. jj. aastatel — niisugused sündmused iseloomustasid eesti ühiskonda sel ajal, tekitades kabuhirmu balti-saksa mõisnike hulgas.

1849. aastast kuni 1860. aastate keskpaigani olid mõisnikud sunnitud ka Baltimaadel läbi viima rea kodanlikke reforme, mis tunduvalt avardasid teed kapitalismi arenemisele. Pärast 1861. aastat algas ka Baltimaadel kapitalismi üha hoogustuv arenemine nii tööstuses kui ka põllumajanduses. Külas algas hoogne talude päriseksostmine ja siirdumine raharendile. See protsess oli seotud talurahva suurema osa süveneva proletariseerumisega. Nii kujunes vaba tööjõu turg. Arenes suurtööstus ja eesrindlikema ühiskondliku jõuna formeerus eesti töölisklass, kes alustas 1870. aastal võitlust kapitalistide vastu.

Üha teravamalt ilmnesid nüüd nii maal kui linnas uued, kapitalistlikule süsteemile omased vastuolud. Seevõrd aga, kui-

võrd säilis ikka veel balti mõisnike monopol maale ja „balti erikord", kuivõrd säilis veel rohkesti pärisorjuse igandeid, seevõrd jäi oluliseks probleemiks eesti ühiskonna arenemises ikka veel pärisorjusevastane võitlus, milles eesti talurahvas esines ühtse klassina. Anakronistlik „balti erikord" oli takistuseks kapitalismi arenemisele mitte üksnes Baltimaade, vaid kogu Venemaa seisukohalt. Seetõttu kerkis üha teravamalt päevakorda „balti erikorra" likvideerimise küsimus.

Seoses kapitalistliku baasi kujunemisega toimus ühtlasi eesti rahvuse konsolideerumine. Rahvusliku liikumise põhiliseks küsimuseks Eestis nagu teisteski Venemaa äärekubermangudes oli agraarküsimus. Kuna valitsevaks klassiks Eestis olid balti-saksa mõisnikud-suurmaaomanikud, siis võttis võitlus feodaalkorra igandite vastu paratamatult rahvusliku, seejuures saksavastase värvingu. Balti-saksa aadli ideoloogid püüdsid üha meeleheitlikumalt kaitsta oma muust Venemaast eraldatud positsiooni, „balti erikorda". Enda õigustamiseks jutlustati ikka intensiivsemalt kurikuulsat kultuurträgertumi-teooriat, eitades eesti rahva elu- ja kultuurivõimelisust. Samasuguse põlgusega suhtusid balti aadli ideoloogid ka vene rahvasse. Kõdunevat feodaalkorda püüti kujutada mingi kõrgema „saksa kultuuri" kehastusena. Kui seni olid võõrrahvusest rõhujad Faehlmanni sõnade järgi eesti rahvale jätnud ta keele „orja tunnusena", siis nüüd — kuna tunti end ebakindlana — ilmnes püüe eesti rahvast saksastada. Niisugune oli parunite ideoloogiline arsenal, mille vastu eesti talurahva ideoloogidel tuli suunata oma löögid.

Talurahvahulkade pärisorjusevastase võitluse teravnemisega 1850.—1860. aastatel kaasnes pärisorjuse ja isevalitsuse vastu suunatud eesrindliku ühiskondliku mõtte võimas tõus kogu Venemaal. Venemaa revolutsioonilise talurahva, kõigi Venemaa rahvaste huve kajastasid nüüd suured revolutsioonilised demokraadid — V. G. Tšernõševski ja N. A. Dobroljubov. Nende ideede mõju oli oluliseks teguriks eesrindliku ühiskondliku mõtte arenemises Baltimaadel. Tšernõševski töödes kajastus otseselt ka eesti talurahva olukord. Suur tähtsus Eesti suhtes oli ka Herzeni ülddemokraatlikul „Kolokol'il". Selle ajakirjaga seotud vene demokraatlikes ringkondades kasvas elav huvi ka eesti talurahva olukorra vastu, — „Kolokolis"

ilmunud artikleis kõneldi otseselt eesti talurahva halastamatust kurnamisest balti mõisnike poolt, eesti talurahva klassivõitlusest.[4] „Kolokoli" loeti Tallinnas ja Tartus ning saadeti sellele sõnumeid.

Ka Eestis kaasnes suure ühiskondliku murranguga pärisorjusevastase, demokraatliku ideoloogia tugevnemine, eeskätt eesti talurahva enda hulgast põlvnevate haritlaste ringkondade tekkimine selle ideoloogia kandjatena.

1860. aastatel algas ühtlasi eesti rahvuslik liikumine, hoogustudes eriti 1870. aastatel. Selles eraldus juba algusest peale kaks suunda. Progressiivse, demokraatliku suuna ideoloogid väljendasid laiade talurahvahulkade taotlusi, võideldes balti mõisnike võimu ja kõigi feodalismi igandite vastu, „balti erikorra" vastu, Venemaaga tihedama liitumise eest ühiskondliku progressi huvides. Konservatiivne-klerikaalne suund kajastas ühiskonna kitsa ladviku, külakodanluse huve ja taotles kokkulepet feodaalidega, kasutades rahvuslikke loosungeid rahvahulkade petmiseks, nende tõmbamiseks kodanluse mõju alla.

Seoses eesti rahvuse kujunemisega võib 1860. aastatel kõnelda juba eesti rahvusliku kultuuri olemasolust.

Sellal näeme Kreutzwaldi kui väljakujunenud vaadetega valgustajat-demokraati, tõeliselt rahvalikku rahvuslikku kirjanikku ja teadlast-folkloristi.

Kreutzwaldi filosoofilistes vaadetes on filosoofilise materialismi ja dialektika jooni. Ta nägi meid ümbritsevat maailma vankumatutele seaduspärasustele alluva objektiivse tegelikkusena ja tunnustas selle tegelikkuse tunnetatavust. Siinjuures ta küll ei jõudnud järjekindla materialismini, vaid peatus deismil. Kodanlikud uurijad on pööranud palju tähelepanu Kreutzwaldi religioossetele vaadetele, kõneldes ta „sügavatundelisest", „hardast", „transtsendentsest" usundlikkusest. Tegelikult oli Kreutzwaldi religioossete vaadete funktsiooniks võitlus feodalismi ideoloogia vastu. Ta deistlik-panteistlik jumalakäsitus tähendas maailma ja selle objektiivsete seaduspärasuste tunnustamist, inimese mõistuse jõu ja suuruse tunnustamist. Talle oli jumal liikumise algpõhjus, mille tunnetamiseni võis jõuda

[4] Näiteks „Kolokol" 1. oktoobrist 1858; 1. detsembrist 1858.

mõistuse aktiivse tegevusega, mitte pimeda uskumisega. Teravalt kritiseeris Kreutzwald dogmasid ja „kiriklikku ebausku", nähes neis „vaimset rumaldamisvahendit". Teiselt poolt samastas Kreutzwald religiooni mõiste humaansuseideega, kõigi inimeste võrdsuse ja vendluse ideega, astudes selle nimel välja feodaalse seisuslikkuse vastu.

Tunnetusteoorias asus Kreutzwald materialistlikel positsioonidel. Õigesti nägi ta tunnetuse lätet kogemuses, samuti oli ta aga ka veendunud inimmõistuse olulises osas ja võimetes.

Kreutzwaldi maailmavaate üheks kõige tüüpilisemaks jooneks oli see, et ta nii loodust kui ka ühiskonda nägi alatises liikumises, et ta vankumatult uskus progressi ja edasiminekusse. Sellelgi seisukohal oli suur tähtsus ta elu praktikas, ta ühiskondlikus tegevuses. Vastuolude võitlust nägi Kreutzwald peamiselt i d e e d e valdkonnas — vaimuvalguse ja vaimupimeduse vahel.

Kreutzwaldi ühiskondlik-poliitiliste vaadete sisuks oli vaen pärisorjuse ja kõigi selle sünnituste vastu, kindel seisukohavõtt eesti talupoja poolel. Eesti talurahvas ja balti paruneis nägi ta antagonistlikke ühiskondlikke jõude. Kreutzwald taotles eesti talurahva igakülgset hüvangut, talurahvale maaomandi kindlustamist kindlate madalate maa ostuhindadega. Terava eitusega suhtus Kreutzwald „balti erikorda", taotledes nii Eesti ala tihedamat liitumist Venemaaga. Seejuures kartis ta aga õigustatult tsaristliku reaktsiooni venestamispüüdeid eesti rahva suhtes. Jälgides ühiskonna arenemise protsessi, veendus Kreutzwald, et „balti erikord" on määratud paratamatule hävimisele — nii nagu kogu balti aadel, üldse aadel on määratud hukkumisele.

Kreutzwaldi maailmavaadet iseloomustas avar humanism, mille nimel ta oli igasuguse sotsiaalse ebavõrdsuse, igasuguse rõhumise, igasuguse rahvusliku ja rassilise diskrimineerimise vaenlane. Kreutzwaldi humanism oli enamasti k o n k r e e t n e: selle sisuks oli paljukannatanud eesti talupoja huvide kaitsmine. See oli võitlev humanism, mis oli suunatud sotsiaalse ülekohtu vastu.

Niisugused põhimõtted olidki aluseks Kreutzwaldi väljaastumistele eesti rahva kultuuriliste, loovate võimete kaitseks, ta väsimatule tegevusele eesti talurahva valgustamiseks ja ära-

tamiseks. Progressi ja vaimuvabaduse verivaenlasi nägi Kreutzwald õigustatult balti-saksa, samuti eesti kirikuõpetajates, keda ta oma teostes ja kirjades piitsutas kõige teravama sarkasmiga kui „pimedusemehi", kui „mustas lambanahas hunte".

Kreutzwald oli demokraat, see tähendab, ta kaitses ühiskonna rõhuva enamuse huve. Kuid ta ei jõudnud revolutsioonilise demokratismini. Ta maailmavaates ja tegevuses esineb küllaltki vastuolusid ja kõikumisi. Tüüpilise valgustajana käsitas Kreutzwald ühiskonna arenemise küsimusi idealistlikult, nähes hariduse levitamises rahvahulkadesse ühiskondliku progressi põhitegurit. Ta ei näinud, et kehtivat korda saab hävitada ainult revolutsioonilisel teel. Ta peaaegu ei näinud seda, et kapitalistlikus ühiskonnas on niisama teravad, antagonistlikud vastuolud kui feodaalses ühiskonnas, et kapitalismi arenemisega need vastuolud üha teravnevad.

Kreutzwaldi loomingu ja ühiskondliku tegevuse kõrgaeg haarab aastaid 1850—1870.

1850. aastate algul tegeles Kreutzwald intensiivselt koostöös A. H. Neusiga eesti folkloristika alal. Samuti tegutses ta rahvakommete uurijana. 1850. aastatel viis Kreutzwald lõpule Faehlmanni ürituse, koostades eesti rahva eepose „Kalevipoeg". „Kalevipoeg" — see rahvahulkade vabadusliikumisega tihedasti seotud teos on rahvaloomingu ja Kreutzwaldi kui sügavalt rahvusliku kirjaniku loomingulise koostöö tulemus. Võttes kokku rahvaluulepärimuste motiivid ja mõtestades need oma aja ühiskondliku elu põhiliste taotluste seisukohalt, lõi Kreutzwald selle eepose näol püsiva aluse eesti kirjandusele. Kalevipoja kujus on antud poeetiline üldistus kogu töötavale rahvale kõigi ta püüdluste ja iseloomuga; eepose sündmustikku läbib juhtiva joonena võitlus orjuse, rõhumise ja võõraste röövvallutajate vastu. Suure väärtusega on ka Kreutzwaldi samal ajal lõpule viidud „Eesti rahva ennemuistsed jutud", mis kajastavad rahva viha igasuguse rõhumise ja ülekohtu vastu, peegeldades mitte üksnes feodaalkorrale, vaid ka juba kapitalismile omaseid vastuolusid. Seetõttu hindamegi neid teoseid kui eesti rahvusliku kultuuri vundamenti. Samal ajal jätkas Kreutzwald populaarteaduslike ja valgustavate ilukirjanduslike teoste ja kirjutuste avaldamist „Maarahva Kasulises Kalendris" kui ka eri raamatutena.

Jätkuva kirjandusliku loomingu kõrval võttis Kreutzwald 1860. aastatel aktiivselt osa rahvusliku liikumise üritustest, kuuludes selle demokraatliku suuna ridadesse. Kreutzwaldi hilisemas ühiskondlikus tegevuses tõuseb eriti esile ta kaastööperiood C. R. Jakobsoni demokraatlikule ajalehele „Sakala" 1870. aastate lõpul.

1878. a. asus Kreutzwald Võrust Tartusse. Siin suri ta 25. aug. 1882. aastal.

II

Kreutzwaldi mitmekülgse ühiskondliku tegevusega oli paratamatult seotud tihe kirjavahetus paljude oma aja ühiskonna- ja kultuuritegelastega. Sellest kirjavahetusest on meieni säilinud kuigi mitte kõik, siis ikkagi üsna suur osa. Kreutzwaldi kirjavahetus oma kaasaegsetega tõestab otseselt, et ta polnud mingisugune „Võru erak", nagu teda tituleerisid kodanlikud „kirjandusteadlased", vaid et ta oli kõige tihedamas kontaktis oma aja teiste eesrindlike inimestega Baltimaadel, Peterburis ja välismaal, võttes aktiivselt osa oma kaasaja kultuurilisest ja ühiskondlikust elust. Just see kontakt aitaski tal saada selleks, mis ta oli eesti rahvale. Kreutzwaldi kirjad on uurijaile ja kogu Nõukogude Eesti üldsusele hindamatuks allikaks tema tegevuse, kirjandusliku loomingu, ühiskondlik-poliitiliste vaadete ja kogu ajastu tundmaõppimisel.

Oluliseks koostusosaks Kreutzwaldi avaras kirjavahetuses on ta kirjavahetus vene akadeemikutega Peterburis, kes toetasid Kreutzwaldi ta folkloristlikus, keelealases ja sellega seoses ka kirjanduslikus tegevuses.

Vene Teaduste Akadeemia (asutatud 1724. aastal) oli XVIII sajandi jooksul kujunenud eesrindliku vene teaduse juhtivaks keskuseks. Teiste teaduslike saavutuste kõrval arendas Vene Teaduste Akadeemia XIX sajandi esimesel poolel ja keskpaiku hinnatavat tegevust mitmesuguste Venemaa rahvaste etnograafia, folkloori ja keelte uurimisel, olles seega oluliseks teguriks ka Venemaa rahvaste rahvusliku kultuuri ja teaduse arendamisel. Sellel alal tegutsesid siin teadlased nagu näit. akadeemik A. J. Sjögren (1794—1855),

Kaukaasia ja soome-ugri rahvaste keelte ja etnograafia uurija; F. J. Wiedemann (1805—1887), soome-ugri rahvaste keelte uurija, jt.

Kreutzwald oli kirjavahetuses vene akadeemikute A. J. Sjögreni, P. Koeppeni (1793—1864, tuntud statistik), F. J. Wiedemanni ja A. Schiefneriga. Neist ulatuslikem on kirjavahetus Schiefneriga, haarates aastaid 1853—1879.

Franz Anton Schiefner, filoloog, etnograaf ja folklorist, vene akadeemik, sündis 1817. a. Tallinna kodaniku pojana [5]. Ta õppis 1831. kuni 1836. aastani Tallinna toomkoolis ja 1836. kuni 1840. aastani Peterburi ülikoolis õigusteadust, lõpetades ülikooli õigusteaduste kandidaadina. Juba varakult avaldusid ta filoloogilised huvid. 1840.—1842. aastani õppis ta Berliini ülikoolis sanskriti keelt. Pärast 1842. aastat töötas Schiefner gümnaasiumiõpetajana Peterburis ja 1848. a. alates konservaatorina Vene Teaduste Akadeemia raamatukogu teises osakonnas, tegeldes samal ajal tiibeti keele uurimisega. 1852. a. valiti ta akadeemia adjunktiks tiibeti keele ja kirjanduse alal. 3. juunil 1854. a. valiti Schiefner akadeemikuks. Schiefner täitis akadeemias väga mitmesuguseid kohustusi: ta oli näiteks 1856. kuni 1878. aastani akadeemia etnograafiamuuseumi direktoriks, 1863. aastast alates kuni surmani 1879. a. Baeri järeltulijana akadeemia raamatukogu teise osakonna bibliotekaariks jne. Ta oli paljude teaduslike seltside liige Moskvas, Peterburis, Baltimaadel ja välismaal. Niisama avar ja mitmekülgne oli Schiefneri teaduslik tegevus. Ta keskseks uurimisobjektiks akadeemias olid idamaade keeled ja budhism, kuid ta tegeles ka Siberi, Kaukaasia ja soome-ugri rahvaste keeltega. Peale selle uuris Schiefner mitmesuguste rahvaste, nagu vene, Kaukaasia, tatari, Siberi rahvaste, soome ja eesti etnograafiat ja folkloori. Schiefnerit tuleb hinnata kui teedrajava tähendusega teadlast mitmete NSV Liidu rahvaste keelkondade ja idamaa keelte uurimisel. Nii näit. oli ta koos Sjögreniga kaukaasia keelte uurimise algatajaks. Schiefner oli soome-ugri keelte uurimise organiseerijaks, kelle teeneks on

---

[5] Andmed Schiefneri eluloo kohta vt. F. Wiedemann, Zum Gedächtniss an F. A. Schiefner. Rede gehalten am 11. December 1879 in der Sitzung der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Bulletin historico-philologique, T. XXVI, lk. 30—44.

kuulsa soome-ugri keelte uurija M. Castréni teoste tõlkimine saksa keelde.

Suurt huvi tundis Schiefner soome „Kalevala" vastu, mille ta tõlkis saksa keelde, aga ka eesti „Kalevipoja" vastu. Vene Teaduste Akadeemia bülletäänides avaldas Schiefner rea artikleid „Kalevipoja" ja üldse eesti folkloori kohta. Schiefneri tegevuse selline mitmekülgsus oli võimalik ta erakordse mälu tõttu. Kaasaegsed iseloomustavad Schiefnerit kui ebatavaliselt vastutulelikku inimest, kes kunagi ei väsinud teisi teenindamast. See selgub ka käesolevast kirjavahetusest. Kreutzwald hindas Schiefnerit kui „tublit filoloogi" [6].

Schiefner ei asunud balti parunite positsioonile ega olnud huvitatud nende privileegide säilimisest. Ta suhtles Peterburis ja Tallinnas progressiivsete inimestega, kes tundsid sooja huvi eesti talurahva saatuse ja eesti rahvusliku kultuuri arendamise vastu. Ta oli kahtlemata feodaalkorra ja selle igandite vaenlane. Kuid ta seisukohavõtud olid stiihilised ja väljendatud väga ebamääraselt; ta katsed hinnata päevasündmusi kujunesid, nagu näitab järgnev kirjavahetus, sageli abituiks ringiekslemisteks. Kuigi ta polnud „balti erikorra" kaitsjaid, kohutasid teda kui sünnilt sakslast slavofiilide rünnakud balti-saksluse vastu, eriti 1860. aastate lõpul (kirjad nr. 173, 206, 211, 232, 235, 236, 238).

Kreutzwald sattus Schiefneriga kontakti akadeemik A. J. Sjögreni kaudu, kelle algatusel ilmus J. Forseliuse ja J. W. Boecleri eesti rahvakombeid käsitleva teose „Der einfältigen Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten . . ." Kreutzwaldi poolt kommenteeritud ja täiendatud trükk.

Kreutzwaldi-Schiefneri kirjavahetuse peaprobleemiks nii sisuliselt kui mahuliselt on „Kalevipoja" väljaandmise küsimus, eeskätt just „Kalevipoja" rahvaväljaande küsimus.

1850.—1857. aastani tegeles Kreutzwald „Kalevipoja" koostamise, ümbertöötamise, täiendamise ja trükkitoimetamisega. Siin tuli Kreutzwaldil ületada suuri raskusi, mis seisid enneköike balti-saksa ümbruskonna vaenulikkuses ja tsaristlikus tsensuuris. „Kalevipoja" kirjutamine teostus mõisnike ideo-

[6] Kreutzwaldi kiri E. Sachssendahlile 26. aprillist 1854.

A. SCHIEFNER.
Kaasaegne teraslõige.

loogiliste käsikute — pastorite — teravate rünnakute olukorras. Selles võitluses oli Kreutzwaldil palju vaenlasi ja vähe toetajaid. Üks väheseid kindlaid „Kalevipoja" sõpru oligi Schiefner. Kuigi Kreutzwaldi kirjavahetus Schiefneriga oli kuni 1859. aastani võrdlemisi hõre ja puudutas „Kalevipojaga" seotud küsimusi üsna põgusalt, kajastab see siiski ilmekalt Kreutzwaldi võitlust reaktsioonileeri rünnakutega, tsensuuriraskusi (kirjad nr. 11, 20 jm.), Kreutzwaldi eesmärke „Kalevipoja" koostamisel ja Peterburi akadeemiku julgustavat ning õhutavat toetust Kreutzwaldile. Juba oma esimeses kirjas Kreutzwaldile ütleb Schiefner: „Ootan kõige suurema põnevusega Kalevipoja muinasloo koostamist Teie poolt". (Kiri nr. 1.) Korduvalt rõhutab ta edaspidisteski kirjades oma kannatamatut ootamist ja eepose tähtsust (kirjad nr. 2, 16, 27, 28). Kui Kreutzwaldile avalikkuses pastorite poolt kallale tungiti, siis asus Schiefner Kreutzwaldi poolele ja abistas teda vastulöökide andmisel, nii näit. pastor Schüdlöffeli rünnaku puhul ajakirjas „Inland" 1854. a. (kiri nr. 7).

1857. aastal hakkas „Kalevipoeg" Õpetatud Eesti Seltsi toimetustes eesti- ja saksakeelsena ilmuma. Teadusliku, väikesetiraažilise väljaande suhtes ei olnud tsensuur nii nõudlik. Teose avaldamisele olid aga ikkagi tõsisteks takistusteks nii majanduslikud raskused kui ka pahatahtlik kriitika vastaste leerist, näit. pastorite Kallmeyeri, Ahrensi ja Pabsti kriitika 1857. a. ja Schultz-Bertrami kriitika 1859. a. (kirjad nr. 22, 26, 53, 54, 57). Selles olukorras oli Schiefneri ja teiste Kreutzwaldi Peterburi sõprade abil oluline osa „Kalevipoja" esimese väljaande valmimisel.

1859. aastaks oli Peterburisse kogunenud rida demokraatlikult meelestatud, eesti rahva hulgast võrsunud haritlasi, kes tundsid elavat huvi eesti keele ja rahvusliku kultuuri arendamise vastu ning kellest 1860. aastate algul kujunes välja nn. „Peterburi patriootide" rühmitus. Üheks kesksemaks kujuks siin oli Philipp Karell (1806—1886), tuntud arst, piimravi kasutuselevõtja. Kirjavahetus näitab eriti Karelli, Kreutzwaldi ülikoolikaaslase sooja huvi Kreutzwaldi vastu (kirjad nr. 30, 31, 65).

Karelli ainelisel toetusel külastas Kreutzwald 1859. aastal Peterburit. Sellel külastusel oli suur innustav mõju Kreutzwaldi edasisele tegevusele. Kreutzwald ise kirjutas Peterburist

vaimustusega: „Käesolevad read saate Teie residentsielu metsikust möllust, need peavad Teile sõnumi viima, kuidas s i i n eesti keele ja kirjanduse vastu suurem huvi valitseb kui meil provintsis: kõige mitmesugusemates ringkondades on leida mehi, kes nimetatud asja vastu sooja osavõtmist näitavad. Nõnda sepitsetakse siin iga päev igasuguseid plaane, et „Kalevipoja" edasijõudmist kiirendada, kogutakse ettetellijaid . . ." [7] Kirjavahetusest selgub ka näit. tuntud vene teadlase, kuulsa slaavi keelte uurija Izmail Ivanovitš Sreznevski huvi „Kalevipoja" vastu (kirjad nr. 55, 58).

Sellest ajast peale sagenes tunduvalt kirjade vahetamine Kreutzwaldi ja Schiefneri vahel, näidates, et Peterburi eesrindlikud haritlased abistasid „Kalevipoja" väljaandmist ilmunud vihkude levitamisega ja tellijate kogumisega. Just Peterburi sõprade poolt hangitud ettetellimiste tõttu osutuski võimalikuks „Kalevipoja" trükkimise jätkamine Õpetatud Eesti Seltsi toimetustes ja selle lõpetamine 1861. a. (kirjad nr. 36, 40, 45, 46). Kõige suurema tähtsusega julgustavaks ja innustavaks teguriks Kreutzwaldile oli Demidovi preemia määramine „Kalevipojale" 1860. a., mis teostus Schiefneri vahendusel (kirjad nr. 40, 44, 48, 51, 52, 53, 55, 63, 64). Schiefner, kes koos Wiedemanniga oli „Kalevipoja" retsensendiks, andis sellele kõrge hinnangu (kirjad nr. 59, 63, 71).

Schiefneri kaudu tutvusid „Kalevipojaga" ka paljud välismaa teadlased (kiri nr. 68).

Seoses „Kalevipoja" väljaandmisega on olulised ja huvitavad ka Kreutzwaldi seisukohavõtud selle tõlkimise küsimuses. Kritiseerides „Kalevipoja" tõlkijat pastor C. Reinthali, astub ta teravalt välja igasuguste ilustamiste, tühjade sõnade ja „salongitooni" vastu, nõudes tõlkelt „tõeliselt iseloomustava, rahvusliku värvijume" tõetruud edasiandmist. Kreutzwald esineb võitlejana rahvaehtsa keele eest formalistlike grammatikute, näit. Ahrensi vastu, rõhutades, et t e m a klassikuteks keele alal on tõelised rahvalaulu loojad (kirjad nr. 52, 54, 58, 62).

Enne kõike on käesolev kirjavahetus allikaks „Kalevipoja"

---

[7] Kreutzwaldi kiri C. Reinthalile 27. märtsist 1859.

rahvaväljaande teokssaamise küsimuses, võimaldades isegi peaaegu lisamaterjalita saada ülevaate selle valmimise käigust. Kreutzwaldi eesmärgiks „Kalevipoja" koostamisel oli algusest peale mitte üksnes huviäratava teadusliku uurimisobjekti pakkumine folkloristidele ja etnograafidele, vaid ideoloogilise võitlusrelva andmine eesti rahvale. Õpetatud Eesti Seltsi kirjastusel ilmunud „Kalevipoeg" oli aga väga väikese tiraažiga ja rahvale juba hinnagi poolest kättesaamatu. Kui Schiefner Kreutzwaldile kirjutas, et tuleb trükkida eestikeelne „Kalevipoja" väljaanne rahva jaoks (kiri nr. 53), siis vastas Kreutzwald, et just niisugune rahvaväljaanne oli algusest peale ta taotluseks, ainult Õpetatud Eesti Selts oli kangekaelselt vastu seisnud ta soovide pommirahele (kiri nr. 54).

Õigusega sidus Kreutzwald tõelise eesti kirjanduse alguse „Kalevipoja" rahvaväljaandega (kiri nr. 62). Terava enesekriitikaga hindas Kreutzwald oma osa seejuures äärmiselt tagasihoidlikult: ta rõhutas, et tahab rahvale ainult tagasi anda seda, mida rahvas ise on loonud. Selgitades Schiefnerile oma põhimõtteid „Kalevipoja" koostamisel, kirjutab ta: „See oli rahva pärisomandus ja pidi tema pärisomanduseks jääma. Ma polnud muud kui mäemees, kes mäesügavikku läks, et päevavalgele tuua paljud peiduspuhkavad aarded" (kiri nr. 52).

Käsitletav kirjavahetus näitab, et nähes selgesti ette kõiki „Kalevipoja" rahvaväljaande ilmumisega seotud raskusi (kirjad nr. 57, 62), teades, et on oodata vaimulike ja „palvemaja-eestseisjate" kõige ägedamat vastutöötamist „Kalevipojale" „kui ilmalapsele" (kiri nr. 64), teades, mida on oodata tsensuurilt eriti just rahvaväljaande puhul (kiri nr. 72), asus Kreutzwald siiski väsimatu energiaga rahvaväljaande organiseerimisele. Üksikute ettetellimiste kaudu ja „aktsiate" levitamisega õnnestus Kreutzwaldil suurte raskustega koguda trükkimiseks vajalik kapital (kirjad nr. 77, 79, 81, 82, 85). Schiefneri vahendusel algas „Kalevipoja" rahvaväljaande trükkimine 1861. a. kevadel P. Aschani trükikojas Kuopios, Soomes (kirjad nr. 75—78), kus tsensorid polnud balti mõisnikud ega osanud nii hoolikalt jälgida kõike seda, mis oli kuidagi seotud eesti talurahva olukorraga. Trükkimine oli siin ka odavam. Wiedemann vaatas läbi osa „Kalevipoja" trüki-

poognaid keelelisest seisukohast. Kogu asjaajamine — korrektuurpoognate edasi-tagasi saatmine jm. — toimus Peterburi kaudu Schiefneri vahendusel (kirjad nr. 91—123). Schiefner oli ka see, kes lõpuks valminud „Kalevipoja" 1862. a. mai lõpul Peterburis vastu võttis ja Kreutzwaldile edasi toimetas (kirjad nr. 124, 125, 126).

Tänu Schiefnerile pääses „Kalevipoeg" Peterburis tsenseerimatult „maale" (kiri nr. 124), reisis edasi Pihkvast Võrru ja läks rahva kätte. Juunis 1862 võis Kreutzwald Schiefnerile kirjutada, et „Kalevipoeg" on jõudnud Võrru ja ta on asunud selle laialisaatmisele (kiri nr. 128).

Kirikuõpetajate, kõstrite ja herrnhuutlaste vastutöötamise tõttu polnud „Kalevipoja" levitamine rahvahulkades lihtne ülesanne (kirjad nr. 134, 137, 217 jm.). Kuid Kreutzwald oli siiski põhiliselt saavutanud oma eesmärgi: ta oli andnud eesti rahvale võitleva teose, mille ülesannet ta ise iseloomustas kergesti lahtimõtestatava pühendusega eessõnas: „Saagu siis meie päevil jälle tõeks minema, mis teises Kalevipoja laulus seisab:

Kastel tõustes kanarbikust,
Udukuue ummuksesta
Tungib Kalevi tunnistus
Läbi tammise tänava,
Üle vaskise värava,
Kindla kalju keske'elta,
Läbi raudamüüridesta,
Teraksesta tornidesta." [8]

Kreutzwaldi ja Schiefneri kirjad käsitlevad ka Kreutzwaldi teise peateose — „Eesti rahva ennemuistsete juttude" väljaandmist. Siingi õhutas Schiefner Kreutzwaldi, soovitades algul muinasjutte avaldada üksikute vihkudena, et need kergemini leviksid rahva hulgas (kiri nr. 49). 1860.—1865. aastani ilmuski kolm vihku ennemuistseid jutte. Lõpuks avaldas muinasjutud Schiefneri vahendusel Soome Kirjanduse Selts 1866. a. Jälle — nagu „Kalevipoja" puhul — rändasid korrektuurpoognad Helsingist Peterburi kaudu Võrru ja tagasi (kirjad nr. 152—201). Schiefneri abil õnnestus 1869. aastal

[8] Kalevipoeg. Üks ennemuistene Eesti jutt kahekümnes laulus. Kuopio 1862, eessõna.

avaldada ka „Eesti rahva ennemuistsete juttude" saksakeelse tõlke esimene osa (kirjad nr. 202, 203, 204, 211, 213, 214).

Kreutzwaldi-Schiefneri kirjavahetus on allikaks eesti folkloristidele, etnograafidele ja keeleteadlastele. Nagu juba vihjatud seoses „Kalevipojaga", näitab ka see kirjavahetus, kuidas Kreutzwald suhtus folkloori, kuidas Kreutzwald folklooris nägi rahvusliku kirjanduse alust. Ka Schiefner hindas folkloori kõrgelt. Mütoloogia käsitlemisel esineb aga Schiefner oma kirjades sellal teadlaste hulgas levinud reaktsiooniliste pangermanistlik-normannistlike seisukohtade pooldajana, mille järgi eestlased ja soomlased on oma mütoloogia laenanud kõrgema kultuurilise tasemega skandinaavia rahvastelt (kiri nr. 114). Kreutzwald ei nõustunud põhiliselt selliste seisukohtadega. Oma müüdid ja kangelaslood, arvas Kreutzwald, on eesti ja soome rahvas loodusnähtustest lähtudes ise loonud (kiri nr. 117).

Peale eesti demokraatliku sisuga rahvusliku kultuuri arenemise probleemide haarab kirjavahetus ka tervet rida keeruka ajastu ühiskondlike liikumiste ja ühiskondliku mõtte probleeme, aidates ühtlasi selgitada Kreutzwaldi ühiskondlik-poliitilisi vaateid.

Nagu rõhutatud, kujunesid 1860. aastatel seoses pärisorjusevastase ideoloogia hoogsa tõusuga meil selle esindajaiks juba terved haritlaste ringkonnad, kes arendasid feodaalkorra ja selle igandite vastu suunatud nõudeid ja võitlesid demokraatliku sisuga eesti rahvusliku kultuuri arendamise eest. Kirjavahetus puudutabki kõigepealt progressiivsete, demokraatlike haritlaste ringkonna küsimust Tallinnas 1860. aastate algul. See meie progressiivse ühiskondliku mõtte arenemise oluline probleem on seni täiesti läbi uurimata.

Tallinna progressiivsete haritlaste ringkonna tuumiku moodustasid Friedrich Nikolai Russow (1828—1906), riigiametnik, kirjanik ja ajakirjanik; Vassili Timofejevitš Blagoveštšenski (1801—1864), õpetaja ja riigiametnik; Johann J. Nocks (1800—1890), Faehlmanni koolikaaslane ja sõber, sellal Eestimaa koolidirektori abi. Nendega olid kontaktis ka eesrindlikud teadlased nagu Schiefner (kes suviti viibis Tallinnas), rahvaluulekoguja A. H. Neus ja teised. Niisugusele koosseisule viitab ka käesolev kirjavahetus (kirjad nr. 109,

130, 142). Kreutzwaldi ja Schiefneri kirjade põhjal kerkib eriti esile F. N. Russow (kirjad nr. 61, 135). Russowi tegevuse ja ühiskondlike vaadete küsimus vajab lähemat uurimist, kuid on ilmne, et ta põhiliselt oli demokraat, kes kaitses eesti talurahva huve.

Feodaalkorra ja selle igandite kritiseerimiseks kasutasid Tallinna eesrindlikud haritlased ka saksakeelset ajalehte „Revalsche Zeitung", mille sisepoliitilise osakonna toimetajaks oli 1860. aastate algul Russow. 1861. aastal anti sellesama rühmituse poolt välja kuulus „Eestlane ja ta isand", teos, mis rikkaliku faktilise materjali najal näitab eesti talurahva halastamatut ekspluateerimist balti mõisnike poolt, avab balti talurahvaseaduste röövelliku iseloomu ja paljastab balti parunite kultuurträgerluse-müüdi. Niisuguse teose sündimise otseseks taustaks oli eesti talurahva terav klassivõitlus.

„Revalsche Zeitungi" ja mõne teise ajalehe veergudel algas seoses teose „Eestlane ja tema isand" ilmumisega äge polemika (kiri nr. 112). Balti mõisnike ideoloogid õigustasid kõige julmemat kurnamist ja tooremat vägivalda, levitades ühtlasi demagoogilist laimu raamatu autori arvel. Samal ajal peegeldub nende sõnavõttudes meeletu hirm eesti talurahva kui aktiivse ühiskondliku jõu ees.

„Revalsche Zeitungi" toimetus, see tähendab, esijoones Russow, võttis raamatu suhtes aga järgmise seisukoha: „Põhiliselt sisaldab raamat ainult tõtt. Selle tõe all mõistame me talupoegade kurba olukorda, nii nagu see pärast eestlaste alistamist kujunes välja sajanditepikkuse pärisorjuse jooksul ja mida kõige uuem talurahvaseadusandlus — hoolimata kõigest vastupidisest näilikkusest — pole parandanud ega ka põhiliselt muutnud." [9]

Kreutzwaldi kirjavahetusest Schiefneriga selgub, et Kreutzwald oli Tallinna progressiivsete haritlaste ringkonnaga, eriti Russowiga, tihedas kontaktis. Ta oli tuttav teosega „Eestlane ja ta isand" ja arutles Schiefneriga selle autorsuse probleemi (kirjad nr. 109, 111—113, 129, 130). Kreutzwald kuulus ka „Revalsche Zeitungi" kaastööliste hulka — ühes Schiefneri

[9] Revalsche Zeitung (Extrablatt) Nr. 22, 27. jaanuarist 1862.

kirjas leiame näiteks viite Kreutzwaldi teravale poleemilisele artiklile mainitud ajalehes (kirjad nr. 126, 129).

Kahjuks on siiani leidmata Kreutzwaldi ja Russowi kirjavahetus, mis oleks eriti väärtuslikuks allikaks Kreutzwaldi ühiskondlik-poliitiliste vaadete tundmaõppimisel. Just see kirjavahetus võis käsitleda otseselt poliitilisi küsimusi (kiri nr. 159).

Möödapääsmatult vajalikuks allikaks on Kreutzwaldi ja Schiefneri kirjad ka „Peterburi patriootide" probleemi uurimisel. Kuigi kirjavahetuses on vähe andmeid Peterburisse kogunenud eesti haritlaste tegevuse kohta sisuliselt, näitab see siiski teatud isikute pidevat suhtlemist ja annab seega olulisi niite ja sõlmpunkte edasiseks uurimistööks. Peterburi patriootide ring on teiseks ja väga ilmekaks näiteks eesrindliku ideoloogia tugevnemisest 1860. aastate algul. Nagu juba seoses „Kalevipojaga" rõhutatud, eksisteeris teatud ringkond juba vähemalt 1859. aastal. Siia kuulusid peale eespool juba mainitud Ph. Karelli näiteks arstid Gustav Hirsch (1828—1907), Friedrich Enghoff (1829—?), põllumajandusteadlane Jacob Johnson (1806—1865), maalikunstnik Johann Köler (1826—1899), Russow Tallinnast, Carl Robert Jakobson (1841—1882). Nendega olid seotud ka teadlased nagu Schiefner ja Wiedemann. Vene progressiivse kultuuri mõju viljastavates tingimustes kujunesid Peterburi kogunenud eesti haritlased kirglikeks feodaalkorra vihkajaiks, demokraatideks, kelle taotluseks oli eesti talupoegade vabastamine balti-saksa mõisnike kurnamisvõimu alt. 1860. aastate algul Peterburi patriootide tegevus üha intensiivistus. Ka Kreutzwaldi-Schiefneri kirjavahetusest nähtub, et üheks kõige demokraatlikumate vaadetega võitlejaks nende hulgas oli maalikunstnik J. Köler. Russow asus Tallinnast Peterburisse 1863. aastal ja oli Köleriga kõige tihedamas suhtlemises (kirjad nr. 222, 224). Samal aastal saabus Peterburisse ka Carl Robert Jakobson, kasvades just selles ringkonnas võitlejaks ja demokraadiks.

Käesolev kirjavahetus näitab, et 1860. aastatel kogu aeg püsis Peterburi patriootide omavaheline kontakt — pidevalt käiakse koos Karelli juures (kirjad nr. 144, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 168, 173, 180, 236). Radikaalsem tuumik näib aga olevat olnud koondunud Köleri ümber. 1864. aastal näit.

kirjutas Kreutzwald: „Russow kirjutas mulle mõninga aja eest, et Köleri juures akadeemias käib koos väike ringkond kaasmaalasi ja tuliseid eestlaste sõpru, kes patriotismusest otse õhkuvat.“ [10]

Peterburi patrioodid olid eeskätt just Köleri kaudu otseses seoses eesti talurahvaga, toetades tema pärisorjusevastaseid nõudmisi.

Kreutzwald oli ka Peterburi patriootidega tihedates sidemetes. Ühiselt plaanitseti näit. demokraatliku eesti ajalehe väljaandmist vastukaaluks konservatiivsele-klerikaalsele „Eesti Postimehele“ jm. Balti parunid suhtusid nii neisse kui ka Kreutzwaldi nagu eesti talurahva „ülesässitajatesse“.

Kreutzwaldi ja Schiefneri kirjad on küllalt oluliseks allikaks ka Kreutzwaldi ühiskondlik-poliitiliste vaadete tundmaõppimisel, mida saab vaadelda ainult lahutamatus seoses tolle perioodi üldise ühiskondlik-poliitilise arengu, eriti rahvusliku liikumise küsimustega, seoses Kreutzwaldi suhtumisega teistesse selleaegsetesse ühiskonnategelastesse.

Kreutzwaldi maailmavaate osas annab käsitletav kirjavahetus vähem. Kuid siiski selgub ta vankumatu usk progressi ja edasiliikumisse, ta veendumus vana kadumises ja uue paratamatus võidus (kirjad nr. 57, 88). Kirjavahetuses avaldub ilmekalt Kreutzwaldile omane kindel piiritõmbamine ühelt poolt rõhutud eesti talurahva ja teiselt poolt balti mõisnike kui eesti rahva kurnajate vahel: näit. Schiefneri ettepaneku puhul katsuda „Kalevipoja“ jaoks raha hankida üliõpilaste korporatsioonilt „Estonia“. Ei ole lootustki, ütles ta, et sellesse kuuluvad parunite pojad tunneksid huvi eesti keele vastu, ja nad ei jõua kunagi niikaugele, et nad näeksid eesti rahvas „kas või ainult mingit liiki inimest“ (kiri nr. 34). Ka käesolev kirjavahetus näitab Kreutzwaldi suhtumist balti parunite privileegidesse, „balti erikorda“. „Seadus, mis on maksev kogu riigis, peaks maksma ka Liivimaal, hoolimata selle paljudest eesõigustest (neist igasuguse edu k a m m i t s a t e s t),“ ütles ta (kiri nr. 86).

Et Kreutzwald astus teravalt välja igasuguse rahvusliku rõhumise ja eesti rahva saksastamise püüete vastu, et ta rohkem

---

[10] Kreutzwaldi kiri J. Hurdale 8. märtsist 1864.

kui keegi teine eesti valgustajatest-demokraatidest lähenes ka tsarismi ja balti parunite klassiliidu mõistmisele ning kartis õigustatult tsaristliku reaktsiooni venestamistaotlusi mitte-vene rahvaste suhtes, sellest kõnelevad ka ta kirjad Schiefnerile.

Rahvusliku liikumise demokraatliku suuna juhtivamad tegelased Jakobson ja Köler lootsid kasutada neid mõningaid hõõrumisi, mis tekkisid tsaarivalitsuse ja balti aadli vahel viimase liiga separatistlike tendentside puhul. Samuti püüdsid nad kasutada slavofiilide, eeskätt Katkovi, Aksakovi ja Samarini rünnakuid „balti erikorra" vastu, mis algasid 1860. aastatel, teravnedes eriti 60. aastate lõpul. Kreutzwald aga oli veendunud, et slavofiilide, nagu kogu tsaristliku reaktsiooni taotlused on suunatud sellele, et röövida rahvastelt nende rahvuslik omapära. Ta arvestas siinjuures tsarismi tegevust Poolas pärast 1863. a. ülestõusu [11]. Seetõttu mõistis ta hukka Köleri ja Jakobsoni taktika slavofiilse ajakirjanduse kasutamisel, kartes, nagu ta eespool tsiteeritud kirjas otseselt väljendas, et nad sel teel võivad kujuneda eesti rahva venestamise taotluste toetajaiks.

Just sellest seisukohast lähtudes kritiseerib Kreutzwald kirjades Schiefnerile Kölerit, keda ta üldiselt väga hindas ning armastas, ja Jakobsoni, keda ta sel ajal tundis veel väga vähe.

Lähtudes rahvaste võrdsuse põhimõttest, mõistis Kreutzwald hukka diferentseerimata rünnakud mistahes rahvuse kui terviku, sealhulgas ka saksa rahvuse vastu. Seejuures libastus ta aga reaktsioonilistele positsioonidele. Ta ironiseeris Köleri ja Jakobsoni kui „nõndanimetatud rahva sõprade ja rahva õnnetoojate", kui „saksluse õgijate" üle, püüdes end neist e r a l d a d a (kirjad nr. 212, 226, 233, 237), ja kaldus opositsioonituhinas kultuurträgerluse-teooria poole (kiri nr. 233). Kreutzwald isegi rõõmustas 1869. aastal, et Jakobson ei saanud taotletud ajalehe väljaandmise luba; ta arvas, et Jakobsoni ajaleht oleks võinud kujuneda mingiks venestamisorganiks, astudes, nagu Kreutzwald ütleb, „ „Moskovskije Vedomosti" jalajälgedesse" (kiri nr. 226). Teatud kokkuleplikke mõtteavaldusi põhjustas Kreutzwaldi juures ka vahetevahel ilmnev kallak abstraktsesse humanismi, mis nõudis

---

[11] Kreutzwaldi kiri Koidulale 20. aprillist 1868.

„andestamist vaenlasele", isegi balti parunitele ajaloolise ülekohtu eest. Kuid niisugused kõikumised ei ole Kreutzwaldile kuidagi t ü ü p i l i s e d. Kui balti parunite ideoloogia talaks oli „balti erikorra" kaitsmine, „kultuurträgertum" ja eestlaste loovate võimete ning elujõu eitamine, siis oli Kreutzwaldi kui eesti talurahva ideoloogi maailmavaate tuum otseselt vastupidine. Sama perioodi kirjadest näeme, et ta terava irooniaga suhtus balti aadli meeleheitlikku rabelemisse oma privileegide kaitsmisel (kiri nr. 239). Kreutzwald oli põhiliselt sel seisukohal, et balti parunid on eesti rahva orjastajad ja vaenlased, mitte aga kultuuritoojad. Kritiseerides näiteks Schultz-Bertrami reaktsioonilist eestikeelset „teost" „Peeglipildid", kirjutab ta paar aastat varemini Kölerile: „Täiesti pööraselt kõlab see, kui Schultz lk. 15 küsib: „Kes õpetust sul' pähe pannud? Kes on teil' ristiusku toonud?" Jaa, kui see ainult heade sakslaste tahtmisest oleks olenenud, siis oleks tänapäevalgi „õpetuse pähe panemisega" sama lugu kui 700 aasta eest, kui orjastamine algas. Õigem oleks küsida: „Kes on teid seitsesada aastat veel halvemaks kui lojus pannud?" Vere ja higiga, mida rahvas on pidanud maksma „ristiusu" ja piibli eest, tohiks see kaup kaugelt üle oma hinna kinni makstud olla." [12] Ja Kreutzwald oli valmis asuma Köleri ja Jakobsoniga samale platvormile, et töötada rahva aktiviseerimiseks ja äratamiseks, et võidelda pastorite ja eesti reaktsioonileeri, rahvusliku liikumise konservatiivse-klerikaalse suuna, parunite agentuuri Jannseni jt. vastu. Pidevalt plaanitseti näit. 1860. aastatel ühiselt tõeliselt rahvaliku ajalehe väljaandmist. Teame, et kui Jakobson 1870. aastate lõpul viimaks sai oma kauataotletud ajalehe loa, siis oli vana Kreutzwald demokraatliku „Sakala" innukamaid kaastöölisi, avaldades siin võitlevaid artikleid.

Kölerit ja Jakobsoni kritiseerides avaldas Kreutzwald ka mõtte, et igasugune „segamine talurahva olukorra loomulikku edasijõudmisesse" toovat ainult halba (kiri nr. 226). Kreutzwaldi mujal avaldatud seisukohti jälgides tuleb arvata, et ta „segamise" all mõtles hingemaa-põhimõtte läbiviimist Baltimaadel [13], olles maa ühesuurusteks lappideks, „põldude lip-

[12] Kreutzwaldi kiri J. Kölerile 15. augustist 1866.
[13] Eesti Postimees nr. 13, 26. märtsist 1869.

lapiti" jagamise vastu. Kreutzwald arvestas siin just Venemaal 1861. a. talurahvaseadusega loodud olukorda, mis tema arvates tähendas talurahva ruineerimist [14]. Teame, et külakogukond ja hingemaa kujunesid Venemaal ainult takistuseks ja maskiks kapitalismi arenemisele põllumajanduses, — hingemaad omav talupoeg oli sunnitud oma tööjõudu müüma või rentima oma maa jõukale talupojale.

Kreutzwaldi kirjades Schiefnerile peegeldub ta hoolitsev ning abistav suhtumine nendesse esilekerkivatesse noortesse eesti haritlastesse, kellest ta lootis kasvavat eesrindlikke ühiskonna- ja kultuuritegelasi. Algul lootis Kreutzwald palju Jakob Hurdast (kirjad nr. 120, 210 jt.), kuid peatselt hakkas ta Hurdas kahtlema. Juba 1866. aastal avaldas Kreutzwald kartust, et Hurt talaari selgatõmbamise järel hakkab laulma ka kõigi pastoritega ühist laulu (kiri nr. 181). Kreutzwaldil oli õigus: Hurdast sai tõepoolest reaktsionäär. Hiljem hoolitses Kreutzwald Mihkel Veske eest (kirjad nr. 218, 219, 220).

Käsitletav kirjavahetus näitab Kreutzwaldi püüet anda rahvale avarat vaimuharidust ja ta kirglikku viha nii balti-saksa ja ka eesti rahvusest kirikuõpetajate kui parunite ideoloogiliste käsikute vastu. Ta ironiseerib pastorite, kirikudogmade, pastorite poolt produtseeritava „kirjanduse" ja nende vanast kirjaviisist kinnihoidmise üle (kirjad nr. 57, 62, 130, 132, 164, 181).

1870. aastatel ei puuduta käesolev kirjavahetus enam nii olulise tähtsusega kultuurilise või ühiskondliku arenemise probleeme, vaid peamiseks kõneaineks kujuneb Kreutzwaldile pensioni hankimine. On oma ajastule iseloomulik, et puudusega võitlev Kreutzwald taotles endale pensioni loendamatute palvete ja keerukate bürokraatlike protseduuride kaudu. Ta suri aga seda saamata — välja arvatud ühekordne toetus Krimmi sõja ajal sõjaväelaatsaretis osutatud teenete eest. (Näiteks kiri nr. 244 ja paljudes teistes.) Endiselt käsitletakse küll ka folkloori ja etnograafia küsimusi. Huvi peaks pakkuma kirjandusloolastele jt. Kreutzwaldi uurijaile Kreutzwaldi kiri Schiefnerile 15. märtsist 1878. a. (nr. 271), kus ta loetleb ja ka mõnevõrra iseloomustab oma teoseid.

---

[14] Kreutzwaldi kiri G. Schultz-Bertramile 31. märtsist 1870.

Üks vihje viimasest kirjast käesolevas kirjavahetuses juhib tähelepanu siiski väga huvitavatele küsimustele (kiri nr. 273). Sellega seoses selgub eesti rahva laiade hulkade suhtumine Kreutzwaldisse, eesti rahva soe poolehoid ja austus talle. Ja samas ilmneb veelkordselt reaktsiooni suhtumine Kreutzwaldi. Nimelt tulid paljud 1879. a. laulupeoks Tartusse kogunenud koorid Kreutzwaldile austust avaldama. Sellega seoses tekkis kohalikus saksa ajalehes „Neue Dörptsche Zeitung" poleemika, kus laulupeo peakomitee liige praost Willigerode tundis pahameelt, et tunnustust ei osutatud näit. J. Hurdale. On iseloomulik, et reaktsiooniline „Eesti Postimees" vaikis austuseavaldused täiesti surnuks.

Käesolevaga pole kaugeltki ammendatud see probleemideküllus, mida sisaldab Kreutzwaldi-Schiefneri kirjavahetus. On ainult juhitud tähelepanu mõningatele peamistele momentidele, mis näitavad, et käesolev kirjavahetus on oluliseks allikaks meie kultuuripärandi, ühiskondlike liikumiste ja ühiskondliku mõtte probleemide uurimisel, oluliseks allikaks vene ja eesti rahva kultuuriliste suhete, vene eesrindliku kultuuri mõju uurimisel meie kultuuri arenemisele. See kirjavahetus aitab ühtlasi tutvustada ja neid probleeme lähedale tuua töötajate kõige laiematele hulkadele. Ei saa unustada Herzeni sõnu: „Kirjad — need on enam kui mälestused: nendes on sündmuste tarretanud veri. Need on minevik ise, nagu see oli, peatatuna ja hävimatuna."

E. Jansen

KIRJAD

1. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 15. detsembril [18]53.

Väga austatud härra doktor!

Tänase postiga saadan Teile ühe eksemplari minu poolt tõlgitud Castréni „Vorlesungen über die finnische Mythologie" lootuses, et see väike kingitus Teile meelepärane on [1]. Sel puhul pean Teile teatama, et meie lugupeetud sõber Sjögren andis mulle üle Teie Boecleri-kommentaari korrektuuri ja et trükkimine on nüüd juba jõudnud neljanda poognani [2]. Peamiselt oli see ajapuudus ja teiseks lühikeste talvepäevade valgete tundide vähesus, mis sundisid Sjögrenit selle teose trükkimist minule ülesandeks tegema. Arvan, et Teile ei ole ebameeldiv, kui ma siin-seal lisan märkusi minule paremini tuntud soome alalt. — Teine poogen trükiti juba mõne aja eest; eile aga juhtis üks akadeemia liige minu tähelepanu sellele, et olin ära trükkinud koha, mis võiks minule kaasa tuua noomituse ühe teise konfessiooni poolt. Ma pean seetõttu hiljem ühe lehe ümber trükkima [3]. Peale kahe võib-olla ebasündsa väljenduse leian ma samal lehel ka veel eestikeelse väljenduse, mida ma vähemalt Tallinna ümbrusest ei tunne ega ole ka sealseid eestlasi kuulnud seda kinnitavat. Nimelt esineb Teie käsikirjas väljendus *kaer a rahkmeid* kaelanäärme-paistetuse tähenduses. Kas on see r tarvitusel võru murdes või on ta ainult kirjutamisel järgneva sõna algushääliku r tõttu tekkinud?

Kuna Teie minule seda punkti lahkelt selgitate, pean ma Teid ühtaegu paluma, et teeksite mulle teatavaks Faehlmanni Emajõe-muinasloos esineva „Pfingstvogel" eestikeelse nime-

tuse [4]. Niipalju kui mul teada, mõistab rahvas Teie pool tema laulu sõnadega *Peep teol.* Soomes kõlab tema laul soomlase kõrvus nagu *kuha kiehuu, kuha kiehuu,* s. o. koha (kala) keeb, koha keeb! Sellepärast tal siis ongi iseäralik nimetus *kuhan keittäjä,* koha keetja.

Soome muinasjuttude väljaandja studiosus Rudbäck või soome nimega Salmelainen elab siin koduõpetajana ja saatis nüüd oma muinasjuttude teise kõite Helsingisse trükkimiseks [5]. Ta kirjutab nad soome keeles või õigemini redigeerib ta soome keeles rahva suust üleskirjutatu. Oleks ometi Faehlmanni poolt avaldatud muinaslugudega samuti! Kas poleks siiski veel võimalik nende eestikeelset teksti nõutada? Ilmselt liialt ülipoeetiline sõnastus, mille Faehlmann muinaslugudele andis, on kahjuks rohkeid arusaamatusi ja väärsüüdistusi põhjustanud. Oleks huvitav Koidu ja Hämariku muinasloo tõeline leiukoht kindlaks teha. Ma ei suuda vabaneda veendumusest, et see muinaslugu, kuigi üles tähendatud eestlaste hulgas, on algupäraselt läti või leedu päritoluga. On aga koomiline, kui Schwenck [6] Frankfurdis kõige kuulsama Europaeuse teosest ürgeestlaste kohta [7] on järeldanud, et kreeka keele sõnade kóite ja heméra natuke või väga erinev tähendus on eestikeelsete sõnade Koit ja Hämarik allikaks, mistõttu ta eitab selle muinasloo ehtsust.

Ootan kõige suurema põnevusega Kalevipoja muinasloo koostamist Teie poolt [8]. Sellest tööst kirjutab mulle Neus oma viimases kirjas [9]. Seejuures pean Teile oma kahetsust avaldama, et ei saa Teile saata ühtki eksemplari oma saksakeelsest tõlkest, sest minule anti ainult väga väike arv priieksemplare ja needki on juba ammu laiali läinud [10]. Asuksin meelsasti soome muinasjuttude tõlkimisele, kui mul ainult vaba aega oleks. Võib-olla leian seda vähesel määral tulevikus.

Lõpuks ei saa ma Teid jätta tänamata mulle Neusi kaudu saadetud märkuse eest kopra kohta. See läheb meie zooloogi Brandt'i kätte [11].

Nüüd aga ütlen hüvasti ja jään väikese lootusega peatsele vastusele.

Teie

Teile ustav

Schiefner.

Aadress: Его Высокоблагородию
Г. Антону Антоновичу Шифнеру
в Санктпетербург
на В. О. против университета в доме
Академии под № 2

või

An Anton Schiefner
in St. Petersburg,
W. O. der Universität gegenüber
im Hause der Akademie № 2.

1. Castrén, Mathias Alexander (1813—1852), kuulus soome-ugri keelte uurija ja uurimisreisija, Helsingi ülikooli professor. A. Schiefner tõlkis saksa keelde ja toimetas trükki tema teosed „Nordische Reisen und Forschungen", mis ilmusid 12 köites Vene Teaduste Akadeemia kirjastusel aa. 1853—1862. Seal ilmus ka tema „Vorlesungen über die finnische Mythologie" (Loengud soome mütoloogiast). St. Petersburg, 1853. XVI + 340 lk.

2. Sjögren, Anders Johan (1794—1855), soome-ugri ja kaukaasia keelte uurija, Vene Teaduste Akadeemia liige. Tema algatusel ja toetusel ilmus Vene Teaduste Akadeemia väljaandel J. Forselius-J. W. Boecler'i eestlaste ebausukombeid käsitleva teose uus, Kreutzwaldi poolt täiendatud ja kommentaaridega varustatud trükk (1. trükk Tallinnas, 1685): „Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten von Johann Wolfgang Boecler. Mit auf die Gegenwart bezüglichen Anmerkungen beleuchtet von Dr. Fr. R. Kreutzwald" (Eestlaste ebausu kombed, viisid ja harjumused). St. Petersburg, 1854. VIII + 162 lk. — On säilinud Kreutzwaldi kirjad Sjögrenile, mis avaldatakse edaspidi.

3. Kõnesolev leht (lk. 21/22) on ümber trükitud ja ilmunud raamatusse paigutatud. Mis sisuline oli seal „teist konfessiooni" puudutav tekstiosa, seda pole võimalik selgitada.

4. On mõeldud Faehlmanni muistendis „Emajõe tekkimine" esinevat lindu peoleo.

5. *studiosus Rudbäck* — üliõpilane Rudbeck, Erik, ps. Eero Salmelainen (1830—1867), soome rahvaluule koguja ja väljaandja. Tema „Suomen kansan satuja ja tarinoita" (Soome rahva muinasjutud ja lood) ilmusid neljas osas aa. 1852—1866; teine vihk ilmus 1854. a.

6. Schwenck, Konrad (1793—1864), saksa mütoloogia uurija.

7. Europaeus, David Emanuel Daniel (1820—1884), soome rahvaluule koguja ja keeleuurija. Ta on kirjutanud soome-ugri rahvaste algkodu küsimusest ja nende sugulusest indo-germaani rahvastega. Käesoleval korral aga Schiefner eksib, sest mitte Europaeus, vaid Tartu ülikooli ajalooprofessor Friedrich Kruse (1790—1866) oma teoses „Ur-Geschichte des Esthnischen Volksstammes" (Eesti rahva-suguharu ürgajalugu). Moskau, 1846, lk. 184, ühendab sõnad Koit ja Hämarik ebateaduslikult kreeka keele samakõlaliste sõnadega: kóite (kr.) — uni; heméra (kr.) — päev.

8. „Kalevipoja" esimene variant sai valmis 1853. a. novembris, s. o. umbes kuu aega enne käesolevat Schiefneri kirja. Esimene teade selle kohta leidub Kreutzwaldi 16. nov. kirjas Õpetatud Eesti Seltsi sekretärile E. Sachssendahl'ile: „Koos teatega, mis Sind kindlasti sugugi vähem ei rõõmusta kui mind, et „Kalevipoeg" valmis on, saadan ma Sulle ühe kirja Õpetatud Eesti Seltsi jaoks, mille Sa järgmisel koosolekul võid käiku lasta. Loodetavasti saadan Sulle 18. jaanuariks oma hiiglapoja kätte. Peaksid Sa mõne usaldusväärse ümberkirjutaja leidma, siis oleks mulle armas, kui ma oma käsikirja tagasi saaksin; ma ei tahaks seda trükikotta saata, vaid enda jaoks alal hoida." — Eelnevas märgitud sama kuupäevaga dateeritud kirjas Õpetatud Eesti Seltsile annab Kreutzwald aru Kalevipoja materjalide kogumisest, töö koostamiskäigust ja koostisest kui ka tingimustest, mis alusel ta oma töö Seltsile kirjastada annab. — Õpetatud Eesti Seltsi kätte jõudis „Kalevipoja" käsikiri juba detsembris samal aastal. Nimelt Kreutzwaldi 50. sünnipäeva puhul 14. dets. s. a. külastasid teda Võrus Õpetatud Eesti Seltsi esimees G. M. Santo, sekretär E. Sachssendahl ja dr. Woldemar Schultz, kes võtsid Tartu kaasa ka „Kalevipoja" valminud käsikirja. Kreutzwaldi soovi kohaselt lasti käsikiri kopeerida, mis on kaotsi läinud, kuna Kreutzwaldi originaalkäsikiri on säilinud (KM, KO F. 63. Mapp 2 : 5). — Kreutzwaldi „Kalevipoja" esimese variandi edaspidise saatuse, tsenseerimise jne. kohta vt. K. Taev, Kreutzwaldi „Kalevipoeg" ja tsaristlik tsensor. Looming 1952, lk. 111—117.

9. Neus, Alexander Heinrich (1795—1876), eesti rahvaluule uurija ja trükkitoimetaja. Tema „Ehstnische Volkslieder. Urschrift und Uebersetzung" (Eesti rahvalaulud. Algtekst ja tõlge) ilmusid kolmes vihus Tallinnas aa. 1850—1852. — Tema kirjavahetus A. Schiefneriga on tundmata, kirjavahetus Kreutzwaldiga on osaliselt säilinud ja avaldatakse edaspidi.

10. Kõne on A. Schiefneri poolt saksa keelde tõlgitud ja 1852. a. ilmunud soome rahvaeepose „Kalevala" väljaandest.

11. Brandt, Johann Fr. (1802—1879), zooloog, Vene Teaduste Akadeemia liige.

2. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 29. jaanuaril [18]54.

Väga austatud härra doktor!

Algan selle epistli tänuavaldusega Teie lugupeetud kirja eest 22. detsembrist 1853 [1] ja tervitusega ühelt Teie endiselt ülikoolikaaslaselt, minu õemehelt Theodor Grohmann'ilt [2]. Meile siin teeks see suurt rõõmu, kui Castréni loengute läbilugemine Teile ainet ühe „Bulletin'i" [3] artikli jaoks annaks. Peaks see varsti pärale jõudma. Niisama suure igatsusega ootan aga Teilt vastust ka järgmisele küsimusele. Lähemail päevil lõpetatakse Teie kommentaari trükkimine Boecleri juurde, praegu laotakse registrit, mis sisaldab üle 1000 artikli. Pärast trükkimise lõppu saadetakse Teile lubatud 25 priieksemplari, kui Teie vahest ei taha mõnele eksemplarile teist suunda määrata. Kuna Teil Võrust saatmisel võib kulusid tekkida, siis oleks tunduvalt kergem mõned vahest teistesse linnadesse saadetavad eksemplarid otse siit akadeemia pitsati all teele toimetada [4]. Mina märgiksin sel juhul üksikutele eksemplaridele, et kättesaatmine on toimunud Teie nimel. Kuna mulle on väga tähtis raamatukest tutvustada ka väljaspool meie isamaa piire, palusin akadeemialt endale tasuks korrektuuri ja registri valmistamise vaeva eest kümme priieksemplari, mida ma mõnedele saksa mütoloogidele saata tahan: nimelt dr. Kuhn'ile [5] Berliinis, prof. Roth'ile [6] Tübingenis, Jacob Grimm'ile [7] Berliinis, Müllenhoff'ile [8] Kielis, Wolff'ile [9] Darmstadtis (tema, niisama nagu Kuhn ja Müllenhoff, kirjutavad ajakirjades). Helsingisse saadan: mag. Tikkanen'ile [10], Kirjanduse Seltsile [11] ja Borg'ile [12]. Oma kodulinnas Tallinnas pean meeles oma sõpra Pabst'i [13] ja võib-olla ka Ahrens'it [14] Kuusalus. Kuigi ma kingiksin ära kõik 10 eksemplari, saan ma akadeemia liikmena niisamuti nagu Sjögren ometi ühe sundeksemplari, nii et Teil ei ole tarvis ühtki oma eksemplari meie peale raisata.

Ma tänan Teid samuti väga sõbralikkude teadete eest eesti muinasjuttude kohta [15]. Dr. Bertram (= Georg Schultz) avaldas praegu just raamatukese: „Jenseits der Scheeren oder der

Geist Finnlands“ [16]. See sisaldab kolm rahvamuinasjuttu ja 439 vanasõna. Kahjuks ei ole keel lihtrahva-lapse, vaid seltskonnainimese oma. Vahel paistab läbi isegi anatoom oma 266 kondiga. Võlupilli asemel tunneb ta „üht iseäralikku flûte douce'i“. Ka on ta pükste asemel „pantalons“ tarvitusele võtnud. Tõsi küll, raamat on pühendatud „demoiselle Charlotte Europäusele“.

D. E. D. Europäus [17], kärmas rahvalaulude koguja, viibis nüüd mõned kuud Narvas ja selle ümbruses; liikudes mööda Ingerimaad Oranienbaumist lääne poole, on ta hulga tundmata laule üles märkinud. Siis ajas teda himu ka Eestisse. Ta jõudis Vaivarani, ei leidnud aga Narvast lääne pool enam midagi. See mees, kes peaks õieti ainult laule korjama ja välja andma, algatab aga kahjuks õige mitmesuguseid asju.

Suure põnevusega ootan ma Teie „Kalevipoega“. Peaks ta aga peatselt mustvalgel seisma. Niipea kui on valmis Teie kommentaari register, algab Teie ja Neusi poolt koostatud „Mythische und magische Lieder der Ehsten“ trükkimine [18]. Loodetavasti näevad need lihavõtte paiku päevavalgust.

Lõpuks pean veel Teile teatama, et akadeemia määras Boecleri raamatukese hinnaks 60 kop. hõbedas, et seda võimalikult rohkem levitada. Muidugi ei tohi akadeemial mingit muud kui teaduslikku huvi olla. Ta on selleks, et tegutseda teaduse huvides ja sellele oma ohvreid tuua.

Nüüd aga ruttan postile. Sõbralikkude tervitustega ja palvega saata peatselt vastus.

Teie

Teile ustav

Schiefner.

1. Kreutzwaldi kiri 22. dets. 1853. a. pole säilinud.

2. Grohmann, Theodor (1809—1879), õpetaja Peterburi koolides.

3. *Bulletin* — Bulletin de la Classe historico-philologique de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg — Vene Teaduste Akadeemia poolt väljaantud ajakiri, mis sisaldas peamiselt akadeemias peetud ettekandeid, koosolekute kirjeldusi jm.

4. Teaduste Akadeemia postisaadetised olid maksuvabad.

5. Kuhn, Franz F. A. (1812—1881), saksa keele- ja rahvaluuleteadlane, Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige.

6. Roth, J. Fr. (1811—1869), saksa keeleteadlane.

7. Grimm, Jacob (1785—1863), kuulus saksa keele- ja rahvaluuleteadlane, Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige. Tema poolt koos venna Wilhelmiga (1786—1859) väljaantud saksa muinasjuttude kogu („Kinder- und Hausmärchen". 1. trükk 1812) ja saksa rahvakeele sõnaraamat on säilitanud oma väärtuse tänapäevani.

8. Müllenhoff, Karl V. (1818—1884), saksa keele- ja muinasteadlane.

9. Wolf, Johann W. (1817—1855), saksa keeleteadlane ja muinasjuttude koguja.

10. Tikkanen, Paavo (1823—1873), soome ajakirjanik ja kirjastustegelane. Pakkus ms. end 1855. a. Kreutzwaldi „Kalevipoja" kirjastajaks, kuid läks vahepeal pankrotti ja ettevõte jäi teostamata, vt. kiri 10.

11. Kirjanduse Selts — on mõeldud Soome Kirjanduse Seltsi, asut. 1831. a.

12. Borg, Carl G. (1823—1895), soome keelemees ja muinasjuttude tõlkija.

13. Pabst, Christian Ed. (1815—1882), õpetaja ja ajaloolane Tallinnas.

14. Ahrens, Eduard (1803—1863), pastor Kuusalus ja eesti keele uurija. Tema tähtsama teose „Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes" (Eesti keele Tallinna murde grammatika) esimene osa ilmus 1843. a., teine trükk koos teise osaga (lauseõpetus) 1853. a. Selle teose koostamisel lähtus ta küll elava rahvakeele grammatiliselt aluselt, kuid tema eesmärgiks oli ainult kaasaegse nn. kirikukeele parandamine. Ometi sai tema teos üheks aluseks veel tänapäevalgi kehtivale eesti kirjakeele nn. uuele kirjaviisile. Oma reaktsioonilise maailmavaate ja osalt ka sallimatu iseloomu ning äärmise iseteadlikkuse tõttu sattus ta peaaegu kõigi oma kaasaegsetega teravasse vastuollu niihästi keele- kui muudes küsimustes. Oma eitava suhtumise tõttu rahvaluulesse oli ta näit. Kreutzwaldiga, nagu eespool näeme, pidevalt sõjajalal.

15. Kuna Kreutzwaldi vastus Schiefneri eelmisele kirjale pole säilinud (vt. viide 1), siis teated „eesti muinasjuttude kohta" on tundmata.

16. „Jenseits der Scheeren oder der Geist Finnlands" (Sealpool skääre ehk Soome vaim). — Schultz, Georg, ps. Dr. Bertram (1808—1875), arst ja vaimukas ning andekas balti-

saksa kirjanik Peterburis. Tegeles ms. ka eesti rahvaluule kogumisega, ei suutnud aga seda õigesti hinnata, vaid kohati kasutas seda koguni rahvavastases mõttes. „Kalevipoja" 1. trüki jaoks tõlkis ta Kreutzwaldi soovil saksa keelde lood 16—20. Tema ulatuslikust kirjavahetusest Kr-iga on väga lünklikult säilinud ainult Kr-i kirjad, mis tulevad avaldamisele edaspidi. — Tema teos „Jenseits" jne. polnud kommentaaride kirjutajale kättesaadaval. Vt. ka kiri 262.

17. Vt. kiri 1, viide 7.

18. „Mythische und magische Lieder der Ehsten" (Eestlaste müütilised ja maagilised laulud) ilmusid Vene Teaduste Akadeemia väljaandel ja A. Schiefneri eessõnaga varustatult 1854. a. Peterburis (VIII + 132 lk.). Eessõnas annab Schiefner aru teose koostamise kohta ja tutvustab lugejatele kumbagi autorit kui ka nende osa teose valmimisel, kusjuures ta kõrgelt hindab Kr-i eesti rahvaluule kogumis- ja uurimistööd. Samuti avaldab ta rõõmu ja lootust „Kalevipoja" peatse ilmumise üle ja julgustab Kr-i ka eesti muinasjuttude avaldamiseks, kuigi parajasti väljavaated selleks puuduvad.

3. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

S. T. [1]

[5. II 1854].

Väga austatud härra õuenõunik!

Olen mõnusasti üllatatud Teie teadustusest, mida mööda minu noorpõlve-sõbra Th. Grohmann'iga langud olete; kuigi ta viimastel aastatel on minust peaaegu „*ära võõrdunud*", loodan ma siiski, meeles pidades mõningaid koos möödasaadetud rõõmsaid tunde, et vanaduse võim pole veel kõiki tundmusi kalgistanud, vaid ühe maheda päikesekiire virgutusest küllalt on tekkida võinud jäävälja sulatamiseks. — Teie lahke ettepaneku võtan tänuga vastu ja palun Teid eksemplarid järgmistel aadressidel edasi toimetada:

Tallinna — Neus'ile, Paucker'ile [2] ja Eestimaa Kirjanduse Seltsile [3];

Riiga — riiginõunik dr. Napiersky'le [4] ja Ajaloo ja Muinasteaduse Seltsile [5];

Miitavisse — Kuramaa Kunsti ja Kirjanduse Seltsile [6];
Soome — dr. Lönnrot'ile [7] ja
pastor Th. Kallmeyer'ile [8] Landses ja Ušavas Kuramaal. See on kokku 8 eksemplari; ülejääk võtke lahkesti siia ekspedeerida.

„Kalevipoja" avaldamiseni on esialgu veel tükk teed; Õpetatud Eesti Seltsil Tartus [9], kes tahab kirjastamise enda peale võtta, on puudu kõige tähtsamast. Pealegi kavatsetakse korraldada saksa keelde tõlkimist, mis mulle sugugi armas pole. Õpetatud Eesti Selts ostis põrsa kotis, seetõttu hindab ta põrsa väärtust üle.

Haigusest ja rohketest ametitalitustest takistatult pole ma veel mahti leidnud Castrén'i „Vorlesungen" omapoolse lugemise vilja paberile panna, kuid ma märkisin ära kõik kohad, mis annavad siduda-sõlmida eesti rahvaluulega. Niipea kui praegu võimutsevad talvehaigused väikese vaheaja teevad, loodan ma tagajärgedest Teile teatada.

Teid ja Teie hr. õemeest sõbralikult tervitades olen kõige lugupidamisega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

Võrul.
5. veebruaril 1854.

1. *S. T.* — *Salvo titulo* (lad.) — ilma tiitlita ehk aunimeta.

2. Paucker, Carl J. A. (1798—1856), õigusteadlane ja ajaloo-uurija Tallinnas.

3. Eestimaa Kirjanduse Selts, asutatud 1842. a. Tallinnas; tegeles põhiliselt balti-saksluse ajaloo uurimisega reaktsioonilistelt positsioonidelt.

4. Napiersky, Karl Ed. (1793—1864), balti-saksa ajaloo-uurija Riias, Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige.

5. Ajaloo ja Muinasteaduse Selts, asutatud 1834. a. Riias; oli balti-saksluse ajaloo uurimiskeskuseks end. Liivimaa kubermangu jaoks.

6. Kuramaa Kunsti ja Kirjanduse Selts, asut. 1815. a. Miitavis (praegune Jelgava), samuti peamiselt balti-saksluse uurimiskeskus end. Kuramaa kubermangu jaoks.

7. Lönnrot, Elias (1802—1884), elukutselt arst, tuntud soome rahvaluulekoguja ja keelemees, soome rahvaeepose „Kalevala" koostaja, Vene Teaduste Akadeemia auliige. — 1844. a. tegi Lönnrot eesti keele tundmaõppimise otstarbel reisi Eestisse. Ta saabus Tallinnasse juunikuu algul, kust läks Kuusalusse Ed. Ahrensi (vt. kiri 2, viide 14) juurde, kaasas eelmisel aastal ilmunud Ahrensi eesti keele grammatika, et temaga eesti keele küsimuste üle nõu pidada. Mõne päeva pärast jätkas ta oma jalgsimatka läbi Eesti Tartu poole, kuhu ta jõudis teel eesti keelt õppides ja rahvaeluga tutvunedes umb. kahe nädala pärast. Tartus astus ta kontakti Faehlmanniga ja tema kaudu avanes tal võimalus läbi töötada ja isegi kopeerida Õpetatud Eesti Seltsi poolt kavatsetava eesti keele sõnaraamatu jaoks kogutud materjalid. Faehlmann oli Lönnroti Tartus viibimise ajal ka tema eesti keele õpetajaks. Augustis ja septembris tegi ta ligi seitsmenädalase matka Lõuna-Eestisse, et lähemalt tutvuneda ka lõuna-eesti keelega; külastas sellega ühenduses ka Kreutzwaldi Võrus. Tartusse tagasi saabus ta oktoobri algul ja töötas eesti keele materjalide kallal edasi kuni novembri lõpuni. Lahkus siis Tartust, jällegi jalgsi, Narva ja sealt Peterburi kaudu Soome, kuhu jõudis jaanuaris 1845. a.

Paljureisinud ja mitmel pool sügavalt rahvaeluga tutvunenud Lönnrotile mõjus balti-saksa mõisnike poolt ekspluateeritava eesti töötava talurahva olukord masendavalt. Ta annab sellele hävitavalt-paljastava hinnangu, kirjutades oktoobris 1844 oma sõpradele Soome: „Eesti- ja Liivimaa talupoegade seisukord on kõike muud kui kadestatav. Kui mõisnikud vaevalt teavad, kuidas kulutada oma mitmesaja tuhande rubla suurused aastasissetulekud, siis talupojad sagedastigi ei tea, mida homme süüa. Talupoegade seisukord on ja peab püsima seesugune, niikaua kui ainult aadlikkudel on maaomandusõigus, nagu siin asjalugu on. Talupojad on nüüd täiesti sessamas olukorras kui mõnes kohas meie mõisade ja muud torparid [= popsid]. Kui nad maad hoolikamalt harivad või teisiti oma olukorda parandavad, on nende tasuks see, et nende koormisi tõstetakse või minema aetakse, kui nad nõus ei ole neid tasuma. Imestatakse, et nad nii loiud ning ükskõiksed on ja viljapuuaedu ei istuta jm., kuid kelle jaoks peaksid nad istutama? - - - Äsja lugesin ajalehest, et Ungari maapäev oli lõpuks ka talupoegadele maaomandusõiguse andnud. Kui Liivimaa rüütelkond tänavu maapäevale kogunes, tõsteti seesama küsimus, kuid vastaspartei, kes nõudis, et olukord endiseks jääks, võitis. - - - Õnneks on mul oma keeleuurimisega nii palju tööd olnud, et pole õieti aega olnud küllaldasel määral selle rõhumisolukorra üle vihastada, milles härrad oma talupoegi hoiavad, sest muidu oleksin ehk juba ammu paljast meelepahast haigeks jäänud, või pillid kotti pannud, nagu niisuguses olukorras kõige targem oleks olnud, ja kohe siia jõudes Soome tagasi pööranud. Nende orjuse all kannatavate vene talupoegade olukord, kellega mina olen tutvunud, on ometi võrratult parem kui siinsete talupoegade oma. Nende

juures võib igal pool suuremat jõukust näha ja nende elamudki on paremad kui eestlaste omad, kelle tubades ei ole isegi puupõrandat, mis paikselt elavatel laplastelgi on olemas. Klaasaknaid ei näe üldse, või kui imekombel mõnel talupojal selline on, siis on see armetult väike." (Vt. Elias Lönnrotin matkat II. 1902, lk. 266 j.)

8. Kallmeyer, Theodor (1809—1859), pastor ja ajaloolane; üks esimesi „Kalevipoja" arvustajaid reaktsioonilistelt positsioonidelt, kes heitis seejuures Kreutzwaldile ette, 1) et ta ei oleks pidanud „rahvuseepost" andma, vaid esitama muistendid täpselt sel kujul, nagu need rahvasuus esinesid; 2) et autor „kaasaegseid" mõtteid oma teosesse põimib. Samuti eitas ta seejuures täielikult eesti rahvaluule poeetilisi väärtusi. (Inland 1857, veerg 402; vt. ka kirjad 21, 22 ja 26.)

9. Õpetatud Eesti Selts — Faehlmanni ja teiste Tartu ülikoolist võrsunud esimeste eesti haritlaste ning sama ülikooli progressiivsete õppejõudude algatusel 1838. a. asutatud teaduslik organisatsioon, mille eesmärgiks oli „edendada teadmisi eesti rahva minevikust ja olevikust, keelest ja kirjandusest kui ka eestlaste asustatud maast". Vastavalt neile eesmärkidele oli ta pikka aega ainsaks ühiskonnateaduste, eriti eesti keele, rahvaluule, muinasteaduse, ajaloo jm. teaduste viljelemise keskuseks, nii vaimse kui ainelise kultuuri mälestusmärkide kogujaks ja säilitajaks ning vähemal määral ka publitseerijaks. Vilgast ja viljakat tegevust avaldas ÕES oma tegevuse esimesel aastakümnel, kui eriti Faehlmanni ja Kreutzwaldi algatusel toimus elav eesti keele ja rahvaluuleliste materjalide kogumine ning läbitöötamine paralleelselt laiade rahvahulkade jaoks määratud populaarteadusliku kirjanduse (kalendrid jm. väljaanded) soetamisega. Kuid Faehlmanni (1850) jt. aktiivsemate liikmete varase surma tõttu hakkas Seltsi tegevus vaibuma. Teisel aastakümnel pääsesid liikmeskonnas aegamööda mõjule rahvavastased elemendid (pastorid jt.) ja sisemiselt lõhestatud Selts suutis ainult veel suure vaevaga teostada oma tähtsama ettevõtte — „Kalevipoja" väljaandmise aa. 1857—1861. 1860. aastate algul haarasid Seltsis juhtimise aga balti-saksluse kõige mustema ja sõjakama reaktsiooni esindajad. Progressiivsema meelsusega liikmed kas tõmbusid Seltsi tegevusest tagasi või lahkusid ja auliige Kreutzwald katkestas kauaks ajaks igasugused sidemed. Seltsi tegevus piirdus edaspidi ainult pisiküsimuste kallal nokitsemisega, kuni ta tegevus I maailmasõja ajal tsaarivõimu organite poolt katkestati. Kodanlik-natsionalistliku diktatuuri ajajärgul oli Selts täielikult reaktsioonilise kodanluse huvide teenistuses. — Seltsi rohkearvulistel väljaannetel (Toimetused, Aastaraamat jm.) on mõnel määral väärtust kui materjalikogudel, mida tuleb kasutada karmi kriitikaga.

4. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 2. märtsil 1854.

Väga austatud härra doktor!

Asjaolu, et meie trükikoda ei suutnud küllalt kiiresti rohelist kaanepaberit saada, viivitas pisut kaante trükkimist ja seega ka Teie teose ilmumist [1]. Nüüd on ta lõpuks ilmunud ja kuulutati täna meie raamatulao valitseja poolt „St. Petersburger Zeitungis“ [2] iseäralikul viisil välja, nimelt: pärast tiitli äratoomist lisas ta omalt poolt klambrites — (pärast autori surma välja andnud ja eessõnaga varustanud A. J. Sjögren). Mis Te selle kohta ütlete? Ma tormasin otsekohe trükikotta, et seda viga õiendada lasta. Kui mitte selle postiga, siis igatahes järgmisega saate Teile kuuluvad eksemplarid, välja arvatud need, mis siit otseteed laiali saadetakse.

Nüüd pean puudutama üht punkti, mis mind mõnel määral on erutanud. Lk. 135 räägite Teie parema käe väikesest näitesõrmest. Alles pärast selle koha trükkimist olin ühes ringis, kus järele kuulasin, kas seesugune nimetus on kellelegi tuntud. Kui ma ei eksi, mõtlesite Teie sõrmusesõrme, sest see etendab mitmesuguste aasia rahvaste mütoloogias peaaegu suurematki osa kui kõik muud sõrmed ja kannab hulgas keeltes „nimetu“ sõrme nimetust. Minu arvamist mööda on ka Ahrensil õigus, kui ta oma grammatikas (2. trükk) lk. 159 sellele tähelepanu juhib, et *nimetus-sõrm* on moonutatud sõnast *nimetu sõrm* (soome keeles *nimetöin sormi*). Sel põhjusel lubasin endale võtta Neusi poolt avaldatud Lagose [3] tekstis *nimetissõrme* sõrmusesõrme pähe ja panna see trükki Neusi „näitesõrme“ asemel. — Kas aga sõrmusesõrm tõesti on „väike näitesõrm“? — Minu kätel küll, niisama ka minu naise kätel, kuid minu mõlemal tütrel on sõrmusesõrm näitesõrmest pikem ja sama lugu on enamuse inimestega, keda selle asja pärast olen uurinud. Mitmed anatoomid, keda olen küsitlenud, jäid mulle rahuldava vastuse võlgu. On olemas prantsuskeelne teos „Études philosophiques sur la main“ [4]. Võib-olla leian ma sellest midagi. Ühes suures anatoomilises teoses, mida ma sirvisin, leidsin oma struktuuri domineerivana esitatud ole-

vat, ka pidavat see minu kolleegi Brandt'i tähendust mööda normaalne olema. Seega peaksid siinsed inimesed peaaegu kõik ebanormaalsed olema. On huvitav, et sihukest asja, mis on peaaegu igapäev silmade ees, on nii vähe tähele pandud. Möödaminnes pean tähendama, et nii minu isa kui ka minu naine on pärit Böömist ja et minu õdedel on niisamasugune sõrmede struktuur.

Kuid jätkem sõrmed. „Mythische und magische Lieder der Ehsten" trükkimine on nüüd jõudnud neljanda trükipoognani [5]. Kui ma ei eksi, ei tule seda üle kaheksa poogna, sest Teie teos koos registriga hõlmab kümme poognat. Nende väljaannete eest tänavad meid kindlasti saksa mütoloogid, niisama nagu nad on meile suuresti võlgu soome rahvaste mütoloogiasse puutuvate teoste avaldamise eest, kuna nende rahvaste mütoloogial on muinas-saksa seisukohalt suur väärtus. Teiselt poolt pakub huvi iseäralik kokkusattuvus teiste soome hõimude usundi ning kommetega, näit. mordvalaste omaga, kelle kohta mul on väga huvitav venekeelne käsikiri.

Põneva kannatamatusega ootan Teie märkusi Castréni loengute kohta; niisama tahaksin peatselt „Kalevipoega" mustvalgel enda ees näha.

Nüüd aga lubage lõpetada. Niihästi Grohmann kui ka meie sõber Sjögren tegid mulle ülesandeks Teile edasi anda sõbralikud tervitused.

Teie ustav

Schiefner.

1. Vt. kiri 1, viide 2.

2. St. Petersburger Zeitung — saksakeelne ajaleht Peterburis, asutatud 1727. a.; riigivalitsuse poolametlik häälekandja. Kuni 1875. a. omanik Vene Teaduste Akadeemia, hiljem Haridusministeerium. (Vt. C. Eichhorn, Die Geschichte der „St. Petersburger Zeitung" 1727—1902. St. Petersburg, 1902.)

3. Lagos, Johan — ameti poolest maamõõtja, tegeles ka eesti rahvaluule kogumisega, kuid tema kirjapanekuis leidub sagedasti ka omapoolseid pseudo-mütoloogilisi lisandusi.

4. „Filosoofilised uurimused käe kohta".

5. Vt. kiri 2, viide 18.

5. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 13. aprillil [18]54.

Väga austatud härra doktor!

Alles täna saan ma mahti avaldada Teile kõige soojemat tänu mulle Sjögreni kaudu saadetud andmete eest [1]. On see aga tore eesti mütoloogia paluke, Koidu ja Hämariku muinaslugu nimelt. Faehlmanni õigustamiseks ja üldse mütoloogilise huvi pärast otsustasin selle siinses bülletäänis koos mõnede märkmetega avaldada [2]. Kas on meie teeneterikka muinaslugude ja laulude korjaja nimi Lagus või Lagos? — Müütiliste ja maagiliste laulude trükkimine lõpeb kõige lähemal ajal. Kuna Teile ja Neusile on kokku määratud kolmkümmend eksemplari, siis tahaksin meelsasti teada, kas Teie ei määra mõnele oma 15 eksemplarist teist otstarvet. Saatke mulle lahkesti teade, kuidas Teie neid jagada tahaksite; mina astuksin siis ühendusse ka Neusiga, kes on kolinud Riisiperesse, ja teatan talle, kellele tal ei tarvitse saata.

Kolm nõiasõna Viljandimaalt tulid just parajal ajal, et neid lisasse paigutada. Ka sellele väikesele tööle lisan ma registri.

Olen ennast täna juba loiuks ning väsinuks kirjutanud ja võin Teile seepärast ainult veel tähendada, et ootan suure kannatamatusega Teie ääremärkusi Castréni loengute juurde. Peale tervituste Sjögrenilt ja minu õemehelt Grohmannilt pean saatma teile tervituse ka veel Marcusen'ilt [3], keda õige sagedasti siin näen. Ta sai mõne nädala eest siinse Arstiteaduse Akadeemia adjunktiks. Palvega, et seda kõhna kirja vabandate,

Teie ustav

Schiefner.

1. Kreutzwald saatis Sch-ile kirja Sjögreni kaudu (vt. Kr-i kiri Sjögrenile 19. III 1854), milles palus juurdelisatud ümbriku edasi anda; see kiri pole säilinud.

2. Kr-i poolt saadetud pseudo-rahvapärase muistendi „Videvik ja Hämarik" avaldas Schiefner koos oma kommentaaridega

pealkirja all „Zur ehstnischen Mythologie“ (Eesti mütoloogiast) Teaduste Akadeemia väljaandeis „Bulletin de la Classe historico-philologique“ T. XII (1855), lk. 45—52 = Mélanges Russes. T. II, lk. 406—417.

3. Markusen, Johann (1811—?), arst; Peterburi Medikokirurgia Akadeemia adjunktprofessor 1854—1858 ja Odessa ülikooli professor 1865—1875.

6. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 11. mail 1854 [1].

Väga austatud härra doktor!

Täna viimaks ometi lähevad Teile kuuluvad 11 eksemplari müütilisi ja maagilisi laule Teie poole teele; ülejäänud neli saatsin Teie poolt teatatud adressaatidele: 1) Eesti Seltsile Tartus [2], 2) Kirjanduse Seltsile Tallinnas, 3) Riia Seltsile [3], 4) Lönnrot'ile. Peale selle sain ise 10 eksemplari väljajagamiseks, need saatsin Grimm'ile ja Kuhn'ile Berliinis, Müllenhoff'ile Kielis, Roth'ile Tübingenis, Tikkanen'ile, Borg'ile ja Soome Kirjanduse Seltsile Helsingis, Ed. Pabst'ile, Ed. Ahrens'ile, ja Erik Rudbäck'ile siinsamas. Viimane hoolitseb soome muinasjuttude väljaandmise eest.

Teiseks teatan ma teile, et ajaloo-filoloogia osakonna viimane istung toimub 30. juunil, esimene pärast suvevaheaega aga 11. augustil. Vahest on Teil võimalik saata oma äärемärkused Castréni mütoloogia kohta üheks neist tähtaegadest. Teie Boecleri kommentaarist tundis rõõmu eriti Roth Tübingenis, eriti meeldib temale Teie huumor. Trükitud retsensiooni pole ma veel näinud, kui mitte arvestada lühidat märkust soome lehes „Suometar“ [4].

Kirjutus, milles ma annan edasi Koidu ja Hämariku muinasloo, ilmus täna bülletäänis; mõne aja pärast saan ma äratrükid ja saadan siis mõned neist Teile [5].

Marcusen'i poolt, kes eile minu juures oli, pean Teile edasi andma sõbraliku tervituse, niisama ka Grohmannilt. Täna ei

jätku mul aega, et korralikule kirjale mõelda. Olge siis kannatlik oma

Teile ustava

Schiefneriga.

1. Eelmise ja käesoleva kirja vahelt puudub vähemalt üks Kreutzwaldi kiri.

2. Eesti Selts Tartus — Õpetatud Eesti Selts, vt. kiri 3, viide 9.

3. Riia Selts — Ajaloo ja Muinasteaduse Selts, vt. kiri 3, viide 5.

4. „Suometar" — soome ajaleht, asutatud 1847. a.

5. Vt. kiri 5, viide 2.

7. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 2. novembril [18]54.

Väga austatud härra doktor!

Juba kaua olen Teile vastuse võlgu ja Teil on täielik õigus minu peale vihane olla. Minu ebaõiglus on seda suurem, et pean Teile seletust andma ühes punktis, mis võiks kergesti arusaamatusi tekitada. Minu õemees andis mulle edasi kirja, mille Teie talle viimati kirjutasite [1]. Sellest paistab üsna selgesti välja, et Teie omistate meile, akadeemia liikmetele, kuldset elu. Ta ongi seepoolest kuldne, et meie võime elada ning töötada teaduse huvides; aga et seejuures meie olukord kuldne oleks, see on lausa eksitus. Nii on nimelt meie sõber Sjögren aastaid läbi peaaegu puudust kannatanud, kuna ta oli sunnitud piirduma akadeemia poolt saadava palgaga ega olnud muid väljavaateid elatise saamiseks. Praegu käib ta käsi natuke paremini, kuid ta ei või kiidelda, et külluse all kannatab. Niisuguses seisukorras on peaaegu kõik ajaloo-filoloogia osa-

konna liikmed. Veelgi täbaram on lugu meie voliga akadeemia rahasid käsutada. Kui meelsasti annaksime teeneliste uurijate toetuseks summasid, kui see kuidagi võimalik oleks. Varasematel aegadel said akadeemia liikmed oma tööde eest soovi järgi kas eksemplare või vastaval määral raha, nüüd peame piirduma eksemplaridega ja ainult akadeemia vene osakond, kes ei saa aastapalka, saab oma üksikute tööde eest honorari. Ainus allikas võõraste uurijate abistamiseks on Demidovi kapital [2]. Kuid seal on väga suur tung. Võistluse puhul on võimalik peaaegu ainult suuremahulisi töid läbi suruda ja neistki jäävad mitmed ilma rahalise tunnustuseta ning peavad rahulduma palja austava mainimisega. Seni öeldust võite järeldada, kui raske see meie paremast tahtmisest hoolimata on Teie teeneterikkaid saavutusi tunnustada teisiti, kui see seni on sündinud; loodetavasti näete Teie sellest, et pole meie süü, kui me kiitvast tunnustamisest kaugemale ei pääse.

Hoolimata säärastest varjukülgedest elan ma kindlas usus, et Teie ei jäta oma kogemuste rikkast varasalvest meile edasi andmata seda, mis võib kaasa aidata eesti mütoloogia vahekorra selgitamisele soome omaga. Muidugi ei või me peale käia, sest on loomulik, et Teie saate säärast asja ainult sel ajal teha, kus Teie tervis ja vabaaeg Teile seda lubavad. Kuid julgustama me peame Teid ajal, mil keegi isevärki veidrik Teile „Inlandis" kallale tungib [3]. Küllap lugesite „Inland" nr. 41 leiduvat „Dialog zwischen zwei Freunden der ehstnischen Sprache". Kui mind miski ei peta, siis allkiri „S. z. J." tähendab Schüdlöffel'it Jõelähtmes [4]. Ta on vanapoiss ja õige üksik mees, sest ta on kõva kuulmisega. Tema vend oli minu õpetaja ja samuti veidrik nagu temagi; eriti meeldis talle hammustada [5]. Tema oli ka see, kes 1853. a. nr. 13. kirjutas äärmiselt koomilisel viisil tema enda poolt kokkuseatud alam-saksa keeles, mida kuskil mujal pole olemas, „Brooder Haarburgeer" nime all Neus'i Tartu nime seletuse kohta [6]. Ma ei suutnud hoiduda ja saatsin „Inlandile" väikese artikli soome ja eesti piiblikeele reformi kohta, et sel puhul mõnda sellest dialoogist puudutada [7]. [- - -]

Sjögren, kes suvel esiti Viiburisse sõitis ja seejärel maal elas, ei olnud küllalt ettevaatlik ja sai endale oma põhimõtte tõttu „mitte ennast hellitada" mitmesuguseid suuremaid või vähemaid kehalisi haigusi. Eriti vaevab teda kuri köha. Ta töö-

TRÜ Raamatukogu

tas suve jooksul oma saksa-liivi sõnaraamatu kallal, kuid siis takistasid mitmesugused muud tööd selle jätkamist. Mind on pingsas töös hoidnud Castréni samojeedi grammatika väljaandmine ja ka praegu veel higistan ma sõnaraamatu kallal [8]. Oma tööna lasub minul tuši keel, mida kõneleb üks vähearvuline rahvas Kaukaasias [9]. Praegu Tartus viibiv magister Ahlqvist Helsingist kirjutas ajakirjale „Suomi" retsensiooni minu „Kalevala" tõlke kohta [10], mille ma akadeemia bülletääni jaoks saksa keeles ümber töötasin [11]. Niipea kui ma äratrükid saan, saadan Teile ühe. Väga huvitav on soome muinasjuttude ja lugude teine vihk, mida ma suvel lähemalt silmitsesin [12]. Kuid küllalt tänaseks. Ma võin ainult lisada, et mul oleks lõpmata kahju, kui oma virgutamistega eesti mütoloogia huvides tegev olla kuidagi tülikas olen olnud. Et ma aga Teie käekäigust väga osa võtan, selles võite kindel olla.

Teie ustav

Schiefner.

„Sõja" eest suur tänu [13].

1. Siin puudub vähemalt üks Kreutzwaldi kiri, mis tundmata. Samuti tundmata on tema kirjavahetus Schiefneri õemehe Th. Grohmanniga, vt. kiri 2, viide 2.

2. Demidovi kapital — vene suurtööstur Pavel Nik. Demidovi (1798—1841) poolt Teaduste Akadeemia juurde asutatud kapital, mille protsentidest akadeemia iga aasta jagas auhindu väljapaistvatele teaduslikele töödele. Esimest korda anti neid auhindu 1832. a.; Kreutzwaldi „Kalevipoeg" sai auhinna pooles suuruses 1860. a.

3. „Inland", õigemini „Das I-d" — möödunud sajandi tuntud õigusajaloo- ja ajaloo-uurija, Tartu ülikooli professori Fr. G. Bunge (1802—1897) poolt asutatud nädala-ajakiri (ilm. Tartus 1836—1863). Samuti nagu kogu tolleaegse balti ajaloo-uurimise sihiks, oli sellegi ajakirja põhiülesandeks baltisakslaste ajaloolise mineviku rehabiliteerimine ja Baltimaade „erikorra" aluste õigustamine. Ometi olid selle kui ainsa kaasaegse ajakirja kaastöölisteks ka mitmesuguste kultuurialade progressiivselt meelestatud töötajad, nagu Kreutzwald, A. H. Neus (vt. kiri 1, viide 9), Schiefner jt. Seepärast on sel ajakirjal seal avaldatud Eesti ajaloo, rahvaluule jm. materjalide tõttu mõnesugust tähtsust veel tänapäevalgi.

4. Schüdlöffel, Gustav H. (1798—1859), pastor Jõelähtmes, avaldanud ka mõned raamatukesed: „Peter Pung" (1843), „Kuldorg ehk Kulla saatja küla" (1842), „Thomas Westen" (1844); viimases kasutab ta esimesena Ahrensi nn. uut kirjaviisi. Tema poolt on avaldatud ka esimene kokkuvõte Kalevipoja lugudest (Inland 1836, vg. 529—535). — Kõnesolev „Dialoog kahe eesti keele sõbra vahel" (Inland 1854, vg. 678) sisaldab ms. ennatliku rünnaku Kreutzwaldi „Kalevipoja" vastu, kusjuures viimast Kr-i enda väljamõeldusena paista lastakse. See rünnak oli seda pahatahtlikum, et „Kalevipoeg" oli äsja valminud ja alles käsikirjas, ilma et ründaja sellega oleks võinud tutvuda.

5. Schüdlöffel, Fr. W. (1791—1837), Tallinna nn. toomkooli õpetaja, kus Schiefner õppis aa. 1831—1836.

6. Inland 1853, vg. 270—272.

7. Schiefneri kirjutuse „Über ehstnische und finnische Bibelreform" (Eesti ja soome piiblireformist) (Inland 1854, vg. 762—764) lõpul julgustab ta Kreutzwaldi oma rahvaluulealast tööd jätkama.

8. Küsimus on M. A. Castréni (vt. kiri 1, viide 1) teostest: „Grammatik der samojedischen Sprachen". Herausgegeben von A. Schiefner. St. Petersburg, 1854. XXIV + 610 lk. ja „Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen". Bearbeitet von A. Schiefner. St. Petersburg, 1855. XXXVI + 404 lk.

9. Paar aastat hiljem ilmus Sch-i sellekohane uurimus: „Versuch über die Thusch-Sprache oder die kvistische Mundart in Thuschetien". St. Petersburg, 1856. 160 lk. (= Mémoires de l'Académie des Sciences de St.-Pétersbourg. VI Série. T. IX).

10. Ahlqvist, August (1826—1889), soome keeleteadlane ja kirjanik; käis 1854. a. Tartus ja kirjutas ülevaate eesti kirjanduse ajaloost — „Viron nykyisemmästä kirjallisuudesta", ilmunud Soome Kirjanduse Seltsi ajakirjas „Suomi" 1855, ka äratrükk olemas. Tema retsensioon Schiefneri „Kalevala" saksakeelse tõlke kohta „Granskning af Hr Schiefners öfversättning af Kalevala" (Härra Schiefneri „Kalevala" tõlke vaatlus) ilmus samas ajakirjas 1853. a., lk. 49—99.

11. Schiefneri ümbertöötus „An die Leser der deutschen Kalevala-Übersetzung" (Kalevala saksakeelse tõlke lugejatele) ilmus „Bulletin" XII, lk. 129—148 = Mélanges Russes. T. II, lk. 435—463.

12. Vt. kiri 1, viide 5.

13. Kreutzwaldi poeem „Sõda", mis ilmus 1854. a. ja mille ta Sch-ile saatis Sjögreni kaudu (Kr-i kiri Sjögrenile 10. sept. 1854).

8. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 9. novembril 1854.

Väga austatud härra õuenõunik!

Miks peaksin ma Teie peale vihane olema ja pealegi veel õigusega? Ma tõepoolest ei mõtelnudki sellele, vaid kartsin hoopis, et olete minu tookordset motot *pingiseadjast* jne. pahaks pannud ja tahate mossis olekuga oma vihavimma jahutada. Te arvasite puhtaks kullaks selle koha oma õemehe sõnumikus, kus kõneldakse tallisöödale saamisest; mul on kahju, et mu armas noorpõlve-sõber on unustanud, et minu iseloomu nõtruseks on persifleerimine, muidu oleks ta suutnud Teile seda arusaamatust selgitada. Kuidas küll võiks mul tõsiselt mõttesse tulla akadeemialt tasu oodata? Missuguse teene võiksin ma omaks lugeda, kas ehk selle, et rohkendades mõne poogna võrra makulatuuri, võtsin osa kaltsude võistlusest? Jah, oleks hoopis midagi muud, kui mul õnneks läheks leida talitusviis, kuidas saaks k õ i k kaltsud paberiks muuta [1a]! See juba oleks midagi. See, mis Teie mulle oma härrade kolleegide rahalisest järjest teatasite, polnud mulle täiesti tundmata. Me leiame, et äärmiselt väheste eranditega on teadusejüngrite saatus kõigil mail ja kõigi rahvaste juures suuremal või vähemal määral leivamuredest tumestatud. Paljud suudavad oma kuiva leivapalukest ainult seeläbi maitsvamaks muuta, et vürtsivad sööki oma kuulsa nimega nagu don Ranudo de Colibredos oma sugupuuga. Saphir [1] nimetab kuskil raha kamakaks, mille taevaisa mõnedele inimestele kaela seob, et nad kaduma ei läheks. Kui naine ja laps mulle vahel nutulaulu laulavad, on mul viisiks neid sellega rahustada, et just puuduses peitub hiilgav väljavaade kunagi kuulsaks meheks saada! Peaksite Teie sellest sõnumikukohast midagi Sjögrenile öelnud olema, siis palun Teid tingimata tal silmakae opereerida, muidu võiks ta mind upsakaks narriks pidada. Oma virgutamistega pole Teie mulle mingit tülinat teinud, seepärast unustage oma sellekohane kahetsusetunne. Teile lubatud pekstud põhu oleksin Teile kõige suurema heameelega saatnud varem, poleks minu

käed köidetud olnud. Võib-olla üllatan Teid kord oma tõotuse täitmisega [2].

Hiljuti „Inlandis" avaldatud dialoog ei teinud mulle ühtki karva halliks, selles tundsin esimesel pilgul teatud lusika ära; tagaplaanil näib peidul olevat naabrimehe teravavõitu kahvel, mis lusikat tagast torkis [3]. Iseäranis tegi mulle lõbu see koht, kus kinnitatakse Ahrensi seletust *vikerkaare* päritolust. „Inlandi" viimane number tõi Ahlqvistilt soome keelest tõlgitud sisuka artikli Ahrensi sõnaraamatukese kohta [4]; mina kavatsen peatselt avaldada lühikese seletuse eesti sõna *vikelista* kohta [5]. Nime „L i n d a" arutatakse edaspidi „Kalevipoja" eessõnas [6]. Mis ütleb meie armas Sjögren haukuva dialogisti kohta, kes tedagi mürgiga ilastab? Härra Eduard Ahrens, see eksimatu, oli nii lahke ja saatis mulle minu *„Sõja"* k o r r i g e e r i t u d eksemplari ühes väga sügavamõttelise motoga. Märgitud vigadest ei saanud ma kõiki aktsepteerida, sest elav rahvakeel tarvitab vorme just nõnda, nagu mina nad edasi andsin. Tõelisi vääratusi tunnistasin tänuga, olen küllaltki uhke sellele, et suur meister ei leidnud viiel, ütle v i i e l, leheküljel midagi parandada.

Nüüd, *kullake*! lubage Teile ette kanda üks palve. Kui Teie tuttavate hulgas peaks olema mõni mees sisemiste asjade ministeeriumist, siis olge hea ja selgitage parajal võimalusel, mis on saanud mullu augustis Tartu linnaarsti dr. Panck'i [7] ja minu tähtsusetu isiku poolt saadetud palvekirjast? Me oleme siiasaadik ilmaaegu vastust oodanud. Asjaga pole kogunisti kiiret, sellepärast ei tarvitse Teie sellega ülearust vaeva näha. Tervitage minu poolt südamlikult Grohmanni ja tuletage talle meelde muistset vanasõna, et hunt ajab küll karva, aga ei jäta oma kombeid.

Otsekoheses ustavuses

Teie

Teid austav

Kreutzwald.

1a. Kreutzwaldi irooniline sõnamäng: sks. Lumpen — 1) kaltsud, neist valmistati ka paberit, makulatuuri; 2) kaltsakad, lurjused.

1. Saphir, Moritz G. (1795—1858), saksa kirjanik-humorist.

2. Kõne on Kr-i märkmetest ja täiendustest Castréni soome mütoloogia loengute juurde, millest eelnevates kirjades korduvalt juttu on ja mida Schiefner Kr-ilt kärsitusega ootas. Kr. jättis ajapuudusel nähtavasti selle lubaduse täitmata, sest trükis pole need ilmunud, samuti kui pole säilinud käsikirjas.

3. „naabrimehe teravavõitu kahvel, mis lusikat tagant torkis" — lusikas, sks. Löffel, s. o. Schüdlöffel, kõnesoleva „Dialoogi" autor (vt. kiri 7, viide 4); naabrimees, s. o. naaberkihelkonna pastor Ahrens (vt. kiri 2, viide 14), kes Kr-iga sõjajalal oli ja keda Kr. „Dialoogi" inspireerijaks pidas.

4. Inland 1854, vg. 725—729 leidub Ahlqvisti kirjutus „Einige Missgriffe im etymologischen Wörterbüchlein des Herrn Pastor Ahrens" (Mõned vääratused härra pastor Ahrensi etümoloogilises sõnaraamatukeses).

5. Kr-i kirjutus „Was heisst wikkerkaare wikelista?" (Mis tähendab vikerkaare vikelista?) ilmus Inland 1854, vg. 773—775.

6. Vrd. „Kalevipoja" 1. trüki eessõna Õpetatud Eesti Seltsi Toimetustes. Verhandl. d. Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Bd. IV (1857), lk. XIII jj.

7. Panck, Johann E. (1805—1891), Tartu linna- ja politseiarst; õppis Kr-iga ühel ajal Tartu ülikoolis ja näib olevat tema üliõpilasaegseid sõpru, kellega ta ka hiljem kirjavahetuses olnud, kuid see pole säilinud.

9. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 11. märtsil 1855.

Väga austatud härra doktor!

Oma lugupeetud kirjas 9. novembrist avaldate soovi, et ma parajal juhul siseministeeriumi uksele koputaksin ja järele kuulaksin, mis on saanud palvest, mille dr. Panck ja Teie 1853. a. augustis siia esitasite. Mees, kes lubas mulle informatsiooni anda, laskis mind üle kolme kuu oodata ega toonud mulle ühtki teadet. Kuid mõne päeva eest oli oma galvano-

kaustiliste katsete läbi tuntud dr. Crusell nii hea [1] ning andis minu palvele järgmise vastuse:

„Kõik meditsiinilise departemangu registrid on praegu põhjalikult läbi otsitud. Ülaltähendatud kuu kohta ei leidu neis ei Panck'i ega ka Kreutzwaldi. Järelikult pole kuu õieti edasi antud. Kõige parem oleks teada, mis on palve otstarve. Siis tarvitseks ainult üks register läbi otsida. 18 4./3. 55."

Olge siis nii lahke, võtke see arvesse ja teatage mulle, mis vaja. Mul on kahju, et ma ei saanud varem teateid anda. Viimastel päevadel oli ka mu ühe armsa tütrekese ($2^1/_2$-aastase) surm ja eelkäinud difteriit minult liiga palju aega nõudnud, et oleksin saanud otsekohe Teile vastata.

Meie sõbra Sjögreni surmast saite vist juba „Inlandi" kaudu teada, kus avaldati ka üks väike artikkel minu poolt [2]. Suurem osa põhjeneb Sjögreni enda poolt kirjutatud venekeelsel autobiograafial vene konversatsioonileksikonis. Sellest on tingitud mõne osa liigne põhjalikkus. Heal vanakesel tuli ka veel kalmistul pahanduste all kannatada, sest haud oli tellimata ja tal tuli asuda teise, mis kirstu allalaskmisel leiti liiga lühike olevat ja pikemaks tuli teha. Loodetavasti ostab akadeemia tema raamatukogu. Muidu ei jäta tema oma naisele ja viiele tütrele mingit varandust.

Mis Linda jne. loosse puutub, siis on Santo täiel määral Schüdlöffeli korralekutsumise ära teeninud: „et ka teravmeelsuseta kohmakas" võib olla [3]. Ärgu ometi niisugused inimesed tegelgu asjadega, mis neile ei kuulu. Sel puhul turgatab mulle meelde, et Teie olete ju ka ise p a s t o r i k s muutunud, sest Soome Kirjanduse Selts valis Teid oma kirjavahetaja-liikmeks selle tiitli all [4]. Seda enam peaksite Te nüüd varsti tegema oma ääremärkused Castréni mütoloogia juurde, sest muidu võiksite oma paganluse tõttu härrade teoloogide juures halba kirja sattuda.

Mõlemaid mullu akadeemia poolt väljaantud teoseid, nii Böclerit kui ka „Mythische und magische Lieder der Ehsten", arvustati lühidalt ajakirjas „Literarisches Centralblatt" 2. dets. 1854 nr. 48, Böcler on ka juba Soomes kellelegi Murman'ile tõuget andnud Pohjanmaal uurimisi soomlaste ebausu kohta algatada; tema tulemused on avaldatud „Suomi's" 1854, selle ajakirja saate tulevikus ka Teie kui Soome Kirjanduse Seltsi

korrespondeeriv liige. Kuid küllalt tänaseks. Peatse vastuse ootel

Teie ustav

Schiefner.

1. Crusell, Gustaf S. (1810—1858), soome arstiteadlane; otsis galvaanilise elektrivoolu kasutamise võimalusi mitmesuguste haiguste arstimiseks ja tegi hulga sellekohaseid katseid. Oli 1851—1857 Peterburis siseministeeriumi tervishoiu-osakonnas ametis.

2. Sjögren (vt. kiri 1, viide 2) suri 6. jaan. 1855. Schiefneri kirjutus „Einige Worte über das Leben und Wirken Sjögren's" (Mõni sõna S-i elu ja tegevuse kohta) ilmus Inland 1855, vg. 113—117 ja 132—136.

3. Santo, Gustav M. (1802—1856), õpetaja ja ajaloolane Tartus; Õpetatud Eesti Seltsi esimees 1853—1856. Ta jälgis elava huviga Kreutzwaldi „Kalevipoja" käsikirja valmimist ja tasandas ÕES-i esimehena kõigiti teed selle trükis avaldamiseks. Samuti astus ta energiliselt välja Faehlmanni muistendite ning Kalevipoja-lugude rahvapärasust eitajate vastu ja kaitses südikalt eesti rahva loomisvõimet kui ka tema loomingut üldse igasuguste rünnakute vastu. — Siin on küsimus tema artiklist „Einige Bemerkungen über den Namen Linda und die Kalewidensage" (Mõned märkused Linda nime ja Kalevite-loo kohta) (Inland 1854, vg. 837—844), mis on kirjutatud Schüdlöffeli kallaletungi puhul, ning viimase vastusest (Inland 1855, vg. 70—71). — Santo ja Kr-i kirjavahetus pole säilinud.

4. Kr. valiti Soome Kirjanduse Seltsi (vt. kiri 2, viide 11) korrespondeerivaks liikmeks 1855. a. veebruaris.

10. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 3. juunil 1855.

Austatud härra doktor!

Pärast Teie viimase kirja kättesaamist [1] pöördusin oma kolleegi riiginõunik Vesselovski poole [2], kellel on sidemeid sise-

ministeeriumiga. Ta kirjutas otsekohe kellelegi Stakelbergile, kes nimelt linnade-asjade jaoks on ametisse pandud. Täna teatas ta mulle, et Stakelberg on talle järgmist selgitanud: kuna vaieldava küsimuse kohta oli olemas ühe kubermanguvalitsuse otsus, pidi ministeerium asja senatile esitama. See on ka toimunud, kuid ühtlasi esitati asi palujaile soodsas valguses. Seda tahtsin Teile kõigepealt teatada, et Te näeksite, kuidas mina, kus aga saan, tahaksin Teile kasulik olla; kui aga asjad ei edene nii kiiresti, nagu ma tahaksin, asub minul väiksem osa süükoormast.

Eile saatsime jällegi ühe akadeemia liikme kirikusse, sajandi algul oma kohamääramiste ja 1811. a. komeedi vaatlusega tuttavaks saanud Višnevski, kes möödunud aastal juba oma akadeemiku 50 aasta juubelipidu pühitses [3].

Ahlqvist sõitis Olonetsi kubermangu karjalaste juurde, sealt läheb ta Tveri karjalasi vaatama. Kui tal õnne on, siis võtab ta ka veel ette reisi seni keeleliselt alles läbi uurimata lapi hõimu juurde Vene Lapimaal. Selle suve jooksul tahab ta meile saata oma vadja grammatika koos sõnastikuga. Loodetavasti trükitakse need akadeemia kulul [4]. [- - -]

Nüüd aga jätkub. Andestage minu halb käekiri. Kõige paremate soovidega

Teie ustav

Schiefner.

1. See Kr-i kiri pole säilinud.

2. Vesselovski, Konstantin Step. (1819—1901), Vene Teaduste Akadeemia liige statistika ja poliitilise ökonoomia alal.

3. Višnevski, Vikenti Karl. (1781—1855), astronoom.

4. A. Ahlqvisti vadja keele grammatika „Votisk grammatik jemte språkprof och ordförteckning" (Vadja grammatika koos keeleproovide ja sõnastikuga) ilmus 1856. a. Helsingis (Acta Societatis Scientiarum Fennicae. T. V).

11. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[14. VI 1855.]

Austatud härra õuenõunik!

Tuhat tänu Teie lahke kirja eest 3. skp., misläbi jällegi minu võlga Teile suurendasite; võib-olla läheb mul korda kõige pisemat osagi tasuda enne, kui pankrot tuleb. Esiotsa aga võtke head tahet teo pähe. [- - -]

Keegi soome raamatukaupleja mag. Tikkanen teatas [1], et ta on valmis kirjastama „Kalevipoega", mille käsi, nagu Te vahest juba kuulsite, Tartu tsensuuris väga halvasti on käinud [2]. Soome tsensuur olevat vabam. Hr. Tikkanen loodab, et seal midagi maha ei tõmmata. Niipea kui natuke vabamat aega saan, panen käe viimast korda käsikirja külge ja läkitan selle siis lootust mööda hilissügisel Helsingisse. Tervitage minu poolt kõige lahkemalt oma õemeest, kellel ka peaks praegu olema puhkeaeg või kes selle vähemalt varsti saab. Kas ei asu Teie peatselt kadunud Sjögreni vakantsele kohale [3]? Seda soovib Teile kõigest südamest

Teie

Teid otsekoheselt hindav

Kreutzwald.

Võrul,
14. juunil 1855.

1. Vt. kiri 2, viide 10.

2. Kr-i „Kalevipoja" 1853. a. redaktsioonist esitas Õpetatud Eesti Selts osa käsikirja tsenseerimiseks 2. nov. 1854. a. Et aga tsensor kustutas käsikirjast kõik need kohad, mis rahva sotsiaalset olukorda puudutasid, siis Kr. esialgu loobus hoopiski selle trükkimisest ja nõudis käsikirja tagasi. Hiljem töötas ta selle üsna põhjalikult ümber, mis lõpuks ilmus aa. 1857—1861. Vt. lähemalt: K. Taev, Kreutzwaldi „Kalevipoeg" ja tsaristlik tsensor. Looming 1952, lk. 111—117.

3. Sjögreni vakantsele kohale valiti alles 1857. a. F. J. Wiedemann, vt. kiri 16.

12. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 10. oktoobril 1855 [1].

Austatud härra õuenõunik!

Teie võiksite mind süüdistada kõige suuremas tänamatuses, kui ma Teile vähemalt ei teataks mõne päeva eest siia jõudnud lahke saadetuse kättesaamisest; südamlik tänu Teile, et sootuks unustatud meest meeles pidasite. Niipea kui saan mõne vaba tunni lugemiseks, võtan Teie brošüürid käsile ja teatan Teile hiljem mõnest lugemisel tekkinud mõttest. [- - -] Septembri hakatusest peale, kui meil lisaks linnahaigemajale ajutiselt sisse seati kaks suurt sõjaväehospidali linna ja ümbruskonda paigutatud väeosade jaoks, olen päevad ja ööd peaaegu vahetpidamata tegevuses, sest pean arstina nimetatud asutusi ilma ühegi abita juhatama ja neis tarviliku töö ära tegema. Küllalt olen ma Liivimaa Tervishoiuvalitsust pommitanud, et siia komandeeritaks kui mitte teine arst, siis vähemalt paar tublimat velskrit, kuid need tormijooksud on seni tagajärjeta jäänud. Riia härrased mõtlevad nagu juut oma hobusest: „Hakkasid sa hobuseks, siis pead ka vedama!" Sellele aga ei mõtle keegi, et hobusegi võimetel on ikkagi kindel mõõt. Olge nii hea ja andke edasi oma austatud hr. kolleegile v. Köppen'ile, kui teda juhtumisi peaksite nägema, minu tervitus ja vabandus, et ma pole veel saanud talle tänu avaldada lahkelt saadetud rahvastiku-ülevaate eest [2]. Nagu öeldud, oli meil tänavune aasta säherdune, nagu neid varemalt pole olnud; pisut vabamad viimased suvekuud kasutasin selleks, et lõpule viia „Kalevipoega", mis oma uuemal kujul koosneb 20 loost ja juba mõne nädala eest saadeti Eesti Seltsile. Tehku need härrad nüüd sellega, mis nad tahavad, avaldagu või jätku oma rämpsu alla, mulle on see ükspuha, olen vähemalt oma lubaduse täitnud.

Südamliku tervituse ja täie lugupidamisega

Teile

ustav

Kreutzwald.

1. Siin puudub üks Kr-i kiri, mis pole säilinud.

2. Köppen, Peter von (1793—1864), statistik, Vene Teaduste Akadeemia liige. Tema kirjavahetus Kr-iga on säilinud ja avaldatakse edaspidi. — Siin on kõne tema kirjutusest „Vorläufige Übersicht der Bevölkerung Russlands" (Esialgne ülevaade Venemaa rahvastikust). St. Petersburger Kalender. 1855.

13. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 26. jaanuaril 1856.

Austatud härra doktor!

Olen Teie ees väga süüdi, et ma Teile nii vähe kirjutan ja ka täna ei tea, kuidas ma Teie huvitavale kirjale peaksin vastama [1], sest olen suures ajakitsikuses. Ma tõttan Teile teatama, et siinseil raamatukauplustel ei ole Byron'i väikest väljaannet [2], sest seesugust ei tohi müüa; minu poolt leitud luksusväljaanne ei ole kooskõlas Teie vajadustega, sest ta maksab 24 rubla. Kui ma õige pea vanakraamiturul mõnusat ja odavat väljaannet ei leia, siis tellin ma Teile, muidugi mõista alles mitme nädala pärast, Leipzigist ühe Tauchnitz'i väljaande, 5 väikest köidet à 42 krossi köide. See ei lähe maksma üle 2 rbl. 50 kop. hõbedas.

Minu poeg uurib alles Lindanisa, ta pole rohkem kui 13 kuud vana; mina ise sündisin alles 1817. a. ja abiellusin a. 1850, kaotasin aga möödunud aasta märtsis difteriidi läbi oma mõlemad vanemad lapsed, kaks armast tütarlast. [- - -]

Seekord niipalju

Teie ustavalt

Schiefnerilt.

1. See Kr-i kiri pole säilinud.

2. Byron, George (1788—1824), tuntud inglise kirjanik, silmapaistev revolutsioonilise romantismi esindaja XIX sajandi kirjanduses.

14. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 24. aprillil 1856.

Väga austatud sõber!

Suure rutuga kinnitan Teile Teie lugupeetud kirja kättesaamist 10. aprillist koos ligipandud rahaga [1]. Raamatukaupluse arvet pole ma veel saanud, usun aga, et Te mulle liiga palju saatsite; kuid sellest kord hiljem. Täna kirjutan Johnson'ile [2], et talle, keda ma väga hästi tunnen, asja lähemalt selgitada. Homme läheb kiri Helsingisse, mis peab Kirjanduse Seltsile tema kohuse selgeks tegema. Tegematajätmise põhjuseks on vist see, et Soome ja Balti mere provintside vahel pole r a s k e - posti ühendust. Seetõttu saan ma Helsingist mõndagi, et neid Tartu edasi toimetada. Ma pole küll Spartas sündinud, pean aga täna nii lakooniline olema, sest mul on pikad teed ees ja ma ei jõuaks muidu postile. Kõige südamlikumate tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. See Kr-i kiri pole säilinud.

2. J o h n s o n, Jacob J. (1806—1865), põllumajandusteadlane, Vaba Ökonoomia Seltsi raamatukoguhoidja ja väljaannete toimetaja Peterburis. Kuulus koos Köleri ja teistega Peterburi nn. eesti patriootide ringi.

15. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 7. augustil 1856.

Väga austatud härra õuenõunik!

Karu lahkub oma koopast talve lõpul, mina aga omast alles augustis, kui seda on tervitanud hea hulk vihma ja mõned läbematud päikesekiired. Teie viimase sõnumiku eest 24. april-

list olen ma kahekordset tänu võlgu, esiteks Teie vaevanägemise eest Johnson'iga, teiseks meeldetuletamise pärast Helsingis, sest otsekohe varsti selle järel jõudsid mõlemast allikast soovitud saadetused pärale. Paraku hoidis mind ametielu oma raudsete käsivartega sedavõrd vangis, et esialgu olen vaevalt jõudnud heita lennuka pilgu rikkalikule soome saadetusele; küllap päris lugemine läheb sõsarkeele nõrgal tundmisel hakatuses väga aeglaselt, kuni ma end aegamööda sisse töötan; selleks tuleb kasutada lähemaid jõudetunde. Mäherdusel pesal Teie lähemas minevikus olete haudunud ja vahest ikka veel haudute, sellest pole ma ühtki sõnumit saanud. Minu paljuarutatud oopusest — „Kalevipojast" — satub kuuldavasti käesoleva aasta lõpul osake trükki, nimelt viis esimest lugu. Õpetatud Eesti Seltsil puudub raha, et kogu teost korraga välja anda; sellepärast tehti otsuseks see lori kolmes või neljas vihus kirjastada. Härra pastor Reinthal oli 14 päeva eest kaks päeva minu juures ja tutvustas mind oma tõlkega, mida on õige ladus lugeda ja originaali võimaliku täpsusega edasi annab [1]. R[einthal] ei kõitnud oma käsi ilmaaegse püüdmisega eesti laulikute alliteratsiooni saksa keeles reprodutseerida, niisama ei teinud ta nagu Neus oma tõlget iganenud või vähetarvitatud väljendustega raskepäraseks [2]. Kuid kõike seda võite Teie kord ise näha ja siis juba kõige paremini otsust anda. Sissejuhatus, kus vajalik Kalevi-loo ja minu koostamise ning ümbertöötamise kohta ära öeldakse, avaldatakse alles tükis viimase vihuga [3]. Trükkimine sünniks Helsingis [4], ladujapattudest oleks seejuures vaevalt puudust.

Kuna ma täna esimest korda sain nii mitme kuu pärast jälle kirjade kirjutamisele asuda, siis ootab mind tubli virn vahepeal tulnud sõnumikke, mis kõik tulevad suuremal või vähemal määral rahuldada; sellepärast kirjutan lühidalt ja kordan Teile oma tänu. Teid sõbralikult tervitades,

Teie

ustav

Kreutzwald.

1. Reinthal, Carl (1797—1872), Liivimaa mõisnikkude krediitkassa ametnik, varemini pastor Rõuges. Oli lühemat aega pärast Faehlmanni surma ka Õpetatud Eesti Seltsi esimees.

Seltsi ülesandel tõlkis Kr-i „Kalevipoja“ lood 1—15 saksa keelde, mis avaldati paralleelselt eestikeelse algtekstiga „K-poja“ 1. trükis (1857—1861). Nagu nähtub, oli Kr. alguses tema tõlketööga võrdlemisi rahul, kuid hiljem arvustas seda teravasti, mispeale R. edasitõlkimisest loobus. — On säilinud osa Kr-i kirju Reinthalile, mis avaldatakse edaspidi.

2. Kr. mõtleb siin Neusi eesti rahvalaulude väljaannet, vt. kiri 1, viide 9.

3. Kr-i eessõna „K-poja“ väljaandele avaldati siiski 1. vihu alguses; vrd. ka kiri 17.

4. „K-poja“ trükkimine toimus Tartus.

16. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 21. detsembril 1856.

Väga austatud härra ja sõber!

Täna, toomapäeval, kui Tallinnas nähakse raadi kepplaternatega raekojast eesti kirikusse ja Suure Gildi majasse sammuvat [1], tahaksin kartusest, et kord veel õige hea nahatäie saan ja seni veel Teie kolme kirja peale pole vastanud [2], ometi viimaks julgeda endast elumärki anda. Saadan Teile Ahlqvisti artikli, ühe oma pisiasja ja veel 60 mongoli mõistatust, mis minu soovil on üles kirjutatud [3]. Leppige selle vähesega, — Ahlqvist oli seni Kaasanis, läheb aga nüüd Simbirski mordvalaste juurde. Wiedemann valiti eile meie osakonnas Sjögreni asemele erakorraliseks akadeemikuks [4]; nüüd peavad teda veel kõik kolm osakonda valima, mis toimub hiljemalt 1. veebruaril. [- - -]

Teie „Kalevipoega“ ootan kõige suurema kannatamatusega. Kui ta kord on ilmunud, peab ka tema Ameerikasse minema, kuhu ka minu „Kalevala“ on jõudnud. Longfellow on Kalevala-aineid isegi oma eepiliste katsete aluseks võtnud [5].

Oleks väga soovitav, et viimaks ometi korralik eesti mõlema

peamurde sõnaraamat ilmuks [6]. Mille taga see asi viibib? Kahjuks ei mõista nii mitmed Eesti Seltsi liikmedki seda keelt.

Kuid tänaseks pean lõpetama. Kõige südamlikumate tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Vihje tol ajal Tallinnas traditsiooniliselt 21. detsembril linnavalitsuse (rae) vahetuse puhul korraldatavale protsessioonile.

2. On säilinud ainult üks, s. o. eelmine Kr-i kiri 7. VIII 1856.

3. Küsimus on 1) Ahlqvisti (vt. kiri 7, viide 10) tšuvaššide etnograafiat ja folkloori käsitlevast kirjast Sch-ile, mille ta avaldas artiklina (Bulletin historico-philologique. T. XIV = Mélanges Russes. T. III (1857), lk. 266—285); 2) Sch-i artiklist „Einige Bemerkungen zu den Liedern der Woten" (Mõned märkmed vadja laulude kohta). Bulletin. T. XIV = Mélanges Russes. T. III (1857), lk. 294—296, ja 3) G. Gombojevi kirjutusest „Sechzig burjätische Räthsel" (Kuuskümmend burjaadi mõistatust). Bulletin. T. XIV = Mélanges Russes. T. III (1857), lk. 286—293.

4. Wiedemann, Ferdinand J. (1805—1887), väljapaistev eesti keele uurija, Vene Teaduste Akadeemia liige. Tema laialdasest keeleteaduslikust toodangust on meie päevini oma väärtuse säilitanud kolm põhiteost eesti keele alalt: 1) eesti-saksa sõnaraamat („Ehstnisch-deutsches Wörterbuch". St. Petersburg, 1869. VIII + 836 + CLVII lk.), 2) eesti keele grammatika („Grammatik der Ehstnischen Sprache". St. Petersburg, 1875. XVIII + 663 lk.) ja 3) suur kogu eesti vanasõnu, kõnekäände, mõistatusi, kommete jm. kirjeldusi („Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten". St. Petersburg, 1876), mis kõik ilmusid Vene Teaduste Akadeemia väljaandel. — Oma keeleuurimisreisidel külastas ta Võrus korduvalt Kreutzwaldi ja oli temaga kirjavahetuses; sellest on kahjuks säilinud ainult W-i kirjad Kr-ile.

5. Longfellow, Henry W. (1807—1882), ameerika kirjanik. Ta tutvunes Sch-i saksakeelse tõlke kaudu „Kalevalaga" ja, õppinud tundma indiaanlaste rahvaloomingut, lõi „Kalevala" eeskujul oma poeemi „Hiawatha" (1855), mis käsitleb indiaanlaste vabadusvõitlust võõraste vallutajate vastu.

6. Võimalikult täieliku eesti keele sõnaraamatu väljaandmise küsimus algatati Õpet. Eesti Seltsis juba 1838. a. Sealtpeale koguti materjale kord agaramalt, kord loiumalt ja kavatseti väljaandmist, kuid peamiselt asjatundliku toimetaja puudumise tõttu lükkus selle teostumine edasi, kuni lõpuks kogutud andmestik 1861. a. akadeemik Wiedemannile (vt. viide 4) üle anti, kelle toimetusel siis viimaks teos ilmus 1869. a. Vrd. kiri 17.

17. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 25. märtsil 1857.

Väga austatud härra ja sõber!

Eelkäinud intermetso järel, millele küll vaevalt vana harjumuse põhjal talve nime tohib anda, ärkab kõigis looduse soontes ärgas kevadeelu, mis on küllalt tugev ka kõige laisema talveunesmagaja ülesvirgutamiseks. Minu kevade-kollanokale torkab sedamaid silma pikk paturegister, ja oh häda! Tallinna raehärrade tarkusest ja laternatest liiga napilt valgustatud nõgine toomapäev on mustaks plekiks, millele tühjade vabanduste pesuvesi niisama vähe suudab süütusevärvi tagasi anda, kui seep ja vesi vaese neegri needusevärvi muuta. Hiljaaegu avas küll keegi jumalakartlik berliinlane rõõmustava väljavaate: et kui aga kogu must rahvasugu evangeeliumi radadele pöörata, siis muutvat issand ka neegrite senise needusevärvi sõbralikuks valgeks! Needusetestamendi täitjad Ameerikas peavad seega hea tüki oma harjunud ränka tööd tegema ja emantsipatsiooni sõbrad kannatust koguma, kuni pärast moorameeste pesemist ühed oma nuhtlemiseametist priiks saavad ja teised oma lootuste täideminekut näevad. — Kui Teie, austatud sõber, rängast kahetsusest rõhutud südame lahkelt vastu võtaksite ja hirmu asemel armu jagaksite, siis muudaksite võib-olla ka sõnumikukirjutaja neegrivärvi heledamaks ja vaataksite puhtast halastusest läbi sõrmede, kui ta alles täna Teile oma viibinud tänu mullu sõbralikult läkitatud toomapäeva-anni eest avaldab. Laske nõnda siis minevikule murukamar kasvada ja mõistke vaese patuse üle armulikult kohut. Võin Teile kinnitada, et ma pole talve logeledes mööda saatnud, vaid seevastu õige rohkesti õlgi peksnud, millest edaspidi ehk mõnigi idu areneb, kui ilmad taimekasvule mõnusaks kujunevad. Paljuarutatud ja ammuoodatud „Kalevipojast" peavad lihavõtteks kolm esimest lugu päevavalgele ilmuma, milleks ma juba jaanuaris äraantud ja tugeva ülepipardamise tõttu toimetuse poolt tagasilükatud eessõna kaheksa päeva eest suhkruga ülepuistatud kujul teele läkitasin. Lähemate nädalate

pärast võite minu „Macphersoniaadi“ [1] pea poolt otsast vaadata, kuid ma kahtlen, kas meie elulõng nii kaua vastu peab, kuni kord saba paistma hakkab. Kui ainult kolm lugu aastas avaldatakse, siis võiks kogu töö alles 6 kuni 7 aasta pärast ilmuda. Seepärast olen ma algusest peale luksusliku välimuse vastu olnud, kus tekst ja tõlge, mis Neusi poolt väljaantud rahvalaulude kujul üsna hästi oleksid ühele leheküljele mahtunud, nüüd täiesti ilmaaegu kahel leheküljel laiutavad, Õpetatud Eesti Seltsile kogu maailma ees pillavat majapidamist süüks pannes. Palun Teid, kui aeg lubab, mulle lahkelt teatada, kas Teie ei lubaks mul akadeemia aadressil Teile mõned eksemplarid saata, mis Teie siis tuntud vastutulelikkusega edasi toimetaksite? Erasaadetused nõuavad postikulu ja pealegi on veel saajal sekeldusi. — Hiljuti küsisite minult, kuidas on lood eesti sõnaraamatuga. Esiotsa pole selleks ühtki väljavaadet. Kadunud pastor Akermann [2] Äksis jättis küll maha ühe käsikirja, mis pidi Eesti Seltsile päranduseks langema, kuid kadunu vend, maakohtu sekretär A[kermann], olevat mullu selle käsikirja lese omandusena tagasi võtnud, lootes kirjastajat leida ja kitsikusse jäänud leske sellega toetada. Kuid kirjastaja leidmine peaks talle õige raskeks minema, ja teiseks ei rahuldaks sõnaraamat isegi kõige tagasihoidlikumaid soove. Kadunud koostaja saatis mulle käsikirja neli esimest poognat A-tähest alates tutvunemiseks, kuid ma leidsin need nii puudulikud ja mitterahuldavad olevat, et lisasin neile kaasa peaaegu niisama palju täiendusi ja muudatusi; need olid aga autorile, nagu näis, nõnda vastumeelt, et ta hiljem enam midagi ei läkitanud. Muidugi oli Akermann ausa ja hea tahtmisega mees, kuid sootuks mitte selleks ülesandeks kõlvuline. Tema eeltöö-tegija, kadunud pastor Gehewe, oli ehk veelgi nõdrem [3]. Niisiis kui arvatagi, et hr. sekretär A[kermannil] õnneks läheb mõnel asjatundmatul kirjastajal nahk üle lüüa ja seeläbi oma kadunud venna töö avaldada, tõuseks sellest vähe tulu. Rääkimata keelelisest kehvusest, ei leidu seal raasugi kriitikameelt; näikse, nagu oleks koolipoiss tähestiku järjekorras hulga sõnu kirja pannud, ilma et natukenegi teaks võõra keele grammatikast ja muudest iseärasustest. [- - -]

Nõnda siis elage hästi, ärge tasuge kurja kurjaga, vaid laske

oma sõpruse päikest paista nii õiglastele kui ka patustele; viimaste hulgast tervitab Teid sõbralikult

härra kolleegiuminõuniku

kõigiti ustav

Kreutzwald.

1. Macpherson, James (1736—1796), inglise kirjanik, tema nn. „Ossiani laulud", s. o. ehtsate kelti rahvalaulude ümbertöötused, omandasid omal ajal ülemaailmse kuulsuse. Kr. vihjab M-ile siin ühenduses sellega, et tedagi oli süüdistatud eesti rahvaluule ainete liialt vabas kasutamises.

2. Akermann, Franz (1802—1855).

3. Gehewe, Carl H. C. (1796—1856), pastor Tartus; õpet. Eesti Seltsi esimene esimees; kogus mõnel määral materjali eesti sõnaraamatu jaoks, mida hiljem Wiedemann kasutas oma suure sõnaraamatu koostamiseks.

18. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 5. aprillil 1857.

Väga austatud härra ja sõber!

Tõttan Teile teatama, et võtan kõik ja igasugused saadetused meelsasti edasitoimetamiseks vastu. Adresseerige lihtsalt nõnda: välisel kirjaümbrikul:

В Императорскую Академию Наук в СПБ.

Sisemisel: A. A. Schiefnerile.

Iga postkontor peab ilma pikema jututa akadeemiale määratud saadetused tasuta vastu võtma; kui seda keeldutakse tegemast, siis nõudke kirjalikku keeldumist. Täna olen suures aja-

puuduses. Saadan Teile siinjuures oma tuju viimase sünnituse [1] ja rõõmustan ette Teie „Kalevipoja" üle.

Teie truu ja ustav

Schiefner.

Härra õuenõunik dr. Kreutzwaldile
Võrus.

1. See oli „Das dreizehnmonatliche Jahr und die Monatsnamen der Sibirischen Völker" (Kolmeteistkümne-kuine aasta ja Siberi rahvaste kuunimetused). Bulletin historico-philologique. T. XIV = Mélanges Russes. T. III (1859), lk. 307—342. Vrd. ka kiri 20.

19. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 16. aprillil 1857.

Väga austatud härra ja sõber!

Teie luba kasutades läkitan Teile ühe just praegu saadud esimestest „Kalevipoja" eksemplaridest; oleksin südamest rõõmus, kui minu saadetus Teie kätte jõuaks enne sundeksemplari, mille Teile saadab Eesti Selts. Võib-olla saite ka Teie läinud nädalal säherdusi eksemplare, nagu need kolm, mis Võrule jõudsid, nimelt kõik ilma eessõnata, mis raamatuköitja eksituse tõttu polnud vihku köidetud. Mõne päeva pärast loodan Teile teised eksemplarid järele läkitada, kui köitja sõna peab. Kuna saksakeelne tõlge on täpne mõtte poolest, mitte aga sõnasõnaline, ja pealegi veel ehtimata originaalist oma luulelennuga sagedasti kõrgemal hõljub, siis tahaksin prooviks lisada sõnastuselt täpsema versiooni „Soovitusest" (mida pastor R[einthal] nimetab „Anruf"). Teie brošüüri eest südamlik tänu, varsti kirjutan sellest lähemalt.

Otsekohese ustavusega

Teie

Kreutzwald.

20. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 23. aprillil 1857 [1].

Väga austatud härra ja sõber!

Alati on huvitav, kui märgatakse, et ootamata põhjuse läbi on tähelepanu juhitud asjale, mida siiasaadik üldse pole tähele pandud, mille üle aga nüüd hakatakse järele mõtlema. Nii sündis minuga, kui lugesin Teie huvitavat kirjutust: „Das dreizehnmonatliche Jahr und die Monatsnamen der Sibirischen Völker", kus Teie oma rännakutel möödaminnes puudutate ka Eesti ala, minu kodumaad, ja valisite, nagu märkan, oma juhiks ja teenäitajaks meie vana Hupel'i [2]. Kuna ma sellel tegevuspõllul olen rännanud nii mõndagi jalgrada mööda, kuhu targemad inimesed pole veel jalgagi tõstnud, siis lubage mulle siin Teile mõnda sellesse puutuvat teatavaks teha. Tahtmata kuidagi kahandada Hupeli suuri teeneid, mis tema kui meie provintside ajaloo uurija on omandanud, liiatigi veel ajal, kui selles asjas vähe või üldse midagi ei tehtud, peab ometi iga asjatundja minuga nõusse jääma, et eesti keele-ala oli Hupeli kõige nõrgem külg. Et meil tänapäevani ikka veel pole ainustki paremat eesti sõnaraamatut ilmale toodud, siis ei jää õpetatud uurijal oma uurimistöös midagi muud üle, kui Hupeli kõhetult sõnaraamatult nõu küsida. Näikse, et Teiegi ammutasite ettetoodud eesti kuunimed sellest kasinast allikast. Et oktoober oleks eestlastel kunagi kandnud *rehekuu* (mitte *rühhi ku*) nime, seda pole peale Hupeli mujalt kuskilt kuuldunud, vähemalt ei tea rahvas sellest nimetusest midagi, kuna mõned teised iseloomulikud kuunimed on rahval tänapäevani alal püsinud. Teist Hupeli poolt toodud nime — *hangekuu* (märtsi jaoks), kuuleb veel siin ja seal rahvasuus, kuigi harva. Kuid mõned ehtsad eesti kuunimed on tõepoolest olemas, nõnda näiteks detsembrit märkiv *jõulukuu*, nimetus, mis arvatavasti on pärit ristiusueelsest ajast. Paganapõlve ajal näikse aasta, nagu Amuuri tunguusidelgi, alanud olevat detsembriga, pärast seda kui kõige lühema päeva paiku peeti jõulupüha, mille eel võibolla käis umbes neli nädalat varem veel iseäralik surnutepüha.

Seda järeldan ma sellest, et meie praegune aasta alguskuu jaanuar kannab eestlaste juures *uue jõulu kuu* nimetust; uusaastapäev on *uue jõulu päev*. Rahvale nähtavasti kalendriga pealesunnitud praegune jaanuari nimetus *näärikuu* tekkis kahtlemata saksakeelse Neujahri moonutamisest ega ole ühelegi eesti elemendile rajatud. Mõlemad järgnevad kuud — veebruar ja märts, millest esimest nimetatakse praegusel ajal *küünla-* või *vastlakuuks* (s. o. küünlapäeva- või vastlakarnevali-kuu), teist *paastukuuks*, näikse oma nimed pärinud olevat katoliiklikust ajast, s. o. ajast, kui see kirik meie maal valitseval kohal oli. Peale selle nime on rahval veebruari tarvis veel kaks nimetust, nimelt *tuisukuu* ja *hundikuu*, sest sel kuul on huntide jooksuaeg. Märtsi nimetatakse *kehvakuuks* või *näljakuuks*, sest et ikalduseaastail annab puudus ennast selle aja paiku inimestele ja koduloomadele kõige valusamalt tunda. Eelmise aasta kasinad tagavarad on söödud, kõik on alles lumevaiba alla maetud, karja ei saa välja ajada ega rohtusid või juuri inimesetoidu aseaineks otsida. Aprilli nimetus *mahlakuu*, s. o. kasemahlakuu, niisama nagu mai nimetus *lehekuu*, kuu, mil puud lehte lähevad, paistavad mulle puht-eestipärased olevat. Juuni asemel on vahel kuulda väljendust *suvekuu*, lauludes tarvitatakse ka *õilmekuu*, kuid kalendrinimele *„jaanikuu"* näikse vähehaaval võit jäävat. Ranna-Virumaal kuulsin kord juunit nimetatavat *piimakuuks* ja lähemal uurimisel sain teada, nimi tulevat sellest, et lepalehed immitsevad välja piimjat mahla. *„Lepad on piimas"* on eestlastel üsna harilik väljendus. Juulit nimetatakse *heinakuuks* ja augusti *lõikusekuuks*, september on *sügisekuu* ja kalendris *mihklikuu*, s. o. mihklipäeva-kuu. Oktoobril ja novembril on peale kalendrinimede püsinud rahvasuus veel ise nimetused, mis on seotud iseäranis rahvakommetega. Oktoobrit kutsutakse nimelt *kuulukuuks*, s. o. kuulatamise või luurel käimise kuuks, sest kosjateed käivad mehed lasevad salaja järele kuulata, kas nende abielu-ettepanek on teretulnud, vahel aga küllap lähevad vist ka ise pimedatel õhtutel luurama, et näha, kuidas tulevase elukaaslase käes töö edeneb. Novembri nimed on *talvekuu*, *külmakuu* ja *kosjakuu*, sest selle aja paiku sõlmitakse kõige rohkem abielusid; aga ka selle trioga ei ole me veel lõpul, siin-seal nimetatavat teda ka *tahmakuuks* ehk *kooljakuuks*; viimane nimetus on tõenäoliselt ristimata eestlane ja pärit paganlikult surnute-

pühalt. Mõne aasta pärast on kõik need nimetused sootuks kadunud, sest aastast aastasse suurenev kalendri laialilaotamine muudab nimetused *jaanuarikuu*, *veebruarikuu*, *märtsikuu* jne. küllaltki ruttu ainumaksvaiks ja laseb kõik muud unustusesse langeda. Oleks huvitav läbi sirvida paar kõige vanemat eesti kalendrit, mida ma siin paraku ei suuda leida, et kas seal ei tooda veel teisigi kuunimesid, mis võisid tol ajal eestlastele teada olla. Kuid ma kahtlen selles, sest tookordsed kalendritegijad tundsid vististi vähe muret ehtsate eesti nimede pärast, vaid valasid arvatavasti nagu praegusedki oma tarkust mööda kõik võõrastesse vormidesse. Suur osa lugeda-oskajaid eestlasi nimetab nüüd juulikuud saksa eeskujul ka *koerakuuks*. Muistsel paganlikul ajal pidi vist ka eesti aasta 13 kuust koos seisma, sest tõenäoliselt arvestati kuufaaside järgi. Mul on oma poisikesepõlvest meelde jäänud, kuidas inimesed, kes mõisaaidast igakuist toetust said, järjekindlalt nelja nädala pärast tagasi tulid, aidamehe või opmani poolt aga seletusega minema saadeti, et kalendri järgi jääb tähtajast veel paar päeva puudu. Siis ütlesid inimesed: „Teie oma kalendriga tahate targemad olla armsast jumalast, kes on kuu loonud; küllap jumal vististi ikka paremini aega tunneb kui teie, kes te küll kõrgemale seatud, aga ikkagi inimesed olete." — Aasta jaotamist neliaks aastaajaks tundsid ka paganausulised eestlased, nagu sellekohased pühad tõendavad. Et kõige lühema päevaga või õigemini selle aja paiku algavat uut aastat alustati surmapühaga, mispeale kolm kuud hiljem kevadepidu, siis kõige pikema päeva paiku, meie Põhjamaa kõige kaunimal ajal, üleüldist rõõmupidu ja lõpuks sügisel ka veel tänupidu aastaandide eest pühitseti, sellel on kindlasti sügav tähendus; seepärast talitasidki ristiusu kuulutajad väga targasti, kui nad õnnistegija sündimise vanale jõulupeole ja ta ülestõusmise kevadepeo ajale üle viisid. Käratsevad fanaatikud, nagu neid meie päevil leidub, poleks kindlasti mitte seda parajust pidanud, vaid oma tulises tuhinas kõik rüüstanud ja maha põletanud, millel vähegi paganluse hõngu oli. — Kuid ma lähen oma teemast kõrvale. Tasuks vist küll vaeva kalapüüki või hülgejahti talitavate randlaste ja saarlaste hulgas järele pärida selle kohta, kas rahvas tunneb kuunimesid, mis on ühenduses eespool nimetatud tegevusharude või muude mere- või laevasõiduolude muudatustega. Mõne päeva eest pärisin kelleltki kohalikult eestlaselt kuunimesid ja

sain vastuseks: need seisavad ju kõik kalendris. Niipea kui mahti saan, kavatsen Pihkva allikad läbi katsuda [3]; kuna neil inimestel pole kalendrit ega muud raamatutarkust, siis on võimalik, et võiksid mõned uued kuunimed päevavalgele kerkida, kus nagu nende lauludeski on rohkem vanapärast kui Eestimaa omadel. Kui ma midagi teada saan, informeerin Teid sellest hiljem.

Nende ridade päralejõudmisel on „Kalevipoeg", mille 16. skp. saatsin, Teil muidugi käes. Täna võtan ma endale vabaduse saata Teile sellest mõned ümbrikku pandud eksemplarid palvega need lahkesti adressaatidele edasi toimetada. Schultz [4] kirjutab mulle, et aasta pärast peaks ilmuma järgmine — teine vihk; õnnejuhul, nimelt kui esimese vihu müügist peaks natuke raha sisse tulema, võiks vihu trükkimist varemgi alustada; kuid säherdune asi on väga ebatõenäoline.

Nüüd lubage mulle veel üks küsimus. Tartu tsensuur kiusab meid, vaeseid sulemehi, tihtilugu üsna koledal kombel ja nagu näikse, on siin mängus enam tsensori meelevaldne tujukus kui seadus. Imestusega loeme me sagedasti vene ajakirjades leiduvaid artikleid, mis ometi on ju samuti kõik tsenseeritud, kuna meil aga lõigatakse kõige süütumatel asjadel tiivad maha. Kas võiksite ehk mulle teed juhatada, kus võiks härra tsensori vastu kaebust tõsta? Kui siin põhjust küsid, miks seda või teist on maha kriipsutatud, siis saad vastuseks: tsensuur ei tarvitsevat põhjusi nimetada. Kindlasti ei teeks kahju, kui säherdusele vägivallavalitsusele mingi piir pandaks. Ma nõutasin raamatutrükkijalt mõned kirjud käsikirjad tagasi, et neid tarviduse korral tõenduseks kasutada.

Unustage see igavus, mida ma Teile oma lobisemisega tekitasin, ja jääge ka edaspidi heasoovlikuks

Teie ustavale

Kreutzwaldile.

1. Eeloleva kirja avaldas Schiefner pea täielikult ajakirjas „Bulletin historico-philologique". T. XIV, lk. 296—300 = Mélanges Russes. T. III (1857), lk. 400—404.

2. Hupel, August W. (1737—1819), pastor Põltsamaal, ajaloolane ja keelemees. Oma aja kohta üsna hinnatav väärtus on

tema suurel kolmeköitelisel koguteosel „Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland“ (Topograafilised teated Liivi- ja Eestimaa kohta), ilm. aa. 1774—1782 Riias, mis sisaldab ajaloolisi, geograafilisi ja ökonoomilisi andmeid tähendatud maaala rahvastiku, eriti eesti ja läti talurahva kohta. Tema keelelistest töödest väärib tähelepanu „Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte... nebst einem vollständigen Wörterbuch“ (Eesti keele mõlema peamurde grammatika... koos täieliku sõnaraamatuga), ilm. 1. trükk 1780, 2. täiend. tr. 1818, mis kuni Wiedemanni suure sõnaraamatu ilmumiseni (1869) oli eesti keele uurimisel ainsaks autoriteetseks allikaks. Tema algatas ka esimese eestikeelse perioodilise väljaande, arstiteadusliku sisuga ajakirja „Lühike õpetus, mis sees mõned head rohud teada antakse...“ väljaandmise (1766). Vt. Eesti NSV ajalugu. Tallinn, 1952, lk. 132.

3. *Pihkva allikad läbi katsuda* — s. o. Pihkva kubermangus elavate eestlaste — setude käest andmeid koguda.

4. Schultz, Woldemar (1822—1874), arst, õpetatud Eesti Seltsi sekretär 1856—1858 ja ajakirja „Inland“ toimetaja 1854—1857. Kr-i kirjad temale on säilinud ainult osaliselt, need avaldatakse edaspidi.

21. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 23. augustil 1857.

Väga austatud härra ja sõber!

Te teete hästi, et hoolimata minu kangekaelsest vaikimisest mind siiski täiesti hukka ei mõista. Ma katkestan oma vaikimise ja teatan Teile rutates, et kõnelesin kohe pärast Teie kirja [1] kättesaamist hr. v. Tiesenhausen'iga, kes lubas meditsiinilises departemangus viimase ettepaneku, mis veel siis, kui ta seal teenis; oli tema käest läbi käinud, laadi ja viisi kohta täpseid andmeid nõutada ja oma järeltulijat selles ametis instrueerida [2]. Peale selle saatsin ma eile varahommikul departemangu direktorile, tõsisele riiginõunikule Otsolig'ile, keda olen mõned korrad akadeemia presidendi krahv Bludovi juures kohanud ja koos lõunastanud, omapoolse kirja, milles selgitasin temale asjaloo ja pidasin soovitavaks juurdlus korraldada.

Vaatame, kas see kuhugi viib. Peale selle hakkan ma seda lugu võimalust mööda jutustama ja levitama.

„Kalevipoja" kohta olen vaikinud, sest ma pole teda veel nagu kord ja kohus uurinud ja et mul saksakeelsele tõlkele on nii mõndagi ette heita. Kõigest sõprusest hoolimata tohin ma Teile küll otsekoheselt öelda, et ma ka praegust eestikeelset rüüd ei saa igal juhul heaks kiita. Ärge sellepärast ainult arvake, et kord „Inlandis" korrespondentsartiklite hulgas ilmunud notiits -r minult pärineb [3]. Kuigi nii mõneski punktis seal väljendatud kallaletungiga ühes nõus olen, pole ma siiski selle autor. Ärge ainult laske end eksitada ja informeerige mind kui inimest, kes kõige lähemalt Teist ja Teie saatusest osa võtab. Teie väike kirjutus eesti kuunimede kohta ilmub peatselt bülletäänis ja ma saadan Teile selle äratrükid. Äsja saatsin ma Teile oma õemehe nimel Pirogovi artikli [4]. Kuid nüüd pean ma lõpetama ja jään

Teie ustavaks

A. Schiefneriks.

1. See Kr-i kiri pole säilinud.

2. Küsimuses on nähtavasti Kr-i poolt algatatud tagantjärele tasunõutamine Krimmi sõja ajal (1855) Võrus töötanud kahe sõjaväehaigla tasuta hooldamise eest (vrd. ka kiri 12).

3. Selle notiitsi autoriks oli Th. Kallmeyer, vt. kiri 3, viide 8.

4. Pirogov, Nikolai Ivanovitš (1810—1881), maailmakuulus vene kirurg, Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige. 1836.—1841. a. Tartu ülikooli ja 1841.—1856. a. Mediko-kirurgia Akadeemia professor Peterburis ning 1856.—1861. a. Kiievi õppekonna kuraator. Tema rohkearvulised uurimused kirurgia ja anatoomia alal, samuti laiaulatuslik tegevus praktilise kirurgina, eriti osavõtt välikirurgina sõjategevusest (1847. a. Kaukaasias ja 1854.—1855. a. Krimmis) panid aluse moodsale teaduslikule kirurgiale ja tähistavad uue, eksperimentaalse arstiteaduse algust üldse. — Siin on küsimus arvatavasti tema brošüürist „Die Gemeinschaft der Schwestern zur Kreuzerhöhung zur Pflege der Verwundeten und Kranken (Ristiülenduse Ühingu õdede osa haavatute ja haigete põetamisel). Berlin, 1856. 32 lk., milles käsitletakse meditsiiniliste õdede esmakordse rakendamise kogemusi haavatud ja haigete sõjaväelaste põetamisel ning hooldamisel Krimmi sõja puhul.

22. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[30. VIII 1857.]

Väga austatud härra ja sõber!

Elava osavõtmise eest, mida Teie nii sõbralikult minu asjadele pühendate, võlgnen Teile tuhat tänu, kuigi ma ei saa veel maad anda lootusele, et lugu muutub; igatahes olete heasoovliku sõbrana oma osa täitnud ja see on mulle uueks tõenduseks Teie hindamisväärsest heasoovlikkusest minu vastu.

Teie arvustavad märkused „Kalevipoja" puuduste kohta on õiglased ja põhjendatud, nagu minagi seda töökest Teile läkitades ei suutnud jätta tähendamata, et tõlge läheb minu arvates *licentia poetica* [1] poolest liiga kaugele, kustutades seeläbi tihtilugu sootuks rahvusliku jume [2]. Tõlkesse puutuv koht eessõna lõpul on toimetuse poolt minu arvele pandud, ta sisaldab sellepärast ainult pooltõtt [3]; mina aga tegin pastor R[einthalile] iga loo puhul arvustavaid märkusi, kuid neid peeti silmas ainult mõnel üksikul korral, enamasti aga tõrjuti nad tagasi märkusega: „Saksa keeles ei saa mõtet nõnda väljendada!" Oleksin sellepärast Teile väga tänulik, kui võtaksite vaevaks parajal võimalusel teksti ja tõlke kohta avalikult sõna ütelda. Minu nõrkuste paljastamisega pahandaksite mind niisama vähe nagu see anonüümne -r (oletust mööda pastor Kallmeyer) „Inlandis", kelle märkusi ma mitte ainult silmas ei pidanud, vaid mille järgi ma järgmistes lugudes nii mõndagi muutsin ja võõriklusi kõrvaldasin. Ainult proosa ja värsi ühendamisse puutuvas punktis, nagu seda retsensent nõuab, ei saanud ma tema soovi täita. Selles vormis olin ma esialgu tööd alustanud ja üle poole korda toimetanud, kuid säherdune segu ei tahtnud ühelegi meeldida, kõige vähem mulle endale, mispärast ma hädasunnil praeguse ehitamiseviisi valisin. „Omapärasele" rahva fantaasias annan ma igal pool kõige suurema kohusetundlikkusega õige koha. Seejuures on aga mulle — kus ma eksinud olen — avalik sõitlemine rohkem väärt kui 20 tühja kiidulaulu. Andekamad ümbertöötajad võivad asja hiljem paremini teha, kui tee kord juba tasandatud on.

Tänavu suvel ei ole ma oma pihkvalaste poole jõudnud, et nende kuunimede kohta teateid pärida; kaks Eestimaale kirjutatud sõnumikku, mis pidid mulle rannarahva käest selle kohta selgust muretsema, kas seal saab veel kindlaks teha kalapüügisse jne. puutuvaid kuunimesid, jäid vastuseta. Meie head sõbrad provintsis tunnevad selle vastu liiga vähe huvi, seepärast ei tasu nende arvates vaeva säherdusele järelepärimisele vastata. Mul läks õnneks saada „Kalevipoja" jaoks kelleltki kihelkonnakoolmeistri abilt Tormas mulle seni täiesti tundmata õige kena episood, mille ma ka juba vahele olen põiminud [4]. Selles esineb mujalgi lauludes nimetatud *„ilmaneitsi"* kui *„Kõuetütar"*; veevõtmisel laseb ta oma sõrmuse kaevu kukkuda; Kalevipoeg läheb alla kaevu kadumaläinud sõrmust otsima, tema vaenlased kasutavad õnnelikku silmapilku, kui „hiir on ise läinud lõksu", ja veeretavad talle veskikivi pähe. Mõne aja pärast tuleb meie noormees leitud sõrmusega (nimelt veskikiviga) sõrmes nähtavale ja näitab oma leidu neitsile, pärides: „Kas see sõrmus kuulub sulle? Midagi suuremat pole ma leidnud." Peale selle episoodi sain ma sestsamast allikast mõned muinasjutud, mis lisati endisesse varasalve. Teie hr. õemehe kink jõudis kätte 18. skp., mille eest palun talle lahkesti minu tervitus ja tänu edasi anda.

Teid hindav

täiesti ustav

Kreutzwald.

Võrul,
30. augustil 1857.

1. *licentia poetica* (lad.) — luulevabadus.

2. Vt. kiri 19.

3. „Kalevipoja" 1. trüki eessõna lõpp kõlab järgmiselt: „Saksakeelne tõlge, mis siin eestikeelse originaali kõrval ilmub, kuulub härra pastor Carl Reinthalile. Õpetatud Eesti Seltsi poolt selleks palutud, on ta hoole ja armastusega andunud sellele tööle, mille raskust iga asjatundja hinnata teab, ja agaralt püüdnud anda originaalile ustavat koopiat. Tema töö on tekkinud n. ö. minu silmade all: ta saatis mulle aeg-ajalt üksikud valmis lood puhtakskirjutatult ja ootas ära minu heakskiitmise ning pani tähele minu vastavaid märkmeid, enne kui nad

trükki anti, mille viimast korrektuuri ma samuti veel lugesin. Peapõhimõte, mille järgi ta oma tõlkes on käinud, nimelt originaali sisu selle omapärases värsimõõdus edasi anda nõnda, et kaotsi ei läheks ükski mõte, mis saksa keele geenius võis edasi anda ilma selga tõmbamata vaba liikumist takistavat sunnisärki, * — on igatahes kaasa toonud asjaolu, et ainult harva esineb nn. sõnasõnaline kokkukõla originaali ja tõlke vahel; seevastu võib aga tõlget ennast lugeda peaaegu üldiselt nagu originaali, ja kus see pole nõnda, seal on tõlkija silmanähtavalt püüdnud, maksku mis maksab, päästa teksti mõtet.

* Nii on tõlkija paiguti pidanud siin loobuma ka eesti luulele omase alliteratsiooni edasiandmisest. Võib-olla õnnestub mõnel hilisemal tõlkijal puuduvat täiendada."

4. Vrd. „K-poja" X loo lõpp.

23. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 4. oktoobril 1857.

Väga austatud härra!

Suure rutuga sõnum, et Wiedemanni akadeemia liikmeks kinnitamine on viimaks ometi teoks saanud [1]; üksikasjad pole meile veel teada. Siinjuures 20 eksemplari äratrükki Teie viimasest kirjutusest eesti kuunimede kohta [2], teised ma jätan esialgu siia ja kannan hoolt artikli levitamise eest. [- - -] Ahlqvist on jälle Kaasanis ja töötab oma mordva grammatika kallal. Muud ei tule mulle midagi meelde.

Teie ustav

Schiefner.

1. Vt. kiri 16, viide 4.
2. Vt. kiri 20, viide 1.

24. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 29. novembril 1857 [1].

Väga austatud härra!

Juba jälle pean andeks paluma, et saadan Teile alles nüüd Walleni aadressi. Ta on lihtsalt järgmine:

Господину Полковнику Альфреду Карловичу Валлену.

Отдать в Штабе Е. И. В. Генерал-Фельдцейхмейстера [2].

Nii pidavat kiri kõige kindlamini tema kätte jõudma. Sagorsky [3], kellega ma hiljuti rääkisin, arvas, et kui Suvorov [4] teeks otsese ettepaneku, pääseks asi samuti liikuma. Sagorsky ise pole vist saanud mahti Teile kirjutada.

27. peale on Wiedemann viimaks ometi siin ja viibis samal päeval ka esmakordselt akadeemia koosolekul. Täna suure rutuga ainult niipalju

Teie ustavalt

Schiefnerilt.

1. Siin puudub vähemalt üks Kr-i kiri.

2. Wallén, Alfred Karl. — sõjaväelane; viibis Krimmi sõja aastail oma väeosaga Võrus, kus Kr. temaga tutvus; „armastusväärne soome rootslane, suurtükiväe kapten... kes patrioodina kõiki perioodilisi lehti tellib, mis Helsingis iganes ilmuvad", nõnda iseloomustas Kr. teda oma kirjas Sachssendahlile 20. V 1855. — Kr-il oli tema aadressi vaja ilmselt ühenduses oma Krimmi sõja aegse arstliku töö eest tasunõutamisega (vt. kiri 21, viide 2).

3. Sagorsky, Aleksander (1807—1888), arst, Mediko-kirurgia Akadeemia professor Peterburis. Kr-i üliõpilasaegne tuttav; tema kirjavahetus Kr-iga on tundmata.

4. Suvorov, Aleksandr A. (1804—1882), Baltimaade kindralkuberner aa. 1848—1861, hiljem Vene Riiginõukogu liige ja Peterburi kindralkuberner.

25. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

S. T. [22. VIII 1858.]

Väga austatud härra kolleegiuminõunik!

Hoolimata tänavusest põuasest suvest on meie kirjavahetuseteed nõnda umbe kasvanud, et olen otse kimbatuses, kuidas sealt läbi pääseda, ometi pean ma kas hea või kurjaga endale jalgrada rajama. Minu äpardunud poeg on kolme sammu võrra edasi jõudnud, seepärast ei keela Teie oma harilikku lahket abi, kui ma Teid käesolevaga kõige sõbralikumalt palun ligipandud eksemplarid võimaluse korral märgitud aadresside järgi edasi toimetada [1]. Teie lugupeetud instituudil on kaugelehaaravad käed [2], seepärast lisan ühtlasi kaks vihku Pariisi jaoks, hr. Bernard'ile [3], kes austas mind mõne kuu eest, saates mulle oma J. v. Sivers'i tööde tõlked [4]. Andke andeks säherdused häbematud pretensioonid

Teie

Teid väga austavale

Kreutzwaldile.

Võrul, 22. augustil 1858.

1. Oli ilmunud „Kalevipoja" 2. vihk, lood 4—6, mida Kr. palus adressaatidele edasi saata.

2. Kr. mõtleb Teaduste Akadeemiat, kelle postisaadetused olid maksuvabad.

3. Bernard, Thalès (1821—1873), vähetuntud prantsuse luuletaja ja rahvaluuleharrastaja, kes oma kaasaja luule elustamiseks propageeris elava rahvaluule juurde pöördumist ja selle motiivide kasutamist. Tema oli esimene, kes Prantsusmaal tutvustas niihästi eesti rahvaluulet kui ka Kr-i „Kalevipoega", kasutades oma luuletustes eesti rahvalaulude ja „K-poja" motiive. Eesti rahvaluulega tutvus ta balti-saksa luuletaja J. v. Sivers'i vahendusel (vt. järgnevas).

4. Sivers, Jegór von (1823—1879), balti-saksa liberaalitsev literaat; tema luuletuskogus „Palmen und Birken" (Palmid ja kased) (1852) ilmusid mõned eesti rahvalaulude motiividel kirjutatud luuletused, mis Th. Bernard (vt. eelnevas) tõlkis prantsuse keelde ja avaldas need koos soome, ungari, vene jt. slaavi rahvaste rahvaluule imitatsioonidega oma kogus „Poésies nouvelles" (Uued luuletused, 1857). Selle kogu nähtavasti saatis ta ka Kr-ile.

[17. X 1858.]

Väga austatud härra ja sõber!

Kujutledes Teid troonil kärgatava Jupiterina, kõlab mulle teiesinatse jumalikust suust juba ettearvatavalt kõrvu: „häbemata pealetükkija", ja ikkagi on mul jultumust Teid jälle paari makulatuuripoognaga tülitada, ilma et enne oleksin avaldanud võlgujäänud tänu tookord saadetud brošüüride lahke edasitoimetamise eest. Täna näete mind juba tagasihoidlikumana, sest annan Teie hoole alla ainult kaks ranitsat [1], pealegi ei tekitata maailmale seeläbi mingit kahju, kui jätate need pisiasjad õiendamata. Et Teie oma laialdase filoloogilise stuudiumi tõttu eesti keelt sootuks silmast ei kaotaks, julgen Teile üle anda tuleva-aastase eesti kalendri [2] palvega tarvitada seda *ad libitum* [3] Blumaueri poolt laulus ülistatud teataval troonil [4]!

Teie hiljutisest „Kalevipoja" arvustusest „Inlandis" võtsin tänuga teatavaks mulle määratud tagasihoidliku osa [5], kuid juba varemgi olin ma K[allmeyeri] retsensiooni kaudu arusaamisele jõudnud [6], et moodne vaatlusviis on e k s l i k, ometi ei saadud asja enam muuta. Loodame, et tulevikus teevad loo ümbertöötamisega tegemist paremad jõud, kes kustutavad maha kõik ebasündsa. Peaksid ülejäänud lood Õpetatud Eesti Seltsi arhiivi avaldamata puhkama jääma, siis võiks muinasloo tulevasele ümbertöötajale minu eeltöödest seda tulu tõusta, et ta võiks hoopis hõlpsamini kaootilisest materjalist ülevaate saada. Kui kolm Kalevite venda maavalitsemise pärast liisku heitsid, ütles vanem, kes pidi heitma esimese kivi: „Minu ülesanne on kõige raskem, sest ma viskan oma kivi ilma sihita teadmatusse, kuna teie, järglased, leiate juba piiri ette märgitud." — Mina tegin, mis suutsin, ja ei saa hoopiski enesele ette heita, et oleksin silmapilgukski ülehinnanud oma võimete ulatust; ma võtsin töö enda teha sel põhjusel, et polnud teist, kes oleks selle enda peale võtnud. Neus kirjutab mulle 6. skp., et tema „Kalevipoja"-retsensioon olevat „Inlandist" läinud mitmesugustesse välismaa ajakirjadesse [7], kuid vaevalt tasandab see teosele endale teed välismaale, meie omamaa pisukesed vürts-

poodnikud tarvitavad edaspidi nagu ennegi need vähesed makulatuuripoognad ise ära. Jääb vähemalt seegi kaunis troost, et üldkasulikuks otstarbeks on ometi midagi tehtud!

Teid tervitab kõige sõbralikumal kombel

Teie

kõige ustavam, nüüd ja edaspidi üldsuse kasuks püüdlik

Kreutzwald.

Võrul, liivlaste maa
idaosas, 17. oktoobril 1858.

1. *kaks ranitsat* — nähtavasti kaks kirja, mida ta palus adressaatidele Teaduste Akadeemia kaudu edasi toimetada lasta.

2. Kr-i toimetatud „Maarahva Kasuline Kalender" 1859. a. kohta, kus ilmus tema pilkelugu „Tuisulased. Üks ennemuistne jutt".

3. *ad libitum* (lad.) — soovi mööda, heaksarvamise kohaselt.

4. Blumauer, Aloys (1755—1798), saksa kirjanik, satiiride ja paroodiate autor. Kr. vihjab siin tema luuletusele „Ood öötoolile".

5. Küsimus on Sch-i kirjutusest „Über die Mythenstoffe des Kalewipoeg" (Müütilistest ainetest „Kalevipojas"), Inland 1858, vg. 627—629. — Selles kirjutuses selgitab Sch. peamiselt „K-pojas" ja soome „Kalevalas" ning skandinaavia saagades esinevaid ühiseid motiive, kuna „K-poja" kohta üldiselt käib ainult üks arvustav lause: „Ma olen kaugel sellest, et siin lähemalt vaadelda, kuidas eestikeelses versioonis enam-vähem vanad eepilised ja lüürilised lauluriismed moodsate vaatekohtadega läbi on põimitud, niisama vähe tahaksin viibida selle juures, et näidata, kuidas saksakeelne tõlge harrastab sagedasti hoogu ja elegantsi, mis eepilise luuleteose lihtsa tooniga vähe kokku sobib ja ainult eksitavalt võib mõjuda."

6. Vt. kiri 3, viide 8, ja kirjad 21—22.

7. H. Neus, Die epischen Dichtungen: der Sang von Hiawatha und Kalewipoeg (Eepilised luuleteosed: H-a laul ja „K-poeg"). Inland 1858, vg. 401—406 ja 417—421. Selles „K-poega" propageerivas ja kõigiti tunnustavas kirjutuses kirjeldab Neus Kr-i teose ja Longfellow' „Hiawatha" (vt. kiri 16, viide 5) saamislugu, eriti aga nende erinevat vastuvõttu ja levikut, kus Longfellow' teosest olevat 7 kuu jooksul 30 trükki läbi müüdud, „K-pojast" aga ainult 176 vihku. Ta analüüsib „K-pojale" tehtavaid ette-

heiteid ja vähese menu põhjusi ning leiab, et selle „algteksti on tervelt lugenud kas kaks või kolm inimest, maha arvatud tsensor, trükiladuja, korrektor ja tõlkija, kui need eri isikud on". Nõnda siis ühelt poolt reaktsioonilise balti-saksluse huvipuudus „K-poja" vastu ja teiselt poolt kättesaamatus eestlastele olid Neusi järgi selle vähese leviku põhjuseks.

27. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 24. oktoobril 1858.

Väga austatud sõber!

Avaldan Teile südamest tänu Teie Tuisula-saadetuse eest, mida tahan peatselt täies rahus nautida. Edasi tänan Teid lahkuse eest, millega vastu võtsite minu muidugi mõista asja huvides paberile visatud märkused „Kalevipoja" kohta. Loodetavasti ei lase Teie end hirmutada ja annate teose tervikuna avalikkuse kätte. Oleks halb, kui valminud luuleteos peaks hääbuma Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis. Minu arvates on „Kalevipoja" avaldamine seltsi senistest teenetest kõige suurem. Nii paljugi, mis seni on „Toimetustes" seisnud, oleks sobinud paremini kuhugi mujale. Niisiis jätkake ja ärge ainult araks muutuge. See jääb Teile vastuvaidlematuks teeneks, kuigi Teie nüüdisaja lapsena ei suutnud täiesti end selle mõjudest vaba hoida. Need on ju ikkagi eepilised laulud, kuid ühes meiega ja meie hulgas elava inimese ettekujutuse ning käsituse kohased. Salongihõng aga, mis Reintha! tõlkesse puhub, on suurem pahe; ometi esineb seda teises vihus vähem kui esimeses. Loodetavasti muutub asi veelgi paremaks.

Et ma rohkem vaikin kui vastan, ei tohi Te mulle pahaks panna. Istun ma innustava ja erutava töö kallal, siis kuulun ma sellele täiesti ja mul on raske oma mõtteid temast lahti kiskuda. Ärge sellepärast mulle aeg-ajalt tükikest Võru õhku lähemale lehvitamata jätke.

Välismaa õpib Teie „Kalevipoega" aegamööda tundma. Jacob Grimm tunneb seda, nagu see selgub ühest tema poolt

minule saadetud kirjast [1]. Selle järgnev ilmumine teeb talle veel nii mitmelgi juhul rõõmu. Mul on praegu käsil tatari kangelaslugude trükkimine, millest valmis on juba 4. poogen; temale järgnevad veel vähemalt paarkümmend [2].

Teie saatsite mulle kord kellegi daami katse [3] „Kalevipoega" teisiti tõlkida kui Reinthal. Selles palas pidasin ma vajalikuks ainult mõningaid muudatusi ja mul on ikka kavatsus olnud leht Teile tagasi saata. Praegu ei suuda ma seda kahjuks leida, kuid ma ei jäta Teid sellest ilma.

Et ma Teile meelsasti, vägagi meelsasti kasulik olen, seda teate oma kogemuste põhjal. Hoiduge seepärast liigse tagasihoidlikkuse eest. Mul lõikab ikka südamesse, kui mõtlen, kui vähe on seni Teie arstlikke teeneid tunnustatud.

Aga ka mujalgi soodustatakse kõlupäid. See on tõeline ja õiglane uhkus — olla teadlik oma saavutustest, kuigi väline tunnustus ennast oodata laseb või sootuks ära jääb. Järelmaailm hindab ja tasub teeneid ikkagi nõnda, nagu vaja.

Kõigi tsensuuri poolt meie raamatukogule saadetavate trükiste hoidjana [4] oli mul õnn Teie hõbepulmast teada saada alles siis, kui see paraku oli juba pühitsetud [5]. Siiski ei tule minu õnnesoov liiga hilja, sest ta tuleb kõigest hingest.

Wiedemann algab varsti Sjögreni liivi sõnaraamatu trükkimist [6]. Ta on seda oma tänavusuvisel teekonnal liivlaste juurde tublisti täiendanud ja endale liivi häälikute ning rõhkude kohta vajalikke andmeid nõutanud, ka tähendas ta üles ühe liivi lauluviisi.

Viis, mille ma Teile lõpuks ette laulan, on vastandina sellele tumedavärvilisele ja ilmastikuga kokkusobivale lehele [7] rõõmsalt kannustav — „Kalevipoega" võimalust mööda peatselt edasi aidata ja jääda minu vastu, nagu ennegi, heatahtlikuks.

Teie truu ja ustav

Schiefner.

1. J. Grimmi kohta vt. kiri 2, viide 7. — Kõnesolev kiri on tundmata.

2. See oli „Heldensagen der Minussinschen Tataren rhytmisch bearbeitet". St. Petersburg, 1859. XLVIII + 432 lk.

3. *daami katse* — see oli Jenny Caplick, õpetaja Võrus. „Laulu tõlkija nimi on preili Jenny Caplick, daam, kes mitte ainult prantsuse, inglise ja itaalia keelt ei kõnele ega kirjuta, vaid ka Homerost ja Horatiust algkeeles loeb, lühidalt öeldes, ta on ühtaegu õpetlane ja luuletaja ja peab siin Võrul üht väikest kooli". Nii iseloomustas Kr. oma „kirjanduslikku sõpra" kirjas Sjögrenile 17. apr. 1853. a.

4. Sch. oli 1848. a. alates ka Teaduste Akadeemia raamatukoguhoidja ja 1863. a. kuni surmani selle direktor.

5. Kr-i 25 a. pulmapäev oli 18. aug. 1858. a. Sel puhul ilmus trükist anonüümne õnnesoovi-luuletus („Zur Feier der Silberhochzeit des Herrn Dr. med. Friedrich Kreutzwald und seiner Gattin Marie Elisabeth geb. Saedler am 18. August 1858"), mille sundeksemplari sai ka Teaduste Akadeemia raamatukogu.

6. Wiedemanni toimetatud A. J. Sjögreni „Livisch-Deutsches und Deutsch-Livisches Wörterbuch" (Liivi-saksa ja saksa-liivi sõnaraamat) ilmus trükist Teaduste Akadeemia kulul 1861. a.

7. Sch-i see kiri on kirjutatud tumedavärvilisele paberile.

28. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 16. jaanuaril 1859.

Väga austatud härra!

Saates Teile Ahlqvist'i kirjutuse [1], teatan Teile, et dr. Karell pidavat Teie ning „Kalevipoja" vastu elavat huvi tundma ja olevat valmis Teie kasuks rohkem tegema, kui teised on seni suutnud korda saata [2]. Russow'i siinviibimine põhjustas kõnelusi Teie saavutuste kohta [3], mina kuulsin neist Karelli sõbra, apteeker Hoeptneri kaudu [4]. Mul pole veel võimalik olnud Karelliga kokku saada. Täna pean ruttama, et asja veel postile toimetada lasta. Kui Teid oma viimases kirjas olen kuidagi ebameeldivalt riivanud, siis kahetsen seda südamest. Ma ootan „Kalevipoja" järge ja mõningaid ridu Teie poolt. Kas teavad eestlased midagi tuletegemisest puutükkide hõõrumisega teineteise vastu või teineteise sees?

Kõige südamlikumate tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Arvatavasti oli see Ahlqvisti kirjutus „Ethnographische Schilderung der Wogulen“ (Vogulite etnograafiline kirjeldus). Bulletin historico-philologique. T. XVI = Mélanges Russes. T. III (1859), lk. 635—658.

2. Karell, Philipp J. (1806—1886), arst ja Peterburi nn. eesti patriootide ringi keskne kuju. Arstina omandas laialdase tunnustuse oma nn. piimravi kasutuselevõtuga. — Karelli otsesel rahalisel toetusel (vt. kiri 31) võimaldus Kr-il sama 1859. a. märtsis külastada Peterburit ja astuda isiklikku kontakti Sch-i jt. Peterburi sõpradega. Kr-i kirjavahetus Karelliga pole säilinud.

3. Russov, Friedrich N. (1828—1906), lõpetas Tallinna gümnaasiumi 1847. a. ja õppis siis Peterburi ülikoolis õigusteadust 1847.—1851. a. Pärast ülikooli lõpetamist oli 1852. a. alates Eestimaa kubermanguvalitsuse teenistuses kuni 1863. a. ja sealtpeale töötas Peterburis mäedepartemangus kuni 1885. a. Selle kõrval oli ta 1865—1906 Teaduste Akadeemia etnograafiamuuseumi ja 1886—1900 Ermitaaži konservaatoriks.

Tallinnas viibimise ajal avaldas ta „Sõjalaulu Eestimaa tütarlastele“ (1854), kogu luuletusi „Uued kandlekeeled“ (1854), 12 vihku „Tallinna kodaniku raamatut oma sõpradele maale“ (1854—1857), mis tahtsid täita tol ajal puuduva eestikeelse ajalehe ülesannet ja mis sisaldasid peamiselt Krimmi sõja sündmuste kirjeldusi. Tema tõlgitud on ka „Eestimaa Talurahva Seadus“ (1858). Lühemat aega toimetas ta Tallinnas ka ajalehte „Revalsche Zeitung“ (asut. 1860. a.), mis astus välja eesti talurahva huvide kaitseks ja formuleeris oma programmis feodalismi igandite vastu suunatud nõuded. Lähtudes seisukohast, „et ilma talurahva vabaduse ja selle seisuse moraalse ning materiaalse heaolu väljaarendamiseta ei ole meie maa jõu ja heaolu edasiarenemine võimalik“, deklareeris toimetus: „Meie oleme seetõttu piiramatu liikumisvabaduse, ihunuhtluse tunduva piiramise, kindla talumaa-omanduse rajamise, koolide avamise ja kõrtside sulgemise poolt.“ Edasi nõuti ka linna käsitööliste tsunfti-organisatsiooni põhjalikku reformi ja kohtukorralduse uuendamist ms. selles mõttes, et administratiiv- ja kohtuvõim oleksid kogu maal teineteisest lahutatud. Valitseva reaktsioonilise balti aadli vastutöötamise tõttu oli ajaleht sunnitud varsti oma suunda muutma. Russov lahkus toimetusest ja asus elama Peterburi. Seal kuulus ta ühe aktiivsema liikmena nn. eesti patriootide ringi. Tema ulatuslik kirjavahetus Kreutzwaldiga, kes „Rev. Z-gi“ kaastööliste hulka kuulus, on tundmata.

4. Heptner, Robert (1819—?), apteeker Peterburis.

29. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 23. jaanuaril 1859.

Väga austatud härra ja sõber!

Kes puhtast südamest oma patte kahetseb, sellele peab nad a n d e k s a n t a m a; selle troostirikka usu-põhilause peale toetudes näete mind täna süütundest raske südamega Teie pihitooli astuvat ja ainult armu, armu! hüüdvat. Kui Teie lahke kiri mullu 24. oktoobrist seni vastamata on jäänud, siis oli lohakus selles vähem süüdi kui pakilised takistused; kogu aja jooksul olin rohkem töömasin kui inimene, sest peale esimese ja teise jõulupüha ei leidunud kalendris ühtki päeva, mis oleks andnud nii palju mahti, et oleksin mõne sõbraga saanud segamatult mõne silmapilgu juttu vesta. Kuid nüüd, kus mind Teie teine kiri 16. skp. nagu kõuekärgatus rabab, milles Te avaldate täiesti põhjendamata kahtlust, nagu oleks võinud Teie eelviimane sõnumik mind kuidagi vastu karva riivata, nüüd ei aita ei laulmine ega palvetamine, vaid tuleb lennutada vastus, olgu see nii segane ja raske seedida kui tahes. *Pro primo*[1] lubage mul tähendada viimast korda — nii praeguse kui ka tulevase aja jaoks —, et kõik, mis Teie käest tuleb, võib mind ainult m e e l d i v a l t puudutada, nagu olen seda väljendanud varemgi ühenduses Teie kriitikaliste märkustega „Kalevipoja" kohta, ja kus see vähegi teha annab, püüan ma märkusi jõudumööda alati rakendada oma lapse tuluks ja kasuks. Kui aga tulevasele ihuviljale segavat mõju juba kontseptsioonimomendil avaldati, nagu kunagi Tristrami[2] puhul ülearuse küsimusega, kas kell on üles keeratud, siis ei aita hiljem mingid kasvatuse korrigeerivad abinõud midagi, vaid olevus on algusest peale ä r a v u s s i t u d. Niipalju „Kalevipojast", kelle 7. lugu Laakmanni sünnitusetangide vahel sipleb[3]. Peaksite Teie juhtumisi üles leidma lehe, kuhu märkisite oma muudatused minu tõlkekatsete juurde, siis teeksite mulle selle siiasaatmisega rõõmu. Teie nime nimetamata teatasin härra pastor Reinthalile[4], et „kaaluka kriitikuse hääl" olevat tõlke üksikutes kohtades haistnud liiga palju „salongi-

lõhna", ja palusin teda lõhnaõli-pudeli tarvitamisega kokkuhoidlikum olla, et ta oma vängete leitsakutega eesti külasuitsu sootuks ära ei peletaks; laps ei ole ju parkettpõrandate ja tapetseeritud seinte jaoks sündinud. Paistab, et ta ei pannud seda näpunäidet pahaks, vaid vastupidi kirjutas selle kõrva taha, nii et me võime edaspidi temaltki oodata vähem ehteid ja rohkem laulu. Veidi enne jõulu kirjutas ta mulle, et ta istuvat usinalt 11. loo kallal ja lootvat oma tööga rahuldada niihästi mind kui ka anonüümset kriitikust.

Südamlik tänu Ahlqvisti kirjutuse eest, mida mul pole veel mahti olnud lugeda. Iseäranis tänan Teid sõbraliku teate eest Karelli kohta; see annab mulle julgust paluda Teid juurdelisatud „Kalevipoja" vihk sõbralikult tema kätte toimetada. Seeläbi tahan esiotsa silla üle laia kuristiku ehitada, et siis kunagi hiljem pinda sondeerida, kas ta oleks valmis teatud asjas minu kasuks mõningaid samme astuma. Minu senised jõupingutused pole ükski vilja kandnud, vürst Suvorovgi pole midagi teinud [5], kuigi meie Liivimaa maamarssal v. Oettingen oli talle asja soojalt ja tungivalt südamele pannud [6]. Dr. Karelli tuleks seega minu viimaseks lootuseks pidada [7].

Kui kaugele olete jõudnud oma tatari kangelaselooga? — Tuletegemine puupulkade hõõrumisega on eestlastele hästi tuntud, aga ainult kui abinõu, mida vanapõlve kange rahvas tarvitas.

Soovin kõigest südamest, et elaksite hästi; edaspidisel rahulikumal ajal rohkem, kui n i i n i m e t a t u d talv — mida tegelikult pole olemaski! — annab koha aastaajale, mis vähendab haiguste ilmatu suure arvu jälle hariliku määrani.

Teie

Teid otsekoheselt hindav

Kreutzwald.

P. S. Palun lahkesti selgitada dr. Karelli aadress ja, kui võimalik, see parajal juhtumisel minulegi saata.

1. *Pro primo* (lad.) — esiteks.

2. Vihje inglise kirjaniku L. Sterne'i (1713—1768) romaanile „Tristram Shandy".

3. Laakmann, Heinrich (1802—1891), trükikoja-omanik ja kirjastaja Tartus; oma aja suuremaid ja tähtsamaid eestikeelsete raamatute trükkijaid ja kirjastajaid, kelle kirjastusel ilmus ka enamus Kr-i teoseid. Tema mitmeti tähtis ja kahtlemata ulatuslik kirjavahetus Kr-iga pole säilinud.

4. Kr-i kiri Reinthalile 2. XI 1858, kus ta tsiteerib Sch-i kirja (vt. kiri 27) „K-poega" käsitlevat osa.

5. Suvorov vt. kiri 24, viide 4.

6. Oettingen, August (1823—1908), Liivimaa kuberner ja rüütelkonna tegelane. Baltimaade erikorra ja aadli privileegide äge kaitsja.

7. Vt. kirjad 8—10, 12, 21—22, 24 ja 30.

30. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 6. veebruaril 1859.

Väga austatud sõber!

Selsamal tunnil, mil ma Teile jaanuaris kirjutasin, juhtus nii, et Karell otsis mind minu korteris ja muidugi ei leidnud, sest ma istusin meie kantseleis. Õhtul läksin ma aga seevastu tema korterisse, viisin talle „Kalevipoja" teisikeksemplari ja ühtlasi selle kirja, milles Teie tutvustate mind uue dogmaga, et nüüdsest peale peaksid ka elavate teened teistele elavatele kasuks tulema. Karell jättis kirja endale ja oli „Kalevipoja" saamise üle väga rõõmus.

Imelikul kombel juhtus, et sain Teie kirja 23. jaanuarist kolmapäeval, 28. jaanuaril, kui Karell oli parajasti minu juurest lahkunud. Saatsin temale määratud pakikese 29. jaanuaril. Mis Karell mulle teatas, oli järgmine. Ta oli Teie kirja väljavõttega läinud Suvorovi juurde, kes parajasti siin viibis, ja oli teda palunud Teie asja enda hooleks võtta. Nii vastutulelik kui Suvorov oligi, oli ta kartust avaldanud, et departemangus ei võeta asja vajalikul määral arvesse. Et seda ära hoida, kõneles Karell Otsolig'iga ja ühel õueballil viis ta mõle-

mad härrad kokku, mispeale Otsolig lubas omalt poolt teha, mis võimalik. Peale selle andis Karell Suvorovi adjutandile memoriaali, et krahvile õigel ajal tema lubadust meelde tuletada. Karell palus mind asja Teile mitte teatavaks teha, et Teis mitte enneaegseid lootusi äratada, mis lõpuks ikkagi veel nurjuda võiksid. Mina pean aga oma kohuseks seda Teie eest mitte varjata, kui soojana ja osavõtlikuna Karell end näitab. Kui aga Teie temale kirjutama peaksite, siis andke ainult mõista, et olete minu kaudu teada saanud, kui väga ta Teist huvitatud on, ordenist ärge mainige aga midagi.

Üks teine joon Karelli juures meeldis mulle väga. Ta peab nüüd vapi muretsema. Sellega seoses palus ta mind nimetada eset, mis võiks vihjata tema eesti päritolule. Ma soovitasin talle kannelt, mis talle väga meeldis, ainult ma ei tea, kas säärane ese heraldikutele meele järgi on. Muidu võiks ka meie valge kask väga kohane olla. Või mida Teie sobivaks peate?

Siinjuures saadan Teile soovitud lehe „Kalevipoja" alguse saksakeelse tõlkega. Seegi proov pole päris hea, kuid ikkagi lihtsam ja sobivam kui trükitud tõlge.

Peaks ainult Laakmann Teie „Kalevipoja" peatselt seitsmendast loost edasi aitama. Igal juhul on hea, et andsite Reinthalile mõista, et ta peab lihtsusele ohvrit tooma.

Minu tatari kangelaslood ägavad alles trükipressi all [1]; praegu trükitakse üheteistkümnendat poognat, seega jääb neid veel järele neli koos registri ja eessõnaga.

Ahlqvist on juba Helsingisse sõitnud, ta oli siin soome pastori Siréni juures täielikus vangipõlves; tema naine on kõigi kuulsate soome poegade kaitsja ning hooldaja. [- - -]

Kui ma Teile pikki kirju kirjutan, siis tulevad igavad asjad esile; lubage siis, et ma lõpetan.

Ainult ma palun ikka veel järele uurida, kas eestlastel on midagi lähemat puutükkidega tulehõõrumisest meelde jäänud, ja teiseks tuleb mulle meelde, et Te kord Castrén'i mütoloogia lugemise juures igasuguseid ääremärkusi tegite [2]. Kas ei saaks ka neile kord käiku anda.

Ma ei tohi unustada Teile teatamast, et Lagos'e ülestähendatud kaunis muinasjutt Koidust ja Hämarikust [3] on leidnud endale tee ka Erman'i [4] poolt Schott'i [5] abiga redigeeritud ajakirja „Archiv für wissenschaftliche Kunde Russlands"; huvi-

tav on aga see, et Schott, kes sallib mind niisama vähe nagu minu sõpra Böhtlingk'it [6], tõlkis muinasjutu Ahlqvisti poolt antud eesti kirjanduse ülevaate järgi ajakirjas „Suomi" 1855. a.[7]

Nüüd aga ei taha mulle enam midagi meelde tulla.

Teie truu ja ustav

Schiefner.

1. Vt. kiri 27, viide 2.

2. Vt. kiri 1, viide 1, ja järgnevaid kirju.

3. Vt. kiri 5, viide 2.

4. Erman, Georg A. (1806—1877), füüsikaprofessor Berliinis. Tema toimetatud kõnesolev ajakiri (ilm. 1841—1867) oli määratud Venemaa ja vene rahva ning teaduse saavutuste tutvustamiseks.

5. Schott, Wilhelm (1802—1889), idakeelte professor Berliinis. — Üks agaramaid „K-poja" ja eesti rahvaluule tutvustajaid; nii avaldas ta juba kohe esimeste vihkude ilmumise puhul tutvustavaid ja kiitvaid kirjutusi (ajakirjas „Magazin für die Literatur des Auslandes" 1857, lk. 457—458 ja 462—463; 1859, lk. 503—506) ja 1863. a. ulatuslikuma kokkuvõtliku uurimuse „Die estnischen Sagen von Kalewi-poeg" (Eesti muistendid K-pojast) Berliini Teaduste Akadeemia toimetustes (ka äratrükk). — Tema kirjavahetusest Kr-iga on säilinud 28 kirja, kuna Kr-i kirjade asukoht on teadmata.

6. Böhtlingk, Otto (1815—1904), keeleteadlane, Vene Teaduste Akadeemia liige ja hiljem auliige. Tema tähtsam teos on koos R. Roth'iga koostatud sanskriti keele sõnaraamat „Sanskrit-Wörterbuch" I—VII. St. Petersburg, 1853—1875. — Kreutzwald tutvus temaga oma Peterburi-reisi ajal 1859. a. ja iseloomustas teda järgmiselt: „... akadeemik Böhtlingk räägib palju ja hästi, kuigi tema jutt liigse attikalise soola [= teravmeelsuste, vaimukuste] tõttu vahete-vahel mõnele liiga mõru maitseb, kuid ta ei pane pahaks, kui talle niisamasugust vürtsitud toitu pakutakse." (Kiri Reinthalile 27. III 1859.)

7. Ahlqvist, vt. kiri 7, viide 10. — Schiefner viitab siin sellele, et Schott isikliku vastuolu tõttu ei võtnud Koidu ja Hämariku (õigemini Videviku ja Hämariku) muistendi omapoolse publikatsiooni aluseks mitte Schiefneri poolt esmakordselt saksa keelde tõlgitud ja avaldatud ning kommenteeritud teksti (vt. kiri 5, viide 2), vaid tõlkis selle uuesti.

31. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 17. veebruaril 1859.

Väga austatud sõber!

Ainult mõned read elumärgiks enesest koos minu sügava tänuga Teie sõbraliku heatahtlikkuse eest; Teie lahkus on tõepoolest nii suur, et mu vaene süda ähvardab tundmuste osas maksujõuetuks muutuda ega suuda kõhetuis sõnades neist tundmustest kõige vähemaidki väljendada. Kui jumal tahab, siis näeme teineteist varsti palgest palgesse; tänase postiga läheb minu palve 28-päevase ametipuhkuse saamiseks Riiga ja niipea kui luba tuleb, olen ma järgmisel päeval kas saanis või vankris, sedamööda, kuidas on teede järg [1]. Viimase postiga sain Karellilt sõnumiku [2], millesse oli pandud kõige olulisem, mille abil tiibadeta inimeselaps võib liikuma hakata. Tema vana õiglane süda kõneleb igast reast säherduse soojusega, nagu poleks olnud veerandsaja-aastast vahemaad, kus me ei kuulnud teineteisest muud kui juhuslikult nime nimetamist. Ka selle minule osaks saava õnne eest, mis jällenägemisest õitsele lööb, võlgnen tänu Teie lahkele eestkostmisele. Teie viimase kirja küsimustepunktid tahame suusõnal läbi arutada. Paludes juurdelisatud saadetus Karelli kätte toimetada, tervitab Teid südamlikult

Teie

tänulikult kõige ustavam

Kreutzwald.

P. S.

Palun Karellile lahkesti teatada, et olen tema tulevase vapi asjus T e i e g a täiesti päri. Mida paremat võiks Kalevite pojapoeg minevikust ette tuua kui Vanemuise kandle, mis, kuigi väga häälest ära, tänapäevalgi mõningaid valenoote kuuldavale toob. Olin tema kirja juba kinni pitseerinud, kui mulle meelde tuli, et ta minu arvamist küsis.

1. Kõne on Kreutzwaldi eelseisvast reisist Peterburi, mille kohta ta C. Reinthalile (vt. kiri 15, viide 1) 7. III 1859 kirjutas: „Minu õndsusest saate mõnesuguse ettekujutuse, kui arvesse võtate, et ma 26 aasta jooksul olen ainult üksainuke kord Tartust kaugemale jõudnud. Sellepärast on hädaliselt tarvis kord ka teistsugust õhku sisse hingata ja mõned päevad kuidset vabadust maitsta. Aastaid juba haudusin ma seda armsamat soovi ja mida lähemale murumättale, seda suurem igatsus, kuid loomulik raskusejõud ei lubanud seni asja teoks teha. Mõned armsad sõbrad pakkusid seda rohtu, ilma milleta tiibadeta maa-elanik lendama ei pääse. Kogu asi juhtus nõnda järsku ja ootamata, et olin peaaegu nagu pilvedest kukkunud, kui 14. veebruaril jõudis Peterburist kohale rahakiri koos tungiva kutsega — viibimata paluda 28 päeva puhkust ja pealinna tulla.“ — Kreutzwald asus Peterburi-reisile 8. märtsil ja saabus tagasi Võrru 4. aprillil. Tema otse Peterburist kui ka hiljem Võrust läkitatud kirjades avaldub teda haaranud rõõmus elevus, uus hoog ja optimistlik ettevõtlikkus, samuti sügav tänutunne oma vanade ja uute sõprade vastu, kes Peterburis kõigiti tema eest hoolitsesid ja edaspidisele tööle innustasid. „Käesolevad read saate Teie residentsielu metsikust möllust, need peavad Teile sõnumi viima, kuidas s i i n eesti keele ja kirjanduse vastu suurem huvi valitseb kui meil provintsis; kõige mitmesugusemates ringides on leida mehi, kes nimetatud asja vastu sooja osavõtmist näitavad. Nõnda sepitsetakse siin iga päev igasuguseid plaane, et meie „Kalevipoja“ edasijõudmist kiirendada, kogutakse ettetellijaid ja plaanitsetakse teiste teede kasutamist, kuidas Õpetatud Eesti Seltsile selle väljaandmise kulukoormat kergendada saaks.“ (Kiri Reinthalile 27. III 1859.) Võru kitsast ja umbsest õhkkonnast saabunud Kreutzwaldi haaras Peterburi elav ja avar eluhoog oma mitmesuguste küllakutsete, koosviibimiste ja tema auks korraldatud sõbralikkude vastuvõttudega. Neist rohkearvulistest koosviibimistest osa võttes, kus peale „Kalevipoja“ arutati ka muid eesti keele ja kirjanduse küsimusi, loeti ette uusi teoseid, kavandati plaane tuleviku jaoks jne., möödus Kreutzwaldil Peterburis aeg märkamatult. „Ma olen juba kolm nädalat siin ega tea, kuhu aeg on jäänud, päevad lähevad tunnitiivul, aeg hommikust õhtuni on üks *lühikene keskhommiku-vahe*!“ (Samas kirjas.) Kokku võttes andis see reis Kreutzwaldile mitte ainult vaimset värskendust ja julgustust edaspidiseks tööks, vaid ka tema senine töö leidis tõsist tunnustust, nii et ta võis siira rahuldustundega konstateerida: „mul on kõik põhjused oma reisi tagajärgedega rahul olla“ (kiri W. Schultzile 24. IV 1859).

2. Vt. kiri 28, viide 2.

32. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 27. veebruaril 1859.

Härra õuenõunik
dr. Kreutzwaldile
Võrus [1a].

Väga austatud sõber!

Kinnitan Teile üsna lühidalt Teie lugupeetud kirja kättesaamist 17. veebruarist, et ühtlasi avaldada oma rõõmu selle üle, et Teiega siin isiklikult tutvume, sest muidu avaneks selleks küll vaevalt nii pea võimalus. Mul on vahete-vahel mõttes olnud Teie juurde Võrusse tõtata. Kuid seda ei saa teostada. Pole ma ju seni isegi Emajõe-Ateenat näinud. Paldiski, Haapsalu ja Lihula on need uhked linnad Eesti pinnal, mida oma nägemise järgi tunnen. Pärnut nägin ma ainult öösel.

Peale minu tunneks Böhtlingk suurt rõõmu Teiega tuttavaks saada, Wiedemann on Teile arvatavasti juba tuttav. [- - -] Kuid Teie leiate veelgi hea hulga muid tuttavaid ja sõpru.

Teie kirja toimetasin ma Karellile üsna varsti kätte, kahjuks ei saanud ma ise tema poole, sest mu ümber hõljusid mitmesugused mured ja gaasid. Minu läheduses asuva keemialaboratooriumi põlemine 16. veebruaril tõi kaasa kahjulikkude gaaside kestva tekkimise ja sunnib mind teise korterisse kolima, kuid ikkagi akadeemia enda majasse. See toimub veel täna. Seepärast on minu aeg napilt mõõdetud. Vapi asjus pole ma Karellile saanud veel midagi teatada, sest sel kitsikul ajal, kus ma kahe toakesega pidin leppima, olin ma sunnitud isegi kõige tähtsamad asjad edasi lükkama. Seda enam tahame suusõnal läbi rääkida ja ma loodan Teid õige pea siin näha. Teie ei keeldu minu vastu oma õiglast kannatlikkust üles näitamast.

Niisiis peatse jällenägemiseni või õigemini peatse kokkusaamiseni.

Teie ustav
Schiefner.

Niipalju kui ma tean, kuulub ka dr. Johnson Teie endiste tuttavate hulka [1]; ta elab aga nagu Karellgi hulk maad minust eemal, meie näeme aga teineteist kaks korda kuus Middendorff'i juures [2]. — Teie nimetasite mind aadressil rüütliks; seda pole ma üheski mõttes. Mul pole ühtki ordenit ega oska ma hobusel istuda, nii et ma olen ainult üks kord hobuse seljast kukkunud, nimelt esimene kord, kui julgesin katset teha säärasele elajale selga ronida. Eeslisõitjad on mulle tuttavamad.

1a. Vt. kiri 34.

1. Johnson, vt. kiri 14, viide 2.

2. Middendorff, Alexander Th. (1815—1894), zooloog; Vene Teaduste Akadeemia liige 1850—1865 ja auliige 1865—1894. Siberi looduse, eriti aga Vene loomakasvatuse uurija.

33. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[7. IV 1859.]

Väga austatud sõber!

Korrates oma suusõnal avaldatud palvet ligipandud pakike lahkelt dr. Hirschile edasi toimetada [1] ja avaldades südamlikku tänu osaks saanud sõpruse ja lahkuse eest, läkitan täna ainult rutulise teate meie [2] õnnelikust kojujõudmisest 4. skp. õhtul kell 8 (sõnumiku kirjutamiseks puudub aeg!). Teie abikaasat ja Teid kõige sõbralikumalt tervitades

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

Võrul, 7. aprillil 1859.

1. Hirsch, Gustav (1828—1907), arst; Peterburi nn. eesti patriootide ringi aktiivsem liige. Ta võttis eriti energiliselt osa

„K-poja“ levitamisest ja sellele ettetellijate kogumisest, et nõndaviisi selle trükkimisele kaasa aidata. Kr. kirjutab Peterburist tema kohta Reinthalile: „Noor, andekas mees, härra dr. Hirsch, keda ma teisel päeval pärast oma päralejõudmist tundma õppisin ja peaaegu iga päev mitmesugustes ringides näen, on kõigis „Kalevipoja“ asjades entusiast; ta pani juba ettetellijate nimestiku liikuma ja arvestab vähemalt 50 ostjaga.“ (27. III 1859.) Kuid järgmistes kirjades (10. IV ja 1. V 1859) samale adressaadile teatab Kr., et „me võivat Peterburis kindlasti loota 100 eksemplari müümist ettetellimise kaudu“. Oma kirjas õpet. E. Seltsile 15. okt. 1859. a. saadab Hirsch andmed 66 ettetellija kohta ja lisab, et ta vastutab veel 25 kuni 30 ettetellija leidmise eest. Samuti olevat tema algatusel Eestimaal 16 ettetellijat kogutud, kuid nende nimesid ta veel ei teadvat. — Kr-i kirjavahetus Hirschiga pole säilinud.

2. Peterburi-reisil oli Kr-i kaaslaseks arvatavasti tütar Adelheid.

34. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 1. mail 1859.

Väga austatud sõber!

Käesolevate ridade pakilise sünni põhjuseks on hr. dr. Hirsch'i kiri 24. aprillist, kes mulle teadustab, Teie olevat päris tõsiselt käima peal ideega nuruda „Estonialt“ [1] Tartus „Kalevipoja“ jaoks raha. Kui Teie tõesti peaksite midagi säherdust olema nõuks võtnud, pean Teid tungivalt paluma see samm astumata jätta. Rääkimata arvatavasti ilmaaegu vaevanägemisest, ei tahaks ma kuidagi, et need noormehed, kellel pole eesti keele vastu pisematki huvi, kujutaksid endile ette, nagu vajataks nende kaasabi. Enamus „Estonia“ liikmetest on ise kehvad, nad saavad vaevalt omaga läbi, need vähesed, kes vahest võiksidki mõned kopikad annetada, kasutaksid neid parema meelega oma janu kustutamiseks. Isegi meie noored teoloogid, kes peaksid tulevase elukutse tõttu oma pihilkäijate keelega tegemist tegema, ei tee seda, sest ühelt poolt on neil *idée fixe* [2], nagu mõistaksid nad sündinud eestimaalastena keelt *ex usu* [3], teiseks aga on nad kindlad, et see-

sama vaim, mis kunagi laskis lihtsaid laevnikke ja teisi alamatest klassidest mehi kõnelda seitsmekümnes keeles, tuubib neile eesti murde pähe, niipea kui nad kantslis on. Võtke sellele veel lisaks tähelepandavalt suur külgesündinud napakusenael, mis seitsmesaja aasta jooksul vähehaaval on kasvanud saksa päritoluga haritud ning harimata peades ja mille teravat otsa nad eesti rahva vastu ei suuda kunagi niigi palju tõntsitada, et selles rahvas üleüldse inimest näeksid. Sellest võite te kergesti järeldada, kuidas Teie sõbralikud vaevanägemised peavad paratamatult luhta minema. Kogu minu lootus põhjeneb Peterburil ja Soomel, kus õnne korral võiks vahest mõnele eksemplarile ostja leida; meie Balti mere provintsides senisest nullpunktist üle ei jõuta.

Nagu Laakmann mulle mõne päeva eest teatas, on üheksas lugu trükipressis, juunikuu hakatusel loodab ta kolmanda vihu, 7.—10. lugu, lõpetada, ja kui Reinthal teda tõlkega kuivale ei jäta, trükiks ta vaiksel suvisel puhkeajal veel ühe vihukese. Peaksid dr. Hirschi ja teiste sõprade jõupingutused natuke raha muretseda ometi loodetud õnnelikku kordaminekut leidma. Lootustele ü k s i ei saa ühtki hoonet rajada.

Russow kirjutab mulle [4], et minu Peterburis viibimise kirjeldusega olete temale erilist lihavõtte-rõõmu pakkunud. Andku taevas, et Te seejuures oma viisiks olevat huumorit minu kulul liiga halastamatult valla ei päästnud. Teis on igal pool võrukael peidus ja kui ta ettepandud klaasi tõttu ei saa vabalt silmast esile tulla, siis lipsab ta keelele ja näppude kaudu suleotsale. Eks ole, „*kulla vader*"? — Mind on möödaminnes nii mõnigi piste tabanud — enamasti kaudselt Böhtlingki jt. juhuslikkude märkuste kaudu, kuid mina olen soomustatud, sellepärast sattusid kõik kuulid taskutesse, selle asemel et lihasse tungida. Asjasse see ei puutu, nali on elu vürtsiks!

Tervitage oma proua abikaasat minu tütre ja minu tühipalja poolt ja ärge otsekohese äraütlemise pärast eespool põlake võtta väike osa neist tervitustest omalegi.

Sõbraliku lugupidamisega ikka

Teile

ustav

Kreutzwald.

P. S.

Kui Te minule edaspidi jälle kirjutate, palun minu aadressi mitte tuulest võtta!

Was Hofrath[5]? nun, den kenn ich nitt,
Mit Ritter ist es auch ein Schitt!
Ein trauriger A s s e s s o r[6] nur,
Nit weiter kann die Creatur.
Drum lassen Sie den H o f mir fern
Mit samt dem R a t h und Ordensstern.

1. „*Estonia*“ — üliõpilaste organisatsioon Tartu ülikooli juures (asut. 1821. a.); üks balti-saksluse reaktsioonilise ideoloogia kasvulavasid, mille liikmeskonna moodustasid hilisemal ajal peamiselt mõisnikuvõsud, kuna algaastail kuulus sinna ka mitmesugustest kihtidest haritlaste, linnakodanluse ja isegi talupojaseisusest eestlaste (Kreutzwald, Karell) esindajaid. — Järgnevas avaldub väga selgesti (kuigi see mõnevõrra retušeeritult sõnastatud) Kreutzwaldile ja kogu tema maailmavaatele väga karakteerne hoiak — u h k u s o m a l i h t s a l e p ä r i t o l u l e, selge ja kindla piirjoone tõmbamine ühelt poolt tema enda loodud eesti rahvusliku suurteose „Kalevipoja“ ning sellega koos kogu ekspluateeritava talurahva ja teiselt poolt ekspluateerijate klassi, balti-saksa mõisnikuseisuse vahele. Kreutzwald ei taha, et need, „kellel pole eesti keele vastu pisematki huvi, kujutaksid endile ette, nagu vajataks nende kaasabi“. Ta ei taha toetust nendelt „haritud ja harimata peadelt“, kes pole „seitsmesaja aasta jooksul“ nii kaugele jõudnud, et „selles rahvas [= eestlastes] üleüldse inimest näeksid“.

2. *idée fixe* (pr.) — kinnisidee.

3. *ex usu* (lad.) — harjumusest.

4. Vt. kiri 28, viide 3.

5. Tõlkes: Mis õuenõunik? Teda ma ei tunne, ka rüütliga on lugu s-tt! Olen ainult vilets a s s e s s o r[6], sest kõrgemale kreatuur ei jõua. Seetõttu hoidke minust õ u koos n õ u n i k u g a ja ordutähega eemal.

6. Kr. oli „kolleegiumiassessori“ aukraadis, mis vastas sõjaväes majorikraadile, kuna järgmine kõrgem aukraad oli „õuenõunik“.

35. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 8. mail 1859.

Väga austatud sõber!

Teie viimase kirja 1. maist sain ma juba mõne aja eest, ei jõudnud aga ikka veel selle vastamiseni, isegi mitte Teie poolt juhatatud Pihkva kaudu. Mind teeb väga rahutuks see asjaolu, et pakike, mille kohta dr. Hirsch minult ammu juba järele päris ja mis pidi minule adresseeritud olema, pole veel praegugi pärale jõudnud. Kantseleis kinnitatakse, et midagi sellesarnast pole saadud. Seevastu on esimene dr. Hirschile määratud saadetus korralikult saabunud ja toimetati juba enne 24. tema kätte.

Õnnelik täht on mind takistanud Tartu „Estoniaga" ühendusse astumast. See on mulle selle poolest meeltmööda, et Teie säärast järelepärimist ei soovi. Nüüd pöörasin siin oma trükiladuja Mortimer'i poole, kes pärineb eestlastest ja kel on mõningaid sidemeid. Tema kaudu loodan mõnel määral müüa. Peale selle tahan ma ka veel Moskvasse kirjutada ja siis veel kord Ahlqvistile, kellele asja meelsasti üle annaksin. Just kolmanda vihu ilmumisega oleks olnud hea võimalus asja energiliselt ajada.

Russowile teatasin ma täpselt ja ausalt, mis me Teiega koos läbi elasime; see pidi talle ülestõusmise-pühade rõõmuks olema. Kas ma seejuures mõnda nalja tegin, seda ma ei tea, kahtlen aga selles väga, sest vastupidi ma lisasin sinna juurde ärakirja oma Vanemuise-laulust.

Mulle tegi väga rõõmu täna „Inlandist" lugeda, et Karell on Eesti Seltsi auliikmeks nimetatud [1]. See oli mõistlik mõte.

Täna tahaksin ma Teile veelgi ja võib-olla isegi palju kirjutada, kuid ei saa, sest pean veel ametliku ettekande kirjutama. Loodetavasti ei pane Te minu lühidust pahaks, võite aga selles täiesti kindel olla, et ka siis, kui kõik näib mind nõnda iseloomustavat, nagu ei tohiks mind, kes ma niisama tihti naljatan kui tõsiselt ja soojalt meelestatud olen, täiel

määral usaldada, on a s i i s e mulle alati südamelähedane ja et ma hea asja esindajaisse alati ausameelselt suhtun.

Kõige paremate soovide ja sõbralikkude tervitustega Teie armsatele

Teie truu ja ustav

Schiefner.

1. Karell valiti Õpet. Eesti Seltsi auliikmeks 15. apr. 1859. a., vt. Inland 1859, vg. 378.

36. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 18. mail 1859.

Väga austatud sõber!

Neil päevil kirjutas mulle Ahlqvist, et ta võtaks „Kalevipoja" Helsingis levitamise meelsasti enda peale. Ta arvab, et suudaks 100 eksemplarist lahti saada. Kuid see võivat toimuda alles koos loengute uuestialgamisega septembris. Siis võiks talle otsekohe kolm esimest või vahest koguni neli vihku kätte saata. Peale selle, arvab ta, võiks teatava arvu levitada ka veel Turus, Hämeenlinnas, Kuopios ja Viiburis. Seepärast küsisin ma temalt kirjalikult järele, kuidas asja alata, ja loodan varsti vastuse saada.

Oleks kõigiti kena, kui Laakmann jõuaks veel enne sügist üldse neli vihku valmis saada, siis oleks meil juba enam kui pool käes ja see oleks ka veel mõnes muus suhteski hea, millest ma täna oma isemeelsuse tõttu pikemalt rääkida ei taha.

Eile saatsin oma perekonna Tallinna. Aurulaeval „Vürst Menšikov" oli aga veel hoopis teisi reisijaid: üks lõvi, üks ematiiger koos perega, kaelkirjak, üks okassiga, üks seebra jne. Kõigi nende valitsejaks oli loomataltsutaja Kreutzberg. Peaks teekond hästi lõppenud olema. Minu poistele tegi lõbu

kaelkirjak, kes oma puurist välja vahtis, kuid mitte täiesti katmata peaga. Sel ööl nägin ma zooloogilist und. Ma nägin unes biisamrottide kolmikut, kes vankrikest vedasid, kus istus kaks inglise preilit. Kahjuks paisati vanker ümber, mispeale vastikuid loomi söödeti.

Möödunud nädalal käisin kord doktor Hirschi vanas korteris; leidsin, et ta oli välja kolinud. Tasuks jutustas mulle keegi mordvalane oma elusaatusest.

Siin on Teile jälle kord kehv kiri, mille eest kätte maksta võite.

Kõige paremate tervitustega Teie armsatele

Teie ustav

A. Schiefner.

37. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[19. V 1859.]

Väga austatud sõber!

Üks tuntud saksa kirjanik tahaks näha armunuid kui riiki riigis ühiskonnast väljaheidetuna. Omaenda ja teiste äranägemistest ettevaatlikuks muutunud mehel võis olla nimetatud väite ettetoomiseks oma kaaluvaid põhjusi, ma tahaksin temaga pooleldi nõusse heita, kui aga kutseelu ühiskondliku elu osaks pidada. Härra dr. Hirsch, korrakohaselt ametisse seatud rüütel Amori lipkonnas, tülitab Teid pakikese puhul, mida arvatakse olevat kaduma läinud, pärast seda, kui ta mõne aja eest oli mulle teadustanud, et ta ei olevat pakikest veel postilt ära tuua saanud, kuna enne tuleks postiteadaandele polgukantseleis alla kirjutada. Mittearmunu mõistaks sellest kerge vaevaga, et dr. Hirschile adresseeritud pakike pidi toodama Aleksandrovi majasse Bolšaja Morskajal ja ei kuidagi mitte Teaduste Akadeemiasse! Meie ei taha armsa ööbiku peale sellepärast pahased olla, kes nüüd võib-olla pikemat aega oma

sulavaid häälitsusi paberil peab kaugusesse läkitama, enne kui tulevane pesa valmis saab.

Võtke vastu minu südamlik tänu oma sõbralikkude jõupingutuste eest Kalevi asjas, ka selle eest, et jätsite „Estonia" kõrvale ega võtnud mu naljatavaid märkusi miski muu pähe, kui mis nad on. Need olid puhtakujulised löögid tühja, mis käisid Teie naljade pihta. Russow ei kirjutanud mulle midagi muud, kui et „Schiefneri kiri oli mulle lihavõtte-rõõmuks; selles ta kirjeldab Teie viibimist Peterburis". Oota, mõtlesin, koputame õige koti pihta, võib-olla on seal sees midagi! — Ma olen küll väljapaistev hüpohondrik, kes isegi kõige valgemalgi pinnal näeb musta värvijumet, kuid sellest hoolimata ei kuulu mina veel nende hulka, kes usu inimkonda on täiesti kaotanud; vastupidi, vahel olen ma ikka veel küllalt sangviinik, et pidada inimesi paremateks, kui nad on, ja võtta iga minu nahkse isiku vastu ülesnäidatud heatahtlikkust puhta kulla pähe. Siiamaani olete Teie lasknud mulle niipalju ärateenimata südameheadust ja sõprust osaks saada, et peaksin lausa kuradist vaevatud olema, kui ma seda tänuga ei tunnistaks. Elutark inimene ei tohiks oma sõnumikkudes isegi mitte nalja heita, sest lugeja võiks säherdust nalja kergesti halvast küljest võtta, kuid seni pole ma veel suutnud sellest patust jagu saada. Tuleval kuul, kui peaksite siis veel Peterburis viibima, loodan Teile „Kalevipoja" 3. vihu saata. Kui Teil on nõuks suvise ametipuhkuse ajal reisima minna, palun mulle enne sõbralikult teatada oma ärasõidu ja tagasijõudmise päev.

Minulegi tegi see südamlikku rõõmu, et Õpetatud Eesti Selts mu ettepaneku arvesse võttis ja Karelli auliikmeks nimetas. Praegu on tema võib-olla ainus nii kõrgel kohal olev eestlane [1], kelle süda oma rahva vastu on endiselt soojaks jäänud, samal ajal kui peaaegu kõik teised rahvusest lahti ütlevad, niipea kui nad saksa kuue selga tõmbavad. Jumal hoidku teda selles meelsuses edasi.

Pastor Reinthalilt sain hiljuti pisut veidra kirja, kus kõigest suur tusasus avalikuks tuleb; minu teada ei või selleks mingit muud põhjust olla, kui et ma hiljuti talle teatasin, et Teie ja dr. Bertram olevat teinud lahke ettepaneku tõlkimisel abiks olla [2], kui ta üksinda ei suuda sellega hakkama saada. „See kujuneb nii kenasti," ütleb ta muuseas, „et minu läbi on just pool teoks saanud, — tükk tööd, mis mulle loodetavasti on

nii palju au teinud, kui seda minu tagasihoidlikus seisukorras vaja läheb. Kui ma jätkamise teistele jätan, ei saa neis tingimustes keegi seda mulle ette heita. Arvatavasti trükitakse järgnevad lood ka Peterburis, mis kogu asjale kahjuks poleks." Kuidas ta sellele viimasele märkusele tuli, ei suuda ma kuidagi ära mõista; sellepärast nõudsin ma temalt kõige sõbralikumalt seletust. Jääb ta oma avaldatud arvamise juurde, et ta edasi töötada ei taha, siis paluksin ma Teid ja dr. Schultzi möödaminnes antud lubadus täita.

Elage hästi ja olge sõbralikult tervitatud.

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

Võrul,
19. mail 1859.

1. Karell oli tol ajal keisrikoja ihuarst.

2. dr. Bertram, s. o. Schultz-Bertram, vt. kiri 2, viide 16.

38. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 22. mail 1859.

Väga austatud sõber!

Eile sain ma Teie armsa kirja 19. maist ja täna kirjutasin „Kalevipoja" asjus Beise'le [1]: „Peaks töö hooga edasi minema, kusjuures Reinthalile oleks suureks teeneks, kui ta alustatud tööd jätkaks. Rõõm on näha, et nii mõnigi asi, mis tõlke algul vähem meeldis, on töö kestel paremaks muutunud, ja oleks väga soovitav, et teenelise mehe sulest valmiks peatselt kogu teos. Olge hea ning tehke temale teatavaks see minu südamlik soov ja ühtlasi otsekohene tunnistus, et ma püüan nõutada

ärateenitud tunnustuse niihästi tema tööle kui ka Kreutzwaldi jõupingutustele."

On alati parem, kui töö valmib ü h e käes. Sest ka dr. Schultz poleks väga kärme ja mina ise olen vähem poeetiline kui kumbki neist härradest. Pealegi asuksin ma tööle ainult siis, kui pastor Reinthal keelduks seda jätkamast. On aga kindlasti parem, kui ta seda jätkab.

Kõige muu jaoks pole mul täna üldse aega, välja arvatud mõned vähesed või rohked südamlikud soovid Teile ja Teie armsatele.

Teie truu ja ustav

Schiefner.

1. Beise, Theodor (1818—1878), ajaloolane. Õpet. Eesti Seltsi sekretär 1859. ja esimees 1860. a.; ka mitut puhku ajakirja „Inland" toimetaja. Sch-i kirjad B-le on tundmata.

39. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 26. mail 1859.

Väga austatud sõber!

Teie teadustuse puhul 18. skp. ütlen Teile südamest tänu Kalevi asjas lahkelt nähtud vaeva eest, pean aga kahetsedes lisama, et minu unistus 3. vihu peatsest ilmumisest ei ole täide läinud, kuna väljavaated ühenduses 4. vihuga esialgu täiesti tuhkjashalli teadmatusse kaovad. Nelja nädala eest kirjutas mulle Laakmann, et kui ma ta korrektuurpoognate Võrule saatmisest vabastan, siis tõotab ta vihu kolme nädalaga lõpetada. Pisemagi kõhkluseta leppisin selle vastuvõetava tingimusega. Minu järelepärimise peale, millal raamatuköitja brošeerimise lõpetab, vastab pastor Reinthal 21. skp.: „Kolmanda vihu kallal pusib Laakmann vististi veel kaua, sest ta võtab ikka uusi töid vahele, ilma et tal oleks tarvilikul arvul abilisi.

Igakord kui ma teda kollitan, pole tal tulistest tõotustest kunagi puudu, aga edasi ei jõuta ikkagi!" — Kuulake nüüd edasi, mis räägitakse 4. vihu toredaist väljavaateist: „Et nelja looga — niipalju peaks 4. vihk ikkagi sisaldama — hakkama saada, selleks kulub mehel, kel pole midagi muud teha, vähemalt neli kuud, mina aga ei kuulu sedalaadi õnnelikkude meeste hulka, minul läheb küll vist kaks korda nii palju aega tarvis, kuna 11. lugu pole ma veel alanud (!!), millega muuseas tekib ka veel iseäralikke raskusi seal ettetuleva kanonaadi pärast, sest nii püstipaljalt ei tohi seda katastroofi siiski mitte jutustada." — — Nüüd aga tõuseb küsimus, kuidas esteetiline härra pastor selle püksiparina lillekimpudeks moondab ja seda parfümeerib, et ühtki salonginina ei haavataks? Kui allapoole puhuvad tuuled peaksid ausameelsete rõhitustena üles kerkima, siis oleks see niisama täbar, sest meie päevil ei tohi ükski peenelt haritud mees viisakas seltskonnas rõhitada. Viimaks ehk aidatakse ennast siin armuohetega kimbatusest välja! Selle asemel et mõlema hiiglasepoja ette õhtuks herneleent panna, lastakse neid kuupaistel istuda ja nii kaua eemalviibivatest armsamatest lobiseda, et nad seejuures unesse suiguvad, ja rusutud süda pressib endast ohkeid nii vägeval jõul välja, et laua all magaja peab öö läbi ühe seina äärest teise äärde lendama. On võimalik, et nii mõnigi sentimentaalne salongidaam nende vägevate armuohete pärast igatsusepisaraid valab; aga kes tunneks selles ära Kalevipoja ja tema õige pildi [1]?

Kuid et härra pastori ajaarvestuse juurde tagasi tulla, siis valmiks kõige parema õnne puhul 4. vihu materjal 1860. a. jaanuari lõpuks; härra Laakmann pusiks selle kallal omalt poolt jälle kaheksa kuud, sedamööda saaks vihuke valmis septembri lõpuks 1860. See oleks õieti midagi hullemat kui tahtmine mõnda asja viisakal kombel venitada! Abinõud, mida ma esialgu tarvitusele võtan, oleksid järgmised: 1) tänase postiga saadan ma hr. Laakmannile välku ja pauku kaela, 2) kui dr. Hirschi poolt alustatud tellimiste vastuvõtmine vähegi edu toob, palun ma Teid ja dr. Schultzi tõlkimine lahkesti käsile võtta, 3) kogu toimetamise võtan iseseisvalt käsile, niipea kui väljavaade avaneb, et trükikulusid on võimalik katta. — Härra Ahlqvisti lahkest ettepanekust raamatumüügi eest Soomes hoolt kanda tahan Õpetatud Eesti Seltsile peatselt tea-

tada ja ühtlasi paluda, et enne uue semestri algust hr. Ahlqvisti käsutusse nõutud hulk eksemplare saadetaks [2].

Vahest läheb Teil korda härra dr. Hirschi uut korterit teada saada, siis olge nii lahke ja saatke mulle tema aadress. Tema pole mulle säherdusest korterivahetamisest midagi teatanud, sellepärast adresseerisingi oma viimase kirja Aleksandrovi majasse; mul oleks kahju, kui kiri seetõttu kaduma läheks, seda enam et temaga oli kaasas ka veel teine kiri dr. Karellile.

Teie saatsite oma perekonna hea seltskonna saatel Tallinnasse, ma usun, et nii mõnigi teine abielumees mõndagi vaeva võtaks kanda, kui temagi võiks oma p a r e m a poole härra Kreutzbergile taltsutamiseks üle anda ja teatava aja pärast vagurana tagasi saada. Tõuseb aga küsimus, kas tema dressuur kahejalgsete elajate puhul niisama mõjusalt lõpeks?! T e m a o m a d pole ju romaane lugenud, nad pole ka krinoliine kandnud!

Jumalaga! ja palju tuhat terviseid meie poolt.

Teie kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Küsimus on „Kalevipoja" XI loo lõpul esineva „väikemehe" seikluse tõlkimisest ja algteksti ehtsa rahvapärase stiili moonutavast asendamisest peenutseva „salongitooniga" „Kalevipoja" tõlkes üldse. Sellesama ironiseeriva ettepaneku „K-poja" teksti muutmiseks tegi Kreutzwald ka Reinthalile: „Mis puutub kanonaadi 11. loos, siis kahetsen, et ei saa Teie arvamisega nõus olla, nagu ei tohiks seda katastroofi nõnda täitsa alasti edasi anda. - - - Nii meeltülendavalt kui see episood [s. t. muudetud kujul. Toim.] mõne lugejanna meelest kõlakski, ei tohiks ta „Kalevipojale" siiski sobida, niisama vähe annaks ta meile õiget ettekujutust Kalevipoja ajast. Edasi ei tohi tähele panemata jätta, et just see müristamise-stseen kuulub kõige enam tuntud sündmuste hulka." (Kiri 29. V 1859.) Vt. ka kirjad 29 ja 46.

2. Neist asjust kirjutas Kr. Tartusse dr. W. Schultzile (vt. kiri 20, viide 4): „Ole nõnda lahke ja tõsta meie Õpet. Eesti Seltsi lähemal koosolekul üles järgmine ettepanek. Schiefner kirjutab mulle 18. skp., härra Ahlqvist olevat teatanud, et ta tahaks „Kalevipoja" levitamiseks Helsingis kõige agaramalt kaasa aidata; ta lootvat umbes 100 eksemplari „mehele panna", kui temale enne ettelugemiste jälle-algamist septembris nõutav

hulk kätte saadetakse. — Ma arvan, meie võime rõõmuga selle pakkumise vastu võtta, seda enam, et kodumaal selle tööga pole niikuinii midagi peale hakata. Teiseks palun Teie Armulikkust soomustatud rüütli ülikonda seada ja kõuepilvena härra Laakmanni kaela langeda, kuni ta oma laiskusekuradi kerest välja saab ja 3. vihu viimaks maailma saadab." — Õpet. E. Seltsi 3. juuni 1859. a. koosolekul võeti Ahlqvisti ettepanek vastu (Inland 1859, vg. 525).

40. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 2. juunil 1859.

Väga austatud sõber!

Kahjuks takistasid mind kõiksugu asjaolud Teie kirjale 26. maist varem kui täna vastamast. Kõigepealt pean Teile teatama, et tunneksin ülimat lõbu oma suurtükiväeliste teadmiste esiletoomisest, kui minule „Kalevipoja" 11. loo ümbertöötamine ülesandeks tehtaks. Mul on juba oma elu kestel olnud aeg-ajalt võimalust trükkida sõnu, mida viisakas seltskonnas kunagi ei tarvitata, ja siiski olen ma elus. Kui suurejooneliseks asi alles kujuneks, kui ma herneleeme ja kõigi tema muusikaliste ning mehaaniliste tagajärgede kallale asuksin. Võib-olla on see minu poolt jultumus, kui seesuguse töö juurde asuda julgen; aga kui ma seeläbi kellelegi teisele ebameeldivaid tunde säästa võin, võtan ma juba koorma meelsasti enda peale. Hiljuti saatsin Teile pakipostiga oma kangelaslood [1] ja ühe Ahlqvisti artikli [2]. Täna saate temalt ühe väikese brošüüri [3].

Kui kaua ma 11. loo kallal töötaksin, ei oska ma ette määrata. Võin Teile ainult öelda, mida ma suutsin teha nüüd ligi 10 aasta eest, s. o. sügisel 1849. Umbes nelja kuu jooksul, arvestades täpsemalt 31. augustist kuni umbes detsembri keskpaigani, kokku 112 päeva jooksul tõlkisin ma kõik „Kalevala" 50 lugu, ühtekokku 22.800 värssi. Seejuures lasusid minul järgmised töökohustused:

1) umbes 18 tundi gümnaasiumis, mis asus 3/4 tunni kaugusel minu korterist ja kuhu ma läksin ning kust tulin jalgsi;

2) vähemalt 16 tundi tööd raamatukogus;

3) ma lahkusin peaaegu iga päev kodunt kell 8 hommikul ja tulin alles kesköö paiku tagasi, nii et ei saanud tõusta enne kella 7 hommikul.

Tõsi küll, see kõik toimus 10 aasta eest. Ma ei taha muidu sääraste kunsttükkidega hoobelda, aga sellest nähtub ikkagi, et 32-aastasel noormehel, nagu mina tol ajal olin, on suurem töövõime kui kahekordse vanusega mehel. Juurde tuli ka veel see, et sõnaraamat, milles kogu aeg pidin tuhnima, jättis mind pahatihti häbiväärselt hätta ja ma olin sunnitud ennast käänama ja väänama, et kas või teataval määralgi õiget mõtet kätte saada.

Kuid niisugused mõtteavaldused on revolutsioonilist laadi. Väga hea meelega tahaksin ma härra pastor Reinthalile lubada rõõmsalt oma töö juurde jääda ja seda endal mitte käest kiskuda lasta. Kanonaad võiks ainult erandiks olla.

Peamine põhjus, miks ma vahele ei tüki, on aga järgmine:

Niisama nagu Neus oma eesti rahvalaulud Demidovi konkursile esitas [4], nii ei saaks ka Teid keelata seda katset tegemast. Kui kõik hästi läheb, milleks Wiedemann ja mina tahame teha kõik, mis meist oleneb, saate Teie mitte ainult poole auhinda, mille Teie, tõsi küll, peaksite pastor Reinthaliga jagama, vaid ühtlasi oleks võimalik Demidovi kapitalist ka veel trükkimata osa trükikuludeks raha saada. Kui see plaan täielikult või ka ainult osaliselt õnnestub, on vajalik, et mina kui akadeemia liige ja auhinnajagaja ei oleks teose kaastööline. Muidugi võin ma 11. loo anda eraviisiliselt, ilma et minu nime nimetataks.

Mis puutub dr. Hirschi korterisse, siis ei saa ma seda täpsemalt ära tähendada. Teie kirjad peaks ta aga ikkagi saanud olema. Nägin teda 26. mail, kui „Leander" Tallinna ja Riiga välja sõitis ja kui ka Karelli vend kaasa läks [5]. Seejuures uuendas Karell oma tutvust kapt. Salemann'iga, kes olevat Tartus või gümnaasiumis Abhusen'i nime kandnud. Hirschil on juba õige palju ettetellijaid kogutud; Brevern olevat tellinud 6 eksemplari [6], nagu ta mulle äsja ütles.

Adresseerige oma kirjad ometi Karelli linnakorterisse; kül-

lap nad talle juba edasi saadetakse. Kui ma ei eksi, on härrased praegu Peterhofis.

Mina ise jään veel siia kuni 18. juunini; sealtpeale olen Tallinnas, kuhu jään 1. augustini.

Kõige südamlikumate tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Vt. kiri 27, viide 2.

2. Arvatavasti tema „Anteckningar i Nord-Tschudiskan" (Ülestähendused põhja-tšuudi [= vepsa] keelest). Helsingfors, 1859 (= Acta Soc. Scient. Fennicae. T. VI).

3 Doktori-väitekirja „Läran om verbeti Mordvinskas Mokschadialekt". (Õpetus verbist mordva mokša-murdes). Hels. 1859, 50 lk.

4. A. H. Neusi eesti rahvalaulud (vt. kiri 1, viide 9) esitati Demidovi auhinna (vt. kiri 7, viide 2) saamiseks 1853. a. Sjögreni retsensioon selle kohta vt. Mélanges Russes. T. II, lk. 379—389.

5. Arvatavasti Ludvig J. Karell (1809—1871), Rapla köster.

6. Brevern, Georg (1807—?), senaator ja riiginõukogu liige.

41. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 2. juunil 1859.

Väga austatud sõber!

Koos alandliku palvega ligipandud kiri sõbralikult adressaadi kätte toimetada, kuna Te rääkisite mulle õige korrapärasest, iga 14. päeva järel Middendorfi juures kooskäimisest, teatan Teile ühtlasi, et saatsin Teie meemoosiga kirjutatud viimase kirja [1] originaalis härra pastor R[einthalile] tutvumiseks, kuid pole tänapäevani ühtki teadet saanud, kuidas see

vastu võeti. Tema poolt määratud tähtaja asjas hakkasin temaga kauplema (nagu kombeks on teha juudisoost sahkerdajatega) ja pakkusin häbemata vähe. Jätab ta alla, siis pakun vähehaaval juurde, õnne korral peab ta saama poole, s. o. neli nädalat ü h e loo jaoks, aga üksnes tingimusel, et lõpetatud lugu läheb sedamaid tsensuuri ja neist tuliristseist viibimata trükikotta. Kuna esialgu pole paremaid väljavaateid, pean katsuma edaspidigi temaga asju ajada. Ohete-partii kohta seletasin temale umbes sedasama, mida Teile teatasin. „Kui te tahate säherdusi stseene läbi lillede edasi anda," lõpetasin ma oma seletuse, „siis tehke seda à la Wieland [2], et iga lugeja võiks läbi lillede räägitud ropenduse labakindaga kätte võtta!"

Niipea kui ta mulle vastab, peate sisust kuulda saama. Täna ei suuda ma kõige parema tahtmisega edasi kirjutada, ma pole 31. mai hommikust saadik silmi kinni saanud; üleeilne öö ohverdati ühe kuldpulma auks, eilne öö — ametielule, seetõttu näen ma vaevalt tähtigi, mis käsi kritseldab.

Otsekoheses ustavuses

Teie

Kreutzwald.

1. *viimase kirja* — see oli Sch-i kiri 38, mille Kr. 29. mail Reinthalile saatis.

2. W i e l a n d, Christoph M. (1733—1813), saksa valgustusaja kirjanik. Kirjutas kerges rokokoo-laadis teravmeelseid ja satiirilisi romaane ning poeeme, milles esineb „terve mõistuse" kui ka mõõduka hedonismi kaitsjana.

42. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[5. VI 1859.]

Väga austatud sõber!

Teie kompvek maitses hästi ja äranägemiste järgi otsustades võib seda mõjuva palliatiivvahendina halva tuju vastu kõigile hüpohondrikutele soovitada! Olete suur meister —

põhja tarkade poeg, kellel on käes kunst, kuidas inimestele mett mokale määrida! Seni pidasin ainult ennast selleks nõdrakeseks, kes ei suuda meelitustele vastu panna, nüüd aga näen, et targemategi inimeste käsi ei käi ses asjas paremini. Lugege tähelepanelikult ligipandud kirja [1], selles on Teie nõiaväe kõige parem tõendus; ma palun Teid ainult see tähtis dokument, kui aega saate, mulle jälle tagasi saata. — Kui Teie ei taha oma vasaralöökide all kuumaks läinud rauda jälle jahtuda lasta, siis avaldage järgmise vihu ilmumisel lahke tunnustussõna ümberpanijale, — siis võime päris kindlad olla, et ta alustatud töö kärmelt lõpule viib.

Dr. Hirschile määratud kiri, mille pärast ma hiljuti mures olin, on õigesse kätte jõudnud, sest Karell on selle lisale juba vastanud.

Nagu Teie mulle ütlesite, võtate osa „St. Petersburger Zeitung'ist" [2]; seepärast loodan, et ma ei eksi, kui Teid käesolevaga palun tellida minule toimetusest teisest poolaastast (1. juulist) alates kaks eksemplari ja teatada hind, et võiksin Teile vastava summa läkitada ja poleks sunnitud siinsele postmeistrile 2,50 kop. eksemplarilt rohkem tasuma, kui ajaleht maksab. Kui ta mind hiljem tahab oma kõrvaltulude piiramise eest — nagu tal see viisiks on — seeläbi karistada, et ajalehte korrapäratult saadab, vahel 8—14-päevase vaheaja järel kõik numbrid ühekorraga, siis ei jäta ma kaebust tõstmata, et mees oma ülemustelt peapesu saaks. Peterburi ajaleht toovat telegraafisõnumeid sõjaväljalt ühe postipäeva võrra varem kui „Rigaer Zeitung" [3], sellepärast on mõned siinsed poliitikud minuga ühinenud, et Teie lehte kahes eksemplaris tellida ja asjaosaliste vahel ringi lasta käia.

Andke kannatlikult andeks, et Teid selle asjaga tülitan!

Teie igavesti väsimatult piinaja vaim

Kreutzwald.

Võrul, 5. juunil 1859.

1. Kõne on „K-poja" saksa keelde tõlkija C. Reinthali (vt. kiri 15, viide 1) kirjast Kr-ile, mis pole säilinud.

2. Vt. kiri 4, viide 2.

3. „Rigaer Zeitung", õigemini „Rigasche Z-g" — balti-saksa ajaleht Riias, asut. 1778. a.

43. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 9. juunil 1859.

Väga austatud sõber!

Saksakeelse „St. Petersb. Zeitungi" tellimine maksab 5 rbl. 50 kop. pooles aastas, 2 rbl. 75 kop. veerandaastas ja võetakse vastu siinse postiameti ajalehe-ekspeditsioonis. Tellimise õiendan heameelega, ainult raha peaks hiljemalt 17. juuniks minu kätte jõudma. Kui Te ei peaks seda teha saama, siis saatke oma kiri akadeemik O. Böhtlingkile, kes jääb siia kauemaks kui mina, nimelt kogu suveks, ja õiendab selle asja heameelega. (Господину Акад. Оттону Николаевичу Бетлингу, на В. О., в доме Академии на 7-ой линии.) Reinthali kirja saadan ma Teile tagasi. Niipea kui kolmas vihk on ilmunud, ei jäta ma temale tunnustust andmata. Prilli-Schultz on suvel Pargolas Fehleisen'i perekonnas pedagoogiks [1]. Täna olen sattunud oma ajaga 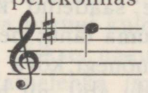 -sse. Seepärast olge kannatlik

oma ustava

Schiefneriga.

Ajalehe-ekspeditsioon võtab 7 rbl. poole aasta eest koos saatekuludega; veerandaasta peale saab tellida ainult toimetuselt, kellega mul pole midagi tegemist; vististi läheb see maksma 3 rbl. 50 kop. või pisut rohkem. Muud ei teatud mulle postil midagi öelda.

1. *Prilli-Schultz*, s. o. G. Schultz-Bertram, vt. kiri 2, viide 16.

44. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[9. VI 1859.]

Väga austatud sõber!

Oma viimase kirjaga panite mulle kõrva kirbu, kelle vägev mürgeldamine ei anna mulle päeval ega ööl rahu! Lootuse lõa otsas narritakse vana last just niisama nagu noorigi, hallid juuksed ei muuda asja. Auhinna-võistlusele avatud väljavaade — sada varblast katusel ega ühtki taskus! — on sedavõrd rõõmustav, et haaran sellest kahe käega kinni, niipea kui teatate, kuidas selles asjas tuleks talitada. Minule on see asi kogunisti võõras, sellest hoolimata tahaksin aga õnne katsuda. Kui seejuures ka midagi kätte ei saa, siis vähemalt ei tarvitse ennast hiljem sõidelda, et pole kõike läbi proovinud.

Minule saadetud kangelaslugude eest ütlen Teile kõige südamlikuma tänu; nelja esimest olen juba lugenud, leides esiotsa nii mõnegi kõva pähkli isikunimedes, kuni ma nad hiljem värsimõõdu abil, nii hästi kui võimalik oli, suu- ja kõrvapäraseks tegin. Eile õhtul alustasin 5. laulu ja polnud just vähe üllatatud Jedai-khaani viiest aheldatud käest, sest sellesarnane idee esineb ka ühes eesti muinasjutus. Niipea kui pisut rohkem aega saan, peate selle ennemuistse jutu saama. Kui ma Teie artiklit edasi lugedes satun hiljem samasuguste analoogiate otsa, oleks mul heameel need Teile teatavaks teha. Muinaslood ja jutud on vennad-õed; eestlastel esinevad nad üldise nimetuse all *„ennemuistne jutt"*, ainult harva kuulukse muinasjuttu *„tühjaks"* jutuks nimetatavat. Kuid me talitaksime ülepeakaela, kui ülaltoodud nimetuse põhjal t õ e l i s t vahet konstateeriksime, sest vennastekoguduse liikmed on harjunud kõigile vanadele lauludele ja lugudele, milles nad harilikult kuradisigitusi näevad, *„tühja jutu"* häbimärki sisse põletama.

Minu varesejalad on Teile viimasel ajal nii sagedasti nuhtluseks olnud, et soovin kõigest südamest ja omalt poolt ka luban Teie silmanärvidele kuuenädalast puhkust Tallinnas. *Vanaisa* hoidku Teid ja andku seniks jõudu, et suudaksite vastu pidada tulevastele tormidele, mis pärast seda uuesti Teie

pea kohal peaksid puhkema! Seni peaks ju isegi „Kalevipoja" 3. vihk päevavalgele tulema ja kui praegune kuumus kõike mahla ihust välja ei kurna, nagu ta potist rohkem tinti rõõvib kui paberile määritakse, siis võivad Teie silmi ka mujalgi rasked katsumised oodata. Kuid Teie tröostite end täie õigusega: „Hirmutamine veel ei mõju!" Mul on alati olnud kergem lubada kui sõna pidada.

Kui meie Demidovi Moosese ja prohvetite käest tõesti midagi peaksime kätte saama, sünnitaks see mulle rõõmu iseäranis Reinthali pärast, sest hõbedase kõlinaga kabjad annaksid tema tõrksale pegasusele rohkem ja kestvamat hoogu kui Teie kompvek, mislõbi püksiparina suurtükipalavikust nii õnnelikult jagu saadi! Nüüd asun ma Demidovi kukruga kõlistades niisamuti tema selja taha, nagu parun Ungern Hiiumaal [1] kurikuulsal surnukehavaatlusel meedikuse selja taha! Küllap Te kuulsat paskvilli vähemalt kuulu järgi tunnete? Üks kohtumees istub kaksiratsu vaadil kõige õndsalikuma viinasõbranäoga, nagu laulaks ta parajasti: „Mina ja mu viinapudel" jne., kõik muu on mul ükspuha! Meedikus lõikab vahvasti laiba roiskunud liha ja tema selja taga seisva paruni kuldparm põriseb nii armsasti talle kõrvu, et mehele näikse, nagu püherdaks ta kullahunnikus, koguni surnukeha raipelehka imeb ta sisse armsa lillelõhna pähe. Eestimaal kõneldi tookord üsna üleüldiselt, et vägev parun oleks nagu angerjas kõigist instantsidest läbi vingerdanud, poleks see paskvillivähk oma sõrgadega nii tugevasti angerja sabast kinni napsanud, et pääsemine võimatuks muutus. „Ein kluger Mann daraus ersieht, dass ein Pasquill auch schadet nicht! Wohl mancher macht ein Bösgesicht; nach O s t e n geht der Bösewicht [2]." Vabalt laulda viisil: „Kui Noa laevast välja sai" jne.

Palju tuhat terviseid Tallinnamaale, sõpradele ja vastameestele! Mida usk lahutab, seda ühendagu armastus! Peale selle kantagu meeles sedagi pisiasja: meie *õhtu-lapsed* sammume kuuest lauast ja kahest lauakesest sängikesele iga tunniga ikka lähemale, miks peaksime siis nagu juhmakad lapsed oma vanu päevi vihavimmaga rikkuma! Kui ma nooruslikus ülemeelikuses ja kergemeelsuses või mõtlematuses olen kedagi teadmatult haavanud, siis pakun ma meelsasti oma venna-kätt ja *palun andeks* — rohkem ma teha ei saa.

Nüüd aga elage hästi! Lõbustage end ja minge Peterburi

tagasi niisama värske ja karastatud, nagu mina 4. aprillil Võrule jõudsin.

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

Võrul,
9. juunil 1859.

1. Kõne on Hiiumaa mereröövlist parun Otto R. Ungern-Sternbergist (1744—1811), kes karistuseks mõisteti Siberisse.

2. Tõlkes: „Üks tark mees näeb sellest, et paskvillgi ei tee kahju! Mõnigi teeb küll kurja näo, kuid i d a poole läheb kurjategija." — Tervikuna on kõnesolev paskvill tundmata.

45. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Tallinnas, 18. juulil 1859.

Väga austatud sõber!

Minu kõige suurem tänu käesoleva nädala algul kättejõudnud „Kalevipoja" kolmanda ande eest, mille ma otsekohe pärast kättesaamist läbi lugesin osalt Rannavärava-eelses supelmajas, osalt oma suvekorteris Pika Hermanni jalal Kassisabas ja nimelt kõigepealt saksa keeles. Sisu oli mulle väga meeltmööda ja nii mõnigi koht üllatas mind väga. Tõlkele on aga vormi poolest omased tema endised puudused ja ma ei suuda rahulikuks jääda, kui rütmi kohmakust neelama pean. Ometi peab esialgu rahul olema. Kõigepealt peab „Kalevipoeg" täielikult valmis olema. Siis võib ju ka paremale tõlkele mõelda ja seda nagu algupäranditki eraldi trükkida lasta. Kui ma oma esimesest pahameelehoost natuke toibun, peaks mul võimalik olema selle kolmanda vihu retsensiooni nõnda seada, et ma tõele selga pööramata tõlkijale siiski midagi meeldivat ütlen. Selle viguriga hakkama saada pole igatahes mitte kergem kui

hernesupikanonaadi arusaadavalt tõlkimine ja ma vaatan, kas see mul õnnestub.

Raskem on rahaküsimus. Nagu ma kuulen, pidavat kolmas vihk maksma 1 rbl. hõbedat. Kui kalliks läheb siis kogu teos? Mina olen inimestele rääkinud kolmest rublast, nüüd aga maksavad juba kolm esimest vihku vähemalt 2 rbl. 50 kop., kui mitte isegi 2 rbl. 75 kop. Kas Tartus pole asja kohta selgust? Ilma täpse seisukohata kogu teose k i n d l a hinna kohta võib vaevalt oma tellijatele julge olla.

Raamatukaupleja Lillja Turust, kes läinud nädalal siin oli, teatas mulle, et ta võivat Turus umbes 10 eksemplari maha müüa. Muidugi ütlesin ma talle, et vihk maksvat 75 kop.

Olge nii lahke ja muretsege selles asjas selgust. Ma kardan, et sellega rikutakse kõik, kui ilma vajaduseta hinda peaks tõstetama.

Ma sõidan siit ära tõenäoliselt 3. augustil ja olen 4. augusti õhtul Peterburis. Kui Teie jõuate veel siia kirjutada, siis adresseerige lihtsalt: akadeemik A. Schiefnerile, ilma elukohta lähemalt märkimata. Kui Teie enne Tartu vastuse ära ootate, siis kirjutage mulle küll otsekohe Peterburi.

Neus tunneb end hästi. Eile õhtul olin ma mitme teisega tema pool.

Muidu võin Teile saata ainult veel südamlikke tervitusi ja soovin Teile kõike head.

Teie truu ja ustav

Schiefner.

[- - -]

46. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 11. augustil 1859.

Väga austatud sõber!

Vastuse andmise Teie 18. juuliga dateeritud sõbralikule kirjale Tallinnast lükkasin ma edasi, kuni mõni teade Tartust kohale jõuab. Ma olin selles küll õige kindel, et määratud

müügihind ettetellijaile mingit mõju ei avalda, kuid pidasin ikkagi soovitavaks veel kord järele pärida. Ettetellijad saavad vihu 50 kop. eest või kogu teose 3 hõberubla eest. Seega oleks kõik korras. Neljas vihk, kirjutab mulle pastor Reinthal, olevat trükkimisel, seda loodetakse lõpetada veel enne jõulu. Härra dr. Hirschilt sain ma viimaks juulikuu lõpetusel elumärgi Krasnoje Seloo lähedasest laagrist, ta raporteerib, et tal on koos circa 70 ettetellijat ja et jõuluni see arv lootust mööda mõnevõrra suureneb. 10. augustil lõppevat laagrielu ja siis sõitvat ta kaheks nädalaks Eestimaale; ta olevat diviisiarst 2. jalaväediviisis. Oma aadressi ta enam ei teatanud; sellepärast palun Teid, kui Te peaksite teda juhtumisi mõne aurulaeva kohalejõudmisel või ärasõidul nägema, juuresolev kiri temale kätte anda või tema tädipojale hr. dr. Enghoffile saata [1].

Teie pahameelele tunnen ma kaasa, ilma et saaksin selle vastu mingit mahendavat rohtu muretseda! Kui Te olete selle õnnelikult ära seedinud ja võib-olla mõne sõna „Kalevipoja" kohta tahaksite avaldada, siis ei teeks viga tõsta tagasihoidlikult küsimus, kas lugu 10, värss 741 „und den Mahlschatz d r e i e r Jungfern" [2] kõlab paremini ja luulelisemalt sõnasõnalisest tõlkest „Von f ü n f Maid die Morgengabe" [3]? Ma ei suuda aru saada, milleks muudetakse ilma mingi aluseta arvulisi andmeid.

Ma palusin härra dr. Hirschi, kui võimalik peaks olema, oma ettetellijatelt ilmunud 3 vihu eest pool hinda sisse kasseerida, et meil oleks seeläbi võimalik nõrka Eesti Seltsi natukese kõlisevaga veidi edasi aidata.

Järgmine kord pikemalt. Sõbralikkude tervitustega alati

Teie

ustav

Kreutzwald.

Pussupere pommitamisest ei saa ma Teile midagi teadustada, sest ma ei ole 11. loo käsikirja ega korrektuurpoognat veel näinud; arvatavasti peab mürtsefekt meid jahmatama panema!

Und hurtig mit Donnergepolter entstürzte der tückische Marmor?

Voss[4].

—??????—

Karl Reinthal.

1. Enghoff, Friedrich (1829—?), sõjaväe-arst Peterburis; nn. eesti patriootide ringi liige.

2. „Kolme neitsi kaasavara".

3. „Viie neitsi kaasavara".

4. „Ja kiirelt, kui müriseks kõu, nüüd varises salalik marmor". — Voss, Johann H. (1751—1826), saksa kirjanik; idüllide ja lüüriliste laulude autor ning antiikkirjanduse tõlkija. Kr-i toodud äpardunud tõlke näide on võetud Vossi tõlgitud Homerose „Odüsseiast". — Vrd. kiri 39.

47. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 14. augustil 1859.

Väga austatud sõber!

Eile õhtul tuli pastor Reinthalilt sõnum, et mihklipäevaks loodetakse „Kalevipoja" neljas vihk käiku lasta; Teile selle sõnumi teadustamist pean ma seda rohkem oma kohuseks, et just Teie nõiakepp selle tulise agaruse esile kutsus.

Nüüd lubage mul Teie ette asetada üks teine palve, võibolla läheb Teil korda allpool nimetatud pahandust kõrvaldada. Teie ärasõidu eel tülitasin Teid saksa „St. Petersburger Zeitung'i" pärast, Teie olite nii lahke ja soovitasite hr. Böhtlingki; vahepeal arvasid aga siinsed asjaosalised, et olevat kindlam, kui maksaksime postmeistrile väikese lisatasu, sellel oleks see paremus, et ajaleht jõuaks kiiremini ja korralikumalt kohale. Kui seepeale juunis tellimine anti ja raha sisse maksti, lootsime tellitud lehed 1. juuliks saada. Üks postipäev läks teise

järel mööda, mis aga ei tulnud, oli „St. Petersburger Zeitung". Postmeister võeti käsile, kuni viimaks 23. juulil jõudsid kohale esimesed numbrid 17. ja 18. juulist. Kus on eelmised numbrid alates 1. juulist? Toimetus pole neid saatnud. Sellega loril lõpp. Sellest ajast peale tulevad ajalehed kaks korda nädalas ikka 6- või 7-päevase hiljaksjäämisega. Miks? Nad saadetakse Tartu ja Valga kaudu, kuna otsene postiühendus läheb Peterburist Riiga Pihkva kaudu, meilt käiakse aga kaks korda nädalas kiviteed mööda Panikovitšis, et Riia ja Peterburi post ära tuua ja meie post sinna toimetada. Kui nüüd kogu maailmas ajalehti läkitatakse kõige kiiremat teed mööda ja meie raudtee ning kivitee avitusel võiksime ajalehte pealinnast kahe päevaga saada, siis on raske aru saada, miks on lühema ja kiirema tee asemel valitud aeglasem kõvertee.

Kui Teie saate asjas natuke abiks olla, siis tehke seda, võib-olla noomitusega ajalehes endas? Avalikkude lehtede kohuseks on ju kõiki pahesid ja puudusi sõidelda, kuni nende vastu abi leitakse. Milleks siis ehitada kunstkattega maanteid ja raudteid, kui nad pole üleüldiseks õnnistuseks? Vana rada tammumise mõnul käigu patsparukas peast, teda ei päästa ükski jumal! — laulgu ja rääkigu üheksateistkümnenda aastasaja tagurlased mistahes. Palun, austatud sõber, tehke, mis saate.

Peale hiljuti tähendatud suguluse Teie tatari kangelaslugudes kirjeldatud kätega pole ma midagi muud leidnud, mis minu koduste muinaslugude helidega kooskõlas oleks. Asjassepuutuvast peate lähemal ajal saama kokkuvõtte, sest kogu muinasjutt on jutustatud liiga laialivalguvalt ja harilikul viisil, tema edasiandmine oleks ilmaaegu ajaraiskamine. Kui Teie aeg lubab, siis teatage mulle mõne sõnaga, missuguseid samme on minu poolt tarvis selleks, et „Kalevipoega" kohtulaua ette saata? [1]

Kindlasti ei märka Teie neist ridadest, et nad oma olemasolu eest tänu võlgu on paljukiidetud nn. Humboldt'i sulele [2]. Tujukas naine nagu kõik; häda vaesele abielumehele, kes kadunud õpetlase kuulsa naisega kimpu on löönud. Vahest saaksite mulle parema abilise soovitada? Kõige lihtsamast ja paremast, mis hariliku hanekese tiivast kitkutud, pean ma ilma olema sestsaadik, kui silmad enam selle teritamist ei luba.

Elage hästi, tervitage minu poolt oma s ü d a m e t u n n i s -

t u s t, nagu oli harjunud tituleerima oma maja-au [3] keegi Tartu kadunud hingekarjane, kes ka selle oma südametunnistuse järgi kavakindlalt tegutses, suudeldes selle (südametunnistuse omaniku) — nagu paavstlikku, ilma et ta ise iial oleks sellest orjusest täiesti teadlikuks saanud.

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. S. t. Demidovi auhinna saamiseks esitada.
2. Humboldt'i sulg, s. o. metallsulg.
3. S. t. naist.

48. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 20. augustil 1859.

Väga austatud sõber!

Mõne tunni pärast sõidan aurikuga nädalaks ajaks Tallinna, et sealt naine ja lapsed ära tuua. Enne seda tahtsin Teile kõige hädavajalikumast kirjutada. Dr. Hirschi praegune korter pole mul teada. Ma teadsin ainult või arvasin teadvat, et ta elab kellegi Petrovi majas Vladimiri kiriku lähedal. Seepärast saatsin ma Teie kirja esialgu dr. Enghoffile, ei jätnud seda aga sinna, sest dr. Enghoff olevat sõitnud 12 päevaks Pihkva kubermangu. Üleeile läksin siis ise Hirschi korterit otsima. Tulemus oli eitav. Seega saan alles 10 päeva pärast, kui ma Tallinnast tagasi olen jõudnud, Teile selles punktis rahuldava vastuse anda.

Mis puutub Demidovi konkursile esitamisse, siis soovitan Teile järgmist: Köita kõik „Kalevipoja" seni ilmunud vihud ühte köitesse ja varustada „Kalevipoja" tiitliga (mitte: Toimetused jne.). See köide saatke minu kätte, nii et ta oleks siin

hiljemalt oktoobri viimastel päevadel. Juurde lisada tuleb kiri alatisele sekretärile (ladina tähtedega), milles Teie teatate, et esitate selle töö Demidovi konkursi jaoks. Viidake seejuures Neusi eesti rahvalauludele, mis 1853. a. konkursile lubati. Võite lisada märkuse, et kui teosele saab osaks preemia, palute Teie akadeemialt konkursiteoste trükkimise kapitalist nii ja nii mitu rubla toetust trükkimise jätkamiseks. Kuna nõnda siis üks pool on ilmunud, on kerge kindlaks teha, kui palju läheb maksma teine pool. Trükitud on 32 poognat, mis vaevalt üle 500—600 rubla maksma on läinud. Oleks ka juba hea, kui suudaksime poole sellest summast lahti sulatada, nii umbes 300 rubla. Wiedemann ja mina teeme asja läbiviimiseks kõik meist oleneva; tulemuse eest ei või meie loomulikult vastutada.

Mis puutub Teie teises kirjas 14. augustist puudutatud ajalehe-asja, siis kirjutasin Teie kirjast vastava koha välja ning saatsin toimetusele, kellega mul mingit läbikäimist pole. Ei peaks asi 14 päeva jooksul paremale järjele tõusma, siis teatage sellest mulle. Ma läheksin siis postidirektor Laube juurde, kes toimib väga energiliselt.

Ootan põnevusega Teie märkusi, mida Te mulle tatari kangelaslugude lugemise puhul lubasite [1a]. Keegi sõber kirjutab mulle Berliinist, et see teos on oma ilmumisega otse sensatsiooni sünnitanud. Seda ma ei oodanud.

Et minu käekiri on kujunenud ilma Humboldt'i sule abita, näete Teie vist üsna hõlpsasti.

Nüüd üks laul:

Es gingen ihrer Viere,
Der Kopf beschwert vom Wein
Den Falkensteg hinunter.
Im Kopfe ward es breiter,
Die Hände wurden munter,
Die Steine flogen schneller,
Die Scheiben klirrten heller.
u. s. w. [1]

Neljal noorukil, sealhulgas kahel abituriendil, tuli talupoegade peksu-aastapäeval [2] pähe Tallinna komandandil [3] aknaruudud sisse lüüa. Nad võeti kinni ja istusid kuberneri [4] leebel korraldusel kaheksa päeva erakartseris. Et asi nõnda hästi lõppes, selle eest võlgnetakse tänu Fried. Russowi energiale [5], kelle vennapoeg Edmund R. oli üks abiturientidest [6]. Noorukid

teostasid ainult seda, mida Suvorov läinud aastal olevat heaks pidanud [7]. [- - -]

Kõige südamlikumate tervitustega

Teie truu ja ustav

Schiefner.

1a. Vt. kiri 44.

1. Tõlkes: Nad läksid neljakesi veinist raske peaga Falgi teed mööda alla. Pähe tuli julgust, käed muutusid ülemeelikuks, kivid lendasid kiiremini, klaasid klirisesid heledamini jne.

2. *talupoegade peksu-aastapäeval* — tuntud Anija meeste metsiku peksu aastapäeval 1859. a. 21. juulil. — Kõnesolev Tallinna komandandi akende sisseviskamise lugu on mõnel määral iseloomulikuks illustratsiooniks sellele suhtumisele talurahvasse, mis 1860. a. paiku valitses linna eesrindliku intelligentsi hulgas ühenduses tolleaegsete talurahvarahutustega ja nende metsiku mahasurumisega. Samuti on põhjust seda intsidenti kõrvutada Fr. Russovi toimetatud „Revalsche Zeitungi" programmiga (vt. kiri 28, viide 3) ja sama ajalehe juhtiva ringkonna poolt väljaantud teosega „Der Ehste und sein Herr" (Eestlane ja tema isand) 1861. a.

3. Tallinna komandant — kindr.-leitnant Woldemar von Saltza.

4. Kuberner — kindr.-major Wilhelm von Ulrich.

5. Fr. Russov, vt. kiri 28, viide 3.

6. Russov, Edmund (1841—1897), botaanik. Tartu ülikooli dotsent 1866. a., professor ja botaanika-aia direktor 1874—1895. Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige.

7. Suvorov, vt. kiri 24, viide 4.

49. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 14. septembril 1859 [1].

Väga austatud sõber!

Kui ma ei eksi, siis on ka täna üks püha, nimelt Teie perekonnanime puhul [2]. See satub nii hästi, et ma just täna pean

Teile kirjutama, et Teilt üht väikest tööd oodata. Middendorff [3], üks „Ceres'e" asutajaist, tahaks juurdelisatud sedeli heasse eesti keelde tõlkida lasta. Lubasin pöörata Teie poole kinnitusega, et Teil seisab ees suurem töö, mille eest honorari saamine kindel on. Sellepärast pole ilmtingimata tarvilik seda esialgset tööd honorarita teha. Olge siis nõnda lahke ja saatke mulle õige pea sedeli tõlge.

Minu põdrajaht [4] pole Teile tõenäoliselt veel midagi sisse toonud, sest põder, nagu kõigest näib, on Tallinnasse läbi libisenud. Kui ma 20. augustil Tallinna sõitsin, kohtasin ma aurikul Rapla Karelli, kes mulle ütles, et Hirsch mõne päeva pärast talle järele tõttab. Temalt sain ma ka dr. Hirschi õige aadressi. Siia tagasi jõudnud, saatsin ma augusti lõpul linnaposti kaudu dr. Hirschile kirja ja palusin teda endast elumärki anda, sest minu juures on Teie kiri temale. Seni pole mul ühtki vastust. Ettevaatuse pärast teatasin ma Rapla Karellile [5], et oleks aeg raha Eesti Seltsile kätte toimetada [6]. [- - -]

Mind rahustas väga Teie kinnitus, et „Kalevipoja" ettetellijatele on komplekti hinnaks 3 rbl. Ma kirjutan veel täna Ahlqvistile ja pärin järele, kas talle tohib Helsingis müügile tulevad eksemplarid kätte saata.

Ma ei tea, kas Russow kirjutas Teile eesti muinasjuttude väljaandmise asjus [7]. Mina andsin järgmist nõu. Muinasjutud peaksid ilmuma üksikult ja iga muinasjutt peaks odava hinnaga saadaval olema. Kuid sedasama trükiladu tuleks aga tarvitada ühtlasi ka muinasjutukogu jaoks, mis tuleks muidugi alles siis välja anda, kui köide on küllalt mahukaks kujunenud. Üksikud muinasjutud leviksid kiiresti ja kerge vaevaga rahva seas ja kogu kindlustaks muinasjutud kiire hävinemise eest. Nagu Russow mulle ütles, tahtvat Lindfors'i trükikoja praegune omanik väljaandmise enda peale võtta [8].

„St. Petersburger Zeitungist" olete vististi juba näinud, kuidas selle saatmisega lood on. Peaks Võru postmeister asja läbiviimiseks end võimetuks tunnistama, siis tahaksin ma siin postidirektori juures veel kord katset teha. Kui ma ei eksi, tuleks ajaleht siis adresseerida mitte Võrusse, vaid Teie poolt mainitud Panikovitš'i jaama.

Neid ridu ei kirjuta ma Humboldti sulega, vaid üsna vastikuna näiva hanesulega, mis näeb välja nagu Peterburi majad pärast prantsuse ilutulestikku 8. septembril. Prantslasest illu-

mineerija kinnitas traatvõrgud otse majaseinte külge, nii et leegid võisid krohvi toredasti mustaks võõbata. Kohalik illumineerija oskab suitsu hoonetest eemal hoida. [- - -]

Täna leiate küll rohkem ridu kui muidu, aga mõistagi pole see minu, vaid saatuse süü, kui neis vähe mõistlikku sisaldub. Südamlikumate tervitustega ja paremate soovidega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Siin on üks Kr-i kiri 24. VIII 1859. a. selle obstsöönse sisu tõttu välja jäetud.

2. 14. september oli kirikliku kalendaariumi kohaselt nn. ristiülendamise-päev, seega: rist > sks. Kreuz > Kreutzwald.

3. Vt. kiri 32, viide 2.

4. *põdrajaht*, s. o. dr. Hirschi leidmine (vt. eelm. kirjad); põder > sks. Hirsch.

5. Vt. kiri 40, viide 5.

6. Küsimuses on „K-poja" ettetellimiste eest kogutud raha Õpet. E. Seltsile ärasaatmise asi.

7. Russov (vt. kiri 28, viide 3) oli mõnel määral kaastegev Kr-i ennemuistsete juttude väljaandmisel; tema hoolitsusel ilmusid Tallinnas Kr-i „Eesti-rahva Ennemuistsed jutud ja Vanad laulud, noore põlvele mälestuseks korjatud ja kirja pandud". Tallinn, 1860. Teine ja kolmas vihk samast teosest ilmusid Tartus 1864 ja 1865. Need kolm vihku olid eeltööks tema 1866. a. Helsingis ilmunud täielikule kogule „Eestirahva Ennemuistesed jutud".

8. Nn. Lindforsi pärijate trükikoda oli asutatud 1634. a. Tallinnas.

50. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 24. septembril 1859.

Väga austatud sõber!

Teie lugupeetud kirja 14. septembrist sain ma tundmata käe läbi alles 21. õhtul [1]. Sisu oli tore ja ma võtsin vaevaks

seda kohe ühte artiklisse võtta, mille ma eile akadeemiale esitasin pealkirja all: „Zum Mythus vom Weltuntergange". Peale sidemete tatari müütosega leidub Teie muinasjutus muistse põhjamaade mütoloogia kõige kaunimaid jäänuseid. Siin on selgeid Odini müüdi elemente [2], mis on läbisegi paisatud. Pootshaak koos lähkriga on õnnistustjagava jumala anded; tuulisjalgne täkk on Odini Sleipnir; Sleipniri ema, mära Svadilfari vedas suuri rahne ehituse jaoks, nagu eesti müüdis kuus paari musti härgi. Raudkang meenutab Odini keppi Gungniri. Kobrulehel on soome keeles nimeks ka *Ukon lehti* (Uku leht), niisama ka *Ämmän kenkä* (Ämmä king), järelikult viitab seegi müüdile [2a].

Koos kõige soojema tänuga selle suurepärase ande eest palun mulle teatada, kus kohas see kaunis muinasjutt üles tähendati, — kui see peaks nimelt teada olema.

„Inlandis" 1858. a. nr. 6 avaldatud lugu kõuetrummist oli niisama huvitav pala [3]. Kindlasti peitub lõpmata palju muistsete põhjamaade aineid ka veel teistes eesti muinasjuttudes, mis on lõpmata rohkem huvitavad kui nii mõnigi soome muinasjutt, mis on tekkinud alles hilisemal kokkupuutel skandinaavlaste või venelastega.

Kui tore oleks eesti muinasjutte nõnda trükituna näha, nagu ma hiljuti Teile jutustasin. Sest ma oletan, et Te saite kätte minu kirja koos Cerese-lisaga.

Esmaspäeval sain ma ka eestikeelse kalendri 1860. a. kohta, mille on toimetanud Malm ja Russow [4]. Nagu Russow mulle kirjutab, on sel hea minek.

See on kõik, mis ma Teile täna võin teatada. Kõige südamlikumate tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

Dr. Hirsch on Teile vististi juba kirjutanud; ta käis hiljuti raamatukogus.

1. Kr. kiri 14. sept. pole säilinud; kirjaga kaasasolnud muinasjutu „Kuidas üks vaenelaps kogemata õnne leidis" (vt. Eesti rahva ennemuistsed jutud. Tallinn, 1951, lk. 39—44) avaldas Sch. oma kirjutuses „Zum Mythus vom Weltuntergange" (Maa-

ilmahukkumise müüdist). Bulletin historico-philologique. T. XVI (1859), lk. 449—456 ja 562—563 = Mélanges Russes. T. IV, lk. 7—18.

2. Odin — keskne jumalus skandinaavia mütoloogias.

2a. Siin ja ka Schiefneri edaspidistes kirjades esitatud nn. normannistliku koolkonna reaktsioonilised seisukohad mütoloogiliste ainete muistseilt skandinaavia rahvastelt laenamise kohta olid tema kaasajal küll peaaegu üldiselt valitsevad, kuid tänapäeva teaduse seisukohalt on need ilma igasuguse aluseta ja seega täiesti ekslikud; vt. ka käesoleva köite sissejuhatus.

3. Inland 1858, vg. 89—90 ilmus muistend „Die Donnertrommel (Müristaja mäng)". Kr. jutustas selle ümber ja avaldas oma kogus „Eesti-rahva Ennemuistesed jutud" (1866) lk. 123—126 pealkirja all „Pikse pill".

4. Malm, Karl Ed. (1837—1901), Rapla pastor ja koolikirjanik. Omal ajal oli laialt tuntud ja koolides tarvitusel tema lugemik „Laulud ja Loud". I—III jagu, Tallinn, 1874—1884. Ms. oli tema üks varasemaid Krõlovi valmide eesti keelde tõlkijaid. — Tema ja Russovi (vt. kiri 28, viide 3) poolt toimetatud kalender oli „Eestimaa rahva Kalender ehk Täht-Raamat 1860. a. peale" (ilm. 1859. a. Lindforsi pärijate kirjastusel).

51. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 9. oktoobril 1859.

Väga austatud sõber!

Eile sain kirja Ahlqvistilt, kes mulle varsti lubab saata aruande „Kalevipoja" ettetellijate arvu kohta. Seesama palub ka tungivalt mind Teilt järele pärida, missugust oma teost Teie võiksite stiili poolest kõige enam soovitada. Ta hakkab nüüd eesti keele kohta loenguid pidama ja tahaks seepärast Teie poolt märgitud teose kas osaliselt või ka täielikult soome keelde tõlkida [1]. Tema ise mõtleb Teie „Reinuvader Rebasele" [2]. Ta küsib edasi, kas Tartust võiks tellida 30 kuni 50 eksemplari seda teost ja missuguse hinnaga. Andke mulle selle peale kiiresti vastust.

Teie saadetuse dr. Schultzile [3] saatsin kohe pärast Teie 30. septembri kirja kättejõudmist Kern'ile [4], sest Schultzi aadressi ma ei tea.

Nüüd palun Teid „Kalevipoeg" aegsasti Demidovi konkursile saata. 1. novembril pannakse pood kinni. Kui neljas vihk pole veel valmis, siis saatke see hiljem ja laske praegu ainult kolm esimest vihku kiiresti kokku kõita ja siia saata.

Teie muud andmed huvitasid mind väga; kuid täna on mul pagana vähe aega. [- - -]

Postisaatmise kohta Pihkva kaudu tahan, niipea kui jõuan, järele pärida. Täna kirjutan ma Tartu kaudu.

Andke maailmale hästi palju eesti muinasjutte, võimalikult niisama kauneid nagu jutt Ranna-Virumaalt [5].

Kuidas nimetatakse selles muinasjutus takjat või õigemini takjalehte? Soomes nimetavad mõned teda *ukon lehti* ja mina näen selles midagi müütilist. Lönnrot aga arvab, see polevat midagi muud kui *ukon tupakka*, kuna seda saavat tarvitada tubakale juurdesegamiseks. Kuid seda hüütakse ka *Ämmän kenkä* (king) ja see on ju müütiline, seda enam kui takjaleht võib paadiks muutuda.

Ka minu väike tütreke, kes sündis 26. septembril, võtab osa minu aega ära. Peale selle pean ma ka otsekohe laeva juurde minema, mis Tallinna sõidab.

Südamlikkude tervituste ja paremate soovidega, aga ka palvega kiiresti vastata

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Ahlqvist (vt. kiri 7, viide 10) pidas Helsingi ülikoolis eesti keele kohta loenguid ja õpetas eesti keelt; selleks valis ta eeskujuliku eestikeelse teosena „Reinuvader Rebase".

2. Kr-i „Reinuvader Rebane" ilmus esimest korda tema toimetatud „Maarahva Kasulises Kalendris" aa. 1848—1851; eri raamatuna 1850., 2. tr. 1860. ja 3. tr. 1869. a.

3. Dr. Schultz — G. Schultz-Bertram, vt. kiri 2, viide 16.

4. Vististi Jakob W. Kern (1816—1865), advokaat Peterburis. — Kr-i kiri 30. sept. 1859 pole säilinud.

5. Vt. eelmine kiri, viide 1.

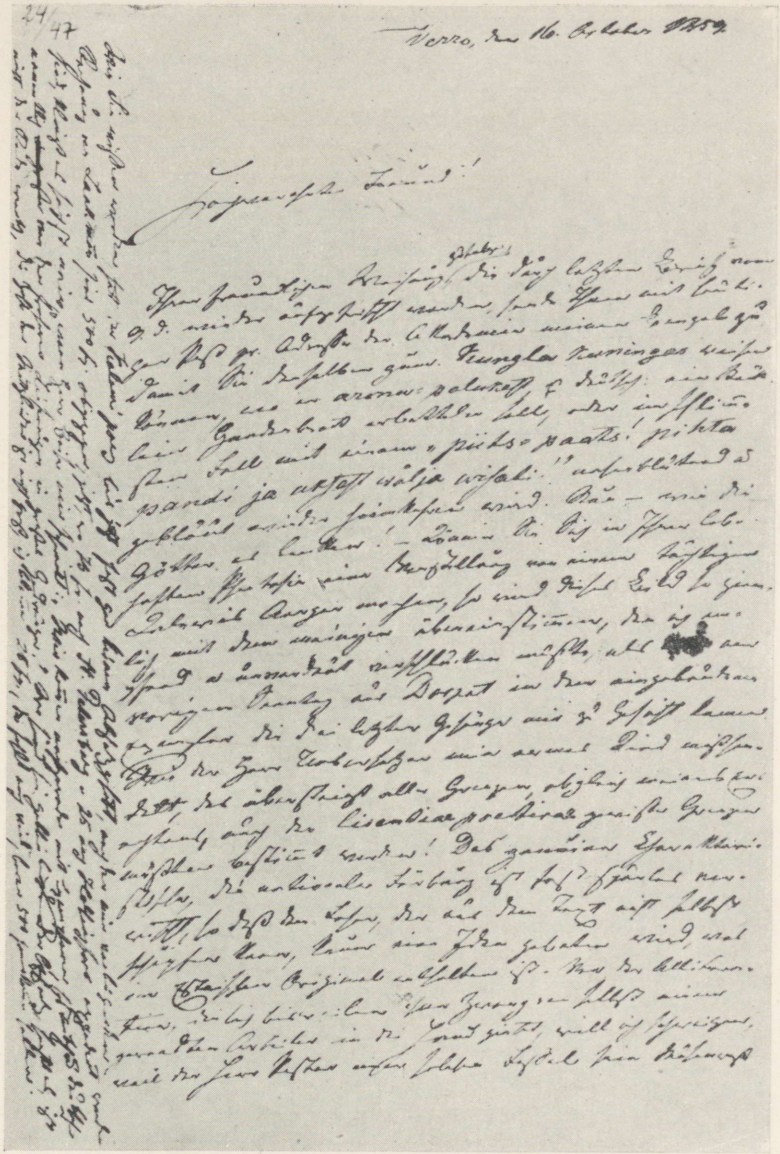

Kreutzwaldi kiri Schiefnerile 16. okt. 1859, lk. 1.

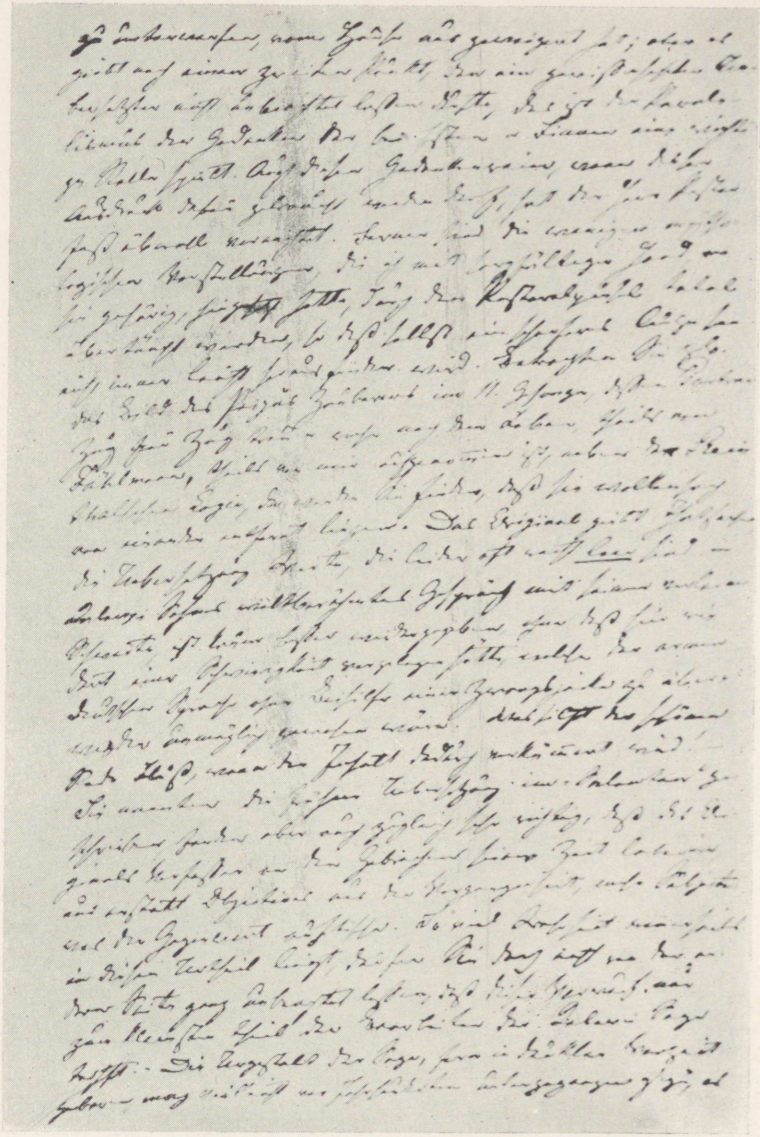

Kreutzwaldi kiri Schiefnerile 16. okt. 1859, lk. 2.

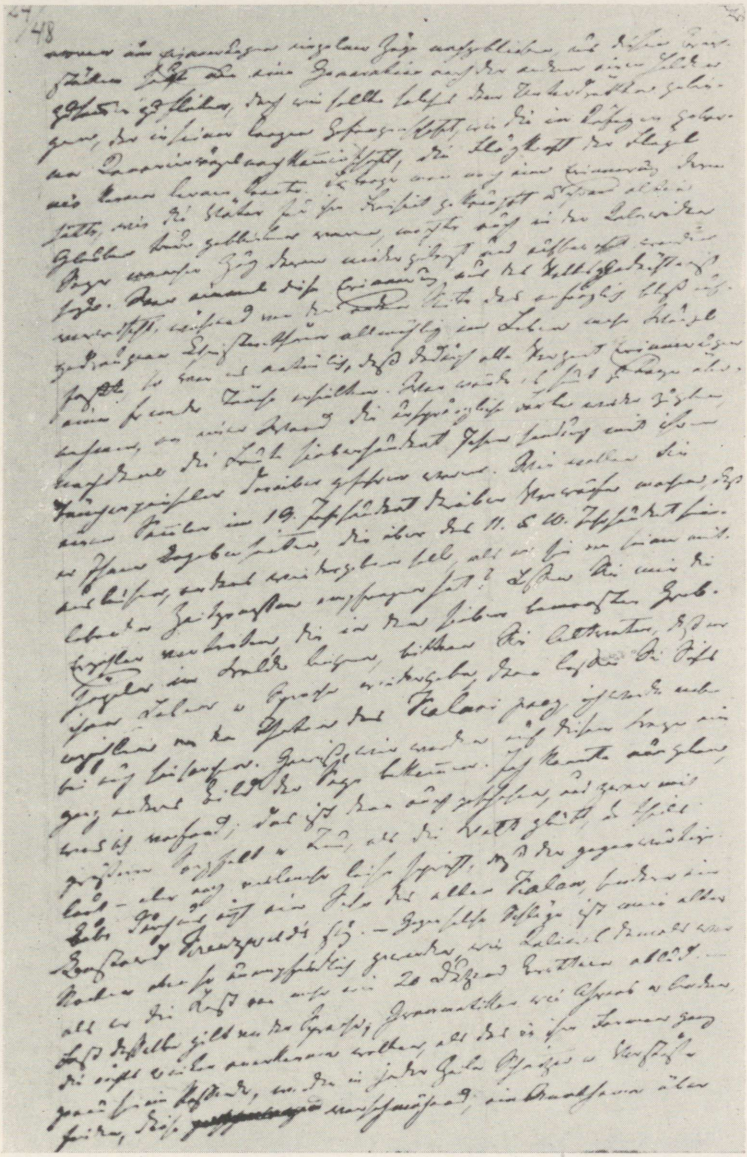

Kreutzwaldi kiri Schiefnerile 16. okt. 1859, lk. 3.

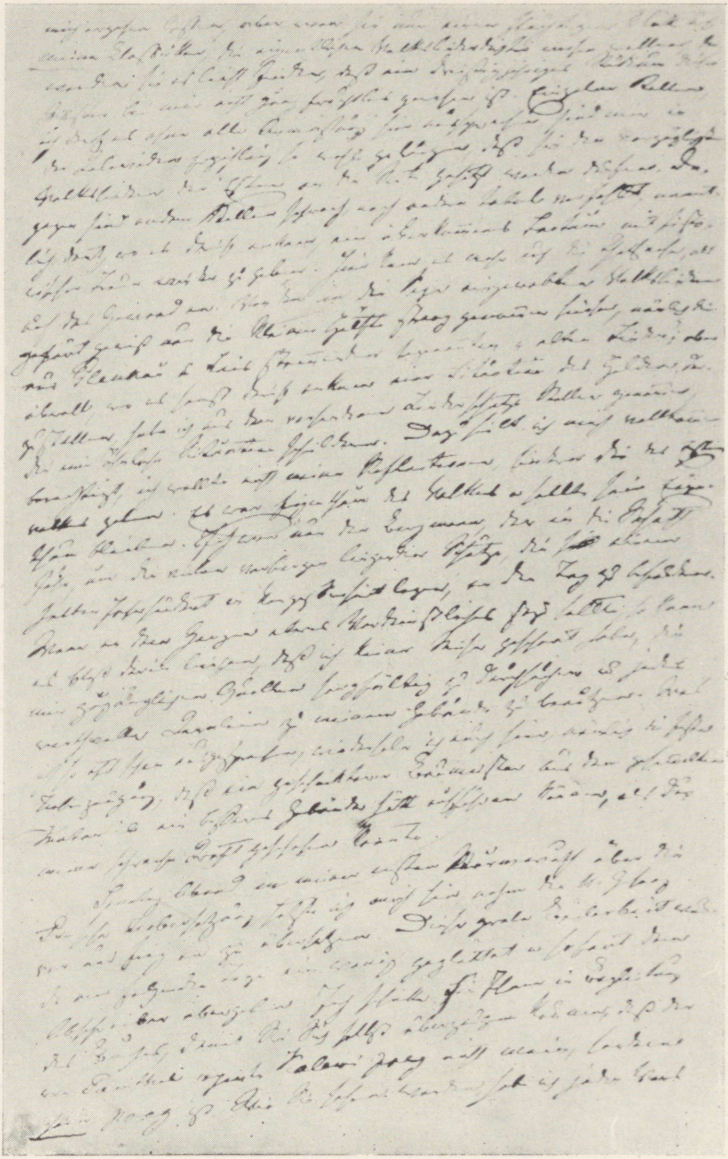

Kreutzwaldi kiri Schiefnerile 16. okt. 1859, lk. 4.

Võrul, 16. oktoobril 1859.

Väga austatud sõber!

Teie lahket juhatust mööda, mida värskendati viimases kirjas 9. skp., saadan Teile tänase postiga akadeemia aadressil oma jõnglase, et Te juhataksite ta Kungla kuninga juurde, kellelt ta peab armupalukese välja kerjama või halvemal juhtumisel — *„piits-paats! pihta pandi ja uksest välja visati!“* — verise ninaga ja siniste muhkudega jälle koju tagasi pöörama. Noh, olgu sellega nii, kuidas jumalad juhivad! — Kui Teie oma elava fantaasiaga suudate luua ettekujutuse tubli Kalevi meelepahast, siis vastaks see pilt enam-vähem minu enda meelepahale, mida ma tundsin ja seedimatult alla pidin kugistama, kui mineval pühapäeval Tartust köidetud eksemplaris kolm viimast lugu minu silmade ette jõudsid. Kuidas härra ümberpanija [1] minu vaest last ülekohtuselt nuhtleb, see läheb üle igasuguse piiri, olgugi et minu arvates ka *licentia poetica*'le tuleks teatud piirid määrata! Tõeliselt iseloomustav, rahvuslik värvijume on peaaegu ilma jäljeta ära pühitud, nii et lugeja, kes ise ei suuda eesti tekstist aru saada, vaevalt aimugi sellest saab, mis eestikeelne originaal sisaldab. Alliteratsioonist, mis osavale töötajale vahel nagu iseendast kätte satub, tahaksin ma vaikida, sest härra pastor on hakatusest peale tõrkunud oma muusaratsut säärasesse kammitsasse köitmast; kuid on olemas veel teinegi punkt, mida kohusetundlik tõlkija ei tohiks tähele panemata jätta, see on eestlastel ja soomlastel tähtsat osa etendav mõtete parallelism. Ka selle mõtteriimi, kui seda väljendust ses tähenduses tarvitada tohib, on härra pastor peaaegu igal pool hävitanud. Edasi on vähesed mütoloogilised kujutused, mis ma hoolika käega asetasin sinna, kuhu nad kuuluvad, pastorliku pintsliga täiesti üle võõbatud, nii et terasemalgi silmal pole igakord kerge neid leida. Vaadelge näit. 11. loos Peipsi sortsi pilti, kelle portree on osalt Faehlmanni, osalt minu poolt joon-joonelt loomu- ja tõetruult elust võetud, kõrvuti Reinthali koopiaga, siis leiate, et

nad on nii kaugel teineteisest kui taevas maast. Originaal pakub fakte, tõlge — sõnu, mis paraku tihti on üsna t ü h - j a d. Kalevipoja maailmakuulus vestlus oma kadumaläinud mõõgaga [2] on vaevalt paremini edasi antud, ilma et siin või seal oleks olnud raskusi, millest kehv saksa keel poleks sunnisärgi abita suutnud üle saada. Mis kasu on ilukõne voolust, kui seeläbi sisu kängu jääb! Teie ütlesite tõlke varasema osa kohta, see olevat kirjutatud „salongitoonis", leidsite aga ühtlasi üsna õieti, et originaali autor oma aja puuduste all kannatab ja minevikust pärit objektiivse asemel rohkem olevikku kuuluvat subjektiivset pakub. Niipalju tõtt kui selles otsuses ühelt poolt ongi, ei tohi Teie teiselt poolt siiski mitte täiesti tähele panemata jätta, et see etteheide tabab Kalevi-loo ümbertöötajat ainult õige vähesel määral. Tumedal ürgajal sündinud kangelasloo algkuju on võib-olla aastasadade eest hävinenud, järele olid jäänud ainult mälestused üksikuist joontest. Neist katkenditest püüdis siis üks sugupõlv teise järel kangelast kokku lappida, aga kuidas võis see korda minna allarõhutul, kes oma pikas vangipõlves nagu puuris sündinud kanaarialinnu järelsugu ei saanud kunagi oma tiibade lennuvõimet tundma õppida. Seni kuni veel meeles oli, kuidas isad oma vabaduse eest olid võidelnud ja oma vanale usule truuks jäänud, niikaua võis ka Kalevite kangelasloos nii mõnigi joon sellest ära märgitud ja alal hoitud olla. Aga niipea kui see mälestus rahva mälus tuhmiks lõi, kuna teiselt poolt esiotsa üksnes pealesunnitud ristiusk hakkas vähehaaval ikka enam elus juurduma, oli loomulik, et seeläbi kõik eelajaloolised mälestused võõra võõba said. Kes võtaks tänapäeval enda peale edasi anda mõne seina esialgset värvi, pärast seda kui inimesed seina seitsesada aastat oma lubjapintslitega on võõbanud. Kuidas võiksite 19. aastasaja kogujale süüks heita, et ta kaugemale kui 11. või 10. aastasajasse ulatavaid sündmusi pole edasi andnud teisiti, kui ta need sai oma kaasaegsetelt? Laske minu ette astuda need jutustajad, kes puhkavad metsas seitsme sammaldanud kalmukünka all [3], paluge Vanataati, et ta annaks neile tagasi elu ja kõne, ja laske siis endale pajatada Kalevipoja tegusid, minagi kuulataksin siis möödaminnes. Muidugi saaksime sel teel muinasloost sootuks teise pildi. Mina sain anda ainult seda, mis ma eest leidsin; see on siis ka sündinud, ja igatahes suurema hoole ja tõetruudusega,

kui maailm usub ja vahel valjusti, enamasti aga tasakesi räägib, et praegune põngerjas kogunisti polevat vana Kalevi poeg, vaid Kreutzwaldi värdjas. Säherduste hoopide vastu aga on mu vana turi niisama tuimaks läinud kui Kalevi turi siis, kui ta enam kui 20 tosinat suure lauakoorma maha pani [4]. — Peaaegu seesama on maksev ka keele kohta; grammatikud nagu Ahrens [5] ja teised, kes ei taha õigeks tunnistada muud kui seda, mis täiesti täpipealt nende vormidesse sobib, leiavad igas reas vääratusi ning eksitusi ja panevad neid põlates mu kirikuvande alla. Kui nad aga heidaksid lennuka pilgu m i n u klassikutele, tõelistele rahvalaulu loojatele, siis leiaksid nad ilma suurema vaevata, et nende meistrite kolmekümne-aastane uurimine pole mulle hoopiski viljatu olnud. Üksikud kohad — seda tohin ma ilma kelkimata välja öelda — on mul Kalevite loos nii hästi korda läinud, et neid võib eesti kõige eeskujulikumate rahvalauludega kõrvuti panna. Seevastu on teised kohad nõrgad, teised jällegi lausa märgist mööda lastud, nimelt seal, kus oli tarvis säilinud fakti ajaloolise täpsusega edasi anda. Fakt oli siin tähtsam kui rüü. Loosse vahelepõimitud rahvalauludest kuulub sinna täpselt võetuna mõistagi ainult väiksem osa, nimelt Pihkvast ja Laiuselt pärinevad nõndanimetatud „vanad laulud", kuid igal pool, kus oli tähtis kujutada mõnda kangelase situatsiooni, võtsin ma olemasolevast lauluvarast kohti, mis kirjeldavad sellega sarnanevat olukorda. Selleks arvasin endal täiesti õiguse olevat, ma ei tahtnud pakkuda mitte minu oma, vaid eesti rahva mõtteid. See oli rahva pärisomandus ja pidi tema pärisomanduseks jääma. Ma polnud muud kui mäemees, kes mäesügavikku läks, et päevavalgele tuua paljud peiduspuhkavad aarded, mis pool aastasada olid unustusse jäänud. Kui kogu töös peaks olema midagi, kus töö tegijat kiidab, siis võib see seista üksnes selles, et ma pole ühtki vaeva kartnud, et mulle kättesaadavaid allikaid hoolikalt uurida ja iga väärtuslikku killukest oma hoone jaoks kasutada. Kordan siingi seda, mis ma nii sagedasti olen öelnud, nimelt seda kindlat tõekspidamist, et osavam ehitusmeister oleks kogutud materjalist võinud ehitada parema hoone, kui see minu nõdral jõul võis sündida.

Pühapäeva õhtul, oma esimeses vihahoos R[einthal]i ümberpaneku pärast, istusin maha, võtsin käsile 11. loo ja hakkasin

tõlkima. Seda jämedat-kirvetööd siluti natuke järgmisel päeval ja anti kohe ümberkirjutaja kätte. Ma läkitan selle Teile koos raamatuga [6], et Te ise märku saaksite, et Reinthali poolt kopeeritud „Kalevipoeg" pole minu, vaid on t e m a *poeg*. Nagu näete, andsin ma iga värsi edasi koos selles leiduva mõttega, tihti koguni sõna-sõnalt ja vahel alliteratsioonigi osatades, kuna härra Reinthal ei näe selles midagi halba, kui ta 1. värsi mõtted kördiks keedetult 5. või 6. värsis serveerib. Kas tohib kohusetundlik ümberpanija nõnda talitada! Sellele tuleb lisaks tema ääretu edevus ja tundlikkus, ta põlgab ära iga saadud näpunäite ja tükib seletama: „Ma ei tööta üleüldse enam, kui Teie ei luba mul oma rada käia!" Nõndaks on edevus teda seekord ahvatlenud lollusi tegema, mille näiteid toob „Kalevipoja" köidetud eksemplar. Kahe nädala eest läkitasin talle kolm esimest vihku ühes palvega lisada neile trükkimisel valminud poognad ja kokku köita lasta, et saaks selle eksemplari Peterburisse võistlusele saata. Et meie kristlikult ja vennalikult preemia jagaksime, kui see peaks teosele osaks langema, olen talle mitme nädala eest samuti juba tõotanud. Sellega veel mitte rahul, küsib ta jällegi, kas ei oleks parem, kui ta teeks omaette avalduse, saates saksa keeles trükitud eksemplari [7], mida välismaal ju peamiselt levitaksegi, või veel parem, me teeksime seda ühiselt. Viimase ettepaneku vastu polnud mul midagi öelda, ma panin oma avalduse paberile ja läkitasin selle temale, et tema, — kui tema sellega päri on, — sellele alla kirjutaks ja mulle tagasi saadaks. Allakirjutamise asemel kirjutab ta kogu avalduse veel kord ümber ja paneb oma lugupeetava nime esimesele toolile istuma, kohe viimase rea alla, selleks et võiksin ainult teisele kohale asuda. See kõik oleks veel olnud üsna vastuvõetav, sest ma ei püüa kirikus, saati siis ilmalikus seltskonnas niinimetatud aukohtadele trügida, vaid jään parema meelega sinna, kus vähem tähele pannakse. Kui ma raamatu ta mähkmest lahti koorin, torkab mulle kõigepealt silma, kuidas härra pastor püüab kuldtoolil olles isegi vaest Kalevipoega esikohalt ära tõugata. Kui temalt oleks seletust küsitud, oleks ta kergesti võinud selle lolluse raamatuköitja kraesse ajada, kui ma raamatut sirvides poleks sattunud teiste rumaluste otsa, mis otsekohe näitasid, kuhu koer maetud oli. Üsna lõpul, kus kolmele loole mõned lühikesed märkused lisatakse

ja kus mina, et öeldut mitte korrata, viitan Boeclerile [8]: vrd. Boecler jne., ilma oma nime nimetamata, loen ma imestusega: vrd. dr. Kr[eutzwald] jne. See oli mulle juba natuke liig ja käega katsuda, et härra pastor siin juba jälle paljastas oma kavatsuse tembeldada ennast tõeliseks väljaandjaks ja mind ainult suuremeelsusest teenrikohal kaasa tahtis võtta. Kuid oma kõigiti põhjendatud õigust ei anna ma ära kellelegi, liiati aga tõlkijale, kes on säherdune, nagu härra pastor Reinthalist paraku on tõeks läinud. Ma läkitan avalduse nüüd üksi, nagu see kord ja kohus, ja nimetan teda avalduses ainult kui ümberpanijat, kuigi untsupanija asja kohasemalt väljendaks. Dr. Schultz hurjutas mind juba kolmanda vihu puhul, miks ma Reinthalil lubavat oma luulet nii alatult teotada! Mis ütleb ta veel neljanda vihu kohta, kui see tema kätte juhtub. — Ma palun Teid väga oma juurdelisatud tõlke, kui olete seda juba kasutanud ja enam ei tarvita, parajal puhul saata dr. Schultzile, et ta seda oma osava sulega natuke siluks ja publikum siis märku saaks, kui palju või kui pisut härra pastor on minu „Kalevipoega" mõistnud ja läbi mälunud. Andke andeks minu pikk ja igav lora, millest süda täis, seda ajab suu (praegusel korral sulg) üle, seepärast ärge pange pahaks, — ja nüüd millegi muu juurde.

Härra Beise [9] teatab mulle 6. skp., et ta olevat härra Ahlqvistile Helsingisse 1.—3. vihust 25 eksemplari läkitanud, ja palub mind ühtlasi saajale A. Schiefneri kaudu Peterburis teatavaks teha, et (missugune suuremeelsus!) — Helsingi kohta maksavad needsamad tingimused nagu Peterburi ettetellijate kohta, s. o. nad võivad tellida vihu 50 kop., kogu teose 3 rbl. eest. Järgmine, 4. vihk saadetakse eespool nimetatud eksemplaride arvus kohe järele, niipea kui kliistrikuningas selle on kokku kleepinud. Kui tähendatud hr. adressaadiga kokku puutute [10], siis palun natuke prille nõksutada, et ta ülesannet ei unustaks. Mis puutub hr. Ahlqvisti järelepärimisse kellegi kuulsa mehe *opera omnia* [11] kohta ja mäherdusele tema teostest võiks määrata ilu ja armsuse eest Parise õuna, siis pean tunnistama: „Greift nur hinein ins volle Menschenleben" [12], siis näete sama s-a igal pool! Või nagu äärmiselt luulelises ja sentimentaalses asendis *sepa karjapoiss* ühes eesti ennemuistses jutus möödamineva kuninganna (veidi

piiratud isik, nagu järgnevast otsekohe selgub) küsimusele: „Mis sa seal teed?" väga teravmeelselt vastab: „*Pealt toidan, alt tühjendan, keskelt surman oma vaenlasi!*" Kuningliku möödasõidu ajal kükitas ta nimelt tee ääres tuntud maalilises asendis, nagu seda Liivimaal kõrtsinurkade taga sagedasti võib näha, kus juba tuule tiivul kantud hais nii mõnelegi peenele ninale asjatoimetamist tutvustab; sealjuures lõmastas ta leivakooriku vastu, mida parajasti sõi, jahikäigul oma kõrgmetsas püütud saaki, nii et ta oli kolmekordselt ametis. Kujutage nüüd ette üht naist ja ühtlasi kuningannat ja otsustage ise, kas saate tema kehalistest või vaimsetest meeleorganitest parema ettekujutuse, kui eespool klambrites märgitud. Harilik karjatüdruk, kes säherdust tööd oma silmaga nägi, oleks küsimust ülearuseks pidanud. Et aga Ahlqvisti küsimuse juurde tagasi tulla, siis kuulub kõik, mis eeltähendatud nimekas suurus [13] enda poolt andnud, selle karjapoisi *tühjendatu* hulka. Valikut teha on raske! Kui ta tahaks „Reinuvaderiga" katset teha, siis peab kahetsema ühte, nimelt vana barbaarset kirjaviisi. Soovitud arvu eksemplare võiksin muretseda siinsest laost, kus eksemplar müüakse 17 kop. eest. Ma tahaksin aga Laakmannilt küsida, kas ta suurema partii puhul ei määraks veelgi paari kopika võrra odavama hinna. Teil on ainult selle üle otsustada, millal saadetus tuleb teele läkitada.

Teie küsite, kuidas on „Kletterblatt" eesti keeles? — *Kobruleht*; on taim varre kasvatanud, siis kutsutakse teda *takjaks*, kuid lehe kohta ei öelda *takjaleht*, vaid ainult *kobruleht*. Vana Uku nimega on eesti taimkonnas, nagu öeldakse, päris täbarasti läinud; minu teada on ainult üks taim, mille külge ta nimi on kleepima jäänud, ja see kuulub nende põlluumbrohtude hulka, mis on kõige lopsakamad ja kõige raskemad hävitada; kõige sagedamini esinevad Ranna-Virumaal ja Järvamaal — *Uku anded!* Sääraste kingituste eest ei öelda heale vanakesele kuskil aitäh. Teistes Eestimaa osades hüütakse seda rohtu *haraka ladvad*. Siin Liivimaal ei ole ma seda taime kunagi leidnud, ka mitte Paide kõige lähemas ümbruses, kus ma akadeemilistel nolgiaastatel [14] vahete-vahel botaniseerisin. Seetõttu ei saa ma Teile teatada saksa- ja veel vähem ladinakeelset nimetust, mäletan ainult niipalju, et kollasel õiel on rohkesti sarnasust hariliku põldsinepiga; heal

pinnal kasvab taim 2—3 jala kõrguseks, seemnekapslid on väikese hernekauna suurused, kaetud kleepiva massiga ja on Virumaal lugupeetav tuvitoit. Seega loodan Teie kõige põlevamad küsimused esiotsa rahuldanud olevat, s. o. kui Teie silmad siiamaale suutsid käekirja dešifreerida. Nüüd on mul veel kaks asja südamel, mis peavad ülejäänud pisukesele ruumile mahtuma. Esiteks, otsekohene tänu dr. Schultzile määratud kirja sõbraliku edasitoimetamise eest, teiseks saata õnnesoovitervitus Teie preili tütrele; möödaminnes palun teha minu nimel kraapjalg papale ja mammale kombeksoleva õnnesoovimise visiidi asemel! Et Teie aga näeksite, kui väga noore daami õnn mul südamel on, palun anda proua mammale head nõu iga kord pärast söömaaja lõpetamist lasta laudlina kiiresti laualt ära koristada, sest see on ainus abinõu, misläbi noort neiut saab kiiresti mehele panna. Minu naine paraku on nii äge uskmatu, et ise jättis nimetatud nõuande tähele panemata, selle eest on aga teda õiglaselt karistatud ja oma ainsa tütrega istuma jäetud! — Kuidas on siis lood minu hiljutiste mõistatuste lahendamisega? Kui loodate, et ma need Teile kingin, siis olete kõrtsirehnungi ilma kõrtsmikuta teinud! Ma pigistan Teid nagu sidrunit, ega jäta enne rahule, kui olete mulle aru ja kostust andnud! Peaks dr. Hirsch õnnekombel varem Teie palge ette ilmuma [15], kui mina talle kirjutada jõuan, siis palun talle teatada, et tema poolt saadetud 100 rbl. on Tartusse jõudnud ja Beise kaudu on talle uuesti 75 eks. Kalevipoja 1.—3. vihust saadetud. 4. vihk pidavat peatselt järgnema. Nüüd elage hästi! Kui see kiri pole Teid nii tümaks teinud, et kogu himu kadunud on, siis vastake, kui aega saate,

Teie

Kreutzwaldile.

Nagu Te vististi teate, pole „Kalevipoega" seni peaaegu üldse müüdud; Laakmanni arve põhjal, mis mul käes, on trükitud 500 eks., nüüd, kui 75 eks. Peterburi ja 25 eks. Helsingisse saadeti, kõlab see ülinaiivselt, kui härra Beise mulle kirjutab: „Vähehaaval satume eesti- ja saksakeelsete eksemplaridega eriti eelmiste vihkude osas suurde kitsikusse." Kuhu nad on jäänud? Müügist, nagu kinnitatakse, ei tasuvat

üldse rääkida, liikmete arv pole suur, mina saan 25 eksemplari, seega puudub veel paljugi, enne kui 500 eks. kokku saab.

1. Carl Reinthal, vt. kiri 15, viide 1.
2. Vt. „K-poja" XI lugu.
3. Vrd. „K-poeg": Sissejuhatuseks.
4. Vrd. „K-poja" XI lugu.
5. Vt. kiri 2, viide 14.
6. See „K-poja" XI loo Kr-i tõlge saksa keelde pole säilinud.
7. „K-poja" trükkimisel tehti sellest äratrükk, mis sisaldas ainult saksakeelse tõlke.
8. Vt. kiri 1, viide 2.
9. Vt. kiri 38, viide 1.
10. *adressaadiga*, s. o. Schiefneri endaga.
11. *opera omnia* (lad.) — kogutud teosed.
12. „Vaid pistke käsi täide inimellu" — tsitaat Goethe „Faustist".
13. *nimekas suurus*, s. o. Kreutzwald ise.
14. S. o. üliõpilaspõlves.
15. Vt. kiri 33, viide 1.

53. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 23. oktoobril 1859.

Väga austatud sõber!

Teie lugupeetud kiri 16. oktoobrist ja ka Reinthali „Kalevipoeg" koos Teie 11. loo tõlkekatsega ja ametliku esitisega on nüüd korralikult kätte jõudnud. Ma võin seda Teile ainult üsna lühidalt teatada. Ka mina ei poolda seda maneeri,

kuidas Reinthal Teie teost on kohelnud, pean aga tunnistama, et tema viimane töö läheb õige vähe lahku sellest, mis natuke varem saadeti. Ka siin esineb kohti, mis sunnivad mõtlema kohtusaalile või mingile komisjonile, mitte aga luulele. Sellest hoolimata vastasin ma hiljuti „St. Petersburger Zeitungi" toimetuse järelepärimisele Bertram Schultzi ühe artikli asjas „Kalevipoja" praeguse kuju kohta eitavalt. Selles artiklis ta nimelt võrdleb „Kalevipoja" praegust versiooni aidaga, mis küll uuel kujul, kuid vana arhitektuuri fragmentidest olevat üles ehitatud [1]. Ma vastasin selle artikli puhul, mis ka Reinthali tõlkele kõvasti pihta annab, eitavalt nimelt sellepärast, et see teeks heale asjale ainult kahju, sel ajal kui kõik eesti kirjanduse sõbrad püüavad kogu teose ilmumist võimaldada; seda oleks pidanud ka härra dr. Schultz ise teadma. Nii teravmeelne kui tema artikkel ongi, nii vähe rahuldab mind tõlkekatse, mille ta ise juurde lisab. Ta tõlgib niisama ülespuhutult nagu pastor Reinthal ja on liiga vähe rahvamees, liiga vähe laps, et eepose ja muinasjutu keelt õieti tabada. Teie oma püüdu — alliteratsiooni ka saksakeelses tõlkes edasi anda — tuleb suuresti tunnustada, kuid see on ilma mõtet kahjustamata raskesti teostatav. Ka kadunud Sjögren [2] tegi sääraseid katseid tõlgetega soome keelest, kuid siht on liiga selgesti läbi näha ja kannatus tahab katkeda, kui säärast sunnitööd peab palju lugema. Minu arvates oleks parem Teie katset teravmeelsele Schultzile mitte saata, sest mina vähemalt tema iseloomu lähemalt ei tunne. Mulle näib aga kahtlane, kui ta Teie tööd nii vähesõbralikult arvustab, ilma et tal seejuures oleks lohutust, et ta tõele au on andnud.

Mis mind rahutuks teeb, on järgmine asjaolu. Kui olete pastor Reinthalile lubanud temaga jagada (NB. kui sealt midagi saab), siis tõstab ta kära, kui Te kogu summa üksi saate. Oleks hea, kui Teie tema soovi — omalt poolt ainult saksakeelne tõlge esitada — maha ei laida või vähemalt talle teataksite, et autorina olete üksinda oma töö esitanud, kusjuures tõlkijal pole kaasa rääkida. Oleks hea, et ta asjatuid lootusi ei hellitaks. Teie kirja lugesin ma Wiedemannile ette ja ta on nagu minagi ülimal määral pahane. Wiedemann võtab enda peale keelelise osa, mina mütoloogilise, muistendite osa. Oleme Teile väga tänulikud ajalooliste notiitside eest Teie suhtumisest teosesse, Teie eeltööde jne. kohta. Kõike seda

võiksime tarvitada aruande koostamiseks, mis igal juhul trükitakse, ka siis, kui (mida me ei taha loota) tulemuseks oleks ainult *mention honorable.* [3] Kõige halvemal juhul võib teose veel kord esitada, kui ta täiesti lõpule viidud on.

Eile õhtul sain kirjutuse „Zum Mythus vom Weltuntergang" äratrükid [4], mis aga peavad veel raamatuköitja kätte minema. Lähemal ajal saate neist mõned eksemplarid.

Theodor Struve [5] on Kaasanis kolmele „Kalevipoja" eksemplarile ostjad leidnud; raha tuleb vist Tartusse saata?

Varsti tuleb ilus lühendatud e e s t i k e e l n e „Kalevipoja" väljaanne rahva jaoks trükkida. Rahvas ootab seda rohkem kui sakslased. Kui palju võiks terve trükk — 500—800 eksemplari — maksma minna? Võib-olla saaksime teha ettepaneku, et rahvaliku väljaande trükkimiseks määratakse summa Teie poolt soovitud ulatuses. Nii oleks ehk võimalik raha kergemini lahti sulatada.

Kogu teose saksakeelne tõlge võiks siis hiljem iseseisvalt järgneda. Oleks eestikeelne tekst algusest peale üksinda ilmunud, siis oleks see palju parem olnud.

Ma usun, et Helsingis või Turus võiks „Kalevipoja" hulga odavamalt ja kaunimalt trükkida lasta, seal oleks sel korral ka suurem läbimüük. Kuid võib-olla on parem kodumaale truuks jääda ja ainult nõuda, et paberit ja trükikirja kokku ei hoitaks. Sest paber pole niisugune, nagu ta olema peaks.

Kuid seega pean täna lõpetama. Ka Leopoldine [6] röövib minult palju aega, nii et õiendamata asjade hulk ajab mul hirmu peale. Andke seepärast minu lühidus andeks.

Kõige südamlikumate tervitustega ja paremate soovidega

Teie ustav

Schiefner.

Kui Reinthal üksinda esitada tahaks, on tal veel aega; vastuvõtmine lõpetatakse 1. novembril, kuid vastu võetakse veel kuni 5. (kuid vaevalt küll paljast tõlget).

Russowilt sain kirja, milles ta mulle teatab eesti rahvalaulude rahvaliku väljaande eelseisvast ilmumisest [7]. Rõõmustav fakt. Nõnda peab ka „Kalevipoeg" ilmuma ja ka eesti muinasjutud.

1. Vt. kiri 57.

2. Vt. kiri 1, viide 2.

3. *mention honorable* (pr.) — austav tunnustus.

4. Vt. kiri 50, viide 1.

5. Struve, Theodor (1816—1885), klassikalise filoloogia professor Kaasani ülikoolis.

6. Sch-i väike tütar.

7. See Russovi kavatsus jäi teostamata.

54. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 29. oktoobril 1859.

Väga austatud härra ja protežeerija!

Aupaklikult Teie eile siia jõudnud kirjale 23. skp. vastates teeb mulle iseäranis head meelt Teie ja härra pastor Reinthali rahutust lihtsa teadustamisega kõrvaldada võida, et härra pastoril on ammu juba käes minu kirjalik tõotus: „Kui „Kalevipojale" peaks preemia määratama, siis jaotame selle vennalikult omavahel". Aumeeste vahel aitab juba sõnastki ilma kirjaliku tõenduseta, kuid härra pastorile ei jätkunud veel sellest kirjalikust kinnitusestki, muidu poleks ta katsetanud eelmises sõnumikus jutustatud naeruväärsete mahhinatsioonidega, mis minu sappi ärritasid. Kuna mul meie postiühenduse tingimustes on võimatu praegu Tartu kirjutada, et määratud tähtajaks teise avalduse kohaletoimetamist koos saksakeelse tõlkega joonde ajada, siis palun Teid lahkelt pidada käesolev kiri oma käes teise dokumendina, et härra pastoril halvasti ei läheks, kui tema oma peaks tulekahju või mõne muu ettenägemata sündmuse tõttu kaotsi minema. — Kuna mina oma töös ei ole ühtki rahalist kasu arvestanud, siis lubage veel üks samm edasi astuda ja Teile käesolevaga teatada: mind ei pahandaks kõige pisemalgi määral, kui härra

pastor Reinthalile langeks osaks k o g u preemia, sest kergesti võib ju ilmsiks tulla, et teose väärtus seisab ainuüksi tõlkes.

T e i e ettepaneku järgi käies läkitasin ma oma raamatukese võistlusele, ma ei lootnud sellelt sammult midagi ega raja sellele mingisuguseid lootusi edaspidigi! Jumal, kes mind koos omastega siiasaadik on hoidnud, ei lase meid otsa saada ka nende väheste aastate jooksul, mis mulle veel võiksid osaks langeda.

Teie teeksite mulle suure heateo, kui võimaluse korral Helsingist või Turust järele päriksite, mis seal trükipoogna eest (trükiarv 1000 eks.) nõutakse, kui eestikeelse teksti nagu „Kalevalagi" kaks veergu leheküljel trükkida laseksin.

Laakmann kirjutab mulle, et „Reinuvader Rebase" kogu trükk on otsas, alles tuleval kevadel on tal nõuks uus trükk välja lasta [1], seetõttu ei või härra Ahlqvist esiotsa rohkem saada kui jäägi, mis siinses laos veel tagavaraks on.

Kui dr. Schultzil oma retsensiooniga muud eesmärki ei ole, kui oma teravmeelsusele „Kalevipoja" kulul mänguvoli anda, siis ei tasu muidugi minu halva ümberpaneku teatamisega talle selleks uut materjali hankida. Ma pole sellega tahtnud eeskuju üles seada ega alliteratsiooni k a t s e k s järeleaimamisega tõlkijale sunnisärki selga tõmmata, vaid üksnes näidata, et saab tõlkida ka t õ e t r u u m a l t, kui seda on pastor Reinthal teinud. Oma arvustavad märkused olen pastor Reinthalile nii mahedalt kui vähegi võimalik teatavaks teinud, kuid ta vabandab end sellega, et saksa keele geenius ei lubavat teksti teisiti tõlkida. Kuna ma tähendatud geeniust liiga vähe tunnen, siis pean ma pastori paremat asjatundmist usaldama!

Lõpuks palun ma Teid lahkesti jaotada „Kalevipoja" eksemplarid [2], mis homme siit posti kaudu akadeemia aadressil teele lähevad. Kui Peterburi eksemplarid härra dr. Hirschile läkitate, küllap ta nad siis ise adressaatidele kätte toimetab. Kas Teie ei tahaks lahkesti edasi saata Helsingisse määratud eksemplarid? Täna hommikul saatsin soodsa võimalusega härra Russowile Tallinna käsikirja 25 rahvamuinasjutuga, mis peaksid täitma umbkaudu 10 trükipoognat [3].

Teie-ütlesite oma kirjas seda, mida ma algusest peale olen ilmaaegu soovinud, nimelt et kogu teos oleks pidanud esiotsa

eesti keeles ilmuma; kuid selles asjas pidas Õpetatud Eesti Seltsi korporatsioon otsekui raudmüür kangekaelselt minu soovide pommirahele vastu; niisama vähe tuldi vastu minu palvele, et laotud tekstist eraldi eestikeelne äratrükk tehtaks. Sellepärast oleks küll ilus, kui Teil õnneks läheks raha lahti sulatada, et eestikeelne rahvaväljaanne teoks saaks.

Minu järelepärimisele, kuidas võisid nad kahe esimese vihu eksemplaridega kitsikusse sattuda, sest seni pole müüki olnud, vastab Beise: „tema ametieelkäijad olevat liiga pillavalt asju ajanud." Arvatavasti on nad suurema osa ise ä r a p ü h k i n u d!

Kaasanist ja teistest Vene keisririigi linnadest „Kalevipoja" laoks sissetulevad rahad lähevad kõik Tartu.

Luulet selle sõna tõelises tähenduses ei leidu „Kalevipojas" rohkem ega vähem kui eesti rahvalauludes üleüldse; seepärast ei võinud mulle ka pähe tulla härra pastor Reinthali kõige pisemalgi määral sõidelda, nagu oleks ta seda punkti liiga vähe arvestanud. Kuid seda, mis ma laitsin ta varemvalminud lugudes, leidsin ma ka viimases kolmes loos veelgi silmapaistvamas ulatuses, nagu Teile viimases kirjas üksikasjaliselt seletasin, nimelt rahvusliku jume mahakustutamist. Kas Teie seda selsamal mõõdul tunnete nagu mina, ei suuda ma otsustada, kuid arvan, et see ei või ühelegi eesti keele tundjale tähele panemata jääda, välja arvatud härra pastor Ahrens, kes ümberpaneku põhjal originaali m õ i s t a t a d a suutis [4]! Kui Reinthal mulle kolm esimest lugu käsikirjast oli ette lugenud, palusin ma selle oma kätte ja tegin pliiatsiga hulga äärемärkusi seal, kus minu arvates originaalist kinnipidamisele oli ilmaaegu liiga tehtud, kuid kõigi nende arvustavate märkuste puhul pidin leppima seletusega: saksa keele geenius ei lubavat tõlkijal seda arvesse võtta. Neljandast loost andsin talle täpipealse sõnasõnalise tõlke. „Ma võtan sellest niipalju, kui saan," kõlas tema kostus, „pean aga Teile tunnistama, et te röövite minult kogu loomiserõõmu ja armastuse, kui mulle vabu käsi ei jäta." Sellest hoolimata ei võinud ma hilisematel korrektuurpoognatel siin-seal märkusi tegemata jätta, kuni minu sõidu tõttu Peterburisse kevadel korrektuur täielikult härra pastorile üle anti. Sellest tuligi, et ma viimasest kolmest loost ei olnud midagi näinud ega teada saanud, kuni nad valmistrükituna mul silmade ees olid. Juurde tuli veel paha-

meel Reinthali ettetükkimise pärast; seeläbi on arusaadav, et ma sedapuhku endale teravamad sääseprillid ette panin ja tema tööd väiklasemalt tuhnisin, kui see teistes oludes oleks sündinud. Kuid nagu Teie mu kirja hakatusest järeldada võisite, ei sigine härra pastorile sellest rahalist kahju, vaid ma kaitsesin ainult oma põhjendatud õigust mitte teisel kohal istuda, kui pääsetähe esimesele olin lunastanud. Andke mulle mu sõnaohtrus andeks, sest kirja tõeline sisu leidub õieti juba esimesel leheküljel. Mida karmim Teie kriitika minu lapse kohta tuleb, seda tänulikumalt võtan selle vastu, kui seejuures õiglane olete ega taha ainult à la Ahrens ja Bertram mõne teravmeelsuse tulekuuliga naeruhimulisi ligi tõmmata.

Sõbraliku tervitusega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. „Reinuvader Rebase" 2. trükk ilmus 1860. a.

2. Need olid „K-poja" 4. vihu (lood XI—XIII) eksemplarid.

3. See oli „Eesti-rahva Ennemuistsed jutud ja Vanad laulud" käsikiri, millest Russovi hoolitsusel ilmus 1862. a. ainult esimene vihk, mis sisaldas 2 juttu. Teises vihus oli 4 ja kolmandas 5 juttu. Vrd. ka kiri 49, viide 7.

4. Ironiseeriv vihje Ed. Ahrensi (vt. kiri 2, viide 14) kirjutusele „Dialog zwischen zwei Freunden der Ehstnischen Sprache" (Dialoog kahe eesti keele sõbra vahel). Inland 1857, vg. 584—587, kus ta „Kalevipoja" 1. vihu (lood I—III) ilmumise puhul püüdis selle tähtsust vähendada ja seda sihilikult maha teha. Selles leidub ka pahatahtlik märkus, et ainult saksakeelse tõlke abil olevat ta eestikeelsest algtekstist veidi aru saanud.

55. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 19. novembril 1859.

Väga austatud sõber!

Pärast pikemat vaikimist olgu mulle lubatud Teid mõne reaga üllatada. Siin oli nii palju asju kokku kuhjunud, et ma tükil ajal ei saanud üldse või hoopis vähe kirjutamisele mõelda. Siis aga tahtsin ma ka Ahlqvisti vastuse ära oodata. Selle sain üleeile õhtul. Ta teatab mulle, ta olevat Laakmannile raha saatnud, et teatud arvu eksemplare „Reinuvader Rebast" saada. Kas on ehk Laakmann neid Võrust tulla lasknud? Ta leiab selle väga huvitava olevat, et Teie nüüd ka eesti muinasjutud välja annate. „Tema käes peab niisugune töö õnnestuma," kirjutab ta mulle. Ta arvab, et kui Teie sel puhul soome õigekirjutuse täiesti omaks võtaksite, siis saadaks muinasjuttudest aru ka Soomes. Ka Rudbäck'il olevat üks kõide soome loomamuinasjutte valmis [1].

Kirjanduse Seltsi trükikojas, mis Helsingis on kõige parem, pidavat 2000 eksemplari „Kalevala" formaadis väljaande, kaks veergu leheküljel, ladumine ja trükkimine 13 rbl. 75 kop. maksma, paber aga maksvat umbes 4 hõberubla riis.

6. novembri koosolekul teatati akadeemias Demidovi konkursile esitatud teosed. Kuna endistel aastatel keskmine arv oli 28, on seekord esitatud 41 teost. Nende hulgas on ka pahna. Kuid aprillikuu lõpuni ei tea meie ometi, millega meil tegemist. Kui eksituse tõttu teose esitajana Reinthali mainiti, oli mul võimalus tõelist olukorda selgitada, kusjuures tähendati, et ainult teose autoril, mitte aga tõlkijal, olevat õigus selle esitamiseks. Koosoleku ajal võttis raamatu kätte Sreznevski [2], vene osakonna andekaim liige ning ühtlasi rahvaluule soe pooldaja, ja oli nii vaimustatud, et tahtis kohe ühe eksemplari saada. Õnneks võisin talle anda oma tagavarast vähemalt 3. ja 4. vihu, teisalt sain hankida 2. ja 1. vihust vähemalt tõlke, sest ma ei tohtinud talle lootust anda, et ta minu kaudu 1. vihu saab. Kuna mehel on küllalt energiline seisukoht, pidasin ma väga otstarbekohaseks nõnda toimetada.

Teate „Kalevipoja" teise vihu ilmumisest on Schott avaldanud ajakirjas „Magazin für die Litteratur des Auslandes" 1859 nr. 125—127, 22. okt., lk. 503 jj. ja tegi seejuures tõlkijale etteheiteid, eriti suure ruttamise pärast, mis olevat kaasa toonud osalt ebatäpsuse, osalt ebapoeetilisi väljendusi. Esimese vihu tutvustuse avaldas ta 1857. a. samas ajakirjas nr. 115 [3].

Täna lugesin mitu korda Teie nime Kuhn'i uues teoses „Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks. Ein Beitrag zur vergleichenden Mythologie der Indogermanen" [4], Berlin 1859. Nimelt tsiteeritakse Teie Boecleri-kommentaari [5], lk. 141 maharaiutud pihlakast, lk. 2 sõnajalapärjast, lk. 116 karjase pihlakapuust kaitsekepist. Kuhn tahaks ainult teada, kui kauaks kepp püsti jääb, mis keset karjatara pannakse, kas kogu karjatamise- või lühemaks ajaks.

Kas eestlaste silmis on mingit tähtsust mõne teise puu otsas, samuti mõnel müüril või katusel kasvaval pihlakal? Arvatakse, et ta on tekkinud linnu kantud marjast. Kas kasutatakse seesuguse pihlaka oksi eriliseks otstarbeks, näit. nõiavitsaks? Kas väljakiskumisel või marjade korjamisel peetakse midagi erilist silmas?

Teie kirja puhul 29. oktoobrist on mul tähendada, et mul on lõpmata kahju, et olete pastor Reinthalile juba dokumendi katusel asuva varblase eelseisva jagamise kohta saatnud. Minule väljaantud dokumenti ei pea ma mitte teisend-vekslikS. Kuid niipalju ma tean — ilma et tahaksin kellelegi liiga teha —, et usuteaduse fakulteedil on numismaatika alati selgem olnud kui kõigil teistel kokku [6].

Teie poolt mulle saadetud „Kalevipoja" eksemplaridest saatsin 4 Helsingisse (Lönnrot'ile, Ahlqvist'ile, Elmgren'ile [7] ja Soome Kirjanduse Seltsile), siis dr. Schultz-Bertramile ja Taubenheim'ile [8]; viimane arvas, et tal olevat juba üks eksemplar, kuid võttis selle siiski — ja nimelt õigusega — vastu. Mõlemaid äsculaabi poegi Hirschi ja Dannenbergi [9] pole ma veel tabanud, kannan aga peatselt selle eest hoolt. Muidugi on nad juba oma eksemplarid kuskilt mujalt saanud.

Teie kesköise kirja 25. oktoobrist sain Kercoff'i kaudu [10], kellele osalt soovitud, osalt soovimata teateid võisin anda ja keda viimaks soovitasin kellelegi tublile mehele ministeeriumis.

[- - -]

Osakonna [11] eilsel koosolekul tehti Wiedemannile ja mulle vormiliselt ülesandeks „Kalevipoega" retsenseerida, mille Köppen näis väga heaks kiitvat [12]. 31. detsembril korraldatakse tema auks suur pidusöök. See on tema 50 aasta ametijuubeli pidustus. Osavõtt maksab aga 10 hõberubla. See takistab mind ja mõningaid minu kolleege seda püha oma seedimisega kaasa pühitsemast, kuigi ma muidu vanahärrat kõigest südamest pooldan ja ka vabandada kavatsen.

Kas Võrus Schilleri juubelit pühitseti [13]? [- - -]

Teie viimases kirjas, mis on dateeritud Schilleri-pidustuste päevaga, ei maini Teie pidu ühegi silbiga. Pärnu, Viljandi ja Võnnu kohta on „Inland" juba aru andnud.

Kuid kell lööb 12 — meil on kesköö. [- - -]

Kõige paremate soovidega ja südamlikumate tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. Rudbecki loomamuinasjutud ilmusid 1864. a.; vt. ka kiri 1, viide 5.

2. Sreznevski, Izmail Ivanovitš (1812—1880), tuntud slaavi keelte uurija; Peterburi ülikooli professor ja Teaduste Akadeemia liige.

3. Vt. kiri 30, viide 5.

4. „Tule ja jumalatejoogi tekkimine. Lisand indogermaanide võrdleva mütoloogia juurde". Kuhni kohta vt. kiri 2, viide 5.

5. Boecleri kohta vt. kiri 1, viide 2.

6. S. o. usumehed on ikka rahaahnemad olnud kui kõik teised kokku.

7. Elmgren, Sven G. (1819—1897), soome kirjanduse-uurija. Ta pidas ms. Helsingis „K-poja" kohta ülistava ettekande, mis avaldati ka Inlandis 1859, vg. 333—342; selles võrdleb ta seda „Kalevalaga", eriti aga Kullervo looga, ja ütleb kokkuvõttes: „Tubli rahvasõber Kreutzwald on oma nime selle surematu teose väljaandmisega sidunud ja tulevikus ei mainita teda austusega mitte ainult siin põhjamaal Soomes, vaid terves tsiviliseeritud maailmas; ta on oma agara töötamisega näiliselt nii vähetähtsate asjade nagu rahvalaulude kallal endale ausamba püstitanud, mis kadumist trotsib — „monumentum aere perennius" (ausamba püsivama kui vask), nagu rooma luuletaja

[= Horatius] oma luuletusi nimetada julges, — ja selle väärtust ei kahanda see sugugi, et rahvuseepose kuulsus tõeliselt ja kõigepealt eesti rahvale tervikuna kuulub. Sest kauapõlatud rahva vastuvaidlematult kalli aarde hukkumisest päästmine ja selle kaudu rahvustunde tõstmisele kaasaaitamine on iseenesest juba küllaltki suur teene."

8. Taubenheim, Reinhold (1795—1865), pastor ja mitme kooli õpetaja Peterburis. „Vana pastor Taubenheimi isikus õppisin tundma niisama tublit kui valgustatud meest, kes käib oma teed moetuultest puudutamata. Viibisin kolm väga mõnusat õhtut tema majas ja kaks väljaspool seda tema seltskonnas," kirjutas Kr. oma Peterburi-reisi kohta Reinthalile 10. apr. 1859.

9. Dannenberg, Otto W. (1807—1894), sõjaväearst Peterburis; kuulus nähtavasti ka Peterburi nn. eesti patriootide ringi. Kr-i üliõpilaspõlve-tuttav.

10. Kercoff, A. — prantsuse keele õpetaja. Kõnesolev Kr-i kiri pole säilinud.

11. Teaduste Akadeemia ajaloo-keeleteaduse osakonna koosolekul.

12. Köppen, vt. kiri 12, viide 2.

13. Schiller, Friedrich (1759—1805), kuulus saksa kirjanik; tema sajandat sünnipäeva pühitseti 10. nov. 1859. a. (ukj.).

56. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 7. detsembril 1859.

Väga austatud sõber!

Saates Teile käesolevaga Ahlqvisti soovil ühe eksemplari Schilleri „Kellalaulust" tema tõlkes [1], palun mulle mitte pahaks panna, kui ma kõik muu selle meeldiva momendini edasi lükkan, mil ma oma viimasele kirjale suure igatsusega oodatud vastuse olen saanud. Täna saadan Teile ainult kõige südamlikumaid ja paremaid soove.

Teie truu ja ustav

A. Schiefner.

1. „Laulu kellosta". 1859. 16 lk.

57. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 10. detsembril 1859.

Väga austatud sõber!

Teie võiksite minu pikemaajalisest vaitolemisest järeldada, nagu oleks mind tabanud närvipalavik või peaaju-rabandus põrutavast muljest, kui mulle Bertrami surmaotsus minu poja, selle äpardanud põngerja kohta ette loeti, kuid see järeldus oleks väär [1]. Nii valusalt kui esimesel silmapilgul nõtra isasüdant riivatigi, leidsin ma varsti rõõmustavalt, et jäsemed ja meeleorganid selle all ei kannatanud, vaid viimased on oma teravuselt ilmsesti võitnud. Erapooletul uurimisel tundsin, kuidas kaesarnane silmapimestus tund-tunnilt ikka enam kadus, kuni ma selgesti nägin, et kohtunik on talitanud väga armulikult, kui ta asjalikult surmaotsuse olevuse kohta kuulutas, kel kogunisti eluvõimet ei olnud. Oleks otsus natuke varem tulnud, siis oleks mul teistkordne alandus tulemata jäänud, sest nii, nagu asjad praegu on, pean leppima sellega, et kadunu kohta ka veel teinegi surmaotsus tehakse [2]. Surnu seda õnneks enam ei tunne, kuid isasüda peab veel kord verd jooksma. Ja täie õigusega, miks ta põngerjat sünnitunnil oma käega surnuks ei kägistanud!

Kui härra Laakmann härra Ahlqvisti on rahuldanud, siis pidi ta selleks Tallinnast võimalusi muretsema; mina kahjuks ei suutnud teda avitada, sest siin leidus ainult 10 eksemplari, ja kaupmees tahtis selle jäägi tingimata poodi edasi jätta. Ahlqvisti kompliment muinasjutukirjutaja „õnneliku käe" kohta pole minu silmis kaaluvam Bertrami „kõneosavusest"; säherdused armu ja halastuse pärast kättevisatud suhkrukoogid ei suuda vana haugi enam õnge meelitada, pärast seda kui õnnetu aidaehitus on kogu loomiserõõmu halvanud. — Helsingis trükikulude kohta tehtud järelepärimise eest tänan Teid südamest; rahvaväljaande idee on nüüd koos nii mõnegi *idée fixe*'iga kõrvale jäetud, aga isegi siis, kui see veel püsiks, ei saaks ma sealse nõudmisega leppida, ta on kruvitud märksa kõrgemale, kui meie siin oleme harjunud maksma. Tartus

makstakse 500 eksemplari ladumise, trüki ja paberi eest 10 rbl. poognalt, 1000 eks. puhul tuleks ühe riisi paberi eest juurde maksta, seega kokku 14 rbl. poognalt. Helsingis seevastu maksaks poogen 1000 eks. puhul 21 rbl. 75 kop., täpselt 1/3 võrra rohkem. Pisut parem paber tuleks liiga kallis, pealegi on meie rahvas oma kirjanduslikkude toodete tuhkjashalliga sedavõrd harjunud, et ta vaevalt aru saaks, miks peaks ta raamatu eest rohkem maksma, kui selles pisut valgem paber on. — Härra Ahlqvisti kirjas leiduvat kohta „kui Teie sel puhul soome õigekirjutuse täiesti omaks võtaksite" palun mulle lähemalt selgitada. Minu meelest esitas Ahrens oma grammatikas teoreetiliselt peaaegu sellesama kirjaviisi, mida mina praktiliselt tarvitasin, ainult tema g-kaashääliku kahekordistusi sõnades *kingga*, *kanggi* jne. ei tahtnud ega võinud ma kaaluvail põhjustel omaks võtta, sest et nad on 1) täiesti ülearused ja 2) naeruväärsed, sest ühelt poolt võideldakse konsonantide raiskamise vastu, teiselt poolt aga tuuakse täiesti ilmaaegu tarvitusele kahekordistamine. Kas säherdune teguviis on järjekindel? Keegi mittegrammatik ja keele asjus harimata mees aitas mind oma geniaalsuse tõttu reegli leida, mis muna palju lihtsamalt ja kindlamalt püsti seisma paneb kui kogu Ahrensi õpetus. See mees seab üles lihtsa reegli: kaks ühtselt-pikka silpi teevad vahekonsonandi kahekordseks, kuna see kahe lühema ehk kiiresti lausutud silbi puhul alati ühekordseks jääb; näit. *minna* — —, *sinna* — —, *linna* — —; seevastu *mina* ⏑ ⏑, *sina* ⏑ ⏑, *kana* ⏑ ⏑, *lina* ⏑ ⏑ jne. Selle reegli silmaspidamisel ei tehta eesti keeles kuskil viga, vaid tabatakse ikka märki, kui aga sõna kõrvaga õieti kuulda osatakse. Sel põhjusel peab luulekeeles arvestama kõiki värsi lõpul täishäälikuga lõppevaid silpe kui kaht pikka, nagu ma „Kalevipojas" instinkti põhjal õigesti kirjutasin, aga Reinthali korrektuuri tõttu tihtilugu valesti laoti, *kõrgemalle* — ⏑ — —, *kogematta* — ⏑ — —, *matuselle* — ⏑ — — jne. Keele geeniuse vastu patustatakse ülirängalt, kui niisuguseid iseärasusi vääriliselt silmas ei peeta.

On kahju, et mul „Kalevipoja" 1. ja 2. vihust ei ole enam ühtki eksemplari, et pakkuda Teile asetäidet hr. Sreznevskile antud eksemplari eest; 3. ja 4. vihuga võin Teid teenida, niisama ka mõlema esimese vihu tõlkega. Te ütlete, et härra Schott olevat ajakirjas „Magazin für Literatur des Auslan-

des" nr. 125—127 „Kalevipoja" tõlkijale peapesu teinud; on see mees eesti keele alal nii tugev, et tõlkijale ebatäpsusi võis kätte näidata? Iseasi on poeetiline ilme, selle üle võib otsustada igaüks, kel selleks andi.

Teie mütoloogilistele küsimustele pean täna vastuse võlgu jääma sel lihtsal põhjusel, et kõnesolev pihlakas ühes oma tähendustega on tundmatu, kuid siiski olen ma mitmele poole õnge heitnud; peaks mõni kalake õnge hakkama, siis pannakse saak järgmisel korral Teie pruukosti-lauale. Mäletan oma poisikesepõlvest ainult niipalju, et nägin tugevasti sammaldanud õlgkatusel pihlaka kasvavat; majale kuulutati õnne, kui torm puukest maha ei murra.

Lõpuks võtke vastu minu südamlik tänu hiljuti saadetud „Zum Mythos vom Weltuntergange" eest ja andke ühtlasi armulikult andeks, et Teid hiljuti jälle Kalevi saadetusega koormasin! Härra Reinthal treib 16. loo kallal, 14. pidavat varsti trükipressi alla minema. Nagu ta mulle kirjutab, on Bertrami retsensioon tema südant rängalt tabanud, kuid teovõimet mitte halvanud. Mõne päeva eest nägin siin tema vanemat venda, rüütlit ja draamakirjanikku E. v. R[einthali] [3]; too oli retsensiooni üle maruvihane ja arvas, et kallaletung tema dramaatilistele teostele mõne aasta eest pidavat s a m a s t sulest pärit olema, kuid juba siis olevat tema seletanud, minu meelest „Inlandis", et ta ei võivat gladiaatorite mestis härjavõitlusesse minna, nõnda talitavat ka tema vend. Heine „Buch der Lieder" [4] sisaldavat tabava vastuse, seal kus autor punastest ja sinistest lilledest aasal rääkivat, mida rehepeksja oma koodiga vihtuvat. Rehepeksja ja koodi edasise tähenduse seletamise jätvat ta täiesti retsensendi hooleks. — Ah jaa! Teie pärite Schilleri aastapäeva kohta? Võrul seda ei pühitsetud, ja nimelt puhtkristlikust meelest välja minnes, sest meie tooniandvad literaadid kuuluvad kõik „Kreuz-Zeitungi" parteisse [5] ja lugesid sellest lehest, nagu oleks aastapäeva pühitsemine reformijuutide idee olnud. Meie *pastor loci* [6] oli Schilleripidustuste ajal parajasti Berliinis ja arvas mõne päeva eest, et ta polevat kuskil näinud armetumat pidustuste-satiiri kui sealne. Unter den Linden'il [7] olnud ühe maja küljes transparent järgmise pealkirjaga:

Gäb es keinen Schiller,
Da wär es heut noch stiller [8].

See olnudki kogu pidustuses kõige parem. Selleski olevat süüdi mitte niipalju rahvas kui valitsus ja politsei, kes olevat „poliitilise meeleavalduse" tondi kartusel algusest peale kõik tiivad kärpinud. Mul oli just Schilleri-päeval üks kaugelt sõber lauavõõraks; sel puhul valasime vähemalt paar klaasi suure poeedi tuhas soojendatud veini kõrist alla, kusjuures ma vaikselt mõlgutasin, et minugi saja-aastast sünnipäeva võidakse kord mõnes irokeesi onnis selsamal kombel pühitseda! Seda nimetatakse tagasihoidlikkuseks, eks ole? Elage hästi!

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

P. S.

Parajasti, kui tahan oma kirja kinni pitseerida, panen tähele Teie kirja tagaküljel veel üht märkust, mis mul siiasaadik oli kahe silma vahele jäänud. Minagi tunnen kõigest südamest rõõmu, et meile lootusi eesti rahvalaulude rahvaväljaande ilmumiseks antakse. Seeläbi saame tõesti uue lisa rahvakirjavarale, mida seni niihästi kui üldse pole olemas. Kui härra Russow suudaks minu nüüdsama nimetatud ennemuistsed jutud jalule aidata, oleks jälle midagi tehtud, kuid ma kardan, et lugejaid tuleb veel tükk aega ilmaaegu oodata. Senine pahnakirjandus on eestlase selleks liiga pentsikuks teinud, et midagi paremat temale maitseks. Kui ükskord koolikorraldus, mida praegu vaevalt mujal olemas on kui talurahva-seaduses, tõesti elule on astunud ja kui pastorid raudteede ja telegraafide mõjul jälle pisut mõistlikumaks muutuvad, siis võib neile nõrkadele algetele rahvakirjavara vundamendi rajada ja sellele aegapidi kena hoone ehitada. Kui Te peaksite härra Russowile jälle kord kirjutama, siis ärge unustage teda paluda, et ta rahvalauludes uue ortograafia tarvitusele võtaks. Rahvalaulusid ja rahvaraamatuid peab ka rahvapäraselt kirjutama ning trükkima. Tallinna kalender on segasodi [9]; püüdes mõlema poole meeltmööda olla, ei rahulda ta kumbagi. Mõne päeva eest kirjutasin Beisele selles asjas kareda kirja, milleks mind kihutas tema poolt hiljuti „Inlandis" avaldatud koosolekukirjeldus, kus Laakmanni ja pastor Theol'i selles autoriteetideks peetakse, et uus kirjaviis pole sobivaks osutunud [10]. Kui Õpe-

tatud E e s t i Selts, kellel ilma suurustamata säherdustes asjades kindlasti oma sõna kaasa on rääkida, arvab eespool tähendatud autoriteetides takistusi nägevat, peaks ta parem juba oma poe kinni panema või sõna „Eesti" sildilt maha kustutama. Kui mõni kirjastaja või raamatutrükkija tahab, et tema nime üleüldse nimetatakse, võiks see sündida üksnes sel puhul, kui ta ajalehes seletaks: minu trükikojas ei trükita edaspidi ühtki eestikeelset raamatut, kui see pole l o o m u l i k u s kirjaviisis kirjutatud. Pärast seda, kui härra pastor Theol saksa kuue selga tõmbas ja selle otsa talaari heitis, peab ta kõige suuremaks kuriteoks, kui üht keeleviga, millega tema saksa ametivennad aastasadade eest teadmatusest või kergemeelsusest eksisid, niisama pühaks ja puutumatuks ei peeta nagu tema piibli sõnugi. Püha vaim on neil igal pool mittevastutavaks toimetajaks! Kui ta aasta tagasi pärast praost Willigerodet [11] „Postimeest" toimetas, kirjutasin ma sellele ülespuhutud noorele papile sõnumiku, millele ta ei vastanud ega selle sisu kuidagi teisiti tähele pannud. Kõige naljakam asja juures on see, et samal ajal, kui pastorid peaaegu ühel häälel seletavad, et rahvas ei suutvat uut kirjaviisi lugeda, on koolilapsed hakanud senist vana kirjaviisi mõnitama. Nad loevad nimelt täpipealt nõnda, nagu kirjutatakse ja trükitakse, otsekui kuuldaks alles praegu meie maale tulnud pommerlast keelt väänavat. Kuid mäherdune sakslane, kes oma kodumaalt tõi tuntud nimedena kaasa Minne ja Minna, peaks küll eesti keeles sõnu *minne* (peaks olema *mine, minema*) ja *minna* (*mina*) teisiti hääldama? Kirjaviis sunnib teda õigelt teelt eksima. Ma tunnen üht auväärt riialast, kes 40 aastat eesti keeles oma kantslist rahvale on jutlustanud, ilma et tal oleks korda läinud kaksikkonsonantide kammitsast vabaneda. Eesti maakondades üleskasvanud noortel pastoritel on õige keelekõla lapsest saadik kõrvus, sellepärast õpivad nad pöörase kirjaviisi kiuste suurema osa sõnu õieti ütlema. Kuid isegi paljukiidetud nn. heade eestlaste hulgas juhtub tihtilugu, et nad õiget häälda-mist ei taba; näit. fataalse *„vannutama"* (vannet võtma) ja *„vannutama"* (nimelt *vanutama*) puhul, kus senine kirjaviis mingit vahet ei tee. Minu silm ja kõrv olid mõne aasta eest tunnistajaks, kuidas allesvalitud kihelkonnakohtunik küsis oma kirikuõpetajalt ülemaltoodud sõnade kohta selgitust ja sai rahustava kinnituse: eestlane ei tegevat siin ühtki vahet! — —

„St. Petersburger Zeitung" jõudis siia mineval pühapäeval esimest ja täna teist korda Pskovi kaudu, kusjuures viimati tuli kätte tema värskem üleeilne number (teisipäevast 27. skp.). Nõnda on siis lõpuks see asi korras. Südamlik tänu selle vahetalitajale! Teisipäeval nädala eest sain siinses postijaamas kogemata kokku ühe kõrgema postiametnikuga, kellele panin ajalehtede ekspedeerimise tungivalt südamele, samal ajal aga palusin, et kirjade edasitoimetajaid niivõrd sunnitaks lugema, et nad P s k o v i kaudu adresseeritud kirju ei laseks Tartu ja Valga kaudu reisida. Mees oli väga armastusväärne, ei märkinud mitte ainult silmapilkselt üles kaebuse, mille ma ette tõin, vaid ütles siinsele postmeistrile, et teie asi oleks olnud sellest võõriti seisukorrast juba ammu meile teatada. Ta lahkus sõbraliku lubadusega asjas kohe pärast kohalejõudmist korda luua. Paistab, nagu oleks ta ajalehe osas sõna pidanud; tulevik näitab, mis sünnib kirjavahetusega. Peterburis näikse t e i s i p ä e v ja r e e d e ärasaatepäevad olevat.

1. Küsimus on G. Schultz-Bertrami (vt. kiri 2, viide 16) ägedast ja sihilikust arvustusest Kr-i „K-poja" kohta: „Die Estensage vom Kalewipoeg in ihrer neuen Gestalt" (Eestlaste muistend Kalevipojast tema uuel kujul). Inland 1859, vg. 879—884. Selles kirjutuses on peamiseks etteheiteks Kr-ile see, et ta oma teose koostamiseks on kasutanud väga heterogeenseid, vanemast ja uuemast ajast pärinevaid materjale, mis arvustaja arvates ühte ei kuulu ja lugejat häirivad, ning võrdleb „K-poega" seepärast väga mitmesugustest kividest ehitatud vana mõisaaidaga. Kuigi autor eesti keelt ja selle luulelisi väljendusvõimalusi imeväärselt valitsevat, ei valitsevat ta ainet ometi mitte; vanade muistendite restaureerimiseks olevat ta liiga haritud ega suutvat seetõttu oma uueaja mõtteviisi muistsesse aega tagasi paigutada. Veelgi teravamaid etteheiteid teeb arvustaja tõlkijale, kes mitmel puhul algteksti moonutavat ja labastavat. — Selsamal puhul kirjutas Kr. arvustajale endale 24. nov. 1859. a.: „Sinu surmaotsus minu raiskuläinud poja kohta on mul läbi loetud ja kõrva taha kirjutatud! Kuigi nõder isasüda esimesel silmapilgul kaunis raskesti puudutatud oli, ei leia ma ometigi ühtki pehmendavat asjaolu, mis mind võiks armu paluma ahvatleda. - - - Peale üheainsa punkti annan ma Sulle igas tükis õiguse, vale on nimelt järgmine koht: „Leitud on kõiksugust, nii vanast kui uuest ajast, kõigele aga anti vana aja päranduse tähendus, kuna ju vana aega restaureerida ja uuesti elustada taheti." Siin oled Sa minu piiratud võimeid ü l e hinnanud, nii hull see asi nüüd küll ei ole, sest ma oskasin väga hästi vahet teha, mis vanemasse või uuemasse aega kuulus. Kui ma aga

sellegipärast oma mosaiigitaolises kokkupanekus ruunikive ja tänapäevaseid raidkirju ühte kittisin ja liimisin, siis ei sündinud see sugugi mitte teadmatusest, vaid hoopis järgmistel põhjustel: 1) kui mõne muinasloos jutustatud fakti või kangelase situatsiooni kohta rahvalauludes midagi sobivat leidus, siis võtsin ma selle, et seotud kõnes jutustust mitte omaenda, vaid rahva ehtsate sõnadega edasi anda; — 2) lootsin ma sel teel üht või teist fragmenti hävimise eest hoida. - - - Ometigi pole mul tahtmist ennast kaitsema või vabandama hakata, vaid ma rõõmustan seeüle, et ülekäteläinud poisi kael juba enne kahekorra käänati, kui ta mahti sai veel rohkem rumalaid tempusid teha." Umbkaudu samas mõttes kirjutas ta samal ajal ka „K-poja" tõlkijale C. Reinthalile.

2. Vihje „K-poja" Demidovi konkursile esitamise kohta.

3. Reinthal, Ernst (1793—1875), riigimaade inspektor Tartus. Tema sulest ilmus ms. aa. 1848—1849 kogu näidendeid „Cyclus dramatischer Bilder aus der Geschichte Russlands" (Tsükkel dramaatilisi pilte Venemaa ajaloost).

4. Heine, Heinrich (1797—1856), kuulus saksa luuletaja. Ta kuulub nende progressiivsete, kuid lõhestatud maailmavaatega kirjanikkude hulka, kes tänu oma revolutsioonilisele patriotismile, sügavale ning teravale vihale reaktsiooni vastu ja pettumusele kodanliku demokraatia ning väikekodanliku sotsialismi illusioonidest jõudsid kuni töölisklassi ajaloolise missiooni tunnetamiseni. — Tema luuletuskogu „Buch der Lieder" (Laulude raamat) ilmus esim. korda 1827. a. Kreutzwald tõlkis terve rea tema luuletusi eesti keelde.

5. „Kreuz-Zeitung" — „Neue Preussische Zeitungi" hüüdnimi — ajaleht Berliinis, asut. 1848. a., kõige reaktsioonilisema preisi aadli ja kirikliku ortodoksluse häälekandja.

6. *pastor loci* (lad.) — kohalik pastor — s. o. Lossius, Eduard (1811—1870), Võru pastor 1852—1861.

7. Tänav Berliinis.

8. Tõlkes: „Poleks Schillerit olnud, oleks tänapäeval veelgi vaiksem."

9. *Tallinna kalender*, vt. kiri 50, viide 4.

10. Õpetatud Eesti Seltsi 7. okt. 1859. a. koosoleku kirjeldusest (Inland 1859, vg. 801) selgub, et koosolekul oli kõne all uue kirjaviisi küsimus, kusjuures Kr. olevat soovitanud seda mitte ainult Seltsi väljaannetes, vaid ka Seltsi liikmete poolt väljaantavais rahvaraamatuis tarvitusele võtta. „Raamatutrükkija Laakmann olevat aga teatanud, et ta Äksi pastori G. Theol'i (1826—1867) poolt eesti keelde tõlgitud „Piiblilugude" väljaandmisel tahtvat säilitada vana kirjaviisi." Seepeale kirjutas Kr. Õpet. E. Seltsi sekretärile Th. Beisele (vt. kiri

38, viide 1) 26. okt. 1859. a., et talle ei tahtvat sugugi meeldida ÕES-i liigne tagasihoidlikkus, et see ilma pikemata lubab igale kollanokale oma vilistatud viisi järgi tantsida. Ja edasi: „Nii täispuhutuks kui must mantel selle noore kandja küll teebki, kuid ometi ei tohi see kaitsekapuutsiks muutuda, et temale enam ligi ei pääse. Kui säherdune mees, nagu härra pastor Theol, eesti keele asemel hotentoti keelt tahab pruukida, siis tuleb talle hüüda: Mõtle oma esivanemate põrmule hauas ja ära teota nende keelt! Kui endale saksakuue selga oled ajanud ja selle üle talaari tõmmanud, siis ei ole sul ühtki põhjendatud õigust sakslaste poolt tehtud patte oma rahva peale üle kanda!"

11. Willigerode, Adalbert H. (1816—1893), pastor Tartus, klerikaalide reaktsioonilise ringkonna juhtiv tegelane. Toimetas 1857—1858 Tartus ilmuvat ajalehte „Talurahva Postimees".

58. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 14. detsembril 1859.

Väga austatud sõber!

Tunaeile jõudsid Teie manitsevad read „Laulu kellosta" saatel siia; mulle oli suureks trööstiks, et olin viimaks päev varem Teie hiljutisele kirjale vastanud. Palun parajal puhul härra Ahlqvisti minu poolt südamlikult tänada, kuni ma saksa originaali avitusel suudan tema teoses pisut paremini sihti leida. Pealiskaudne katse ilma abimaterjalideta sundis mind nagu muidki sarvilisi mäejalal seisatama! Pastor Reinthalilt sain eile kaks elegantselt köidetud kuldäärtega eksemplari, mis sisaldasid „Kalevipoja" 1. ja 2. vihu, palun, et Teie annaksite need lahkelt üle oma kolleegile hr. Sreznevskile [1]. Kolmas ja neljas eksemplar sissekirjutatud pühendusega on määratud härra Wiedemannile, kes — nagu Reinthal kirjutab — teadvat preili aadressi; minule on mõlemad tundmata.

Reinthal saatis mulle ühtlasi tutvumiseks oma 15. loo

ümberpaneku; see on nii kirju ja kentsakas saanud, et praegusel kujul ei või kuidagi publiku ette astuda. Originaali värsimõõdu on tõlkija tuju kõige veidramateks variatsioonideks ümber moondanud; vaadake näit. järgmist klassikalist kohta:

Also waren die jungen Mädchen
Die unser Held aus der Hölle befreit
Durch des Schicksals glückliche Fügung
Und die Fürsorge guter Verwandten
Alle mit tüchtigen Männern vermählt, jne.

[Nõnda olid neitsid noored,
Põrgust pääsnud piigakesed
Hüva õnne juhatusel,
Sugulaste soovitusel
Kange meeste kaasaks saanud jne.

(Kalevipoeg XV, 956—960).]

Või:

Ach, wo sollte sie, das Hühnchen,
Sie, die einsame Ente am Prahm,
Nachts das Haupt zur Ruhe legen? *
An dem Steine hart? am Baumstumpf?
In des Felsens kaltem Schooss?
In dem Steinbruch, am Fuss der Tanne? jne.

[Kuhu pidi kanakene,
Parti üksi parve ääres
Pea õhtul panemaie?
Kivi juurde, kännu juurde,
Kalju külma kaisutella,
Pae pessa, pedaka juurde jne.

(Kalevipoeg XV, 856—861).]

Või:

Mit derselben Offenheit
Sprach alsdann die andere Schwester:
Herrlich, Schwester, ist mein Leben, jne.

[Teine õde tunnistama,
Sõsar nõnda sõnaldama:
„Ilus, sõsar, minu elu" jne.

(Kalevipoeg XV, 732—734).]

Või:

Das Haus des Weisen war erbaut von Eichen,
Die Ecksteine sämtlich aus Finnischem Granit
Gerichtet nach eigens gefeitem Lothbrett
Mit Hilfe von finnischen Zaubersalz, jne.

---

* Miks mitte parem „Eier l e g e n" [= munema]? Seal oleks sõna kasutatud õieti [2].

Mäherdune surelik võiks neis viimastes ridades ära tunda:

Targa tare tammest tehtud,
Nurgakivid soome kiirust,
[Nõia-laual looditatud,
Soome soolal sortsitatud.] jne.

[Kalevipoeg XV, 765—768.]

Ei, see on liig! Kui minu töös ka midagi muud ei oleks kui oma järjekindel ühtlane meetrum, siis ei tohi seda mitte meelega tõlkija tujule saagiks jätta.

Ei võta ta minu manitsusi kuulda, siis jätan järje parem ära; s e l k u j u l ta ilmuda ei tohi. Elage hästi!

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Sreznevski, vt. kiri 55, viide 2.

2. Tõlkes kõlab Kr-i poolt arvustatud Reinthali tekst järgmiselt:

„Ah, kus pidi tema, kanakene,
tema, üksik part parvel,
öösel pea puhkama panema?"

59. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 8. jaanuaril 1860.

Väga austatud sõber!

Nüüd olen jällegi m i n a lasknud Teid natuke aega oma vastust oodata. Kuid ometi pole mul palju kirjutada olnud. Vahepeal on Teie vahetalitusel saabunud neli elegantselt köidetud „Kalevipoja" vihku.

1) IV. 1 „preili Catherine von Stael-Holstein'ile"; ühtki niisugust Wiedemann ei tunne, küll aga kuulsin teisest allikast, et ta elab Pärnus; ma pean vihu siis sinna saatma.

2) IV. 2 ilma pühenduseta. Kas see vihk peab minema Sreznevskile? Kuid tema jaoks on mul vaja just IV. 1.

3) IV. 3. 4 Wiedemanni jaoks.

Ma tahaksin nüüd kahe esimese vihu väljajagamise või saatmisega oodata, kuni ma tean, kas ma ei saaks IV. 1 pigem anda Sreznevskile ja karistada preili Staël'i selle eest, et ta elab Pärnus ja mitte Peterburis. Nagu mulle mõne päeva eest noor Hermann Samson teatas [1], olevat ta Reinthali sugulane.

Kuigi ma Teile pole kirjutanud, on mul Teiega ja „Kalevipojaga" palju tegemist olnud. Tuleval teisipäeval pean ma ühes eraringis polkovnik Seydlitz'i juures ettekande „Kalevalast" ja „Kalevipojast" [2]. Seks otstarbeks olen ma mõlemad teosed läbi vaadanud. Nüüd loen ma ka eesti algupärandit suurema hoolega, sest et õngitsen sellest nii mõndagi, mida saksakeelses tõlkes ei leidu. Et tuua näide, kui suur tähtsus on arvude täpsusel, mainin ainult seda, et saksa tõlge kõneleb 13 lukust raudkirstu küljes, kus mõõk asus, kuid eestikeelne algupärand tunneb ainult üheksat. Kuid see ongi õige arv, sest ka Sampo oli „Kalevalas" üheksa luku taha peidetud.

Oleksin väga rõõmus, kui varsti kogu „Kalevipoeg" trükitult käes oleks. Arvatavasti võtab Reinthal ikkagi Teie etteheiteid mõnel määral kuulda. Ka salongipoeet Bertramile annan ma oma ettekandes pihta [3]. „Inlandis" on temale ka juba keegi nina peale andnud [4]. [- - -]

Kuid me kaldume aga „Kalevipojast" kõrvale. Teie ei tohi end säärastest vaimurikastest artiklitest, nagu Schultzi oma, kuidagi eksitada lasta. Nii mõnigi kaasinimene avaldab Teile kõige palavamat tänu. Ilmub nüüd lõpuks veel rahvaväljaanne, siis näete, et säärane vaimurikas lobiseja hoopis alla jääb.

Palve, millega ma Teie poole pööran, mille täitmine oleneb aga Teie heast soovist ja Teie päralt olevast vabast ajast, on see, et mulle teatate vähemalt tähtsamad pihkva eestlaste käest saadud laulud. Selle asja täpsem tundmine võiks huvitavaid avastusi võimaldada.

Täna pean ma kahjuks lõpetama. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie truu ja ustav

Schiefner.

[- - -]

1. Samson, Hermann (1826—?), insener Peterburis.

2. Nähtavasti teisendatult kordas Sch. seda ettekannet Teaduste Akadeemia 11. mai koosolekul 1860. a. ja see ilmus trükist 1861. a.: „Über die estnische Sage vom Kalewipoeg" (Eesti K-poja-muistendist). Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. T. II (1861), vg. 273—297 = Mélanges Russes. T. IV, lk. 126—161. Selles annab ta Kr-i „K-poja" kohta järgmise kokkuvõtliku hinnangu: „Iliast ei ole dr. Kreutzwald loonud, küll aga eesti kirjandusele kinkinud kapitaalse teose, mis kõigiks aegadeks jääb eestlastele selleks, mis kreeklastele oli Ilias. See on rahvapärane teos täis eesti elutarkuse suurepärast rikkust ja kogu eesti elu teravmeelset vaatlust. Kuigi siin ja seal on mõni moodne element sisse tunginud, mõnda väljendust tarvitatud, mis eepika karmide seaduste vastu eksib, siis ometi tervikuna on see suurepärane ehitus, kuhu eestlase süda kõigi oma kannatuste ja rõõmudega, oma igatsuste ja püüdlustega alatiselt elama jääb ning sealt alati värsket kosutust ja uut lohutust leiab."

3. Trükitud ettekandest on Sch. Bertramile (vt. kiri 2, viide 16) „pihtaandmise" välja jätnud.

4. Inland 1859, vg. 1015; anonüümne autor polemiseerib seal Bertramiga ja väidab, et seni kui alles veidi üle poole kogu teosest on trükitud, on enneaegne selle kohta lõppotsust teha ja säherdune kriitika pole õigustatud. „Retsensent ütleb meile ainult, kuidas „K-poeg" temale paistab, ja teeb koostajale paar kahemõttelist komplimenti, — sellega piirdubki kogu kriitika. See pole midagi muud kui paar põgusat, libedat, vaimukat salongimärkust, millega me kahjuks kõige tühise ja suure üle kõigis meie olukordades otsustatavat näeme. „K-poeg" ei ole aga salongi jaoks kirjutatud, seda näitab juba tema tagasihoidlik välimus..."

60. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 22. jaanuaril 1860.

Väga austatud sõber!

Võtke esiotsa vastu minu tänu Teie sõbraliku elumärgi eest 8. skp.; vastuse sellele saate niipea, kui saatus mulle pisut rahulikumaid päevi toob. Täna lennukalt ainult need äriasja-

lised read. Saanud härra Laakmannilt Tartus väga pakilise sooviavalduse reserveerida härra Ahlqvisti jaoks kõik „Reinuvader Rebase" saadaolevad eksemplarid, sest teiste kiirete tööde tõttu ei saavat uue trüki peale enne tulevast suve mõteldagi, korjasin kokku 10 eksemplari; palun Teid sellest härra Ahlqvistile teatada. Tahab ta neid saada, siis läkitage mulle ühtlasi tema aadress, et saaksin raamatukesed ära saata. — Rebige „Kalevipojal" IV. 1 pühendus välja ja andke eksemplar härra Sreznevskile, siis on asi korras; armuline vanapreili võiks oma tarvidusteks niisama hästi muudki pehmet paberit kasutada; Reinthalile teatasin, et tema surnud abikaasa õde Peterburis ei viibi. Meie oleme muuseas sõjajalal, võib-olla toob tema järgmine kiri mulle teate, et ta ümberpanemist enam ei jätka. Peakoosolekule 18. skp. saatsin 14. loost võetud näite, kuidas tõlkija mõnes kohas hoopis teistsuguse mõtte sisse toob, kui see originaalis on [1]. Minu postipoiss kõlistab ukse ees aisakellasid, seepärast paremate aegadeni *Vale* [2]!

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Kr. mõtleb Õpetatud Eesti Seltsi aastakoosolekut, mis peeti igal aastal 18. jaanuaril Tartus; kõnesolev kiri pole säilinud.

2. *Vale* (lad.) — elage hästi!

61. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 5. veebruaril 1860.

Väga austatud sõber!

Teie lugupeetud kirja 22. jaanuarist olen kätte saanud. Mõne päeva eest saatsin Teile Hölterhof'i vene sõnaraamatu

esimese osa [1], millesse ma enne augu tegin, mis Teile kindlasti tähele panemata ei jäänud.

Ahlqvist elab lihtsalt Helsingis, ta on praegu litsentsiaat [2]. Kui see Teile armsam on, siis saatke 10 „Reinuvaderit" otseteed minu kätte ja ma lasen nad Helsingisse toimetada. Hulga aja eest saatis Ahlqvist selleks Beisele 3 rubla hõbedat, kuid too tahtis temale sõidukõlbmatu „Rebase" asemel pool aastakäiku „Inlandi" saata, milleks Ahlqvistil suuremat tahtmist ei olnud. Lõppude lõpuks ei puutu see rahaasi minusse.

Täna kisun ma prl. Catherine'i pühenduse „Kalevipojast" välja ja annan eksemplari kõige pidulikumal kombel härra Sreznevskile.

Ärge Reinthaliga parem suhteid katkestage. Olgugi et tema tõlge pole täiesti täpne, vaid sageli isegi väga ebatäpne, loetakse seda siiski üsna meelsasti ja mõned kohad on meisterlikult õnnestunud. Eesti Selts on jälle juhita, võib-olla ka peata. Tobien'i ma isiklikult ei tundnud, kuid ma pole kunagi suutnud seda õigeks pidada, et Eesti Seltsi ülemjuhiks keegi lätlane tehti [3]. Minu arvates on sellel Seltsil tüütava vanavaraga vähem tegemist kui Riia omal [4]. Tartu selts peaks hoolitsema ainuüksi eestlaste keele ja kirjanduse eest. Aga ka Kalevi kalmul [5] on vähe neid, kes eestlaste keele vastu huvi tunnevad. On hea, et meil on seal Russow ja noorele Malmile tohiksime vististi ka veel loota [6]. Kui seesuguseid jõude rohkem leiduks, siis võiks peatselt samasugust vilja näha nagu Soomeski ja rahva hariduslikku tasapinda võiks tublisti tõsta. [- - -]

Mis Te selle kohta ütlete, et ma hiljuti ühes kreekakeelses raamatus leidsin ton Embach, niisama ka Revel ja Dorpatu. See on Karamzini kreekakeelne tõlge [7] kellegi Krokidase poolt, mis on ilmunud Ateenas.

Hiljuti palusin ma Teid ära märkida laulud, mis olete pihkva eestlastelt saanud. Ma arvan, et see töö on asjatu ja teeks Teile võib-olla rohkem vaeva, kui ta mulle kasu toob.

Käin ikka veel mitmesuguste mõtetega ringi, mis tuleks „Kalevipoja" retsensiooni võtta, loodan ka, et need suuremal määral teose vastu huvi tõstavad. Peaasi aga oleks näidata, kuidas v õ õ r a s pärimuste element on viljastavalt mõjunud. Pole ilmtingimata tarvilik, et eestlane kõik ise oleks loonud; ta jagab koos soomlastega võõrapärase omaksvõtmise saatust.

Skandinaavia rahvastik meie randadel pidi vanasti palju arvukam olema ja temale on nii eestlased kui ka soomlased hulga müütide ja muistendite eest tänu võlgu. Hiljem tuli mõndagi lisaks veel teiste rahvaste muinasjuttudest, mis igal pool endale uue kodumaa loovad. Nõnda sattusid eesti muinaslugude maailma ka mitmesugused suudlused. Kultuurielemendid levivad üsna kerge vaevaga ja nakkavus on suur.

Üks küsimus, millega ammu juba tahtsin Teie poole pöörata, on see, kas loomade abaluu etendab ebausus mingit osa. Ennustamine hanejala või haneluude põhjal esineb vististi niisamuti nagu sakslaste juures. [- - -]

Südamlikumate tervituste ja paremate soovidega

Teie ustav

Schiefner.

1. Fr. Hölterhof, Russisches alphabetisches Wörterbuch, mit deutscher und lateinischer Übersetzung (Vene keele alfabeetiline sõnaraamat koos saksa- ja ladinakeelse tõlkega). Moskau, 1778.

2. *litsentsiaat* — doktorand.

3. Tobien, Ewald S. (1811—1860), jurist, Tartu ülikooli professor, Õpet. E. Seltsi esimees 1859—1860. Et T. oli Lätimaalt pärit, seetõttu nimetab Sch. teda lätlaseks.

4. Sch. mõtleb Riia Ajaloo ja Muinasteaduse Seltsi, vt. kiri 3, viide 5.

5. *Kalevi kalmul*, s. o. Tallinnas.

6. Malm, vt. kiri 50, viide 4.

7. Karamzin, Nikolai Mihhailovitš (1766—1826), tuntud vene kirjanik ja historiograaf. Kõne on ilmselt tema teose „Vene riigi ajalugu" kreekakeelsest tõlkest ja selles esinevast Emajõe, Tallinna ja Tartu nimest.

[12. II 1860.]

Väga austatud sõber!

Kõige allaheitlikumalt vastates Teie Kõrguse v ä g a austatud sõnumikule 5. skp. (Teie sissejuhatava metsahõiskamise kõvendatud kaja!) on mul au kõige sõnakuulelikumalt mõistlikumate asjade juurde üle minna, avaldades Teile esiteks südamlikku tänu Helsingi saadetuse asjus pakutud vahetalituse eest, teiseks teatades, et pakk pidavat tänase postiga akadeemia aadressil Teile teele minema, kolmandaks kuulutades kurba uudist, et „mõni päev" enne Teie kirja teele läkitatud saadetus pole tänapäevani siia jõudnud. Raudrööbaste läbi kiirendatud postiasjandus võiks selles süüdi olla, sest alles läinud kuul nägime ise eksemplite eksempleid, kus lihtkiri чрез Псков jõudis siia juba k ü m n e päeva pärast! Selle mõõdupuu järgi võiks pakk Peterburist Võruni kõige rohkem neli nädalat aega tarvitada. Rahaasja võivad Beise ja Laakmann omavahel reguleerida, meie ei tee säherduse jämeda materialismusega enam tegemist. — Reinthaliga oleme viimaks kokkuleppele jõudnud, asi on lahendatud; ta töötab 15. loo uuesti ümber ja laulab igaveseks jääge terveks kõigile seal tarvitatud vemmalvärssidele. Et teda tema valelt rajalt kõrvale meelitada, panin ma paar episoodi tähendatud loost sõna-sõnalt proosasse ümber ja lasksin nad nimetamata jäänud luulelise käe poolt värssidesse seada [1], pidades täpselt silmas originaali meetrumit. Need teksti kõige suurema truudusega peegeldavad proovid saatsin Õpetatud Eesti Seltsi veebruarikuu koosolekule tõenduseks, et teksti ilma vemmalvärssideta on võimalik täpsemalt edasi anda, kui härra ekspastor seda hoolimata kõigist kasutatud poeetilistest vabadustest on teinud. Ühtlasi seati seejuures tingimuseks, et Selts võib oma heaksarvamise järgi lasta seda versiooni vastavates kohtades trükkida, kuid härra pastor Reinthalile jääb õigus ääremärkuses õiendada, et need värsid ei ole mitte t e m a, vaid kellegi nimetu poolt. Nagu ma õieti olin ette arvanud, viis see manööver eesmärgile. Päeval pärast koosolekut kirjutas Reinthal, et tal ei olevat õigus ja ta tahtvat

mitte ainult 15. loo otsast lõpuni ümber töötada, vaid tulevikus iga loo enne trükkimist minule läbivaatamiseks saata. Rohkem ei võinud ma nõuda.

Eesti Selts on jällegi ühe lätlase endale presidendiks ja poolhullu sekretäriks sünnitanud, sest vabadele kohtadele on valitud härrad Th. Beise [2] ja Karl Körber [3]. Minu nina pole küll kõige peenem, kuid siiski arvan ma kõiges kõdu ja lagunemiselehka tundvat. Viimane post tõi mulle Seltsilt ametliku kirja, kus mõlemad hiljutivalitud on väga mõnusasti oma autoolidel istet võtnud. Me tahame sündmuste edaspidist käiku ära oodata; võib-olla tuleb Teil veel see üllatus üle elada, et enne kui jooksev null-aasta lõpule jõuab, auliikmete arv ühe nulli poolest kahaneda võiks ja nimelt v a b a t a h t l i k u väljaastumise läbi. Ametlik dokument ütleb: „Et härra laekahoidjat Reinthali Seltsi ees mitte kompromiteerida", olevat minu „kirja sisu temale küll konfidentsiaalselt teatavaks tehtud, protest aga esialgu kinni peetud" [4]. Mida peab see tähendama? Olen — ja loodetavasti täie õigusega — selle vastu protesteerinud, et tõlkija mitte v a l e t, tekstile v õ õ r a s t mõtet sisse ei poetaks. Kas säherdune nõudmine on ü l e k o h t u n e? 14. loos tõlgib R[einthal] värsid 36—50:

„Liebe aus dem Fluss zu fischen,
Lust vom Berge sich zu holen
Hatte Kalews Sohn nicht nötig,
Denn die liebe lange Nacht
Lag er in dem Schooss der Liebe
Und genoss der Liebe Lust
In so süsser reicher Fülle,
Dass kein Schlummerkörnchen sich
In den Wimpern bergen konnte.
„Ach, wenn doch die Sonne nimmer
Eine süsse Nacht verkürzte!"
Klagten sie mit manchem Kinde,
Das die frühe Morgenröthe
Noch im Arm der Liebe fand,
Statt am Webstuhl oder Rocken.

[Kalevite kallil pojal
Ei sõit' ilu jõge pidi,
Mäng ei kullast mäge pidi;
Ilu oli pikal öölla
Lustipidul lõppemata,
Mäng ei lasknud noorelmehel
Aega minna igavaksi
Ega nali neidudelle
Unesõba silmadelle.
„Ah, kui ööl' ei hirmutuseks
Päikest tuleks paistemaie!"
Nuttis juba mitu noorta
Kadund armu kahetsedes,
Kui ta salalõime-siidi
Kangasjalgel kujutie.]

Nüüd kuulake selle suurepärase pordumaja-orgia järel, mida tekst täpses tõlkes pakub:

Nicht enteilt dem Kalewiden
Freude, auf dem Strome gleitend,
Lust, auf goldnen Bergen wallend;
Freude weilt die lange Nacht durch,
Lustgelage dauert endlos.
Unter frohen Scherzesspielen
Ward die Zeit nicht lang dem Jüngling,
Und es zog der Scherz den Mägdlein
Schlummerdecke von den Augen.
„Ach, wenn doch der Nacht zum Schrecken
Nicht die liebe Sonne käme!" —
Also klagt' schon manches Mädchen,
Die entschwundne Lieb' bereuend
Als geheim gesponn'ne Seide
Auf dem Webstuhl kam zum Wirken.

Võrrelge lahkelt neid tõlkeid ja ütelge siis ise, kas jaksate nende mõtet kas või ainult ligikaudugi kooskõlasse viia? Kui nõusse jääda, et, nagu Teie kinnitate, tõlget üsna heameelega loetakse ja mõned kohad meisterlikult on õnnestunud, ometigi ei vaikiks sel puhul ükski autor, kui tema mõtteid sel määral moonutatakse ja talle võõraks tehakse, nagu ülemaltoodud näide tõendab. Õpetatud Eesti Selts ei taha sedalaadi protesti vastu võtta, sest ta ei tahaks meisterlaulikut Seltsi ees häbisse saata. Noh, jätame selle tulevase kriitika teha ja ootame ära, kas see neidsamu asju arvesse võtab. Mida kõike p e a k s Õpetatud Eesti Selts keele ja kirjanduse tuluks tegema, kui ta tahaks endale Soome seltsi [5] eeskujuks võtta, selle asemel et nagu ahv Riia vanaaja-uurijate pilli järgi tantsida. Kui meil ei oleks noori jõudusid nagu Russow ja Malm, kes tulevikus asja isalikumalt käsile võtavad ja omal ajal vilja kannavad, siis peaks eesti keelt juba praegu kadunuks lugema. Teie armastusväärse härra onu kõige uuema kahekõne jätan ma heameelega sinnapaika [6], ainult edaspidi ei peaks ta säherduste artiklite puhul kunagi jätma peale kirjutamata motot: *„Kes muu koera saba kergitab, kui koer ise!"*, siis oleks asi korras. Tema peab silmas õpetatud keeleuurijaid, mina — eesti rahvast. Kui see rahvas kõneleb just nõnda, nagu mina kirjutan, siis ei tee esimeste lora mulle vähematki muret; ma käin oma teed ja lasen koeri haukuda!

Teie hiljutist palvet kasutatud pihkva laulude äramärkimise

kohta ei ole ma unustanud, asi seisis aga selles, et seni puudus aeg ja see näikse veel õige kaua puuduvat. Et Teile see asi Teie viimase kirja põhjal just väga tähtis ei ole, siis võib selle sobivama ajani edasi lükata. Nüüd elan ma nagu linnuke oksa peal ilma kindla asupaigata; kirjavahetus, nagu käesolev tõendab, käib öörahu arvel kasinalt edasi. Valitsevaist taudidest oleme küll tänapäevani puutumata jäänud, kuid harilikud sporaadiliselt tekkivad talvised haigusevormid esinevad niisuguses ulatuses, et arst harva puhata saab. — A b a l u u s t kuulete midagi järgmine kord, niipea kui oma viletsaid mälestusi *famuluse* [7] toetusel olen täiendanud. Ma ei tea selle kohta midagi iseäranis olulist. — Uusi rahvamuinasjutte on mulle kahelt isesuguselt poolt lubatud, Pihkva kandist ja Järvamaalt; olen sellepärast uudishimulik, kas nende hulgas leidub palju säherdust, mis mulle siiasaadik on tundmata jäänud. Üks minu [naise] õepoeg on Eestimaal koduõpetajaks [8], ta tõotas mulle kõik üles kirjutada, mis talle ümbruskonnas kõrva puutub; revident Rosenpflanzer lubas selle vaeva pihkvalaste [9] juures enda peale võtta. Kui neist ennemuistsetest juttudest ükskord midagi trükkimisele tuleb ja kui „Kalevipojast" — kui jumalad seda ettevõetud nõu toetavad! — rahvaväljaanne korraldatakse, siis tohime sõnakese rääkida eesti kirjanduse algusest. — Kõik seniilmunu on nagu Merkeli mõistatus Kotzebue nime kohta [10] — kirjanduslik rämps! Kui need vähesed rahvaliikmed, kes rahva jaoks on hakanud kirjutama, võiksid end saksa kammitsast priiks teha ja uuesti eestlasteks muutuda, siis tohiksime rahvakirjanikkude peale loota, sest praegu pead iga uudise pahaselt käest ära viskama. — Härra pastor Theol Äksist [11] on hiljuti ennekuulmata julgustükiga (kuulge, kuulge!) hakkama saanud, sest ta on oma 52. piibliloos piibli esimese värsi esimest korda õ i e t i tõlkinud. Seni palvetasid kõik kirjamehed inspireeritud võltsi piibliteksti nagu mingi evangeeliumi järgi. Vanaklassikalise ortograafia ja esiisade muude pärispattude vastu pole härra pastor Theol välja astunud; selle põhjuseks on voldiline must kuub! Nüüd elage hästi! Ikka voltimata kuues

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

Võrul, 12. veebruaril 1860.
Kell 2 hommikul.

1. *luulelise käe poolt*, s. o. Jenny Caplick'i poolt, vt. kiri 27, viide 3.

2. Beise (vt. kiri 38, viide 1) valiti surnud Tobieni asemele Õpet. E. Seltsi esimeheks 3. veebr. 1860. Beise oli sündinud Riias, sellest ka tema „lätlaseks" nimetamine.

3. Körber, Karl (1802—1883), vaimuliku sisuga raamatukeste sepitseja Tartus, aa. 1836—1859 pastor Vändras. Ta valiti Õpet. E. Seltsi sekretäriks 3. veebr. 1860. a. — Oma kirjades Õpet. E. Seltsi sekretärile E. Sachssendahlile jt. paljastab Kreutzwald mitmel puhul Körberi ja teiste sedalaadi „rahvaraamatute" sepitsemise kui rahva petmise ja spekulatsiooni. Nõnda kirjutab ta näit. ühe Körberi poolt väljaantud kalendri puhul 1850. a.: „...lõpul sooviksin ma teha tagasihoidliku märkuse, et Vändra tuntud väljapressimise ja tüssamise meetod (pastor ja köster [s. o. J. W. Jannsen] on selle peale meistrimehed!) siin otse ääretu häbematusega avalikuks tuleb ja tiitellehel nimetust „vaimulik" selle sihiga kurjasti tarvitatakse, et lihtsameelsete inimeste kaukast raha välja kiskuda. See „Vaimulik tähtraamat" pole ei kalender ega vaimukosutuse raamat, vaid silmaganähtav raharöövimine. Selle asemel, et õiglase mehe kombel lihtsameelset rahvast valgustada, püüab teda Vändra pimestusevabrik veelgi rumalamaks teha, et siis tagantjärele oma otsatus ahnuses sellest rumalusest kasu lõigata." (6. veebr. 1850.) „Kes rahva sõber on ja vaest eksiteele juhitud rahvast armastab, see pidagu hoolt ka terve vaimutoidu eest ja ärgu püüdku valesihti oma rahapunga täitmiseks kasutada, nagu seda teevad Vändra kirikuametnikud, kellele eestlaste rumalus on ainult rammusaks lüpsilehmaks, kes neid piima ja koorega varustama peab." (13. veebr. 1850.)

4. Vt. kiri 60, viide 1.

5. Kr. mõtleb Soome Kirjanduse Seltsi, asut. 1831. a.

6. Vihje Ed. Ahrensi (vt. kiri 2, viide 14) järjekordsele satiirilisele kirjutusele „Dialog zwischen zwei Freunden der Estnischen Sprache" (Dialoog kahe eesti keele sõbra vahel). Inland 1859, vg. 965—968.

7. *famulus* (lad.) — teener; Kr. mõtleb siin Võrus elavat kooliteenrit Märt Mohn'i, head eesti rahvaelu ja rahvaluule tundjat, kellelt ta palju rahvaluulelist materjali üles kirjutas.

8. Weiner, Carl (1833—?), koduõpetaja Eestimaal, hiljem, 1863. a. alates gümnaasiumiõpetaja Tartus.

9. *pihkvalaste juures*, s. o. Pihkva kubermangu eestlaste — setude juures.

10. Merkel, Garlieb (1769—1850), balti-saksa publitsist. Eriti tuntud on tema teos „Die Letten, vorzüglich im Liefland, am Ende des philosophischen Jahrhunderts" (Lätlased, eriti

Liivimaal filosoofilise sajandi lõpul). Leipzig, 1796, milles ta teravalt paljastas läti ja eesti talurahva metsikut rõhumist ja kurnamist balti mõisnikkude poolt, nõudis aadli privileegide kaotamist ja talurahva pärisorjusest vabastamist. Oma maailmavaatelise piiratuse tõttu ei kutsunud ta ometi talurahvast ennast revolutsioonilisele võitlusele, vaid ootas väljapääsu tsarismi poolt teostatavate reformide kaudu. — Kotzebue, August Fr. (1761—1819), saksa reaktsiooniline draamakirjanik ja publitsist. — Kõnesolev Merkeli „mõistatus" on tundmata.

11. Vt. kiri 57, viide 10.

63. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 19. aprillil 1860.

Väga austatud sõber!

Suure rutuga võin Teile ainult mõned read kirjutada ja loodan hiljem kõik heaks teha. Minu poiste sarlakihaigus on minu olukorda nii mõndagi segadust toonud. Minu aadress jääb endiseks, kuni ma juuni algul või mai lõpul Saksamaale ja Prantsusmaale sõidan. Kuigi ma pole Teile palju kirjutanud, on mul siiski Teiega palju tegemist olnud. Aruanne „Kalevipoja" kohta oli 30. märtsil lõpuks ometi valmis. 11. aprillil algasid koosolekud Demidovi konkursi asjus; 16. õhtul järgnes hääletamine. Sisse oli antud 40 tööd, millest 7 esitati täie auhinna saamiseks. Selle said ainult kaks: 1) Pirogovi anatoomiline atlas [1] ja 2) noore venelase Dmitrijevi tähtis töö [2]. Kolmeteistkümne koosolija häälest sai „Kalevipoeg" 11 poole preemia kasuks; seega on asi otsustatud. Kuid see avaldatakse alles mais, pärast seda kui oleme pidanud oma üldkoosoleku, mis peab komisjoni otsuse kinnitama. Kohe pärast ametlikku auhinna väljakuulutamist on Teil õigus siin oma voliniku kaudu Teile kuuluv summa 2500 rbl. paberrahas vastu võtta või paluda selle kättesaatmist postiga. Peaksin ma veel siin olema, siis korraldan selle asja mina. Minu aruanne oli küll üks hoolikamalt väljatöötatuid, ta sisaldas koos Wiedemanni omaga

keelelise külje kohta kokku 21 tihedalt kirjutatud lehekülge *in folio* [3]. Mina käsitlesin ainestikku ja andsin sissejuhatuse ning sisuülevaate. Minu uurimiste tulemused on kõigile müüdíuurijaile väga huvitavad. Minu kirjutatud aruandeosa trükin ma bülletäänis saksa keeles [4], Wiedemann koostab aga vististi juba pärast suvepuhkust üksikasjalise ülevaate „Kalevipoja" keele kohta [5]. Mulle oli see suureks kergenduseks, et ma ettekande tõttu ühes eraringis „Kalevipojaga" juba jõulust peale tegelesin. Niipea kui minu artikkel on trükist ilmunud, saate Teie äratrüki. — Tõlget on mainitud ainult üheainsa reaga, sest tal pole mingit õigust konkursist osa võtta. On ainult teatavaks tehtud see fakt, et Õpetatud Eesti Selts avaldas selle eestikeelse teose koos hr. pastor Carl Reinthali saksakeelse tõlkega. Kui ma oleksin pidanud ka tõlget käsitlema, oleks see asjale väga kahju teinud.

Kuna mul pole käepärast Teie varasemaid kirju, siis ei saa ma üksikutele punktidele vastata. [- - -]

Trükikuludeks palutud 300 rubla hõbedas ei saadud anda, sest selleks puudus raha ja et selleks oleks siin kõigepealt ilmtingimata vaja läinud ka käsikirja alles trükkimata osa [6].

Võib-olla pärast teadet, et teost Demidovi auhinnaga on austatud, „Kalevipoja" asi paremini edeneb ja leitakse raha ka rahvaliku väljaande korraldamiseks. Vahest võtab Laakmann kirjastamise enda peale, kahju ta sellest kindlasti ei saa.

Kahjuks pean ma täna katkestama ja võin lisada ainult kõige paremaid soove ning kõige südamlikumaid tervitusi.

Teie truu ja ustav

Schiefner.

1. *Pirogovi anatoomiline atlas* — „Anatomia topographica sectionibus per corpus humanum congelatum triplici directione ductis illustrata". Petropoli, 1859. Vt. kiri 21, viide 4.

2. Dmitrijev, Fjodor M. (1829—1894), jurist; Moskva ülikooli professor, hiljem Peterburi õpperingkonna kuraator ja senaator. Demidovi auhinna sai tema teos: „История судебных инстанций и гражданского аппеляционного судопроизводства от Судебника до Учреждения о Губерниях". Москва, 1859.

3. «Разбор сочинения г. Крейцвальда „Kalewipoeg, eine estnische Sage", составленный Академиками А. А. Шифнером и

Ф. И. Видеманом» ilmus teoses: «Двадцать девятое присуждение учрежденных П. Н. Демидовым наград». Санктпетербург, 1860, lk. 149—180.

4. Vt. kiri 59, viide 2.

5. Wiedemann eriuurimust „K-poja" keele kohta ei avaldanud.

6. Kõne on Demidovi kapitali summadest palutud toetusest „K-poja" väljaandmise lõpuleviimiseks, vt. kirjad 40 ja 48.

64. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 22. aprillil 1860.

Väga austatud sõber!

Teie rõõmustav läkitus 19. skp. jõudis tuule tiivul juba eile hommikul siia; võtke vastu minu kõige südamlikum tänu niihästi selle teadustuse kui ka iseäranis selle eest, et Teie lahkelt asja ennast toetasite, mis ainult seeläbi võis läbikukkumisest pääseda, et keegi sõber tal käed all hoidis. Heasoovlikkus on siin silmatorkavalt suurem kui teene, kui viimasest üleüldse juttu tohib teha. Oma joovastuses ei suuda ma Teie teadustust puhtaks tõeks võtta; ikka tükib mõte peale: kas ei ole see hiljaks jäänud aprillinali? Teiselt poolt räägite Teie asjast nii tõsiselt, et müstifikatsioon vaevalt näikse võimalik olevat, ja nõnda peangi siis uskuma, et saatus on tahtnud mulle ühel kriitilisel ajal iseäranis heasoovlik olla, kui mulle meie tütre kaasavara läbi nii mõnedki kulud tekivad, mille katmine korralistest tuludest poleks vististi teostatav olnud. Nüüd on kõik kimbatused kõrvaldatud, kui härra pastor Reinthal poolega rahule jääb ega endale lõviosa ei nõua. Omapärane on see märkus, mis ta o l e v a t teinud: ilma sak. else ümberpanekuta oleks vaevalt keegi „Kalevipojast" midagi kuulda saanud. Peaks ta tõesti nõnda tähendanud olema — milles ma väga kahtlen — siis tunneks ta end raskelt petetud, kui ta avaldatud hindamisest näeb, et tõlkest on ainult möödaminnes juttu. Minule on ta alati seletanud, et tema asuvat m a d a l a -

m a l kohal ja üksnes minu päikese kiired heitvat temale sära. Viimastest esimehe-valimistest saadik on meievaheline ilm väga jahedaks läinud [1]. Ta tegi hakatuses Beise ja Körberi vastu opositsiooni kaasa, küsis minult, kas ta võib minu toetusega arvestada, kui nad oma opositsiooni-erakonnaga järgmisel koosolekul sõjakäiku alustavad. Mina vastasin seepeale, et oleks lausa naeruväärne, kui mina kui Seltsi väljaspool elav ja pealegi veel auliige end Seltsi sisemistesse asjadesse segaksin; küll aga paistvat mulle imelik see asjalugu, et ühe eesti seltsi esimeheks on jällegi l ä t l a n e ja selle sekretäriks poolhull valitud, — lühidalt, need olid ligikaudu needsamad märkused, mis ma tol korral Teiegi ees kuuldavale tõin. R[einthalil] polnud midagi rutulisemat teha, kui kirja kättesaamisel minu märkused pakilt-palavalt Beisele ette kanda. Kui ma temalt selle keelepeksu kohta aru pärisin, salgas ta asja sootuks maha, tagantjärele aga tunnistas üles, et ta olevat küll Beisele midagi säherdust n e l j a silma all teadustanud, seejuures minu nime mitte nimetanud, vaid üksnes öelnud, seda olevat kirjutanud keegi auväärne liige. „Kui aga Beise Teie nime teada sai," lõpetab ta väga naiivselt, „siis arvan, et see pidi tulema Peterburist, kus Teie mitme isikuga kirjavahetuses olete ja vahest samalaadilise märkuse tegite." Sellest kirjavahetusest peale on tekkinud seisak; kuidas 5. vihu trükkimine edeneb, sellest ei kuule ma sõnagi, niisama vähe ka tema tõlkimisest.

Mis puutub „Kalevipoja" tulevasesse rahvaväljaandesse, siis ei saa selle kohta veel kindlat otsust anda. Laakmannil on liiga vähe raha, et kirjastamise riisikot enda kanda võtta, ilmalapsena leiaks „Kalevipoeg" auvaimulikkude seisuselt niisama vähe toetust kui palvemaja-eestseisjatelt, seevastu saaks talle nii mõneltki poolt osaks kahtlustamisi ja süüdistamisi. Tohiks veel aastakümneid minna, enne kui rahvas ise rohkem täisealiseks saab. Sellepärast pole mul ka himu asuda eestlaste hulgas ettetellimisi koguma, mida mulle mõned sõbrad on soovitanud. Aeg toob arutust, jäägu siis asi tuleviku hooleks.

Siin on Teile kogu minu napp saak *labaluu* kohta tehtud uurimistest. Virumaal on seda varemalt kasutatud viinapudeli aluseks, mille põhjal nõid pidi tundmatu varga näo kindlaks tegema. Teistegi sääraste operatsioonide puhul, kus põletatud viin osa etendas, olevat säherdust pudelialust katse tagajärje tõhusamaks tegemiseks tarvitatud. Edasi teatatakse mulle, et

mõnede luumurrete puhul tarvitatakse labaluud sidumise juures, kas lihtsalt lahaseks või mõneks muuks otstarbeks, seda ei teadnud inimesed öelda. Niisama vähe tean ma järgmise talituseviisi kohta öelda, kas see on paljas mängimine või on tal mingi prohvetlik tähendus. Paku sisse lüüakse kirves, nii et kirve silm oleks rõhtloodis. Sellele kinnitatakse õlekõrrest tugede abil oma *spinaga* [2] allapoole pööratud labaluu, nii et ülespoole pööratud sisemine pind moodustab taldriku; sellel taldrikul on muna. Labaluu pihta lüüakse nahklabakuga, ja vigur seisab selles, et katse õnnestumiseks tuleb osake õhukesest luust kirve äärel nõnda ära murda, et muna katki ei läheks. Harilikult lüüakse ka muna katki, kuid mul on meeles ka mõned näited, kus katse õnnestus ja muna seejuures katki ei tehtud.

Soovimisega, et Teie armsad lapsed sarlakist ja selle sagedasti kurjadest järelhaigustest õnnelikult jagu saaksid, usaldab ennast Teie edaspidisele heatahtlikkusele

Teie

tänumeelselt kõige ustavam

Kreutzwald.

P. S.

Kui varandust kord vastu võtta võib, siis teeksite mulle suure heateo, kui selle töö vaeva enda peale võtaksite, minule aga enne lahkelt teataksite, kas nõutav volikiri tuleb kirjutada liht- või tempelpaberile ja kas on vaja harilikku atestaati volitaja autentsuse kohta.

1. Küsimus on Õpetatud Eesti Seltsi (vt. kiri 3, viide 9) esimehe valimisest, vt. kirjad 61 ja 62.

2. *spina* (lad.) — okas; selgroog; siin: (labaluu) seljapool, kumer harjapool.

65. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 10. mail 1860.

Väga austatud sõber!

Teie poolt teatatud hr. v. Wahl, kes Teie ümbrusest Viljandimaale üle asub, ei saanud siin leiduvat varandust paraku veel vastu võtta, sest maksmine ei toimu enne preemiate väljakuulutamist. Kahjuks ei saa ma Teile täna veel teatada, millal see toimub, loodetavasti aga veel enne nelja nädala möödumist. Niipea kui ma lähemalt kuulen, kirjutan Teile otsekohe ja teatan, missugune peaks olema volitus.

Kuueteistkümnendal saabub Tallinnast siia Russow; nagu ta kirjutab, olevat muinasjuttude esimene vihk nüüd valmis trükitud, ja tahab selle kaasa võtta [1]. Kahekümnendal on tema pulmad preili Taubenheimiga.

On väga rõõmustav, et Demidovi preemia Teie olukorda kergendab; ma tahaksin väga juhust kasutada, et õnnitleda Teid tütre eelseisva abieluühenduse puhul, kuigi Te unustasite mulle tulevase abikaasa nime nimetamast. Ma kahetsen ainult kõigest südamest, et peate poole pastorile loovutama [2]. Võib-olla oleks võimalik teos pärast lõpetamist veel kord esitada ja siis võiks ju ikka nõnda korraldada, et kui õnn veel kord vastu naeratab, Teie preemia jagamatult taskusse pistate.

Ma usun, et Karell rõõmustab kõigest südamest [3], kui teada saab, et „Kalevipoega" nii õnnelikult on tunnustatud.

Beise pole pärast presidendiks nimetamist mulle kirjutanud. Ta näib väga tundlik olevat. Kuid midagi pole parata. Ma tahan oma südamevalu kannatlikult taluda.

Täna pean ma nende väheste ridadega lõpetama. Südamlikke tervitusi ja paremaid soove Teie

truult ja ustavalt

A. Schiefnerilt.

Ma ei sõida siit enne 1./13. juunit Saksamaale jne. [- - -]

1. S. o. Kr-i „Eesti-rahva Ennemuistsed jutud ja Vanad laulud“ 1. vihk, vt. kiri 49, viide 7.

2. S. o. „K-poja“ saksa keelde tõlkijale C. Reinthalile, vt. kiri 15, viide 1.

3. Vt. kiri 28, viide 2.

66. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 17. mail 1860.

Väga austatud sõber!

Tänades Teid minu tütrele saadetud lahke õnnesoovi eest, palun ühtlasi vabandust, kui olen unustanud Teile teadustada oma tulevase väimehe nime: Emil Kercoff [1], selle K[ercoffi] noorem vend, kes Teid mullu sügisel minu kirjaga külastas. [- - -]

Teie märkuse puhul, nagu võiks vahest korda minna „Kalevipoega“ veel üheks võistluseks salakaubana sisse poetada, lubage ette tuua vanasõna: Sina ei pea jumalat katsuma! Ma arvan, et me jääme rahule sellega, mis käes on.

Lootuses eelseisvaid ridu enne 20. Teie käes näha, palun juurdelisatud sedelike härra Russowile tema pulmaõhtul kätte mängida lasta. Selle sisuks on nali!

Teid tervitab sõbralikult

Teie kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Kercoff, E. — prantsuse keele õpetaja Võrus.

67. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 3. juunil 1860.

Väga austatud sõber!

Homme läheb sõit voogavale merele. Täna sain trükikojast ligipandu ja ei või seda enam siia jätta. Nagu mulle täna öeldi, saadetakse Teile raha neil päevil. Ta on juba Teie arvele kantud.

Rohkesti südamlikke soove Teie preili tütre pruudikssaamise puhul.

Tallinnas, kus ma olin 28.—30. maini, nägin Neusi [1]. Russow pidas 20. pulmi ja sõitis 31. koju. Ma pole teda pärast 20. näinud. Nüüd südamlikke tervisi

Teie ustavalt

Schiefnerilt.

Kui raha ei peaks 10 päeva pärast Teil käes olema, siis kirjutage Böhtlingk'ile [2] ja paluge teda tagant kihutada.

1. Neus, vt. kiri 1, viide 9.
2. Böhtlingk, vt. kiri 30, viide 6.

68. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 4. oktoobril 1860.

Väga austatud sõber!

Pean oma kohuseks Teile teatada, et olen jälle Neeva ja mitte enam prantslaste jõe ääres, mille kallastel aga samuti „Kalevipoega" tuntakse. See on nimelt keegi härra Michelant [1], kes teda lähemalt uurib ja tema üle ka kirjutab. See mees on ka vana-prantsuse luuletoste väljaandja ning kõne-

leb — saksa keelt. Minu kirjutuse „Kalevipoja" kohta sai minu käest mitte ainult Jac. Grimm [2], vaid ka Ludwig Uhland [3], keda ma Tübingenis külastasin. Peale selle sai veel terve hulk õpetlasi: Kuhn [4], Gosche [5], Mannhardt [6], Weber [7] Berliinis, Pott [8] Halles, Brockhaus [9] Leipzigis, Schleicher [10] Jenas, Benfey [11] Göttingenis, Roth [12] ja Holland [13] Tübingenis. Saksamaal jagasin ma umbes 20 eksemplari. Siia tagasi pööranud, puuduvad mul niihästi kui igasugused teated Teie kohta.

[- - -]

Leppige täna selle vähesega. Ainult seda tohiksin vahest Teilt teada saada, missugused „Kalevipoja" lood on dr. Schultz saksa keelde tõlkinud.

Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Michelant, Henri-Victor (1811—?), Pariisi „Bibliothèque Nationale'i" raamatukoguhoidja; tema võimalik kirjutus „K-poja" kohta on tundmata.

2. Grimm, vt. kiri 2, viide 7.

3. Uhland, Ludwig (1787—1862), saksa luuletaja; tema tööde tõlkeid leidub ka Kr-i „Viru lauliku lauludes".

4. Kuhn, vt. kiri 2, viide 5.

5. Gosche, Richard (1824—1889), saksa kirjandusajaloolane.

6. Mannhardt, Johann W. (1831—1880), saksa mütoloogia uurija.

7. Weber, Albrecht (1825—1901), sanskriti jt. idamaa keelte uurija; Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige.

8. Pott, August Fr. (1802—1887), saksa keeleteadlane; Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige.

9. Brockhaus, Hermann (1806—1877), silmapaistev idamaa keelte uurija.

10. Schleicher, August (1821—1868), silmapaistev saksa keeleteadlane; Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige.

11. Benfey, Theodor (1809—1881), saksa keeleteadlane.

12. Roth, vt. kiri 2, viide 6.

13. Holland, Wilhelm L. (1822—1891), saksa keeleteadlane.

69. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 7. oktoobril 1860.

Väga austatud sõber!

Südamlik tänu Teie sõbraliku elumärgi eest. Jumalale tänu, et olete jälle Neeva kaldal ja — meile kättesaadav. Teie eelviimased read sain ma koos Teie artikliga „Kalevipoja" kohta [1], millest ma näen, kui suure armastusega Teie minu lapse oma hoole alla võtsite ja oma lahke vahetalitusega talle auhinna nõutasite. Novembris pidavat järgmine vihk, 14.—16. lugu ilmuma. Kui Te seda näete, siis tunnete loodetavasti ära, kas kõik on Reinthalilt või on mõni muu käsi kaasa soperdanud. Viimane vihk ei too lootust mööda enam midagi reinthallikku, meie vahel on nüüd kõik lõpetatud. Augustis oli siin dr. Schultz [2], kus ta mulle mitmesuguseid pärle oma tõlkest esitas, millest mõned olid väga õnnestunud, teised äpardanud. Ta rääkis kogu teose u u e s t tõlkest, kuid ma ei tahaks sellesse enne uskuda, kui olen seda oma silmaga näinud. Vahepeal oli mul raske aeg üle elada, ma olin üle kolme kuu raskesti haige; 25. septembrist peale olen küll katseks oma hospidali jälle üle võtnud, kuid on teadmata, kui kaua ma seda veel jaksan edasi juhatada, jõud on tublisti kurnatud. Erapraksisega ei saa ma üldse veel tegemist teha, see käiks mul üle jõu. Dr. Karelli nõuandel alustasin täna piimaravi, mis mind järjekindla näljutamisega kas jalule paneb või Võru liiva matab! — [- - -] Minu tütar sõitis eile nädala eest Peterburi ja kui ta täna õhtul tagasi ei jõua, siis tuleb ta ka Teile külasse. Kuna ma tema ärasõidul ei teadnud, kas Teie või Teie perekond seal on, siis pidi mu tütar seda selgitama. Oma suure rutuga kirjutatud sõnumikus 2. skp. teatab ta mulle ainult, et on kõnelnud Karelli ja Hirschiga, muidu ei nimeta ta ühtki tuttavat. Oma pika haiguse tõttu olen maailmaga kõik sidemed kaotanud, isegi Tallinnast pole mingeid sõnumeid. Russow näikse ilusa noore naise juures oma mesinädalad mesikuudeks pikendanud olevat, kuna vana Neus võib-olla ei saa oma nõrga nägemiseorgani tõttu kirjutada.

Härra ekspastor Reinthalile maksin Demidovi preemiast 300 rubla ja jätsin lõviosa endale; ta näikse aga selle üle nii maruvihane olevat, et pole mulle isegi ainsa reaga raha kättesaamisest teatanud. Ma hoidsin oma postikviitungi alles, seega ei või ta kättesaamist maha salata. Ma pidasin nõu täiesti erapooletute õiglaste meestega, kes ühel häälel asusid seisupaigale, et R[einthalil] pole mingit õiguslikku alust preemia peale nõudmisi esitada, seega oleks see minu vastutulelikkus, kui osa temale annan.

Kui kord jälle tööst vaba silmapilgu leiate, siis saatke lahkeid ridu meelelahutuseks vaesele haigele, kellele kirjutamine on väga raskeks muutunud.

Teie

tänulikult kõigiti sõnakuulelik

Kreutzwald.

1. Vt. kiri 59, viide 2.
2. Schultz-Bertram, vt. kiri 2, viide 16.

70. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 28. oktoobril 1860 [1].

Väga austatud sõber!

Saadan Teile suure rutuga Tehnoloogia Instituudi õppekava mõlemasse alamasse klassi vastuvõtmise kohta, vastu võetakse ka kolmandasse [2]. Juba kaks aastat on olemas väljavaade uuele õppekavale. Kursus algab augustis. Otsene vastuvõtt kuuendasse klassi ei pidavat võimalik olema. Kuigi see kõik on mul hangitud ühe tuttava käest, kes teenib Tehnoloogia Instituudis, pean ma samast allikast lisama, et asjad võivad seal varsti sootu teiseks kujuneda. Kui peaksin prof.

Hisch'iga kokku saama, kes seal ametis on, siis loodan ma Teile rohkem teatada. Kõigeks muuks pole mul täna kahjuks üldse aega, sest pean kirja ruttu kantseleisse viima. Kõige südamlikumate tervituste ja paremate soovidega

Teie truu ja ustav

Schiefner.

1. Siit vahepealt puudub vähemalt üks Kr-i kiri Sch-ile, mis tundmata.

2. Küsimus on Kr-i poja Alexise (1845—1910) Tehnoloogia Instituuti astumisest.

71. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 17. novembril 1860 [1].

Väga austatud sõber!

[- - -]

Ma oleksin pidanud juba ammu Teile kirjutama. Ainult ma ei tea, kuhu mu aeg kaob. Kuigi naine ja lapsed on minust kaugel, pole mul siiski rohkem aega jäänud, kuna mind teisal rohkem koormatakse ja mul igasuguseid suvel tegemata jäänud asju tasa teha tuleb.

Et ma oma „Kalevipoja"-kirjutuse venekeelse tõlkega ennast vaevanud olen [2], sellest on Teile vist kindlasti Teie tütar juba teatanud, kellele ma siin sain kahjuks vähem kasulik olla, kui oleksin soovinud. Vahepeal leidsin ühe Kalevipoja jälje ka kaugelt Siberist, kus ta kui õige väljasaadetu oma päevi veedab, nimelt ühes retsensioonis Ilja Murometsi laulude kohta, kus kaasaegsete kangelaste seas esineb ka keegi Колыван сын Иванович. Need laulud on ühe Altai vabriku tööliste hulgas üles tähendatud, töölised on aga enamasti Euroopa-Venemaa põhjapoolsetest kubermangudest pärit. Lähemal ajal hakatakse vististi meie Kalevipojast ka Seine'i

kaldal rääkima. Neil päevil saadan ühe eksemplari oma tööst hr. Élie Reclus'le [3], kes „Revue Germanique'i" juures töötab, mille juulikuu vihus ta minu Minussinski kangelaslugusid arvustas.

Peatselt oleme kõik suurtel matustel. Vaene 25-aastane „Inland" kantakse kalmistule [4]. Hoolimata ajakirja ja üksikute toimetuste kõigist puudustest on see ikkagi halb ajamärk, et kõik sellisest Balti provintside keskorganist tagasi tõmbuvad. Kuulsin kedagi Tartu meest siin isegi kinnitavat, et see määrib end, kes „Inlandile" midagi saadab. See on valesti rakendatud kõrkus, mida ma küllalt kahetseda ei suuda. Kuid arvatavasti ei seisa see mees üksi, vaid tal on veel õige palju mõttevendi. Emajõe kaldal peab nii mõnigi asi selle sõna mitmes tähenduses mäda olema.

Meie ühiste tuttavate kohta oleks mul õige vähe teatada. Karell reisib välismaale, nagu siin ajaleht teatab. Ka Russowist ei tea ma midagi. Niisugused põuased ajad pole meeltmööda. Võib-olla muutub asi paremaks ja siis kirjutan ma jälle. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie truu ja ustav

Schiefner.

1. Siit vahepealt puudub üks Kr-i kiri 11. nov. 1860. a., mis pole säilinud.

2. Vt. kiri 63, viide 3.

3. Reclus, Élie (1827—1904), prantsuse anarhist; koos M. A. Bakunini (1814—1876) ja oma venna Elisée'ga (1830—1905), kes oli I Internatsionaali liige, kuulus ta rahvusvahelise anarhistliku „Sotsialistliku Demokraatia Alliansi" (Alliance de la Démocratie Socialiste) asutajate hulka. — Kas Élie R. ka mõne kirjutuse „K-poja" kohta avaldas, on teadmata.

4. Inland, vt. kiri 7, viide 3.

Võrul, 22. novembril 1860.

Väga austatud sõber!

Südamlik ja otsekohene tänu Teie sõbraliku kirja eest 18. skp., mis üleeile siia jõudis [- - -]

Täna hommikul sain raamatuköitjalt „Kalevipoja" 5. vihu neli esimest eksemplari, mis täna akadeemia aadressil Teie poole teele lähevad. Palun kolm kokkuliimitud eksemplari lahkelt härra dr. Enghoffile edasi toimetada [1]. Härra Wiedemannile saadan ma ühe eksemplari, niipea kui minu kliistrikuningas ülejäänud ära brošeerida on jõudnud. 17. loost oli mul mineval nädalal esimene poogen siin korrektuuri tegemiseks; tagasundimisest, et trükkimise jätkamist võimalikult kiirustada, ei tule puudust, kuid vaevalt lõpetatakse trükkimine enne kui aasta pärast, sest ikka juhtub teisi pakilisemaid töid vahele. Eestikeelse teksti rahvaväljaandeks pole mingisuguseid väljavaateid. Töö saaks 16 poognat suur, kui teda, nagu soome „Kalevala", igale leheküljele kaks veergu trükitaks. 1000 eks. suuruselt trükilt nõuab Laakmann ühe poogna paberi ja lao eest 19 rbl., seega 300 rbl. trüki eest. Teise raskuse tekitaks Tartu tsensuur; ta kustutaks paljugi maha, niipea kui „Kalevipoeg" peab eestlaste kätte minema. Sel puhul, kui ettevõte kord teoks saab, tuleks katsuda, kas kõrgema tsensuurivalitsuse kaudu ei saaks Tartu kitsarinnalisust natuke avaramaks muuta. Kui Te juhtumisi peaksite Soome kirjutama, oleks mulle armas, kui sealt küsite: kui palju seal ühe trükipoogna eest nõutakse? Mõni aasta tagasi, kui kadunud Sachssendahl Helsingist järele päris [2], olevat sealne raamatutrükkija 1200 eks. suuruse trüki puhul nõudnud ainult 15 rbl. poognalt. Kui praegused hinnad niisamasugused on, siis oleks väga tulus Soomes trükkida lasta, kus ka tsensuur vabam on.

Oma leinalindi-tellimise „Inlandi" matusteks võite jälle tühistada. Eelviimases siiajõudnud numbris kuulutatakse jälle lehe tuleval aastal ilmumisest jeenalase Heinrich Eisenschmidti toimetusel [3]. Varemalt väga tubli mees, viimastel aastatel aga raskete haiguste tõttu vaimu ja ihu poolest murtuna on vae-

valt veel vari oma endisest olemisest; siiski loodan ma, et ta oma eelkäijast härra B[eisest] taha ei jää, kui talle teiselt poolt natuke tuge pakutakse. Kuidas meeldib Teile Schirreni seletus „Inlandis“ [4]? See on — süüdistus protokolli võltsimises. Härra Beisel on muidu kombeks kõike toimetusele saadetut ühe kastmega vürtsida; seda rohkem peab silma torkama, et ta siin ühtki õigustavat sõna ega vabandust ei leia, kus ta veel nii suurel määral osaline on.

Südamliku tervitusega

Teie

tänulikult kõige ustavam

Kreutzwald.

P. S.

Lugu XVI, v. 719—728

„Sulevipoeg pajatama“ jne.[5]

See paha nali pole pärit muinasloost, vaid väljaandjalt ja käib ühe rikka metsamõisa omaniku kohta, kes oma talupoegadele tõesti ainult ü h e sülla puid annab; muu tuleb neil kas osta või varastada!

1. Enghoff, vt. kiri 46, viide 1.

2. S a c h s s e n d a h l, Emil (1814—1856), arst Tartus. Oli Õpetatud Eesti Seltsi sekretär aa. 1843—1856. Ajas peale Faehlmanni surma (1850) agaralt „K-poja“ koostamise ja väljaandmise asju. Kr-i kirjad temale avaldatakse edaspidi.

3. E i s e n s c h m i d t, Heinrich, 1835. a. alates õpetaja Võrus Krümmeri kasvatusasutuses, hiljem lühikest aega ka „Inlandi“ toimetaja. Andis 1860. a. välja üsna huvitavad mälestused, mis aitavad valgustada Kreutzwaldi-aegse Võru elu ja olu: „Erinnerungen aus der Krümmerschen Anstalt und aus des Verfassers eigner Schulzeit“ (Mälestusi Krümmeri asutusest ja autori oma kooliajast).

4. S c h i r r e n, Carl (1826—1910), reaktsiooniline balti-saksa ajaloolane ja Baltimaade „erikorra“ ning mõisnikkude privileegide eest võitleja. Tartu ülikooli professor 1858—1869 ja Õpet. Eesti Seltsi (vt. kiri 3, viide 9) esimees 1861—1864, kus tema algatusel Seltsi tegevusele anti järsult rahvavaenulik suund. — Schirreni õiendus Õpet. E. Seltsi 2. nov. 1860. a. koos-

oleku kirjelduse kohta ilmus Inland 1860, vg. 838, milles ta protesteerib oma ettekande ebaõige refereerimise vastu „Inlandi" toimetaja Beise (vt. kiri 38, viide 1) poolt.

5. „Kalevipoeg", lugu XVI, värsid 719—728:

Sulevipoeg pajatama:
Kurat võtku tulekünka,
Kust ei kasu kellelegi!
Kodu võiks ta rehekütjaks,
Saunameestel küljesoojaks
Mitmes kohas mõnus olla,
Kus üks süld ehk pere kohta
Armu pärast annetakse.
Praegu pole paremat mul:
Pistan piibu põlema.

Nõnda iseloomustab Sulevipoeg Sädemete saare tulemäge.

73. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 29. novembril 1860.

Väga austatud sõber!

[- - -]

Teie poolt saadetud „Kalevipoja" eksemplarid pole veel pärale jõudnud, peaksid aga täna või homme tulema. Ma toimetan nad ettekirjutuse kohaselt otsekohe edasi.

Europäus [1] andis mulle nõu Aschan'ilt [2] Kuopios järele pärida, sest et see tohiks teistest odavam olla. Ma teen seda peatselt; helsinglased näivad rohkem oma kasusid silmas pidavat. Kuid võib-olla veelgi odavamalt saaks asja Saksamaal õiendada.

Ajapuuduse tõttu pean ma täna nii lakooniline olema. Ma tahtsin aga ennemini lakooniline olla kui Teid liiga kaua vastust oodata lasta.

Kõige paremate soovidega

Teie truu ja ustav

Schiefner.

Praegu just jõudis pärale Ahlqvisti kingitus Teile: „Säkeniä", kokous runoutta A. Oksaselta. Ensimäinen parvi [3]. Ma saadan selle lähemal ajal Teile edasi.

1. Europaeus, vt. kiri 1, viide 7.

2. Aschan, P., trükikoja-omanik Kuopios (Soomes), kelle juures ka „K-poja" nn. rahvaväljaanne lõpuks 1862. a. trükiti; vt. ka kiri 77.

3. Ahlqvist, vt. kiri 7, viide 10. — Tema A. Oksanen'i nime all avaldatud luuletuskogu „Sädemeid. Esimene parv" ilmus 1860. a.

74. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 16. detsembril 1860.

Väga austatud sõber!

Teie lahke sõnumiku eest 29. novembrist olen ma Teile vastuse ja ühtlasi südamliku tänu kauaks võlgu jäänud, mille peasüüdlaseks on osalt tööd-talitused, osalt minu ikka veel põdur keha. Lugu E. Kercoffiga on veidi kentsakas ja näitab ühtlasi vendade-vahelist intriigi, mis kogunisti vennalik pole. [- - -] Minu tütar otsustas sellepärast oma vahekorra E. K[ercoffiga] lõpetada, otsus, mille ma kõigest südamest heaks kiidan. Kui kellelegi praetud tuvid suhu lendavad, see aga liiga flegmaatiline on, et lõuapärasid liigutada, siis on ta näljasurma ära teeninud. Minu tütrel on silmanähtavalt parem see vahekord praegu lõpetada, kui et olla sunnitud astuma see samm hiljem raskemates oludes. Ta on küllalt haritud, et võib ilma meheta igal pool endale elujärge soetada, sellepärast tahab ta selleks ajaks, kui vend Tehnoloogia Instituudis õpib, residentsis guvernandi koha võtta, nii et tal seega on alati võimalus vilumata poisi järele vaadata, et see laias maailmas hukka ei lähe. Mõlemad lapsed ripuvad

säherduse armastusega teineteise küljes, et ma selles päris kindel olen, et meheks saanud vend hiljem vananeva õe heameelega oma majasse võtab, kui jumal pojale elujärje kingib, kust ta oma leiba saab.

Nende sõnumitega peate täna rahul olema, kirjutamine muutub mulle õige raskeks. Tänane post toob Teile teise „Kalevipoja"-saadetuse, kui esimene on kaduma läinud, ainult ma palun sellest lahkesti teatada, et võiksin postil kära tõsta; juhtumisi lasksin ma eelviimase paki 3 rbl. eest kindlustada, seega peab kroonu selle kahju tasa tegema, nagu minagi ei jäta Teile uusi eksemplare järele saatmata. Tänases pakis on üks eksemplar Wiedemannile ja kaks dr. Enghoffile, mida võtke lahkesti talle kätte toimetada. Helsingisse ja Tallinna saatsin ma otse, et Teid mitte tülitada. Kui Teie järgmine kord härra Ahlqvistile kirjutate, siis tänage teda südamest minu nimel kenade luuletuste eest; ma olin oma haigevoodis neli päeva tema luulega ametis ja mul oli õnne mõned luuletused dešifreerida; lähemal vabal ajal tahan jätkata. Soome kasvab meil vägevalt üle pea, seal murrab kirjandus endale uut teed, kuna meil valitseb ainult kõdunemine.

Südamliku tervitusega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

75. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 19. detsembril 1860.

Väga austatud sõber!

Teie armas kiri 16. detsembrist jõudis täna pärale ja ma tõttan seda vastama, et üht pattu heaks teha. Minu kohus oleks olnud Teile kirjutada kohe pärast „Kalevipoja" viienda ande esimeste eksemplaride kättesaamist, et teatada nende õnnelikust päralejõudmisest ja Teid südamest tänada. Need eksemplarid jõudsid aga siia või vähemalt minu kätte 3. det-

sembril, nii et mul oli parajasti aega saata kinnikleebitud eksemplarid dr. Enghoffile, kes samal õhtul dr. Karelli pidi jaama saatma, sest Karell alustas sel päeval oma välismaareisi. Ma nägin teda ennast just siis postil, kui ma oma viimast kirja Teile sinna viisin. Ta rääkis mulle, et tal on 11-kuine puhkus, ja ta oli ülitänulik armulikkuse eest, millega keiserlik perekond teda oli kohelnud. Nagu ma eile kuulsin, saab ta 4000 rbl. hõbedas pensioni ja hoiab eluajaks alal oma korteri Anitškovi palee juures asuvas majas. Ta ütles mulle, et ta kirjutab Teile või laseb kirjutada [1], mida te peaksite endaga või oma kehaga peale hakkama, et jõudu juurde saada. Kuid ma ei saanud temaga kuigi kaua rääkida, sest me pidime oma asju ajama. Siiski teatasin ma talle, et ta saab oma „Kalevipoja" eksemplari tõenäoliselt veel enne ärasõitu kätte.

Üks põhjus, mispärast ma ka veel oma vastusega ei rutanud, oli see, et ma tahtsin enne trükikojaomanik Aschanilt Kuopios teateid saada. Teda kujutati mulle kui kõige odavamat. Kahjuks kirjutasin ma talle hiljem, kui õige oli. [- - -]

Vististi jõuab Teie „Kalevipoja"-saadetus juba lähemail päevil kohale; kuid ma teatan kättesaamisest Teile alles siis, kui ma Kuopiost kirja saan. Ahlqvistile loodan ma peatselt kirjutada võivat. Ma olen talle ühe kirja võlgu.

Ma kavatsen „Inlandile" väikese artikli „Kalevipoja" kohta saata, kuid praegu pole mul veel selge, millal ma nii kaugele jõuan [2]. Vähemalt mina jään „Inlandile" truuks. Ma ei tea, kas ma Teile juba olen kirjutanud, et ma ühe eksemplari Russowi poolt trükki toimetatud eesti muinasjutte [3] andsin Berliinis vanale Grimmile [4], kes selle üle väga rõõmus oli. Südamliku tervitusega jõulupühadeks ja palvega tervitada minu poolt Teie kalleid omakseid

Teie truu ja ustav

A. Schiefner.

1. Kr-i ja Karelli kirjavahetus pole säilinud.
2. See Sch-i kirjutus on tundmata.
3. Vt. kiri 49, viide 7, ja 28, viide 3.
4. Grimm, vt. kiri 2, viide 7.

76. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 3. jaanuaril 1861.

Väga austatud sõber!

Pakike „Kalevipoegadega" jõudis juba kohale ja on juba Wiedemannile ja Enghoffile edasi saadetud. Viimaks jõudis pärale ka Aschani kiri Kuopiost. 1000 eksemplari trükkimine maksab 9 rbl. 50 kop. poognalt; korrektuur 50 kop., kokku 10 rbl. Paberi hind, kui ta peab olema niisugune nagu minu „Kalevala" saksakeelsel tõlkel, on 2 rbl. riis [1], nimelt Kuopios; siin on ta võib-olla veelgi odavam. Leisika [2] vedu maksab suvel Peterburini 5 kop. hõbedat, üks puud seega 10 kop. hõbedat. Aschan, kes on Kuopio gümnaasiumi lektor, s. o. ülemõpetaja, laskis ka veel trükiproovi teha, mille ma siia juurde lisan. Ka palub ta teda tellimisega austada [3].

Täna kirjutan ma rutuga ja jõuan ainult veel südamlikke tervitusi uueks aastaks lisada.

Kõige paremate soovidega

Teie ustav

Schiefner.

1. *riis* — 480 poognat paberit.
2. *leisik* — 20 naela, s. o. umb. 8 kg.
3. Vt. kiri 73, viide 2.

77. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[10. I 1861 [1].]

Väga austatud sõber!

Teie sõbralikkude sõnumikkude eest 19. detsembrist ja 3. jaanuarist olen ikka veel tänu ja vastuse võlgu; viimasest

võlast tahan täna end vabaks päästa, esimeses punktis jään igavesti Teie võlglaseks. Soomlase nõudmised [2] leian ma väga vastuvõetavad olevat; kui trükkimisest kord asja saab, siis tuleks see igatahes Soomes läbi viia. Kasuahnusest luuakse igal pool miljoniliste kapitalidega aktsiaseltsisid; sellele mõeldes tuleb kord katset teha, kas ei saaks niisamasugust ettevõtet asutada ka i l m a kasuta, jah, kogunisti pisukese kahjuga. Pentsikult loomuvastane plaan on järgmine: 60 aktsiat à 5 rbl. kataksid trükkimise- ja köitmisekulud; see, kes patriotismusest aetuna aktsia tellib, loobub aastasest intressist 25 kop. suuruses ja jääb rahule sellega, et paari aasta pärast oma sissemakstud raha tagasi saab. Niipea kui teos müügile läheb, tehakse esimese aasta lõpul läbimüügi kokkuvõte ja selle ulatuses kustutatakse loosimise teel aktsiad. Kel nõnda palju õnne on, et loos juba esimesel aastal tema aktsiale langeb, pääseb 25 kop. suuruse kaotusega; kes kauem ootavad, kaotavad enam, sest nende kapital puhkab võib-olla kaks kuni kolm aastat ilma protsentideta. Peaks see kapitalistidele liialt raske koorem olema, siis võiks ehk raamatut hiljem paari kopika võrra kallimalt müüa ja see lisasissetulek intressideks arvata. Või valida järgmine väljapääs: trükkimise ajal kogutakse ettetellijaid, kes saavad raamatu omahinnaga, kuna pärastised ostjad maksavad mõne kopika rohkem; see oleks nagu müüjatele tehtav hinnaalandus. Mina ise võtaksin ettevõttest osa viie aktsiaga, ka mõned minu siinsed sõbrad ja headsoovijad aitaksid oma veeringuga kaasa. Peaks plaanil õnne olema Teie heakskiitmist leida, siis oleks asja realiseerimine minu esimeseks mureks. Ka dr. Hirschile on sellest teatatud [3]; tahame kuulatada, kuidas kellad lööma hakkavad. Kui arvata, et esimesel aastal oleks sissetulek üksnes 50 rbl., piisaks sellest summast 10 aktsionärile tasumiseks. Leiab raamat rahva seas poolehoidu, võiks nimetatud summa suurenemist kahe- või kolmekordseks arvestada; kolme või kõige rohkem nelja aasta jooksul peaksid kõik aktsiad kustutatud olema.

See, mis Te oma 19. detsembri sõnumikus dr. Karelli kohta teatasite [4], huvitas mind väga; meil arvati üldiselt teadvat, nagu oleks K[arell] mittearmulikult t e e n i s t u s e s t v a b a s t a t u d, sest ta ei olevat kadunud keisrinna haigust mitte ära tundnud ja võõriti arstinud. Kui K[arell] tõesti niisugust pensioni saab, nagu Teie kuulnud olete, siis saab ta

ilma ametikohatagi elada. Dr. Hirsch, kes K[arelli] ülesandel mulle mõned arstlikud nõuanded minu põdura keha jaoks saatis, ei lausunud sõnagi K[arelli] seisukorra kohta. Teie kuulmist mööda jäävat K[arellile] tema senine korter elupäevadeks; see annab iseäranis suurest armust tunnistust. „Kalevipoja" eksemplari ei saanud ma talle läkitada, sest ma ei teadnud, et ta sel ajal veel Peterburis oli. Ta saadab oma puhkeaja mõnusalt Šveitsis mööda ja tal poleks aega *„isamaa lori"* kuulata.

Kas dr. Bertrami „Montagsblatt'ist" [5] sai asja või jõudis see proovinumbriga oma elueesmärgile? Oleme tänavu täiesti ilma residentsi ametlikkude uudisteta, sest ajalehte enam ei tellita. Bertrami ettevõte juba kaua ei kesta, tal pole selleks püsivust.

Elage hästi, olge südamlikult tervitatud.

Teie ustav

Kreutzwald.

Võrul,
10. jaanuaril 1861.

P. S.

Härra Russow [6] on minu jaoks surnud, tema roosilisest abielupõlvest peale on kõik sõnumid ära jäänud.

1. Kreutzwald on käesoleva kirja eksikombel dateerinud 1860. aastaga, õige on 1861.

2. *Soomlase nõudmised*, s. o. P. Aschani trükikoja tingimused „K-poja" nn. rahvaväljaande trükkimise kohta Kuopios, Soomes.

3. dr. Hirsch, vt. kiri 33, viide 1.

4. dr. Karell, vt. kiri 28, viide 2.

5. „St. Petersburger Montagsblatt" — ajaviiteleht, ilmus lühikest aega Peterburis G. Schultz-Bertrami (vt. kiri 2, viide 16) toimetusel.

6. Russov, vt. kiri 28, viide 3.

78. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 18. jaanuaril 1861.

Väga austatud sõber!

Eile õhtul seediti ära hulk sigu, sest meil oli tõnisepäev. Minule, keda küll Antoniuseks hüütakse, kuid kes nende loomade lihast mõnu ei tunne, sai osaks rõõm saada viimaks kiri Russowilt, milles temagi kaebab, et ta olevat Teile rängasti võlgu: ta räägib ilusast luuletusest, mille Teie koos „Kalevipoja" viimase vihuga talle saatsite. Loodetavasti jõuab temagi kord nii kaugele, et ta Teile mõne rea kirjutab [1].

Kui ma ei eksi, sain ma Teie armsa kirja 10. jaanuarist juba läinud reedel. Selles kirjeldatud aktsiaseltsi plaan on selline, et võin hoobeldes seda peaaegu enda omaks pidada. Ka usun ma, et selle realiseerimiseks palju ei puudu. Teil on ju õigus teost uuesti trükkida, ilma Eesti Seltsilt luba küsimata? Järelikult ei tee ta Teile mingeid takistusi? — Ühtlasi oleks aga soovitav, et teos peatselt tervikuna käes oleks, sest siis võiks Kuopios kohe trükkimisega algust teha. Ainult sinnasaadetav eksemplar peaks üsna põhjalikult korrigeeritud olema; kõik õigekirjutuse konarused, mis Tartus on tekkinud, peaksid kaduma. Uue väljaande tsenseerimine võiks toimuda otse Kuopios. Kas Te aga arvate, et „Kalevipoega" tohiks praegusel kujul ilma pikema jututa eestlastele kätte anda, ilma et vaimuliku seisuse ulatuslikke salasepitsusi karta oleks?

Ei oleks halb alustada kohe tellimiste vastuvõtmist ja kõige parem küll „Perno Postimehe" kaudu. Eksemplar peaks maksma ainult 50 kop. ümber. Selle punkti üle oleksin heameelega dr. Hirschiga nõu pidanud [2], kuid pühapäeval takistati mind tema juurde minemast ja hiljem tuli mul osalt ajast puudu, osalt on viltutallatud saabas minu parema jala pisut ära hõõrunud, nii et ma pean seda hoidma.

Reede õhtul kohtasin hr. v. Baeri [3] juures rikast meest, kes äritseb tulusate aktsiatega. Ma jutustasin talle meie plaanist ja mis Te arvate, mis ta mulle vastas? Tema tahtvat ühe (loe ü h e) aktsia võtta. Ja ometi on sel mehel Eestimaal mõis ja tal on palju raha, ainult ta pole veel immatrikuleeritud [4]. Ma

ei saa talle seda pahaks panna, sest ta tegutseb põhimõtete kohaselt. Hr. v. Dittmar mõtleb kindlasti teistmoodi ja tema poole tuleb ka pöörata [5].

Kõige halvemal korral võiks 17. kuni 20. loo, kui nad veel nii pea trükis ei ilmu, käsikirjas kohale saata, siis oleks aga hea Kuopio tsensori jaoks lisada saksakeelne tõlge, kuid ladina tähtedega. Kirjavahetuse P. Aschaniga võtaksin ma siis heameelega enda peale. Ma informeerin sellest ka Russowit ja loodan, et ka Tallinnas aktsiate võtjaid võib leida. Siin katsun ma mõningaid inimesi selle jaoks pehmeks teha; ka dr. Hirsch aitab kaasa ja küllap asi juba läheb.

Või peaksime meie 60 aktsia auks müügihinnaks 60 kopikat eksemplari eest määrama? 20% tuleb raamatukauplejatele anda, nii et need saaksid eksemplari 48 kopikaga, ettetellijad aga maksaksid 50 kopikat. Ka võiks üksikutele aktsionäridele anda vabadus raha asemel teatud arv eksemplare võtta, kusjuures nad, niipalju kui ette võib näha, võiksid eksemplari 40 kopika hõbeda eest saada. Nõnda oleks ikkagi veel pisike kasu, kus 4 aktsia omanik teeniks 8-kopikase puhtakasu juures igalt eksemplarilt iga aktsia kohta ühe rubla puhast. Siin Peterburis oleks eesti kiriku köster see mees, kes eksemplare müüa võiks, või ka soome kellasepp Antonen, kes Suure Teatri, s. o. üsna uue kiriku lähedal elab ja kellel juba soome raamatukauplus on. Aga ka Eggers ja Comp. võtaks selle enda peale.

Teie näete, kui väga see asi mind huvitab. Täna pean aga katkestama. Dr. Bertrami „Montagsblatt" pidavat edasi ilmuma ja juba mõne päeva eest ilmus 3. number. Kuid mina olen näinud ainult nr. 1., proovinumbrit.

Seega ma lõpetan ja lisan ainult veel kõige südamlikumad tervitused.

Teie ustav

Schiefner.

1586. a. oli Tartu ja Volmari vahel püha hiis, mida benediktiinlane Rubenus eestlaste omaks peab [6]. Seal olnud ilus tamm, kuhu ta kirvega ristimärgi raius, paganate pilkeks aga ka võllamärgi. Kuna rahvas nimetas teda *leles basanas kungs hoc est magnum templi dominum* [7], pidi ta küll lätlane olema.

1. Russovi kirjad Sch-ile ja Kr-ile on tundmata.

2. dr. Hirsch, vt. kiri 33, viide 1.

3. Baer, Karl E. (1792—1876), kuulus loodusteadlane, teadusliku embrüoloogia rajaja; Vene Teaduste Akadeemia liige 1826—1862 ja auliige 1862. a. kuni surmani. Tema silmapaistvamaks teeneks teoreetilises bioloogias oli evolutsiooni-idee rakendamise kindlustamine loomariigi uurimisse juba enne Darwinit. Suure praktilise ja rakendusliku tähtsusega aga olid tema uurimused Peipsi järve, Balti mere idaranniku ja Kaspia ning Aasovi mere kalanduse kohta.

4. *pole veel immatrikuleeritud*, s. o. pole veel mõisnikkude nimestikku (matriklisse) võetud.

5. Tundmatu.

6. Rubenus, Leonhard (surn. pärast 1667. a.), benediktiini ordu munk; missuguses teoses ta eestlaste pühast hiiest ja tammest kirjutab, pole korda läinud selgitada.

7. *leles basanas kungs* (läti k.), p. o. leelas basnizas kungs — suur kirikhärra; *hoc est magnum templi dominum* (lad.) — see on suur kirikhärra.

79. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 24. jaanuaril 1861.

Väga austatud sõber!

Teie armas kiri 18. skp. jõudis siia kahekümne teisel. Selle sisu rõõmustas mind väga, sest Teie ei tõrjunud minu plaani otsekohe tagasi, vaid austasite seda mõnesuguse tähelepanemisega. Nüüd tuleb siinsete sõprade ja tuttavate juures sedamaid pinda katsuda, et asi edasi liiguks. Mõne nädala pärast kuulete tagajärgedest. Oma kõige suurema lootuse panen ma vähestele rahvasõpradele; päris rikkad inimesed, nagu Teie poolt nimetatud meeski, riskeerivad kõige rohkem ühe aktsiaga, s. o. kui nad asjast üldse osa võtavad. Õpetatud Eesti Selts ei saa mulle takistusi teele veeretada; tal oli välja kau-

beldud eesõigus esimese trüki toimetamiseks, kõik hilisemad on minu seaduslik omandus. Teine Teie poolt ettetoodud põhjus — meie auvaimulikkond ja tema seisukoht selles asjas — on juba tähtsam. Seal võib nii mõnigi pisuke klähvija suu täis võtta ja lihtsameelset rahvast raamatu vastu üles kihutada. Kui me aga kõik esimese trüki ropud ja nilbed kohad maha kustutame, siis ei jääks neile härradele ühtki põhjust vaenu näitamiseks.

Ortograafia osas olen Teiega ühel nõul, see peaks pidama suuremat ühtlust, kui seda oli võimalik esimeses trükis pakkuda. Selles punktis ei suutnud meie pastor Reinthaliga iialgi vastastikusele arusaamisele jõuda; ma kardan, et ta läheb kaksikkonsonantide väljarookimises koos Ahrensi ja teiste fennomaanidega vahete-vahel liiga kaugele [1]. Kus kõrv neid hääldamisel selgesti kuuleb, seal peaks kirjakeel end rahvasuu järgi seadma; juurde tuleb veel see, et liiga kaugeleminev uuendus oleks rahvaraamatule otse kahjulik. Dr. Bertrami poolt mineval aastal „Inlandis" antud reegel [2], kahekordistamisel end ajalise kestuse järgi seada, on väga tähelepanemiseväärt, aga mõnikord ei ole sellestki reeglist abi. Sõnad *hakka, seppa, lukku* jne. on kindlasti pikemad kui *mina, sina, tema* jne. Kui Teie aeg kunagi lubaks parajal võimalusel koos härra Wiedemanniga „Kalevipojast" ühe loo õigekirjutust silmas pidades läbi lugeda, siis palun ma Teie ühised märkused pliiatsiga äärele üles tähendada ja revideeritud lugu mulle eeskujuks läkitada. Sellega teeksite minule suure heateo. Tuleval nädalal loodan ma korrigeerimiseks 18. loo viimase poogna saada. Hiljemalt jaanipäevaks [3] võiksid mõlemad lõpulood trükis valmis saada, nii et meie kimbatusse ei satuks ega oleks sunnitud käsikirja Soome läkitama.

Teie poolt soovitatud plaani mööda, määrata eksemplari hinnaks 50 ja 60 kop., saaksime härradele aktsionäridele ka intresse maksta, kuid ma kardan, et nii kõrge hind võiks raamatu laialilaotamisel takistuseks olla. Eestlane ei anna kergesti oma raha i l m a l i k u raamatu eest välja. —

Enne kui asja „Perno Postimehe" s u u r e k e l l a külge lööme, tahaksin mõnele mulle sõbralikule pastorile järelepärimise saata, et teada saada, kas ettetellimise mõte rahva seas vastukõla leiab. Kaugelt suurem osa eesti lugejatest on vennastekoguduste liikmed, kes iialgi „Kalevipoega" lugema ei

hakka. Raamat peab endale väheseid poolehoidjaid meie aja hukkaläinud laste hulgast otsima!

Härra Cröger [4] Viljandist käis läinud nädalal läbisõidul Peterburist parajasti siis minu juures, kui kodunt ära olin. Ta laulis minu naise ees T e i e kohta nii valju kiitust, et see pidi Teil sel ajal kõrvus kõmisema!

Niipalju tänaseks. Nüüd elage hästi ja töötage idee kallal usinasti edasi, võib-olla viime asja veel täide.

Teie

Teid otsekoheselt hindav

Kreutzwald.

1. *fennomaan* — soomemeelne; siin: soome, s. o. eesti keele u u e kirjaviisi pooldaja. Kreutzwald ise oli uue kirjaviisi pooldaja, kuid hoiatas liialduste eest.

2. S. o. tema kirjutuses „Zur Frage über die neuere Estnische Rechtschreibung" (Eesti keele uuema kirjaviisi küsimusest). Inland 1860, vg. 149—150, milles ta põhiliselt õieti ja pooldavalt uue kirjaviisi küsimust käsitleb.

3. *jaanipäevaks*, s. o. 24. juuniks.

4. Tundmatu.

80. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 13. veebruaril 1861.

Väga austatud sõber!

Alles eile sain ma vastuse oma asjaajajalt Tehnoloogia Instituudis [1]. [- - -]

Tänaseks ainult niipalju, et näeksite, et ma Teie kirja korralikult kätte sain. Siinjuures tuleb eksemplar Wiedemanni ja minu retsensioonist [2]. 1861. a. „Inlandist" olen näinud ainult nr-eid 1. ja 4.; ma ei saa teda enam nõnda nagu varemini.

Rauta-seppä arvab ise valmis saavat [3]; aga ajad on möödas, kui Sampo taoti, ja see sepp ei näi Ilmarinen olevat [4]. Täna olen kahjuks nii sõnaaher, teine kord loodetavasti pikemalt. [- - -] Kõige südamlikumate tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. Vrd. kiri 70.

2. Vt. kiri 63, viide 3.

3. *Rauta-seppä* (sm.) — Raudsepp, s. o. „Inlandi" toimetaja Eisenschmidt, vt. kiri 72, viide 3.

4. *Sampo* — isejahvataja imeveski soome „Kalevalas", mille olevat valmistanud kuulus sepp Ilmarinen.

81. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 14. veebruaril 1861.

Väga austatud sõber!

Meie aktsia-ettevõte edeneb siin kõige rõõmustavamal viisil; kui nii edasi läheb, siis jõuame kindlasti sihile. Dr. Hirschilt pole mul mingit teadet, ei selle kohta, kas ta minu sõnumiku on kätte saanud, ega selle kohta, kas ta tahab osanikuks heita. Härra dr. Bertram tuli aktsiaplaani asemel välja ühe pisut kentsaka ideega, mis kõlab nõnda, nagu tahaks ta raha kingituseks saada [1]. Sellega ta õitsevat äri ei tee, kinkijate sugu on välja surnud. Kas ettetellimine vastukõla leiab, selle peame alles ära ootama; siiasaadik on mul tagajärg ainult ühest kihelkonnast kätte jõudnud, seal aga ei tellitud rohkem kui 9 eks. Sellepärast ei taha ma esiotsa suurt kella veel puudutada, vaid lasen enne väiksel viisil sondeerida. Peaksite Teie niipalju vaba aega leidma, et minu endist palvet ortograafia kohta saaksite arvesse võtta, siis võtaksin ma kohe

puhastuse käsile ja teeksin eksemplari trükiks valmis, mille hiljem võiks Soome saata. Siinjuures saate trükiproovi. Rahvaraamatu jaoks ei või minu arvates väiksemaid tähti tarvitada kui need, mis esimesel veerul on, kus pliiatsiga tehtud kriipsu leiate. Teine veerg on trükitud tähtedega, mida tarvitati eestisaksakeelse väljaande trükkimisel. — Suuremale osale kirjalikkudest aktsiatellimiste järelepärimistest ei ole veel vastust tulnud; seniste vastuste hulgas ei ole aga ühtki e i t a v a t, keegi mees on tellinud koguni 10, ütle k ü m m e aktsiat. Sisse maksta ei lase ma enne, kui ükskord raha Soome hakkame saatma. Praegu rahuldab meid juba see, et meil on kindlustus.

Elage hästi, Teid tervitab kõige südamlikumalt

Teie ustav

Kreutzwald.

1. Schultz-Bertram oma kirjutuses „Die estnische Sage vom Kalewi-Poeg (Eesti muistend K-pojast). St. Petersburger Montagsblatt 1861, nr. 6 = Inland 1861, vg. 89—90 = Revalsche Zeitung 1861, nr. 41 — annab lühida ülevaate „K-poja" saamisloost ja kõneleb selle rahvaväljaande vajadusest. Ühtlasi pöördub ta Peterburi ja Baltimaade sakslaste poole üleskutsega annetada selle väljaande teostamiseks raha, mida kuluvat kõigest 300 rubla. „Meie oleme juba 25 rubla seks otstarbeks saanud ja oleme heameelega valmis kas väiksemaid või suuremaid summasid vastu võtma ja neid dr. Kreutzwaldile edasi saatma."

82. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 21. veebruaril 1861.

Väga austatud sõber!

Teie lahked read jõudsid üleeile ühes brošüüriga minu kätte; südamlik tänu mõlema, eriti Tehnoloogia Instituuti puutuvate teadete eest. Nagu mul juba 8 päeva tagasi oli rõõm Teile teatada, läheb „Kalevipoja" aktsiate asi toredasti, 45 on juba paika pandud, väikesest ülejäägist — 15 aktsiast — loodan lähematel päevadel lahti saada. Rahaküsimusest on seega

üle saadud, puudub üksnes veel teksti keeleline läbivaatamine, misjärel ilma pikema jututa võiks trükkimist alustada. Nüüd tekib teine küsimus: mida p e a b eesti rahvas saama ja mida ta ei p e a k s saama? Valjud moralistid nõuavad, et kõik lopsakalt loomulik ja ropendav tuleb välja rookida. Niisiis tuleks kõrvaldada hernepommitus, allika kinnipanemine jne. Ausat püksituult paneb eestlane lugemisel niisama vähe pahaks kui ise produtseerides, niisama vähe ka väljendusi nagu *perse* jne.; on kuulsaid saksa kirjanikke, kes pole kartnud kirjutada A— või lihtsalt Arsch, välja minnes põhimõttest *naturalia non sunt turpia* [1]. [- - -] Kirjutage mulle lahkesti, missugune on selles asjas T e i e arvamine. Mina kriipsutaksin meelsasti maha niipalju, kui nõutakse, kuid teiselt poolt ei tahaks samuti leppida etteheitega, nagu oleksin rahvalt ta pärisosa röövinud.

13. loo lõpu kuulutab dr. Bertram moodsaks liiderlikkuseks [2], aga ometi ei saa õiguse poolest kõigele sellele midagi ette heita, olgu siis ehk värssidele 977 ja 978: *Kustutati tuli toasta, sünnitati salamängi.* Nagu juba varemaltki näidatud, tegi Reinthali ümberpanek siin nagu teisteski paikades teksti kahtlasemaks, kui see tõtt mööda on. Kuid nagu öeldud, ei suuda ma peale kahe tähendatud värsi leida midagi, mis hukkamõistmist ära teeniks. Pimesiku-, kulli- ja ringmängu ei saa ma moodsaks liiderlikkuseks pidada, sest et rikkumata noored inimesed ka sakslaste hulgast ajaviiteks säherduste mängudega päri on. Usaldades täiesti Teie sagedasti äraproovitud sõprust, loodan ma, et Teie siingi mulle kõige paremat nõu annate. See olgu minule siis juhtnööriks.

Raha ettetellitud aktsiate eest ei lase ma enne sisse maksta, kui meil seda Soome läkitamiseks vaja läheb.

Lõpetuseks veel see palve: peaksite Teie kogemata härra dr. Hirschiga või ka tema tädipoja ja naisevenna dr. Enghoffiga kokku puutuma, siis palun esimesele öelda või öelda lasta, et tal ei ole tarvis aktsiate pärast edaspidi enam vaeva näha, sest Tartu ja Võru panevad kõik aktsiad paika.

Kõige paremate tervitustega

Teie

ustav

Kreutzwald.

P. S.

Paikene! Kui Teie suudate niipalju mahti saada, et täita minu korratud palve õigekirjutuslikkude näpunäidete kohta, siis tehke seda peatselt, et ma saaksin käe puhastustöö külge panna. „Inlandi" Raudsepp pole Ilmarinen, ma kardan, et kevadine kitsikus tuleb küllaltki ruttu; näikse, nagu ei oleks tal peaaegu mingit toetust. Ajakiri ise olevat rohkesti abonente juurde võitnud, sest paljud E[isenschmidti] endised õpilased, kes ajakirjast iial pole hoolinud, tellisid nüüd armastusest toimetaja vastu, et temale seeläbi head teha. Härra Laakmann tasub toimetajale selle eest rohkem, kui ta muidu oleks maksta suutnud. Oma raamatukesega Krümmeri asutuse kohta olevat Raudsepp hiilgavat äri teinud [3], sest üksikute eksemplaride eest on talle 25, 35 ja 50 rbl. makstud. Selle sõnumi kuulsin ma tema naisevenna suust.

1. *naturalia non sunt turpia* (lad.) — loomulikud asjad pole häbiväärsed.

2. Oma arvustuses „K-poja" kohta (Inland 1859, vg. 881; vt. ka kiri 57, viide 1) väidab ta, et näit. kreeka Heraklese lugudes „ei esinevat midagi frivoolset. Kalevipoja seiklus allmaailmas paistab seevastu ainult nagu moodne liiderlikkus. Eriti pooliku looritamise tõttu". — Schultz-Bertramile endale kirjutas Kr. ses asjas 21. veebr. 1861. a.: „13. loo lõpp, mille m o o d s a t k õ l v a t u s t Sa sõitled, sisaldab ainult kaks-kolm ruuni või värssi, mida ehk sündsusetuks võiks pidada, sest kõik muu on puhas. Kuid isegi need kahtlased read on eesti keeles palju ilmsüütumad kui Reinthali tõlkes, kes nähtavasti päris iseäraliku hoolega on püüdnud kõike r ä p a s e m a k s teha."

3. Vt. kiri 72, viide 3.

83. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 24. veebruaril 1861.

Väga austatud sõber!

Eile oli Wiedemann nii lahke ja tõi mulle „Kalevipoja" 7. loo, mille ma ühes tema märkustega Teile siin edasi saa-

dan. Mina ise olen eesti õigekirjutuse alal ignorant, ainult üks tundub mulle hääldamisel väga praktiline olevat, kui niisuguseid sõnu nagu *mina* nõnda hääldatakse, et n liidetakse esimese silbi külge ja a lastakse järele kõlada. Kuid see tarkus pole minu oma, vaid ma võlgnen seda mehele, kes veel vähem eesti keelt mõistab kui mina, grammatikas aga palju kaugemal on, nimelt Böhtlingkile [1]. Kuid see ainult muu seas.

Kui Wiedemann mulle eile oma vihukese tõi, ütlesin talle, et see võiks ehk talle suurt meelelahutust pakkuda, võib-olla aga ka mitte mingit, kui ta ühtlase kirjaviisi läbiviimiseks uue „Kalevipoja" üksikud trükipoognad läbi vaataks. Ta arvas, et tahab seda asja huvides teha, kuigi see erilist lõbu just ei paku.

Kas ma ei võiks Teilt teada saada, kas olete eesti keeles kohanud sõna *jallu* või õigemini *jalu* (esimene on Hupelil [2]) ja missuguses tähenduses?

Teiseks kas Te tunnete eesti sõnu, mille tüvesilbis l-le eelneb r? Kas rahva suus kuuldub „Kaarl"?

Kas Te tunnete muinasjuttu, milles esineb keegi Tirik või muu Diedrichi moonutus? Kas rahva suus on Samson või Simson?

Minu *miles* [3], see, kelle ülesandeks on pakkide kandmine, kiirustab ja ma pean tänaseks lõpetama. Loodetavasti pole ma Teie viimases kirjas midagi tähtsat kahe silma vahele jätnud.

Wiedemann arvab, et oleks mõistlikum aktsionäridelt raha ennem vara kui hilja sisse kasseerida, et mõni meelt ei muudaks. Kõige suurema rutuga

Teie kõige ustavam

Schiefner.

1. Böhtlingk, vt. kiri 30, viide 6.
2. Hupel, vt. kiri 20, viide 2.
3. *miles* (lad.) — sõdur.

84. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 27. veebruaril 1861.

Väga austatud sõber!

Teie armas kiri 21. skp. jõudis minu kätte 24. veebruari õhtul; sama päeva hommikul saatsin Teile Wiedemanni poolt korrigeeritud „Kalevipoja" 7. loo ühes mõnede märkustega ja siis ka veel mõned read, milles ma lühiduse ja ajapuuduse tõttu kahjuks ei puudutanud üht punkti, mida Teie nüüd oma kirjas õigusega rõhutate. Teie võite uskuda, et niihästi Wiedemann kui ka mina soovime „Kalevipojale" võimalikult laialdasemat levikut. Ta peab kujunema raamatuks, mida igale eestlasele, nii vanale kui ka noorele, nii poisile kui ka tütarlapsele võib kätte anda. Sel eeldusel peab kõik ära jääma, mis kõlbluse vastu eksib. Just seda punkti ma käsitlesingi, kui Wiedemann mulle neljapäeval 7. loo tõi. Järelikult oleks vist hea allika-sulgemine välja jätta, sest seal on seda head liigagi palju, — meie, kabinetiteadlased, talume küll säherdusi suutäisi ega erutu neist, kuid mõlemast soost noortega on teine lugu. Seevastu ei näe ma hernekanonaadis midagi sündsusetut. Niisuguseid robustsusi talub juba lapski — kuid muidugi mitte peenelt valmistreitud närviline naissoost Emajõe-jooja. Üks selline, kes muuhulgas sõna a l a s t i kuulda ei võinud ja selle asemel „kaelast saadik palja jalu" oli leiutanud, parandas ju kord oma totruses linnanime Helsingfors (mille teine pool *fors*, soome *koski* — väikest koske tähendab) Helsingforts'iks.

Ülaltoodud vaatekohast lähtudes tohiksite küll Teie ise suuta kõike kõrvaldada, mis raamatu üldisemat levikut võiks takistada. Dr. Bertram vist küll ei oskaks kõike tõeliselt sündsusetut välja noppida. Nagu ma „Inlandist" ja „Revalsche Zeitungist" näen, on ta „Morgenblatt'is" „Kalevipoja" poolt kirjutanud [1]. Ta on ka juba 25 rbl. saanud. Peaks ta ainult kogu raha korralikult üle andma.

Dr. Hirschi näen ma harva; viimati nägin teda septembris või oktoobris. Kui ma teda või Enghoffi kohtan, täidan ma Teie ülesande.

Lubatud summade sissekasseerimise kohta kirjutasin Teile juba reedel. Arvatavasti on Teil nüüd juba kogu summa koos, võib-olla koguni pisut rohkem, mis ei teeks kahju. Sest üksikute eksemplaride brošeerimine läheb ju samuti mõned kopikad maksma.

Kui ma ei eksi, peab Kalevipoja poolt soome sepalt ostetava mõõga ostuhinna määramisel ära jääma värss, mille ma paremini tõlkisin kui Reinthal [2]. Samuti pole ma kindel, kas XIII loo värss 969 *Puistan munad võõra pesa* tohiks sündsusetunnet haavamata püsima jääda.

See on ligikaudu kõik, mis mul seekord juurde on lisada. Kõige südamlikumate soovidega

Teie ustav

Schiefner.

28. veebruaril.

Kiri läheb täna teele; ma võin lisada, et lehitsesin eile õhtul „Kalevipoega" veelgi ega leidnud enam midagi, mis mulle oleks paistnud sündsusetu olevat.

Venekeelse matemaatika-käsiraamatu kohta kirjutan Teile järgmine kord [3].

1. Vt. kiri 81, viide 1.

2. Küsimus on „K-poja" X loo värsist 741, mis esineb lõplikus sõnastuses „Viie neitsi kaasavara" kujul, vt. ka kiri 46.

3. Kõne on Kreutzwaldi pojale Alexisele vajalikkudest õpikutest, vt. kiri 87.

85. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[7. III 1861.]

Väga austatud sõber!

Minu südamlik tänu Teie mõlema sõnumiku eest, mis ühel ja samal päeval siia jõudsid; teise tänu palun minu nimel lahkesti härra Wiedemannile korrektuuri tegemise eest edasi anda. Tema märkusi ja näpunäiteid on võimalust mööda silmas pee-

tud, sellest hoolimata ei saanud ma igal pool järjekindlust läbi viia; kus aga kuidagi vana paturegistrit vähendada andis, seal on see ka sündinud. Verbi *ajama (aeama)* puhul pidin üks kord siiski *aja* alal hoidma, sest *aea* on genitiiv sõnast *aeg*, mis võiks hõlpsasti arusaamatusi tekitada. Vana ortograafia karmide poolehoidjate hulgas vaenuavaldustest uue kirjaviisi vastu juba puudust ei tule; küllap mõni erapooletugi mõistab mind hukka, kui leiab mõne sõna kogunisti teisiti kirjutatud olevat, kui ta seni on harjunud seda nägema. Üksikutel puhkudel pidin konsonantide kahekordse kirjutamise hoolimata Ahrensist ja teistest grammatikutest alles jätma, sest väljarääkimises on kaksikkonsonant selgesti k u u l d a. Ahrens ja teised kirjutavad näit. *kuulijad, õnnistegija*; minule paistab, et j-i vahelepoetamine on siin täiesti ülearune vana harjunud komme, sest *kuuliad* ja *õnnistegia* loetakse täpipealt niisama; sellepärast ei jätnud ma neid ja teisi sama laadi sõnu nõnda kirjutamata. Kui härra Wiedemann niipalju aega leiaks, et saaks juurdelisatud 6 esimest lugu veel kord läbi vaadata, enne kui need trükikotta toimetatakse, oleks see mulle väga meeltmööda. Võib-olla leiab ta mõndagi, mis minul märkamata jäi. Muidu võiks trükkimine kohe alata, sest kaks päeva pärast minu eelmist kirja Teile telliti viimased aktsiad. Raha pärast olen täiesti mureta; need on inimesed, kes iga silmapilk oma osamaksu tasuvad, niipea kui selles asjas nende poole pööratakse. Kolm meest tellis igaüks 10 aktsiat, kolm teist igaüks 5, seega jääb ainult 15 üksiktellijat, kellest 12 elavad Tartus; nendelt peab dr. Wold. Schultz [1] raha sisse nõudma ja vastutab ise võlgnikuna oma aktsionäride eest. Dr. Bertrami 25 rbl. on tühi tuul, ma arvan, et ta pole ühtki kopikat saanud. Minu poolt temale saadetud kirjas, milles ma talle aktsiateplaanist teatasin, ütlesin talle, et võtan ise viis aktsiat [2]; järelikult need ongi see kapital, mida ta s i s s e m a k s t u k s peab. Tema teadaanne ei meelita kedagi ligi, tema tahab ju raha kingituseks saada, nii vähemalt olen mina asjast aru saanud. — Peale selle on mulle meeltmööda see asjalugu, et kuus aktsiat on tellitud raamatu eksemplaride arvel, seega likvideeritakse need kohe raamatu ilmumise järel ja intresse ei tule tasuda. Lihavõtte-pühadeks tulevad ettetellimised mitmelt poolt kokku, võib-olla toovad needki niipalju, et veel pool tosinat aktsiaid likvideerida saab. Loodame vähemalt kõige

paremat. Viljandist kirjutab mulle üks mees, kes eesti raamatute kauplemisega tegemist teeb, et tema lootvat esimese aasta jooksul vähemalt 100 eksemplari seda „toredat (!!) teost" müüa; mina aga oleksin ka siis juba rõõmus, kui ta poole oma lubadusest täidab. — Raamatutrükkijale palun lahkesti teatada: Pühendus („*Soovituseks*") tuleb esimesele leheküljele, sinna, kus praegu asub tiitel „Kalevipoeg"; ta trükitakse mitte kahes veerus, vaid ühes, nii nagu ta on. Järgmisel leheküljel algab seejärel „*Sissejuhatuseks*" kahes veerus ja nõnda edasi läbi kogu teose; tiitel ja eessõna läkitatakse hiljem järele. Mulle oleks meeltmööda, kui saaksin pilku heita esimesele äratõmmatud poognale, et näha, kuidas võib 50 kopikaga hinnatud korrektuuri usaldada. Kõigepealt oleks soovitav v a l g e m paber kui Tartu väljaandel. Kui Teie raamatu Kuopiosse saadate, palun lahkesti järele pärida, millal ta kogu töö lõpetada loodab. Alati on hea seda ette teada, et maksupabereid saaks valmis hoida. Kui oleks võimalik töö seks ajaks valmis saada, kuni sügisel laevasõit kestab, siis oleks meil Peterburini odav veetransport, raudtee tooks selle Pihkvasse ja sealt tooks mõni Võru voorimees ära. Lähemal jõudeajal tulevad järgmised lood üle viilida. Nagu Teie 6. loost lk. 112 ja 120 võite oma silmaga näha, on esimene komistuskivi — mõõgahinna küsimus õnnelikult kõrvaldatud!

Suure rõõmuga kuulen, et härra Wiedemannil olevat nõu eesti sõnaraamatu kokkuseadmisele asuda [3]; sellest tohiksime kindlasti midagi tublit loota. Nagu dr. Schultz mulle Tartust kirjutab, saadab Eesti Selts talle kogu oma materjali. Kui ma veel selle töö ilmumist näha saaksin! Oleks suur võit, kui härra Wiedemann uutesse trükipoognatesse pilku tahaks heita, kuid teiselt poolt viivitaks see väga trükkimist, kui iga üksik poogen peab enne trükkimist Soomest Peterburi reisima. Mina arvan, et oleks lihtsam, kui ta oma parandused Soome saadetaval eksemplaril teeks ja muu jumalate hooleks jätaks. Vaevalt võib küll loota ja veel vähem oodata, et võõrsil trükitud töö trükivigadeta jääb, — kui nad ainult mõõtu peaksid ega produtseeriks neid nii palju kui ainult võimalik, nagu „Revalsche Zeitung" seda teeb [4].

Tsiteeritud sõna *jallu* (*jalu*) ei ole mul teisiti ette tulnud kui *jalgade* moonutatud pluuralivormina. Karl asemel ütleb eestlane järjekindlalt Kaarel, tartu murdes Karli, niisama nagu

saksa keelest laenatud sõna „Perle“ on mõlemas murdes *pärli*. Simson on eestlastele ainult piibliloost tuntud. Samsonit mina ei tunne, nõsama vähe ka Tirikut.

Südamlikkude tervitustega ja Teie sõbralikule heatahtlikkusele lootma jäädes

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

Võrul, 7. märtsil 1861.

Just täna 28 aasta eest kolisin ma Võrule, samal päeval rändab „Kalevipoeg“ välja.

1. dr. Wold. Schultz, vt. kiri 20, viide 4.

2. See Kr-i kiri pole säilinud.

3. Küsimuses on Wiedemanni suure eesti-saksa sõnaraamatu eeltööde alustamine, vrd. kiri 16, viited 4 ja 6.

4. Vt. kiri 28, viide 3.

86. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[10. III 1861.]

Väga austatud sõber!

Minu eelmises kirjas ununes ütlemata, et ülearune pealkiri igal leheküljel, mitmes laul käsil on, tuleb välja jätta; seeläbi võidame lootust mööda igal leheküljel ruumi ühele lisareale, 32 veeru kohta kokku niisama palju ridu. Teile varemalt saadetud Laakmanni trükikojast pärit trükiproovil oli, kui ma ei eksi, 40 rida, Tartu väljaandes ainult 38, — milleks niisugune ilmaaegu paberiraiskamine?

Pärast seda kui ma Köppeni [1] nõuandel aastate kaupa olen akadeemiale adresseeritud pakke ja kirjasaadetusi takistamatult

ekspedeerinud, peatas mind siinne postmeister eelmisel postipäeval märkusega, et tema ei saavat säherdusi asju ilma postimaksuta vastu võtta, või ma pidavat tema jaoks akadeemialt tõendi nõutama, millele see postimaksuvabadus end toetab. Härra Köppen tõi tookord ette ühe põhikirjaparagrahvi, mida mööda säherdused saadetused olevat postimaksuta kogu Vene keisririigis, kuid praegu see postmeistrit enam ei rahulda, vaid ta tahaks seda mustvalgel saada. Kui Teie saaksite mulle parajal võimalusel asjasse puutuva põhikirjaparagrahvi kinnitatud ärakirjas kohale toimetada, siis teeksite mind sellega uuesti oma võlgnikuks. — Seadus, mis on maksev kogu riigis, peaks maksma ka Liivimaal, hoolimata selle paljudest eesõigustest (neist igasuguse edu kammitsatest).

Peaks härra Wiedemann nõnda lahke olema ja läkitatud lood läbi vaatama, siis palun juhtida tema tähelepanemist sellele, et paljusid eestikeelseid sõnu nagu näit. *lähän*, *vähä* jne. vahel ka *lähen*, *vähe* kirjutatakse, minul aga tegelikult teadmata on, kumb kirjutusviis õigem oleks. Hääldamise järgi otsustades näikse mulle *lähän* õigem olevat.

Andke mulle andeks need sagedased tülitamised; Teie näete nendes vähemalt kõige paremat tahtmist, et tahaksin teha oma raamatu heaks kõik, niipalju kui ainult mu nõrk jõud lubab.

Teid südamlikult tervitades ja Teie edaspidisele kannatlikule meelele lootma jäädes

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

Võrul, 10. märtsil 1861.

1. Köppen, vt. kiri 12, viide 2.

Peterburis, 15. märtsil 1861.

Väga austatud sõber!

Siinjuures saadan Teile ärakirjad postidirektori ja postidepartemangu direktori kahest kirjast meie alatisele sekretärile; neist tohiks jätkuda, et Võru postmeistrile asja selgeks teha. Kui ta ikka veel tõrgub, teatage mulle sellest ja siis kirjutatakse veel üks täiesti samasugune paber juba tema enda pärast. Vististi aga on Riia postiamet üleliigseks pidanud direktori teadaannet ka väiksematesse linnadesse saata, sest mis võiks seal akadeemiaga tegemist olla.

Nagu näib, jõuab Wiedemann täna „Kalevipoja" esimese kuue loo õigekirjutuse läbivaatamisega lõpule. Ta arvab, et *lähän* pole nii hea kui *lähen*, sest et kõigil muil verbidel on viimane lõpp. Ta on ülepea arvamisel, et „Kalevipoja" õigekirjutus järjekindlaks muuta on väga raske töö. Noh, kui see praegu võimalik ei ole, siis võib-olla on see võimalik tulevikus.

Just praegu saan teada, et Teie tahate saada meie kodukorra seda §-i, millel postimaksuvabadus põhjeneb; ka selle saadan ma järgmine kord, kui seda peaks vaja olema. Mul pole parajasti ühtki kodukorra eksemplari käepärast.

Üks matemaatiline sõber lubas mulle vajalikud venekeelsed matemaatilised teosed laenata mitmeks kuuks ja andis mulle loa need Võrusse saata [1a]. See toimub vististi tuleval nädalal. Nii hoiame kulusid kokku. Teie kirja 7. märtsist lugesin ma läinud laupäeval, 11. märtsil Wiedemannile ette. *Kuulijad, õnnistegija* näivad olevat etümoloogiliselt põhjendatud, kuna partitsipiaallõpp on *ja*, ning Wiedemann oli j-i säilitamise poolt.

Kõik Teie trükkimisesse puutuvad soovid annan ma Aschanile edasi ja palun teda hoolsa korrektuuri eest hoolitseda.

Hiljuti kohtasin Hirschi koos naisega ja Enghoffi [1] Taubenheimi [2] juures ja jutustasin neile seda, mida ma aktsiatest jne. teadsin. Töpfer [3] oli talle juba pikema aja eest teatanud 100 „Kalevipoja" eksemplari (5. vihk) Tartust teele

saatmisest, tema aga pole veel midagi saanud. Missugust teed mööda võisid need küll minna?

Nüüd pean lõpetama. Päev, mil Teie Võrusse jõudsite ja „Kalevipoeg" välja rändas, oli mulle kuue aasta eest valupäevaks, sest surm röövis minult difteriidi tõttu armsa tütrekese; kahjuks järgnes temale 20. märtsil ka vanem õde. [- - -]

Seekord nii palju Teie ustavalt

Schiefnerilt.

[- - -]

1a. Vt. kiri 84, viide 3.

1. Enghoff, vt. kiri 46, viide 1.

2. Taubenheim, vt. kiri 55, viide 8.

3. Töpffer, Woldemar (1831—?), Õpetatud Eesti Seltsi sekretär.

88. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 28. märtsil 1861.

Väga austatud sõber!

Teie mõlema kirja eest 15. ja 16.[1] skp. kui ka viimase seltsis saadetud raamatu eest olen Teile veel tänu võlgu, võtke ta siin vastu südamest ja otsekoheselt tulevana. Olge ühtlasi nii lahke ja teatage mulle parajal võimalusel algebra hind, et saaksin Teile vähemalt oma rahavõla ära tasuda. Tema ekstsellents hr. Böhtlingk näikse hiljuti Teie poolt edasiantud märkusega *min-a*, *sin-a* jne. kohta minu arvates naela pea pihta tabanud olevat; asi paistab mulle väga selge, kui aga seda neile soovitada, kes meie juures käredalt vana pooldavad, siis ei tekiks sellest vähem lärmi kui uuendatud ortograafia ümber! Kuid see ei ole tähtis, ükskord murrab p a r e m ometigi endale tee ja nimelt siis, kui praeguste uue eest võitlejate surnukehad

juba ammu on tuhaks ja põrmuks lagunenud. Kaasinimeste kirglikkus ei luba eelarvamisteta mõistmist seal, kus eelarvamiste vastu võideldakse. Nii mõnegi talve lumi ja jää sulavad veeks, enne kui nõndanimetatud edumehed uue kirjaviisi kohta üksmeelele jõuavad, sest tänapäeval kirjutab igaüks veel nõnda, nagu tal pähe tuleb. Eriti jääb konsonantide kahekordselt kirjutamine üksikutes sõnades veel kaua aega vaieldavaks punktiks.

Lootust mööda on härra Wiedemann „Kalevipoja" esimese 6 loo läbivaatamise vahepeal juba lõpetanud ja Teie olete need arvatavasti juba edasi läkitanud. Teil on täiesti õigus oma märkusega, et kirjaviisi järjekindlam läbiviimine tuleb hilisema aja hooleks jätta. Rahvaraamatus, mille asjaks pole teaduslikkude huvide eest seismine, paistab see ennem kõrvaline kui peaasi olevat. Teisiti oleks lugu grammatilises või leksikaalses töös.

Meie postmeister näib esiotsa rahuldatud olevat. Peaks ta edaspidigi uusi ettekäändeid otsima, siis teadustan ma neist Teile kindlasti.

Rohkem ei saa ma täna kirjutada; ukse ees ootab vanker, mis peab mind läbi sügava kevadise pori ja osalt lumemägede maale viima.

Elage hästi ja olge südamest tervitatud.

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Sch-i kiri 16. märtsist 1861. a. pole säilinud.

89. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 21. aprillil 1861.

Väga austatud sõber!

Võtke vastu sõbralik lihavõtte-tervitus muna asemel, kuni see ise kord hiljem järele tuleb. Täna jõudsid siia mõned brošüü-

rid „matemaatiliste visioonidega", mille postitempel on 11. skp. Olge nende saatmise eest südamest tänatud. Pikk vaitolemine „Kalevipoja" saatuse üle Soomes hakkab mind seda enam rahutuks tegema, et mina Teid tol korral palusin trükikojalt selgust muretseda, missuguseks tähtajaks võidakse trükkimisega valmis saada. Arvatavasti pole mees tööd seni veel käsile võtnud; seega võiks kuluda küll aasta või ehk rohkemgi, enne kui see valmis saab. Härra Laakmann on 19. looni edasi roninud, ta loodab jaanipäevaks valmis saada, kuid ma kahtlen selles, sest ta annab 3 või 4 nädala kohta üheainukese poogna korrektuuriks; juuliks või augustiks tohime lõpuleviimist loota. Ettetellimine edeneb aeglaselt, kuid härrad pastorid lohutavad mind mitmelt poolt, et ei maksa sellepärast tiibu longu lasta! Küllap töö ise rajab endale tee, kui ta tuttavamaks on saanud. Härra pastor Landeseni [1] juures Tormas tellisid ainult koolmeistrid, s e d a peab ta soodsaks ettetähenduseks. Viljandist ja Tallinnast pole sõnumeid.

Südamliku tervitusega muutumatult

Teie

tänumeelselt ustav

Kreutzwald.

1. L a n d e s e n, Karl (1826—?), Torma-Lohusuu pastor alates 1853. a.

90. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 29. aprillil 1861.

Väga austatud sõber!

Andke andeks, kui ma Teid jälle tülitan, kuid ma ei tohi oma tõotust täitmata jätta. Teie pidite lihavõtte-muna tagantjärele saama; nüüd on see Teil siis käes ja ülejäänud jaotage,

kui mahti saate, lahkesti härrade adressaatide vahel ära [1]. Ühtlasi palun Teid Tallinnase ja Helsingisse määratud eksemplarid lahkesti edasi toimetada, esimese härra Russowile, teise härra Ahlqvistile või Kirjanduse Seltsile [2], kuidas Teil just näib kohasem olevat. Paraku on mai ukse ees, siiajõudvad pääsukesed tohiksid Teid seega juba jälle mõneks ajaks Peterburist sinna ära viia, kus minu pommitamise eest võite kindel olla. Kas Teie ei läkitaks veel sõnakese enne ärasõitu?! Härra Wiedemannile, kes juba sõnaraamatu kallal töötab, palun lahkesti öelda, et olen sõna *voorus* juba varem salakaubana sisse poetanud ja nimelt mitte puhtast omavolist, vaid täie õigusega, sest Ranna-Virumaal ja Järvamaal kuuldakse sõna *vooras* selles tähenduses, kus sakslane ütleb „tugendhaft", näit. *üks vooras inimene* tähendab kombeliselt puhast inimest; lühidalt, sellele end toetades arvasin, et tohin adjektiivist moodustada substantiivi *voorus*, nagu see ongi sündinud.

Olen ikka veel l i i k u v a s olekus [3], järgmisel paigalseisul pikemalt!

Sõbralikkude ja südamlikkude tervitustega

Teie

muutumatult ustav

Kreutzwald.

1. Küsimuses on Kr-i luuletuste vihu „Angervaksad" eksemplarid, vrd. kiri 92.

2. S. o. Soome Kirjanduse Seltsile.

3. S. o. arstlikkudel väljasõitudel.

91. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 10. mail 1861.

Väga austatud ja armas sõber!

Teil oleks kõige suurem õigus end minu peale tühjaks uriseda; ma aga ei tahtnud Teile enne kirjutada, ka mitte

enne Teid tänada, kui mul viimaks vastus kuulsast Kuopiost käes oli. Täna on see lõpuks pärale jõudnud. Asjad on üsna heal järjel. Trükkimine peab lõppema veel enne laevaühenduse katkemist, kuid ta pole veel alanud, sest Lundi tähevalukojast tellitud trükitüübid pole veel kohale jõudnud. See peaks aga varsti toimuma ja siis kõik soovid täidetama, seega ka esimene poogen korrektuuritegemiseks veel enne trükkimise algust siia jõudma. Kiri oli 13./1. maist, tüübid loodeti saada veel sama nädala jooksul. Seepärast oleks hea, kui Teie saadaksite mulle nüüd ka „Kalevipoja" 7. loo jj., et Wiedemann saaks nad veel enne oma ärasõitu Liivi- ja Eestimaale läbi vaadata [1].

Minu tänu käib lihavõtte-muna kohta, mille mitmesugused eksemplarid kõik kohe pärast kättesaamist adressaatidele laiali saadeti. Seejuures tuleb mul meelde, et dr. Hirsch polnud 10 päeva eest veel seda „Kalevipoja" vihku saanud, millest Teie temale juba mitme kuu eest olite teatanud. Kas pakk ei vedele viimaks õndsalikus Tartus? Olge nii lahke ja pärige järele ning lugege vastavaile inimestele epistleid.

Minu venekeelses saadetuses on ainult laenatud raamatud. Kapten Thieme, keda minu juures nägite, oli nad selleks ajaks, milleks nad Teile tarvilikud on, oma õpilastelt hankinud. Järelikult ei saa me nendega rahalist äri teha [2].

Kuopio kohta pean tähendama, et ma juba 19. aprillil teistkordselt järele pärisin, kuidas asjalood on ja kas minu saadetus sinna on jõudnud.

Jakutskist teatab mulle Stubendorff [3], et seal olevat detsembri algusest kuni veebruari lõpuni harva alla 40 kraadi külma olnud. See on juba üsna korralik. Jää on jõgedes läbistikku neli arssinat paks.

Vististi on ka Teil Võrus alles eilsest peale hea ilm. Üleeile hommikul oli ta siin üsna vastik. Aga Saksamaalgi pole see teisiti olnud, ka seal algasid ilusad ilmad alles 12 päeva eest, nagu mulle teatavad kirjad Prahast, Dresdenist ja Tübingenist.

Lihavõtte-muna asemel saadan Teile ametlikul teel väikese märkuse sõna „Sampo" tähenduse kohta [4]. Selle kirja aga lõpetan, et Teid kiiremini informeerida „Kalevipoja" asjast Kuopios.

Siiski on mul kaks asja südame peal. Kas olete ka eesti pinnal midagi kuulnud julgetest küttidest à la Wilhelm Tell?

Teiseks — kas muistendites või muinasjuttudes esineb midagi, mis meenutaks Heinrich Lõvi kojusõitu õhu kaudu (saksa rahvalaul ja rahvaraamat)? Tema naine oli seitsmeaastase lahusoleku järel parajasti kellegi teisega abiellumas. Siis ilmub mees pillimehena ja pillab peekrisse oma sõrmuse või pool sõrmust, misläbi ta ära tuntakse.

Täna, 11. mail lõpetan ma rutuga ja südamliku tervitusega.

Teie truu ja ustav

A. Schiefner.

1. Wiedemann tegi 1861. a. suvel Teaduste Akadeemia toetusel oma esimese keeleuurimisreisi Eesti- ja Liivimaale, mispuhul ta külastas ka Kr-i Võrus. Juba 5. mail kirjutas ta Peterburist Kr-ile, et ta on asunud eesti-saksa sõnaraamatu koostamise juurde ja palub selle suure töö jaoks ka Kr-i abi kui ka luba teda paaril päeval Võrus oma keeleküsimustega tülitada. Nagu tema järgmisest, 23. mai kirjast Kr-ile selgub, on Kr. oma nõusoleku andnud ja Wiedemanni enda poole Võrru kutsunud. Laupäeval, 10. juunil on W. Narva, Jõhvi, Torma kaudu juba Tartu saabunud ja lubab järgneva nädala lõpuks Võrusse jõuda. Oma aruandes Teaduste Akadeemiale 13. sept. 1861. a. („Erster Bericht über eine zu linguistischen Zwecken unternommene Reise in Ehst- und Livland" [Esimene aruanne keelelise sihiga Eesti- ja Liivimaale ettevõetud reisi kohta]. Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. T. IV (1862), lk. 299—303 = Mélanges Russes. T. IV, lk. 249—254) tõstab W. eriti esile pikema Võrus viibimise tähtsuse ja annab järgmise hinnangu:

„Eesti keele sõnaraamatu jaoks oli harukordselt kasulik minu viibimine Võrus. Seal dr. Kreutzwald valdab keelt paremini kui ehk ükski teine ja ta oli nii lahke mitte ainult kogu oma suurt keeletundmist minu käsutusse andma, vaid ka kõik oma ametitegevusest vaba aja. Tema abil oli mul kõigepealt võimalik selgitada paljude mulle tundmata, tema poolt väljaantud „Kalevipojas" esinevate sõnade tähendus, mis veel üheski trükitud või käsikirjalises sõnaraamatus ei leidu; edasi võis ta mulle teateid anda vanemais kogudes esinevate sõnade kohta, mille tõeline häälikuline kuju tookordsest ortograafiast ei selgu, samuti ka paljude sõnade tallinna murdes esinemise kohta, millest seni arvati, et nad on omased ainult tartu murdele. Pikema suhtlemise tagajärjel, kus harva millestki muust kui eesti kee-

lest juttu oli, tuli lõpuks kõne alla hulk sõnu ja omapäraseid kõnekäände, mida ma muidu võib-olla üldse poleks saanud, sest nad on enamuses niisugused, et võõras vaevalt selle peale tulekski neid eestlase käest küsitlema hakata. Nende hulka kuuluvad nimelt ümberütlused ja piltlikud väljendused, millest eesti keel on nii rikas ja mis sagedasti on nii iseloomulikud rahva karakterile ja mõtteviisile."

2. Vrd. kirjad 87 ja 88.

3. Stubendorff, Julius (1811—1878), arst; 1856—1863 kuberner Jakutskis, Tartu ülikooli ja Vene Teaduste Akadeemia teaduslik korrespondent ja uurimisreisija Siberis.

4. A. Schiefner, Über das Wort „Sampo" im finnischen Epos („Sampo"-sõna kohta soome eeposes). Bulletin T. III (1861), lk. 497—506 = Mélanges Russes. T. IV, lk. 195—209.

92. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 20. mail 1861.

Väga austatud sõber!

Teie lahke ettepaneku põhjal 10. skp. saate siinjuures „Kalevipoja" lood 7—16; paluge meie sõpra Wiedemanni äramärgitud korrektuur lahkesti läbi vaadata; küllap ta leiab seal veel mõnda järjekindluse puudust, seda enam et mul aeg selle korrektuuri tegemisel oli väga napilt kätte mõõdetud ja selleks tohtis ikka ainult üürikesi silmapilke tarvitada. Teksti puhastamisel oli protseduur karmim, peale hernekanonaadi on kõik pahandust sünnitav kõrvaldatud. Saatuslik allikas pole just täiesti kinni maetud, kuid asjakäiku jutustatakse nii naiivselt, et selles keegi midagi halba ei või leida [1]. Lokkav umbrohi hävitati juurteni, nagu Teie oma silmaga võite näha. Et laduja võiks muudetud kohtades paremini õiget sihti leida, on tekstis märgitud muudatused kirjutatud veel omaette vahelekleebitud erilehtedele nii selge käekirjaga, nagu see iganes minu sulest tulla võib. Niipea kui Laakmannil lõpp valmis saab, saade-

takse puuduvad neli lugu tagantjärele. See võiks ehk sündida ajal, mil Teie vahest reisimas olete, sellepärast oleks minu seisupaigalt soovitav, et Teie saadaksite enne oma ärasõitu mulle Kuopio aadressi, et lõpulood võiks siit otsekohe sinna toimetada. — Mulle oleks meeltmööda, kui mees sõna peaks ja töö sügiseks valmis saaks. Otsustades senist viivitamist mööda, kui peaaegu kaks kuud mööda läks, ilma et oleks algustki tehtud, ei saa mehe lubadustele midagi kindlat ehitada. Härra Laakmann Tartus on tõotuste andmisega suuremeelne, aga sõnapidamine ei kuulu tema vooruste hulka; kui need tema ametikaimudel samal kraadil on arenenud, siis ei eksi meie kindlasti mitte, kui trüki lõpetamist tuleval aastal samal ajal ootame.

Peale ükskord varem „Inlandis" avaldatud kütiloo kolmest vennast ei ole ma eesti pinnal midagi leidnud, mis pisutki võiks Telli lugu meelde tuletada [2]. Niisama vähe tunnen ma lugusid, mis võiksid Heinrich Lõvi kojusõidule vastata. Muidu ei ole eesti muinasjuttudes õhusõidulugudest puudu, oma osa etendavad ka poolekslõigatud sõrmused, mida kihlatud või lahusolevad abielupooled truuduse märgiks peavad. Kui nad lahusoleku ajal teineteisele truuks on jäänud, siis liituvad mõlemad pooled iseenesest, sulades kokku nii, et kõige terasem silm sõrmuse uurimisel endist lahutamisepaika ei märka. On nad aga pattu teinud, siis näitab sõrmus patu määra sellega, et lahutamisepaigale suuremad või vähemad jäljed jäävad. Oli truudusetus väga suur, siis jäävad sõrmuse mõlemad pooled igaveseks ajaks lahku.

Esimesel võimalusel tuleb Tartust järele pärida, kuhu dr. Hirschile määratud saadetus jäi. Saatja härra Toepffer [3] lõbutseb Saksamaal, ma arvan, et ka Schirren enam Tartus ei viibi [4]; võib-olla saavad asetäitjad isikud mulle selgust muretseda, millest ma siis Teile teatan. Härra dr. Hirsch kuulub sõnaahtrate seltsi; juba nädalaid ootan ma kannatamatult vastust oma poja paberite saatuse kohta, mis dr. Hirsch pidi sisse andma [5]. Ka ei teatanud ta mulle tähtaega, millal poiss peab kohal olema, kas augustikuu alguseks või selle lõpuks. Kui Teie juhtumisi peaksite sellest oma sõprade kaudu midagi teada saama, siis palun südamest seda mulle teatada.

Lõpuks võtke vastu minu tänu „Angervaksade" lahke edasi-

toimetamise eest! Paludes Teid enne ärasõitu endast veel kord sõbralikult elumärki anda, jääb Teie edaspidisele heasoovlikkusele lootma

Teie

tänumeelselt kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Vrd. „Kalevipoeg", XV lugu, värsid 364—474.

2. Pikkjalg, Osavkäpp ja Teravsilm. Inland 1856, vg. 630—632 ja hiljem „Eesti rahva ennemuistsed jutud". Tallinn, 1951, lk. 15—30.

3. Töpffer, vt. kiri 87, viide 3.

4. Schirren, vt. kiri 72, viide 4.

5. Küsimus on Kr-i poja Alexise Peterburi Tehnoloogia Instituuti õppima astumisest.

93. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 11. augustil 1861 [1].

Armas sõber!

Teie tehnoloogilise paberi lasksin ma alla kirjutada. Siinjuures „Kalevipoja" esimese korrektuuri proov, mis 10 kuni 12 päeva on minu juures vedelnud. Ma jõudsin siia kaheksandal.

Leheküljel on kaks värsirida vähem kui „Kalevalas"; kui Te tahate, et võetaks suur formaat, siis kirjutage mulle kohe. Aschan [2] loodab trükkimise veel [enne talve] lõpetada võivat. Täht õ pidavat valmis saama, või õigemini jõudis pärale, kui poogen juba laotud oli. Saatke see õige pea tagasi. Väiksem formaat on võib-olla parem kui suur, sest lühikesed värsi-

read ei ole suurema puhul nägusad. Korrektuuri võiks arvatavasti Aschanile usaldada, ta on Kuopio gümnaasiumi rektor.

Rutates Teie ustav

Schiefner.

1. Sisu järgi otsustades puudub siin vähemalt üks Kr-i kiri, mis kaotsi läinud.

2. Aschan, vt. kiri 73, viide 2.

94. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[19. VIII 1861.]

Austatud sõber!

Täna saan ma kõige suurema rutuga Teile tagasi saata üksnes saadud poogna, mis üleeile siia jõudis. Korrektuur jätab p a l j u soovida, nagu allakriipsutatud kohtadest näha võite. Niisama vähe meeldib mulle väike formaat, sedamoodi saaksime kaks trükipoognat rohkem; kuna minu kapital on arvestatud ainult 20 trükipoogna jaoks, siis lisakuludeks ei jää krossigi.

Minu ettepanek oleks järgmine: lasta laduda iga veeru alla veel kaks rida, miska võidaksime poogna kohta 64 rida. Nii laiaks ääreks, nagu sellel poognal on, pole mingit tarvidust. Kui sissejuhatuse osas samuti esimese leheküljе kummagi veeru hakatusel kahele reale ruumi leitakse, siis mahuks kogu „Sissejuhatuseks" viiele leheküljele ja järgmisel, kus praegu 20 rida seisab, võiks alata 1. lugu. Teie näete, et me võidame sel kombel poogna pealt ühe leheküljе ja see oleks 16 poogna kohta üks poogen rohkem [1].

„*Soovituseks*" jätab praegusel kujul viletsa mulje; arvan, et see märksa võidaks, kui lasta laduda kahte veergu, kummaski veerus viis salmi laiemate vahedega. Tehke, palun,

trükikojale see ettepanek ja paluge kõigepealt hoolikat korrektuuri, muidu on lausa võimata ette näha, kui suureks viimaks trükivigade paturegister kujuneb. Säherduses olukorras tuleks, niipea kui üks osa poognaid on valmis trükitud, need siia saata, et saaks trükivigade registri valmistada. Niisiis õ-tähe muretsemine on väldanud tervelt viis kuud, — kui tõeks võtta, et see kirjamärk on nüüd tõesti kohale jõudnud, milles mina aga kahtlen, sest küllap muidu oleks seda ka niinimetatud proovipoognates kasutatud. Muidu on aga Soome trükikojaga seni saadud kogemused mulle küllalt selgeks teinud, et tema tähtajad on niisama ähmased nagu härra Laakmannil Tartus ja et kõige õnnelikumal juhul näeme trükkimise lõpuleviimist 1862. a. sügisel. Kui viiekuune viivitus tuli ainult pisikesest kirjamärgist, siis oleks kindlasti otstarbekohasem olnud parem õ asemel ö laduda, sest rahvaraamatus on see täiesti ükspuha.

Elage hästi, järgmise postiga saate „Kalevipoja" viimase vihu. Oma poja pärast olen suures mures; olevat tehtud palju raskusi, mispärast oli üsna selguseta, kas ta võetakse vastu või mitte.

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

Vastse-Koiolas,
(21 versta Võrult)
19. augustil 1861.

1. See Kr-i ettepanek trükiruumi kokkuhoidmiseks jäi teostamata, vt. ka kiri 96.

95. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 24. augustil 1861.

Väga austatud sõber!

Eile sain ma koos Teie lugupeetud kirjaga 19. augustist „Kalevipoja" viimase vihu ja kärsitu kirja Aschanilt Kuo-

piost, kes saadab mulle teistkordselt esimese poogna ja nimelt õ-tähega. See poogen pole kuidagi trükivalmis, vaid nagu tähendas juba Ahlqvist Teile määratud poognale, tuleks vead veel kord parandada.

Täpse arvestuse põhjal, mis ma eile õhtul tegin, täidaks „Kalevipoja" 18.151 värssi kõige rohkem 16 poognat vähemas kaustas, kusjuures ma arvestasin: a) tühja algusruumi à 18—20 värssi ja b) tühja lõppruumi iga loo viimasel leheküljel, mis kokkuvõetult vastab kõige halvemal juhul ühele trükipoognale. Kui valge paberi iga lapikest kasutataks, läheks meil vaja 15 poognat ja 11 lehekülge. 16. poogna ülejäänud leheküljed täidaksid tiitelleht ja võimalik trükivigade loend.

Aschani korrektuurpoogen, mille ma Teile saatsin, oli juba ammu minu juures, jäi aga minu äraolekul seisma. Kuna praegu pole enam mingit lootust trükkimist enne laevasõidu katkemist lõpetada, siis oleks kõige otstarbekohasem kasutada talvine aeg trükkimiseks ja lasta revideerida 16 korrektuuri [1] kas siin (Wiedemann) või Võrus.

Veel pean tähendama, et kui Teie tahate suurema formaadi juurde jääda, kuluks terve peale küll ainult 13 poognat ja 8 lehekülge, kuid siis ei tohiks lugude ette ja järele valget ruumi jääda ja on küsitav, kas seesugune asi ilus oleks.

Ma saadan siis Teile veel kord korrektuuri nr. 1 ja korrektuuri nr. 2, et Teie, asja üle aru pidanud, viimaks otsustaksite, kumma juurde Te tahaksite jääda. Asja kiirustamiseks võiksite pöörata otse r e k t o r P. A s c h a n i poole K u o p i o s ja talle selgitada kõik oma soovid ladina kirjas, kuid saksa keeles. Kui ma ei eksi, laoti esimene lehekülg Teie soovil veergudesse jagamata ja seepärast ei kanna raamatutrükkija selles asjas vastutust.

Kõigest viivitamisest hoolimata loodan „Kalevipoega" 1862. a. lihavõtteks valmina näha, võib-olla juba varemgi; pealegi on ehk talvine vedu palju kallim.

Kui Te näete, et puhta äratõmbe esimesed poognad trükivigade all nii väga ei kannata, siis läheks ehk asi veelgi kiiremini, sest ma usun, et kogu töö võiks 10 või 12 nädalaga valmis saada.

Lõpuks pean ma tähendama, et olen küll väga tööga üle koormatud, kuid siiski ei jäta ma Teid „Kalevipoja" ega muu-

des asjades abistamata. Wiedemann jõuab siia arvatavasti kahekümne kaheksandal. Praegu on ta Tallinnas. Soovin õnne Teie poja poolt õnnelikult õiendatud eksami puhul.

Teile ustavalt andunud

A. Schiefner.

1. S. o. 16 trükipoogna korrektuurid.

96. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 2. septembril 1861.

Väga austatud sõber!

Tunaeile, 31. augustil sain ma Teie sõbraliku kirja 24. skp. koos esimese poogna kahe äratõmbega; ma korrigeerisin ühe äratõmbe ja läkitan selle täna otseteed Kuopiosse härra Aschanile koos sõnumikuga, milles talle minu tagasihoidlikud soovid ette kantakse [1]. Teie saatsite mulle enne oma ärasõitu ümbriku „Keiserlikult Teaduste Akadeemialt härra Aschanile", selle tarvitasin ma oma saadetuse jaoks, et postikulusid kokku hoida. Kuna Teie arvestuse järgi tuleb välja ainult umbes 16 poognat, siis jään ma väikese formaadi juurde kindlaks, sest poolteise poogna kokkuhoid pole oluline. Mis puutub pühendusesse, et see kahte veergu jaotada, siis tegin härra Aschanile oma soovid teatavaks. Niipea kui 3 kuni 4 poognat valmis on trükitud, palusin ma need Peterburi kaudu siia toimetada, et saaksin veenduda, kui k o h u s e t u n d l i k u l t need härrad korrektuuri teevad.

Teie ametiülesannete kuhjumisel tahaksin Teid oma tühjatähjaga nii vähe kui võimalik tülitada, kuna Teie aga nii lahkesti oma vahetalitust „Kalevipoja" uuestisünniks pakkusite, siis kasutan ettetulevate kimbatuste puhul ikkagi Teie vahetalitust.

Minu tütar kirjutab mulle 29. augustil, et selle ajani pole ikka veel otsust tehtud, kas poiss võetakse Tehnoloogia Insti-

tuuti vastu või mitte. See igavene teadmatus teeb mulle palju muret. Peaks ometi kord kindel otsus tulema! Läinud semestril lubasite Teie mulle oma kirjutuse Sampo-müüdi kohta; kas olete oma lubaduse unustanud, või on saadetus „rappa" sattunud [2]?

Kolmapäeval nädala eest saatsin Teile ilma saatekirjata mõned „Kalevipoja" eksemplarid parajal juhtumisel lahkeks väljajagamiseks [3]. Dr. Dannenbergile [4] määratud eksemplari palun lahkesti Enghoffile või Hirschile edasi anda, need mõlemad puutuvad vanakesega kokku.

Härra Wiedemann venitas seekord oma ametipuhkuse õige pikaks, tõenäoliselt kasutas ta seda tublisti oma eestikeelse sõnaraamatu jaoks. Ka siit võttis ta kaasa pisukese veeringu, ma paraku ei saanud talle rohkem anda [5]. Tervitage teda kõige südamlikumalt, kui ta jälle oma vanas kodupaigas on.

Sõbraliku tervitusega

Teie

vaevaja vaim

Kreutzwald.

1. Kr-i kirjavahetus P. Aschani trükikojaga on tundmata ja vististi kaotsi läinud.

2. Vt. kiri 91, viide 4, ja kiri 97.

3. See oli 23. augustil, kui Kr. saatis Sch-ile „K-poja" 1. trüki viimase kaksikvihu 6/7, mis sisaldas lood 17—20.

4. Dannenberg, vt. kiri 55, viide 9.

5. Vt. kiri 91, viide 1.

97. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 6. septembril 1861.

Väga austatud sõber!

Teie armsa kirja 2. septembrist sain ma eile korralikult kätte ja saadan Teile mahaunustatud Sampo-artikli nr. 2 täna, sest

nr. 1-st, mille kirjutasin kümne aasta eest, olid mul ainult mõned vähesed eksemplarid [1].

Et Te otseteed Aschanile kirjutasite, aitab asja kiirendada, kui Teie ainult nii ettevaatlik olite ja saatsite minult saadud ümbriku meie akadeemia kaudu, sest ilma viimase pitserita võib vaevalt loota, et asi kindlalt kohale toimetatakse. Küllap näeme, kuidas asi läheb. Oleks olnud parem, kui Te oleksite poognad ühes kirjaga mulle saatnud.

Wiedemann on 28. augustist saadik jälle siin.

„Kalevipoja" vihud olen kätte saanud ja osalt juba edasi toimetanud. Soldat ootab [2] ja täna pean ma seega juba lõpetama.

Kas ma olen juba küsinud, kas eestlased peavad haiguste põhjuseks usse ka muul puhul peale hambaussi? Kui Te midagi teate, siis teatage sellest mulle parajal juhul. Kas ussid on nõiasõnades mitut värvi?

Kõige suurema rutuga

Teie truu ja ustav

Schiefner.

1. A. Schiefner, Zur Sampo-Mythe im Finnischen Epos (Sampo-müüdist soome eeposes). Bulletin de la Classe historico-philologique de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. T. VIII (1851), lk. 71—77 = Mélanges Russes. T. I, lk. 591—598.

2. Sch-i teenija-käskjalg.

98. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[6. IX 1861.]

Austatud sõber!

Teie saate siinjuures ühe eesti muinasloo Tallinna hukkaminemise kohta, mis peaks õieti „Inlandile" kuuluma, kuid

põrunud Körberi õnnetu toimetamise juures pean ma südametunnistuseasjaks ajakirjale mitte midagi saata [1]. Ei tule härra Laakmann varsti paremale arusaamisele ega muuda toimetuse koosseisu, siis uinutab härra Körber küllalt varsti „Inlandi" nagu endise Tartu „Postimehe" igavesti magama [2]. Juba tema eelkäija Eisenschmidt [3] paistis ajakirja tendentsi silmast kaotanud olevat, aga härra Körberi tulekuga läks hullumaja päriselt lahti.

Teile läkitatud muinasloo eest teete mulle küll vastuteene ja toimetate juurdelisatud ümbrikud parajal juhtumisel nende aadressil edasi. Teie ametikohustest koormatud aja kirjutasin enesele meelespidamiseks kõrva taha ega tule sellepärast iialgi pakiliste ülesannetega; kuid Teie ei pane vihmaussile seda pahaks, et ta oma varandusi Teile muidu ei anna, vaid vastuteeneid nõuab. Teie olete neid mulle juba küllalt ette osaks lasknud saada, kuid suuremate heategude jaoks on inimesemälu liiga nõrk.

Juurdelisatud vihukese olen „Kalevipoja" eeljooksikuna ilmale toonud, et ta kangelase elurada siluda aitaks [4]. Tutvustage teda võimaluse korral härra Wiedemannile, et ta võiks sest raamatukesest ehk mõne terakese oma leksikoni jaoks leida. Ma saadaksin temalegi heameelega eksemplari, kuid kirjastaja andis minu voli alla neid ühtekokku ainult 10.

Ikka sõpruses

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

Võrul,
6. septembril 1861.

Tallinna linna hukkaminemisest [5].

Eesti muinaslugu.

Lugu, mille järgi Tallinna linn ükskord otsa leiab Lasnamäel asuva Ülemiste järve läbi, on eestlaste seas üleüldiselt tuntud. Nimelt lahkub järv oma sängist ja uputab Linda pisa-

rates „kõik patused lojused ja inimeselapsed". Vähem tuntud tohiksid vististi olla abinõud, miska seda saatuslikku hukkaminemist siiasaadik on takistatud, ja kui tubli linna elanikud senist ettevaatust ka edaspidi silmas peavad, siis võivad nemad, nende lapsed ja lapselapsed kaua veel õnnetusest tabamata oma armsasse kodupaika iäädа. Üldsuse tuluks tahame kaitseabinõu teatavaks teha. Tallinna linn ei tohi i i a l g i v a l m i s saada, vaid seal peab alati midagi ehitama ja parandama. Iga aasta tõuseb Ülemiste järvest teataval ööl, mida lähemalt ei märgita, hall mehike, komberdab küürutades kepi najal lähema väravavahi juurde ja küsib: „Kas linn on juba valmis, või on seal veel midagi ehitamist?" — „Ei!" vastab ettevaatlik väravavaht, „ikka ehitatakse ja nii mõndagi on veel ehitada!" Tusaselt pead raputades läheb vanake jälle oma teed. Peaks tema küsimisele kunagi vastatama jaa, siis on Tallinna viimne tund löönud. Järv lahkuks silmapilk oma sängist ja veevood uiutaksid linna üle, nõnda et ainult Oleviste torni tipp tunnistaks kohta, kus Tallinna linn on varemalt seisnud.

---

1. Körber (vt. kiri 62, viide 3) oli 1861. a. suvel „Inlandi" asetäitja-toimetaja.

2. 1859. a. toimetas Körber Tartus ilmunud „Talurahva Postimeest".

3. Eisenschmidt, vt. kiri 72, viide 3.

4. Küsimus on Kr-i väljaantud rahvaraamatukesest „Sipelgas". Teine jagu. Tartu, 1861, kus ilmus ka tema kirjutus „Eesti-rahva lauludest ja ennemuistsetest juttudest", milles ta räägib ka „K-pojast".

5. Pealkirja all „Miks Tallinn iial valmis ei tohi saada" avaldas Kr. selle oma „Eesti rahva ennemuistsetes juttudes" (2. trükk. Tartu, 1875, lk. 305).

[13. IX 1861.]

Väga austatud sõber!

Teie lahked read 6. skp. ajasid mulle minu kergemeelse saadetuse pärast suure hirmu nahka, et mõlemad poognad võiksid viimaks kaduma läinud olla; sellepärast oleks küll hea, kui püüaksite ses asjas võimaluse korral selgust muretseda. Omalt poolt varustasin ettevaatuse pärast küll ümbriku oma ametipitseriga ja märkisin aadressil: Keiserliku Teaduste Akadeemia ülesandel Võru linnaarstilt. Ma tahtsin selle ka nööriraamatusse kanda, kuid postmeister kinnitas mulle, et saadetus jõuab nõndagi k i n d l a s t i pärale.

Südamlik tänu Teie kirjutuse eest „Über das Wort S a m p o im finnischen Epos", mille ma suure mõnuga läbi lugesin. Iseäranis huvitas mind Teie väga õige arvamine, et soome kangelased, niisama nagu meie Kalevipoeg, on oma vägevuse suurelt osalt ennemuistsetest juttudest laenanud. Kalevipoja puhul on see kindel, kuna näit. muinasjuttudes tema vägitegusid allilmas ka teised isikud täide viivad. — Peale selle on ka ühes eesti muinasjutus isejahvatav käsikivi, kuid see suurde kirstu luku taha pandud imeriist ei toodud mitte taevast, vaid põrgust. Üks *vaenelaps* pidi hommikust hilisõhtuni käsikiviga vilja jahvatama, mida kasuahne perenaine raha eest müüs. Siis ilmub ühel päeval lonkur sant, kes oli ümberriietatud soome tark, jahvatava lapse juurde, annab talle ühe rätikuräbala ja ütleb: „Seo see õhtul pea ümber ja ütle: unenägu, vii mind sinna, kus ma käsikivi leian, mis ise jahvatab. Järgmisel hommikul sa saad selle." Laps teeb nii, nagu kerjus oli õpetanud. Ta uinus magama ja nägi unes, et on põrgus. Seal oli suur kirst, kust kuuldus mürinat, nagu jahvataks käsikivi. Laps tõi tallist valge hobuse, sidus kirstu sellele saba külge, istus ise kirstu kaanele ja nüüd kihutati tuhatnelja koju. Suur oli järgmisel hommikul rõõm, kui unes nähtud kirst sinna lukustatud käsikiviga tõesti aseme kõrval seisis. Kaane sees oli auk, kuhu tuli puistata vili, mille nägematu käsikivi kiiresti jahuks muutis. Kaant ennast

ei tohtinud iialgi lahti teha. Kui uudishimust vaevatud perenaine seda kord teha proovis, lõid talle kirstust tuleleegid vastu, mis tema armetult tuhaks põletasid. Vahepeal suureks sirgunud vaenelaps sai nüüd leskmehe naiseks, kuid pulmaööl kadus kirst tükis salapärase veskiga ja neid pole leitud tänapäevani [1].

Niipalju tänuks Sampo-sõna seletuse eest, varsti saate kostuse oma ussi-küsimusele.

Elage hästi ja hoidke kitsendamatult alal oma sõbralik heasoovlikkus

Teie

Teid hindavale

Kreutzwaldile.

Võrul, 13. septembril 1861.

1. Vrd. Kr-i muinasjutt „Vaeselapse käsikivi" kogus „Eesti rahva ennemuistsed jutud". Tallinn, 1951, lk. 31—33.

100. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 4. oktoobril 1861.

Väga austatud sõber!

Olge nii lahke ja toimetage ligipandud sõnumik niipea kui võimalik minu tütre kätte; selles on atestaadid, mida tal hädapärast tarvis on. Teie hiljutisele küsimusele ussidest olgu kostuseks, et eestlastel esineb peale hambaussi ka sõrmeuss (panaritium), siis kuuldub veel paiguti luugangreeni asemel öeldavat *sööja* ehk *uss*, lõpuks nimetatakse laste üleannetust *uss on perses*; see on kõik, rohkem ei tea ma Teile midagi öelda.

Kui Teie võhikul lubate rohketele hüpoteesidele Sampo kohta veel ühe uue lisada, siis kalduksin ma vastuoksa kõigile seni avaldatud seletustele nägema Sampos olevust, keda meie

eestlased *tondiks*, varakandjaks nimetavad. Selle varakandja teevad inimesed ja omanikud hoiavad hoolega, et teda ära ei varastataks. Lönnroti seletus on liiga otsitud, selles on tahetud minevikku rohkem valgust süüdata, kui neil aegadel Põhjalas tõtt mööda paista võis.

Nüüd naerge mind tublisti välja, see ei tee midagi: „von der Quelle bis zum Meere mahlet manche Mühle [1]"; mis ma praegu ette tõin, ei vii sihile!

Otsekohese ustavusega

ikka Teie

Kreutzwald.

P. S.

Kas olete Soomest midagi kuulnud siit läkitatud saadetuse päralejõudmise kohta? Vahel räägitakse, et häbematus kandvat paremat vilja kui tagasihoidlikkus, sellepärast küsin ma Teilt: kas ma tohin järgmisele võistlusele läkitada „Kalevipoja" teise osa palvega — tasuda minule rahvaväljaande trükikulud [2]? Seeläbi langeks minult suur mure raamatu tulevase mineku pärast ära, sest praegu, kus aktsionärid peavad intresse ja kapitali saama, pean puudujäägi eest vastutama mina, kui raamat müümata jääb. Palun laske kuulda, missugune on Teie arvamine.

1. Tõlkes: „allikatest mereni veskeid töötab paljugi".

2. Küsimus on „K-poja" lõpuosa Demidovi konkursile esitamisest. Vt. kiri 7, viide 2, ja kirjad 40, 44, 48, 51—55 ja 63—67.

101. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 9. oktoobril 1861.

Väga austatud sõber!

[- - -]

Teie järelepärimise peale ruttan teatama, et mõned hääled olid igatahes selle poolt, et võiksite esitada ka „Kalevipoja"

järje. Kuid kordamineku eest ei julge ma vastutada. Peaasjaks taotluste puhul jääb soovitamise viis ja iseloom. Kuigi eelmine kord õnnestus kõige rahuldavamal kombel tõendada sisu tähtsust põhjamaade mütoloogiale ja teose tähtsust eesti kirjandusele, oli siiski väga kaalukaid hääli, kes minu arvamisega ei ühinenud, ja sellest tuligi, et 1 asemel saadi ainult $^1/_2$ [1].

Seni olen ainult mõnest üksikust teosest kuulnud, mis auhinna saamist arvestavad; ma ei tea, kui tugevaks konkurss kujuneb. Jääb see nõrgaks, siis oleks ikka veel võimalik, et Teie summakese kaasa viite; kuid ma ei pea soovitavaks Teie lootusi liiga palju ergutada. Kõige vähem tohiksime arvestada summa saamist trükikulude katmiseks. Seda antakse ainult siis, kui käsikiri käes on.

Ma kirjutaksin Teile meelsasti lootusrikkamalt, — kuid siis sünniks see aususe kulul. Kas siis tõesti „Kalevipoja" müümiseks nii vähe väljavaateid on, et aktsionärid oma pisikeste kapitalidega kitsikusse satuvad? Nagu Teie kirjast näen, tuleb nüüd ka veel protsente tasuda. Niisiis ei läinud protsendita aktsiad läbi?

Ma kirjutan Teile seda kõige suurema rutuga, et Teie 14.—20. loo esitamisega aega ei pillaks. Ma tahaksin oma head õnne katsuda, kuid lubada ei julge ma midagi.

Tänan Teid väga andmete eest usside kohta, samuti ka Teie varasemate teadete eest Tallinna halli vanakese kui ka Sampo-müüdi kohta. Ei ole võimata, et Sampo-loos varandusekandja mõte teatud osa etendab.

Et täiesti otsekohene olla, ei tohi ma seda mainimata jätta, et ma alles eile Crögerile [2] ülesandeks tegin Teie „Sipelga" saadetus Hirschile üle anda.

Soome asjus ei tea ma veel midagi, — mul pole kahjuks ka veel aega olnud sealt järele pärida. Mõistke mind võlla, — kuid ma ei tea, kuidas kõigega toime saada — teadus, korrektuurid, raamatukogu, vaimulik seisus ja ilmalik elu — lisaks veel mõningaid kirju ja kõike muud. Kuid see kõik ei tohi aga Teid eemale peletada

Teie ustavast

A. Schiefnerist.

1. S. o. terve auhinna asemel ainult pool; vrd. kiri 63 jj.
2. Cröger, õpetaja Peterburis, varem Võrus?

102. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 13. oktoobril 1861.

Väga austatud sõber!

[- - -]

Ma saadan Teile Demidovi konkursi kodukorra ja juhin Teie tähelepanu § XVIII lk. 25, kuna Te oma sissesaatmist selle § alusel motiveerida võite.

Nüüd ainult veel südamlikke tervitusi

Teie ustavalt

Schiefnerilt.

103. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 14. oktoobril 1861.

Väga austatud sõber!

Teie nii sõbraliku kui ka otsekohese vastuse eest minu järelepärimisele ütlen Teile südamest tänu. Neis tingimustes ei saada ma raamatut sisse, sest nagu näha, pole kordaminekut oodata. Teist preemiat ma ei võinud arvestada, mul polnud selleks ka pretensioone; ma tahtsin sisse saata ainult lootuses, et midagi saaks ehk trükikulude katteks lahti sulatada. Kuna selles asjas juba nüüd riiv on ette lükatud, siis variseb kogu plaan kokku.

Teie küsite, kas asi poleks läinud ka protsendita aktsiatega; arvasin, et kirjutasin sellest Teile juba tookord, et aktsiad peavad aastas andma 5% intresse; intressita — nagu mina alguses mõlgutasin — oli võimata asjaga hakkama saada. Ettetellimise meetod, et seeläbi kohe mõned aktsiad tagasi maksta, oli nii aher, et nõnda saab kustutada kõige rohkem 10 aktsiat. Seega tuleb 12 rbl. 50 kop. aastas intressi tasuda ja selle alusel tuleb ka edaspidine müügihind määrata. Ettetellijad saavad oma eksemplari odavamalt, s. o. selle hinnaga, mis kujuneb trükikulude ja köitmisetöö põhjal. Aeg näitab, kes esimesena korstnasse lendab, kas aktsionärid või ettevõtja.

Elage hästi!

Teie

tänulikult kõige ustavam

Kreutzwald.

104. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 21. oktoobril 1861.

Väga austatud sõber!

Aidake nüüd lugu lõpule viia, pärast seda kui ma Teie tunaeile saadud 13. skp. läkituse mõjul küllalt kergemeelne olin, et oma eelmises kirjas avaldatud põhimõtetele truudust murdsin. Veel kord — ma ei oota ega tõota endale sellest sissesaatmisest mingit edu, sellepärast ei saa tulevane püssikuul ühtki lootusetiiba haavata. Eesti vanasõna ütleb: *Ei lööda küsijale suu peale, aga võtjale lüüakse käe peale!* Õnneks kuulun täna *küsijate* sekka, minu häbematuse tõttu võib mind täie õigusega mõnitada ja välja naerda, kuid kõrvalopsu ei tohi minule õiguse poolest mitte anda.

Kui Teie aga soovitavaks peate avaldus sisse andmata jätta, siis kasutage saadetus makulatuuriks. 2 korda 24-tunnise

raske võitluse järel otsustasin ärasaatmise kasuks, kuid ülemaltähendatud tingimusel, jättes asja Teie hooleks — kas tahate esitada või mitte.

Järgmine kord pikemalt, täna ainult veel tänu kaasapandud vihukese eest: „Zur russischen Heldensage“ [1].

Teile tänulikult

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. A. Schiefner, Zur russischen Heldensage (Vene kangelaslugudest). Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St. Pétersbourg. T. IV (1862), lk. 175—180. = Mélanges Russes. T. IV, lk. 230—248. See sisaldab tutvustav-refereeriva ülevaate teose kohta „Песни собранные П. Н. Рыбниковым. Часть 1. Народные былины, старины и побывальщины“. Москва, 1861.

105. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 10. novembril 1861.

Väga austatud sõber!

Oma kõige suuremaks rõõmuks sain täna 4. novembri kirja rektor Aschanilt Kuopiost ja ühtlasi kaks eksemplari neljast esimesest korrektuurpoognast. Ühe eksemplari saadan ma Teile täna ja teine järgneb, niipea kui Te seda soovite. Nagu Aschan kirjutab, loetakse iga korrektuuri kolm korda eri isikute poolt ja võrreldakse igakord täpselt originaaliga. Transpordi kohta teatab ta mulle, ta võivat selles asjas Viiburist tagasisõitvate talupoegadega kokku leppida — hind 40—50 kop. puudalt talvel. Ma esitasin „Kalevipoja“ teise poole veel enne värava sulgemist, olgugi et Wiedemann ja Böhtlingk arvasid [1], et asi läbi ei lähe. Nii see kahjuks oligi. Sest 8. novembri koosolekul tuli Demidovi kapitali vastav paragrahv täpsemalt kaalumisele ja seega leiti teise poole võistlusele laskmine ebakohane olevat. Mul oli salajane lootus,

et asi teisiti kujuneb. Kahjuks ei läinud see täide. Hea tahtmine ja palavad soovid on küll kättesaamatuks-jäänu halvaks aseaineks, kuid kahjuks ei ole mul midagi muud.

Ahlqvist on Teile ühe eksemplari mokša grammatikat läkitanud [2], mille ma Teile lähemal ajal edasi saadan. Kuigi Teid mokša keel ei huvita, teevad mokša muinasjutud Teile ometi rõõmu. Kõige südamlikumate tervitustega ja paremate soovidega

Teie ustav

Schiefner.

Ma usun, et olen Teile mõlema muinasloo või ühe muinasloo ja muinasjutu eest juba tänu avaldanud. On kahju, et muinaslugu pole juba „Inlandis" ilmunud. Kas lubate, et ma kasutaksin seda ühes kirjutuses, mille ma kavatsen „Inlandile" saata, kusjuures ma Teid oma käemeheks nimetan [3]?

1. Böhtlingk, vt. kiri 30, viide 6.

2. A. Ahlqvist, Versuch einer Mokscha-Mordwinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichniss (Mokša-mordva keele grammatika katse koos tekstide ja sõnastikuga). St. Petersburg, 1862. XIV + 214 lk. ilmus Teaduste Akadeemia kulul; lk. 95—146 leidub muinasjutte, valme, rahvalaule jne.

3. Seesugust Sch-i kirjutust pole „Inlandis" ilmunud.

106. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 18. novembril 1861.

Väga austatud sõber!

Teie armsa kirja 10. skp. sain tunaeile koos „Kalevipoja" esimese nelja poognaga, niisama ka eile hommikul oma tütre kaudu mokša-mordvalaste keele grammatika. Mõlema saade-

tuse eest minu kõige otsekohesem tänu! Ma ei lootnud sisseandmisest kogunisti midagi, sellepärast ei võinud Teie sõnum mind ka kurvastada. See oli küllaltki suur sõprus Teie ja härra Wiedemanni poolt, et te esimene kord nõrgale teosele preemia nõutasite. Niipea kui veidi vaba aega saan, mõtlen ma muinasjutte lugeda. Ma näen eessõnast, et autor on dateerinud selle Berliinist. Mis ajast peale ta jälle reisil on? [1]

Viimati edasiantud muinaslugu võite kasutada täiesti nõnda, kuidas soovite. Järgmine kord pikemalt.

Südamliku ustavusega

ikka Teie

Kreutzwald.

1. Ahlqvist oli 1861. a. suvest peale pikemal õppereisil Kopenhaagenis, Berliinis, Prahas ja Budapestis. Teose eessõna on dateeritud Berliinis 15. okt. 1861 (ukj.).

107. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 15. detsembril 1861.

Väga austatud sõber!

Ma sain just praegu P. Aschanilt Kuopiost „Kalevipoja" poognad 5—8 kuni [lugu] XI, 302, mis ma vististi juba homme Teile edasi saadan. Ühtlasi palub ta endale teose ülejäänud osa ära saata. Niipalju kui tean, sai ta viimati juunis 10.—16. loo, mis olid Teie ja Wiedemanni poolt korrigeeritud. Järelikult pean ma Teid paluma lood 17—20 kiiresti käsile võtta ja mulle nõnda saata, et ma võiksin need veel enne uut-aastat Wiedemannil läbi vaadata lasta, sest ta sõidab kohe uue-aasta järel Tallinna, et oma poega [1] ja õepoega [2] Pauli sinna gümnaasiumisse viia.

Hiljuti saatsin Teile Quarnstubbe väikese kirjutuse herrnhuutlaste [3] kohta. Arvatavasti olete autori juba ära arvanud ja ka kellegi teise Teile tuttava isiku näoga lisa õieti kätte saanud [4]. Ajapuuduse ja ülisuure kiirustamise tõttu ei saanud ma Teile seekord kirjutada. Soomes lõpetatakse neil päevil „Kalevala" kooliväljaanne koos soome-rootsi sõnastikuga [5]. Poleks sugugi halb, kui ka „Kalevipoja" juurde sõnaraamat oleks. See leiaks ostjaid ka Saksamaal. Muidugi maksaks trükkimine ka raha. Kuid seal ostetaks odavuse pärast ka Kuopio väljaannet. Nüüd peaksite muidugi ka eestikeelse tiitellehe valmis tegema. Kas ei tuleks hind ka kaanele märkida? Oleks vist kõige parem eksemplarid kohe Kuopios brošeerida lasta, või vähemalt osa. Niipea kui mul Teie vastus käes, pärin ma kohe järele, kuidas köitmise hinnad seal on. Täna ei saa ma Teile rohkem kirjutada.

Kõige südamlikumate tervitustega ja paremate soovidega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Wiedemann, Paul (1846—1868), surnud Tartus üliõpilasena.

2. Grohmann, Paul (1846—1913), hiljem Eestimaa kubermanguvalitsuse ametnik.

3. Quarnstubbe, J. R. N., ps. = Bourquin, E. A., õpetaja Peterburis, varem Võrus. Kõne on tema brošüürist „Auch ein Wort in Sachen Herrnhuts in Livland" (Kah üks sõna Liivimaa herrnhuutlaste asjus), ilm. Leipzigis 1861. 44 lk., milles käsitletakse Liivimaa ortodoksliku luterliku kiriku ja nn. vennastekoguduse usulahu omavahelisi tülisid.

4. S. o. Sch-i enda fotoportree, vt. kiri 108.

5. „Kalevala. Lyhennetty laitos" (Lühendatud väljaanne). Helsingissä, 1861. XVI + 412 lk.

Võrul, 20. detsembril 1861.

Väga austatud sõber!

Kostes Teie lahkele kirjale 15. skp. avaldan oma kõige otsekohesemat tänu mulle saadetud isikliku näopildiga visiitkaardi ja hästituntud autori raamatukese eest, kelle ma sisu põhjal kohe ära tundsin, seda enam aga kahetsesin, et ta k a t m a t a näoga võitlusväljale ei astunud, mis tema asjale kasulikum oleks olnud kui pseudonüümsus. Ühtlasi teatan Teile heameelega, et juba 10 päeva enne Teie ridade siiajõudmist saadeti härra P. Aschanile Kuopiosse „Kalevipoja" lõpp koos tiitellehe ja eessõnaga. Ma ei tahtnud härra Wiedemanni sellepärast enam tülitada, vaid tegin korrektuuri ära eelmiste lugude eeskujul. — Kui Teie peaksite temaga veel kokku saama, enne kui ta Tallinna sõidab, siis palun talle lahkesti meelde tuletada, et tal oli nõuks mulle midagi oma uurimistest liivi keele alal saata [1], nagu ta hiljuti minu tütrele oli öelnud. Härra Aschanilt pärisin ma järele, kui palju maksaks kaas värvilisel paberil trükitud tiitliga 1000 eks. pealt. Ei teeks viga, kui Teie parajal juhul küsiksite, mis maksaks seal brošeerimine. Osa eksemplare laseksin ma ainult brošeerida, suurema osa kõita kalingurseljaga õhukeste pappkaante vahele. Sellepärast tuleks küsida, mis maksab kõide nr. 1 ja nr. 2.

Müügihinda ei saa esiotsa veel nimetada, siin tuleb arvestada näit. veokulusid, hinnaalandust jällemüüjatele jne., nii et täpse hinna võib määrata alles hiljem.

Paraku on esimestesse nelja poognasse end mõned õige pahandavad trükivead poetanud, mis trükivigade nimestiku raamatu lõpus tarvilikuks teevad. U asemele on paiguti salakaubana soome y sattunud, häälik, mis eesti rahvale täiesti tundmatu ja mida tähestikus pole. Palusin härra Aschani tungivalt edaspidi korrektuuri tähelepanelikumalt teha.

Kui kord härra Wiedemanni eesti keele sõnaraamatust asja saab, küllap siis see toob ka kõik, mis Kalevipoja loosse puutub; iseseisev sõnastik „Kalevipoja" juurde oleks üleliigne,

vaevalt võib loota, veel vähem aga oodata, et välismaa eestikeelset rahvaväljaannet õhinal ostaks.

Härra Russow, kes eesti rahva ennemuistsete juttude 2. vihu juba augustis lubas, pole sõna pidanud [2]. Kui mul raha oleks, laseksin ma ka ennemuistsed jutud Soomes trükkida, sest Lindforsi pärijatega näikse asi veel räbalamgi olevat kui härra Laakmanniga Tartus: need inimesed võtavad enda teha kõik, kuid ei tee midagi lõpuni.

Soovides Teile rõõmsaid pühi ja õnne ning tervist uuel aastal, olen muutumatult

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

P. S.

Raudse Schmidti [3] järel peab nüüd uuel aastal keegi dr. Hechel „Inlandi" läbi sugema [4]; kas hävinematud Hasenbergi-lood ka siis veel edasi õitsevad [5]? Körber-Eisenschmidti valitsemise ajal lasus issanda käsi „Inlandil" raskesti, sest kõik paremad jõud, kes siin-seal olid oma veeringutega kaasa aidanud, peletati minema.

1. Küsimus oli Wiedemanni poolt trükki toimetatud A. J. Sjögreni (vt. kiri 1, viide 1) teosest „Livische Grammatik, nebst Sprachproben und Wörterbuch" (Liivi keele grammatika koos keeleproovide ja sõnaraamatuga), ilm. Peterburis 1861 Vene Teaduste Akadeemia kulul (Wiedemanni kiri Kr-ile 27. III 1862).

2. Vt. kiri 49, viide 7.

3. S. o. Eisenschmidti, vt. kiri 72, viide 3.

4. Hechel, Carl Fr. (1819—?), eraõpetaja Tartus ja Jelgavas, 1862—1863 „Inlandi" toimetaja; siin sõnamäng: hecheln (sks.) — harima, sugema; Hechel (sks.) — linahari.

5. Kr. mõtleb siin H. Eisenschmidti Baltimaa tüüpilise väikelinna koomilis-satiirilisi olukirjeldusi „Bilder aus Hasenberg" (Pildid Hasenbergist), mis ilmusid Inlandis 1861, vg. 150—154, 162—167, 190—194, 224—229, 244—248 ja 775—778.

Peterburis, 12. veebruaril 1862.

Väga austatud sõber!

Ma sattusin täna ladina kirja sisse ega tohi nüüd juba viisakuse pärastki mulle käepärasemat kirja kasutada. Esiteks Kuopio peatükk. Ma pärisin tol korral otsekohe Aschanilt järele ja nüüd üleeile jälle, pärast seda kui Teie armsa kirja 3. veebruarist kätte sain [1]. Ma sain selle kolmapäeval, 7. veebruaril, kui parajasti dr. Glandorff [2] minu juures lõunatas. Meditsiinilised märkused „Der Ehste und sein Herr" kohta maitsesid talle väga. Tema ise oli uurinud Karelli eksemplari, millest Teie näete, et Karell raamatut ammu juba tunneb. Autoriks olevat, nagu ta ise seda tunnistavat, tsensor Blagoveštšenski Tallinnas, keda ma isiklikult tunnen ja inimestesõbraks pean [3]. Siiski ei tahaks ma seda täiesti eitada, et tal teatud maksarike on. Tal on saksa naine [4] ja kindlasti pole ta sakslaste, vaid ainult mõnede sakslaste halbade omaduste vaenlane. Et raamatust endast mõnu tunda, seks puuduvad mul vajalikud teadmised ja — aeg. Ei või olla teisiti, kui et raamat oma mõju avaldab, olgugi et keegi junkur soovitab inimestele, kes endale veel seda raamatut tahavad muretseda, saata raha parem Ida-Siberisse väljasaadetuile. Tema ise maksvat oma osa märtsis „Revalsche Zeitungi" toimetusele [5].

Minul endal on olnud palju tegemist ühe idamaise käsikirjaga ja kõiksuguste muude asiadega. Kirjade kirjutamiseks oli mul ainult vähe aega. Hiljuti pidasin ma uuemate ajaloo-uurimuste põhjal ettekande Wilhelm Telli kohta. Seal mainisin siis ka eesti muinasjuttu „Inlandist" 1856 nr. 39, mille Teie avaldasite [6].

Kahtlemata mäletate veel muistendit Bingen'i hiiretorni kohta. Kas ka eesti muinaslugudes esineb midagi sellesarnast kõva südamega inimestest, keda loomad ära sõid?

Edasi: kas eestlastel leidub muinasjutt surnu tänulikkuse kohta? Keegi matab surnukeha, mis lamab kõigist maha-

jäetuna, ja päästetakse siis tänutäheks surnu poolt surmaohust ning tehakse määratu rikkaks.

Sellega pean kahjuks täna lõpetama. Nüüd ainult veel südamlikke tervitusi Teie kallitele omastele

Teie ustavalt

Schiefnerilt.

1. Kr-i kiri 3. veebr. 1862. a. pole säilinud.

2. Glandorff, Heinrich (1802—1869), arst Tallinnas, elas pärast erruminekut 1860. a. ajuti ka Peterburis; Kr-i üliõpilaspõlve-tuttav.

3. „Der Ehste und sein Herr. Zur Beleuchtung der öconomischen Lage und des Zustandes der Bauern in Ehstland. Von Einem, der weder ein Ehste noch dessen Herr ist" (Eestlane ja tema isand. Eestimaa talupoegade majandusliku seisundi ja olukorra selgitamiseks. Üks, kes ei eestlane ega tema isand pole). Berliinis, 1861. VIII + 164 lk. — Selle Eestimaa aadli rõõvellikku agraarpoliitikat ja talurahva metsikut kurnamist teravalt paljastava teose ilmumine mõjus pommiplahvatusena ja kutsus välja ulatusliku ning ägeda poleemika, mis avaldati peamiselt „Revalsche Zeitungi" (1862—1863) ja „Ehstländische Gouvernements-Zeitungi" (1862) veergudel. Et teose tõeline autor (või autorid?), „kes ei eestlane ega tema isand pole", kuulus Tallinna eesrindliku intelligentsi, s. o. „Rev. Zeitungi" toimetuse või selle mõtteosaliste ringi, see selgub teosest endast kui ka tähendatud ajalehe programmist (vt. kiri 28, viide 3), mille põhilähtekohad on ühtivad, samuti ka toimetuse seisukohavõtust ja kaasalöömisest teose puhul tekkinud poleemikas. Kas aga autoriks oli Tallinna tsensor Vassili Timofejevitš Blagoveštšenski (1801—1864), kes koos Fr. Russovi, Faehlmanni ja Kr-i noorpõlve-sõbra ning Eestimaa koolidedirektori abi Johann J. Nocks'i (1800—1890) ja teistega moodustas progressiivse kodanliku intelligentsi ringi tuumiku, seda peab selgitama edaspidine uurimine, sest tõelise autori väljaselgitamise takistamiseks ja jälgedesegamiseks on asjaosalised ise ilmselt eksiteele juhtivaid teateid lansseerinud. — Kr-ile saatis kõnesoleva teose A. H. Neus (kiri Kr-ile 4. jaan. 1862. a.), kahjuks pole aga Kr-i seisukohavõttu sisaldav kiri Sch-ile säilinud (vt. ülemal viide 1).

4. Blagoveštšenski naiseks oli J. J. Nocksi õde Helene.

5. *„Ida-Siberisse väljasaadetud"* olid Mahtra sõjast osavõtjad. — Teade rahamaksmise kohta ilmus „Rev. Zeitungis" 1. veebr. 1862. a. nr. 26.

6. Vt. kiri 92, viide 2.

110. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 28. veebruaril 1862.

Väga austatud sõber!

Praegu just sain Aschanilt poognad 9—12 ja „Kalevipoja" tiitellehe, mille Teie talle muidugi korrigeeritult tagasi saadate. Trükikoda pidavat töö märtsis lõpetama. Aschan küsib, missugusel aadressil ta peab töö ära saatma ja mida ta veel peaks silmas pidama. Kõite asjus ta mulle ei vasta. Kõige suurema rutuga

Teie

Schiefner.

111. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 10. märtsil 1862.

Väga austatud sõber!

Teie armsad kirjad eelmise kuu 11. ja 28. kuupäevast peavad täna vastuse saama; ühtlasi lisan korrektuurpoogna ja trükipaturegistri algusest kuni 15. looni palvega need Kuopiosse toimetada lasta. Kuigi ma pole paturegistrit liiga piinliku täpsusega koostanud, ennemini nii mõndagi mitteolulist märkimata jätnud, on seesinane siiski pikem tulnud, kui soovitav oleks. Härrad P. Aschan & Ko. ei näi meie järelepärimisi heal meelel tahtvat vastata, kuid sellest hoolimata palun härradele heatahtlikuks tähelepanemiseks veel kord ette panna minu hiljuti seatud küsimus: mis maksaks värviline kaas 1000 eksemplari jaoks? Raamatuköitja-küsimuse võite puudutamata jätta; selle töö võtaks heal meelel enda peale meie Võru meister, kes nõuab 6 kopikat kalingurseljaga kõvas köites eksemplari eest. Vaevalt teeks keegi seda tööd odavamini. —

K e l l e aadressil tuleks kaubasaadetus läkitada? Sellele küsimusele ei suuda ma esiotsa veel kostust anda; enne peab Pihkvas mehe leidma, kes saadetuse vastu võtab ja seda nii kaua ulu all hoiab, kuni tuleb võimalus seda siia toimetada. Kuidas on aga lugu Peterburiga? Kas võib paki adresseerida otse Varssavi vaksalisse, või on veel vaja vahemeest, kes paki vastu võtab ja pärast edasi saadab? Esimene tee, kui see käidav on, oleks igatahes kõige mõnusam; ehk saaksite selle kohta kuidagi lähemaid andmeid nõutada. Kui läheb vaja vahemeest, pööraksin ma härra Bourquin'i poole [1], kellel on õige palju aega ja kes ehk ka seda sõbralahkust mulle laseks osaks saada. Niipea kui Pihkvas mõne vahetalitaja leian, peate Teie sellest teada saama. Rahad on aprilli esimesteks päevadeks lootuse järgi kõik käes, nii et võib kohe saata, kui arve siia jõuab.

Teie teade paljuarutatud raamatukese autori kohta kinnitas minu oletust, sest juba raamatu esimese kuulutamise puhul, enne kui teda näinud olin, aimasin, et autoriks on B[lagoveštšenski], keda mul on samuti heameel isiklikult tunda ja kellest ma kahe aasta eest juhtumisi kuulsin, et ta kavatsevat olukorda erapooletult kirjeldada. Tookord räägiti, ta tahtvat kirjutuse mõnes vene ajakirjas avaldada, pärast seda kui ta oma töö kellelegi kõrgele isikule residentsis seisukohavõtmiseks ette oli pannud. Nagu aga säherduste töödega harilikult juhtub, voolas talle hiljem ikka rohkem ainet juurde, mispärast võidi omaette brošüür välja lasta. Kas välismaa ajalehed on juba raamatukese kõne alla võtnud? Keegi sõber kirjutab mulle Tallinnast, et junkrute partei olevat „Revalsche Zeitungi" pärast nii tulivihane, et olevat otsuse teinud ajalehte edaspidi mitte enam tellida [2].

Ma ei tunne ühtki eesti muinaslugu, mis kõlaks nagu jutt Bingeni hiiretornist, kuid on olemas mitu lugu, kus kurje inimesi karistatakse veel väiksemate loomade, nimelt täide poolt, kes esmalt kehast välja poevad ja siis ennast tema kulul senikaua nuumavad, kuni nad on mehe hauda sängitanud. Matuste kohta, mis suurele rikkusele viinud, tunnen ma järgmist lugu. Kuskil kuristikus Aruküla lähedal (Jõeperes, Kadrina kihelkonnas, mitte kaugel Rakverest) kuuldi varemalt iga öö vinguvat ulgumist; kas see tuli loomast või inimesest, selle kohta ei julgetud kindlat otsust anda, ka polnud ühelgi küllalt

südant, et oleks põhjust lähemalt uurinud. Aastate pärast otsustab keegi julge mees ulguvat koletist lähemalt vaatama minna. Ta läheb ühel kuuvalgel ööl alla kuristikku, pärast seda kui ta oli meie isa palvet lugenud ja kõiki häid vaimusid jne. appi kutsunud. Seal leiab ta sääreluu, mis keerleb välgukiirusega nagu vurrkann ja kentsakat ulgumist tekitab. „Mispärast sa kisendad?" küsib mees. Sääreluu vastab: „Olen ühe kuninga luu, kes mõrtsuka käe läbi tapetuna juba sada aastat selles kitsustikus kõduneb, kuid üheltki preestrilt veel õnnistust pole saanud; sellepärast ei saagi piinatud hing rahu leida. Tõsta mind päeval üles, kui ma nagu iga teine luu rahulikult maas laman, lase mind õnnistada ja mata siis jälle sellesama koha peale maha." Mees täitis selle soovimise, viis luu järgmisel päeval kirikusse, laskis teda preestri poolt õnnistada; seejärel kaevas ta haua ja leidis selle töö juures määratu suure varanduse. Ta kaevas selle välja ja mattis soiguva luu tema asemele. Sellest ajast peale pole keegi soiguvast luust midagi kuulnud [3].

Tütre tänutunne ei ole minu teada midagi kohalikku sünnitanud; tuntud lugu, kus tütar vangikongis oma rinnaga näljasurmale mõistetud isa toidab, võib ka eestlaste suust kuulda, niisama teist lugu, kus tütar tahab oma vana ema salaja taevasse poetada, pettus aga väravavahi Peetruse poolt avalikuks tehakse ja petisel naisterahval kannatada tuleb, kuid issand annab talle patu andeks ja lubab tal koos emaga paradiisi asuda. Viimasel jutul on vaimulik kõrvalmaik juures, mispärast ma tema eesti päritolu pean eitama.

Rohkem ei saa ma Teile täna midagi pakkuda; peaksin ma edaspidi midagi sellesse puutuvat kogemata teada saama, siis peate Teiegi sellest kuulma. Südamlikkude tervitustega

Teie

ustav

Kreutzwald.

Palun ligipandud sõnumik härra Wiedemanni kätte toimetada lasta [4]!

1. Bourquin, vt. kiri 107, viide 3.
2. See sõber Tallinnast oli A. H. Neus (vt. kiri 1, viide 9),

kes 26. veebr. 1862. a. Kr-ile kirjutas: „Et aadel „Revalsche Zeitungi" vastu jälestust tunneb, kuna see ära trükib, et see laimuteos [„Eestlane ja tema isand"] oluliselt tõtt sisaldavat, siis ei taha aadlikud seda lehte enam toetada (lootes, et see nõnda hingusele läheks!), lasevad oma artiklid „Ehstländische Gouvernements-Zeitungis" [s. o. kubermangu valitsuse ametlikus häälekandjas] ilmuda ja kavatsevad oma ajalehte rüütelkonna kantselei kaudu (nõnda siis Eestimaa „Kreuzzeitungit" [vt. kiri 57, viide 5]) välja andma hakata."

3. Selle muistendi avaldas Kr. hiljem oma „Eesti rahva ennemuistsetes juttudes". 2. trükk. 1875, lk. 308—310.

4. Kr-i kirjad Wiedemannile pole säilinud.

112. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 13. märtsil 1862.

Väga austatud sõber!

Just praegu sain Kuopiost P. Aschani kirja 20./8. märtsist 1862, milles ta vabandab, et oli unustanud mulle brošeerimise ja köite kohta andmeid saata. Brošeerimine läheks maksma *in totum et tantum* [1] umbes 3 kop. eksemplar koos heale olifantpaberile trükitud kaanega, köide aga umbes 10 kop. niinimetatud nahkpäraga talupojaköite eest, 20 kop. pisut ilusama köite eest vähese kuldamisega ja lõpuks 35—40 kop. ilusa köite pealt. „Igal juhul tõotame raamatu talveteega oma komisjonäärile Viiburisse saata, sest töö saab tuleva nädala lõpuks valmis. Tuleks aga töö siin brošeerida või köita, siis võiks selle saata siit Peterburi kõige odavama võimalusega — aurulaevaga (kaldalt kaldale) 10 kuni 15 kop. leisika eest."

Need andmed täiendavad seega Aschani viimast kirja, mis korrektuurpoognatega 9—12 kaasa tuli. Need võisin Teile ainult väheste ridadega saata, sest mul oli kibe rutt. Ma

ootan Teilt teateid juba teatud rahutusega ja tahaksin loota, et minu kartused on ülearused. Eilsest saadik pean Teie peale mõtlema seda elavamalt, et mu ees on „Kalevala" *minor* [2], mille Lönnrot koos märkustega ja väikese sõnaraamatuga välja andis. See sisaldab 50 runo lühendustega, nii et neis ühtekokku 22.796 värsi asemel on ainult 9732 värssi. Toredasti trükitud raamatus on XV + 411 lehekülge, niisiis peaaegu 27 poognat ja maksab brošeeritult 1 rubla hõbedat.

Lühendamine ei taha mulle sugugi meeldida, kõige vähem aga, kuidas see on tehtud. Kui seejuures kätte võtta *editio major* [3], siis on näha, et enamuses kohtades soome luuleteose poeetilised ja iseloomulikud osad on kustutatud ja et nende asemele on astunud pahatihti midagi *compte rendu* [4] taolist. Samuti esineb mõningaid variante, mis just luulelisemad pole. Hernevarre-sarnase hobuse (VI, 6 hernevartisen hevosen, genitiiv) asemel leiame hiirekarva hobuse (hiirenkarvaisen).

„Kalevala" läbilugemisel leidsin ma ka mõned näited *jalo* [5] tarvitamise kohta, mis peamiselt piibellikus *jalopeura*, s. o. lõvi tähenduses esineb. Ma leian seda vibu ja kaare epiteedina *jalo jousi*, *jalo kaari*, siis paralleelvärssides *suuri* [6] kõrval, kord esineb see kui *tervana* epiteet, kes Euréni [7] seletuse järgi on emapõder.

Minu elu läheb siin vaikselt omaette. Ühistest tuttavatest näen kõige sagedamini Wiedemanni akadeemia istungeil. Karelli nägin pärast tema välismaalt tagasijõudmist ainult üks kord postiameti lähedal; Taubenheimi juurde pole ma üldse jõudnud minna [8]. Cröger külastas mind umbes 10 päeva eest esmakordselt pärast oma haigust (tüüfust) [9]. Bourquin'i olen vahete-vahel näinud meie raamatukogus.

„Eestlast ja tema isandat" arvustatakse „Revalsche Zeitungis" ikka veel; kirjutus nr-is 28, mis kõneleb parun Salza „päästvast teost", pidavat olema Ahrensilt [10]. Vähemalt on need tema vaated, mis seal esinevad, ja kogu kirjutuse sõnastus näeb tema järgi välja. Ta teeb aga autorile (Blagoveštšenskile, nagu üldiselt arvatakse) ülekohut, kui ta temale ebaausaid motiive omistab. Ma olen kindel, et ainult päästev tegu oli see, mis meest raamatut kirjutama ajas.

[- - -]

Teie „Kalevipoega" uurib praegu keegi noor venelane, kes oma lapsepõlveaastad veetis Võrumaal, keegi Jelenin (Еленин) [11], kelle isa oli preester ja kes sellena Riias on surnud. Poeg studeerib siin ja kuulis alles minu soovitusel midagi mehe teosest, keda ta isiklikult oli tundnud.

Ahlqvist, kes ajakirjas „Mehiläinen" [12] oma külaskäiku Jacob Grimmi juurde kirjeldas [13], annab nüüd nädalalehe „Suometar" ühes numbris aru Praha odavast elust ja lahkeist elanikkudest. Sealt läheb ta Pesti ja pöördub sügisel koju, et Lönnroti kohale asuda. Lönnrot emeriteeritakse tuleval kuul [14].

See on umbes kõik, millest mul Teile täna teatada on; vähemalt ei tule mul enam midagi meelde. Andke aga lahkelt andeks huvitavate teadete puudumist ja võtke vastu hea tahe teo asemel. Kõige paremate soovidega ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. *in totum et tantum* (lad.) — kõik kokku, üldse.

2. *minor* (lad.) — väiksem; vrd. kiri 107, viide 5.

3. *editio major* (lad.) — suurem väljaanne.

4. *compte rendu* (pr.) — aruanne, kokkuvõte.

5. *jalo* (sm.) — õilis, suursugune.

6. *suuri* (sm.) — suur.

7. Eurén, Gustaf E. (1818—1872), soome keele õpikute ja soome-rootsi sõnaraamatu autor.

8. Taubenheim, vt. kiri 55, viide 8.

9. Cröger, vt. kiri 101, viide 2.

10. Ahrensi kirjutus pealkirja all „Der Ehste und sein Herr" ilmus „Rev. Zeitungis" 3. veebr. 1862, nr. 28 allkirjaga „Kah üks, kes ei eestlane ega tema isand pole". Selles esineb ta Eestimaa rüütelkonna huvide ja kehtiva ekspluateerimiskorra kõige ägedama kaitsjana, õigustades täielikult talupoegade piiramatut kurnamist kui ka nende vastuhakkude metsikut mahasurumist. Kirjeldades Mahtra ja Anija talupoegade 1858. a. rahutusi kõige süngemates värvides, ründab see rüütelkonna palgasulane samal ajal ka Tallinna kodanlust. „Tallinnas suhtlesid talu-

pojad agarasti oma kaubasõpradega, kes ässitasid jõudumööda neid mõisahärrade vastu ja julgustasid vägivallategudele. - - - Kogu maal oli süüteainet kokku kuhjunud ja üksainus säde oleks kohutava plahvatuse esile kutsunud", mis tema arvates 1343. a. jüriöö kordamiseks oleks olnud. „Aga kui hädaoht kõige suurem oli, siis tuli — kõigile ootamatult — „päästev tegu". Korraga lendas tormikiirusel igale poole hirmusõnum Anija talupoegade karmi karistamise kohta Tallinnas ja ühe hoobiga oli kogu ülestõus maha surutud. - - - Eestimaa rüütelkond on kõige suuremat tänu võlgu sellele mehele. [Tallinna komandandile von Saltzale, vt. kiri 48, viide 3], kellel oli julgust avalikku arvamist trotsida ja eksekutsiooni mitte nelja müüri vahel, vaid avalikul turul ja trummipõrina saatel täide viia, sest rüütelkond ei võlgne temale midagi vähemat kui oma elu säilitamist. Tema tegu oli sõna kõige otsekohesemas mõttes p ä ä s t e v tegu."

11. Tundmatu.

12. „Mehiläinen" (Mesilane), soome kirjanduslik kuukiri, mis ilmus 1859—1863 Helsingis Fr. Polén'i (1823—1884) toimetusel.

13. J. Grimm, vt. kiri 2, viide 7.

14. Elias Lönnrot oli Helsingi ülikoolis soome keele ja kirjanduse professoriks 1853.—1862. a. juunini; vt. ka kiri 3, viide 7.

113. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 21. märtsil 1862.

Väga austatud sõber!

Meie viimased kirjad läksid ristamisi, Teie pidite minu oma saama umbes selsamal ajal, kui Teie kiri minu kätte jõudis. Härra Aschani poolt märgitud hinnad on märksa kõrgemad kui meil, lihtne kalingurseljaga pappköide maksab siin 6 kop., paksema kaane ja nahkseljaga 12 kop., pisut nägusam köide kullatult 25 kuni 28 kop. (seal 35 kuni 40 kop.), sellepärast ei saa köitetöö tegemisega Soomes kogunisti arvestada. Maal soperdavad paljud köstrid ja koolmeistrid raamatuköitja tööd teha ja säherdusele võistlusele olemegi tänu võlgu, et rahvaraamatuid nii odavasti köidetakse. — Peaks härra Aschan

ainult sõna pidama ja aprillis oma saadetuse teele läkitama! Siia tuleb juba mitmelt poolt järelepärimisi, millal teos ilmub.

Tähendades minu eelmisele kirjale oleks veel nimetada, et saadetuse võtab vastu ja saadab siia härra Karl Kipke (komisjonär) Pihkvas, seepärast peab saatja raudteekviitungi Peterburist härra Kipkele adresseerima. — Ka mina olen väikest „Kalevalat" natuke sirvinud ja pean täiesti Teie arvamisega nõusse heitma, et selle kärpimisega on kotka tiivust hulk kõige kenamaid sulgi röövitud, täiesti arvesse võtmata seda, kui palju omapärast ja iseloomulikku seejuures kaduma on läinud. Märkused ja väike sõnastik olid mulle meeldivaks lisaks, mis minu nõrkadele teadmistele soome keele alal abivalmilt kätt pakuvad. Kui mul pisut rohkema aja üle voli oleks, võiks säherduste abinõude varal hõlpsasti suuremaid edusamme teha. — Väljendused „hernevarre-" ja „hiirekarva" esinevad ka eesti rahvalauludes, kuid nad ei märgi iial üht ja sedasama värvi, vaid kaht lahkumineva t, sellepärast on väär kustutada seda vahet, nagu tegi Lönnrot. Soomlased ja eestlased näikse just värvide nüansseerimisel teatud mõttes viimast tippu kätte püüdvat, iseäranis koduloomade, nagu hobuste ja veiste puhul; seal, kus sakslane esimeste juures heleda ja tumeda pruuni värvi vahel vahet teeb, on eestlasel *must ja mustakas, punane kõrb, helepunane* ja *verekarva kõrb, tuhkur kõrb* (seal, kus pruun värv ära kaob), *paat* ja *paadikas kõrb* (kus värv kollakaks muutub) ja veel muidki nimetusi. Sedasama leidub ka teiste värvide puhul; oleks tänuväärt töö, kui keegi vaevaks võtaks kõiki neid vahetegemisi värvide vahel üles tähendada. Et Lönnroti juurde tagasi tulla, siis tema töö kinnitab Jean Paul'i sõna [1]: Vanem inimene kõlbab harva oma noorepõlve töösid ümber tegema. Arvatav paremakstegemine sünnitab harilikult midagi vastupidist. Kui seda parandamist toimetatakse — nagu käesoleval korral — võõra vara kallal, siis tehakse suurt ülekohut, võttes rahvalaulu sararüült midagi ära. Mul on väga kahju, et pole ei originaalis ega Teie tõlkes käepärast suurt „Kalevalat" [2], et selle järgi veel muidki võrdlusi „Kalevala"-minoriga teha.

Peaksite kogemata jälle Crögeriga kokku puutuma, siis tervitage teda sõbralikult ja pärige järele, kas ta sai jaanu-

arikuus minu sõnumiku kätte [3]. Karellilt pole ma muid elumärke saanud kui juhtumise järjel saadetud tervitusi minu laste kaudu. On ta veel kuidagi õukonnaga seotud või on oma kõrge patsiendi surma järel täiesti kõrvale lükatud, selle kohta pole mul ühtki teadet.

[- - -] Jelenini isa tundsin ma väga hästi, niisama armastusväärset kui tublit meest, kelle surma siin kõik kahetsesid. Peterburist tulles jäi ta teel haigeks ja suri viimases jaamas enne Võru, nagu räägiti, koolerasse. Tema naine suri mõni aasta varem tiisikusse; poega, kellest Teie räägite, nägin mõned korrad tema poisikesepõlves, kuid ei ole temaga lähemalt kokku puutunud. Kadunud Jelenin oli nii tugev eesti keele mees, nagu ma seni pole juhtunud nägema ühtegi teist siinsete vaimulikkude hulgas, sest need kõnelevad eesti keelt nõnda, et kõigest vaevanägemisest ja tähelepanelikkusest hoolimata saab aru ainult poole sellest, mis nad räägivad. Kas kuulsa härra grammatiku Poromenski [4] õpilastest tulevad keele poolest kindlamad, peab näitama aeg.

Mõned „Revalsche Zeitungi" numbrid kuulsa vaidluse puhul „Der Ehste und sein Herr" kohta olen ma ühe sõbra vahetalitusel saanud [5], kuid nr. 28. „päästva teoga" nende hulgas ei leidu. Niipalju kui olen siiasaadik ülejäänud kallalekippumistega tutvunud, näikse, et vastastel pole kaugeltki veel korda läinud raamatukese autorit surnuks lüüa. Nad kõik närivad koore kallal, kuna tuuma külge pole veel kellegi hammas hakanud. Pikemat aega kõneldakse vastubrošüürist, mis pidavat tulema kõrgestisündinud krahvlikust sulest [6]; loodetavasti lämmatab ta valmimata lapse (enneaegse või äbariku) vannitamisel, nii nagu Teid täna oma lobisemisega peaaegu lämmatab

Teie

ustav

Kreutzwald.

P. S.

Kas dr. Glandorff, keda Teie mõned korrad nimetasite, on residentsi elama asunud? — M i s l a a d i olid Teie kartused, et Teie nii r a h u t u l t minu vastust ootate? Teiesarnast teadusemeest ei eruta ometi unenägude sünnitatud aimused? Kui need olid aga materiaalsed põhjused, siis palun väga

neist mulle teatada. Võib-olla saab veel ettevaatusega hädaohtu ära hoida! — Veetee puhul oleks veokulu Soomest igatahes pisut odavam, aga kui ma seetõttu töö terve kuu võrra hiljem saan, siis kaotan ma raamatu müügile andmiseni ula seisva kapitali intressidelt niisama palju, kui veokulu rohkem maksaks. Siiasaadik teatavaks saanud ettetellimistega saab silmapilk ära tasuda tosin aktsiat, ja mida vähemaks nende arv muutub, seda paremini tirin ma oma käru s—st välja. Tosina aktsia kustutamisega võidan esimese aasta lõpuks 3 rbl. intresse. Mõne aja eest kaebas „Magazin für Literatur des Auslandes" toimetus, talle olevat saadetud ainult Reinthali tõlge ilma eestikeelse tekstita; kas peaksime temale nüüd teksti saatma?

1. Paul, Jean, ps. = Richter, Johann P. (1763—1825), progressiivsete romantikute hulka kuuluv saksa kirjanik, kelle teoseid Kr. üsna hästi on tundnud. Tema ainetel kirjutas Kr. ka oma „Paar sammukest rändamise-teed" (ilm. 1853).

2. Vt. kiri 1, viide 10.

3. Kr-i kirjavahetus Crögeriga (vt. kiri 101, viide 2) on tundmata.

4. Poromenski, G., Riia vaimuliku seminari eesti keele õpetaja. Tema teose „Эстская грамматика Ревельского наречия". ч. I. Рига, 1857. 196 lk. ja ч. II—IV. Рига, 1858. 240 lk. kohta avaldas Wiedemann hävitava arvustuse. Inland 1859, vg. 425—432; P-i repliik samas, vg. 639—644. — Temalt ilmus ka veel „Руководство к практическому изучению эстского языка. Juhataja Vene-keelt välja õppida". Rijas, 1861. IV + 140 lk.

5. See sõber oli arvatavasti Fr. Russov, tolleaegne „Revalsche Zeitungi" toimetaja; vt. kiri 28, viide 3.

6. Vastubrošüüri kirjutajat otsis rüütelkond väga kaua; alles 1864. a. ilmus lõpuks Wilhelm Fr. Eichhorn'i (1827—1896) „Die Partheischrift der Ehste und sein Herr" (Parteiteos eestlane ja tema isand), milles see rüütelkonna palgasulane aadli privileegidele toetudes püüdis tagajärjetult eelnenud teose paljastavaid fakte ja nendest tehtud järeldusi kummutada.

114. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 26. märtsil 1862.

Väga austatud sõber!

Täna anti mulle üle ligipandud väike brošüür Teie jaoks. Ma saadan selle ühes mõne reaga vastuseks Teie mõlemale armsale kirjale 10. ja 21. märtsist. Ma järeldan viimasest, et Teie ei lase Kuopios mingit köitetööd ette võtta. Ma ei tea aga, kas olete Aschanile ise selles asjas kirjutanud. Seda tuleks igal juhul teha. Siis võiksite ka otsustada, kas peab ta kogu trüki ühekorraga siia saatma või osa kohe, osa veeteed mööda. Kast tuleb tollile viia ja sealt tsensuuri, tsensuurist aga alles raudteele. Kuna kast tuleb järelikult siin avada, oleks kõige lihtsam vahest siin müüdavad eksemplarid siinsamas välja võtta, kui neid Võrus enne köita ei tule. Aschan peaks siis kasti minule adresseerima ja ma viin selle heameelega tollist ja tsensuurist läbi. Raudteele toimetab kasti võib-olla Bourquin, kellega ma juba kokku olen leppinud.

Trükivigade nimestiku ja tiitellehe saatsin kohe pärast kättesaamist Kuopiosse. Samuti saatsin kohe edasi kirja Wiedemannile ja tema vastus, nagu ta mulle täna ütles, olevat tal juba laualaekas valmis. Tänan Teid väga soiguva luu eest. Füüsikud tunnevad nüüd ka soiguvaid leeke. Noorel Jeleninil oli meeldiv kuulda, mis tema isast teatati. On võimalik, et näete seda agarat „Kalevipoja" uurijat tema suvevaheajareisil.

Eestlaste värvide-registri luges Wiedemann täna mõnuga läbi.

Crögerit nägin ma üleeile, enne kui Teie viimase kirja sain; ta on nüüd jälle juba täitsa terve. Dr. Glandorff on Peterburi tagasi tõmbunud, järelikult ka siia elama asunud; praksist ta ei otsinud, leidis aga seda oma Tallinna tuttavate juurest, kes siin elavad. Minu arstiks on ometi dr. Glaeser [1], Glandorff on aga meie kolmapäeva-külaline.

Ma olin r a h u t u: 1) sest oletasin, et kogu korrektuur oli ehk kaduma läinud, 2) et Teid võis ehk jällegi mõni haigus

tabada. Eelaimused ja unenäod mind siiski ei piinanud; need ei kuulu minu väljapaistvate omaduste hulka.

Need on punktid, mille peale pidin otsekohe vastama. Neile lisandub veel südamlik tänu Teie lahkete andmete eest muinasjuttude ja muistendite maailmast, mis alati sisaldavad midagi uut või toovad kinnitust teisalt pärinevale tuttavale materjalile. Kõige südamlikumate tervitustega ja paremate soovidega

Teie kõige ustavam

A. Schiefner.

Kaleval pole голова'ga midagi ühist, kuigi Lönnrot seda usub [2]. See nimi on mind kaua piinanud ja hiljuti on mulle nagu unes tõenäoliselt õige etümoloogia pähe tulnud. See on kangelassugu, mida tuntakse Skilfingerite nime all, ja peale selle hüütakse Odinit [3] ennast „Skelfiriks", „Vapustajaks". Kolmandaks on ainult mõõgal poeetiline nimetus „Skilfingr" või „Skilvingr". Snorra Eddas esineb väekuningas Skelfir ja tema sugu nimetatakse Skilvingite sooks ja tema võimuala on „i d a p o o l". Vanemas Eddas [4] esineb see sugu Hyndluliodtis Skiöldungarite kõrval. Nibelungides [5] on säilinud nimi „S c h i l b u n g". Et „S" kergesti ära langeda võis, sellega olete kindlasti päri; tugeva vokaali astumisest nõrgema asemele on soome sugu keeltes, eriti Põhjas, nii mitugi näidet. Nõnda ongi seletatav, kuidas nimi „Kaleva" võib vastata Odinile ja „Kalevan pojat" suurtele kangelastele. Kuid ma pean katkestama [6].

1. G l a e s e r, Eduard (1812—1898), merekadettide korpuse arst Peterburis.

2. Lönnrot ühendas vene sõna „голова" (pea) Kalevaga oma „Kalevala" lühendatud väljaande sõnastikus, vt. kiri 107, viide 5.

3. Odin, vt. kiri 50, viide 2.

4. *Edda* — tähtsamaid muinas-islandi ja skandinaavia mütoloogia ja kangelaslugude mälestusmärke XIII saj. Vanem Edda — kogu mütoloogilisi ja kangelaslugusid värssides, noorem või Snorra Edda — skandinaavia mütoloogia ja poeetika käsiraamat proosas ühes näidetega.

5. *Nibelungid* — Reinimaade kuningate suguvõsa, kes kuuluvad saksa kangelaseepose „Nibelungide laulu" tegelaskonda.

6. Lähemalt käsitles Sch. seda küsimust oma artiklis „Über Kaleva und Kalevingen" (Kalevast ja kalevingidest). Bulletin. T. V (1863), lk. 175—183 = Mélanges Russes. T. IV, lk. 255—267. — Schiefneri poolt siin ja edaspidi esitatud mütoloogiliste ainete ja nimede laenamise kohta üldiselt vt. kiri 50, viide 2a kui ka käesoleva köite sissejuhatuses.

115. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 30. märtsil 1862.

Väga austatud sõber!

Just praegu sain kätte esimesed puhtad äratõmbed korrektuurpoognatest 13 kuni 16. Faktor Fr. Ahlqvist (ta on Aug. Ahlqvisti vend) avaldab oma kaaskirjas paljude trükivigade pärast kahetsust, arvab aga, et ligikaudu 30 neist leidusid originaalis. Oodatakse kannatamatusega teadet selle kohta, kas „Kalevipoeg" tuleb brošeerida ja kas tuleb trükkida ka kaaned. Kiri on dateeritud 7. aprilliga [1]. Kõige paremate soovidega, tuliselt rutates

Teie

[Schiefner]

NB. Kas Vibuasest on eestlaste juures palju juttu [2]? Peaks ta tõesti esinema, siis kuulub ta kõige vanemate nähtuste hulka, kuid nime järgi on ka tema Skandinaaviast pärit.

1. S. o. 7. aprilliga uue kalendri järgi.

2. Vibuane esineb esimest korda Faehlmanni muistendis „Maailma loomine".

116. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 31. märtsil 1862.

Väga austatud sõber!

Esiotsa suure rutuga ainult kõige soojem tänu Teie sõbralikkude ridade eest 26. skp. koos mütoloogilise lisaga, mille maitsmine pole mulle seni veel osaks saanud, ja teade, et ma läkitasin härra Aschanile tänase postiga palve: saatku ta 200 eks. kohe Teie aadressil, ülejäänud aga toimetagu teele alles pärast laevasõidu hakatust. Mulle on väga tähtis saata ettetellijaile nende eksemplarid nii kiiresti ära kui võimalik. Peaks ainult tolli ja tsensuuri kahekordse protseduuri tõttu Peterburis viibimine mitte väga pikaks venima! Ma olen Teile väga tänulik, et nende formaalsuste joondeajamise enda peale võtsite, sest Teil on sel alal kindlasti juba kogemusi ja Teie saate asjaga paremini hakkama kui mõni vilumatu inimene. Teie ütlust: „oleks kõige lihtsam siin müüdavad eksemplarid siinsamas välja võtta" tohiksin küll ilmsüütuks naljaks pidada? Tõsiselt oleks Teile vaevalt säherdune mõte tulnud, nagu oleks Peterburis säärase makulatuuriga midagi peale hakata. Minu ainuke ja kogu lootus on rajatud meie provintsile; mida see ära tarvitada ei suuda, seda pean kasutama oma tarbeks. — Järgmise postiga kirjutan härra Bourquin'ile, et teda Pihkvasse edasisaatmise asjas alarmeerida. Järgmine kord pikemalt! Täna ainult veel südamlik tervitus ühes palvega, et nende Teile pealepandud uute koormatuste tõttu ei muutuks Teile tükis ja täiesti vastumeelseks

Teie

parandamatu tüütaja vaim

Kreutzwald.

117. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 7. aprillil 1862.

Väga austatud sõber!

Teie lahked read 30. märtsist koos „Kalevipoja"-makulatuuri lõpetuspoognaga sain üleeile õhtul, post viibis 12 tunni võrra. Härra faktor Fr. Ahlqvisti kahetsuseavaldus paljude trükivigade pärast ei saa enam asja muuta, kuid ma oleksin tema vaevanägemise eest väga tänulik, kui ta tahaks mulle kätte näidata, kus kohas originaali 30 viga peituvad. Esialgu võin ma lohakuses süüdistada ainult korrektorit, kes vahetevahel pidi raskes unes viibima, nagu seda tõendab näit. 18. loo vigade nimestik. Sellest hoolimata, et ma nelja esimese poogna saamisel härra Aschani tungivalt palusin läbivaatamist hoolikamaks muuta ja iseäranis tema tähelepanemist eesti keeles olematule kirjamärgile y-le juhtisin, leiame seda sissetunginud võõramaalast veel ka töö viimases poognas. Küllap vist avalikuks tehtud pattude tulemusena on 20. loole hoolikam läbivaatus osaks saanud. Nüüd küsib ta, kas tuleb trükkida ka kaas, pärast seda kui minu mitme kuu eest tehtud järelepärimisele, kui palju säherdune kaas maksma läheks, ei järgnenud ühtki vastust. Mulle aga ei meeldi põrsast kotis osta ja ma jätan kaane parem ära, kui et hiljem tema eest häbemata lisaarvet saada. — Trükivigade nimestiku asjas talitasin küllaltki humaanselt, jättes r o h k e s t i mittetähtsat hoopis märkimata. 16.—20. loo paturegistri lisan juurde palvega seegi nimekiri lahkesti edasi toimetada, et seda vahest hilisemale 800 eks. saadetusele veel kaasa võiks panna, kui esimene saadetus 200 eksemplariga peaks enne seda teele läinud olema.

Vibuase kohta arvan Teile juba varem teadustanud olevat, et ma pole seda nime leidnud kuskil peale Faehlmanni. Lämmeküüne [1] tulevat ette ühes muinasjutus, mis mulle on lubatud saata. Minu arvates tohiksid mõlemad nimed olla soome keelest võetud; imesepp Ilmarine seevastu elab eestlaste pärimustes mitmel puhul.

Lühike lõppmärkus nimede „Kaleva" ja „Kalevi" päritolu kohta, mille Teie oma eelviimasele kirjale 26. märtsist postskriptumis sabaks panite, on väärt üksikasjalisemat arutamist, kui mul täna on võimalik pakkuda; selle huvitava asja pean nihutama hilisemale ajale, esiotsa ainult niipalju, et Lönnroti tuletus „голова'st" vaevalt mõnda uurijat rahuldab. Teie „nagu unes tõenäoliselt õige Skilfingi sugukonna etümoloogia" üle tahaksin veel pikemalt järele mõtelda, enne kui ma oma arvamist avaldan. Üksnes niipalju arvan juba praegu kindlasti öelda võivat, et soome ja eesti kangelaselugude aluseks võivad olla samasugused loodusenähtustele rajatud müüdid, nagu prantsuse akadeemik Dupuis [2] tõi esile herakleidide, dionüüsiade, argonautide loo, Isise teekondade jne. seletamiseks, mis olevat kõik seotud päikese ja kuu austamisega, nii et Herkulese 12 vägitegu kujutavat aasta 12 kuud jne. — Reaalselt on Kalevipoeg niisama vähe eksisteerinud kui mõni Herkules. Faehlmannil pidi olema sama mõte, sest tema püüe oli sihitud sellele, et vähendada Kalevipoja pea-vägitegude arvu kaheteistkümnele. Praeguseaja traditsioonis leiame eest ainult torso ja sellegi murdosana; sellepärast tohiks olla raske neist rudimentidest õiget ettekujutust saada algupärase terviku kohta. — Eesti keel ise ei paku meile mingit kindlat tuge, millele Kalevi nime tuletust saaks rajada. Kui tahetakse fantaasiale vaba mänguruumi lubada, siis võib nii mõnegi valmimata ajusünnituse ilmale tuua, näit. tuletus tartu murde sõnast *kavel*, tallinna *kaugel*; *kaveli* muutumine Kaleviks ei sünnitaks lisaraskusi ja meie jõuaksime täiesti ilma vaevata Kalevi kui kellegi kaugelt tulnud mehe nime juurde. Sellega on täielikus kokkukõlas muinasloo traditsioon, mis Kalevi isa laskis kotka tiivul meie maale tulla.

Võtke täna vastu eesolev materjal selle huvitava teema üle edaspidiseks järelemõtlemiseks, kuni mul vahest aegapidi korda läheb midagi püsivamat anda.

Paraku pole ma ikka veel härra Bourquin'ile kirjutada jõudnud; peaks saadetus Soomest enne minu sõnumikku kohale jõudma, siis palun asi suusõnal korda ajada. Võimalikud kulutused tollil ja tsensuuris kannate ehk lahkesti minu arvele. Pooled tellitud aktsiatest on juba kinni makstud, 8 kuni 14 päeva jooksul tohiks ülejääk kokku tulla, seega võiksite

säherduse kindlustuse põhjal juba mõne väljaminekuga riskeerida.

Tervituse ja südamliku ustavusega,

muutumatult Teie

Kreutzwald.

1. Lämmeküüne esineb samuti esimest korda Faehlmanni muistendis „Maailma loomine".

2. Dupuis, Charles Fr. (1742—1809), prantsuse õpetlane; oma teoses „Origine de tous les cultes, ou religion universelle" (Kõigi kultuste algus või universaalne usund). I—III + atlas. Paris, 1795, katsus ta antiikaja müüte seletada astronoomia abil.

118. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 20. aprillil 1862.

Väga austatud sõber!

14. skp. saadik olin ma võimetu kirjutama, sest kõrisõlmekatarr rabas mind nii tugevasti, et koguni mõned päevad voodis pidin higistama, mida minuga palju aastaid pole juhtunud, vähemalt 1850. a. peale pole ma säärast nuhtlust tunda saanud. Täna sain ma Aschani trükikojalt juurdelisatud arve koos faktor Ahlqvisti kirjaga. Nagu näib, ei taha härrad korrektuuri eest midagi arvesse panna. Seevastu on aga paberi hinnaks pandud 3 rbl. Tõsi küll, minu „Kalevala" puhul [1] arvestas Frenckell [2] paberi 3 rbl. 40 kop., olgugi et tal on oma paberivabrik. Nähtavasti oli Aschan oma esimeses kirjas märkinud paberihinnaks umbes 2 rbl. huupi, ilma et oleks täpsemalt järele pärinud. Sest ka siin tohiks olla raske seda sorti alla $2^1/_2$ rbl. saada. Kuid Teil on õigus temalt järele pärida, kust see hinnavahe tuleb. 24./12. aprilliga dateeritud kirjas teatab Fr. Ahlqvist, et trükkimine on lõpetatud peale tiitellehe, mis oli alles tsensuuris. 200 eksemplari pidi esimesel võimalusel siia minu kätte saadetama, ülejäänud aga niipea, kui vesi jäävaba on. Ka tuleb veel kõik trükivead ära

trükkida, muidugi tasuta, niisamuti nagu saate ilma mingi lisakuluta 500 eksemplari trükitud kaasi.

Minu artikkel „Über Kaleva und Kalevingen" on juba korrektuuris. Sinna sisse läheb ka vene kroonikate колбяг [3]. Nüüd pean aga samuti teadma, kust Teil on võetud „Kalevipoega" Lapu tark Varrak. Kas on ta pärit muistendist või muinasjutust, või on ta Teie fantaasia toode? Ka Vibuane on mulle pisut kahtlane tundunud, eriti kui Faehlmann näib teda ammukütina käsitavat; järelikult on ta tema nime lihtsalt sõnast *vibu* tuletanud. Mina pean nime aga samuti muistseks põhjamaiseks, kus näiteks Svipun on kilbikandja, kuna Svipall aga üks Odini nimesid on. Seda viimast hüüti, nagu ma Teile juba teatasin, ka skilvingr, niisama tähendab see ka mõõka; kõrvalvorm on kylfingr, — kylfingeriteks nimetatakse aga Egili saagas inimesi, kes Harald Kaunijuukselise ajal tungisid i d a poolt Finmarkenisse ja seal kaubitsesid ning röövisid. Munch [4] Kristiaanias pani need kylfingerid ühte „Russkaja Pravdas" (mitte kroonikates) esinevate колбяг'idega ja on neid käsitanud klubistidena, s. o. samastanud väringernidega, varjaagidega.

Nüüd muutub Teile vististi arusaadavamaks see huvi, mis mul skilvingrite vastu on, ja veelgi arusaadavamaks tohiks Teile seda teha minu kirjutus, mis võib-olla juhib õigesse kohta teisi, kui ta ka ise märki ei taba [5]. [- - -]

Kiri tuleb postile saata.

Paljude tervitustega

A. Schiefner.

1. *minu „Kalevala" puhul*, s. o. Sch-i „Kalevala" saksakeelse tõlke väljaandmise puhul.

2. Frenckell, Frans W. (1821—1878), soome paberi- ja trükitööstur.

3. колбяг — kaubitseja (?) nimetus vanades vene kroonikates ja „Russkaja Pravdas".

4. Munch, Peter A. (1810—1863), norra ajaloolane ja keelemees. Siin esitatud probleemi on ta käsitlenud oma teoses „Det Norske Folks Historie" (Norra rahva ajalugu) ja teose „Antiquités Russes" (Vene muistised) II, lk. 249 märkustes.

5. Vt. kiri 50, viide 2a.

Peterburis, 23. aprillil 1862.

Väga austatud sõber!

Täna, kaunil jüripäeval, pääsevad kõik lehmad vabasse loodusesse ja tohivad oma elust rõõmu tunda [1], mina aga pean tuppa jääma, kus ma juba 14 päeva vahialuseks olen — tüütu kõrisõlme-katarri tõttu, mis alles möödunud ööl suvatses ninasse jalutada.

Mul on Teile P. Lerch'i väikene artikkel saata [2] ja sel puhul tuli mulle järsku meelde Teile ka veidi halba makulatuuri kaasa anda — minu Kaleva-artikli esimene korrektuur, mis küll kuigi hästi aluskotiks või peapadjaks ei kõlba, sest ta on üleni liiga räpane. Hiljem saate muidugi puhta äratrüki. See võib aga veel tükk aega kesta.

Ma arvan, et Teie „Kalevipoeg" leiaks lugejaid ka Soomes ja et seal võiks teatud hulga eksemplare maha müüa. Kas peavad need sel juhul veel kord Võrust Helsingisse minema? Kuidas oleks, kui teeksite Aschanile ettepaneku jätta esialgu endale umbes 50—100 eksemplari sularaha asemel ja need Soomes maha müüa? Saja eksemplari eest peaksite Teie aga 30—35 rubla nõudma. Siis saaks ta nad ikka veel kasuga 50 kop. eksemplar maha müüa. Kui ma Teile selle ettepaneku teen, siis lähtun eeldusest, et Soomes tervitatakse rõõmuga odavas väljaandes teost ja hakatakse seda ostma. Vähemalt teeks seda haritud klass, kellele eesti-saksa „Kalevipoeg" igal juhul oli ja on liiga kulukas. Ahlqvist hakkab kindlasti uue väljaande põhjal eesti keele kohta loenguid pidama.

Kuid võib-olla on minu nõuanne üks sellistest, mis kõlbab kuhugi mujale, mitte aga Võrule. Kui leiate selle ülearuse olevat, siis jätke asi sinnapaika. Võib-olla määrasin ma ka liiga madala hinna.

Varraku kohta pean ma tähendama, et Eddas esineb hiiglane Svarangr.

Lerchi kirjutus on pärit Benfey' ajakirjast „Orient u. Occident", kuhu ma saatsin ka oma artikli, kus ka Teie umbluu leidub [3].

Lerch ise töötab kurdi keele alal ja on akadeemia raamatumagasini konservaator.

Teie küsisite ühes varasemas kirjas, kas peaksite ühe eksemplari „Magazin für die Litteratur d. Auslandes" toimetusele saatma. Seoses tolle märkusega oleks see igatahes väga hea. Peale selle paneksin ma ette saata üks eksemplar Jacob Grimmile Berliinis, professor Brockhaus'ile [4] Leipzigis ja professor Pott'ile [5] Halles; ka ei oleks halb, kui saata üks eksemplar Hunfalvy'le [6] Budapesti, kes Ahlqvisti ülevaate uuemast eesti kirjandusest ungari keelde tõlkis [7] ja kes, nagu Ahlqvist mulle kirjutab, õige hästi soome keelt oskab.

Aga needki ettepanekud on mittemõõduandvat laadi.

Täna võin lisada ainult veel kõige paremaid soove palvega minu poolt lahkelt Teie kalleid omakseid tervitada.

Teie ustav

Schiefner.

1. Jüripäev, 23. aprill, oli üldiselt karja väljalaskmise päev.

2. Lerch, Peter (1828—1884), orientalist ja arheoloog, Teaduste Akadeemia raamatukogu töötaja Peterburis. Siin on kõne tema kirjutusest „Ein Beitrag zu den Localsagen über Drachenkämpfe" (Lisand kohamuistendite juurde draakonitevõitluste kohta). Orient und Occident I (1862), lk. 751—754.

3. A. Schiefner, Zu den dankbaren Todten (Tänuliku surnu kohta). Orient und Occident II (1863), lk. 174—176.

4. Brockhaus, vt. kiri 68, viide 9.

5. Pott, vt. kiri 68, viide 8.

6. Hunfalvy, Pál (1810—1891), ungari keeleteadlane ja etnograaf. Tegi 1869. a. reisi Baltimaadele ja Soome, kusjuures ta osa võttis ka 1869. a. laulupeost Tartus. Selle reisi tulemusena ilmus temalt 1871. a. „Utazás a Balttenger vidékein" (Reis Baltimaade piirkonda). I—II, mille esimene osa on põhiliselt pühendatud Eestile; sellest on olemas ka saksakeelne tõlge: „Reise in den Ostseeprovinzen Russlands". Leipzig, 1874. VIII + 260 lk.

7. Vt. kiri 7, viide 10.

Võrul, 25. aprillil 1862.

Väga austatud sõber!

Teie read jõudsid siia 22. skp. koos Aschani arvega; viimane ajas mulle hirmu nahka otsekui peletamisepauk. See, et ta on arvestatud $33^1/_2$ rbl. üle alguses kindlaksmääratud hinna, tõmbab kurja kriipsu läbi minu arvestuse. Igatahes tegi ta sellega ülekohut, et võttis kallima paberi, kui hakatuses ise oli määranud. Tema tookordse teadustuse põhjal panin trükkimise ja paberi eest arvesse 226 rbl., veokuludeks umbes 14, seega oleks brošeerimiseks jäänud 60 ja kogu summa oleks võidud katta 60 viierublase aktsia müügihinnaga. Mida pean ma aga nüüd peale hakkama? Uusi aktsiaid ei või enam välja anda, minu kassas on mõõn, ilmvõimatu on sellest kulutusi teha, olgu kas või mõneks kuuks, enne kui tuleb sisse veidi raha müüdud eksemplaride eest. Ostis härra Aschan paberi kallima hinnaga, siis oleks olnud tema esimene kohus meid sellest hinnavahest sedamaid informeerida. Õigusepoolest ei või mind keegi sundida maksma rohkem, kui maha oli tehtud; heaga kokku leppides võiksin nõusse hakata sellega, et võtan poole lisakuludest oma turjale, kuna tema peaks kandma teise poole. Teie teadustuses 3. juunist l. a. seisab Aschani andmetel: „Paberi hind, kui ta peab olema niisugune nagu minu „Kalevala" saksakeelsel tõlkel, on 2 rbl. riis, nimelt Kuopios." See oleks trükipoogna pealt 14 rbl., seega $16^1/_4 \times 14 = 227^1/_2$ rbl.; kui me ülejäägi pooleks teeme, siis langeb kummalegi 12 rbl. $6^1/_4$ kop., aga et tülisseminekut ära hoida, olen ma valmis tasuma 240 rbl. — Kui arvata, et see Teile vastumeelt pole, võiksin vist hr. Aschanile niisuguse ettepaneku teha? — Olge nii lahke ja teatage mulle, kas tollil ja tsensuuris ka veel soolata tuleb?

Et pärast seda pikka ja tüütavat õiendamist miskile kosutavamale üle minna, luban endal tähendada, et pikemal järelemõtlemisel muutub Teie Skilfingite asi ikka tõenäolisemaks; vorm Kylfingid läheneb eestlaste „Kalevile", pealegi näitasite

Teie oma varemalt saadetud maailmahukkaminemise müütoses [1], et selles eesti muinasjutus on kindlasti ära tunda muistse põhjamaa mütoloogia jälgi, mistõttu muutub kõige kõrgemal määral tõenäoliseks, et Kalevi-looski võib oletada säherdust tuuma. Nõnda arvan ma end mõnesuguse tõenäolisusega leidvat eesti vikerlastes mälestust vanadest vikingitest [1a]. Mis puutub nimesse Varrak, siis on see võetud laenuna ühest Torma muinasjutust, mille üles kirjutas meie dr. Bertrami tädi, ja kus esineb sellenimeline Lapu tark; kuna tuntud nimega kangelasel on teatud paremusi võrreldes nimetuga, siis arvasin ma talitavat õieti, kui Kalevipoja õpetaja selle eestleitud nimega ristisin. Teie etteteatatud uurimisetööd ootan põnevusega. Härra Wiedemannile palun sõbralikult teatada, et 2. ülestõusmise-päevast peale tema „Livonica" õnnelik omanik olen [2]; oma tänuvõla tasun hiljem, kui rohkem tema sisu maitsta olen jõudnud; siiasaadik olen ainult eessõnaga hakkama saanud; kogu raamatut tuleb maitsta pliiats käes, et hiljem saaks ühenduses eesti keelega mõningad ääremärkused teha. Kadunud Faehlmann oli — ma ei tea mis põhjusel — kindlas usus, et tartlased on tõeliste liivlaste kängujäänud järeletulijad [3]. Liivlaste keelega, niikaugelt kui olen jõudnud sellega tutvuda, on säherdust arvamist raske põhjendada, kuigi teiselt poolt peab nõus olema, et tartu murre näib mõnes tükis olevat lähemas kooskõlas soome ja liivi keelega kui tallinna murre.

Küllalt tänaseks.

Muutumatu poolehoiuga

Teie alati ustav

Kreutzwald.

P. S.

Paari päeva eest sain väga huvitava eesti keeles kirjutatud kirja stud. theolog. [4] Hurdalt [5] Tartus. Sel noormehel on emakeel haruldasel määral käes; kui ta usinasti edasi töötab, tohiks ta kord meie eestlaste juures tõusta niisugusele kohale nagu Ahlqvist soomlaste hulgas. Mulle teeb see südamest rõõmu, et olen temaga ühendusesse astunud. Ma teen kõik, et teda virgutada alustatud teed edasi minema; võib-olla kujuneb ta kord pastorina soodsaks erandiks suguvendade seas, kes seni ennast kõigest rahvuslikust paljaks on koorinud, enne kui preestrikuue

selga tõmbavad, milles nad suure saksa mehe osa etendavad, vassides vaest emakeelt mõnikord veel hullemini kui sakslased. Peale eesti keele teeb Hurt rohkesti tegemist ka soome keelega.

1. Vt. kiri 50, viide 1.

1a. Kreutzwaldi arvamised mütoloogiliste ainete laenamise kohta on niisama ekslikud kui Schiefneri omad, vt. kiri 50, viide 2a.

2. Vt. kiri 108, viide 1.

3. Seda mõtet avaldab Faehlmann ka oma „Eesti muistendite" järelsõnas. ÕES-i Toimetused. I : 1, lk. 47.

4. *stud(iosus) theolog(iae)* (lad.) — usuteaduse üliõpilane.

5. Hurt, Jakob (1839—1906), Tartu ülikooli üliõpilane, hiljem pastor. Eesti rahvusliku liikumise konservatiivse-klerikaalse suuna juhtivaid tegelasi, kes pidas ägedat võitlust C. R. Jakobsoni demokraatlikkude seisukohtade vastu. Hoolimata oma ühiskondlikkude vaadete piiratusest on Hurdal suuri teeneid eesti rahvaluule laiaulatusliku ja süstemaatilise kogumise organiseerimise alal, mille tulemusena koguti kõigi rahvakihtide osavõtul umb. 45 000 rahvalaulu, 15 000 rahvajuttu, 70 000 vanasõna, 40 000 mõistatust jm. Hurt pidas erinevalt Faehlmannist ja Kreutzwaldist rahvaluulet ainult vanavaraks, mitte aga rahvusliku kirjanduse aluseks ja lätteks. Seetõttu on kogumistöös vähe tähelepanu pühendatud ühiskondlikke vahekordi käsitlevale materjalile kui ka kaasaegse, uuema rahvaluule kogumisele, mida tuleb pidada tõsiseks puuduseks. Hurda tähtsamaiks rahvaluule väljaandeiks on: „Vana kannel" I—II (1875—1886) ja „Setukeste laulud" I—III (1904—1907). — Käesolevas Kreutzwaldi kirjas avaldatud heasoovlikud lootused Hurda edaspidise tegevuse ja meelsuse kohta kadusid aegamööda täiesti, kui Hurt ikka enam ja enam konservatiivses suunas arenes ja Kr-ile vastuvõtmatutele, reaktsioonilistele seisukohtadele asus. Kui Kreutzwald Hurta ja tema tegevust oli lähemalt tundma õppinud, võis ta kirjas Koidulale 28. apr. 1871 konstateerida: „Hurda häid võimeid ei ole vist ükski nii vara ära tundnud kui mina, sest just mina olin see, kes hakatusest saadik kõige suuremaid lootusi selle noore anderikka mehe peale pani; niisama vähe tohiks mulle meelde tulla tema rohkeid teadmisi kuidagiviisi salgama hakata, kuid sellest hoolimata ei kõhkle ma siin avalikult ütelda, et ta rahvakirjanikuks sündinud ei ole." Hukkamõistvaid hinnanguid Hurda tegevuse kohta leidub tema kirjades Hurdale endale, Kõlerile kui ka C. R. Jakobsonile (näit. 13. mail 1878): „Ma oleksin

Otepää paapstist [Hurt oli Otepääl pastoriks 1872—1880. Toim.] enam iseseislikku oodanud, kui tema Teie vastu on näidanud; kes tõtelikult mees, see ei tohi teise ässitamist haukuma minna. Aga see'p see õnnetus on, et iga kantslisõime külge seotud mees lähema või kauema aja pärast i n i m l i k u enese küljest kui madu vana nahka maha poetab. Ma ep ole veel tänapäevani ühtainukest preestrikuube leidnud, kelle mantli voltide vahel jesuiitlaste täisugu ei elanud." (Kr. C. R. Jakobsonile 13. mail 1878.) Vt. ka kiri 181. — Hurda kirjad Kr-ile pole säilinud, küll aga Kr-i kirjad Hurdale, mis avaldatakse edaspidi.

121. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 28. aprillil 1362.

Moto: „Kalevipoeg", 16. lugu, värsid 669 ja 670 [1].

Väga austatud sõber!

Kui kõigis kristliku ja paganliku maailma linnanõukogudes väljaspoolne õnnestunud nõuanne nii tõrkumata vastuvõtmist leiaks, nagu Teie õnnelik jüripäeva hommiku mõte minu poolt, siis püsiks nõuandjate sumpt veel kaua aega au sees! Võtke vastu minu kõige südamlikum tänu hea mõtte eest, ta passib igapidi päris hästi minu plaanidega. Eelmise postiga saatsin ma härradele P. Aschan & Ko. 235 rbl. sularahas, seega jäi tasuda 17 rbl. 12½ kop.; täna tegin härradele ettepaneku, et nad võiksid likvideerida oma aktiva teose 50 eksemplariga, vastasel korral peaksid nad maksmist seni ootama, kuni raha eksemplaride müügist sisse tuleb, nagu ma juba oma eelmises kirjas mõista andsin. Tõenäoliselt võtavad nad minu ettepaneku vastu. Teie pikaldase, vahepeal ninakatarriks muutunud kõrisõlme-katarri üle on mul — nii egoistlik on Aadamast pärinev inimene — kõigiti põhjust rõõmu tunda, sest see tubane arest sünnitas mulle kahe kirjaga rõõmu, sest tervislikel töörohkeil päevil oleks paremal korral poolik kiri tulnud. Nii muutub ühe kahju teise kasuks.

Mis puutub Teie teise ettepanekusse, siis võtan ma endale

vabaduse paluda Teid kohalejõudnud saadetusest ajakirjale „Magazin für Literatur des Auslandes", Jac. Grimm'ile Berliinis, Brockhaus'ile Leipzigis, Pott'ile Halles ja Hunfalvy'le Pestis määratud eksemplarid, kokku viis, kohe pakist välja võtta, minu arvel lahkesti lihtsalt brošeerida lasta ja siis kiiresti adressaatidele kätte toimetada, sest Teil on selleks paremaid võimalusi ja abinõusid, kui neid minu käsutuses on. Lootust mööda ei lase esimene saadetus — 200 eks. — enam kaua ennast oodata ja pealegi teatab meile ajaleht, et kevadise päikese jõud talvise jää üle Soome lahes iga päevaga ikka enam valitsema tõuseb; seeläbi võiks siis teine saadetus üsna peatselt esimesele järele tulla. Mul oleks meeltmööda, kui mõlemad saadetused jõuaksid Peterburi veel enne seda, kui Te oma puhkeaegse reisi ette võtate. Siia tulevad peaaegu igal postipäeval mitmelt poolt uued järelepärimised: kas teos lõpuks ometi päevavalgele ei astu?

„Inland" on Teile kahtlemata sõnumit toonud vaimustusetormist, mida Elisabeth Schultz [2] oma mõlema kontserdiga Emajõe Ateenas sünnitas? Säde näikse enam süüdanud olevat, kui avalikud ajalehed meile juba on teadustanud. Keegi vana sõber Tartust teatas mulle järgmise originaalse loo. Kahe aasta eest asus studeerimise otstarbel muusade linna keegi härra von Helmersen [3] (kui ma ei eksi, Lehova mõisast Viljandi lähedal), kõige noorem kolmest vennast. Kadunud isa oli testamendis määranud, et pai pojuke peab tudeerima ja ühe eksami õiendama, kui ta oma päranduseosa saada ja junkrut mängida tahab. Sellepärast painutas noormees end vastumeelse korralduse alla ja olevat, nagu kõneldakse, õige usinalt töötanud, et sihile jõuda. Järsku aga sõidutab kurat Elisabeth Schultzi Tartu ja kõik head kavatsused koos isalikkude määrustega läksid vett vedama; temas puhkeb armastuseleek taevaliku Elisabethi vastu, ja stuudiumi, eksamite ning junkurluse lugu oli lauldud. Kuna ta ilma taevaliku Elisabethita enam ei suuda elada, siis reisis noormees talle välismaale järele. Seal peab ta asjast väga tõsiselt olema kinni hakanud, sest proua-ema (Schultz-Bertram) olevat Tartusse kirjutanud ja väga pakiliselt noormehe varandusliku järje kohta andmeid pärinud. Hilisem kiri 24. skp. lisab veel täiendavalt: „Nagu kuulen, seisvat Schultz-Helmerseni lugu väga vaaruvail jalgadel. Madam nõudvat noormehelt, et ta abielusse astuks kogu kiiduväärse perekonnaga,

tema endaga, täiskasvanud tütre ja mõlema väikese tütrega, sest kui ta ainult piimaandja lehma ära võtab, siis võivat ema oma vasikatega nälga surra. Tõuseb küsimus, kas H[elmersen] on küllalt suur tõlplane, et säherduste tingimustega leppida." — Siis peaks armastus ta küll poologaraks teinud olema. Minu vana sõber lisab: „Ma ei arva, et vanematel oleks õigus oma tütart nagu karjalojust või asja pidada, ja haritud noort tütarlast nii kurjasti kiusata on türannia, mille sarnast ei leidu." — Kristlik abielupaar näikse, selle järgi otsustades, lahku läinud olevat, sest abielukontrahis ämma ja tulevase väimehe vahel ei tehta papast üldse juttugi! Ega Te kogemata ei tea, kas ta ikka veel Peterburis vegeteerib ja mäherduse aadressiga võiks kiri teda kätte leida? Minu jaoks on ta pikemat aega jäljeta kadunud, kuid ühes äriasjas oleks mul veel tarvis temaga rääkida. Minu poeg puutus temaga mullu suvel ühel luusikäigul kokku, kuid polevat saanud tema korterit kindlaks teha; S[chultz] tröötinud teda sellega, et ta minule peatselt kirjutab ja kirjale aadressi lisab. See „peatselt" pole tänapäevani täide läinud.

Paber ja aeg ei anna täna luba mingiks muuks teemaks, sellepärast vabandage mind, kui Teie kirjutuse Kalevast [4] alles järgmisel korral kõne alla võtan. Esiotsa üksnes südamlik tänu koos palvega avaldada seda minu nimel ka hr. Lerch'ile tema „Drachenkämpfe" eest.

Võiksite Teie ainult esimese „Kalevipoja"-saadetuse kohalejõudmisest mulle õige pea teatada! Seltsis minu omadega tervitab Teid ja Teie proua abikaasat

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. „Nõu ei viska meesi nurka,
Pane mõtteid parsidele."

2. Schultz-Adajevsky, Elisabeth (1846—1926), komponist ja muusikateadlane, G. Schultz-Bertrami (vt. kiri 2, viide 16) tütar. Andis Tartus ülikooli aulas kaks kontserti 18. ja 22. märtsil 1862. a. (Inland 1862, lk. 187—188 ja 203—205).

3. Helmersen, Georg v. (1840—?), õppis aa. 1860—1862 Tartu ülikoolis õigusteadust.

4. Vt. kiri 114, viide 6.

122. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 11. mail 1862.

Väga austatud sõber!

Eile sain ma Kuopiost P. Aschani kirja 19. maist, milles ta teatab niihästi Teie rahakirja kui ka minu viimase sobitusettepaneku kättesaamisest. Ta tunnistab, et peab kogu süüd ise kandma, sest trükkimise algul oli ta unustanud, et paberihinnaks oli arvestatud 2 rbl. Trükikojas võeti paremat sorti paber, sest lähtuti sellest, et rahvuslik teos nagu „Kalevalagi" pidavat ilmuma viisakal kujul. Aschan on niisiis täiesti rahul Teie poolt temale pakutud 240 rublaga ja kuna ta sularahas on saanud 235 rubla, võtab ta Teie poolt pakutud 50 eksemplari asemel ainult 13. Teie näete seega, et ta on täiesti ausameelne mees. Nüüd aga teatab ta edasi:

„Võib-olla panete Teie imeks, et teose 200 eksemplari pole veel teele saadetud. Kahjuks on olud meie armsal isamaal sellised, et tsensuur tegutseb oma äranägemise järgi ja venitab asja nii pikale kui vähegi võimalik. Originaal esitati juba ammu, et saada õndsakstegev pealkiri: *imprimatur* [1], kuid tsensuur ei rahuldunud tavaliste tingimustega. Meile saadeti nõue, et peame tõendama oma õigust töö ära trükkida. Vahepeal lahkub siit esimese vaba veega Peterburisse minev aurulaev, millega loodame saata kogu töö ühe korraga kõige odavama hinna eest."

Igaks juhuks saadan juba homme Kuopio tsensuurile kirja, milles ma talle viivitamist ette heidan ja tema teguviisi paljastada ähvardan.

Viimasel ajal puutus mulle siin silma aus, aga väga vaene raamatuköitja, kes võtaks Teie „Kalevipoja" brošeerida à 2

kop. eksemplar. Kui Teil ehk oleks soov seda tööd siin teha lasta, siis oleksin ma valmis asja toimetama. Siis võiks osa eksemplare siit otsekohe aurulaevaga Tallinna minna, kui Teie neid sinna saata kavatsete. Kõigepealt tahaksin ma teada, kui suur oleks eksemplari müügihind ja mis hinnaga võiks raamatut suuremal hulgal raamatukauplejaile anda. Ma loodan ikka veel, et siin oleks võimalik üht või kaht säärast kaubitsejat leida, näit. eesti kiriku köstrit, ja vahest teab ka dr. Hirsch mingit nõu anda [2]. Peale selle on mul veel üks teine allikas teada.

Dr. Georg Schultzi kohta tean ainult niipalju, et ta ei ole enam ajaviitelehe („Montagsblatt'i") toimetaja [3], vaid on leidnud järeletulija vana „Esthona" toimetaja Franz von Schleicheri isikus [4]. Hiljuti ilmus vene akadeemilises ajalehes artikkel, milles keegi naiskirjanik tema kui toimetaja üle kibedasti kaebab ja muuseas ütleb, et ta elavat G a l e r n a j a t ä n a v a l õ p u l.

[- - -]

Need on minu vastused Teie kirjale 28. aprillist, millele ma kahjuks alles nüüd saan vastata.

Mul oli küll kavatsus Teile muidki asju jutustada, aga kahjuks pean ma kirja lõpetama. Niipea kui mul õnnestub dr. Bertrami aadress saada, saadan ma selle Teile. Kõige paremate soovidega ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. *imprimatur* (lad.) — võib trükkida.

2. Hirsch, vt. kiri 33, viide 1.

3. Vt. kiri 77, viide 5.

4. S c h l e i c h e r, Franz (1801—1868), kirjandusliku ajakirja „Esthona" toimetaja Tallinnas 1828—1830, hiljem kadettide korpuse õpetaja Peterburis.

Võrul, 16. mail 1862.

Väga austatud sõber!

Ühes kõige südamlikuma tänamisega Teie lugematute vaevanägemiste eest „Kalevipoja" tuluks teatan Teile ühtlasi Aschani kviitungi kättesaamisest. Tuleb välja, et ta on aumees *par excellence* [1], seega pole ta minu tulevases pankrottijäämises süüdi. Peaks ainult Teie kõuena kärgatav samm Kuopio tsensuuri tema pikast uinakust üles raputama! — Mis puutub ettepanekusse raamatuköitja kohta, siis tänan selle eest väga, olen aga seotud oma siinsele meistrile antud sõnaga ega tohi enam tööd teisele jätta, pealegi on meie kunstnik vaesuse poolest Teie kaitsealusega ühel järjel. Kui Teie arvate, et mõningad eksemplarid saab Peterburi eesti koguduse köstri kaudu müüa ja kui mees on valmis komisjonimüüki enda peale võtma, siis võiksite Teie tarviliku arvu eksemplare pakist ära võtta, brošeerida lasta ja köstrile üle anda. Raudruunaga edasisaatmine Tallinna ei tasu vististi vaeva; Eestimaa pealinnast ei ole ainuski tellija ennast üles andnud, müügiväljavaated sealsel turul jäävad kahtlaseks, seda enam et sõber Neus mulle hiljuti teatas, et seal polevat muinasjutu- ja saaga-kirjandusega midagi peale hakata, sest rahvas nimetavat tühjaks jutuks kõike, millel pole usulist jumet ega kasulikkuseprintsiipi [2]. Raamatu laialilaotamise annan üle härra Laakmannile Tartus [3], kes on ühenduses kõigi raamatukauplustega provintsis ja nõnda siis kõige osavamini seda äri ajada võib. Partiihinna tahaksin sularahas tasumisel 40 kopikale määrata, müügihind on 50 kopikat. Ühes veokuludega jne. läheb eksemplar esialgse arvestuse järgi maksma 33 kuni 34 kopikat; kuna võib palju aastaid mööda minna, enne kui kõige õnnelikumal juhtumisel trükk oleks täiesti läbi müüdud, siis tuleb kohe selle eest hoolt kanda, et mõni kopikas oleks intresside tasumiseks kõrvale pandud. Kui suurem osa makulatuuri lõpuks minu kätte jääb, siis läheb see mul küllalt kalliks maksma, kui ma kõik aktsiad ja intressid omast taskust pean tasuma. Aktsiate rendist hakatakse arvestama 15. aprillist peale; sellest ajast saadik on mööda läinud

kuu ja võib kergesti minna veel teinegi, enne kui raamat müügile läheb, seega tasun ma kuni selle ajani intresse kinnikülmanud kapitalilt. Ettetellijate läbi kustutatakse 8 aktsiat; seega jääb järele veel 52. — Kas härra dr. Hirsch müütamisel natuke kaasa aitab või kaasa aidata suudab, seda ma ei tea, kuid mul on selle kohta üsna tugevaid kahtlusi, seda rohkem et juba aasta eest palusin teda tema venna kaudu, kes Eestimaal köstriks on [4], hoolt kanda, et oleks ettetellijaid, kuid dr. Hirsch on selle palumise tänapäevani tähele panemata jätnud; vähemalt on ta mulle ses asjas niisama vähe vastanud kui härrad pastorid, keda tookord sama laadi palvetega tülitati. Sellest teadustusest tõuseb nähtavaks, et minu aktsiaettevõte seisab väga nõdral jalal. — Täna ei saa ma rohkem kirjutada, ukse ees seisab sõiduriist, mis mind kiiresti tahab ära viia.

Tervituse ja südamliku ustavusega

muutumatult Teie

Kreutzwald.

1. *par excellence* (pr.) — eriti, eeskätt, enne kõike.

2. Sellest on juttu Neusi kirjas Kr-ile 1. mail 1862. a.

3. Laakmann, vt. kiri 29, viide 3.

4. Kaks G. Hirschi venda olid Eestimaal köstrid — Robert (1820—?) Piirsalus ja Karl Jakob (1821—1903) Hanilas. Kumba venda siin Kr. mõtleb, on teadmata.

124. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 24. mail 1862.

Väga austatud sõber!

Kaubarongiga nr. 103 saadeti täna nr. 8971 all kaks roguskisse pakitud kasti hr. Carl Kimpe'le Pihkvasse. Signatur K. K. nr. 1 ja 2. Veoraha tuleb tal maksta 18 puuda

pealt 3 rbl. 59 kop. Ma saadan talle kohe veokirja duplikaadi ja palun teda kastid Teie käsu kohaselt edasi toimetada.

Üleeile olin tunnistajaks, kui aurulaev „Toivo" siin Vassili saarel randus. Alles eile kell 11 võisin ma mõlemad pallid „Kalevipojaga" vastu võtta; et nad ainult 10 puuda pidid kaaluma, tuli mul nende pealt 2 rubla tasuda. Enne seda pidin aga tasuma 3 rubla ekspediitorile, et tolli- ja tsensuurikulusid kokku hoida [1]. Siis sõidutati pallid meie raamatukokku [2], sest kergelt pakituna ei saa neid maad mööda transporteerida; selle eest tasusin ma 70 kop. Selle järel pidin maksma 48 kop. nelja roguski eest; kastid aga, millesse ma poognad pakkisin, võin ma tasuta anda. Täna saatsin mõlemad kastid raudteele, mille eest veoraha oli 1 rubla.

Senised kulutused oleksid seega:

Vedu Kuopiost	2	rbl.
Ekspediitor	3	„
Veoraha raamatukoguni		70
„ raudteeni	1	„
4 roguskit		48
	7	rbl. 18

Soldatitele, kes teostasid ümberpakkimise ja ärasaatmise, tahaksin anda nende vaeva eest 80 kop. jootraha. Seega on mul Teilt saada 2 kopikat vähem kui 8 rubla.

Poognad on veel täitsa neitsilikus korras, kõik 1., kõik 2., kõik 3. jne. poognad on koos niipalju kui võimalik, sest ruumi võitmiseks pidime ümberpakkimisel üksikud poognapakid poolitama. Seejuures võtsin ma välja 20 eksemplari, mis ma siin brošeerida lasen ja, kui korda läheb, osalt maha müün, osalt kuni Teie korralduseni siia seisma jätan. Mõned üleliigsed poognad, millest ma sorteerimisel olin liiga palju võtnud, saadan ma peatselt Teile kätte, neid on kokku võib-olla 10, vahest ka vähem.

Niipalju tänaseks. Bourquin'il oli kõige parem tahtmine [3] ja ta päris mitu korda järele, aga et ta üldse vene keelt ei mõista, sain ma ka temata läbi.

Homme sõidab minu abikaasa Tallinna, mina järgnen talle 15. juunil.

Aschan jättis endale peale 13 eksemplari veel kaks, mis ta köita laseb ja tuleval nädalal mulle saata tahab, ühe Teie, teise minu jaoks, kui Teil midagi selle vastu ei ole.

Eilse suure rutuga ei saanud ma kahjuks rohkem eksemplare siia jätta; vististi saaks siin veel rohkem maha müüa.

Kohutava rutuga

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Sch. kirjutas juba 26. märtsil (vt. kiri 114) ms. ka sellest, et Soomes trükitav „Kalevipoja" rahvaväljaanne peab Peterburis niihästi tollist kui tsensuurist läbi käima, ja lubas nende asjade õiendamise enda peale võtta. Oma vastuses 31. märtsil (vt. kiri 116) avaldas Kr. kartust, „et kahekordne protseduur" võiks ehk „pikale venida", kuid asi lahenes hoopis lihtsalt. Nagu käesolevast kirjast näeme, maksis Sch. ekspediitorile 3 rubla, „et tolli- ja tsensuurikulusid kokku hoida", ja „K-poeg" läks ilma tollimata ja tsenseerimata müügile. Vrd. ka kiri 126.

2. S. o. Teaduste Akadeemia raamatukokku.

3. Bourquin, vt. kiri 107, viide 3, ja kirjad 116 ja 117.

125. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 9./21. juunil 1862.

Väga austatud sõber!

Kui ma läinud laupäeval, 2. juunil Teie armsa kirja 30. maist sain [1], läksin ma õhtupoolikul Tehnoloogia Instituuti, et Teie poja kohta teateid hankida. Uksehoidja ütles mulle, et ta olevat lahkunud juba 27. mail ühes oma vabastamise- või õigemini suvepuhkuse-passiga. Niiviisi olin natuke rahulikum, hiljem aga tuli mulle meelde, et ta võis vahest ka

suure tulekahju aegu 28. skp. veel siin olla ja viga saada. Ma kirjutasin seepärast dr. Karellile, kes mulle üleeile Strelnast kirja saatis, milles ta teatas, et Teie poeg oli teda 29. külastanud ja öelnud, et ta tahtvat järgmisel päeval teele sõita, kusjuures ta palus endale 20 rbl. reisiraha, mida Karell talle ka andis, lisades südamlikke tervitusi tema armsale isale. „Minu ettepaneku — jääda ometi meiega teed jooma — lükkas ta tagasi sel ettekäändel, et ta peab oma ärasõiduks veel üht-teist õiendama. Et ta aga asutusest juba 27. oli lahkunud, teadsin ma niisama vähe nagu sedagi, kus ta ärasõiduni oma aja oli veetnud. Kahtlemata on isa Teid vahepeal poja saabumisest informeerinud; kui mitte, siis teeksite hästi, kui sellest teatate, ja meie võiksime siin poja kohta teateid nõutama hakata."

Ma oletan, et Teie olete nüüd juba rahunenud, ja sellepärast olengi vastuse tänini edasi lükanud, kuna mind peale selle ka veel muud tööd on takistanud. Enne oma ärasõitu Tallinna, mis peab toimuma 15./27. juunil, saadan Teile kindlasti üleliigsed „Kalevipoja" poognad ära. Müünud olen seni ainult kaks eksemplari, mida dr. Karell üleeile laskis võtta oma teenril, kellel Šveitsi prantslanna naiseks näib olevat. Ma kirjutasin talle, et ma kavatsen Teile teatada, kuidas tema olevat esimene „Kalevipoja" ostja olnud.

Oma eksitust Kimpe nimega Kiepke asemel märkasin juba järgmisel päeval pärast saatmist ja kirjutasin kohe Kiepkele, lisades tunnistuse postmeistri jaoks, ja peale selle ka veel erakirja meie trükikoja faktori Nagel'i kaudu, kes Pihkva kaudu Volmari sõitis, nii et ma püüdsin oma eksitust igal viisil heaks teha. Lootus kogu „Kalevipoega" Teie käes näha on siiski selles mõttes nurjunud, et Pihkva-sõitja Võrust või õigemini võrukesest Pihkva-sõitja suutis ainult ühe kasti oma kõhnale setukale laadida.

Alustanud Teile pika kirja kirjutamist, kutsutakse mind raamatukokku ja ma pean katkestama. Mis puutub minu nõudmisesse, siis on see nüüd rubla võrra alanenud; kui see Teile raskusi ei tee, siis saatke ülejääk mulle Tallinna „akadeemik A. Schiefnerile Nunnevärava ees, Terneri maja".

Nüüd aga jätkub tänaseks; võib-olla saan ma Teile hiljem veel natuke kirjutada.

Kell 3 pärast lõunat.

Olen raamatukogust tagasi jõudnud ja minu käsutuses on veel tublisti veerandtunni ümber, mida ma tahan selleks kasutada, et Teile veel veidi igavust tekitada. Kõige tähtsamaks kapiitliks on sel puhul Russow [2], kes Woldemari [3] abil saab rahvahariduseministrilt 400 rbl. reisiraha, et välismaal rahvakoolidega tutvuneda. Russow oli mõned päevad Peterburis ja sellele asjaolule olengi tänu võlgu, et kohtasin ühel õhtul Taubenheimi [4] juures Karelli. Russow kaebas mulle üks päev selle täbara seisukorra üle, milles ta Teie suhtes olevat, nimelt muinasjuttude-käsikirja pärast, mida Pachmanni või selle järeletulija süü läbi enam üles ei leita [5]. Ma näen kogu sellest loost, et Russow paremast tahtmisest ja kõige tunnustustväärivamast püüdmisest hoolimata on siiski liialt palju poeet, et pisikestes asjades täiesti täpne olla. Ma tunnen nüüd juba mitu sellist juhust, kus ta on paberid nii ära pannud, et ta enam neid ei leia. Siiski ei kahtle ma selles, et ta seekord on süütu ja igal juhul ainult etteheidet väärib, et ta trükikoja faktorit on liiga palju usaldanud. Tallinnas loodan teda veel enne tema ärasõitu näha ja võin siis asja veel kord täpsemalt ajada. — Meie vana Neus'i loodan Tallinnas eest leida ja kui kõik hästi läheb, tahame isekeskis hästi rõõmsad olla. Et ma Teile ka Tallinnast kirjutan, on täiesti iseendastmõistetav. Ma tahan „Kalevipoja" oma käe kõrval Tallinnasse talutada ja näha, kas siis kõik inimesed kõrvale põiklevad. Ühe eksemplari, mille ma brošeerimise eest tasuks võtan, kavatsen ma kinkida kellelegi eestlasele, keda ma tunnen ja kelle juures ma elan, ja loodan seda seeläbi rohkem inimeste sekka viia. Ka mõnele sealsele raamatukauplejale annan ma proovieksemplarid. Grimmile, Pottile, Brockhausile ja „Magazin für die Litteratur des Auslandes" toimetusele saadan ma ühe eksemplari Leopold Voss'iga [6]. Aschani poolt lubatud köidetud eksemplarid pole veel kohale jõudnud. Nüüd aga on veerandtund rikkalikult läbi; ma pean Böhtlingki juurde lõunale minema, sealt aga vististi oma avaaride poole [7]. Teel Böhtlingki juurde viskan selle kirja postkasti. Nüüd võin ma ainult veel südamlikke tervitusi lisada. Kui aega leian, lisan ma poognatele, mida ma Teile pean saatma, ka veel mõned sõnad juurde.

Teie ustav
A. Schiefner.

1. See Kr-i kiri pole säilinud.

2. Russov, vt. kiri 28, viide 3.

3. Valdemār, Krišjānis (1825—1891), läti rahvusliku liikumise progressiivse voolu esindaja, läti ja vene rahva majanduslikkude ja kultuuriliste sidemete propageerija, publitsist ja merenduse organiseerija. 1862.—1865. a. Peterburis ilmuva läti ajalehe „Peterburgas Awises" (Peterburi ajaleht) toimetaja. Oli lähedas läbikäimises Peterburi eesti patriootide ringiga, eriti J. Köleri ja C. R. Jakobsoniga; on säilinud ka tema kirjavahetus nendega. Tema brošüür „Meie kaubalaeva-vägi Läänemeres" ilmus Jakobsoni poolt tõlgituna ka eesti keeles; samuti oli ta Jakobsoni „Sakala" jt. eesti ajalehtede kaastööline.

4. Taubenheim, vt. kiri 55, viide 8.

5. Pachmann, Johann, Lindforsi pärijate trükikoja faktor Tallinnas, hiljem trükikoja-omanik Narvas. — Kr-i käsikirja kaotsimineku kohta vt. veel kirjad 128, 133—134.

6. Voss, Leopold — tundmatu.

7. Sch-il oli parajasti käsil Kaukaasias elavate avaaride keele uurimine.

126. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 11. juunil 1862.

Väga austatud sõber!

Viimaks ometi saan mahti Teile poognad edasi toimetada, mis veel „Kalevipojast" Teile kuuluvad. Nende seas on terve hulk tiitellehti ja eessõnu. Küllap juba Teie raamatuköitja oskab nendega toime tulla. Libedate poognate kokkupanemine oli mulle raske ülesanne, kuigi töö on iseenesest lapsemäng; aga mehaanilised tegevused ei ole igaühe asi. Naerge mind seepärast välja, kui Te seda tarvilikuks peate.

Ma pole Teile teatanud, et Wiedemann juba 10—12 päeva eest lääne poole rändas, vististi Pärnu, et sealset murret uurida [1].

Te muidugi vist lugesite „Inlandi" nr-tes 22 ja 23 grandi-

oosset artiklit eesti sõprade vastu. Mees on küll mõnes iseäralikus ülikoolis loogikat õppinud. Ü h e hõimkonna rahvaid ei tohi üksteisega võrrelda, küll aga välise looduse esemeid võrdluseks kasutada, sest et nõnda sündivat pühakirjas. Tõsi küll, viimases pole midagi ei eestlastest ega soomlastest. See härra peab mees olema, kel on õigus rääkida, kuna teised juuresviibijad peavad suu pidama [2].

[- - -]

Kui ma eepost eepilisega siduda tohin, siis lubage siin märkida mõningaid minu tähelepanekuid ja elamusi.

Kui ma aurulaeva „Toivo" siia jõudvat nägin, tundsin ma midagi iseäralikku. Ma mõtlesin sellele, kuidas Kalevipoeg nüüd *in persona* [3] Soomest tuleb ja siis jälle Pihkva kaudu Peipsi äärde peab minema, et alustada sealt oma rännakut kõigi eestlaste juurde. Kui ma siis laevale läksin ja kapteniga ainult soome keeles sain läbi rääkida, muutus lugu veel paremaks ja oli iseäralik kuulda, kuidas kaldal viibivad mujalt pärit soomlased soome Kuopio auriku savolastele osutasid. Lihtsalt riides savolastel oli ometi mingi üsna eriline väärikus ja iseseisev hoiak, nii et see otse rõõmu tegi. Nad veeretasid mõlemad suured raamatupallid üsna mõnusalt kaldale, ilma et oleksid krossigi jootraha nõudnud. Kaldal ootas troska, mille omanik arvas, et ta mõlemad pallid oma viletsa veoriistaga minema viib. Ma ei tahtnud üle 50 kop. maksta, sellepärast siis ka troska. Kuid varsti pidin ma mõistuse pähe võtma ja palkasin korraliku veovankri, mis oli muidugi natuke kallim. Kui raamatukokku jõudsin, otsiti kohe välja vajalikud kastid ja varsti oli neli soldatit rüsinal nende ümber. Mul jätkus vaevalt aega 20 eksemplari üksikute poognate kaupa kokku lugeda; ühe tunniga oli „Kalevipoeg" korralikult kahte kasti paigutatud ja nüüd oli tarvis ainult veel roguskit ning nööri muretseda. See oli kolmapäeval, 23. mail. Neljapäeval, 24. mail saatsin ma kaks soldatit juba kella $^1/_2$9 paiku Varssavi raudteejaama ja tegin neile ülesandeks kastid ära saata. See oleks umbes poolteiseks tunniks tööd andnud. Kui ma aga kella 1 paiku raamatukogusse läksin, polnud veel kumbagi härrat tagasi jõudnud; olin pisut rahutu, muutusin aga veelgi rahutumaks, kui ka kella 3 paiku ühtki neist näha polnud; lõpuks kella 5 paiku ilmusid nad kviitungiga. Asi olevat kiiresti ära õiendatud, kuid nad olid juhust kasutanud, et üksikuid tulikahjuasemeid vaa-

Eesti Kirjandase Seltsi Arhiiv.

Schiefneri kiri Kreutzwaldile 11. juun. 1862, lk. 1.

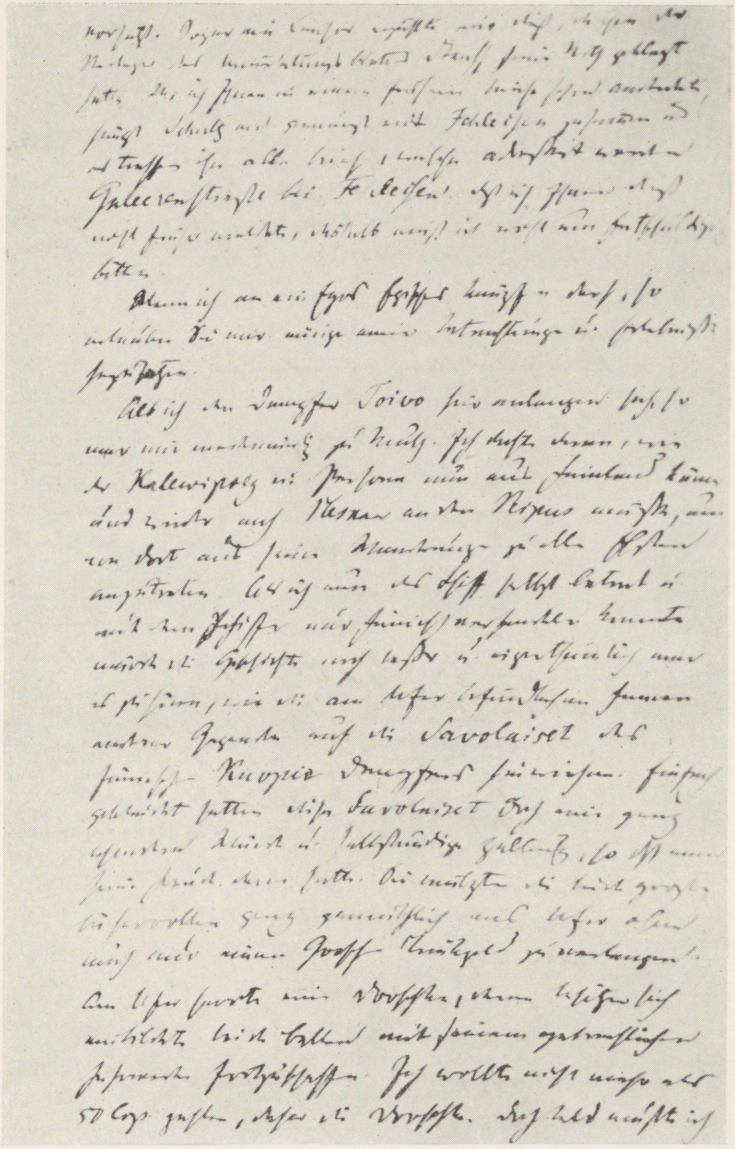

Schiefneri kiri Kreutzwaldile 11. juun. 1862, lk. 2.

Schiefneri kiri Kreutzwaldile 11. juun. 1862, lk. 3.

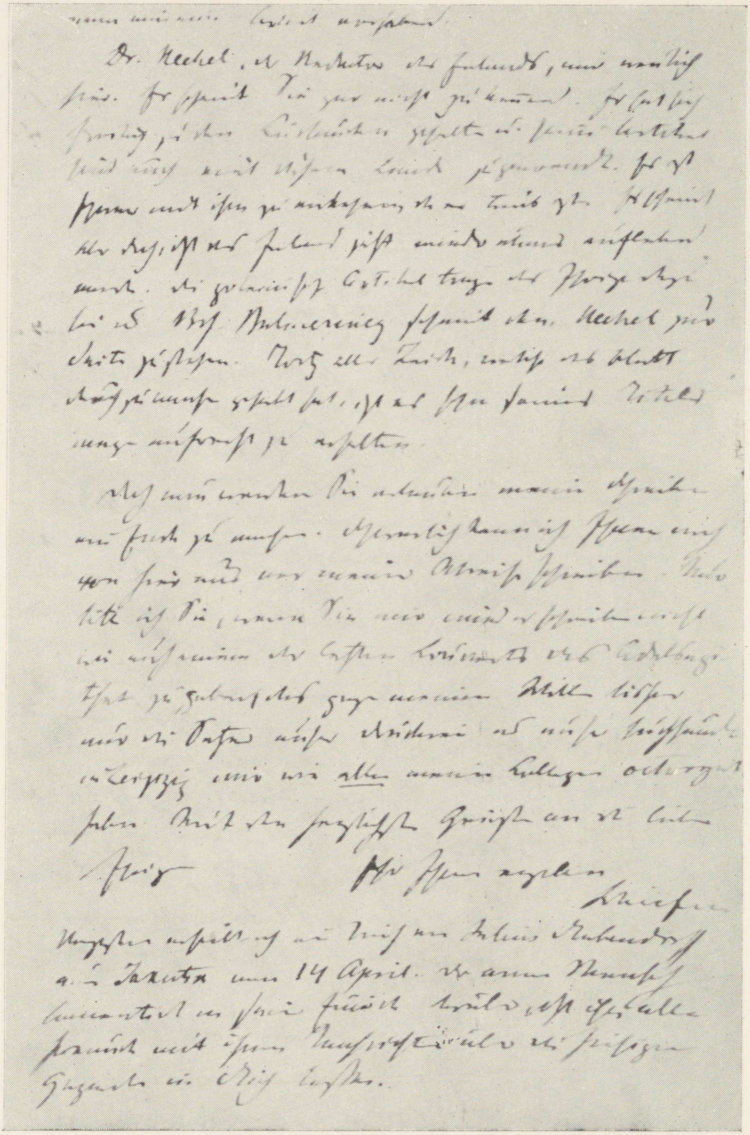

Schiefneri kiri Kreutzwaldile 11. juun. 1862, lk. 4.

data. Mina ei saanud vahepeal suurest erutusest isegi oma lõunasööki alla kugistada. Kui sellest kartusest olin üle saanud, märkasin alles järgmisel päeval oma eksitust Kimpe nimega Kiepke asemel ja kirjutasin selles asjas kaks kirja, kolmandaks ka veel teate siinsele kaubasaate-büroole, kus aga seda ülearuseks peeti. 25. õhtul pidin nagunii vaksalisse minema, sest minu sõbra Thieme'[4] abikaasa sõitis koos väikese poja Georgiga Saksamaale.

Kuid Teie ütlete: „Peterburis on inimestel rohkem aega kirjutamiseks kui meil teistel Võrus lugemiseks, eriti veel kui meil töö ees on."

Siin viibis hiljuti „Inlandi" toimetaja dr. Hechel[5]. Ta ei näi Teid üldse tundvat. Tõsi küll, ta hoidis kuramaalaste poole ja ka tema artiklid tegelevad rohkesti selle maaga. Temaga on raske läbi käia, sest ta on kurt. Kuid tundub siiski, et „Inland" nüüd jälle veidi elavamaks muutub. Poleemilised artiklid aitasid omalt poolt selleks kaasa ja prof. Bulmerincq näib Hechelit toetavat[6]. Kõigist kannatustest hoolimata, mida ajakiri läbi on teinud, peab teda juba tema nime pärast püsti hoidma.

Nüüd aga lubage oma kirjale lõpp teha. Vaevalt suudan ma veel enne oma ärasõitu siit Teile kirjutada. Ma palun Teid ainult, kui Te jälle mulle kirjutate, mitte tarvitada, nagu ühel viimastest ümbrikkudest, aadliepiteeti, mille mulle nagu k õ i g i l e minu kolleegidele vastu tahtmist on peale sundinud ainuüksi meie trükikoja ladujad ja meie raamatukauplejad Leipzigis. Kõige südamlikumate tervitustega Teie kallistele omastele

Teie ustav

Schiefner.

Üleeile sain Jakutskist Julius Stubendorff'ilt kirja 14. aprillist. Vaene mees kaebab oma üksinduses, et kõik sõbrad on teda ilma siinsete teadeteta jätnud[7].

1. Oma 1862. a. keeleuurimisreisil viibis Wiedemann, nagu see selgub tema reisipäevaraamatu märkmeist, 23. maist kuni 1. juunini Hiiumaal (Rõigi, Pühalepa, Emmaste), läks sealt üle väina Saaremaale (Karja, Püha, Kuressaare, Anseküla, Jämaja,

Kärla, Kihelkonna, Muhu). Tuli sealt 10. juunil mandrile tagasi ja sõitis Hanila kaudu Pärnu, kust tegi käigu Häädemeestele ja siis Audru, Tõstamaa, Varbla, Kullamaa kaudu Haapsalusse; sealt Lääne-Nigula, Keila ja Paldiski kaudu Tallinna, kuhu saabus 3. juulil. Vt. ka tema reisi-aruanne „Bericht über eine im Sommer dieses Jahres zu linguistischen Zwecken unternommene Reise" (Aruanne käesoleva aasta suvel keeleuurimise otstarbel ettevõetud reisi kohta). Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. T. V (1863), lk. 465—470 = Mélanges Russes. T. IV, lk. 319—327.

2. Kõnesolev Sch-i poolt märgitud 1862. a. „Inlandis" nr. 22—23 (vg. 346—348 ja 369—371) ilmunud anonüümne artikkel sai alguse „Revalsche Zeitungis" (9. V 1862, nr. 106, lk. 1) avaldatud toimetuse märkusest Õpetatud Eesti Seltsi koosoleku puhul (Inland 1862, vg. 239), kus oli tõstetud küsimus, mil määral Selts peaks eestlaste mineviku uurimise kõrval ka kaasaegsete eestlaste hariduse tõstmisele kaasa aitama. „Revalsche Zeitungi" toimetus, lähtudes oma feodalismivastastest seisukohtadest (vt. kiri 28, viide 3), rõhutas kõigiti talurahva kultuurilise taseme tõstmise vajadust. Seejuures vihjati seal ka Soomele, kus olukord selles mõttes olevat mitmeti parem, ja soovitati sealt eeskuju võtta. „Inlandi" anonüümse artikli autor seevastu oma obskurantlikus ja laimavas vastukirjutuses väitis, et eestlaste kultuuriliseks arenemiseks puuduvad mitte ainult eeldused, vaid neil puuduvat selleks isegi võimed. Lisaks „Rev. Zeitungi" vastulöögile (12. VI 1862, nr. 133, lk. 1) avaldas sealsamas (23. VI 1862, nr. 143. Extrablatt) ka Kreutzwald oma „Ein Wort der Erwiderung" (Sõna vastuseks). Selles salvava irooniaga pipardatud kirjutuses paljastab ta „selle härrasmeheliku karja", kes on juba küllaltki tuntud ja alati platsis, kui ainult on küsimus tagasikiskumisest. Ta näitab, et reaktsioonilised ja rahvavaenulikud elemendid opereerivad iga uuendusettepaneku puhul otsitud raskuste ja ettekäänetega, kuna nende lõppeesmärgiks on ainult kehtiva olukorra säilitamine. Vrd. kiri 129.

3. *in persona* (lad.) — isiklikult.

4. Thieme — tundmatu.

5. Hechel, vt. kiri 108, viide 4.

6. Bulmerincq, August M. (1822—1890), jurist, Tartu ülikooli professor. Oli 1862. a. „Inlandi" lähem kaastööline.

7. Stubendorff, vt. kiri 91, viide 3.

127. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 13. juunil 1862.

Väga austatud sõber!

Eile jõudis „Toivo" jällegi siia ja tõi „Kalevipoja" mõlemad köidetud eksemplarid, millest üks on siinjuures. „Toivo" tähendab „Lootus" ja nii andiski meie trükikoja faktori abi Mortimer mulle kohe lootust, et ta hoolitseb „Kalevipoja" levitamise eest oma siinsete Eestist pärit sõprade hulgas. Iga algus on raske. Aga küllap asi juba läheb. Ma jätan Mortimerile pooled siinsed eksemplarid. Kolm saatsin juba Pottile, Brockhausile ja „Magazin für die Litteratur des Auslandes" toimetusele; ühe võtab Russow Jacob Grimmi jaoks kaasa.

Kõige muu kohta kirjutan Teile Tallinnast, kuhu ma sõidan ülehomme.

Teie ustav

A. Schiefner.

128. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 16. juunil 1862.

Väga austatud sõber!

Teie armsast kirjast 9. skp., mis tunaeile siia jõudis, näen ma kahetsusega, et Teie 31. mail suusõnal läkitatud teadet pole kätte saanud. 30. mai õhtul, mõni tund pärast seda, kui minu murelik sõnumik oli Teile ära saadetud, jõudis minu poeg tervelt ja õnnelikult siia. Järgmisel hommikul reisis Peterburi üks siinne kaupmees, kellele ma andsin Teie aadressi ühes ülesandega kohe pärast kohalejõudmist Teile ette kanda, et meie mured on möödas. Seda teed kaudu lootsin ma sõnumi kiiremini paigale toimetada kui kaks päeva hiljem teelemineva postiga,

kuid mees kas ei leidnud Teid kodus eest või unustas oma ülesande. Küllap ma pärastpoole lookäigu teada saan. Kahepäevane viivitus oli minu pojal sündinud sellest, et teda pidas kaks päeva kinni reisikaaslane, kes samuti oli tahtnud Võrule sõita, kuni ta lõpuks 29. õhtupoolikul seletas, et ta ei saavat vahepeal tekkinud asjaolude tõttu reisida. Seepeale läks Alexis õhtul dr. Karelli juurde ja võttis temalt laenuks tarviliku reisiraha, milleks ma olin juba varem teda volitanud. Kõige soojasüdamelisem tänu Teie sõpruse eest, et võtsite ette kauge tee kuni instituudini! Seega tegite uue ränga sissekande minu võlaraamatu deebeti-lahtrisse. Pikas igavikus peate mind seni tööliseks pidama, kuni mul kord õnneks läheb Teid päevapalga läbi rahuldada. Kirjutan dr. Karellile veel täna, et talle meie kadunuksarvatud poja asja selgitada.

„Kalevipoeg" pole mitte ainult oma teise poolega õnnelikult pärale jõudnud, vaid ta on juba reisikepi pihku võtnud, sest 12. skp. läks sada brošeeritud eksemplari Tartu, täna hommikul pisuke partii Võru raamatupoodi. Peaks kõige kõrgem eesti käsi [1] oma esimese võtmisega õnnistusrikkalt mõjuma, et talle õige pea teisigi päästeingleid järele tuleks! Teos ilmub kõige vastalisemal ajal, peaaegu kõik tema edaspidised lugejad on põllul ja nurmel tööl, kuna kirjandus magab. Alles eelolev sügis võib meile anda proovi sellest, mida tulevasest müügist loota või karta on. Teie teadustus eesti muinasjuttude manuskripti valesse kohta sattumisest või kaotsiminekust tabas mind valusalt; ärakirja pole ma endale jätnud, sest arvasin „poeedis" natukenegi ärimeest varjul olevat; seda usaldust on paraku kurjasti petetud. Kui Teie õnnekombel peaksite sellest laevahädast veel midagi päästa suutma, siis tehke kristlik tegu ja toimetage need jäänused kindlasse kohta. Sellest kibedast kogemusest targaks saanult hoidun tulevikus poeetidega äriasjust. Annaks taevas ritterihärrale õnne [2], et ta rahvakoolide ülevaatuse ajal olümpilistest kõrgustest alla reaalsusesse tuleks, muidu ähvardab see oht, et saame oma maarahva jaoks ideaalsed koolid!

Oma tõlkimisetööst sain ma õnnekombel lahti pärast seda, kui selgus, et mul on võimata seda ettekirjutatud terminiks ära anda [3]. Kõigi öösiste puhketundide ohvrikstoomisega oleksin ma võib-olla hakkama saanud, kuna aga säherdune jõupingutus üle inimesejõu normaalse mõõdu käib, pidasin mõist-

likumaks enese sellest vabaks teha. Neli tundi öörahu pidades oleksin ma kahe päeva jooksul võinud ühe trükipoogna ümber panna, kui poleks sõitusid vahele tulnud, nüüd aga läksid esimesed kaheksa päeva nii vastakalt, et ma selle aja vältel kirjutuselaua taga vaevalt suutsin 1/4 poognaga toime tulla.

Siinjuures saate kõige soojema tänuavaldusega oma kulutatud raha tagasi; sissetulekuid „Kalevipojast" arvutame hiljem. Ma oleksin rõõmus, kui Teil minult hästi palju saada oleks. — Pihkva komisjonär härra Kiepke läkitas mulle ilmhäbemata arve; nimelt on ta selle eest, et raudteelt kastid ära tõi ja kaks kirja kirjutas, prahi- ja margikulusid 4 rbl. 50 kop. arvesse pannud. Säherduste hindadega peab vahetalituseäri t u l u t o o v olema! Veo eest Pihkvast Võrule tasusin 2 rbl. 60 kop., seega sajalt verstalt peaaegu poole vähem kui härra K[iepkele] veokulu ühe versta pealt. Tervitage sõbralikult Neusi, kuni ma mahti leian ise seda teha. Kui kadedus nii inetu umbvoorus poleks, tahaksin Teid peaaegu kadestada nende kaunite päevade pärast, mis Te Tallinnas mööda saadate. Kuna Te aga kümme kuud aastas olete käru külge aheldatud ja sellest kütkest hoolimata ikka veel vaba aega ja tahtmist leiate oma rohkeid sõpru teenida, siis luban Teile lühida kosumiseaja kõigest südamest. —

Pärast seda kui nelipühi-laupäeval 500 hinge Krimmi minevaid eesti väljarändajaid Võrult läbi läks, liikus siit mineval nädalal läbi teine, pisut väiksem ja pealtnäha ka vaesem voor, mille vankrid ja inimeste riietus andsid tunnistust kehvusest, niisama nagu nägudeski enamasti nähtavaks tõusis midagi rusutut; iseäranis kurb oli vaadata pikergusi blondjuukselisi naistepäid. Esimesed väljarändajad olid Kuusalu, Järva-Jaani ja Järva-Madise kihelkonnast, neil olid head hobused ja inimesed olid enamasti hästi riides. — Nagu kuulda, tulevat neile järele veel teisigi voore.

Elage hästi, sõbralikult tervitades

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. *kõige kõrgem eesti käsi*, s. o. Karell, keisrikoja ihuarst, kes esimesed „K-poja" eksemplarid ostis, vt. kiri 125.

2. S. o. Russovile, kes komandeeriti välismaale rahvakoolidega tutvuma, vt. kiri 125.

3. Küsimus on 1860. a. Liivimaa talurahva-seaduse tõlkimisest. Kr-i lootused sellest tööst vabaneda läksid luhta (vt. kiri 130), tal tuli tööd jätkata ja 1863. a. ilmus „Lihvlandi Talorahva-Seadus 13. Novembril 1860 Kõigekõrgemalt kinnitatud". Tartu, 1863. XVI + 292 lk.

129. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Tallinn, 26. juunil 1862.

Väga austatud sõber!

Kuigi Teie armas kiri 16. juunist on juba mitu päeva mul käes ja selle juurde lisatud raha (8 rbl.) olen korralikult kätte saanud, on mul alles täna mahti Teile endast teatada. Teen seda pealegi ainult loobudes mitmesugustest avaari käändelõppudest, mis mul parajasti käsil on. Ka eesti käändelõppudest on mul juhust olnud rääkida, sest Ahrens on kaks korda minu juures olnud ja mina kord tema juures. Täna sõidab ta jälle Kuusalusse, kust ümbrusest üksi 186 (mõlemast soost) hinge ümber on välja rännanud. Nad tõttavad oma hingekarjase Leinbergi järele [1], kes kindlate teadete järgi, mille eest vastutab pastor Grohmann [2], asuvat praegu Krimmis. Muidugi on säärasel usulisel impulsil suur jõud. Ahrens olevat konsistooriumile ette lugenud kirjutuse 1860. a. proovilauluraamatu kohta; selle koostasid kuus pastorit, neist kolm Eestimaalt, — need olevat tiitellehel öelnud, et nad asuvat *Eesti maa sees*, mida Ahrens selleks kasutas, et neid „maa-alusteks" teha [3]. See olnud väga terav lauluraamatu kriitika. Muu seas arvustatakse värssi „*ah minu armu armukene*", see tähendavat „ach du Liebchen meiner Gnade" jne. Ahrens arvanud, et nüüd olevat ikkagi õige, et XIX sajandil on siin maal ikka veel „kodukäijaid" olemas. —

Russowiga rääkisin veel viimasel silmapilgul, sest ta alustas teekonda Lüübekisse juba 18. juunil. Vähe aega enne seda sai ta Teie kirjutuse „Inlandi" kangelase kohta ja kui ma ei eksi, on see 23. juuni numbris ära toodud [4]. Nagu Ahrens kinnitas, olnud „päästva teo" aastal kõik rannaeestlased seks täielikult organiseeritud, et ühel ilusal päeval viimane kui üks mees üles tõusta [5]. — Siin on mitmel korral kuulda olnud, et Blagoveštšenski pole raamatut „Der Ehste und sein Herr" koostanud [6], vähemalt pole ta seda omaks võtnud. Teiselt poolt olevat üsna kindlaid tõendeid, et ta igal juhul raamatu autor on. Aga näib, et vastaspool olevat kavatsenud korraldada *demonstratio ad hominem* [7], siis pidi autor muidugi mõista ettevaatlik olema.

Neus tunneb end hästi ja uurib usinalt ajalehti, mis Kirjanduse Seltsis [8] lugemiseks on välja pandud.

Mul on väga ebameeldiv, et ma juba täna ei saa Teile teatada, kuidas on lood muinasjuttude käsikirjaga. See, mis Russow mulle Peterburis teatas, oli õige rahutusttekitavat laadi; ta tahtvat ometi veel kord põhjaliku koduse läbiotsimise korraldada. Tema äraolekul on säärane asi lihtsalt võimatu.

Nagu kuulen, olevat vaimulikud härrad konsistooriumis koolikŭsimust tõsiselt kaalunud. Tulemus on mulle teadmata; Ahrens ei rääkinud kogu asjast midagi. Ta laskis ennast fotografeerida, kuid päevapilt tegi teda 10—20 aastat vanemaks, nii et ma ei võtnud sellest ühtki eksemplari.

Te märkate neist armetuist ridadest, et ma hingega mitte asja, vaid avaaride juures olen [9]. Kuid kirjutama pidin Teile ometi; niisiis olge aga minu peale hästi vihane ja vahest läheb mul hiljem jälle korda mõistlikuks muutuda, nii et ma paremini ja pikemalt kirjutada saan.

Nüüd aga südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. Leinberg, Juhan (1812—1885), nn. „prohvet Maltsvet", Põhja-Eesti talurahva usulist laadi liikumise juht, mis oma põhiolemuselt oli samuti talurahva klassivõitlus balti mõisnikkude ja pastorite vastu nagu Mahtra ja Anija talupoegade ülestõusud. Lähemalt vt. Eesti NSV ajalugu. Tallinn, 1952, lk. 181 jj.,

A. Kruusberg, Materjale Maltsveti-liikumise kohta. Tartu, 1931, ja Ed. Vilde romaan „Prohvet Maltsvet".

2. Grohmann, Woldemar (1802—1874), Türi pastor.

3. Kõne on teosest „Maa Rahva Uus Laulo-Ramat. Essimenne jäggo, Maa Rahvale proviks kätte antud". Tallinnas, 1860. VIII + 120 lk. Ahrensi kriitika selle vanas kirjaviisis ja kohmakas keeles raamatukese kohta on lähemalt tundmata.

4. Vt. kiri 126, viide 2.

5. Vt. kiri 112, viide 10.

6. Vt. kiri 109, viide 3.

7. *demonstratio ad hominem* (lad.) — isiku vastu sihitud meeleavaldus, kallaletung.

8. Vt. kiri 3, viide 3.

9. Vt. kiri 125, viide 7.

130. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 11. juulil 1862.

Väga austatud sõber!

„Issand, ära mõista minu üle kohut!" pean ma patusena härdalt hüüdma; kolm sõnumikku vedeleb vastamata, nimelt Teie mõlemad sõnumikud Peterburist 11. ja 13. juunist, mis ühel ning samal päeval, 21. juunil, siia jõudsid, ja lõpuks ka kolmas, 26. juunist Tallinnast. Üleeilse päevani olid minu käed seotud. Nagu Teile teatasin, tõrkusin ma ümberpanemist jätkamast, kuid sellest hoolimata läkitasid komisjoni härrad tõlke uuesti minule, tühjaks tunnistades endise tingimuse ja jättes minu hooleks töö ära anda sel tähtajal, millal ma temaga valmis saan. Seekord pidin ma pihta hakkama, nüüd ei olnud enam ühtegi vabandust. Neliteist päeva oli mul orjaelu, iga talitustest vaba silmapilk ohverdati kirjutuselauale ja alles hilja õhtul, kui ma enam midagi näha ei suutnud, tehti

luusikäik. Kuid „saatuse pimedate jõududega", kui need vaese põrmulapse vastu pahanõulised on, ei ole midagi peale hakata. Kui umbes $3^1/_2$ kõige suuremas oktaavkaustas trükipoognat valmis oli, tuleb teade: tõlget polevat enam tarvis, keegi teine olevat juba manuskripti sisse andnud; seega olin ma täiesti ilmaasjata ennast vaevanud. Õigusepoolest võiksin ma kahjutasu nõuda, kuid mul pole himu protsessi alustada. Poogna eest oli määratud 20 rubla, seega on mul 70 rubla vett vedama läinud. Valasin välja oma pahameele komisjoni sekretärile läkitatud teravas sõnumikus ja oleksin rõõmus, kui härrad selle üle samuti ärrituksid ja seeläbi säherduste rumalate tembutustega ettevaatlikumaks muutuksid. — Läki nüüd Teie sõnumikkude juurde. Niisiis härra Wiedemann läks Pärnu ja saarlaste juurde, et oma eesti keele uurimisi jätkata. Seal võib ta paljugi õppida, kui inimesed on juba „Postimehelt" [1] ja Saaremaa Körberilt [2] klassikalise keele oma argipäevakeelde üle võtnud! Esimene neist kõneles hiljuti Krimmi väljarändajatest ja nimetas neid *väljavanderdajateks* [3]; see kõlab ometi tuumakalt, kuna rumalal eestlasel pole emakeeles wandern jaoks mõnusamat sõna kui *rändama*, Wanderer on *rändaja*. Aga keelt tuleb ju rikastada ja meie vägigeeniused teevad selleks kõik, mis suudavad. Õpetatud Eesti Selts Tartus andis endale hiljuti auhinnatöö väljakuulutamisel hiilgava *testimonium paupertatise* [4] — tingimuseks seades, et raamatuke tulevat kirjutada kirikliku ortograafia kohaselt [5]! Paremini poleks härrad suutnud seda tõendada, et nad asjast midagi aru ei saa, vaid üksnes välist siledust austades tahaksid hea paiste läbi suure hulga silmis midagi olla. Ka härra stud. Hurdale, kel tuleb kirjutada grammatika, on soovitatud klassikalist kirjaviisi, kuid tema tõrjus selle nõudmise pahameelega tagasi [6]. — Bertram-Schultzi kohta kuulsin kogemata kahe nädala eest, et ta olevat ennast koos ilusa vennanaisega lasknud aurulaeval Peipsit mööda kiigutada ja Liivimaale, vististi oma vana ema juurde Torma sõitnud. Mulle jutustas selle fakti üks daam Peterburist, kes aurulaevareisi Pihkvast Tartu tegi koos mõlema eespool nimetatuga. [- - -]

Soodsast pöördest „Kalevipoja" müügi asjas, mille Te hiljuti aurulaeva „Toivo" nimega sidusite, pole tänapäevani veel midagi märgata; olen müünud karvapealt niisama palju eksemplare kui Teie Peterburis, s. o. k a k s. Härra Kiepke

saatis mulle 2 nädala eest oma arve, koos sellega tõendava dokumendina ka Teie kirja, milles talle ülesandeks teete raudteevedu tasuda. Pärast seda kui olen nelisada eksemplari köita lasknud, on minu raha läbi, kuid võib kuluda aastaid, enne kui need nelisada eksemplari ära müüakse, ja seniks kõdunevad ülejäänud lahtistes poognates eksemplarid kastis pooleldi ära. Sellepärast leian ma täiesti mõistliku olevat, kui asjatundjad mulle nõu annavad raamatut poes mitte alla 60 kop. müüa, millest hinnaalanduse ja veokulude mahaarvamisel jääb järele umbes 45 kop. neto, sest kõige õnnelikumal korral võivat arvestada poole trüki müümist. Kui see arvestus peaks kinnitust leidma, siis pääsen 75-rublase kahjuga.

Teie sõbralikud teated kirikuõpetajate sinodi kohta Tallinnas valmistasid mulle suurt lõbu; äratähendatud kohtade selgitamine Ahrensilt on tulitore, kuid küllap lastakse see niisama tuulde minna kui tema varasemad keelelised märkused. Härradel pastoritel näikse eesti keele kohta kord juba vankumata usk valitsevat, et neil ei ole tarvis selle kallal tööd teha, vaid pühavaim annab neile igal ajal seda, mis on õige. Kas on nüüd pühavaim teistsuguseks muutunud kui see, kes esimesel nelipüha-päeval kõiksugu keeli kõneles, või on olemas muid põhjusi, üks on igatahes kindel: et tänapäeva pühavaim on keele asjas vusserdaja. Saaremaa Körber on kindlasti niisama jumalakartlik mees kui „Postimees" Pärnuski, aga hoolimata viirukist, mida vahete-vahel Õpetatud Eesti Seltsi koosolekute kirjeldustes härra pastor Körberile suitsetatakse, kes pidavat nagu isa Luther kõigi meistrite käest tehnilisi väljendusi pärima [7], pole ta siiski oma vennast [8] kaugemale jõudnud, kes varemalt Vändras pastoriks oli. Mõlemad teevad eesti rahvale usinasti sulemehetööd, ei suuda aga ühtki eesti sõna õieti deklineerida. Härra Hurt, kes hiljuti minu pool oli, rääkis viimastest härra pastor K ö r b e r i poolt Saaremaalt Eesti Seltsile saadetud poeetiliste saavutuste proovidest, et nad olevat kõige suurepärasemas stiilis soperdused. Üks niinimetatud luuletus olnud algusest otsani mõttetus. Reinthal [9], Körber ja dr. W. Schultz [10] on Eesti Seltsi praeguste keeletarkade kolmik, kuid kõik nad istuvad kehvalt sadulas. Härra lektor Mickwitz [11] paneb liiga suure tagasihoidlikkuse tõttu oma rasvaküünla vaka alla; särav leek pole veel ühegi sureliku silma puutunud!

„Der Este und sein Herr" ei olevat päris kindlasti mitte härra Bl[agoveštšenski] oma, vaid tema olevat ainult niipalju seks põhjust andnud, et raamatukese autor olevat kasutanud kolme poogna suurust käsikirja, mida Bl. olevat ühes vene ajakirjas avaldada tahtnud. Seda rääkis mulle hiljuti keegi Eestimaalt tulnud mees kui kindlat fakti, tema teadvat seda hr. Bl-i naisevenna härra Nocks'i käest [12]. Autor elavat Eestimaal kuskilpool maal. Kui palju selles tõtt või valet on, ei tea ma kinnitada, kuid jutustaja tundus oma asjas kindel olevat.

Paraku ei saa ma täna jälle härra Neusile kirjutada, palun tervitage teda sõbralikult. Homme hommikul vara sõidame Põlva kirikumõisa, kus meie Alexis konfirmeeritakse, pärast seda kui ta pastor Schwartzi juures leeris oli [13]. Minu endist palvet ennemuistsete juttude käsikirja asjas palun lahtiseks arvata senikaua, kuni Tallinna jääte.

Kõige südamlikumate tervitustega ikka

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. S. o. J. V. Jannseni „Perno Postimehelt" (ilm. 1857. a. alates).

2. K ö r b e r, Martin (1817—1893), Anseküla pastor Saaremaal; peamiselt usulise sisuga raamatute autor. Materjalikoguna on mõnesugust väärtust tema ajaloolisel teosel „Oesel einst und jetzt" (Saaremaa enne ja nüüd). I—III (1887—1915).

3. Perno Postimees 1862, lk. 169.

4. *testimonium paupertatis* (lad.) — vaesusetunnistus.

5. Õpetatud Eesti Seltsi koosolekul 6. juunil 1862 kuulutati välja võistlus eestlaste jaoks määratud saksa keele algõpiku koostamiseks, kusjuures üheks tingimuseks oli, et eestikeelne tekst olgu antud vanas kirjaviisis, vt. Inland 1862, vg. 403—404. — See võistlus ei andnud tulemusi.

6. Hurt pidi ÕES-i ülesandel kirjutama saksa keele grammatika eesti kihelkonna-koolide jaoks (Inland 1862, vg. 352—356), kuid see ülesanne jäi samuti teostamata.

7. Näit. Õpet. E. Seltsi koosoleku kirjeldus 7. veebr. 1862. a., vt. Inland 1862, vg. 126.

8. S. o. Karl Körberist, vt. kiri 62, viide 3.

9. Reinthal, vt. kiri 15, viide 1.

10. W. Schultz, vt. kiri 20, viide 4.

11. Mickwitz, Carl (1811—1880), Tartu ülikooli eesti keele lektor 1851—1874 ja eestikeelsete raamatute tsensor. Tema oli ka see, kes „K-poja" 1853. a. variandi (vt. kiri 1, viide 8) trükkimisele takistusi tegi, mispuhul Kr. tema kohta hävitava iseloomustuse andis. „Härra Mickwitzi rumalus läheb üle igasuguse piiri ja seda võib tõlpluse musternäiteks pidada. Keegi vana emakene laulab Kalevi-päevil minevikuõnnest, mis seega paradiisi-aega, s. o. maailma algusesse paigutatakse, kuid ennäe: härra Mickwitz ei taha vaestele eestlastele isegi muinasjutulises paradiisis õnne lubada! Siis on ju loomulik, et ta oma suurte esivanemate eeskujul eestlastele isegi pärast surma taeva-paradiisi kinkida ei raatsi. Noh, selles olen ma päris kindel, et iga aus eesti karjakrants peab enda kohta alandavaks jalatõstmisega kaasaskäivat eksperimenti ühe Karl Mickwitzi vastu ette võtta. Ta võib küll järgmisel ja kõigil tulevastelgi semestritel oma kuulajatele selles tükis seletusi anda, mis temasugune lambapea tähendab, kuid üht „Kalevipoega" ei pea see lojus eluilmaski seletamiseks näpu vahele saama." (Kr. — Sachssendahlile 28. dets. 1854.) Lähemalt vt. K. Taev, Kreutzwaldi „Kalevipoeg" ja tsaristlik tsensor. Looming 1952. lk. 111—117.

12. Nocks, Johann J. (1800—1890), Eestimaa koolidedirektori abi ja Tallinna kubermangu-gümnaasiumi inspektor aa. 1858—1864, varem Rakvere kreiskooli õpetaja alates 1826. a. ja inspektor 1847—1858. Faehlmanni ja Kr-i sõber.

13. Schwartz, Johann G. (1793—1874), Põlva pastor ja kooliraamatute autor.

131. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Tallinnas, 27. juulil 1862.

Väga austatud sõber!

Kõige pidulikuma kellahelina saatel [1] saan viimaks ometi mahti end mõneks hetkeks äärmiselt mehaanilisest tööst lahti kiskuda — tiibeti mõttesalmide registri koostamisest [2] —, et

viimaks kas või mõne vähese reaga vastata Teie armsale kirjale 11. juulist. Küllap vist suurema õigusega kui Teie võin ma täna hüüda: „Issand, ära mõista minu üle kohut!" Kui ma Teie armsa kirja sain, olin ma kõigiti oma uudi keeleõpetusesse süvenenud [3] ja kui see oli lõpetatud, asusin ma kohe registri tegemisele, mis mind nüüd on peaaegu nädala kammitsas hoidnud ja veel niisama kaua kammitsas hoiab.

[- - -]

Ma pean väga kahetsema, et Te oma aja ja usinust pidite fataalsele tööle rakendama, mis Teile midagi sisse ei toonud. Kahju, et protsessid raha maksavad; muidu tekiks isu meelevaldselt tegutsevaid kaabakaid veidi taltsutada.

Oma tagasisõidul Läänemaa rannaeestlaste juurest ei sõitnud Wiedemann Tallinna, vaid läks otse Torisse, kust Põltsamaale pidi minema [4]. Vahepeal saab siin ka üht tirooli lauljat Ferdinand Wiedemanni kuulda.

Körberi keelerikastamise paralleelina kuulsin ma üsna oma lähemas ümbruses: *Ilm klaarib üles.*

Dr. Hirsch, keda siin kohtasin, kõneles samuti vana ortograafia kõikvõimsusest, mis üsna mõjukas näib olevat. Tartu härrad aga, kes kirjatähest kinni peavad ja vaimu ei salli, ei või ju ilma pikema jututa säärast hulka rügemente laiali saata. Uus ortograafia teeb ju hirmsat hävitustööd!

„Kalevipojast" müüsin kolmanda eksemplari; müüsin ta Ahlqvistile, kui see mõne nädala eest pidi Lüübekist tuleva laevaga „Alexander" siia tormivarju tulema. Tema kaudu loodan teose mõnesugusele minekule Helsingis. Siin leidub ta juba mitmes kaupluses suure turu ääres ja eriti sõbralikult paistab ta silma Boekleri poes raekoja kõrval. Igatahes hüütakse nüüdki veel üht meest Boekleriks. Kui ma selle poe leidsin, oli omanik Peterburis. Ma rääkisin müüjatele, et Teie olete ka ühe Boecleri välja andnud [5]. Kahjuks pole raamatul seni minekut — ta olevat liiga paks, s. o. liiga kallis. Paraku pole ma ikka veel jõudnud Kalevipoja pärale-jõudmist siinsamas kuulutada; see peab aga peatselt sündima. Kui ta vaevalt siia oli jõudnud, oli tugev torm, mis Toompea jalal ilusa papli juurtega välja kiskus. Ennäe, see ongi vana Kalev, kes oma kalmus end raputas, kui ta pojuke pärale jõudis.

Sellega on kogu minu tarkus otsas. Ainult Neusi kohta võin Teile öelda, et ta tunneb end hästi; üks õhtu olin tema

juures koos Blagoveštšenski, Nocksi, ülemõpetaja Lais'i [6] (matemaatik) ja veel mõne teisega. Russow on muuseas olnud Berliinis, Frankfurdis M[aini] ä[äres], viimati olevat ta Stuttgardis ja Mannheimis mitmesuguseid koole vaatamas käinud. Praegu just tuli Toomkooli matemaatik dr. Zehfuss [7] ja segas mind kirjutamise juures. 6. augustil sõidan Peterburi tagasi ja kirjutan Teile sealt jälle, muidugi teeks aga see mulle rõõmu, kui Teilt elumärgi enne seda saaksin. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. 27. juulil oli tolleaegse keisrinna sünnipäev.

2. Need ilmusid pealkirja all „Tibetische Studien" (Tiibeti uurimused). Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. T. VIII (1865), lk. 9—21.

3. Selle tulemuseks oli Sch-i uurimus Kaukaasias asuvate uudide keele kohta — „Versuch über die Sprache der Uden". Mémoires de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. VII Série. T. VI, nr. 8.

4. Vt. selle kohta kiri 126, viide 1.

5. Boecler, vt. kiri 1, viide 2.

6. Lais, Karl G. G. (1825—?), Tallinna gümnaasiumi matemaatikaõpetaja.

7. Zehfuss, Georg, toomkooli matemaatikaõpetaja Tallinnas.

132. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 4. augustil 1862.

Väga austatud sõber!

Teie lugupeetud elumärk 27. skp., mis oli sündinud pühaliku kellahelina ja tiibeti salmide õnnistuse saatel, jõudis üleeile hommikul siia. [- - -] Selle kohta, mis Te „vana

kirjaviisi kõikvägevuse" kohta kirjutate, mis näikse dr. Hirschi kartlikuks teinud olevat, pean ma otsekoheselt tunnistama, et see lastetoast pärit tondihirm mind pisemalgi määral ei sega. Pastoritel, köstritel ja nõndanimetatud koolmeistritel — sel sõgestaval triol — on esiotsa veel senikaua rahva seas mõningat mõju, kuni ta täisealisemaks saab ja omade silmadega nägema hakkab. Tõde murrab ju ükskord ikkagi endale teed. Isegi siis, kui kogu „Kalevipoeg" makulatuurina mu enda kätte peaks jääma, ei oleks selles süüdi kirjaviis, vaid ennemini see, et rahvas on liiga harimata oma parema mineviku kallite varade hindamiseks. — Keegi sõber soovitas mulle hiljuti uut raamatu laialilaotamise viisi ja mul on tahtmine säherdust katset teha: nimelt teos juudi rändkaupmeeste abil, kes igale poole pääsevad, käiku lasta. Kui katse õnneks läheks, siis kannab ta loodetavasti paremat vilja kui meie hariliku raamatukauplemise tee.

Härra Cröger [1] annab Teile lähemail päevil üle 125 rubla; palun need kooliõpetaja härra Eduard Böhl'ile minu käega kirjutatud maksujuhatuse vastu edasi anda, et see summa minu poja pooleaastase pansioni katteks Tehnoloogia Instituudis sisse makstaks. Seks otstarbeks astub härra Böhl ühel ilusal päeval Teie poole sisse. Umbes kolme nädala eest käis minu juures härra stud. Jelenin [2], lubades hiljem uuesti tulla, mida aga seni pole sündinud. Ta pidavat enamasti maal kreekaõigeusu vaimulikkude, oma surnud isa ametivendade juures viibima.

Säherdusi kauneid eesti kõnekäändusid à la Jannsen ja Körber, nagu Teie poolt toodud *ilm klaarib üles*, tuleb ka meil hari-, tahtsin öelda: väärharitute juures ette. Keegi eestlasest aednik ütles mulle mõningaid lilli näidates: *Nemad tahtvad palju lufti ja lichti!* Eestlaste seas leidub narre, kes oma emakeele saksa keelega kokku soperdavad, niisamuti nagu sakslased oma keele prantsuse keelega. Meie taignapeadest kirjamehed püüavad seda rahva üleannetust veel rohkem maksma panna.

Tänaseks aitab. Südamlikkude tervitustega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Cröger, vt. kiri 101, viide 2.
2. Jelenin, vt. kirjad 112 ja 113.

133. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 9./21. augustil [18]62.

Väga austatud sõber!

Eile käisin ma tollil ja võtsin vastu „Kalevipoja" 500 värvilist kaant, mis olid 7. juulil Soomest siia jõudnud. Ma lasksin nad kohe pakkida ja kantseleisse tuua, kust nad varsti Teile kätte toimetatakse. Eile sain Böhtlingki kaudu Crögeri poolt kaasa toodud 125 rubla, mis ma Teie korraldust mööda edasi annan. Laupäeval, 4. augustil lasksin ma viimaks ometi ühe väikese artikli „Kalevipoeg Tallinnas" oma juba segaseks läinud peast mustvalgel ilmale tulla. See avaldati vististi „Revalsche Zeitungi" eilses numbris [1]. Loodetavasti leiate ses viletsas sepitsuses ometi midagi, mis Teile mitte täiesti vastumeelt ei ole. Pühapäeval, 5. augustil jätsin ma Neusiga jumalaga ja sain temalt Teie muinasjuttude käsikirja ülejäänud osa, nimelt leheküljed 25—168. Loodetavasti on ainult üksikud lehed ehk kaduma läinud ja nende ülesleidmist tuleb veel ära oodata. Russow oli enne oma ärasõitu käsikirja Neusi juurde hoiule andnud. Sellest sain ma teada alles oma suvepuhkuse viimasel nädalal. Nii pühapäeval kui ka esmaspäeval, kui ma merele läksin, lugesin ma käsikirja, mida ma veel natukeseks ajaks siia tahaksin jätta, et seni lugemata muinasjuttudega tutvuneda [2].

See ongi kõige tähtsam, millest mul oleks Teile teatada. Minu tollikulud teevad välja 23 kop. Seega võlgnen Teile 1 rbl. 50 kop. asemel 1 rbl. 27 kop. Niipea kui ma Mortimeri näen, küsin ma temalt, kui palju eksemplare ta juba müünud on [3].

Nüüd aga kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav
A. Schiefner.

1. Sch-i „K-poega" soovitav kirjutus mainitud pealkirja all („Der Kalewipoeg in Reval") ilmus „Rev. Zeitungis" 13. VIII 1862, nr. 186. Extrablatt.

2. Vt. selle kohta ka kirjad 125 ja 128.

3. Mortimer, vt. kiri 127.

134. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 22. augustil 1862.

Väga austatud sõber!

Teie sõbralikud read 9. skp. koos kirjutusega „Über Kalewa und Kalewingen" [1] ja värvilised kaaned on korralikult kätte jõudnud; kõige soojem tänu mõlema saadetuse eest. Olen Teile väga tänulik ka ennemuistsete juttude käsikirja päästmise eest. Kui puuduvad 24 lehekülge vahest juba trükitud vihukeses on, siis pole nende kadumaminemisel suurt tähtsust. Teist korda avaldamiseks pole ju niikuinii väljavaateid. Viimati siia kohalejõudnud „Revaler Zeitungi" erilehes leidub Teie artikkel „Kalevipoja" kohta. Aitab see pisut kaasa surnultsündinu uuesti eluleäratamiseks? Aitäh katsega vaevanägemise eest! Härra Laakmanni nõuandel saatsin üleeile 50 eks. Kluge ja Ströhmi raamatukauplusele Tallinnas komisjoni peale; see raamatukauplus pidavat eesti trükitoodetega kõige suuremat äri tegema. Keegi härra von Rennenkampf [2], kes viimase täieliku päikesevarjutuse ajal Hispaanias härra Mädlerile koos proua Minnaga [3] assisteeris, tellis minult 50 eks., et need oma rahvale kinkida. Kui säherdusi härrasid rohkem leiduks, oleks läbimüümine kindel, kuid raamatu ostmisega ei saada veel nii pea hakkama; seejuures on vaesus vähem süüdi kui usklik mõttesiht, sest ilmaliku raamatu lugemisega kardetakse oma hingeõnnistust kaotada. Tallinnamaal võib see paljudes kohtades teisiti olla, kuid meil, Liivimaa Eesti osas, on hind kõrvaline asi, kui aga lugemine maitsele vastab. Tänini on sisse tulnud 41 rbl., saamata 32 rbl., järelikult on

siis senisest müügist saadud 73 rbl.; sellest tuli 35 rbl. 20 kop. ettetellimistega. Peaks tuleval talvel müügist veel 27 rbl. saama, siis on $^1/_3$ aktsiaid kaetud ja ma võiksin vabamalt hingata.

Härra Böhlilt pole mul ühtki sõnumit, loodetavasti on ta Teilt raha vastu võtnud ja sisse maksnud? Ta lubas mulle ka kindlasti teatada, millal õppetöö Tehnoloogia Instituudis jälle algab, et poisil ei oleks tarvis nagu mullu nädalate kaupa ilmaasjata loodrit mängida.

Kas härra Wiedemann on tagasi? On tema tänavuse teekonna tagajärjed tõhusad? Loodan talle peatselt anda väikese leksikaalse lisandi.

Viimase ajalehe sõnumi järgi on Hirsch ja Enghoff Tallinna jõudnud, vististi metsloomade tapmiseks, sest mõlemad on agarad jahimehed.

Pärast seda, kui olime terve nädala õnnelikult oktoobrikuud elanud, on ilmad eilsest peale jälle suvises tujus, lõunane õhusoojus on +15° vilus. Nii saab siis veel viimast korda hästi sooja, enne kui sügis ja talv oma seadusepärast tulekut pühitsevad.

Südamlikkude tervitustega

Teie

Teile tänulikult ustav

Kreutzwald.

1. Vt. kiri 114, viide 6.

2. Rennenkampf, Gustav (1784—1869), Helme mõisa omanik.

3. Mädler, Johann H. (1794—1874), Tartu ülikooli astronoomiaprofessor; toimetas 1860. a. päikesevarjutuse vaatlusi Hispaanias. Tema abikaasa Minna Mädler (1804—1891) tegutses ka luuletajana.

135. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 31. augustil 1862.

Väga austatud sõber!

Alles täna saan mahti Teile teatada, 1) et Böhl, kelle kohta ma midagi lähemat ei tea ja kelle aadress mulle tundmata, pole ikka veel minu juurde ilmunud, et vastu võtta 125 rubla, mis teda ootavad; 2) et loengud Tehnoloogia Instituudis vististi alles 15. septembril algavad. Üleeile nägin ma üht väikest tehnoloogi, kes mulle ütles, et esialgne termin olevat 1. september, kuid noore Lenz'i abikaasalt kuulsin ma, et termin olevat edasi lükatud. Kazanski, kes samuti Tehnoloogia Instituudis teenib, pole mulle viimaste päevade jooksul kahjuks silma puutunud. Peale selle võin ma Teile teatada, et Mortimer on 10 eksemplari „Kalevipoega" müünud ja andis nende eest mulle 5 rbl. Seega saate nüüd minu kaudu müüdud „Kalevipoegade" eest 6 rbl. 50 kop. Kolm eksemplari on veel minu juures müümata. Mortimer andis 2 eksemplari eesti köstrile Befeldile ja loodab, et see rohkem müüb. — Woldemar oli täna väga üllatatud [1], kui ma talle ütlesin, et hr. v. Rennenkampf oma talupoegadele 50 eksemplari oli jaganud. Woldemar võtab siin osa lätikeelse ajalehe toimetamisest. Võib-olla näeme veel eestikeelse ajalehe ilmumist Narvas, kui Russow Narva pürjermeistriks saab, mille kasuks siin mõned inimesed töötavad.

Täna pean ma kahjuks lõpetama. Võib-olla toob Teie Alexis mõned „Kalevipoja" eksemplarid kaasa, juhuks kui seda uuesti nõudma hakatakse.

Kõige südamlikumate tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. Valdemär, vt. kiri 125, viide 3.

136. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 12. novembril 1862.

Väga austatud sõber!

Täna hommikul saatis mulle Ahlqvist oma kümne Kalevalalaulu ühe eksemplari [1], mille ma koos mõne muu tühja-tähjaga pean Teile kohe edasi toimetama. Ma olen üsna tugevasti töös olnud ega kirjakirjutamiseks niihästi kui üldse mitte mahti saanud. Isegi minu omaksed Tallinnas on pidanud ebatavaliselt kaua vastust ootama. Teie armsa tütre läbi teadsin, et ühe tõlkekoorma all ägate [2], ja seepärast oligi vist hea, et Teid natuke aega ei segatud. Niikuinii poleks mul Teile kuigi palju teatada olnud. Ma andsin nüüd trükki oma katse avaaride keele kohta [3], olen ka natuke osseedi vanasõnade kohta ilmale toonud [4] ja tükk aega tatari keele kaukaasia murdega tutvunud. Seepärast võiski mul see maariba, mis „Kalevipojale" lähedal seisab, veidikeseks silmist kaduda. — 2. novembril tegi keeleuurija Potti 12 sõbrale rõõmu telegrafeerida talle siit õnnesoov 60. sünnipäeva puhul [5]. Ta on ka juba lahkesti tänanud. Telegramm läks siit Hallesse kolme tunniga. Tallinnast olen ma vähe uut kuulnud, sest Neusile teeb kirjutamine raskusi ja Russowil on arvatavasti vähe aega. Siin on Europaeusel kavatsus soomekeelset nädalalehte välja anda [6]. Loodetavasti saab ta selleks loa. Woldemar peab oma ajalehte nüüd Riias tsenseerida laskma. — Vahete-vahel olen näinud Bourquin'i ja Crögerit, viimane oli alles eile õhtul Böhtlingki juures. — [- - -] Muidu ei tea ma meie tookordsete lauanaabrite kohta kuigi palju, *excepto Wiedemanno* [7], kes kasutab nüüd oma otstarbeks akadeemia poolt ostetud Rosenplänteri kogusid [8] ja elab üsna vaikselt ning tagasitõmbunult.

Soome keeles on olemas sõna *uro* või *uros*, mis tähendab kangelane ja mida Te ka juurdelisatud Ahlqvisti raamatus lk. 157 leiate. Kas on midagi selletaolist ka eesti keeles olemas? Loodetavasti kirjutate sellest juhtumisi mõne sõna.

Kuigi ma olen „Revalsche Zeitungis" „Kalevipojast" veel kord kirjutanud ja ka mõned siinsed müügikohad nimetanud [9],

ei taha esialgu ostjad veel ilmuda. Kuid loodame tulevikult seda, mida ei paku olevik.

Täna ei saa ma Teile midagi korralikku kirjutada. Ainsaks erandiks on teade, et nägin täna Teie preili tütart, kes oli heas tujus ja terve. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. A. Ahlqvist, Tio Sånger ur Kalevala (Kümme laulu Kalevalast). Helsingfors, 1862.

2. Kr-il oli käsil Liivimaa talurahva-seaduse tõlkimine, vt. kiri 128, viide 3.

3. A. Schiefner, Versuch über das Awarische. Mémoires de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. VII Série. T. V, nr. 8.

4. A. Schiefner, Ossetische Sprichwörter. Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. T. V. (1863), lk. 435—453.

5. Pott, vt. kiri 68, viide 8.

6. Europaeus, vt. kiri 1, viide 7.

7. *excepto Wiedemanno* (lad.) — välja arvatud Wiedemann.

8. Rosenplänter, Johann Heinr. (1782—1846), pastor Pärnus, eesti keele, kirjanduse ja rahvaluule materjalide koguja, uurija ja avaldaja. Oma ajakirja „Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache" (Lisandeid eesti keele lähemaks tundmaõppimiseks) 1813—1832 kaudu oli ta kõigi oma kaasaegsete eesti keele, kirjanduse ja rahvaluule alal töötavate eesrindlikkude kirjameeste koondajaks, neid kogumis- ning uurimistööle õhutajaks kui ka kogutud materjalide avaldajaks. Seetõttu on see ajakiri tänapäevani möödapääsmatuks ja väärtuslikuks allikaks eesti keele, rahvaluule ja kirjanduse uurimisel. Veelgi väärtuslikumaks tuleb aga hinnata tema ennastsalgava hoole ja huviga kogutud käsikirjaliste materjalide ja eestikeelsete raamatute kogu, mis sisaldab enamuses unikaalseid eksemplare, milleta eesti vanema (XVII—XIX saj. algupoole) keele ja kirjanduse tundmaõppimine pole üldse mõeldav. Pärast Rosenplänteri surma omandas Faehlmanni algatusel need kogud Õpetatud Eesti Selts (praegune asukoht Eesti NSV Teaduste Akadeemia Kirjandusmuuseumis Tartus), kuna pärijate kätte jäi ainult eesti keele sõnaraamatu käsikiri. Selle

omandas 1862. a. Wiedemanni ettepanekul Vene Teaduste Akadeemia ja see säilitatakse praegugi NSV Liidu Teaduste Akadeemia arhiivis Leningradis.

9. Sellekohane märkus „K-poja" müügikohtade asjus ilmus Rev. Zeitungis 6. okt. 1862, nr. 232. Extrablatt.

137. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[12. XII 1862.]

Väga austatud sõber!

Tänades Teid kõige südamlikumalt hiljuti siia saadetud soome raamatukeste (mis vedelevad alles nuusutamata) ja kirjaümbrikkude eest, olen sunnitud Teie headust täna jällegi koormama palvega jätta kaasapandud ümbrik, kus on küüdipass meie Alexisele, seniks enda kätte, kuni ta selle Teilt ära viib. Kirjutada ma Teile täna ei saa, minu käed on ikka veel köidetud, kuid tuleval aastal loodan oma austatud härradele kreeditoridele kõik raha- ja kirjavõlad tasuda. Tõlkest puuduvad ainult veel neli viimast poognat, kuna algusest kolmas on juba trükikojas [1]. 25. novembrist kuni tänaseni ei saanud ma selle töö kallal ühtki sulekriipsu teha, muidu oleksin jõuluks valmis saanud. „Kalevipojast" jne. kuulete järgmine kord üksikasjalisemalt; müük läheb siin niisama halvasti nagu Tallinnas ja Peterburis. Tervitusega ja südamliku lugupidamisega

Teie

alati ustav

Kreutzwald.

Võrul,
12. detsembril 1862.

1. Vt. kiri 128, viide 3.

Võrul, 23. veebruaril 1863.

Väga austatud sõber!

Täna peate saama elumärgi poolsurnud, peaaegu jäljeta kadunud inimeselt; vaheajal rõõmustasite mind mõnda korda saadetustega, jah, koguni mõne reaga, ilma et mul oleks võimalik olnud Teile vastata. Jaanuari keskpaigani pühendasin talitustest vaba aja peaaegu üksnes Liivimaa talurahva-seadusele; siis paiskas külmetus koos palavikulise reumatismusega mu sängi ja hoidis kolm nädalat igasugusest tegevusest eemal. Kaheksa päeva eest hakkasin toibuma, kuid siiski ei taha jõud juurde võtta; kaks tähtsat kosutamiseabinõu — uni ja isu — ei taha tagasi tulla. Minu tõlkel puudub kaks viimast poognat, lootust mööda olen tuleval nädalal nii tugev, et saan töö lõpetada. Tänage parajal puhul härra Ahlqvisti minu nimel tema sõbralikkude saadetuste eest. Siinjuures saate Hurda „Beitrag zur Kenntniss estnischer Sagen und Ueberlieferungen“ [1]. See väike kirjatööke on mind iseäranis selle poolest huvitanud, et sellest näeme, et ka Tartumaa eestlaste hulgas veel vanemate traditsioonide jälgi võime leida. Tallinnaga on mul enam kui aasta eest kõik sidemed katkenud. Russowi linnapeaks saamise lootustest Narvas ei paista midagi täide läinud olevat, niisama vähe on saanud asja ka hiljemini valitud kandidaadist, härra v. Riekhoff'ist, praegusest Tartu fiskaalist [2]. Oma tütre kaudu kuulsin, et härra Russow olevat hiljaaegu Peterburis olnud; loodetavasti saite siis temaga kokku. Dr. Karellile sai osaks südamevalu kaotada närvipalaviku läbi oma teine tütar.

Minu teada ei ole eesti keeles soomekeelse *uro* või *uros*'e sugulassõna; vanades rahvalauludes esineb paaril korral sõna *hiiu* — kangelase tähendus. Kui Hiiumaa nimetus sellega ühenduses on, siis peaks Hiiumaa kangelaste maad tähendama.

Teie küsite, kuidas on lood „Kalevipoja“ müümisega? See läheb viletsasti, natuke aega enne jõulu sain mõne kirikuõpetaja avitusel 40 eksemplarist lahti, keegi hr. v. Wahl [3] võttis 25 eksemplari ärakinkimiseks, see on aga ka kõik; raamatu-

kauplustes ei lähe asi kogunisti, kõige paremat äri on teinud härrad Kluge ja Ströhm Tallinnas, nimelt on nad müünud 17, loe seitseteist eksemplari. Võru poes müüdi üks eksemplar, Tartus 5, nii et esimese aasta lõpetusel aprilli keskel võidakse kustutada 18 aktsiat ja tasuda ülejäänute pealt aastased intressid.

Minu poeg, kes jõuluks 2 nädalat siin oli, rääkis mulle, et Teie olevat härra Böhlile kõnelnud oma lahkest nõuksvõtust tulla tuleval suvel paariks päevaks Võrule. See oleks tore, kui Te tõesti selle idee täide viiksite ja meie vaikelu läheda maa pealt väheke vaataksite! Rööbastel liuglete mõne tunniga Pihkvani, sealt pääseb kergesti Võrule; sellest on aasta, kui lobisetakse postitõllast, mis pidavat kaks korda nädalas korrakindla sõidu Pihkva ja Tartu vahel tegema; kui see plaan tõesti elusse viiakse, siis muutuvad ühendused hulga hõlpsamaks [4]. Tilleoru mägedest (Võru ja Tartu vahel) tehti mullu sügisel suur osa tasaseks ja kevadel jätkatavat seda tööd.

Sõbralikkude tervitustega

Teie

alati kõige ustavam

Kreutzwald.

1. J. Hurt, Beiträge zur Kenntniss estnischer Sagen und Überlieferungen (Lisandeid eesti muistendite ja rahvapärimuste tundmaõppimiseks). Tartu, 1863, 30 lk., sisaldab muistendeid ja rahvapärimusi Põlvast.

2. Rieckhoff, Samuel Ed. (1806—1872), Tartumaa maksuametnik.

3. Tundmatu.

4. Regulaarne nn. (hobu)omnibussi ühendus Tartu ja Pihkva vahel algas 15. juunil 1863. a., vt. Inland 1863, vg. 382.

139. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 1./13. aprillil 1863 [1].

Väga austatud sõber!

Kirjutan need read kirikumajas (seega шапку долой [2]) ja nimelt Reformeeritud Kooli direktori Margot' (see kõlab ja maitseb hästi [3]) korteris. [- - -]

Sissit [4] on сыщики, s. o. säärased inimesed, kes jooksikute peale jahti pidasid või vähemalt tegid, nagu oleksid nad pidanud. Lähemal ajal kirjutan „Inlandis" Hurda töö kohta pikemalt [5]. Kõige südamlikumate tervitustega ka pühade puhul.

Teie ustav

Schiefner.

1. Siit vahelt puudub vähemalt üks Kr-i kiri, mis kaotsi läinud.

2. Tõlkes: müts maha.

3. Sch. mõtleb tuntud punase veini marki „Château-Margaux" (hääldatakse: margoo, nagu direktori nimigi).

4. *Sissit* (sm.) — sissid, sõjaaegsed riisujad.

5. See Schiefneri kavatsus Hurda teose kohta (vt. kiri 138, viide 1) kirjutada jäi nähtavasti teostamata.

140. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 9. aprillil 1863.

Väga austatud sõber!

Praegu just sain Teie armsa kirja 6. skp.[1] [- - -] Minu pea on igasuguseid asju täis. 15. skp. sõidab minu abikaasa koos meie lastega Kreuznach'i. Selleks tuleb nii mõndagi

õiendada. Sedapuhku saadan Teile viimaks Teie muinasjuttude käsikirja torso [2]. Ma tahtsin omal ajal mitmeid asju sealt noteerida, pole aga mahti saanud. Kuidas, kunas ja kuhu Wiedemann reisib, seda ma täna veel ei tea, saan aga homme teada. [- - -] Ma võiksin nüüd veel kaua kirjutada, kuid minu *miles gibbosus Jacobus* ootab kirja [3]. Uudiseks teade, et Russow varsti siinsamas rahaministeeriumis koha saab [4]. Tema palve on juba postil. Järgmine kord pikemalt.

Teie ustav

Schiefner.

Palju terviseid Teie preili tütrele minult ja minu abikaasalt. Stubendorff on Jakuutiast jälle siia jõudnud [5].

1. Kr-i kiri 6. apr. 1863 pole säilinud.

2. Kr-i muinasjuttude käsikirja kohta vt. kirjad 125, 128, 133 ja 134.

3. *miles gibbosus Jacobus* (lad.) — küürakas sõdur Jaakob, s. o. Sch-i teener.

4. Fr. Russov (vt. kiri 28, viide 3) määrati rahandusministri otsusega mäedepartemangu sekretäriks arvates 1. maist 1863. a.

5. Stubendorff, vt. kiri 91, viide 3.

141. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 16. aprillil 1863.

Väga austatud sõber!

Tänades Teid Teie armsa kirja eest 9. skp. pean Teile ühtlasi teatama, et olete kiirel ärasaatmisel maha unustanud osa ennemuistsete juttude käsikirja, nimelt Lit. D lk. 73 kuni 104. Lit. A lk. 1—24 olid Tallinnas kaduma läinud, nagu Teie ja Neus tol korral teatasite; teisest lüngast polnud

mingit juttu, sellepärast loodan, et leiate puuduva kord oma paberite hulgast. Mul oleks kahju, kui tagantjärele teada saaksin, et Tallinna trükikoda on süüdi ka teises lüngas, siis ei saaks kaotust asendada. Teie pole veel vastanud varasemale järelepärimisele, kuidas oma suvepuhkuse lese kombel mööda saadate. Kui Teie pea lähemal ajal igasuguseid asju vähem täis on ja jälle mõne minuti sõnumiku kirjutamiseks pillata võite, siis pidage meeles külassekutset Võrule ja võtke lahkesti selle punkti kohta kõhatada. Peatselt saadan Wiedemannile Liivimaa talurahvaseaduse eksemplari, millest ta võiks nii mõnegi uudise oma leksikoni jaoks ammutada. Nõnda siis härra Russowist saab varsti residentslane, palju õnne uueks karjääriks! Tema naine tohiks selle muudatusega iseäranis rahul olla, sest ta nihkub jälle isa ja õdede lähedale [1]. Nagu ma mullu „Revalsche Zeitungist" lugesin, tumestas surmajuhtumine esimest lühidat emaõõmu [2], ja kui ma ei eksi, tabas see löök ema sel ajal, kui mees Saksamaal viibis.

Teid tohiks järeltulev uudis huvitada: eile, 15. skp. oli arveteõiendamine härrade aktsionäridega; tulemus sünnitas kõige suuremat üllatust: pärast seda kui müügitulust kõik intressid likvideeriti, võidi veel kakskümmend viis aktsiat kinni maksta; järele jääb veel 35 aktsiat. Nüüd tõmban vabamalt hinge, see hiilgav resultaat annab mulle lootust, et aegapidi kogu makulatuurist lahti saan. Tartu lähem ümbrus võttis ära üle 100 eksemplari. Viljandisse, Pärnu ja Kuressaarde pole raamat üleüldse veel jõudnud, sest nagu härra Laakmann kirjutab, olevat sealsetelt komisjonäridelt niisama raske raha sisse kasseerida kui müümata eksemplare tagasi saada. Tänaseks on Teid küllalt palju tüüdatud, aga, nagu näete, Teie eeskujul rooma kirjamärkidega, misläbi lugemisevaev lootust mööda kergemaks muutub. Elage hästi!

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Russovi naine oli pastor Taubenheimi (vt. kiri 55, viide 8) tütar ja pärit Peterburist.

2. Russovi tütre surmateade leidub Rev. Zeitungis 1. sept. 1862, nr. 203.

142. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 22. aprillil 1863.

Väga austatud sõber!

Kui ma Teile äsja ladina tähtedega kirjutasin, siis kriipseldan Teile täna jälle midagi saksa kirjas. Teie kiri 16. aprillist põhjustas minu veel siin asuvate paberite üksikasjalise läbiotsimise. Selle põhjal jõudsin aga otsusele, et lünk lk. 73 kuni 104 ei või minu süü läbi tekkinud olla; ka on mul ähmaselt meeles, et olin seda juba varemgi tähele pannud. Ma tahan selles asjas kohe Neusile ja Russowile kirjutada; võib-olla et see osa ikkagi Tallinnas leidub. [- - -]

Wiedemann sõidab 30. aprillil Tallinna; seeläbi jääb ära tema kavatsetud sõit Võrusse [1]. Ta võttis minu käest kaks „Kalevipoja" eksemplari, muidu pole ma veel midagi müünud. Kuid kõik lootused pole veel kadunud.

Minu omad lahkusid siit 15. skp. ja olid 17. hommikul õnnelikult Berliinis. Mul pole veel otseseid sõnumeid, vaid ainult minu sõbra prof. Weberi kaudu [2]. Nüüd on nad vististi juba Kreuznachis. Ma ei tea veel, mida suvi toob. Ma läheksin meelsasti natukeseks ajaks Võrusse, kuid pean ka ema juurde sõitma, võib-olla aga ka Kuressaarde või õigemini *Osiliasse* [3] minu onu Schneideri juurde [4]. Ma kavatsesin Teile veel palju kirjutada. Kuid kell on juba 7 ja kiri tuleb postile saata. Kõige südamlikumate tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. Oma järjekordset eesti keele uurimise reisi 1863. a. alustas Wiedemann Tallinnast, kuhu ta saabus 1. mail. Juba 2. mail jõudis ta Tartu, kuhu jäi 7 nädalaks, töötades Õpet. Eesti Seltsi keelematerjalide kogude kallal ja kasutades selle kõrval pidevalt J. Hurda abi lõuna-eesti murde erijoonte tundmaõppimiseks. Samal otstarbel tegi ta väljasõite Võndu, Nõkku ja Äksi. Lahkus Tartust 19. juunil Türi kaudu Tallinna, kust nädalase sealviibimise järel jõudis uuesti Türile, kuhu jäi kuni 27. juulini. Tegi sealt reisi üle Koeru, Simuna, Väike-Maarja

Rakvere ümbrusse ja saabus 4. aug. Kuusalu kaudu Tallinna. Lähemalt vt. tema „Bericht über eine neue im Sommer dieses Jahres zu linguistischen Zwecken unternommene Reise“ (Aruanne käesoleval suvel keeleuurimise sihiga ettevõetud uue reisi kohta). Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. T. VI (1863), lk. 421—424 = Mélanges Russes. T. IV, lk. 368—372.

2. Weber, vt. kiri 68, viide 7.

3. *Osilia* (lad.) — Saaremaa.

4. Schneider, Ferdinand Aug. (1796—1864), pastor Jaanis Saaremaal.

143. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 11. oktoobril 1863.

Väga austatud, armas sõber!

Viimaks ometi saan ma mahti Teile kas või ainult mõned read kirjutada. Ma olen juba küll 9. septembrist saadik jälle siin, kuid alguses oli mul kolimine teise korterisse samal hoovil, siis hulk korrektuure ja lõpuks võtsid mul igasugused käigud aja ära. Mõne päeva eest hakkasin ma oma kirjavõlgu lunastama, seejuures aga ka manitsema. Üks manitsus läheb ka Teile. Ma tahaksin nimelt, et Te oleksite nõus mulle oma foto saatma. Nagu proua dr. Glaeser [1], kes kaheksa päeva *Veronas* oli veetnud [2], mulle rääkis, oli ta seal Teie portreed näinud. Nüüd ei anna see mulle rahu. Kui Teil pilte peaks üleliiga olema, siis oleks Böhtlingk väga õnnelik, kui ka tema ühe pildi saaks [3].

Ma sõitsin siit 28. juunil aurulaevaga Tallinna kaudu, kus oma ema külastasin, Riiga, siis üle Dünaburgi [4] ja Eydtkuhneni Berliini, kus mulle veel õnn osaks sai vana Jacob Grimmiga mõni silmapilk kõnelda [5]. 5. juulil jõudsin ma Rüdesheimi, läksin sealt mõni päev hiljem Kölni ja Brüsseli kaudu Ostende'sse ja sealt otse Doveri ja Londoni kaudu Oxfordi,

kus kahe päevaga hakkama sain, ja Londonisse tagasi tõttasin. Sinna jäin ma 9 päevaks ja vaatasin kõik *tibetica* läbi [6]. Oli rõõm, kui võisin Doveris jälle aurulaevale minna! 26. juulil olin juba jälle Rüdesheimis ja päev hiljem läks sõit Lorchi, kus me siis viis nädalat kõige mõnusamat Lorchi veini jõime. Kõrvalharrastusena uurisin tuši ja tšetšeeni keelt.

2. septembril lahkusin ma naisest ja lastest ja sõitsin üle Frankfurdi M. ä. Marburgi ja Weimari, kus Gutzkowi külastasin [7], Leipzigi Brockhausi juurde [8] ja sealt Gabelentzi juurde [9] Poschwitz'is Altenburgi lähedal, kus ma suurepärast lõunat sõin. Berliinis olin ma ainult 20 tundi. [- - -]

Mõne aja eest jõudis ka Russow oma Uraali-teekonnalt tagasi; ta on nende alade kaunist loodusest üsna vaimustatud [10]. Tema vana äi, kes hiljuti oma perekonna juurde sõitis, peab neil päevil tagasi tulema [11]. Kuna mul siit midagi huvitavat teatada pole, tahaksin ma heameelega teada, kas Te tunnete eestlaste sõnu, mida need tarvitavad väljaväänatud või nikastatud liikmete paigalepanemisel. Kui tunnete, siis palun seda lahkesti teatada. See on jällegi Adalbert Kuhn, kellel neid sõnu vaja läheb [12]. —

[- - -]

Nüüd aga kõige paremate soovide ja südamlikumate tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Kõne on merekadettide korpuse arsti Eduard Glaeser'i (1812—1898) naisest, kes oli Võrust pärit.

2. *Verona* — naljatades latiniseeritud Võru nimetus.

3. See Kr-i portree on tundmata.

4. Dünaburg, praegu Daugavpils Läti NSV-s.

5. Grimm, vt. kiri 2, viide 7.

6. *tibetica* (lad.), s. o. tiibeti keelt puudutavad materjalid.

7. Gutzkow, Karl F. (1811—1878), nn. Noor-Saksa kirjandusliku suuna kodanlik-liberaalse tiiva esindaja.

8. Brockhaus, vt. kiri 68, viide 9.

9. Gabelentz, Hans C. (1807—1874), saksa keeleteadlane.

10. Fr. Russov tegi 1863. a. suvel mäedepartemangu ülesandel reisi Uraali ja Doni ala mäe- ning metallitööstustesse. Selle reisi tulemusena ilmus temalt „Russische Landschafts- und Lebensbilder" (Vene maastiku- ja elupilte). Tallinn, 1864. 128 lk.

11. S. o. Taubenheim, vt. kiri 55, viide 8.

12. Kuhn, vt. kiri 2, viide 5.

144. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 22. jaanuaril 1864 [1].

Väga austatud sõber!

Ma olen Teie pahameele täiesti ära teeninud, sest isegi Kaukaasia külge needituna [2] ei tohi unustada, et Võrus on armas ja hea sõber, kes koguni *in effigie* on minu juurde tulnud [3], ilma et seda oleks tänuga teatavaks tehtud. Kuid Teie ei suuda midagi hullemat ega taltsutamatumat kujutledagi kui minusarnane kesalesk. On naine majas, siis on kord majas, kui naist ei ole, noh, siis on asi üsna kirju. Juba minu töölaudki on hullem kui Soodom ja Komorra. Mina ise aga uitan väljas, kord olen Böhtlingki, siis jälle oma onu Schneideri või teiste inimeste juures ja ma olen lausa hädas, kui pean alustatu lõpule viima. Täna hommikul rändas tšetšeeni uurimuste eessõna käsikiri viimaks ometi trükikotta [4] ja nüüd saan ma end ka teistele kohustustele pühendada. [- - -] Niipea kui Teie armsa kirja sain, hakkasin ma muinasjuttude vihku otsima, kuid selle koleda korra juures, mis pääses maksvusele siis, kui kitsamast korterist suuremasse kolisin, ei suutnud ma seda leida. Võib-olla tulevad muinasjutud päevavalgele siis, kui hilja on. Õnneks ilmus eile Russow ja ma palusin teda mulle esialgu oma vihu laenata [5]. Loodetavasti toob ta selle varsti ja siis saadan ma selle Teile koos Maria-kassa põhikirjaga, millele ma ka juba jahipidamist alustasin [6]. — Kölerile määratud pakikese sain ma õigel ajal, ta tervitas selle

sisu soojalt [7]. Me oleme sagedasti Russowi pool koos olnud. Foto, mille pidid saama kas Böhtlingk või Karell, langes loosi läbi esimesele; ma lasksin Kunikut [8] ja Vesselovskit [9] loosi tõmmata. Jõulupühil oli Karelli juures väike lõunasöök, kus olid Taubenheim ühes Russowiga, dr. Dannenberg [10], Hirsch [11], Enghoff [12], Witte Tallinnast [13], kes varem Jõhvis oli, Schnering [14], Wiedemann ja mina. Wiedemann, kes otsis andmeid eesti linnunimede kohta, oli väga heas tujus. Täna jutustas ta mulle, et tema õemees Grohmann olevat Türil (Paide lähedal) talurahva raamatukogu asutanud [15], mida tema tütar Eugenie juhtivat. Seal loetakse suure agarusega ja „Kalevipoja" järele on ülielav nõudmine. Küllap nüüd ikka veel maik suhu saadakse.

Üks punkt, mida Teile tahtsin esitada, on järgmine. Vana Rauch, kes ka kord ihuarst oli, ütles mulle, talle tunduvat, nagu peaks ta dr. Kreutzwaldi sugulane olema [16]. Kõik oleneb aga sellest, kas Teie abikaasa on kellegi Harkovi kubermangus elanud Bergholzi-nimelise sõjaväelase tütar või mitte. Hiljemalt nelja nädala pärast kohtan ma vanahärrat uuesti ja tahaksin talle siis vastuse anda. Me saime kokku eile õhtul galvanoplast Jacobi juures [17], kuhu ka Stubendorff tuli [18]. Nagu näib, jääb viimane edaspidi Euroopasse. Russowit ma näen õige sagedasti. Hiljuti tundis ta rõõmu soome loomamuinasjuttude kogust, mille Salmelainen (õieti Rudbäck) Helsingis avaldanud [19]. Mina aga tunnen praegu mõnu Hahni poolt väljaantud kreeka ja albaania muinasjuttudest, mis ammutuntud ainete omapärase kujundusega mitmekesist lõbu pakuvad [20]. Ma polegi Teile veel teatanud, et Schott Berliinis on ühe töö „Kalevipoja" kohta kirjutanud [21], mille sissejuhatuses ta Teid „pooliti eesti päritoluga meheks" nimetab, nagu olevat ka Teie „väärikas surnud kolleeg dr. Fählmann" olnud. Töö ise hulgub türklaste ja mongoollaste seas ringi, selle asemel et terasemalt lähemaid sugulasi ja tuttavaid silmitseda. Linda olevat tekkinud sõnast *lind* ja *a* põhjuseks olevat germaani mõju. Sel puhul mõtlen ma alati Lichtenbergi *chaise per se*'le [22], mis lõpuks on samuti ainult eestikeelne, ja nimelt on mõlemad elemendid *per* ja *se* maavärisemise tõttu (nagu see hernegaasi plahvatamisel kergesti võib juhtuda) teineteisest eemale nihkunud. Mõtelge ometi, kreeklased hüüavad rebast *strik-marjaks*, hunti aga *nicolaks*. Kaunid asjad on näit.

Ilinen Bilinen Alamalakusen, mis silmanähtavalt türgi mõjule vihjab. Kes ei mõtleks seejuures Markusenile [23]? Viimane asub nüüd Würzburgis, avaldab aga siin oma traktaadi mormüüride kohta. Imeilus on loomamuinasjutt, milles rebane end lõpmata targaks peab ja keda siil siiski tüssab. Ma lugesin täna, et siil olevat mustlaste maiusroog. Kas Te seda ka teate, et eesti pärimuse järgi vähid surevad, kui siga koorma alt läbi jookseb? Ühes Brandenburgi järves olevat vähk põhja külge aheldatud. Kui ta vabaks pääseb, siis muutub kõik endiseks. Leib muutub uuesti jahuks, jahu teradeks, rektor õpilaseks jne., härg mullikaks. — Balbi, kes geograafilise atlase välja andis [24], tahtis 1825. a. ühe minu onu, dr. Alex. Schneideri juures, kes siis Pariisis elas, tingimata eesti keelt õppida [25]; kuid too ei mõistnud ise kuigi palju. Teie näete, et ma juba pooleldi unes kirjutan; ongi aga juba aeg voodisse heita. Homme vara hommikul viin need read postile. Varsti loodan Teile nõutud asjad saata. Olge siis nüüd minu peale natuke vähem vihane ja tervitage minu poolt kalleid omakseid.

Teile ustavalt andunud

Schiefner.

[- - -]

1. Siit vahelt puudub vähemalt üks Kr-i kiri, mis pole säilinud.

2. Sch-il oli käsil kaukaasia keelte uurimine.

3. *in effigie* (lad.) — pildi kujul.

4. A. Schiefner, Tschetschenzische Studien (Tšetšeeni uurimused). Mémoires de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. VII Série. T. VII, nr. 5.

5. Küsimus on ilmsesti Kr-i teose „Eesti rahva Ennemuistsed jutud ja Vanad laulud" esimesest vihust (ilm. 1860), mida ta nähtavasti Sch-ilt palus.

6. Kr. oli Peterburi arstileskede ja vaestelaste pensionikassa, nn. Maria-kassa liige.

7. Köler, Johann (1826—1899), maalikunstnik ja pärisorjuse-vastase demokraatliku suuna juhtiv esindaja eesti rahvuslikus liikumises XIX saj. teisel poolel. Kuulus ka nn. Peter-

buri patriootide ringi aktiivsemate liikmete hulka. — Tema kirjavahetusest Kr-iga on säilinud Kr-i kirjad, mis avaldatakse edaspidi.

8. Kunik, Ernst Ed. (1814—1899), ajaloolane; Vene Teaduste Akadeemia liige.

9. Vesselovski, vt. kiri 10, viide 2.

10. Dannenberg, vt. kiri 55, viide 9.

11. Hirsch, vt. kiri 33, viide 1.

12. Enghoff, vt. kiri 46, viide 1.

13. Witte, Aleksander Ed. (1802—1885), arst Peterburis.

14. Schnering, Carl Leop. (1808—1892), saksa ja ladina keele õpetaja nn. Peetri-koolis Peterburis.

15. Grohmann, vt. kiri 129, viide 2.

16. Rauch, Georg Ad. (1789—1864), keisrikoja ihuarst, Vene Teaduste Akadeemia auliige.

17. Jacobi, Boris (Moritz H.) (1801—1874), kuulus füüsik, galvanoplastika leiutaja; Vene Teaduste Akadeemia liige.

18. Stubendorff, vt. kiri 91, viide 3.

19. Rudbäck, vt. kiri 1, viide 5.

20. Hahn, Johann G. (1811—1869), Balkani rahvaste uurija. Tema kreeka ja albaania muinasjutud „Griechische und Albanesische Märchen" ilmusid 1864. a. kahes köites.

21. Schott, vt. kiri 30, viide 5.

22. Lichtenberg, Georg Chr. (1742—1799), saksa satiirik ja aforismide autor; tema kõlalisel sõnamängul põhjeneva teravmeelsuse — *chaise percée* (pr.), öötool ja chaise *per se* (lad.), tool omaette — ühendab Sch. siin ka samakõlalise eestikeelse sõnaga.

23. Markusen, vt. kiri 5, viide 3.

24. Balbi, Adrien (1782—1848), prantsuse geograaf; tema „Atlas ethnographique du Globe" (Maakera etnograafiline atlas) ilmus Pariisis 1826. a.

25. Schneider, Aleksander (1798—1844), arst Moskvas ja Tbilisis.

145. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 29. jaanuaril 1864.

Väga austatud sõber!

Saadan Teile Glaeserile kuuluva eksemplari Maria-kassa põhikirjast. Glaeser andis mulle nõu dr. Sagorsky käest lähemalt järele kuulata [1], kas pole selle juurde lisaparagrahve või täiendusi. Ma ei tea, kas ja kunas ma selleks mahti saan, sest Sagorsky asub nii kaugel minu harilikust teest (Tšernõšovi silla lähedal). Esialgu saadan Teile selle, mis ma olen kätte saanud.

Russow, keda ma vähemalt iga 2 nädala järel kord näen, käis eile minu juures ja rääkis ühest teisest muinasjuttude vihust, mida ma pole näinud [2]. Seal esinevat lugu vorstist nina küljes [3]. Ta arvas, et Tallinna trükikojalt oleks ehk võimalik ka veel 3. vihu jaoks tehtud puulõikeid saada ja et need võiksid Teile vahest tarvilikud olla [4]. Ma pidin homme teise vihu saama, kuid see pole kindel ja nii saadan ma parem täna selle, mis mul praegu on.

Olid minu tulemused eile õhtul halvad, siis pole need öö jooksul paremaks muutunud, seda enam veel, et mul on praegu kibe rutt. Ma viin nimelt pakikese kohe kantseleisse ja kuna on varsti aeg postile minna, kus ma naisele määratud kirja ära annan, siis pean ma lõpetama. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

Kas teaksite nõu anda, kuidas meie raamatukogu (hea raha eest) „Perno Postimehe" kõik aastakäigud võiks omandada [5]? Viimases numbris pidavat kallaletung krahv Keyserling'i vastu olema [6], kuna ta Schleiden'i ametisse kutsus [7]. See leht näis siis opositsioonile kõige sobivam olevat. Ons see asi aga ülepea õige?

1. Sagorsky, vt. kiri 24, viide 2.

2. See oli Kr-i „Eesti rahva Ennemuistsed jutud ja Vanad laulud" 2. vihk, mis ilmus 1864. a.

3. Kõnesolev „lugu vorstist" esineb eelnevas mainitud teose 3. vihus „Lopi ja Lapi", mis ilmus alles 1865. a.; vt. ka Kr., Eesti rahva ennemuistsed jutud, Tallinn, 1951, lk. 61—63.

4. Ennemuistsete juttude 3. vihk ilmus ilma illustratsioonideta ja nende jaoks tehtud puulõiked on tundmata.

5. *meie raamatukogu*, s. o. Vene Teaduste Akadeemia raamatukogu, kus Sch. töötas 1848. a. alates konservaatorina ja 1863.—1879. a. raamatukoguhoidjana.

6. Keyserling, Aleksander Fr. (1815—1891), loodusteadlane, Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv ja hiljem auliige. Oli Tartu ülikooli kuraatoriks 1862.—1869. a.

7. Schleiden, Matthias J. (1804—1881), kuulus botaanik ja rakuõpetuse rajajaid. Tema peamiseks teeneks oli „orgaanilise raku kui selle algüksuse avastamine, mille paljunemisest ja diferentseerumisest tekivad ning kasvavad välja kõik organismid, välja arvatud kõige algelisemad. Alles sellest avastusest saadik sai kindlale alusele looduse orgaaniliste, elavate produktide uurimine — nagu võrdlev anatoomia ja füsioloogia kui ka embrüoloogia. Saladuse kate, millesse oli mähitud organismide tekkimis- ja kasvuprotsess ning struktuur, oli maha rebitud". (Vt. Ф. Энгельс, Диалектика природы. Ленинград, 1948, стр. 157.)

Schleiden kutsuti kuraator Keyserlingi algatusel Tartu ülikooli tema jaoks eriti uuestiasutatud taimefüsioloogia ja antropoloogia õppetooli professoriks, kus ta alustas oma loenguid 16. okt. 1863. aastal. Mõned kuud enne tema Tartusse asumist olid ilmunud tema populaarteaduslikud loengud „Materialismi", „Inimsoo ea" jne. kohta, mis olid määratud tema enda kui ka tol ajal moodsa ja revolutsioneeriva Darwini-õpetuse populariseerimiseks. Tema sellesisuline avaloeng (16. okt.) kui ka järgnevad loengud Tartu ülikoolis, mis erakordselt rohkearvulise kuulajaskonna (ligikaudu 1000 osavõtjat) tõttu tuli pidada aulas, kutsusid välja reaktsiooniliste (Schirreni, vt. kiri 72, viide 4) õppejõudude, eriti aga pappide ja nende sabarakkude kõige ägedama vasturünnaku niihästi kohalikus ajakirjanduses kui ka kirikuis ja palvemajades. Üks säherdune kirjutus leidub ka Schiefneri tsiteeritud „Perno Postimehes" 11. dets. 1863, lk. 387—389. — Kr. tervitas Schleideni loenguid ja kirjutas sel puhul 11. nov. 1863. a. Schultz-Bertramile: „Isegi Tartus, selles pimedas urkas, hakkab juba koitma, sestsaadik kui Schleiden aulas loenguid peab. Christiani, Schwartz & konsordid [= need olid Tartu ülikooli pastoritest õppejõud] kärgivad küll kantslist Antikristuse v a s t u, kuid sellest pole neil vähematki kasu, nad

ei suuda oma võimetuses vaimuvalguse vastu midagi teha. Silmakirjateenreid leidub nii enne kui pärast, kes pappide suud mööda räägivad, kuid nad ise usuvad oma sõnu just niisama vähe kui mustakuue-mehedki, need privilegeeritud silmakirjateenrid par excellence ise."

146. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 17. aprillil 1864 [1].

Väga austatud, armas sõber!

Kuigi ma muidu mitmes suhtes inimene olen, kes igasuguse lohakuse pärast peksu ja malakat ära on teeninud, loodan ma Teie juures siiski natuke kannatlikkust leida, kuna ma — olgugi hilja — Teie muutumatult armastusrohkeile ridadele vastan. Eile käis minu juures vana — varemalt noor — Crőger [2], kellele ma ka midagi võlgu olin, nimelt pidin läbi vaatama mütoloogia peatüki tema teoses Baltimaade ajaloo kohta. Need mõned lehed lamasid minu juures kaua aega, viimaks ometi vaatasin nad läbi ja võin nüüd rahulikumalt magada. Crögeri külaskäik tuletas mulle Võru elavamalt meelde ja minu kohustusi selle vastu, ja seepärast hakkan ma täna osa oma võlga maha kandma. Siinkohal ei tohi ma siis ütlemata jätta, et oleks väga ilus, kui Teie Hupeli vanasõnade kogu parandaksite ja täiendaksite [3]. Ma räägin sellest, lähtudes üldisemast seisukohast. Sest see, kuidas ja mis rahvas räägib, on alati väga huvitav ja õpetlik. Võib-olla on Teile silma puutunud raamatuke, mis kannab tiitlit: „Wie das Volk spricht. Sprichwörtlichen Redensarten. 4-te Auflage. Stuttgart, 1862." Väljaandja on Edmund Höfer [4]. Seal leiate asju, et naera end kas või haigeks. „Kõik on hea, mida jumal annab, aga mis ema annab, on parem! ütles poiss, kui vares ta võileivale s-tus." „Kui kenad me oleme, kui noored oleme, ütles poiss ja söötis põrsast." Muidugi huvitasid mind need eesti kõnekäänud väga, mis vastavad osseedi omadele [5]. Ma annan need Wiedemannile tema sõnaraamatu jaoks. Ta loeb nüüd kõigest

väest meie raamatukogus leiduvat eesti kirjandust, et oma sõnaraamatut täiendada. Ta alustas mitmesuguste kalendritega. Tema kirjutus võru murde kohta peaks nüüd varsti trükist ilmuma [6]. Vanahärra on nii lõpmata vaikne ja tagasihoidlik, et ta kunagi enesest ei räägi ja seepärast peab kõike ikka juhuslikult kuulma. Teie juba vististi teate, et lätlaste sõber ja nautik Woldemar on abieluikkesse sattunud [7]. [- - -] Kuna Te „Revalsche Zeitungit" loete, olete vististi ka näinud, kuidas härrad hingekarjased üksteisele eesti raamatukogu asjas komplimente ütlevad [8]. Mis puutub Karuse Hasselblatti, siis pean oletama, et ta arvatavasti oma ebatäpsuse, mida ta koolis ilmutas, on säilitanud, ja sellepärast ei tohiks korralageduses niipalju talupojad kui tema ise süüdi olla [9]. — Russowit ma näen üsna sagedasti, vahete-vahel ka Kölerit, keda ma hommikuti välismaa postilt tulles sillal kohtan, kui ta parajasti jalutamas käib. Karelli nägin ma viimast korda siis, kui ta oma sõpra dr. Gebauer'it Narvast enda juures vastu võttis [10] ja oli terve hulga eestimaalasi enda juurde külla kutsunud.

Pärast seda kui osa oma kaukaasia töödest olin endalt ära veeretanud, püüdsin selle nädala algul tiibeti alale põgeneda. Siis aga nägin, et olin hulga kirju vastamata jätnud. Seega tuli kõigepealt võlgade kustutamine ette võtta. Nii läksid siis eile kolm kirja Pariisi, üks Zürichi ja üks koguni Himalaja jalale — misjonär Jäschke'le, kelle bülletäänis trükitud kirja Teie varsti saate [11]. Täna kirjutan ma Tallinna, Marburgi, Tomski ja Võrusse. Teie võite arvata, et kui mees niimoodi kirjutamise sisse satub, siis muutub ta juba millekski kirjutamisemasina sarnaseks ja mõtted ei voola nõnda ilusti ja loomulikult nagu ajal, kui üheainsa kirja täie innuga kirjutamine käsil on. [- - -]

Mis Te arvate, kas oleks tulemusi, kui meie, kes me 29. augustil vana Baeri 50 aasta doktorijuubelit pühitseme ja talle mälestusmedali lüüa laseme, sel puhul ka Võrult ja tema ümbruselt kontributsiooni võtaksime [12]? Ülejääk kasutatakse loodusteaduslikkude auhindade sisseseadmiseks. Kes 3 rubla ohverdab, omandab õiguse pronksmedali saamiseks. Kuna taskud väikelinnades kitsad ja raha mujalegi vaja läheb, pole ma seni julgenud korjanduselehte Võrusse saata. Miitavi andis meile juba 200 rbl., Tallinnas on koos 300, dr. Rosenberger'il

siin 600[13], meie presidendil admiral Lütke'l 400[14], akadeemikud annetasid üle 200 rubla.

Nüüd aga pean postile minema. Kõige paremate soovidega lihavõtteks ja soojemate tervitustega Teie armsatele omastele

Teie ustav

Schiefner.

1. Siit vahelt puudub vähemalt üks Kr-i kiri.

2. Cröger, vt. kiri 101, viide 2; siin märgitud teos pole trükist ilmunud.

3. Hupel, vt. kiri 20, viide 2; tema eesti keele grammatika sisaldas ka üsna suure kogu vanasõnu.

4. Höfer, Edmund (1819—1882), vähetuntud saksa kirjanik. Tema teose „Kuidas rahvas räägib. Vanasõnalised kõnekäänud" 1. trükk ilmus 1855. a.

5. Need osseedi omadele vastavad eesti kõnekäänud on nähtavasti koos Kr-i kirjaga kaotsi läinud.

6. F. J. Wiedemann, Versuch über den werroehstnischen Dialekt (Katse võru-eesti murde kohta) 1864. 58 lk. (= Mémoires de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. VII Série. T. VII, nr. 8).

7. Valdemär, vt. kiri 125, viide 3.

8. Märkmeid eesti raamatukogude asutamise ja töö kohta leidub: Revalsche Zeitung 19. III 1864, nr. 65, 3. IV, nr. 78, 7. IV, nr. 81 ja 9. IV, nr. 83. Karuse pastor Hasselblatt kurdab nr. 81-s, et raamatukogust olevat vähe kasu, raamatuid hoidvat talupojad halvasti, need kantavat laiali jne.

9. Hasselblatt, Friedrich W. (1815—1870), Karuse pastor.

10. Gebauer, Justinus (1808—1876), arst Narvas.

11. Jäschke, Heinrich A. (1817—1883), misjonär ja tiibeti keele uurija. — Brief des Missionärs H. A. Jäschke an den Akademiker A. Schiefner (Misjonär H. A. J-ke kiri akadeemik A. Sch-ile). Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. T. VII (1864), lk. 183—191.

12. Baer, vt. kiri 78, viide 3, ja kiri 160, viide 1.

13. Rosenberger, Carl O. (1806—1866), arst Peterburis.

14. Lütke, Friedrich B. (1797—1882), admiral ja kuulus vene maadeuurija; Vene Teaduste Akadeemia president 1864—1882 ja auliige.

147. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 4. mail 1864 [1].

Väga austatud sõber!

Kuna Teie nii lahke olete ja juubeli-asja omaks võtta tahate, siis saadan Teile ühe korjanduselehe. Vahest läheb Teil korda mõningaid inimlapsi asjast huvitada. — Homme kanname juba kalmistule ühe Tartu vana õpilase dr. Rauch'i, kes pärast vahelduvat palavikku plekilisesse soojatõppe suri [2]. Tema sõber Weisse [3], kes Konstantinoopolis oli ja hiljem Krimmis Köppenit külastas [4], pidavat neil päevil koju jõudma, nagu teatab Köppeni vanem poeg Theodor [5].

Russowit pole ma pärast Teie viimase kirja kättesaamist enam näinud. Teisipäeval, 28. aprillil oli ta terve ja heas tujus. Tema juurest läksin ma Köleriga koos koju.

Wiedemann sõidab homme Narva ja Alutaha, hiljem läheb ta Tartu ning Võrusse ja toob Teile oma praegu just valmis saanud kirjutuse [6]. [- - -]

Kuhu ma puhkuse ajal lähen, pole veel lõplikult otsustatud. Kuid väga kergesti võib juhtuda, et sõidan jällegi välja, et omastega kaunites Böömi mägedes elada. Esiotsa on nad veel Münster am Steinis Kreuznachi lähedal, kuhu nad ka veel vähemalt kuueks nädalaks jäävad.

Crögerit nägin laupäeval mäekindral Hofmanni juures, kes juba teisipäeval Liivimaale ja sealt edasi välismaale reisib [7].

Kui ma täna enam midagi teha ei suuda, siis on süüdi rutt, millega ma seda kirjutan; loodetavasti saan mõne aja pärast mahti natuke üksikasjalisem olla. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Siit puudub jällegi üks Kr-i kiri.

2. Rauch, vt. kiri 144, viide 16.

3. Weisse, Johann Fr. (1792—1869), arst Peterburis; Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige.

4. Köppen, vt. kiri 12, viide 2.

5. Köppen, Theodor (1833—1908), bioloog; Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige ja raamatukoguhoidja.

6. Wiedemann alustas oma 1864. a. keeleuurimisreisi 4. mail Peterburist, sõitis Narva-Vaivara kaudu Jõhvi ja sealt Pühajõe ja Lüganuse kaudu Tartu, kuhu ta jõudis 10. mail. Viibis Tartus kuni 8. juunini, töötades peamiselt Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogus; tegi siis paaripäevase kiirsõidu Võru kaudu Vastseliina ja tagasi Tartu, kust lahkus 10. juunil Põltsamaale ja jõudis Türi, Vändra ja Tori kaudu 29. juuniks Pärnu. Juba 1. juulil kihutas ta üle Kullamaa, Risti, Haapsalu Tallinna, kuhu saabus 4. juulil. Tegi sealt lühiajalise käigu Keila ja Paldiski ning jõudis augusti lõpul Peterburi tagasi. Lähemalt vt. „Bericht über eine im Sommer des J. 1864 zu linguistischen Zwecken unternommene Reise" (Aruanne 1864. a. suvel keeleteadusliku sihiga tehtud reisi kohta). Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. T. VIII (1865), lk. 32—35 = Mélanges Russes. T. IV, lk. 463—466.

7. Hofmann, Ernst (1801—1871), geoloogiliste teaduste rajajaid Venemaal; Tartu, Kiievi ja Peterburi ülikooli professor ning Uraali ja Siberi väärismetallide leiukohtade avastaja ning uurija.

148. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 22. juunil 1864.

Väga austatud sõber!

Oma viimases kirjas, mis nüüd ka juba mitu nädalat vanaks saanud, oli Teil õigus, kui oletasite, et ma laia maailma või üle mägede reisin [1]. 25. juunil läheb sõit Königsbergi ja Fürstenwalde kaudu Berliini ja sealt Prahasse, kus ma oma abikaasa ja lapsed leian, kellega ma augusti lõpul jälle koju tagasi jõuan. Vististi varsti saate Köleri kaudu teada, et ta mind eile Russowi juures kohtas, kuhu ilmusin peale kella 10 õhtul, kui Köler mõtles juba ära minna [2]. — [- - -] Cröger tõttas äsja Viiburi, võib aga olla, et ta varsti kuskil mujal nähtavale tuleb. — Böhtlingk viibib Leppäläs Juustila juures

Viiburi lähedal, jõuab aga 6. augustiks tagasi. Kirjutage talle lihtsalt akad. Böhtlingk, W. O., 7. liin, akadeemia maja [3].

23. juunil. Tänasel päeval, mille õhtut meie põhjamail nii pidulikult veedetakse [4], ei või ma Teile saata muud kui ainult veel südamlikke terviseid. Eile jõudsid Tallinnast pärale minu sugulased, kelle vastuvõtuks mul tuli aega raisata, ja ka hiljem pidin nendega veel tükk aega koos olema. Niisiis südamlik hüvasti kuni sügiseni. Kõige paremate soovide ja palvega tervitada minu poolt Teie kalleid omakseid.

Teile ustavalt andunud

Schiefner.

1. See Kr-i kiri pole säilinud.

2. Köler viibis 1864. a. suvel Võrus, kus ta maalis Kr-ist kaks portreed, millest üks on üldtuntud.

3. Akadeemik O. Böhtlingki (vt. kiri 30, viide 6) ja Kr-i kirjavahetus on tundmata.

4. 23. juuni oli jaanilaupäev.

149. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 19. oktoobril 1864.

Väga austatud sõber!

Pärast seda, kui ma Teid hiljuti *in effigie* nägin [1] ja sellest tõelist rõõmu tundsin, on mul vajadus endast kas või väike elumärk anda ja teada saada, kuidas välismaal Teie armsate omaste käsi käib. Alles siin sain ma teada, et nimi Kreutzwald, polütehnik, mida ma „Berliner Fremdenblatt'is" olin lugenud, on Teiega kõige lähedamas ühenduses [2]. [- - -] Köleri kaudu kuulsin, kuidas lugu tõepoolest oli. Hurt, kelle ma enda juurde kutsusin, on nüüd vististi juba Middendorffi juures Hellenurmel ja õiendab oma konsistoriaaleksamit [3]. Korteri

sisustamine ja hulk ametiasju ei lubanud mul siin hinge tagasi tõmmata. Täna annab Ahlqvisti saadetus mulle võimaluse Teile vähemalt needki read saata. Taubenheim on tagasi, kuid ma pole teda veel näinud. [- - -]

Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. *in effigie* (lad.) — pildi kujul, s. o. Sch. nägi Köleri maalitud Kr-i portreed.

2. Kõne on Kr-i pojast Alexisest, kes välismaale sõitis ja Berliinis haigestus.

3. Hurt oli akadeemik Middendorffi (vt. kiri 32, viide 4) perekonnas koduõpetajaks.

150. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 14. novembril 1864.

Väga austatud sõber!

Viimaks ometi saan mahti Teie sõbralikkudele ridadele 3. novembrist kas või lühidaltki vastata [1]. Sisust võisin mõndagi läinud teisipäeval väikese Gabriele-Caroline-Leontine Russowi ristseil niihästi ristilapse isale kui ka Karellile edasi anda. Ka Köler ei puudunud. Niipalju kui ma kuulsin, pidavat Teie ja Neus maalide-näitusel figureerima; ka peab Köleri suur pilt näituseks veel valmis saama [2]. [- - -]

Dr. Otto Donner'it, kelle kohta Te minult järele pärite, tunnen Kellgren'ide majasõbrana ainult kirjavahetuse kaudu [3]. Ta on midagi mütoloogiliste ainete kohta kirjutanud ja kuulab Berliinis minu sõbra Weber'i juures sanskritti [4]. Ka professor Yrjö Koskinen'i tunnen ainult kirjade ja tema teoste põhjal [5]; nende hulgas on kõige parem Grube ajalooteose soomekeelne ümbertöötus [6]. Tema õige nimi on Forsmann. Nagu olen kuul-

nud, on ta täiesti korralik inimene. Muidugi oleks lihtsam Ahlqvistiga läbi rääkida, sest et ma teda isiklikult juba tunnen ja ta Teilegi isiklikult tuttav on.

Kuigi Glaeser juba pärast Teie kirja kättesaamist on minu juures käinud, olen ma Maria-kassa põhikirja siiski unustanud talle üle anda; kuid see peab õige pea sündima [7].

Hurt ei ole Peterburis, vaid Tartus Middendorffi juures koha saanud. Niipalju kui mul teada, pole ta veel meie pealinna külastanud. Igatahes on ta Middendorffi juures koduõpetajaks ja tahab ühtaegu pastorieksami vastu valmistada.

Lõpuks palun neid härrasid väheke lohutada, kes Baer'i juubelit toetasid. 1050 tellitud pronksmedalist on keiserlik rahapada seni suutnud ainult 150 valmistada, sest seal on kõik kaukaasia medali löömisega ametis ja see on kõige kõrgemalt poolt tellitud [8]. Ka mina olen juba mitmele ettetellijale vastust pidanud andma. Peaks Teie aeg jälle kord lubama mulle kirjutada, siis rõõmustaksite mind sellega väga. Kuulen juba meest tulevat, kes peab kirja ära viima, ja seetõttu tuleb kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega lõpetada.

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Kr-i kiri 3. nov. 1864. a. pole säilinud.

2. Küsimus on Köleri maalitud Kr-i üldtuntud portreest, kuna A. H. Neusi (kiri 1, viide 9) portree on tundmata. „Köleri suur pilt" oli „Ärkamine nõidusunest", mis ei saanud aga 1864. a. näituseks valmis.

3. Donner, Otto (1835—1909), tuntud soome keeleteadlane. — Tema kirjavahetusest Kr-iga on säilinud Kr-i kirjad, mis avaldatakse edaspidi.

4. Weber, vt. kiri 68, viide 7.

5. Yrjö-Koskinen, Yrjö S. (1830—1903), tuntud soome ajalooteadlane ja rahvusliku liikumise juhtiv tegelane. — Tema kirjavahetusest Kr-iga on osaliselt säilinud Kr-i kirjad, mis avaldatakse edaspidi.

6. Grube, August W. (1816—1884), algupäraselt saksakeelse teose soomekeelne ümbertöötus „Kertomuksia ihmiskunnan historiasta" (Jutustusi inimkonna ajaloost) ilmus kahes köites aa. 1864—1865.

7. Vt. kiri 144, viide 6, ja kiri 145.

8. Kõne on Kaukaasia vallutamise puhul löödavast medalist.

151. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 7. detsembril 1864.

Väga austatud sõber!

Mõne tunni eest sain Teie armsa kirja 4. skp. ja ruttan kohe Teile kirjutama, kuigi ma Teile otsekohe kõige põhjalikkusega vastata ei saa [1]. [- - -]

Eile nägin ma viimaks ometi Russowit koos noore naisega minu juures. Sel nädalal tuleb ta arvatavasti veel kord minu juurde, sest harilikult pühitsen ma kõige lühemat päeva enda juures. 28. novembril olime koos Karelli juures, kes kaasmaalaste ringis oma sünnipäeva pühitses. Seal olid veel Wiedemann, Stubendorff [2], Wagner [3], Dannenberg [4], Schnering [5], Hirsch [6], Enghoff [7] ja lõpuks ka soome polgu apteeker Hoeptner [8]. Kuid mina sain ainult kella $^{1}/_{2}8$ jääda, sest et ma sel päeval (see oli laupäev) ise külalisi ootasin. [- - -]

Nagu Weber hiljuti Berliinist kirjutas, olevat dr. Otto Donnerile Berliinis isarõõm osaks saanud; nimelt olevat ta seal koos oma noore naisega. Ahlqvistile pole ma ikka veel saanud kirjutada, kuigi mul on temale üsna pakilisi asju teatada. Kuid natuke enne jõulusid — nagu praegu — on meeleheitlik aeg, või teiste sõnadega, inimesel on kõike, ainult mitte aega.

Wiedemann on hea tervise juures, ka Köler, kes ei näi paraku oma pilti valmis saanud olevat. Ma kohtasin teda mõne aja eest Russowi juures, kes oma teist tütrekest ristis või ristida laskis. Hiljem kohtas ta mind koos mu kahe poisiga jalutuskäigul.

Teie panete selle kirja juures tähele, et ta on nagu vana nahkkast, mis enam korralikku häält ei tee. Nimelt toimub kõik üsna hirmuäratavalt rumalate meloodiate saatel.

Seepärast tahan kirjutamise parem katkestada ja sinna minna, kust ma Teile värsket õli lampi saan kallata. [- - -]

Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

[- - -]

1. Kr-i kiri 4. dets. 1864. a. pole säilinud.
2. Stubendorff, vt. kiri 91, viide 3.
3. Wagner, Aleksander G. (1803—1878), arst Peterburis.
4. Dannenberg, vt. kiri 55, viide 9.
5. Schnering, vt. kiri 144, viide 14.
6. Hirsch, vt. kiri 33, viide 1.
7. Enghoff, vt. kiri 46, viide 1.
8. Heptner, vt. kiri 28, viide 4.

152. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 20. detsembril 1864.

Väga austatud sõber!

Täna peale lõunat sain Ahlqvisti kirja 29./17. detsembrist, mis sisaldas vastuse minu järelepärimisele 14. detsembrist. Ta kirjutab: „Mis puutub Kreutzwaldi muinasjuttudesse, siis on härra O. Donner vist liiga rutuliselt sõna võtnud, kui ta ilma järele pärimata ja ilma autorisatsioonita Soome Kirjanduse Seltsi nende kirjastajaks pakkus. Ma arvan siiski, et Selts võiks ehk tõesti kirjastamise enda peale võtta, kui ta andmeid muinasjuttude mahu ja kvaliteedi kohta saaks (kui Kreutzwald ei saa oma käsikirja sisse saata), mis sel korral peaks selgesti ladina tähtedega kirjutatud olema. Selts tasub honorari seesuguste tööde eest 10 kuni 15 rubla poognalt, nii et Kreutzwaldil tasuks vaeva katset teha. Õigekirjutus peaks olema tema poolt ka juba varem tarvitatud soomepärane. Ma palun Teid seda Kreutzwaldile edasi anda palvega, et ta saadaks andmed selle kohta võimalikult enne 11. jaanuari uue kalendri järgi; sel päeval on meie järgmine koosolek ja ma kannan asja siis Kirjanduse Seltsile ette."

See kiri läheb homme vara hommikul teele ja Teie saate vist selle 23. või 24. kätte. Kirjutage nõnda siis otseselt Ahlqvistile

ja toetuge ülaltoodud teadetele [1]. Peaks seevastu käesolev kiri hiljem Teie kätte jõudma, siis tahan ma heameelega kõik vajaliku, ka Teie käsikirja edasitoimetamise enda peale võtta. Siis otsustatakse asi küll vist alles veebruaris, sest Selts peab harilikult oma koosolekuid ainult üks kord kuus. [- - -]

Woldemari nägin ma viimati väikese Russowi ristseil üsna lähedalt, hiljem aga veel kord oma noore naisega sõitmas. Liivimaa jutud tema kohta pole mulle tundmata, kuid need on asjad, mis pole sündinud, mida aga mõnelt poolt oleks meelsasti tahetud näha [2]. Mis eestlaste saatkonda puutub, siis olen ma ka sellest kuulnud ja nimelt asju, mis samuti tõsi ei ole, kuid mis on välja mõeldud või vähemalt levitatud inimeste poolt, kes ei tahaks küünevõrdki järele anda. Kõik saadikud peale üheainsa olevat kodumaale tagasi lastud [3]. — Lieveni lahkumine, nagu ma kuulen, olevat ühenduses kroonumaade müümisega [4]. Kuna ta ei suutnud aadli pretensioone läbi suruda, esitas ta lahkumisepalve.

Olgugi et Kunstide Akadeemia ei asu kaugemal kui umbes viis minutit minu korterist, pole ma mahti saanud tänavusele näitusele minna. Sellest juhtumisest, milles võiks küll terake tõtt olla, sain esmakordselt Teie viimasest kirjast teada.

Russowit nägin ma viimati enda pool 10. detsembri õhtul; kuna aga külalisi oli kaunis palju, sain ma temaga ainult vähe rääkida. Kõlerit pole ma kauemat aega näinud. [- - -]

Middendorffile, kes äsja siin oli, tegin ma ülesandeks tema Hellenurme kodukondlast Hurta lahkesti tervitada. Middendorff näib selleks siin olevat, et lõpuks täiesti akadeemiast lahkuda, sest tal on oma 25 aastat hariduseministeeriumi teenistuses selja taga.

Praegu teatavad ajalehed Joh. Engelmanni Õpetatud Eesti Seltsi esimeheks valimisest Tartus. Paistab peaaegu nõnda, nagu kardetaks Seltsi etteotsa meest panna, kel eesti keele vastu huvi on. Engelmann on pärit Miitavist ja vaevalt ta kuigi palju eesti keelt tunneb [5]. [- - -]

Sellega pean ma lõpetama ja lisan eelolevaiks jõulupühadeks ainult veel kõige südamlikumaid soove.

Teie ustav

A. Schiefner.

1. On säilinud kolm Kr-i kirja Ahlqvistile seoses tema „Eesti rahva ennemuistsete juttude" Soomes trükkimisega, need avaldatakse edaspidi.

2. Missuguseid, ilmselt Kr-i poolt edasiantud „Liivimaa jutte" Waldemari kohta Schiefner siin mõtleb, on teadmata, sest vastav Kr-i kiri pole säilinud, vt. kiri 151, viide 1.

3. Küsimus on 1864. a. sügisel keisri jutul käinud ja temale pärisorjuse jäänuste ning balti mõisnikkude vastu suunatud kollektiivse palvekirja esitanud eesti talupoegade saatkonnast Adam Petersoni (1838—1918) juhtimisel, kes sel puhul Peterburis vahistati.

4. Lieven, Wilhelm H. (1800—1880), Baltimaade kindralkuberner 1861. a. novembrist kuni 1864. a. detsembrini; kaitses balti-saksa aadlikkude huvides Baltimaade „erikorda" ja töötas kõigiti eesti ning läti talurahvaliikumise vastu.

5. Engelmann, Johann (1832—?), jurist, Tartu ülikooli professor 1860.—1900. a.; Õpetatud Eesti Seltsi esimees aa. 1865—1867.

153. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 19. jaanuaril 1865 [1].

Väga austatud sõber!

Mõne tunni eest sain Ahlqvisti kirja 28./16. jaanuarist ja teen Teile rootsikeelsest sõnumikust järgmise osa teatavaks:

„Käesoleva kuu algul sain dr. Kreutzwaldilt eesti muinasjuttude asjus kirja. Kuna jaanuarikuu koosolek 18. kuupäevani edasi lükati, oli mul võimalus dr. Kreutzwaldi ettepanek viibimata ette kanda. Kirjanduse Selts võttis ettepaneku vastu tingimusel, et talle lubatakse pakutud muinasjutud enne trükkimist läbi vaadata. Ma palun seepärast, et Teie härra dr. Kreutzwaldile sellest teataksite, samuti ka Kirjanduse Seltsi soovi, et ta neis muinasjuttudes järjekindlalt kasutaks soomepärast ortograafiat, mida seni tema töödes alati ei esine. Niisama oleks soovitav, et ta kogu täiendaks, mispärast ka tema poolt varemalt väikestes vihkudes väljaantud muinas-

jutud kogusse tuleks võtta [2]. Kirjanduse Seltsil on praegu raha ja seetõttu võiks töö ikkagi mõne poogna võrra kogukam olla. Seltsil on peaasjaks midagi terviklikku ja tublit välja anda. Mis honorarisse puutub, siis võitlen ma kõige kõrgema eest, aga niipalju kui Seltsi meeleolu võisin selgitada, ei või vististi arvestada honorariga, mis kõrgem kui 5 kuni 10 rubla poognalt oleks. Lõpuks julgen ma dr. Kreutzwaldile ettepaneku teha, et kuna mul kõne all oleva töö tõttu temaga tõenäoliselt sagedasti otseselt kokku tuleb puutuda, ta mulle eesti keeles võiks kirjutada, mina aga temale soome keeles, sest kahele soome kirjanikule on häbiväärne, et nad mõne võõrkeele vahetalitust kasutama peavad [3]."

Nii veendunud kui ma selles olengi, et Ahlqvist Teie eestikeelseid kirju mõistaks, niisama suuresti kahtlen ma selles, et tema soomekeelsed kirjad Teile sõnaraamatu abita arusaadavad oleksid, olgu siis, et Te mõistate tema juba trükist ilmunud *fennicat* (mille ta Oksanen'i nime all välja on andnud) [4]. Teeb keel Teile raskusi, siis tahan ma heameelega ka edaspidi tõlgiks olla.

Suur tänu muinasjuttude vihu eest [5]. Soome saadetuse toimetasin edasi, niisamuti ka Russowile määratud vihu; Köleri oma on alles minu juures. Mul on igasuguseid takistusi olnud ja ma pole tema juurde jõudnud. — Ka need read kirjutan kõige suurema rutuga. Ma tahtsin veel küsida, kus resideerib see dr. Ritter, kes Teie kaudu Baeri kapitali heaks annetas, ega ometi mitte Võrus? See on ju Sebastian Ritter [6]? [- - -]

Teie ei pane vististi pahaks, kui ma Teile veel teatada ei saa, et Teie muinasjutud läbi olen lugenud. Mis puutub soome ortograafiasse, siis mõistab Ahlqvist selle all loodetavasti ainult ratsionaalset eesti ortograafiat, mis aga samuti peab hoiduma soome kirjaviisile liialt lähenemast. Kui ma Wiedemannist õieti aru saan, pole ka soome ortograafia veel täiesti korras, kuigi soomlased sellega vaevalt nõus on. Vähemalt mõnes murdes on *g* ja *d* seal, kus raamatud järjekindlalt *k* ja *t* tarvitavad, ja sama lugu on vististi ka *b* ja *p*-ga.

Nüüd aga kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

Russowit pole ma nüüd tükil ajal näinud. Kas Wilde [7] ja stud. Götte [8] on ka *cives Veronenses* [9]?

1. Ka siit puudub üks Kr-i kiri, mis kaotsi läinud.

2. Need olid Kr-i „Eesti rahva Ennemuistsed jutud ja Vanad laulud", vihk 1—2 (ilm. 1860 ja 1864), kuna kolmas vihk ilmus 1865. a. algul.

3. *kahele soome kirjanikule*, s. o. soome-ugri hõimu kirjanikule.

4. Sch. mõtleb siin Ahlqvisti soomekeelseid ilukirjanduslikke teoseid. — Kr. ise kirjutab Ahlqvistile sel puhul: „Südamest heameelega, härra doktor, oleksin ma valmis Teie sõbraliku ettepanekuga nõusse hakkama ja edaspidist kirjavahetust Teiega soome ja eesti keeles pidama, aga paraku tunnen ma end T e i e emakeeles liiga nõdra olevat ja minu ametipaelutus nõuab säherdusel viisil aega, et kõige parema soovimise ja tahtmise juures keelestuudiumiks ühtki tegevuselahedust ei jää, kuigi ma olen nende seltsist, kes ühtki vaba silmapilku tulusalt tarvitamata ei jäta." (Daatumita, ilmselt aga veebr. 2. pool 1865. a.)

5. Vt. ülemal viide 2.

6. R i t t e r, Sebastian (1833—1884), arst Võrumaal Viitinas, hiljem Peterburis.

7. W i l d e, Eugen (1833—1887), Võru maakonna-arst 1861—1866, hiljem sõjaväe-arst Varssavis kuni surmani.

8. G ö t t e, Aleksander (1840—?), üliõpilane Tartus 1858—1866, hiljem zooloogiaprofessor Rostocki ja Strassburgi ülikoolis.

9. *cives Veronenses* (lad.) — Võru kodanikud.

154. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 8./20. veebruaril 1865.

Väga austatud sõber!

Eile sain ma Ahlqvistilt kirja, milles ta sunnib Teid tagant kihutama, et Teie talle vastuse 1. märtsiks ukj. annaksite, ka siis, kui Teil käsikiri veel valmis pole. Te saite ju minu

viimase kirja kätte, milles ma Ahlqvisti soovid Teile edasi andsin ja muuseas õige üksikasjalise väljavõtte tema kirjast tegin? Minu arvamist mööda pole Teie vististi sellepärast veel vastanud, et varemilmunud muinasjutuvihkude pärast enne Laakmannilt järele pärima pidite ja veel vastust pole saanud [1]. Või ei jõudnud minu kiri üldse Teie kätte? Tema kiri, mille põhjal ma Teile need teated saatsin, oli dateeritud 28./16. jaanuariga, järelikult minu kiri pidi vististi 19. või 20. jaanuarist olema. Ma pärisin selles andmeid ka dr. Sebastian Ritteri kohta, kes, nagu ma vahepeal olen teada saanud, asub Viitinas.

Russowit nägin ma viimati möödunud teisipäeval, 2. veebruaril, mil ma teda koos abikaasaga külastasin; Kölerit sel päeval seal ei olnud, ma andsin aga temale määratud muinasjuttude eksemplari Russowi kätte. Wiedemann sai oma eksemplari alles täna. [- - -]

Muud ei taha mulle täna midagi meelde tulla. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

Mis Te arvate? Kui suurt honorari võiks küll pastoriproua Ahrens poognalt loota, kui ta eesti keele grammatika uuesti trükkida laseks [2]?

1. Kr-i „Eesti rahva Ennemuistsete juttude ja Vanade laulude" 2. ja 3. vihk ilmusid Tartus H. Laakmanni kirjastusel (vt. kiri 29, viide 3).

2. Ahrens, vt. kiri 2, viide 14.

155. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 15. veebruaril 1865.

Väga austatud sõber!

Tähendades Teie armsale kirjale 8./20. skp. saadan Teile juurdepanduna osa ennemuistsete juttude manuskripti, niipalju

kui suutsin eile õhtul lennukalt läbi lugeda. See ei saa küll enam 1. märtsiks Helsingisse jõuda, kuid härra Ahlqvist suudaks selle kuni järgmise koosolekuni kiirustamata läbi lugeda ja Seltsile hiljem oma aruande esitada. Peaks Soome Kirjanduse Selts nõus olema kirjastamise enda peale võtma, võib järge poognahaaval järele saata, niipea kui ärakirja tegemiseks mahti saan.

Minu eelkäinud kirjas nimetatud teade dr. Ritteri tagasitulekust oli valekuuldus [1]; üleeile kuulsin usaldatavast allikast, et härra Ritter olevat Hamburgist oma isale kirjutanud, ta olevat vabatahtlikult paariks aastaks kodumaalt pakku läinud, ühtlasi olevat ta ühes sealses pangamajas 1000 taalrit oma isa arvel välja võtnud. Te võiksite ehk Peterburis täpsemat informatsiooni saada?

Mis puutub Teie honorariküsimusse, siis usun ma, et pastoriproua Ahrens võiks pretendeerida k õ i g e k õ r g e m a l e honoraridest, mida meil viisipäraselt makstakse. Nagu keegi Tartu raamatukaupmees hiljuti ühele minu kolleegile ütles, pidavat see maksimum olema 25 rbl. poognalt, kuna harilik honorar olevat 15 kuni 20 rubla.

Südamliku tervitusega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. See Kr-i kiri pole säilinud.

156. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 9. märtsil 1865.

Väga austatud sõber!

Teie vana vaevaja vaim ilmub jälle ja nimelt nuruva palveesitaja kujul, et Te vaiksel kannatuseajal piinamata ei jääks! Oma tutvuse tõttu poole maailmaga suudate võib-olla mulle

alljärgnevas lahket nõu anda. Asi puutub minu tutvuskonda kuuluvasse vaprasse noorde daami, kes on õiendanud kodukooliõpetaja eksami, umbes kolm aastat ka juba õpetanud, selle kõrval jõudetundidel ka inglise keele õppimisega ametis olnud ja nüüd julge otsuse teinud paariks aastaks Inglismaale sõita ja seal saksa keele õpetajanna kohta otsida, et ühes sellega inglise keelega lähemalt tutvuda. Tema õnnetuseks on tal Inglismaal ainult üks tuttav isik, keda Teie vahest nime järgi tunnete. Bienemann, endise Tartu ülempastori poeg [1]. Sellele härra Bienemannile on ta mitme kuu eest kirjutanud, kuid pole vastust saanud. Kas tunnete Londonis või selle ümbruses kedagi, kelle juurde võiks noore neiu soovituskirjaga saata? Lootuste narritusel ei saa ega tohi ta võõrsile minna, seda enam et tema rahast jätkuks ainult sinnasõiduks ja ühe- või kahekuuseks viibimiseks kõige odavamas Londoni võõrastemajas. Kui ta selleks tähtajaks kohta ei leia, oleks ta kadunud. Saate Te siin nõu ja jõuga pisut abiks olla? — — Noore neiu kadunud isa oli minuga varasematel aastatel suures sõpruses, kui ta veel Krümmeri asutuses õpetajaks oli; tema nimi oli Heinrich Eisenschmidt, kes mõne aasta eest selle asutuse kohta pisukese brošüüri kirjutas [2]. Kuidas residentsis elatakse? Kas teate midagi Kölerist, kes minu silmist on täiesti kadunud?

Teile ja Teie proua abikaasale paremaid tervitusi minu tütre ja minu poolt, alati

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Bienemann, Johannes (1829—?), arst Inglismaal.
2. Eisenschmidt, vt. kiri 72, viide 3.

157. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 11. märtsil 1865.

Väga austatud sõber!

Teie armsa kirja 9. märtsist sain umbes ühe tunni eest kätte ja et vastust kiirustada, asun ma kohe kirjutama. Noortel sakslastel on Londonis õige raske kindlat elatusvõimalust leida. Ma võin küll mõnede soovitustega kasulik olla ja nimelt inimeste poole, kes ise südamest head on, kellel aga vahest võimalik pole otsekohe kohta juhatada. Noorel daamil oleks soovitav ühes niinimetatud pansionaadis peatuma jääda; niisugust asutust, kus mul endal oli viie šillingi eest päevas korter ja toit, võiksin ma väga soovitada. Võimalik aga, et on olemas veelgi odavamaid võimalusi, sest 5 šillingit on üks taaler ja 20 hõbekrossi. Selles pansionaadis on kõik puhtinglaslik, perenaine ise on meremehe lesk, kel on mitu tütart ja kus võib kõnekeele kiiresti ära õppida. Oma tuttavaist ma nimetan: 1) London Library bibliotekaar Robert Harrison, kes varemalt elas siin Peterburis ja kelle juures ma peatusin 1863. aastal; võib-olla annab ta noorele daamile enda juures odavamalt ulualust ja daam peaks vististi esijoones tema poole pöörama; ta elab 12, Sussex square, London Library; 2) Kuningliku Aasia Seltsi sekretär dr. Reinhold Rost, pärit Eisenbergist, järelikult praegu Viljandis asuva Etzold'i kaasmaalane [1]. Ta on tubli sakslane ja tal on väga armastusväärne noor naine; ta elab 5, New Burlington Street, Royal Asiatic Society ruumides; 3) orientalist dr. Ricu Genfist; ta on väga tore mees, tema naine elas varem Peterburis ja nimelt Böhtlingki ühe sõbra esimese naisena. Ta on reinimaalanna ja väga lahke kõigi sakslaste vastu, kes Londonit külastavad. Nende aadress järgneb allpool [2]. Nüüd oleneb kõik sellest, millal prl. Eisenschmidt tahab reisida. Kui veel aega on, teatan ma võib-olla tema tulekust ühele nimetatud isikuist. Kui ta aga varsti teele sõidab, siis võiksid juurdelisatud read Harrisonile ja mõlemad kaardid vähemalt algul talle kasulikud olla [3].

Kõlerit pole ma kaua aega näinud; Russowit kohtasin alles eile. Kuid üldiselt oleme õige vähe koos olnud ja kevadine õhk teeb mind roidunuks. Peale selle vaevan ma end veel ühe õnneküti, kõige noorema Schlagintweiti pärast, keda mul oli äraarvamatu õnn Londonis tundma õppida ja kes mind nüüd tiibeti küsimustega piinab [4]. [- - -]

Et kirja mitte venitada, tahan ma sellega lõpetada. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

Enne kui ma kirja lõpetan, pean ma veel ühe palve esitama, nimelt selle: mulle teatada, kas Võrus praegu veel vanasti väga hästi tuntud tütarlaste-kool kuulsusrikkalt edasi püsib, kas võib sinna rahuliku südametunnistusega ühe tütarlapse saata; peale selle — kas Võru kliimat sooõhk reostab või mitte. Siin võib mitmelt poolt mitmesugust kuulda, meile aga oleks kasulik Teie suust arvamist kuulda, sest meid on väga palutud tõelist seisu- või olukorda selgitada.

Lõpuks tahaksin ma teada, kas eestlaste noorem põlv veel parmupilli tunneb ja kas tal on teine nimetus, kui see Hupelis kõlab [5]. Wiedemann lätikeelset nimetust ei tunne. Kas ei saaks seda Võrus teada? Stenderi läti keele sõnaraamatus seda pole [6]. Rootslased nimetavad seda riista suuviiuliks (*mungiga*) ja suuharfiks (*munharpa*), soomlased aga huuleharfiks (*huuli-harppu*).— Kas on põrnal üks või mitu nimetust ja kust on pärit ka soome keeles esinev nimetus (*perna*)?

1. Etzold, Gustav (1807—?), õpetaja Viljandi gümnaasiumis.

2. Kr. on kõnesoleva aadressi Sch-i kirjast välja lõiganud.

3. kaardid, s. o. Sch-i nimekaardid.

4. Schlagintweit, Emil (1835—1904), tiibeti keele uurija.

5. S. o. Hupeli sõnaraamatus, vt. kiri 20, viide 2.

6. Stender, Gotthard Fr. (1714—1796), „Lettisches Lexikon" (Läti sõnaraamat). I—II. Mitau, 1789.

158. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 14. märtsil 1865.

Väga austatud sõber!

Täna sain Ahlqvisti kirja 23./11. märtsist, milles ta palub Teile järgmised punktid teatavaks teha.

Teie käsikirja esitas ta Kirjanduse Seltsile selle aastapäeval ja Selts pani käsikirja retsenseerimise Lönnroti ning Ahlqvisti peale. Mõlemad nõuavad muinasjuttude trükkimist ja soovivad nagu Kreutzwaldki, et sellesse kogusse võetaks ka kolm varemilmunud vihku, ja nimelt moodustaksid need algusosa. Kreutzwaldi käsikirja jätku saamisega pole seega kiiret, kuid trükitud vihkudest puudub e s i m e n e ja seda palub Ahlqvist Teid talle nii ruttu kui võimalik saata, et trükkimine alata saaks. Mõlema härra retsensioon esitatakse aprillikuu koosolekule, mispeale Selts teose trükkimise lõplikult otsustab. Siis määratakse kindlaks ka honorar ja nagu Ahlqvist kinnitab, tahab ta võimalikult kõrgema määra eest võidelda [1]. [- - -]

Nüüd aga kõige paremate soovidega

Teie ustav

Schiefner.

1. Pärast seda, kui Ahlqvist Kreutzwaldi „Eesti rahva ennemuistsete juttude" väljaandmise Soome Kirjanduse Seltsi aastakoosolekul 16. III 1865 oli esitanud, olid sellega seotud küsimused Seltsi koosolekuil 1865. ja 1866. a. korduvalt kõne all, kus ms. otsustati teost trükkida 500 eks. ja maksta autorihonorari 40 marka = 10 rubla trükipoognalt. Vrd. Suomi II, 4, lk. 355; II, 5, lk. 276, 281—283, 286, 300, 342 ja II, 7, lk. 359, 364, 371 ja 375.

159. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 19. märtsil 1865.

Väga austatud sõber!

Dr. Ahlqvisti teadustuse peale, mis Teie lahkel vahetalitusel eile siia jõudis, on mul heameel Teile ligipanduna saata esimene muinasjutuvihk, mille ma mullu õige vaevarikkalt endale muretsesin; seepärast oleks mulle meeltmööda, kui ma selle pärast äratrükkimist jälle tagasi saaksin. Eessõna palun esialgu trükkimata jätta, mul on nõu seda pisut teisendatult ja laiendatult avaldada. Laulud jäävad välja, niisama ka nende nimetamine tiitellehel, nagu juba kohalesaadetud käsikirja tiitellehel märgitud. Mõned korrektuurid tegin pliiatsiga äärele. [- - -]

Ärge väsige kahekordse koorma all, mis Helsingist ja Võrult Teile kaela veeretatakse! Seda palub Teilt

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

P. S.

Palun juurdepandud sõnumiku juhul, kui Te härra Russowiga kokku juhtute, talle üle anda, kuid mitte linnaposti kaudu [1]. Edasiandmisega pole kogunisti kiiret. Ma tembeldasin adressaadi õuenõunikuks, on ta sellest kõrgemale jõudnud, siis andku minu teadmatus andeks!

1. Kr-i ja Russovi (vt. kiri 28, viide 3) kirjavahetus on tundmata. Palve kirja „mitte linnaposti kaudu" edasi saata oli kahtlemata tingitud konspiratiivsetest põhjustest.

160. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 23. märtsil 1865.

Väga austatud sõber!

Vististi Teie lahkel vahetalitusel jõudis eile hommikul *vana karu* juubeliväljaanne minu kätte [1]; võtke selle eest vastu minu kõige otsekohesem tänu! Ühtlasi olen õnnelik, et saan Teile teatada parmupilli lätikeelse nimetuse — *wargan* (või *wargann*), häädamine ei lubanud selgesti vahet teha, kas lõpus on ühe- või kahekordne *n*. Riist näikse siingi minevikku kuuluvat, ükski selle kohta küsitletud noorematest inimestest ei teadnud sellest midagi, kuni lõpuks üleeile juhus tõi minu hospidali elatanud lätlase, kes parmupilli tundis ja selle nime teadis. Minu õpipoiss, kes on pärit Lemsalust [2], mäletas küll oma poisikesepõlves parmupilli sagedasti lätlaste suus näinud olevat, kuid nime ei teadnud; keegi noor lätlasest soldat Aizkraukle poolt kandist arvas küll nimetust *puhsti* kuulnud olevat, sellele vaidles vanamees vastu ja jäi truuks oma *warganile*. Tartu- ja Viljandimaal nimetavad eestlased riistakest *huulepilliks*, kuid Hupeli *suukannelt* ei arva keegi kuulnud olevat. Vilistamiseks kokkupandud kaselehte nimetab eestlane *lehepilliks*. Selle muusikalise küsimuse lahendamise järel tervitab Teid südamlikult

Teie

ustav ebamusikaalne

Kreutzwald.

1. *karu* — sks. Bär, s. o. akadeemik K. E. Baeri (vt. kiri 78, viide 3) 50 a. doktori-juubeliks Vene Teaduste Akadeemia poolt väljaantud teos: Das fünfzigjährige Doctor-Jubiläum des Geheimraths Karl Ernst von Baer, am 29. August 1864. St. Petersburg, 1865. 128 lk., mis sisaldab ülevaate Baeri juubelipidustustest kui ka tema-nimelise kapitali jaoks kogutud summade kohta, millest edaspidi Teaduste Akadeemia maksis teaduslikkude uurimuste eest Baeri-nimelisi preemiaid. Kr. kogus seks otstarbeks 10 rubla (vt. mainitud teos, lk. 105).

2. Lemsalu, praegu: Limbaži Läti NSV-s.

Peterburis, 6. aprillil 1865.

Väga austatud sõber!

Täna on möödunud parajasti 40 aastat sellest päevast, kui mind koos kaksikvennaga kooli hakati saatma; täna pühitses aga ka meie akadeemia endise akadeemiku Lomonossovi mälestuspäeva, kes 100 aasta eest 4. aprillil siit maailmast lahkus [1]. Ma pidin kella 2—4 liikumatult paigal istuma ja kui ma koju tõttasin, oli seal keegi preili, kes meiega lõunat sõi. Nõnda ei saanud ma siis korralikult puhata ja kirjutan Teile seepärast roidunud liikmetega seda, millest täna pärast lõunat Helsingist saabunud kiri pajatab. Ta on dateeritud 15./3. aprilliga. Ahlqvist teatab mulle, et trükkimine on otsustatud. „Mis puutub honorari, siis tehti mulle ülesandeks härra Kreutzwaldilt küsida, kas ta ei tahaks üht osa sellest vastu võtta oma teose trükitud eksemplarides, kuna Selts ju vaevalt suudab kõik siin ära müüa ja tal puuduvad äriside-med Baltimaade raamatukauplejatega.

Ka üht teist asja peab härra Kreutzwaldile teatama. Trükitud vihus, mis ta käsikirjana siia saatis, oli ta liiga palju kaksikkonsonante maha kustutanud, näit. *tükki, juttu, hakkas, õppinud,* mida ta nüüd tahab *tüki, jutu, hakas, õpinud* kirjutada. See ei ole õige, sest neis sõnades on tõesti kaksikkonsonant, mida ei tohi kõrvaldada. Meie, ja ka Kreutzwald ise, pidasime ägedat võitlust ainult konsonandi ebaõige kahekordistamise vastu sõna sees, millega eelkäiva täishääliku lühidust taheti märkida; nii näit. kirjutati eesti keeles varem: *pärrast, agga, ello, luggu, sõnna,* olgugi et häälda-takse *pärast, aga, elo, lugu, sõna.* See oli vale, pidi ära jääma ja Kreutzwald loobuski sellest. Kuid niisama vale on ülaltähendatud viis asetada üksikkonsonandid sinna, kus nad tõepoolest kahekordsed on; *mittu tükki* või *magusat juttu* on konsonant tõesti kahekordne ja seda ei tohi ühekordseks teha; seevastu *tüki* ja *jutu* on genitiivid ja täissihitise vormid ja neis peab konsonant ühekordne olema, sest (soome keeles) lõpus on genitiivilõpp *n* (näit. *tükin,*

jutun), mida eesti keeles ei kirjutata. Kuna Kreutzwaldi muinasjuttude kogu on selleks määratud, et seda siinses ülikoolis lugemikuks kasutada, siis võib tema tööd siin ainult sel tingimusel trükkida, et kaksikkonsonantide kirjutamine toimuks soomepärase ortograafia järgi. Võib-olla korrektuuri loen mina (viimast korrektuuri peab härra Kreutzwald ise lugema) ja püüan seda siis kõige suurema hoolega teha."

Mis 1. punkti puutub, siis arvan ma, et Teil ei tarvitse piinlikkust tunda, juhul kui raha peaks Teile armsam olema kui eksemplarid, mida Teie alles ise peate jälle ära müüma. Selle punkti tahan ma juba härradega ise lahendada, kui ta Teile kuidagi piinlikkust tekitab. Teatage mulle ainult, missugune on Teie minimaalne honorar. Kui Teile tahetakse ikkagi peale selle ka veel eksemplare anda, siis see ei tee kahju.

Ka 2. punkti peate ise otsustama. Mis soome kõrvale õige või ebaõige tundub, pole kuidagiviisi veel eesti keelele siduv. Kui Teie ei saa Ahlqvistiga ühes nõus olla, siis selgitage talle oma põhjused. — Samas kirjas heidab ta ka Wiedemannile ette, et ta olevat Tveri karjalaste ortograafiat liialt lihtsustanud.

Kahjuks ei jõua ma enne selle kirja ärasaatmist enam Wiedemanni juurde minna, et ka temaga kaksikkonsonantide küsimust läbi arutada. Niipalju aga kui mul teada, pole Wiedemann soomlastega ühel arvamisel. Teie kõrv on kindlasti võimeline otsustama, kas Ahlqvisti kõrvad küllalt erapooletud on, et eesti häälikute vahekordi õieti käsitada.

Kui ma nii kohutavalt väsinud poleks, oleksin ma epistli veelgi pikemaks venitanud, kõigepealt aga *wargans*'il või *huulepillil* oma tänulaulu kõige südameheaduse eest maha põristanud, mis Teil neid muusikalisi uurimusi tehes oli. Leedulased tunnevad muusikariista *dambras* ja see nimetus oligi, mis mind kõiki järelepärimisi tegema kihutas.

Kölerit pole ma terve igaviku näinud, Russowit nägin viimati kümne päeva eest. Et Lossisilda talve algul juhtunud õnnetuse järel pole enam taastatud, oleme Admiraliteedi kaiäärsest, mis just otse meie vastas on, nüüd 20 kuni 25 minuti võrra kaugemale nihkunud. Ainult suure signaalsuurtüki pauk, mis iga päev kella 12 paiku meie akende vastu prah-

vatab, tuleb otseteed üle jää, kuna kõik elajad ja inimlapsed peavad kaugelt ringi käima. Kuid loodetavasti ei püsi jää enam kuigi kaua ja siis saab vastaspoolsetega vabalt ning lustakalt läbi käia. Nüüd aga kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. Lomonossov, Mihhail Vassiljevitš (1711—1765), kuulus vene õpetlane ja luuletaja, Vene Teaduste Akadeemia liige. „Lomonossoviga algab meie kirjandus, tema oli selle isaks ja hellaks hoolitsejaks, ta oli selle Peeter Suureks." (Belinski.)

162. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 6. aprillil 1865.

Väga austatud sõber!

Preili Eisenschmidt on nüüd kindlasti otsustanud reisi ette võtta ja alustab seda mai hakatusel. Sel korral, kui olete Tallinnast mõningaid soovitavaid saateridu saanud, palun need peatselt lahkesti minu kätte toimetada. Paari aasta eest reserveeriti Teile 20 eksemplari „Kalevipoja" makulatuuri, mis arvatavasti ikka veel kolikambris vedelevad. Kui Teie peaksite kogemata härra Köleriga kokku juhtuma, võiksite temalt küsida, kas ta ei tunne sealse eesti koguduse pastorit või köstrit ega saaks neid isikuid mõjutada, et nad raamatud komisjonimüügile võtaksid. Lõpuks oleks see ainus võimalus pallastist lahti saada. Teised puutuvad vaevalt eestlastega kokku.

Soomemaale määratud muinasjutu-vihukese saite ju ometi kätte?

Siin saate hamba proovimiseks midagi mütoloogilist. Kas lumetuisul on isiklik tekitaja? Eesti kõnekäänud: *Tuisu eit*, ka *Tuisu Kadri* (või *Triinu*) on möllamas, näikse selle poolt

kõnelevat; iseäranis iseloomustav on kuud ümbritseva valgusepärja järeltulev nimetus: *Kuul on tuisueide kübar peas.* Kas leidub midagi sellesarnast teistelgi rahvastel?

Saates Teile *post festum* sõbraliku lihavõtte-tervituse [1], olen ikka muutumatu austusega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. *post festum* (lad.) — pärast pidu, s. o. tagantjärele, hilinedes.

163. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 13. aprillil 1865.

Väga austatud sõber!

Just parajasti varsti pärast minu viimase Teile saadetud kirja teeleminekut sain ma juurdelisatud sedeli prl. Eisenschmidti jaoks. Ta tuleb Toomkooli direktori dr. Croessmanni käest, kes väga armas mees on [1]. [- - -]

Pärast seda kui oma viimase kirja Teile ära olin saatnud, läksin ma Wiedemanni juurde, kes Ahlqvisti poolt märgitud punktides konsonandi ühekordistamist heaks ei kiida. Seega näib Ahlqvistil eesti keele õigekirjutuse asjus õigus olevat. Ma olin liiga ennatlik, kui talle liiga soomemeelseid kõrvu omistasin. Kuid Wiedemanni arvates on ikkagi juhuseid, kus soome kirjatargad heaga liialdavad. Eriti Ida-Soome rahvakeeles ilmneb terve hulk pehmemaid nähtusi. — Mina aga sattusin marru just sellepärast, et Ahlqvist eesti keelt soome küünraga mõõta tahtis.

Kahekümnest „Kalevipoja" eksemplarist olen ma kolm ära müünud (Wiedemannile, pastor Grohmannile [2] ja Russowile),

nii et võlgnen Teile, kui ma ei eksi, kolm korda 45 kopikat; ülejäänud 17 eksemplari annan Teie näpunäite järgi Kölerile, et ta Teie soovi kohaselt nendega talitaks. Ma usun, et seda teost tulevikus veel vägagi otsima hakatakse. Kuna ma Kölerit nii pea ei näe, on Teil võib-olla veel aega mulle vahepeal kirjutada, kas hind 45 kop. veel püsima jääb või tuleks seda tõsta, ja mis tingimustel eesti köster peaks raamatu müümise enda peale võtma.

Tuisueit jne. on soovitud lisand Neusi poolt õndsas „Inlandis" 1852 nr. 17, 18 jj. käsitletud tuulejumalustele [3].

Tänaseks kõige südamlikumate tervituste ja kõige paremate soovidega

Teie ustav

Schiefner.

[- - -]

1. Croessmann, Friedrich (?—1879), nn. Toomkooli direktor Tallinnas.

2. Grohmann, vt. kiri 129, viide 2.

3. A. H. Neus, Die alt-Ehstnischen Wind- und Frostgottheiten (Muinas-eesti tuule- ja külmajumalused). Inland 1852, vg. 317—321, 341—345, 386—387, 595—599, 616—618 ja 639—641. — „Inlandi" ilmumine lõppes 1863. a.

164. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 22. aprillil 1865.

Väga austatud sõber!

Kõige südamlikum ja soojem tänu soovitamisekirja eest, mille Te prl. Eisenschmidtile läkitasite; ma toimetasin selle järgmisel päeval Tartu, kus reisijanna veel armsa ema juures viimaseid päevi mööda saadab. Nagu Teie juba minu minevasest kirjast olete teada saanud, pole minu kindlat tead-

mist mööda ühtki takistust, mis keelaks härra Ahlqvisti poolt ettepandud muudatusi vastu võtmast [1]. —

Uue ortograafia asi näikse eesti keelepõllul minu ja mõne üksiku poolt tehtud katseteks jäävatki, sest isegi neist vähestest uuele teele pööratuist on mõned taganenud, massid aga ennast üldse pöörata ei lase. „Perno Postimehe" 15. nr. 14. skp. toob „Sõbra kirjas" kahe Pärnumaa koolmeistri usutunnistuse, kes astuvad välja kui vana eestvõitlejad ja uue hukka mõistavad. Asjatundjateks meesteks loetakse „pastoreid, köstreid ja koolmeistreid", kuna aga need karmid kohtunikud uue ortograafia *ühel häälel* vanemast halvemaks kuulutavad, tuleb see *eo ipso* kõrvale heita [2]! — — Ma näen praegu, et olen lugupeetud vastameeste arvus eksinud, neid polnud *kaks*, vaid kahe kihelkonna kõik koolmeistrid, kes oma usutunnistuse 22. märtsil peetud konverentsil välja töötasid ja sõnadesse seadsid [3].

[- - -]

„Kalevipoja" asjas palun härra Kölerile edasi ütelda, et kui mõne komisjonäri leiab, siis tuleks hinnaks 50 kopikat määrata, millest müüja saab oma vaeva eest 20%, nii et tal on tarvis maksta ainult netohind 40 kop. Võib-olla on Teil selles õigus, et tulevikus hakatakse töökest otsimagi, kuid minul ei ole sellest mingit kasu, sest ma pean nüüd iga aasta aktsiate intresse maksma, mida müügitulud ei kata. Kadunud praost Masingult jäi järele hulk tema kirjutatud eesti rahvaraamatuid, mis keegi Tartu raamatukaupmees makulatuurina ära ostis [4]; seal seisid nad üle 20 aasta, siis aga hakati neid asju nõudma. Viie aasta pärast oli kõik läbi müüdud, raamatukaupleja oli oma äri teinud. Tallinnas müüdi Kluge & Ströhmi juures esimesel aastal 17 eksemplari [„Kalevipoega"], pärast seda mitte ühtegi; sellepärast saatsid nad ülejäägi k. a. lihavõtteks tagasi. Mida tuleb nii täbarates tingimustes ette võtta?! [- - -]

Kas vana Neus elab veel? Kaua aega pole ma temast midagi kuulnud; viimase elumärgi andsite Teie mullu sõnadega: „Härra Köler olevat teda maalinud".

Sõbralikkude tervitustega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. See Kr-i kiri pole säilinud.

2. *eo ipso* (lad.) — endastmõistetavalt, iseenesest.

3. J. J., Sõbra kirri, mis meie ilma muutmatta keige sõbradele luggeda anname. Perno Postimees. 14. apr. 1865, lk. 119—121.

4. Masing, Otto W. (1763—1832), pastor Lüganuses, Viru-Nigulas ja Äksis; silmapaistev keele- ja kirjamees feodalismilt kapitalismile ülemineku perioodil. Lähtudes elavast rahvakeelest, pidas ta ägedat võitlust eesti keele loomuliku ja rahvapärase kirjaviisi eest, rakendades seda oma paljudes populaarteaduslikes ja õpetlikes raamatuis ning ajalehes „Maarahva Nädalaleht" (ilm. 1821—1823 ja 1825). Pärast M-gu surma müüdi ta teosed nende trükkimiseks tehtud võlgade katteks oksjonil makulatuurina maha. — Kr. andis Masingu tegevusele kõrge hinnangu oma kommentaarides Forseliuse-Boecleri eestlaste ebausu kombeid käsitleva teose juurde (vt. kiri 1, viide 2): „Surnud praost Masing oli kindlasti mees, kes tõelise rahvavalgustamise eest hoolt kandis, kuid peaaegu igal pool tõkestati tema püüdeid enam kui toetati. Kui Masingu „Nädalaleht" enne tema väljaandja surma seisma poleks jäänud, siis võiks tänapäeval Boecleri teose olevikku käsitlevast osast üheksa kümnendikku maha kustutada, — sest ainult vaimsed sõjariistad suudavad pimedusejõudusid hävitada."

165. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 27. aprillil 1865.

Väga austatud sõber!

4. maiga dateeritud Ahlqvisti kiri teatab mulle, et Teile on honorariks lubatud 10 rubla poognalt. Poogen on igal juhul suurem kui Laakmanni oma, arvab Ahlqvist, kuid honorar jääb umbes endiseks. Osava puulõikaja puudumisel peavad puulõiked ära jääma, seda enam et nad oleksid raamatu hinda paratamatult kõrgendanud. Korrektuuri võtab Ahlqvist enda peale, teise korrektuuri saate Teie otseselt ja postikuluta, tagasi võite selle minu kaudu saata. Suvel peab töö seisma, sest Ahlqvist läheb maale ja peamiselt seepärast, et trükikojas

ümberehitusi tehtavat. Ahlqvistil oleks soovitav teada, kui suureks võiks Teie arvates teos kujuneda. „20 kuni 25 poogna suurune köide oleks paras." Kaks poognat on juba laotud ja nad saadetakse Teile kohe, kui Ahlqvist korrektuuri on lugenud. [- - -]

Neus igatahes elab veel ja ma loodan teda suvel näha; hiljuti pidas ta Tallinnas veel ettekande.

„Kalevipoja" asja ajan Köleriga lähemal ajal joonde. Täna ainult veel kõige paremaid soove ja südamlikke tervitusi

Teie ustav

Schiefner.

166. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 30. aprillil 1865.

Väga austatud sõber!

Teie lahke kirja 27. skp. sain ma eile hommikul; rõõmusõnum võitis kiiruse poolest iseenda, sest Peterburi postitempel oli 28-st. Tänan meeldiva teate eest, mis oli üle minu kaunimatest lootustest. Puulõigetest ma ei hooli, nende kaasapanemine ennemuistsetele juttudele ei olnud minu idee, vaid tuli Tallinnast ja oli vilets kahjutasu kadumaläinud manuskripti eest, sest ma ei suuda kadumaläinut mälu järgi enam asendada. Ma kahtlen, kas käsikirja allesjäänud osast 20 trükipoogna täitmiseks jätkub [1], seda enam et formaat pidavat tulema suurem kui Laakmanni oma Tartus. Mulle oleks üsna meeltmööda, kui trükkimine suveks seisma jääb, selle aja vältel saaksin oma käsikirja ümber kirjutada. Nüüd on meil nii palav tööaeg, et kirjutamisele ei saa mõeldagi; leetrid, sarlakid, läkaköha ja muud inimkonna hädad valitsevad nii linnas kui ka maal: „Ei ööl ega päeval puhkust!" Teed olid siiasaadik säherdusel primitiivsel järjel, et sõidu tegemiseks kulus kahe- ja kolmekordne aeg. Eile oli esimene soe ja lahke

suvepäev, millele lugemata hulk pääsukesi kiitust laulis. Lootust mööda läheb nüüd soojaks, üleminekuaeg pole palju aastaid nii tüütav olnud kui tänavu.

Südamliku tervitusega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

P. S.

Kui ekstsellents Wiedemann nende ridade kättejõudmisel veel ära pole reisinud [2] ja Teie teda nägema peaksite, siis paluge, et ta nii lahke oleks ja mulle ühe hõberubla eest kaasa tooks niisuguseid kirjakuubesid nagu nende ridade ümbrik, s. o. mis puutub suurusesse. Selle lahkuse eest tänaksin teda südamest.

1. Lõplikul kujul sisaldab Kr-i „Eesti rahva ennemuistsete juttude" 1866. a. väljaanne 23 trükipoognat, s. o. 368 lk.

2. Wiedemann oli oma järjekordsele eesti keele uurimise reisile välja sõitmas, vrd. kiri 167.

167. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 14. mail 1865.

Väga austatud sõber!

Olge nii heasoovlik ja toimetage juurdepandud (ilma aadressi ja pitserita) ümbrik oma lahkel vahetalitusel härra Ahlqvistile Helsingisse; need on mõlemad korrektuurpoognad, mis mineval esmaspäeval siia jõudsid.

Südamlik tänu siiasaadetud kirjakuubede eest, mis jõudsid kohale Wiedemanniga mineval pühapäeval vara hommikul; Wiedemann oli sõna kõige tõsisemas tähenduses nobejalg

ise, vaevalt sai ta Võrul nina soojaks. Pärast seda kui ta minult mõned „Kalevipoja" vokaablid välja pressis, kupatas ta veel samal päeval pärast lõunat Rõugesse. Esmaspäeval tuli ta õhtu eel tagasi ja logistas viimase omnibussiga Tartu-Hellenurme poole [1]. Kaheaastasena lahkus omnibuss sellest ajalikust elust, kas jäädavalt või ainult suveajaks, selle kohta pole kirja- ning tähetargad veel ühel meelel. Viimastel elupäevadel oli tal harva juhust sõidutada peale piletimüüja ja postipoisi veel ühtki reisijat, kuid viimne teekond õnnistas teda ühe ekstsellentsiga ja seega tuleb lõppu nimetada hiilgavaks [2]. Härra Wiedemann sai siin Võrul uue ametikoha, ta nimetati Liivimaa pastorite revidendiks. Paar tundi pärast tema ärasõitu Rõugesse valgus siinsest postijaamast laiali sõnum: „S e e akadeemikus olevat jälle läbi sõitnud, kes iga aasta pastoreid revideerivat!" Vana tundis selle uue tiitli üle rõõmu, niisiis võite teda jällenägemisel sellega tervitada.

Millal alustate Teie oma suvist lendu ja millal asute jälle vanasse pesasse? Minu suvepuhkused lasevad end ikka veel ilmaaegu oodata, ma pean surmaga võitlema ja hauakaevajale jootraha teenima.

Tervitades ja õeldes südamlikult: Elage hästi!

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Oma keeleuurimisreisile asumise ja Võrus viibimise kohta kirjutab Wiedemann oma reisipäevaraamatu lühidais märkmeis järgmist: „8. m a i l. Kella 11 paiku ärasõit Peterburist ja kella 1/27 paiku Pihkvas; sõitsin kohe edasi ja jõudsin kell 2 hommikul Vastseliina. Enne edasisõitmist järgmisel hommikul [s. o. 9. mail] külastasin lossivaremeid, kus veel neli müüritükki seisavad.

9. m a i l. Kohvil olin ma Võrus Kreutzwaldi juures ja pärast sööki sõitsin ma Rõugesse. Pastor [s. o. Hollmann, Fr. A. (1833—1900), pastor Rõuges 1859—1873, hiljem õpetajateseminari direktor Tartus] tuli mulle teel vastu, ta sõitis üht koolmeistrit ametisse seadma ja saabus koju alles õhtul. [- - -]

10. m a i l. Kella 12-ni vestlesin ma pastoriga, siis külastasin köstrit ja koolmeistrit Sperlingit. Peale sööki pöördusin Võrusse tagasi ja sõitsin õhtul viimase diližansiga Tartu." —

Tartust sõitis ta järgmisel päeval Hellenurme, kus arutas J. Hurdaga keeleküsimusi, ja jõudis Tartu tagasi 13. mail, kuhu jäi kuni 7. juunini, töötades Õpet. Eesti Seltsi raamatukogus. 7. juunil lahkus Tartust üle Paistu ning Surju Pärnu ja sealt Kullamaa-Haapsalu kaudu Hiiumaale. Viibis neli päeva Pühalepas ja jõudis Tallinna 17. juunil. Vt. ka tema „Bericht über eine im Jahre 1865 zu linguistischen Zwecken nach Ehst- und Livland ausgeführte Reise" (Aruanne 1865. a. keeleteadusliku sihiga Eesti- ja Liivimaale teostatud reisi kohta). Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. T. IX (1866), lk. 241—243 = Mélanges Russes. T. IV, lk. 501—504.

2. Vt. kiri 138, viide 4.

168. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Tallinnas, 22. juulil 1865.

Väga austatud sõber!

Minu kohus oleks olnud Teile enne oma ärasõitu Peterburist, mis 25. juunil toimus, endast teatada, kuid mul oli selletagi juba nii palju kirjutada, et võtsin ette osa kirjavõlga Tallinnas ära tasuda. Siin asusin kohe ühe kaukaasia keele kallale ja olen ikka veel selles töös kinni. Siis tuli ühel päeval minu õemees Grohmann, kes lehti oli lugenud, ja teatas, et olete jakobi redelil ühe pulga võrra kõrgemale tõusnud. Varsti pärast seda lugesin ka ma ise seda meie sõbra Neusi juures-olekul, kes palus mind oma õnnesoovid koos minu omadega edasi saata [1]. Sellega liituvad ka veel minu õemehe Grohmanni õnnesoovid, kes ülehomme 8 kuni 10 päevaks Justinus Frey'ga Torisse sõidab [2]. Ma oleksin heameelega ka Wiedemanni tervitused kaasa saatnud, kuid eile ei leidnud ma vanahärrat kohal olevat; ta on mõneks päevaks Paldiski sõitnud, et sealse linnapeaga (Kalck'iga) mõned eestikeelsed sõnad läbi arutada [3], niisama tahtis ta teel mõningaid postijaamu või pastoraate külastada. Ta töötab usinalt sõnaraamatu kallal ja selle kõrval loeb ta mordva keele kohta kirjutatud töö korrektuuri [4]. Ma olen juba mitu korda tema juures olnud; kui ma viimati teda nägin, oli tal tubli lendva-valu.

Ma olen Teile ikka veel minu juures seisva „Kalevipoja" 17 eksemplari kohta aruande võlgu. Russow, kes seda asja tahtis ajada, teatas mulle, et Köler läheb suvel jälle reisima ja raamatud poleks seetõttu tema juures kuigi hästi varjul, kuna ta ise oma asjad Reimersi juurde jätvat [5]. Befeld olevat teatanud [6], et eesti raamatute levitamine polevat nüüd tema, vaid härra pastor Laalandi enda käes [7]. Viimasel nädalal, kui Taubenheimi külastasin, oli *loquacissimus* [8] Masing küll kohal [9], kuid Russow ja ta abikaasa olid ära läinud. Nõnda siis juhtuski, et 17 rahuarmastajat venda ikka veel minu juures peavad tukkuma.

Russow pidavat sügisel siia tulema, et oma vanaema külastada. Ta üüris juba endale Peterburi soome kiriku majas omaette korteri, sest ta naiseõed tulevad varsti koju või ongi juba jõudnud. 30. juuni torm purustas vahepeal tema (kas vanas või uues?) korteris mitu akent.

Siit pole mul Teile palju teatada. Suurt lõbu pakuvad mulle abhaaside vanasõnad, näit.:

Mis saab kana muud teha kui muneda.

Kui hunti taga aeti, palus ta endale lambasaba.

Kui šaakal kinni püüti ja talt küsiti, kas ta veel kanu sööb, hakkas ta naerma.

Kui vang küsis: „Miks te mind müüte?", vastati temale: „Sest su vurrud on viltu."

Kui vesi tuld võtaks, millega peaks seda kustutama?

Kirves, mille abil kõik ehitati, visati minema.

„Kes sind peksis?" — „Vend." — „Aga kes sind kasvatas?" — „Vend."

Uuel karjasel on neli silma.

Parem vilets vats rebenegu, kui et hea roog järele jääb.

[- - -]

Et seda kirja mitte kauem kinni pidada, pean ma lõpetama. Ma jään veel tuleva kuu lõpuni siia. Mul oli Peterburis väga kahju, et ma küll nägin ja kõnelesin Teie naabri või patsiendi härra v. Roth'iga Räpinast, kuid teda lähemalt tundma ei õppinud [10]. Ma kohtasin teda oma onu Schneider'i juures, kuhu ta koos kellegi mereväe-kapteni Freygangiga oli ilmunud, aga alles pärast seda, kui ta läinud oli, sain ma teada, kust ta pärit oli. Kõik, mis mulle tema kohta räägiti, oli temale väga soodus. Seda enam pean kahetsema, et temaga elavamasse

vestlusesse ei laskunud. Ma tulin aga sel päeval *per pedes apostolorum* maale [11] ja mul oli $2^1/_2$-tunnine tee selja taga. Nüüd aga kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

Kas olete Helsingist veel korrektuure saanud? Donner on sinna tagasi jõudnud. Ta kirjutas väikese töö uraali-altai hõimu asesõnade kohta ja saatis selle mulle postiga Berliinist, kuid ma pole midagi kätte saanud [12]. Tartu Blumberg [13] sai selle temalt isiklikult Helsingis ja näitas siin Neusile, kus seda ka Wiedemann nägi. Mina elan Nunneväravas Terneri majas Kotzebue maja kõrval.

1. Teade Kr-i kolleegiuminõunikuks ülendamise kohta leidub „Revalsche Zeitungis" 12. VII 1865, nr. 156, lk. 1.

2. Frey, Justinus (1812—1895), maaomanik Toris.

3. Kalk, Karl Fr. (1804—1885), Paldiski linnapea, ka Vene Teaduste Akadeemia korrespondent.

4. F. J. Wiedemann, Grammatik der ersa-mordwinischen Sprache (Ersa-mordva keele grammatika). Mémoires de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. VII Série. T. IX, nr. 5 (1865). 262 lk.

5. Reimers, Johann (1818—1868), maalikunstnik ja skulptor, Peterburi Kunstide Akadeemia professor.

6. Befeld, eesti kiriku köster Peterburis.

7. Laaland, Kornelius (1824—?), pastor Peterburis.

8. *loquacissimus* (lad.) — kõige lobisevam.

9. Masing, Karl Joh. (1811—1878), pastor Peterburis, varem Saaremaal Mustjalas.

10. Arvatavasti August v. Roth (1810—1892), Veriora mõisa omanik, vt. kiri 169.

11. *per pedes apostolorum* (lad.) — jalgsi (nagu apostlid).

12. Donner, vt. kiri 150, viide 3. — Siin on kõne tema teosest „Das Personalpronomen in den altaischen Sprachen I. Die finnischen Sprachen" (Personaalpronoomen altai keeltes I. Soome keeled). Berlin, 1865.

13. Blumberg, Gustav (1834—1892), õpetaja Tartus; Kr-i väimees. Eesti rahvuslikus liikumises konservatiivse-klerikaalse suuna poolehoidja. — Osalt enda, osalt Kr-i kogutud materjalide põhjal koostas ta teose „Quellen und Realien des Kalewipoeg nebst Varianten und Ergänzungen" (Kalevipoja allikad ja reaaliad [mälestusmärgid] ühes variantide ja täiendustega). Õpet. Eesti Seltsi Toimetused V, 4. (4) + 100 lk. — Bl-i valdusse jäi pärast Kr-i surma kogu tema käsikirjaline pärand, millest hooletu hoidmise tõttu on säilinud ainult riismed, kuna enamus asendamatu väärtusega materjale on jäädavalt hukkunud.

169. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 3. augustil 1865.

Väga austatud sõber!

Teie sõbralik elumärk 22. eelm. kuust jõudis siia 24. hommikul, tuli niisiis kiirpostiga, täiesti hariliku viisi v a s t u! Mäherdune ajaleht lennutas Teile luiskava teate, mis räägib või prääksub astme võrra jakobi redelit mööda ülesronimisest? Ma pole sellest ei eraviisiliselt ega ametlikult midagi kuulnud, niisama vähe teavad sellest meie ajalehed. Viisakusekohus nõuab aga saadud õnnesoovimise eest tänu ütlemist ja seesugust manitsust täita püüdes on mul au Teile, härra Neusile ja Teie härra õemehele õnnesoovimise eest minu kõige sügavamat tänu avaldada! Küllap Teie kolleeg Wiedemann andis Teile edasi minu varasemad tervitused. Nagu mulle mõne päeva eest üks Eestimaa landraadi naine rääkis, olevat Paldiski linnapea härra Kalck valitsemise oma pojale üle andnud, kuna ta ise kättevõidetud loorberitel puhkab. Tema päralt olevat Paldiski ja ümbruse publiku üldine lugupidamine ja armastus, nagu tähendatud daam jutustab.

Et Donner on Berliinist tagasi jõudnud, järeldasin ma Teie sõnumikust. Juulikuu esimestel päevadel kirjutasin ma talle Berliini, kus teda minu sõnumik arvatavasti enam ei tabanud; iseäralik aga on see, et kirja pole tagasi saadetud, kuigi

see on niisugusel korral harilik reegel. Uusi korrektuurpoognaid pole enam tulnud, omal ajal üteldi ju ka, et trükkimist jätkatakse alles sügisel. Vahepeal on mul jälle paar poognat käsikirja trükivalmis ootamas, et trükipressil materjalist puudust ei tuleks, kui ta uuesti tööd alustab. Mul oli nõuks suvel rohkem anda, kuid nagu ma Teile juba oma kirjas jutustasin, polnud tingimusi segamatu töö jaoks olemas.

Ärge „Kalevipoja" makulatuuri pärast muret tundke, laske lehed rahulikult hallitada; kui raamatumüümine härra pastor Laalandi käes on, hakkab ta vaevalt ilmalapse pärast muret tundma. Seda ei tohi vaimulikult isandalt oodata, see käiks lugupeetud ametiväärikuse vastu. Härra Köler ei olevat Peterburist lahkunud, ta näikse seega oma reisinõu maha jätnud olevat.

Meie maakonnas paistab kõik väga p u n a n e, ilma rohkearvuliste lasteta on olemas seitse või kaheksa seda karva nime [1]. Kui see, keda Teie nägite, Räpina poolt kandist oli, siis peaks ta minu kunagine ülikoolikaaslane olema. Kui Teie härra onu temast soodsalt rääkinud on, siis on see tõenduseks, et ta ei või meest lähemalt tunda, sest just see R[oth] on kuulsaks saanud oma tühjatuule jutuga ja luiskamisega.

[- - -]

Meie päevakroonika kõige uuemad sündmused, mis Teid võiksid huvitada, on järgmised: [1)] dr. Sebastian Ritter jõudis tagasi oma eksisõidult, mis seisukorras, seda ma veel ei tea [2]; 1. skp. sõitis ta välkkiirelt Võrult läbi ja nimelt otse Viitinasse, kus tema naine koos lastega on suviasupaika võtnud. Keegi daam minu tutvuskonnast oli teda postijaamas näinud, kuid pole mehega jutule saanud; see olevat ennast suure rutuga vabandanud, sest ta pidavat naise juurde sõitma. 2) Jõudis ööl vastu 2. skp. siia proua doktor Glaeser Riiast; teda pole ma veel näha saanud [3].

Tervitage sõbralikult Neusi, Russowit ja Wiedemanni, samuti ka Grohmanni, kui see oma Tori-sõidult tagasi on jõudnud. Tervitusega ja südamlikus ustavuses muutumatult

Teie

Kreutzwald.

P. S.

Nüüd võin ma saata Teile ka veel mõned lahked tervitused proua doktor Glaeserilt; ta jääb siia ülehomseni ja läheb siis Riiga tagasi, kus härra abikaasa teda ootab.

1. punane — sks. rot(h), seega: Roth, vt. kiri 168.
2. Ritter, vt. kiri 153, viide 6, ja kiri 155.
3. Glaeser, vt. kiri 143, viide 1.

170. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 10. septembril 1865.

Väga austatud sõber!

Vaevalt olete jõudnud kodus sooja saada, kui Teile juba Võru pikne kaela tuleb! Olge nii lahke ja varustage juures-olev ümbrik, milles on kaks poognat korrektuuri, tarviliku aadressiga ja laske see Helsingisse toimetada! Lootust mööda hakkab trükkimine nüüdsest peale jällegi kiiremalt edasi jõudma, pärast seda kui trükipress koos oma meeskonnaga pikemat aega on puhanud. Meil liigub kõik äratallatud rada mööda, õnneks on ühes kaunite sügisepäevadega ametielus natuke rohkem rahu, nii et ma jõuan käsikirja edasi kirjutada ja uut lisa järele saata, kui olemasolev osa laotud on.

Teid, Teie austatud proua-abikaasat ja muid tuttavaid soojalt tervitades alati

Teile

muutumatult kõige ustavam

Kreutzwald.

171. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 22. oktoobril 1865.

Väga austatud sõber!

Lubage sel paberilipakal paluda saata juurdelisatud ümbrik ühe korrektuurpoognaga Soome Kirjanduse Seltsile Helsingisse!

Teid tervitab südamlikult

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

172. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 29. oktoobril 1865.

Väga austatud sõber!

Saatus tahab, et Teid sel kuul veel kord tülitatakse! Teie olete enda küll viimasel ajal teadusesse matnud, nagu poleks välismaailma olemaski, kuid mis see kõik aitab? Rahurikkujaid ei saa sellega eemale peletada. Kui Te tänavu tahate ja suudate korraks oma vaitolemise põhimõtted kõrvale heita, siis paluksin ma Teid lahkesti teatada: kas härra Köler eksisteerib veel põhjamaa residentsis või on ta — nagu siin kuuluviisi räägitakse — koos pääsukestega lõuna poole rännanud. Suvel aasta eest rääkis ta ettepeetud nõust jälle Itaaliasse sõita [1]; siis ei võtnud ma seda tõsiselt, kuid nüüd arvatakse teadvat, nagu oleks ta põhjamaa talve eest ära põgenenud. Kui Te vahel Russowiga kokku j u h t u t e, saate temalt kindlasti teadust. Meil pole midagi tähtsat, mis Teid võiks

huvitada, seepärast lõpetan palvega saata juurdelisatud ümbrik Helsingisse.

Sõbraliku tervitusega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. *Suvel aasta eest*, s. o. 1864. a. suvel, kui Köler Võrus Kr-i portreed maalis.

173. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 29. novembril 1865.

Väga austatud sõber!

Loodetavasti pole Teie mind veel lõplikult surma mõistnud, kuigi olen küllalt kaua tumm nagu kala olnud. Oleksin Teile heameelega kirjutanud, kui oleksin üldse mahti saanud sulge kätte võtta. Osalt aga olen raamatukogu töökoorma all äganud, osalt korrektuuride tihnikus istunud. Need polnud aga sugugi minu oma proosa- või luuleteostele pühendatud, vaid tatari tekstid ja nende Barnaulis asuva dr. Wilhelm Radloff'i saksakeelsed tõlked [1]. Sel mehel on iseäralik omadus, nimelt see, et ta on äärmiselt lohakas, ja seetõttu tuleb siis mul nii käsikirjas kui ka trükkimisel rohkesti parandada ja muuta. Kuid egas see Teid palju puuduta.

Köler ei pääsnud reisima, ka pole ma teda tänaseni veel näinud; seevastu on sõber Russow mulle nüüd sagedamini silma puutunud, kuna ta selle kuu algusest peale töötab ka meie etnograafiamuuseumis. Ta on selle konservaatori asetäitja, sest senine konservaator Leopold Radloff suri kahjuks 47 aasta vanusena Gothas [2]. Ta oli juba mitu kuud sealses

vaimuhaigete asutuses. Lahkamisel leiti ajus rohkesti verd ja avastati halli substantsi kiire kahanemine. Olin temaga lähemalt tuttav 1843. a. peale, ta oli filoloog ja uuris peamiselt Venemaale kuuluva Ameerika osa keelt [3]; viimati oli ta 6. gümnaasiumi direktor. Tema ema oli sündinud Samson, isa — endine adjunkt-professor siinses ülikoolis, siis maaomanik Tartu lähedal; ta suri 40. aastail Viljandis.

Dr. Wilhelm Radloff Barnaulis on seevastu Berliinist pärit ja Meyendorff'i kaudu oma koha saanud [4]; ta on Barnauli mäekooli õpetaja.

Russow on heas tujus ja tunneb rõõmu meie muuseumi esemetest, mida ta väga maitsekalt grupeerib. Ta töötab ka kataloogi ja kogude ajaloo kallal.

Wiedemann lõpetas suure töö mordva keele kohta [5]; hiljuti kannatas ta jooksva all, kuid nüüd on tal parem.

Karelli pole ma mitu kuud näinud. Ta on arvatavasti Tsarskoje Seloos, sest keiserlik perekond resideerib ikka veel seal.

Mina olin osaliselt ametis aruande kirjutamisega parun Uslar'i kasikumõki keele uurimuste kohta [6]. Seal esineb kena loomajutt. Jänesed tulevad igal öösel kokku, et arutada, kuidas kotkast tappa, kuid koiduajal jooksevad nad laiali, ilma et otsust oleksid teinud. Seepärast nimetatakse koosolekut, mis ei suuda ühelegi otsusele jõuda, jäneste konvendiks.

Soomest ei kuule ma praegu niihästi kui midagi. Varemalt nägin ma veel soome ajalehti, nüüd on ka sellel lõpp.

[- - -]

Siin pühitseti 19. novembril hotell Demouth'is balti õhtut. Dr. Brenneri ettekanne kaali kohta [7], muusika, tants ja õhtusöök olid õhtu saavutused. Daamid ilmusid lihtsas riietuses ega maksnud midagi, härrad aga viis rubla. Järgmine õhtu pidavat 29. detsembril olema. Mina ei võtnud osa ja jään ootama, kuni mu tütar täiskasvanuks saab.

[- - -]

Kuidas mitte-saksa ajalehed Balti provintsidest ja nende saksa rahvastikust kirjutavad, seda näete lehtedest [8]. Minu arvates on siin tegemist asjadega, mida igavuse tõttu ette võetakse. Tuleb koolera, siis on jälle muud ainet. Siis räägitakse, et koolera tuli sakslastele appi ja need tuleb juba sellegipärast kõrvaldada.

Nüüd aga olete minu lobast tüdinenud. Kuid nüüd näete vähemalt minu head tahet Teie vastu mitte täiesti tummaks jääda. Elage hästi ja tervitage oma kalleid omakseid.

Teie ustav

Schiefner.

1. Radloff, Wilhelm (1837—1918), silmapaistev türgi keelte uurija ja uurimisreisija; õpetaja Barnaulis ja 1884. a. alates Vene Teaduste Akadeemia liige Peterburis. — Siin on kõne tema hiigelteose esimesest köitest: Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Südsibiriens (Lõuna-Siberi türgi hõimude rahvakirjanduse näiteid). St. Petersburg, 1866. XVI + 434 lk.; üldse ilmus seda teost 11 köidet, umb. 5000 lk.

2. Radloff, Leopold (1818—1865).

3. S. o. Alaska poolsaare rahvaste keeli, mis kuulus kuni 1867. a. Vene riigi valdusse.

4. Arvatavasti Peter Meyendorff (1796—1863), Vene saadik Berliinis ja hiljem riiginõukogu liige.

5. Vt. kiri 168, viide 4.

6. Uslar, Peter (1816—1875), Kaukaasia rahvaste keelte ja etnograafia uurija, Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige. — Siin on kõne Sch-i teosest „Ausführlicher Bericht über Baron P. v. Uslar's Kasikumükische Studien" (Üksikasjaline aruanne parun P. v. U-i kasikumõki uurimuste kohta). St. Petersburg, 1866. VIII + 136 lk. (= Mémoires de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. VII Série. T. X, nr. 12).

7. Brenner, Rudolf (1821—1884), arst Peterburis.

8. Sch. mõtleb siin slavofiil Mihhail N. Katkovi (1818—1887) „Московские ведомости" jt. ajalehtede poolt 1860. aastail alanud rünnakuid Baltimaade nn. erikorra vastu.

174. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 7. detsembril 1865.

Väga austatud sõber!

Ausameelse mehena olete seekord enese kätte võtnud ja oma võla koos intressidega ja intresside intressidega ära tasu-

nud, nii et ma sedapuhku pean enese Teie võlgnikuks tunnistama, sest mul pole täna võimalik võrdset võrdsega tasuda. Niisiis esiotsa ametiasjust. Toetades ennast Teie laialdasele tutvusele igat kirja isikutega julgen esitada küsimuse, kas tunnete telegraafiasjanduse ülemat, insener kindral-leitnant von Gerhard'it? Sel korral, kui Teie teda tundma ei peaks, palun lahkesti teatada, kas Te saate mulle anda tema täpsema aadressi, või jõuab kiri kätte, kui see adresseerida ilma korterit ära tähendamata lihtsalt telegraafidepartemangu ülemale? Mees on mulle noorusemaalt isiklikult veidi tuttavaks saanud ja nüüd on mul pakiline tarvidus teda rohkem kui kolmekümne aasta järel sõnumiku teel tülitada [1]. Edasi teeksite mulle suure heateo, saates kaks saksakeelset Peterburi kalendrit [2], mis ju ilmuvad Teie akadeemia kirjastusel. Teie kulutused saadan ära järgmine kord koos suure tänuga. Lõpuks — kolmandaks — palun toimetada juurdelisatud ümbrik Soome Kirjanduse Seltsile Helsingis. Ennemuistsete juttude trükkimine on jälle mõnda aega seismas, sest ladujad ei suutnud dešifreerida minu armastusevääarset käekirja, mistõttu manuskriptist lasti valmistada ärakiri. Nüüd olen ma õnnega koos, et sain siin õnge ümberkirjutaja, kes produtseerib kalligraafiat ja kelle töötulemustest saadan täna esimese proovi Helsingisse. Kui nad seda kirja lugeda ei suuda, siis ei saa neid enam ükski jumal aidata. Eks näeme, kes ümberkirjutaja kulud tasub, kas teeb seda Soome Kirjanduse Selts või jätab selle kahtlase lõbu mulle? Ma läkitasin täna järelepärimise ja ootan põnevusega vastust [3]. [- - -]

Pärige ometi parajal puhul härra Wiedemannilt järele, kas ta on kuulnud Eestimaa rannapiirkondades väljendusi, mis tähendavad laeva hukkaminemist või rannale jooksmist. Ma ei tahaks uskuda, et eestlastel oleks selleks väljendusi, mis isegi laevasõidu alal vilunud soomlastel puuduvad. Kui Wiedemann sellekohaseid väljendusi ei tunne, tahaksin esialgselt talle ette panna saksa *stranden* jaoks *randama*, minu sepitsuse, mis peatselt ühe daami poolt kirjutatud eesti lastele saksa keele õppimiseks määratud kooliraamatus maailma saadetakse [4]. Daamist kõneldes tuleb mulle meelde preili Lilli Eisenschmidt, kelle huvitavat kirja ma hiljuti lugesin [5]. Ta leidis koha ühes tütarlastekoolis, üks tund raudteesõitu Londonist; sealt tossutab ta vahete-vahel püha- ja rõõmupäevadel hiigellinna,

mille rööbasteedel ta on juba sõitnud nii majade kohal kui ka majade all. Asutuses on tal palju tööd, nimelt peab ta päevas 12 tundi õpetama, mille eest ta hädavaevalt niipalju tasu saab kui korralik toaneitsi Peterburis, ja ümberkäimine temaga olevat halvem kui meil kammerneitsitega, kuid preili Lilli kui ehtne filosoof ei hooli säherdustest ootamatustest põrmugi, kirjeldab neid suure huumoriga ja kiidab end õnnelikuks, et juba lühikese aja vältel suuri edusamme inglise keeles on teinud. Kooli naisjuhataja elab majas asutusest ühe korra võrra kõrgemal; sinna kutsutakse guvernante ainult siis, kui neile käskusid on jagada; muidu ei puutu nad koolijuhataja auväärt isikuga ja ta seltskonnaga kogunisti kokku. Preili Eisenschmidt tänab soovituskirjade eest, ilma ühe sõnagagi nimetamata, kas ta need vastavatele isikutele ära andis või mitte. Kogemata reisitutvus sõidul Hamburgist Londoni näikse teda asutusesse juhatanud olevat, kus ta praegu saksa keelt õpetab ja inglise keelt õpib.

Niisiis elage hästi, koos Teie armsatega meie poolt südamlikult tervitatuna. Kui Teie preili tütar esmakordselt balti õhtu kaasa teeb, loodan minagi tema võitude tunnistajana seal olla!

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. *sõnumiku teel tülitada* — ilmselt ühenduses poeg Alexisele ametikoha muretsemisega, kes oli telegrafist.

2. S. o. „St. Petersburger Kalender für das Jahr 1866".

3. See Kr-i kiri on tundmata.

4. Küsimuses on „Saksa keele õppimise-raamat. / Leitfaden beim Unterricht der deutschen Sprache". Tartus, 1866. 144 lk. Raamat on ilmunud anonüümselt; arvatavasti oli selle autor Jenny Caplick (vt. kiri 27, viide 3). „Randama" esineb seal lk. 71.

5. Vt. kirjad 156, 157, 162 ja 163.

175. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 10. detsembril 1865.

Väga austatud sõber!

Täna on kõige lühem päev ja ma olen seetõttu veelgi suuremas kitsikuses, et täna pühitseme kodust püha, minu abikaasa sünnipäeva. Keskpäeva paiku sain ma Teie kirja 7. detsembrist ja läksin kohe meie komitee raamatupidaja juurde, kellelt ostsin kaks saksakeelset kalendrit à 90 kopikat. Need puhkavad juba sisseõmmelduna mu ees ja lähevad homme kantseleisse, et neid Teile kätte saata. Kindral-leitnant Gerhardt'it ma isiklikult ei tunne, tema asetäitja on keegi Carl v. Lüders, kes sekundas minuga ühel pingil istus; kuid 1839. a. peale pole ma temaga enam rääkinud, kuigi olen teda sagedasti näinud. Teie adresseerite lihtsalt:

Его Превосходительству Господину Директору Телеграфного Управления Генер. Лейтенанту Людвигу Ивановичу Гергарду. Nõnda peaks kiri tema kätte jõudma. — Helsingisse mineva ümbriku olen ma juba pealkirjaga varustanud ja see saadetakse homme Soome. [- - -]

Täna oli Russow minu juures ja tuleb vististi ka veel täna õhtul siia; ma küsitlen niihästi teda kui ka Wiedemanni *randama* asjus ja teatan Teile veel sellest.

11. detsembril 1865.

Eile õhtul küsitlesin ma niihästi Wiedemanni kui Russowit. Esimene ütles mulle *rannalle juoksma*, teine *mäele tulema*, mõlemad pidasid *randama* riskantseks. Kuid Teie ise teate kõige paremini, kui kaugele Te minna võite. Soome keeles öeldakse: *käydä rantaan* või *rannalle* (ka *karille* või *matalalle*), *käydä* asemel ka *ajautua rantaan* või *rannalle* jne.; nõnda õpetab „Svenskt-Finskt Lexicon" *stranda* puhul [1].

Tahaksin Teile heameelega veel nii mõndagi teatada; vähemalt tundub mulle, nagu poleks ma Teile kaugeltki veel kõike jutustanud, mis Teid võiks huvitada, kuid ma pole täna täiesti vaba, s. t. olen mõtetega teiste asjade juures, mida ma ei tohi

edasi lükata. Küllap järgmine kord kirjutan Teile üksikasjalisemalt.

Paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. Kõne on Frans Ferd. Ahlman'i (1836—1895) teosest „Svenskt-Finskt Lexikon. / Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja." Helsingfors, 1865. IV + 980 lk.

176. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[14. XII 1865.]

Tema ekstsellentsile
härra tõsisele riiginõunikule dr. Schiefnerile [1].

Kõrgemale kergitatud,
Ekstsellentsiks ehitatud
Suurel' härral' toome täna
Soovitusi südamest!
Laske armust alamale
Palget paista uhkuseta:
Et ta väeti endist viisi
tohiks teile ligineda.

Kõrge härra alam sulane
ja aupakkuja

Fr. R. Kr.

Kõrgesti austatud sõber!

Pärast seda kui esimesel leheküljel formaalsust on jõudumööda rahuldatud, võtke vastu minu kõige soojem tänu nii aadressi teadustamise kui ka kalendrite lahke nõutamise eest. Teie sõbralikult kulutatud raha saadan siinsamas koos pal-

vega kaasasolev ümbrik jälle lahkesti Helsingisse toimetada. Andke oma lugupeetud proua abikaasale edasi minu *post festum* õnnesoovimine nii sünnipäeva kui ka ekstsellentsi puhul ja ütelge talle, et ta on nelja päeva võrra vanem kui mina, kel täna sünnipäev on, kuid ilma pidulikkuseta. — On alles nii vara, et vastsündinud laps tahaks paar tundi rahu maitsta, enne kui ta uut päevatööd alustab. Härrad Russow ja Wiedemann võivad kui palju tahes oma pead raputada, mina julgen ikkagi oma *randama* ilmale tuua. On see värdjas, siis läheb ta juba esimestel päevadel hukka, mulle on see ükspuha; võibolla on temast aga niipalju kasu, et ta enesega midagi paremat kaasa toob. Elage hästi! Südamlikkude tervitustega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

Võrul,
14. detsembril 1865,
kell 1 hommikul.

1. Schiefner ülendati tõeliseks riiginõunikuks detsembri algul 1865. a.

177. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 4. jaanuaril 1866.

Väga austatud sõber!

Koos sõbraliku õnnesooviga alanud uueks aastaks — et see Teile õnne ja õnnistust tooks! — lubage ette kanda palve: toimetada juuresolev ümbrik jälle lahkesti Helsingisse. Meie uus aasta ei ole õieti midagi uut nähtavale toonud, kõik on jäänud vanaviisi!

Sõbralikkude tervitustega

Teie kõige ustavam

Kreutzwald.

178. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[28. I 1866.]

Palun, väga austatud sõber, jälle Teie lahket vahetalitust ligipandud korrektuurpoogna Helsingisse edasitoimetamiseks, kus trükipress pikema vaheaja järel jälle näikse tegevusse astuvat. Nagu vanal aastal, nii on uuelgi meie pool raha ja aeg kõige haruldasemad asjad; meie itaalia talv hoolitseb nagu kord ja kohus selle eest, et arstid oma ametit ära ei unustaks; publikum arvab neis tingimustes meile hurda-dieeti kõige kohasemaks, et keha jooksmise tarvis liiga raskeks ei muutuks ja et meid viimaks hädaoht ei varitseks, et omaenda kere-kaalu kahandamiseks Bantingi-kuuri tuleks kasutada [1]! Rõõmus meel võidab säherdused tühiasjad kõige kergemini ja mina olen just selles õnnelikus tujus. Teile sedasama soovides, alati muutumatu südamliku ustavusega

Teie

Kreutzwald.

V[õrul],
28. jaanuaril 1866.

Pruugitud ümbrikku palun halbadest aegadest tingitud ökonoomiaga vabandada!

1. *Bantingi-kuur* — inglise arsti William Bantingi (1797—1878) nime järgi nimetatud arstimisviis liigrasvumise vastu.

179. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 3./15. märtsil 1866.

Väga austatud sõber!

Kannatuseaja vaikus — peaks arvama — on kaitseabinõu tüütava külaskäigu vastu, kuid sellega lasete lausa märgist mööda; nagu parajasti näete, pole Teie siingi segamiste vastu

kindel. Esiteks lubage Teid paluda juurdelisatud ümbrik Helsingisse saata! Teiseks pean Teid ühes asjas tülitama, kus kohe hakatusel tuleb Teie lugupeetud pika meele poole apelleerida! Oma paljude sidemete tõttu igat värvi ja positsiooni inimestega võib-olla suudate järeltulevas asjas mulle lahkesti selgust muretseda. Läinud aasta detsembrikuu viimastel päevadel lasksin ühel endisel kaardiväeohvitseril tuua Peterburist univormi-lisandused oma pojale, kes oma telegraafiametniku-eksami on õiendanud ja parajasti oma töökohale määramist ootab. Ta sai ka krae-, õlapaelad jne. ja nimelt sildi all „sellele, kes just praegu on ametisse astunud". Tema praegune ülemus Tartus kinnitab aga, et saadetud asjad polevat õiged, vaid kuuluvad teenistuses juba tšini omandanud ametniku mundri juurde [1]. Sellest teatati kaupmehele, kes meile vastab: Tema olevat õiged asjad saatnud ja ei saavat midagi parata, kui provintsiinimesed määrusi ei tunne. Kõige uuema reglemendi järgi pandavat iga eksami õiendanud telegrafist ohvitseri auastmes ametisse, kuigi ta saab oma esimese tšini, kui seda juba varem iseäraliku esiletõstmise korras ei anta, alles kolme aasta pärast. Tema (kaupmees) tundvat seda paremini, kuna ta kaupleb ainuüksi univormiasjadega ja pidavat ennast maksvate seaduste järgi seadma.

Kui Teil peaks võimalik olema kellegi autoriteedi kaudu selgitada, kellel siin õigus on ja kellel mitte, siis palun mulle sellest võimalikult ruttu teatada. Ma arvan, Teie võiksite iga esimese vastutuleva telegraafi-ametniku käest selle kohta hõlpsasti teadust saada. — Kuna univorm on juba õmmeldud, oleks mul väga ebameeldiv kraed ja muid asju ära visata ja uued asemele osta. On kaupmees eksinud, siis peaks ta asjad tagasi võtma ja teised vastu saatma.

Ons Teil teada, kas dr. Karell Peterburis on? Kas Wiedemanni sõnaraamatut juba trükitakse või töötab autor veel oma käsikirja kallal? Andke need küsimused lahkesti andeks ja olge ka edaspidi heasoovlik

Teie kõige ustavamale

Kreutzwaldile.

1. *tšin* (vene k.) — auaste.

180. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 25. märtsil 1866 [1].

Väga austatud sõber!

On kombeks end enne lihavõtet kõigest süüst ning patust puhtaks pesta ja nõnda tahaksin minagi oma patust pead Teie ees kõige alandlikumalt langetada ning hüüda: *Pater, peccavi* [2]! Oleksin pidanud juba ammu Teile vastama. Muidugi oli see lahke saatuse süü, et Russow minust ette jõudis ja Teile sai teateid anda niihästi piksenoolte tõelisest kujust *traadihärrade* kongressil [3] kui ka Karelli Peterburis viibimisest. Eile sõitis Karell kinnises tõllas ühel õõtsuval troskal veetavast abielupaarist mööda ja tervitas meid kõige lahkemal kombel. Seepeale hakkasingi siis energilisemalt Teile mõtlema ja selle tulemuseks on see kiri, mis Teile kuigi palju uut ei teata. Ka Wiedemanni eesti sõnastiku mitte nii peatsest ilmumisest on Russow Teile juba kirjutanud. Wiedemann võib alles sügisel trükkimist alustada. Hurt lahkub Middendorffi juurest juba jõulu paiku [4]; nagu Middendorff mulle ütles, pole ta ortograafia vanausulistele või vanausulistele ortograafidele täiesti meele järgi [5].

Wiedemann istub nüüd muuseas tšeremissi keele kallal, milleks ta endale ühe sündinud tšeremissi välja õngitses. Mul endal tuleb peatselt jälle kaukaaslastega tegemist teha, kuid selle üle ma eriti ei rõõmusta.

Meil on täna suur reede. See on päev, mil ehtsal katoliiklikul maal ainustki kella ei lööda. Juba suurel neljapäeval vaikivad kellad niihästi tornides kui ka altari ees ja neid asendab puuklõbisti või puuhaamer. Kell ärkab alles laupäeval, niipea kui *gloriat* lauldakse [6], ja minu lapsepõlves oli see mulle alati suureks peoks, kui ma jällegi kella viibutada tohtisin. Hommikumaa kirik ei tunne kellade vaikimist; täna pühitsetakse ka Maarja kuulutamise päeva, mille õhtumaa kirik kandis tänavu üle 4. aprillile.

Aga kuigi kellad peavad vaikima, tohib kelladest siiski rääkida ja nimelt tahtsin ma Teilt küsida kellade kohta, mis järvede ning soode sügavuses puhkavad ja vahete-vahel helisevad. Kas eestlastel on sellekohaseid muinasjutte? Kuhn on

arvamisel [7], et need kellajutud olevat saanud alguse mingi tulikonna liigi krooksumisest. Nagu mulle keegi leedulane hiljuti jutustas, tõmbavat soos puhkav kell ümbruses asuvate kellade heli enda poole, nii et neid ei saagi muus suunas kuulda.

Vististi tunnete ka (Cunowius Schmidt'i) juttu pühast Eustachiusest või Hubertuse legendi [8], mille järgi jahimehe poolt tagaaetud põdral rist sarvede vahel olnud? Kas on ka eestlased sellest legendist midagi kuulnud?

Nõnda võiksin ma veel paljugi küsida, ei taha aga sellega nõnda esineda, nagu tahaksin ma Teilt vastust välja sundida. Vastake mulle parajal ajal, kui Teie sulg väsinud ega ajapuudus liiga suur pole. [- - -]

Kas ei tea ma siis tõesti Teile midagi korralikku edasi anda? Et Kalevipoeg nüüd juba eesti Herkulesena Caen'is on esinenud, seda teate ka juba [9]. Europaeus, soomlane, kes praegu kõigi rahvaste arvsõnu korjab, oli äsja ka jälle siin, ilma et taibukamaks oleks muutunud [10].

Näen hirmuga ette seda pettumust, mida tunnete nende ridade läbilugemisel. Kuid täna ei suuda ma tõesti midagi paremat pakkuda.

Kõige paremate soovide ja südamlikumate tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. Siit vahelt puudub üks Kr-i kiri, mis kaotsi läinud.

2. *Pater, peccavi!* (lad.) — isa, olen eksinud! s. o. isa, anna andeks!

3. *traadihärrade kongress*, nähtavasti on küsimus mõnest telegraafi-asjatundjate kongressist.

4. Vt. kirjad 149 ja 32, viide 2.

5. Küsimus on J. Hurda brošüürist „Lühikene õpetus õigest kirjutamisest parandatud viisi". Tartus, 1864; selles kaitses ta eesti keele uut kirjaviisi.

6. *gloria* (lad.) — kiituselaul katoliiklikus kultuses.

7. Kuhn, vt. kiri 2, viide 5.

8. Schmid, Christoph (1768—1854), saksa noorsookirjanik, kelle teosed olid kaasajal väga levinud ja mida teistesse keeltessegi tõlgiti.

9. A. Büchner, L'Hercule de l'Esthonie (Eesti Herkules). Caen, 1865. 24 lk.; see sisaldab „K-poja" sisukokkuvõtte ja lühida võrdluse teiste rahvaeepostega.

10. Europaeus, vt. kiri 1, viide 7.

181. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 29. märtsil 1866.

Väga austatud sõber!

Nii pika paastu järel on rõõm Teilt jälle kord elumärki saada nõnda suur, et pean oma ülevoolavale südamele hädasunnil vaba voli andma ja Teile nähtud vaeva eest viivitamata tänu tooma. Eile, teisel lihavõttepühal, sain Teie suurel reedel kirjutatud armsad read; enne kui ma neile vastan, olen sunnitud Teie tähelepanemist juhtima kohutavale eksitusele! Vene keiserlik „õuenõunik", keda Teie lahkelt võtate aadressil nimetada, kuulub juba ammust ajast asjade hulka, millest õnnelikult on üle saadud; kui mitte jumala, siis ikkagi tema majesteedi armust olen seaduslikult nimetatud kolleegiumiõunikuks vanusega 29. juunist 1863 [1], — see pole ju naljaasi!! Nüüd aga lennukas pilk *Verona* uuemale päevakroonikale: palmipuude pühal oli meil kiriklik või õigemini vaimulik kontsert siinses linnakirikus, kus preili Marie Edenska meie meelt oma hästikõlava kõriga ülendas [2], suure reede õhtupoolikul oli kandidaadijutlus, mis polnud meeltülendav, vähemalt ei suutnud ta mind rahuldada. Veebruaris käis siin pianist Rötscher, ta andis ühe üliõpilaskvarteti avitusel kaks kontserti [3], mida mina ei saanud kuulda sel lihtsal põhjusel, et mõlemal päeval linnast ära olin. Neilt kontserdihelidelt näikse sünnis olevat üle minna maa-aluste kellade juurde. — Niipalju kui minul teada, on kellad Kirikumäe järves Vastseliina juures ainsad, mille helistamist rahvas ütleb vaiksetel õhtutel mõnikord kuulnud olevat. Kui säherduse asja põhjaks tulikonnade krooksumine

on, siis peaks kellahelide riik palju avaram olema; siin näikse hulga tõenäolisem olevat, et lugu uppunud kirikust on fantaasia abiga kellahelina loo liikuma pannud. Sellest lahkuminev on maa-aluste seppade tagumine, mis kuuldub kesköö paiku jõulu ja uue aasta vahel. Üks sellesse sepikotta puutuv ennemuistne jutt leidub ka minu kogus, kus keegi maapealne inimene, ilma et ta omalt poolt selleks kuidagi kaasa avitaks, maaaluste juurde viiakse [4]. Ristikandev põder pole mul eestlaste juures tänapäevani ette juhtunud, kuid põdrasarvede kandjaid tuleb eestlaste hulgas ette niisama hästi nagu kultuurrahvaste juureski [5]. Ennemuistsete juttude trükkimine peab Soomes juba mitu nädalat püha, pärast seda kui umbarvates 10 kuni 11 poognat valmis trükiti, — ka muidu ei ole Helsingist ühtki elumärki siia jõudnud. Mõne aja eest kuulsin, nagu oleks dr. Donner väikese artikli „Kalevipoja" kohta rootsi või soome keeles trükkida lasknud, kas olete midagi sellesarnast nägema juhtunud [6]? Tööd eesti Herkulesest olen lugenud ja selles pisut uut leidnud; suurem osa on väljavõte W. Schotti teosest „Über die esthnische Sage von Kalewipoeg [7]"; udusuled, mida sorts oma põuest õhku puistab ja sõduriteks muudab, on „leekideks" muudetud, väljaandjat nimetab ta Kreuzmann'iks.

Hiljuti päris minult keegi noor ajalooteadlane, kas vanad paganausku eestlased tundsid peale *vanemate* ka veel vürste ja kuningaid, nagu Läti Henriku kroonika põhjal tulevat arvata. Oma mitteajalooliselt seisupaigalt tahaksin uskuda, et nimetus *kuningas* pole põline eesti nimi ja et eestlastel on endistel aegadel peale *vanemate* vaevalt muid kõrgeid valitsejaid olnud. Mul oleks huvitav selle kohta mõne histooriku-spetsialisti otsust kuulda.

Et Hurt jõuluajal Hellenurmest lahkub, seda kuulsin Õpetatud Eesti Seltsi sekretäri käest [8], kes praegu meil külas on; Hurt tahab nimelt mõne pastori juures oma kandidaadi-prooviaasta õiendada ja seeläbi valimiseõiguse mõnele vakantsele pastoraadile saada. Et ta vanausulistele ortograafidele komistusekiviks on, usun ma meelsasti, kuid kardan samal ajal, et ta voldilise talaari saamise järel vanausuliste hulka pöörab, kes enda keskel ühtki valget varest ei salli. Oma pisukese kirjutusega uue kirjaviisi kohta kutsus ta „Eesti Postimehes" ja „Perno Postimehes" ägeda sulesõja esile, kus ainult kaks häält

tema poolt olid, kõik teised aga vastu astusid. Hiljuti käis minu juures keegi Kanepi kihelkonna talupoeg, kes jutustas, kuidas ta juba kolmel korral tahtnud uue kirjaviisi kasuks häält tõsta, kuid iga kord olevat „Postimehe" toimetus artikli tagasi lükanud. Kas olete ehk „Rigaer Zeitung'is" mõlema „Postimehe" kohta käivat poleemikat kellegi nimetamata Tartu kirjasaatja ja Pärnu pastori Bergwitzi vahel lugenud [9]? Esimene tungib „Perno Postimehele" tema rahvaharidusele vaenuliku meele pärast kallale, härra pastor seevastu kiidab „Postimehe" toimetajate kristlikku seisupaika ja arvab üksnes pastorites „kultuuri eestvõitlejaid ja kandjaid" nägevat. On igatahes huvitav kuulda, et öökullide sugu on valgusekandjaks muutunud. Tartu mõõgamees pole oma visiiri avanud, üldiselt oletatakse kedagi *studiosust* [10], kelle nime aga keegi ei tea nimetada. Noormehel näikse terav mõõk olevat ja ta ei paista pastorite aupaistust kartvat, arvatavasti pole ta küll mitte mõni tulevane teoloog [11].

Täna on kolmas lihavõtte-püha ja väga mõõdukas tööpäev, sellepärast saategi selle pika sulesorgelduse, — kui ma hiljem veel vaba aega leian, tahan ka Russowile kirjutada; kui ma selleni ei jõua, siis palun Teid temale minu tervitus üle anda ja tänu tookordse teate eest. Dr. Karellilt sain 2 nädala eest sõnumiku [12].

Nelipühiks loodan Teile võõrsilekutse saata ja hellitan end väljavaatega, et Teie mulle korvi ei anna. Kaukaasia keelte kõrval võite ju natuke ka Võru eesti keelega tegemist teha; nagu inimesed lobisevad, olevat ju meiegi hall- ja mustkuued ükskord Kaukaasiast tulnud. Küllap sellepärast tasuks vaeva mõnda Teie poolt läbitöötatud keelt võrdluseks meie keelega kõrvu panna. Härra Wiedemann teritas mullu suvel kellegi noore pastori kõrva keele iseärasuste vastu sel määral, et see tahab koguni konjunktiivvorme kuulnud olla. Kuulataja endaga pole ma kõnelnud, kuid kolm tema ametivenda on mulle avastusest teatanud.

Võtke vastu *post festum* minu lihavõtte-õnnesoov ja ligipandud väga õnnestunud, kuigi mitte ümarik muna.

Tervitusega ja südamlikus ustavuses

Teie

Kreutzwald.

1. Vt. kiri 168, viide 1.

2. Edenska, Marie, omal ajal rahvusvaheliselt tuntud ooperilauljanna, pärit Riiast.

3. Rötscher, Otfried (1840—?), klaverikunstnik ja muusikaõpetaja Tartus ja Riias.

4. Vrd. „Maa-alused". Fr. R. Kreutzwald, Eesti rahva ennemuistsed jutud. Tallinn, 1951, lk. 134—139.

5. *põdrasarvede kandjaid*, s. o. petetud mehi.

6. Donner, vt. kiri 150, viide 3. — Siin on jutt tema artiklist „Kalevipoeg jumalaistarulliselt ja historialliselt kannalt katsottuna" (K-g mütoloogilisest ja ajaloolisest seisukohast vaadatuna). Suomi. II, 5, lk. 145—207.

7. Vt. kiri 30, viide 5.

8. *ÕES-i sekretäri käest*, s. o. G. Blumbergi käest, vt. kiri 168, viide 13.

9. Bergwitz, Konrad Wilh. H. (1833—1881), pastor Pärnus 1863. a. kuni surmani.

10. *studiosus* (lad.) — üliõpilane.

11. Kõnesolev poleemika leidub 1866. a. „Rigasche Zeitungis" 15. I, nr. 11, 4. II, nr. 28 (Bergwitz), 17. II, nr. 38, 3. III, nr. 50 (Bergwitz) ja 19. III, nr. 64. Mitmete tunnuste järgi otsustades võiks arvata, et „nimetamata Tartu kirjasaatja" pole „keegi studiosus", vaid Kreutzwald ise.

12. Karelli ja Kr-i kirjavahetus pole säilinud.

182. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[22. IV 1866.]

Ekstsellentsi
palutakse lahkesti panna edasiviivasse tegevusesse Tema heatahtlik käsi, et ligipandud ümbrik Soome Kirjanduse Seltsile Helsingis edasi toimetada!
Seda palub

Teie jne.

kõige aupaklikum

22. aprillil 1866. Kreutzwald.

183. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 13. mail 1866.

Väga austatud sõber!

Täna ainult minu kõige südamlikumad õnnesoovid Teie armsa tütre eelseisva pulmapeo puhul. Teie härra väimeest tunnen ma Neusi ja Wiedemanni jutustuste põhjal ja kahetsen väga, et mul mullu suvel polnud võimalust teda Tallinnas tundma õppida. On vahest siiski võimalik, et ta oli läbisõidul enne, kui ma Tallinna jõudsin.

Kui on lubatud peale õnnesoovi ka midagi muud ette tuua, siis tahaksin teada, mida Te võiksite öelda Tarvastu kohta. Muistses Eestis oli meil *Tarwanpä* ja *Tarwamäki*. Mis Te arvate, kui ma mõistan *tarva* (soome k. *tarwas*) all leedukeelset *tauras*, s. o. metshärga, nii et see elajas on muistsel ajal ka meie alal asunud. Minu teada pole Soomes ühtki kohanime, mis sellele loomale vihjaks. Russowil oli suur rõõm eelseisvast perekonnapeost kuulda, niisama Wiedemannil. Mõlemad lasevad Teid niisama südamlikult õnnitleda.

Täna kõige paremate soovidega, lühidalt ja selgesti

Teile truult andunud

Schiefner.

184. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Tallinnas, 20. juulil 1866.

Väga austatud sõber!

Kas pole minu kiri, mille Teile nelipühiks kirjutasin, või Teie vastus sellele kirjale oma aadressile jõudnud — teisiti ei suuda ma meie kirjavahetuse peatumajäämist seletada. Sest kurja juhust, et võidaks öelda *medice cura te ipsum* [1] (või õige-

mini *ipse* [2]), ei tahaks ma nüüd ega kunagi tulevikuski õigeks võtta. Või olen ma kuidagi pattu teinud ja Teid haavanud? Minu teada mitte. Vahest polnud aga siiski sobiv, et ma kirja, milles Teile Teie armsa tütre mehelemineku puhul õnne soovisin, igasuguseid küsimusi *tarva* ja Tarvastu kohta poetasin.

Olgu sellega kuidas on, ma pean ainult teadma, kuidas Teie elate. Köler, kes siit mõne päeva eest lahkus, pärast seda kui ta laulupeo kaasa oli teinud [3], ei teadnud mulle ka midagi öelda. Tõsi küll, ta tuli Soomest ja isegi Stokholmist, kus ta tööstusenäitust külastas. [- - -]

Täna lähen ma esmakordselt vana Neusi juurde, keda ma seekord veel pole näinudki, kuigi siin juba nii kaua olen. Kuid hommikupoolikul võtab mul suplus aja ära ja õhtupoolikul pole vanahärra nii värske.

Salmelaineni soome muinasjuttude neljanda vihu ka vist saite juba; mina sirvisin seda juba Peterburis ja tahaksin neid siin veel kord lugeda. Seal leidub nii mitmeidki omapäraseid asju [4].

[- - -]

Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

Kas Wiedemann ikka Teie pool käis [5]?

1. *medice cura te ipsum* (lad.) — arst, aita iseennast.

2. *(te) ipse* (lad.) — end ise.

3. Kõne on Tallinna saksa laulupeost 2.—9. juulini 1866. a.

4. E. Salmelainen, Suomen kansan satuja ja tarinoita. 4. osa. Helsingissä, 1866. 200 lk.; vt. kiri 1, viide 5.

5. 1866. a. keeleuurimisreisile asus Wiedemann Peterburist 31. mail. Saabus 1. juunil üle Pihkva Aluksnesse ja sõitis sealt 2. juunil üle Võru Tartu, kuhu jäi kuni 29. juunini.

185. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 27. juulil 1866.

Väga austatud sõber!

Astudes raskest süütundest rõhutud vaese patuse alandlikul kujul Teie palge ette, palun armu, armu! — Kui Teie sõbralik kiri maikuus siia jõudis, oli aeg väga tööderohke, hiljem tuli Wiedemann, kes rääkis Teie nõust Tallinna reisida, kuid ei teadnud ümberasumise ajamomenti lähemalt nimetada, kuni viimaks Teie sõnumiku kaua edasilükatud vastamine unustusse sattus. Seda raskemini tabas mind unustajat tunaeile õhtul Teie armas kiri Tallinnast.

Tarvastu, Tarvanpää ja Tarvamäega tohiksite Teie õige tee leidnud olla, kui neid nimesid härjasoo representantidega siduda tahate. Aastasadade eest oli laialdastes, õige hõreda elanikkonnaga metsades kindlasti küllalt ruumi selleks, et seal võisid mõnusalt ka metshärjad elada; niisama vähe kui kliima neid takistas, võis neil ka toidust puudus olla. Pealegi leidub vanemas rahvakeeles praegu enam mitte ettetulev härjanimi *tõuras, tõura,* mäherdune nimi võis algmiselt metshärga tähendada ja millest võib-olla hiljem on tekkinud tartu eestikeelne *tõpras* veise tähenduses. Sõna *metshärg* saksa Auerochs'a tähenduses tundub mulle hilisemast ajast pärit olevat ega ole siin mingit tähelepanemist väärt, kuna siis, kui me end *tõurale* toetame, Teie poolt esitatud vaade näikse paremini põhjendatud olevat kui nii mõnigi muu sellesarnane sõnaseletuse katse. Metshärjad võisid Liivimaal hulga kauem elanud olla kui eestlased, kelle siiatulek, nagu oma viimases töös soome õpetlane Koskinen tõendada püüab, asetatakse palju hilisemasse aega, kui meie histoorikud siiasaadik on arvanud [1], rääkimata lobisevast Krusest [2] ja kellestki vaimulikust mineva aastasaja hakatusel, kes ütleb (taga kihutatuna pühast vaimust!) eesti piibli esimese trüki eessõnas: „Pärast seda, kui teie esivanemad on siin elanud umbes 600 aastat kristlastena ja nende esivanemad enam kui 1500 aastat paganausulistena [3]." Koskineni järgi

seevastu võisid soome suguharud kõige rohkem 300 aastat enne sakslasi siia sisse rännanud ja lätlased välja tõrjunud olla.

Võib-olla leiab see kiri Teid veel Tallinnas, kuhu ta saadetakse Teie mulluse aadressi andmeil. Ta peab andma tunnistust minu patukahetsusest ja kui see, nagu vaimulikud kinnitavad, kujutab endast esimest sammu meeleparanduse poole, siis tahaksime end lootusega tröösti da, et säherdusi koledaid üleastumisi tulevikus enam ei tule.

Teie tookordse õnnesoovi eest meie tütre abielusseastumise puhul võtke vastu meie kõikide tänu, seda enam et kõige järgi otsustades Teie hästimõeldud soov tohiks sõnasõnalises tähenduses täide minna. Noor abielupaar, kes suvepuhkuse meie juures mööda saatis, jätab meid ülehomme maha; mõlemad pooled näikse tahtvat mesinädalate õnne veelgi pikendada, kuid otsekoheselt ütelda, ma ei tahaks oma väimeest niisugustesse armuköidikutesse aheldatult näha, et ta i l m a naiseta silmapilgukski üürikesest rõõmust osa võtta ei julge.

Tallinna laulupeo-ajalehte olen lugenud [4], kuid meie kolme peo-ilu kaasaelanud võrukesega, kes oleksid mulle ajaleheteateid suusõnal täiendada võinud, pole ma seni ühegagi kõnelnud. Äärmiselt originaalselt ütles Tallinna laulupeo kohta üleeile keegi eestlane, kes peokirjeldust „Eesti Postimehest" oli lugenud: *„Kui minu süda mulle unes oleks ütelnud,* et seal võis Vanemuist üheskoos Koidu ja Hämarikuga *elusalt* näha, siis oleksin kindlasti sinna läinud [5]."

Köler kirjutas mulle Tallinnast oma Soome ja Rootsi reisi kohta ja teadustas üht-teist ka Tallinna laulupeost, kus ta iseäranis Kosel olevat eesti lauljatest rõõmu tundnud. [- - -]

Salmelaineni uue muinasjutu-vihu lugemiseni pole ma veel jõudnud, loodan aga lugemisega peatselt algust teha.

Südamlikkude tervitustega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Yrjö-Koskinen, Yrjö S. (1830—1903), tuntud soome ajalooteadlane, Helsingi ülikooli professor. — Siin on kõne tema

tööst „Sur l'Antiquité des Lives en Livonie" (Liivlaste muinasajast Liivimaal). Helsingfors, 1866. 94 lk. (= Acta Societatis Scientiarum Fennicae). — Kr-i kirjad Y-K-ile on säilinud osaliselt ja avaldatakse edaspidi.

2. Kruse, Friedrich K. (1790—1866), Tartu ülikooli ajaloo-professor 1828—1853. — Kr. mõtleb siin tema väga ebakriitilist teost „Ur-Geschichte des Esthnischen Volksstammes" (Eesti hõimu ürgajalugu). Moskau, 1846.

3. Kr. tsiteerib siin piibli eessõna ebatäpselt, seal öeldakse: „Niipalju on vanust aegust teada, et teie vanemad enam kui pool kolmat tuhat [s. o. 2500. Toim.] aastat siin maal kui paganad elanud" jne. (Piibli Raamat. Tallinnas, 1739.) Tänapäeva teaduslikkude uurimuste tulemuste põhjal oletatakse, et soome-ugri hõimud on Baltimaale asunud juba III aastatuhande lõpul e. m. a.; vt. Eesti NSV ajalugu. Tallinn, 1952, lk. 9.

4. S. o. laulupeo informatsioonilehte „Zum Revaler Sängerfest 1866", nr. 1—10.

5. Tallinna laulupidu. Eesti Postimees 1866, lk. 229—231, 238—239 ja 245—247. — Kirjelduses (lk. 229) on öeldud selle kohta: „Üleval auvärava peal istus ennemuistne eesti rahva laulujumal „Vanemuine" oma kandlega, kes iga lipu otsa lillepärga pani, ja tema mõlemal pool kõrval istusid valges riides „Koit" ja „Hämarik", kes lauljate peale ülevalt lillesid riputasid."

186. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 16. septembril 1866.

Väga austatud sõber!

Ilmad kujunevad mõnel viimasel päeval kenamaks kui kogu suve kestel oleme näinud, kuid sellest hoolimata on aeg kätte jõudnud, kus rändlinnud minema tõttavad! Võimalik, et Teiegi, oma suviselt teekonnalt tagasi jõudnud, jälle olete vanas pesakeses kaukaasia keeli haudumas; selle lootuse peale lubage mind paluda ligipandud kirjaümbrik Helsingisse saata. — Minu Tallinnasse adresseeritud sõnumiku saite ometi kätte?

Mispärast peaks Soome Kirjanduse Selts leinama? Eile siia-jõudnud ümbrik kannab musta pitserit, kuid ajalehes pole mulle

ükski surmajuhtumine Soomes silma hakanud, mis õpetatud korporatsiooni oleks võinud leinavärvi kandma panna. Võib-olla teate Teie selle põhjust?

Sõbralikkude tervitustega

Teie

kõige ustavam

-Kreutzwald.

187. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 23. septembril 1866.

Väga austatud sõber!

Juba jälle tülitatakse Teid vahetalituse ülesandega, sest ma pean Teid paluma juurdelisatud ümbrik lahkesti Helsingisse toimetada! Teie rahustamiseks aidaku kaasa teade, et trükkimine läheneb lõpule ja et kõige rohkem on ainult veel kaht saadetust oodata. — Te saite ju ühe ümbriku kaheksa päeva eest kätte?

Sõbraliku tervitusega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

188. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 7. oktoobril 1866.

Väga austatud sõber!

„Juba jälle! Välk ja pauk!" kõlab Peterburist kõrvu otsekui läbi telegraafitraadi, ja kes võiks seda Teile silmapilgukski pahaks panna, kui nii sagedasti Teie meditatsioone katkestatakse. Teie olete ennast targu nägematuks teinud, nagu poleks Teid praegu üleüldse enam olemaski, kuid ajalehed pole ühtegi surmateadet *ex officio*[1] ära toonud, mispärast on õigus Teid elavate hulka a r v a t a. On ekstsellents vahest vihane, noh, siis arvaku seesinane heaks sapist sõitlust süüdlasele pähe valada, Teie kõigealandlikum võtab selle ilma nurisemata ja vastuvaidluseta vastu. [- - -]

Meelitavalt ette arvates, et Teie oma pikast vaikimisest hoolimata ikka veel võiksite vana, muutumatu vastutulelik sõber olla, lubage Teile nende ridadega palve südamele panna, et kui lähemal ajal keegi Lübbe-nimeline noormees Riiast Teile minu visiitkaardi ulatab, siis teda sõbralikult hea nõuga toetate, missuguseid samme ta peaks astuma, et Peterburis oma soovi järgi kohta saada. Ma olen tema perekonnale, kes minu poja eest Riias suure armastusega hoolitses, palju tänu võlgu ja tahaksin meelsasti vastuteenega noorele Lübbele seda sõprust tasuda. Oma paljude sidemete ja tutvuste juures võiksite noormehele kindlasti tema ettevõttes praktilise nõuga kasulik olla ja kindlasti teete seda ka heameelega.

Sõbraliku tervitusega

Teie kõige ustavam

Kreutzwald.

Ligipandud ümbrik palutakse lahkesti Soome Kirjanduse Seltsile Helsingis edasi toimetada!

1. *ex officio* (lad.) — ametlikult, ameti poolest.

189. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 11. oktoobril 1866.
Õhtul.

Väga austatud sõber!

Täna kirjutan ma Teile seisukorras, mis on seda laadi, et parem oleks sulg puhkama jätta. Mul on nimelt peavalu ja rahu oleks kõige parem. Kuid kurja kahtluse alla sattuda on veel hullem kui peavalu kannatada. Kõige kurja algus on kas aja ülikŭllus või puudus. Viimase all olen ma väga palju kannatanud ja sellega peategi minu vaikimist Teie armsate kirjade peale seletama. Mis minult palju aega võtavad, on nimelt korrektuurid: tiibeti-, kasikumõki- ja tatarikeelsed, nende kõrval ka veel bibliograafilised korrektuurid meie bülletääni jaoks. Seetõttu väsimus ja igasugused pahandused. — [- - -]

Russow elab nüüd Vassili Ostrovil, 10. liin, Savitši maja, kust Wiedemann varsti lahkub, sest ta asub nüüdsest peale samale hoovile elama kus minagi. — Karelliga kõnelesin üsna lühidalt Taubenheimi matusel; ta elab veel Tsarskoje Seloos. Russow pidi Tallinna kroonupalati nõunikuks minema, loobus aga sellest ettepanekust, et siia jääda. Ta ei suuda end kunstist lahku kiskuda. Wiedemanni eesti sõnaraamatust on nüüd juba trükitud kolm poognat *in quarto* [1], üks kolmekümnendik kogu teosest, mis seega 90 poognat sisaldab. On seal aga rikkus eesti sõnade ja mõistete alal! Küllap soomlased tunnevad sellest kaunikesti rõõmu. Koskinen võib sealt paljugi õppida. Täna lugesin tema prantsuskeelset tööd, kus on ka Teie saksakeelne märkus [2]. Üks on selge ja vaidlematu, — et eestlane on sõjakam kui lätlane. Mõnigi asi, eriti keeleline ala, jätab kirjutuses palju soovida. Kahtlemata oli soome suguharudel ka kõige lähemaid sidemeid gootidega, kelle päralt näib kunagi Valgevene olnud. Kuid see kuulub ajalukku, kus meil mõlemal pole põhjust häält tõsta.

Soomest ei ole mul kaua aega teateid, samuti ei tea ma, mida must pitser peab tähendama; ka kolleeg Grot ei teadnud mulle midagi öelda [3]. [- - -]

Niipalju kui ma tänase peavaluga kombineerida suudan, on see umbkaudu kõik, mis mul Teile täna teatada on. Võib-olla

tuleb mul järgmine kord rohkem meelde. Täna peaksite juba kõigiti kannatlik olema. Kõige paremate soovide ja südamlikumate tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

NB. Kõik kolm korrektuurisaadetust toimetasin edasi.

Kes on Donneri poolt tema kirjutuses „Kalevipoja" kohta, mis pole veel mu kätte jõudnud, „Kalevipoja" tõlkijaks mainitud [4]? Kas Schott või keegi muu [5]? Seejuures tuleb mul meelde küsida, kas on ka juba eestikeelseid eksemplare välismaale müüdud? Kui ilmub tõlge, siis leiab ka originaal ostjaid. Ka minu juures asuvad eksemplarid võivad siis käiku minna. Muidugi tuleks komisjonitasu maksta, nii et eksemplar tuleks siis umbes ühe taalri eest müügile. — Või viitab Koskineni tsitaat (lk. 23 all) „Kalevipojale" pühendatud Donneri kirjutuse saksakeelsele tõlkele? Donner kirjutas mulle mitme nädala eest ja teatas, et kavatsevat stipendiumi nõutada, et ennast siin täie rahuga sanskriti alal täiendada. Kas ta stipendiumi sai, on mul tänapäevani teadmata.

1. *in quarto* (lad.) — neljandik(poogna) kaustas.

2. Tsitaat Kr-i kirjast Y. Koskinenile 3./15. mail 1866 leidub kõnesolevas teoses lk. 13; vt. ka kiri 185, viide 1.

3. Grot, Jakov Karlovitš (1812—1893), tuntud vene keeleja kirjandusteadlane, Vene Teaduste Akadeemia liige.

4. Vt. kiri 190.

5. Schott, vt. kiri 30, viide 5.

190. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 14. oktoobril 1866.

Väga austatud sõber!

Valulise ohvri läbi, mille Teie tõite, vastates minu sõnumikkudele, olete mind jälle oma võlgnikuks teinud; võtke selle

eest vastu minu kõige südamlikum tänu ja alljärgnev teadustus esimeseks intressimaksuks, sest selle aine puutub Teie erialasse. Dr. Wilh. Mannhardti hiljutine järelepärimine [1], kas muistne eesti jumalus Rõugutaja pole ehk mõnesuguses ühenduses viljakasvatusega ja kas teda ei võiks siduda vahest soome Rongoteusega, pani mind selle üle lähemalt järele mõtlema ja ma arvan tõepoolest säherduse suguluse leidnud olevat. Kuni tänapäevani on teataval telgikujuliselt asetatud viljakuhjal püsinud nimetus *rõuk*, genitiiv *rõugu* (mitte *roug*, nagu eksikombel Hupelis seisab), külgeliidetud silp *-taja* väljendab loomise, sigitamise, tekitamise mõistet, nagu näit. *müristaja* — kõu, kõue tekitaja, *välgutaja* — välgu tekitaja, *rõõmustaja* — rõõmu tekitaja jne.; sellest järgneb ladusasti, et Rõugutaja on viljakuhja tekitaja. Nüüd aga näikse, et see müütiline olevus ei hoidnud oma kaitse all mitte ainult põllu viljakust, vaid ka loomalikkude idude arenemist, mistõttu härra Rõugutaja ka sünnituseabi andmist toimetab; nõnda hüüab proua Lindagi teda raskel tunnil appi [2]; kuna üldine valuvaigistaja *tuulejumal* valu kergendab, peab lapse sündimist soodustama Rõugutaja. — Lahkuminevas versioonis puutume Rõugutaja nimega kokku ühes eesti ennemuistses jutus, mis on kadunud Knüpferi [3] ja minu poolt kahes variandis üles tähendatud; esimese variandi avaldas Neus mõne aasta eest „Inlandis" saksa keeles [4], teine ilmub minu ennemuistsete juttude kogus [5]. Selles ülemaltähendatud ennemuistses jutus ei kuule me Rõugutajast muud midagi, kui et ta elas koos oma naisega metsalaanes ja neil oli tütar, kes loomulikul kombel ei olnud ilmale tulnud, aga keda ema siiski inimeselapse viisi püüdis üles kasvatada. Hiljem esinevad tegelastena üksnes ema ja tütar, isast Rõugutajast enam juttu ei ole.

Wiedemannile võite edasi anda kurva sõnumi, et ta oma leksikoniga ilmub *post festum*! Temast on ette jõudnud Vändra ekspastor Kõrber, kelle eesti-saksa sõnaraamat ilmub lähematel päevadel trükist [6], kuna teine osa, saksa-eesti, näeb päevavalgust tuleva aasta hakatusel. Karow Tartus on selle soperduse kirjastamise oma hooleks võtnud [7]. Mulle pole sellest küll veel midagi silma puutunud, kuid tahaksin kihla vedada, et sellest tuleb Hupeli sõnaraamatu uus halvendatud väljaanne. Samalt autorilt ilmuvat peatselt ka uus eesti keele grammatika [8].

Märkus Koskineni kirjutuses „Sur l'Antiquité des Lives en Livonie" vihjab Donneri arutlusele „Kalevipojast", mis, nagu autor mulle pikema aja eest teatas, pidi saksa keelde tõlgitama. „Kalevipojast" ei tule küll ühtki teist tõlget. — Mis Koskineni töökesesse puutub, siis peavad ajaloolased-spetsialistid otsustama, kas see on märki läinud või mitte; mulle näikse ainult palju tõenäolisem olevat, et soome suguharude sisserändamine nende praegustele asupaikadele on meile ajaliselt lähemal kui puhtakujulistele muinaslugudele rajatud vaade, nagu oleks eestlasi rohkem kui 2000 aasta eest Balti mere rannikul olnud. — Ka minu tagasihoidlik arvamine sihib sinna, et kokkupuutumine soome suguharudega peab olema vanemast ajast kui hilisem kokkupuutumine sakslaste ja rootslastega. Kas see kõige varasem kokkupuutumine on toimunud Lääne-Venemaal või rändamise ajal kuskil mujal, selle jätan ma lahtiseks [8a].

Te teeksite mulle suure heateo, kui saaksite Wiedemanni juhtumisi mõjutada, et ta saadaks mulle ühe poogna tutvumiseks, olgu see kas või juba tarvitatud korrektuuriäratõmme.

Kes juhib kadunud Wiedemanni asutust edasi [9]? Kas residentsis ei leiduks ettevõtlikke pedagooge, kes oleksid valmis Võrul uue kasvatuseasutuse asutama? Kõike seda, mida Peterburis hoolimata kõigist pingutustest vaeva ega rahaga kätte ei saa, — terve õhk, ei mingit koolerat, mitme aasta kohta ainult üksikud sporaadilised tüüfusejuhtumised jne., seda kõike saab siin maksuta ja odavat elu pealekauba! Seda võiks ettevõtlik mees silmas pidada. [- - -]

Mustal pitseril Helsingist ei võinud mingit tähendust olla, arvatavasti polnud härradel sel silmapilgul punast kirjalakki käepärast; läinud nädalal oli saadetus jälle punasega pitseeritud. Lootust mööda toob üks lähematest postipäevadest viimase poogna, misläbi Teie viimaks s e l l e s t nuhtlusest vabanete.

Südamlikkude tervitustega muutumatult

Teie kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Mannhardt, vt. kiri 68, viide 6. — Tema järelepärimine tuli Õpetatud Eesti Seltsi kaudu, vt. ÕES-i Aastaraamat (Sitzungsberichte) 1866, lk. 12—17 ja 28.

2. Vt. „Kalevipoeg", II lugu.

3. Knüpffer, Arnold Fr. J. (1777—1843), pastor Kadrinas; üks varasemaid ja agaramaid eesti rahvaluuleliste materjalide kogujaid.

4. Die Frau Rõugutaja (Rõugutaja naine). Inland 1846, vg. 1146—1148.

5. Rõugutaja tütar. Fr. R. Kreutzwald, Eesti rahva ennemuistesed jutud. 2. trükk. Tartus, 1875, lk. 154—157.

6. K. Körber, Weike Ma kele sanna-ramat. / Kleines Ehstnisches Handwörterbuch. Tartu. Dorpat, 1866. (8) + 214 lk.

7. Karow, Eduard J. (?—1874), raamatukaupmees ja trükikojaomanik Tartus.

8. K. Körber, Kleine Ehstnische Hand-Grammatik (Väike eesti keele käsi-grammatika). Dorpat, 1867. IV + 96 lk.

8a. Vt. kiri 185, viide 3.

9. Kr. mõtleb dr. Hermann Wiedemanni (surn. 1866) erakooli Peterburis.

191. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 21. oktoobril 1866.

Väga austatud sõber!

Paludes ligipandud postijänese lahket edasitoimetamist Helsingisse, tahaksin Teie väsimatut vastutulelikkust ühtlasi koormata palvega hiljukesi pinda katsuda Soome Kirjanduse Seltsi härrade juures, kellega Teie tookord raamatu trükkimise kohta läbirääkimisi pidasite, kas neil poleks võimalik kas või pooltki siis lubatud honorarist välja panna? Selle suve erakordsete väljaminekute tõttu on minu rahaasjad nii viletsal järjel, et ma pakiliselt pean selle palve esitama.

Teid südamlikult tervitades alati

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

192. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 22. oktoobril 1866.

Väga austatud sõber!

Viimaks ometi lööb Teie paljuigatsetud puhketund, miska Teid nende saadetuste koormast vabastatakse. Juurdelisatud ümbrikus on just praegu läbivaadatud eessõna ja sisukord, seega on töökese trükkimine lõpetatud. Tuhat tänu kõigi sõbralikkude vaevanägemiste eest, mida Teie kõige lahkema meelega sellele lapsele tema raske sündimise juures pühendasite! Kui minu viimatises kirjas avaldatud palve varsti täidetakse, siis saan nii paljudest muredest vabana jälle kergemalt hinge tõmmata.

Tuleva kuu lõpetusel ilmub arvatavasti tuleva-aastane saksa, s. o. akadeemia poolt toimetatud kalender; kas oleksite siis nii hea ja saadaksite mulle kaks eksemplari?

Kõige südamlikumate tervitustega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

193. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 3. novembril 1866.

Väga austatud sõber!

Suure rutuga teatan, et olen Teie soovi kohaselt Helsingis pinda katsunud, kuid vastust pole veel saanud. Eile sai nädal, kui mu kiri teele läks. Arvatavasti peab asi ühel Seltsi koosolekul otsustatama. Niipea kui teate saan, kirjutan Teile jälle. Siinjuures viis poognat Wiedemanni sõnaraamatust; Teie saate ülejäänud 85 sedamööda, kuidas nad ilmuvad või neid trüki-

takse. Palun ainult mitte kellelegi öelda, et Teie neid saate. Seda kirjutan ma Teile Wiedemanni soovil. Teie leiate kindlasti põhjust üht või teist märkida; saatke need märkused Wiedemannile.

Meeleheitliku rutuga, kuid südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

Ka Teie viimane saadetus, mis ma esmaspäeval, 31. oktoobril sain, on Helsingisse edasi toimetatud.

194. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 14. nov. 1866.

Väga austatud sõber!

Ahlqvist vastas mulle mõne päeva eest Turust, kuhu ta mingi lauluraamatu-reformi pärast veel 14 päevaks peab jääma. Ta andis mulle nõu teha ettepanek Kirjanduse Seltsi esimehele dr. Gabriel Reinile [1] ja määrata ühtlasi mees, kes summa Teile edasi saadaks. Ta soovitas mulle dr. Bolin'i, keda ma isiklikult tunnen [2]. Nii kirjutasingi siis laupäeval, 12. novembril härra kantseleinõunik dr. Reinile ja lisasin kirja dr. Bolinile. Teie saate poogna eest 40 marka, mis teeb välja natuke üle 10 rubla; ma ei tea aga veel, kas saate nüüd terve summa või ainult osa; samuti ei teadnud ma poognate arvu öelda. Loodetavasti on meil nüüd varsti otsus käes. [- - -]

Täna saadan Teile eesti keele sõnaraamatu poognad 6—8, peale selle aga kõige südamlikumad tervitused.

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Rein, Gabriel (1800—1867), soome ajaloolane, Helsingi ülikooli professor ja Soome Kirjanduse Seltsi esimees, kelle kirjastusel ilmusid Kr-i „Eesti rahva ennemuistesed jutud" 1866. a.

2. Bolin, Andreas Vilhelm (1835—1924), teadusemees ja Helsingi ülikooli raamatukoguhoidja.

195. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 18. novembril 1866.

Väga austatud sõber!

Kõige südamlikum ja sügavam tänu Teile niihästi sõbralikkude vaevanägemiste eest Helsingis kui ka kättesaadetud sõnaraamatu-poognate eest! Viimased sain ainult lennukalt läbi vaadata, kusjuures mulle silma puutusid mõned asjad, mille kohta austatud härra autorile lähemal vabal silmapilgul märkused saadetakse. Sellest tuleb suurepärane töö, sest niisuguse leksikoni abil võivad võõrad kergesti keelt tundma õppida. Üksikute lahkuminevate vormide kohta, mis mulle siiasaadik kuskil pole silma puutunud, pean Wiedemannilt lähemat selgitust paluma. —

Peaksid härrad soomlased mitte liiga kaua kaaluma ja vähemalt osagi rahast välja panema. Raamatuke sisaldab 23 trükipoognat ja Teie poolt märgitud honorari põhjal tuleks mulle kokku 920 marka. Kui mulle saadakse esiotsa ainult poolgi tasuda, oleks mind aidatud ja võiksin ülejäänud osaga oodata. Raha asemel eksemplare saada ei oleks mulle meeltmööda, nagu Teile juba tookord teatasin, sest ikka läheb mitu aastat mööda, enne kui säherdusest pallastist lahti saab; „Kalevipoeg" on mind õpetanud sedavärki asju ettevaatlikult ajama!

Teatage härra Russowile, et tunnen südamest kaasa neile rasketele katsumistele, mida tal kanda tuleb. Visa järelköha kopsupõletiku tagajärjel on Peterburi kliimas väga kahtlustäratav ja võiks kergesti surmagalopaadini (õitseva tiisikuseni)

viia. Käesoleval korral tohiks vahest arstile ja omastele olla kõige paremaks lootuseks, et haigel endal lootus puudub.

Südamliku tervitusega

Teie kõige ustavam

Kreutzwald.

196. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 20. novembril 1866.
Õhtul.

Väga austatud sõber!

Eile kirjutas mulle Helsingist dr. Bolin, et kolmapäeval, 5. detsembril ukj. tuleb otsustamisele, kas Teile makstakse kogu summa hõberublades või markades. Niipalju kui tean, lepiti algul hõberubladele kokku, Ahlqvist rääkis oma viimases kirjas aga 40 margast poogna eest. Bolin tahab selle raha maksujuhatusega oma siin asuvale perekonnale saata, nii et ma ootan nüüd Teie käsku, kui palju peaksin ma Teile nüüd kohe ja kuidas üle kandma. Kui summa Teile markades tasutakse, siis saate 44 rubla rohkem.

Russowi juures on seisukord parem, Karell annab lootust; asi oli aga väga halb.

Nagu mulle Bolin kirjutab, olevat Helsingis Vene paberraha raske hankida, sellepärast tahabki ta raha siin oma perekonna kaudu mulle välja maksta lasta. Neil on siin üsna silmapaistev juveliiriäri.

Niipalju Teie rahustamiseks. Ma kirjutan homme Bolinile, kes minult instruktsioone palus.

Kõige paremate soovidega

Teie ustav

A. Schiefner.

Teie kiri 18. novembrist jõudis täna kell 5 pärast lõunat pärale.

197. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 25. novembril 1866.

Väga austatud sõber!

Kui Te Helsingist lubatud maksujuhatused olete Peterburis saanud sularahaks teha, palun Teid saadud summa maksta siinse pürjermeistri ja kaupmehe Nicolai Nageli arvele Franz Fleisneri kaupluses juurdelisatud aadressi järgi kviitungi vastu ja viimane lähema postiga mulle ära saata. Enne seda aga palun Teid rahast lahkesti maha arvata tellitud 1867. a. Peterburi kalendrite hinna, Teie mitmekordsed postikulud, sõidurahad jne., mis sellest vahetalitusest on tekkinud.

Soome Kirjanduse Selts maksab vististi esialgse otsuse põhjal 10 rbl. hõb. poognalt, sest 40 marka oleks ju praeguse kursi põhjal rohkem. Peaks asi ainult peatselt joonde saama, et ma oma rahalisest kitsikusest pääseksin!

Teid südamest paljude väsimata vaevanägemiste eest tänades, jään ma ikka

Teie

Teile suuresti võlguolevaks

Kreutzwaldiks.

198. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 27. novembril 1866.

Väga austatud sõber!

Täna õhtul ootasin kannatamatusega Teie armsat kirja, mis nüüd ka tõesti pärale jõudis. Eile õhtul jõudis siia kiri dr. Wilhelm Bolinilt koos maksukäsuga 200 rublale, mis ma täna hommikul juba vastu võtsin. Ülejäägi, halvemal juhul 30 rubla, paremal 73 rubla, toob mulle Bolin ise umbes 8 päeva pärast. Nagu ta mulle kirjutab, ei jõutud 5. detsembri koosolekul

veel asjaga lõpule ja seda peab veel kord kaaluma. Paistab, nagu käiks see koht Ahlqvisti kirjast, mille ma õigel ajal edasi andsin, härrastel ikka veel peas ringi; vähemalt on Bolin selle eest hoolt kandnud. Nagu ta mulle kirjutab, olevat kurss praegu nii, et 100 rbl. eest saab 351 marka, järelikult võib 920 marga eest loota umbes 273 rubla.

Homme hommikul lähen 200 rublaga „Amsterdami" ärisse ja lasen endale kviitungi anda, selle saadan ma Teile arvatavasti veel ühes nende ridadega.

On hea, et Te mulle mõlemaid kalendreid meelde tuletasite; ma olin nende tellimise juba unustanud, leidsin aga selle tõesti ühes Teie kirjas. Raha selle eest arvan ma ülejäägist, mis Bolin mulle toob, maha. Kui Teie mulle muud juhtnööri ei anna, siis tasun ma ka selle summa härra Franz Fleisnerile ja lasen endale kviitungi anda. Vaevalt jõuab Bolin enne 4. või 5. detsembrit siia.

Russowi juures olin ma viimati kolmapäeval, 23. novembril; Karell oli jälle seal käinud ja naise seisukorra, mis juba reedel parem oli, veelgi rahuldavama leidnud. Russowil endal on veel köha ja ta selg on hispaania kärbestest üsna katki.

Wiedemanni sõnaraamatust on nüüd ka 9. ja 10. poogen valmis; ma saadan nad Teile õige pea. Vanahärral on nüüd ühe tšeremissiga tegemist.

Täna ei saa ma enam kirjutada; olge minuga kannatlik ja jääge terveks. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

199. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 2. detsembril 1866.

Väga austatud sõber!

Teie lahke kiri koos vastava kviitungiga jõudis eile hommikul pärale; kokkuseotud võlakohustused vabastati kohe oma nööridest ja paeltest, nii et sularaha jäi üle veel 1 rbl. 36 kop.

Tuhat, tuhat tänu Teie sõbralikkude vaevanägemiste eest ja palve maksta ülejääk omal ajal samuti „Amsterdami" firma kauplusesse. Täna on mul võimata rohkem kirjutada, sellepärast ainult südamlik tervitus ja minu hävinematu tänutunde kinnitus.

Teie
kõige ustavam
Kreutzwald.

200. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 8. detsembril 1866.

Väga austatud sõber!

Hiljem, kui ma Teile olin teatanud, on mul võimalus saata Teile kviitung 33 rbl. 20 kop. vastuvõtmise kohta, mis ma täna hommikul Fleisneri äris sisse maksin. Dr. Wilhelm Bolin tõi mulle alles eile kella 3 paiku 35 rubla, millest ma 1 rbl. 80 kop. kahe kalendri eest maha arvasin. Ainult iseäraliku õnneliku juhuse tõttu võisin Teile pappkaantega eksemplarid 90 kop. eest saata. Teine kord saate selle hinnaga küll vist ainult lihtsalt brošeeritud eksemplarid. Niisuguseid eksemplare saab raamatukauplusest ainult 1 rubla eest.

Bolin ei suutnud seda saavutada, et Kirjanduse Selts oleks enne tema ärasõitu kokku tulnud; ka ei võinud ta mulle veel kindlasti lubada, et Selts Teile markades maksab. Hinna kohta ei seisa protokollides kahjuks midagi ja nagu näib, pole kõik Seltsi liikmed Ahlqvistiga ühel arvamisel. Bolin on palju vaeva näinud, aga kordaminek ei olene temast. Kui Bolin ära sõitis, polnud Ahlqvist veel Turust tagasi tulnud. Kui Ahlqvisti seisukoht ülekaalu saavutab, mida aga veel kindlasti arvata ei saa, oleks meil väljavaade veel 43 rubla saada. Niipea kui need peaksid siia jõudma, saadan ma nad Teile „Amsterdami" kaudu kätte.

Peale kalendripakikese olete nüüd vist juba ka Wiedemanni sõnaraamatu vastilmunud poognad saanud. [- - -]

Minu leedulased jutustasid mulle *kaukas*'e ja *aitwaras*'e,

s. o. luupainaja ja lendava mao kohta lõbusaid asju. Nimelt on nende olevuste sündimine õige iseäralik: kaheteistaastase kana munast, sea *scrotumist* [1]. Kas Rongoteuse ja Rõugutajaga seoses olevad asjad ka seal esinevad, seda kuulen ma vist varsti.

Tänaseks ainult veel kõige südamlikumaid tervitusi ja paremaid soove.

Teie ustav

Schiefner.

1. *scrotum* (lad.) — munandikott.

201. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 16. detsembril 1866.

Väga austatud sõber!

Esmaspäeval, 12., jõudis Teie armas sõnumik koos sissepandud kviitungiga kätte, võtke selle eest vastu minu südamlik tänu! Mul on kahju, et Teie pole ennemuistsete juttude asjas minu palve kohaselt oma postikulusid arvestanud, vaid olete maha arvanud ainult väljaminekud mõlema kalendri eest; ma olen selletagi juba nii suuresti Teile võlgu, Teie aga ei taha lubada mulle isegi heameelt olla Teie vastu õiglane nendes asjades, kus „sõprus lõpeb". Ärge põlake vähemalt väikese töökese ligipandud eksemplari [1]; Wiedemannile võite sellest edasi anda *„kirjaseadniku"* kui miski seniolematu, see peab tähendama „autorit", mille jaoks eesti keeles siiasaadik ei olnud veel ühtki sõna. Vaatame, kas see uuendus järeleaimajaid leiab.

Dr. Ahlqvisti seisupaik lööb vaevalt läbi, oleks ju ka ülekohus Seltsilt nõuda enam, kui ette oli maha tehtud.

Kalendrid ja sõnaraamatu poognad jõudsid kohale juba varem, nende eest suur aitäh.

Jättes kõrvale minu hiljutised seletused Rõugutaja nime kohta, mis arvustamist välja ei kannata, andis kogemata õnn mõne päeva eest parema tõenduse, et tõesti on olemas alus seda mütoloogilist olevust ekstrajumaluseks pidada. Nimelt olevat nukk, mis kevadepühal koos seemneviljaga Uku vakas asub, Laiuse kihelkonnas *Rõugutaja-tite* nime kandnud. Kuna seda kevadepüha, nagu teada, pühitseti spetsiaalselt põldude ja sigimatute naiste tuluks, siis näikse olevat peaaegu väljaspool kahtlust, et Rõugutaja pidi vilja- ja inimeste külvamisel paremaks peetud tegelane olema. Ma ei jäta edaspidigi selle küsimuse jälgede ajamist, võib-olla jõuab aegamööda rahuldavate resultaatideni. Keegi Laiuse kihelkonnast pärit siin alatiselt elav eestlane tõi mulle nime *Rõugutaja titt*, vastates minu küsimusele, kas ta Rõugutaja nimega kokku on puutunud [2].

Kas eestlastel ka luupainaja ja lendava mao sünni kohta midagi olema peaks, seda pole ma seni saanud selgitada; ühenduses Teie teadustusega tahan aga järele kuulata, kas sellekohaseid traditsioone tuntakse või mitte. Selle ettekujutuse järgi, mida rahvausus kõige enam on liikumas, näikse luupainajat vanaks nõiaks peetavat, kes öösisel ajal ringi kihutab, et „kõiki patuseid lojuseid ja inimeselapsi" vaevata. Ühest sellekohasest traditsioonist aga saame teada, et luupainaja maskeerib end nooreks nägusaks tüdrukuks, kes tema poolt vaevatud mehe niivõrd ära nõiub, et see temaga abielusse astub. Võib-olla õpib mees siis uut värki luupainamist tundma!

Soovides Teile rõõmsaid pühi ja head uut aastat, muutumatult otsekohese ustavusega

Teie

tänulik Kreutzwald.

1. See „väikene töökene" oli: Eesti rahva ennemuistesed jutud. Rahva suust korjanud ja üles kirjutanud Fr. R. Kreutzwald. Helsingi linnas, Soomemaa Kirjaseltsi kirjadega trükitud 1866. aastal. 368 lk.

2. See oli Märt Mohn, kooliteenija Võrus, kellelt Kr. sai muidki rahvaluulelisi materjale.

Peterburis, 22. jaanuaril 1867.

Väga austatud sõber!

Saates Teile jällegi mõned poognad Wiedemanni sõnaraamatust, ütlen Teile tagantjärele: head uut aastat! Ma ei saanud selleks varem mahti ja olen pahane, et ei saa Teile ühtaegu midagi mõistlikku Soomest teatada. Ahlqvist kirjutab mulle, et teatud kisakõrid Kirjanduse Seltsist arvavad patriootilise teo tegevat, kui nad Seltsile mõned närused rublad kokku hoiavad, ei tunne aga sugugi häbi, et nad samal ajal sellega Seltsi head nime alandavad. Niisiis pole sealt kahjuks enam midagi loota.

Kuna mina ise juba ühe eksemplari muinasjutte Seltsi kaudu sain, kinkisin ma Teilt saadud eksemplari Russowile, kes selle üle väga rõõmustas. Ta uuribki seda usinasti. Ta küsib sel puhul, kas Te ei tahaks teost ka saksa keeles välja anda. Saksakeelne tõlge leiaks kindlasti lugejaid ja veel rohkemgi kui eesti algupärand. Tõsi küll, hiilgavat honorari pole loota, küll aga viisakalt käituvat kirjastajat. Kuhn [1] ja Reinhold Köhler (viimane Weimaris) võiksid kindlasti head nõu anda [2]. Juhul, kui Teie sellest ettevõttest eemale jääte, söandaks Russow heameelega tõlkima hakata ja mina saadaksin selle siis omapoolse eessõnaga maailma. Mõelge selle asja üle järele ja teatage mulle oma otsus.

Teatage mulle peale selle ka, kuidas öelda eesti keeles „Wissenschaft" ja „Akademie der Wissenschaften". Keegi noor Jakobson, kes siin meie trükikojas eesti keele algõpperaamatut trükkida laseb, on kahevahel [3] ja ka Wiedemann, Russow, meie Mortimer (trükikoja faktori abiline) ei tea õiget vastust.

Jakobson loodab mõnele „Kalevipoja" eksemplarile (vahest viiele) ostja leida. Kas peaksin raha „Amsterdami" (Fleisneri firma) kaudu Teile saatma või on Teil siit midagi vaja? Kokku on mul siin 16 eksemplari (13 pappköites, 3 brošeeritud). Siis jääks neid ainult 11 järele. [- - -]

Russow täidab nüüd jälle oma ametikohuseid; kahe kuu jooksul oli ta täiesti kodu külge seotud. Tema naise seisukord muutub pikkamööda paremaks.

See on aga ka kõik, mida ma Teile täna kirjutada võin. Leppige selle vähesega ja ärge jätke mind nii kaua vastuseta nagu mina Teid. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Kuhn, vt. kiri 2, viide 5.

2. Köhler, Reinhold (1830—1892), saksa kirjandusajaloolane, raamatukoguhoidja Weimaris. — Kirjutas koos A. Schiefneriga Kr-i „Eesti rahva ennemuistsete juttude" saksakeelse tõlke 1. vihule (ilm. 1869. a.) kommentaarid.

3. Jakobson, Carl Robert (1841—1882), kirjanik ja publitsist, eesti rahvusliku liikumise demokraatliku suuna juht. Võitluses valitseva kiriklik-feodaalse ideoloogia vastu ja demokraatliku rahvusliku kultuuri arendamise eest koos sõbralike sidemete kindlustamisega eesti ja vene rahva vahel oli eriti suur tähtsus tema poolt toimetatud ajalehel „Sakala" (ilm. alates 1878. a.), mis koondas enda ümber kõik kaasaegsed progressiivsed jõud. — Kõnesoleval ajal oli ta gümnaasiumiõpetaja Peterburis, kus Vene Teaduste Akadeemia trükikojas trükiti tema „Uus Aabitsaraamat, kust viiekümne päevaga lugema ja kirjutama võib õppida". Peeterburgis, 1867. 40 lk. — Vt. ka: Eesti NSV ajalugu. Tallinn, 1952, lk. 198 jj. ja O. Stein, C. R. Jakobsoni ühiskondlik-poliitilised vaated. Eesti Bolševik VIII (1952), nr. 3, lk. 18—27.

203. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 27. jaanuaril 1867.

Väga austatud sõber!

Sügavam tänu saadetud sõnaraamatupoognate ja sõbraliku elumärgi eest! Eesti keeles pole „Wissenschafti" äramärkimi-

seks ühtki sõna, sest seni pole rahval veel midagi niisugust ette juhtunud. Mina soovitaksin selle tarvis *tarkuseteadmine*, seega oleks „Akademie der Wissenschaften" *„tarkuseteadmise akadeemia"*, viimane kui saksa keele seisupaigalt võõrsõna võiks vähehaaval eesti keeleski hästipõhjendatud kodanikuõiguse omandada. Kõigepealt palun see värskeltküpsetatud sõna Wiedemannile kaalumiseks anda!

Mis puutub „Eesti rahva ennemuistsete juttude" saksa keelde tõlkimisesse, siis pole mul omalt poolt midagi selle vastu ütelda, kuid tekib küsimus, kas meil on selleks õigust? Kui Soome Kirjanduse Selts eestikeelse käsikirja asjas omal ajal härra dr. Ahlqvisti kaudu Teiega läbirääkimisi pidas, fikseeriti — kui ma ei eksi — see punkt, et Selts jätab endale õiguse korraldada hiljem rootsi või saksa keelde tõlkimine. On asjalugu nõnda, siis kardan ma, et me ei tohi ilma Seltsi loata tõlkimisele asuda. Kui härra Russow tahab selle töö enda peale võtta, siis tuleb see kahtlane punkt enne selgitada. — Neist muinasjuttudest on kolm juba saksa versioonis olemas: „Tänulik kuningapoeg", „Kuidas üks kuningatütar seitse aastat oli maganud" ja „Võllamehikesed"; esimene Õpetatud Eesti Seltsi Toimetustes [1], kaks viimast — Jegór v. Siversi poolt väljaantud „Literärisches Taschenbuch'is" [2]. „Rigaer Zeitungi" sõnumi järgi olevat „Tänulik kuningapoeg" üle võetud kreisikooliõpetaja Böhm'i poolt väljaantud saksa lugemiseraamatusse ja nimelt omal ajal Tartu tsensuuri poolt muudetud pealkirja all „Vürstipoeg" [3]; muinasjutukangelase osa leiti k u n i n g a p o j a l e sündmatu olevat!! Kuid kartlikule tsensorile tundus sündsusetu ainult pealkiri, jutustuses eneses esineb igal pool „kuningapoeg".

Umbes kolme nädala eest tuletati mulle Helsingist meelde, et saadud raha kohta tuleb kviitung läkitada. Selle soovi täitmisel kirjutasin viivituse selle asjaloo süüks, et ma ei olnud senimaani veel teadet saanud, kas läbirääkimised honorari asjas on lõpule viidud või mitte, sest algmine kokkulepe 10 rbl. hõb. või soome rahas 40 marka teeks praeguse kursi järgi natuke üle 10 rbl. välja. Teie teadustasite mulle siis, et härra Ahlqvisti ei olevat Helsingis, hiljem ei tulnud mingeid edasisi teateid, seega võis arvata, et asi pole veel lõplikult otsustatud. Selle seletuse peale pole ühtki vastust järgnenud.

Et härra Russow ja teised sõbrad minult ühtki eksemplari pole saanud, tuli sellest, et Soome Kirjanduse Selts saatis ainult k o l m priieksemplari; sel põhjusel pidin ma ise ostma kuus eksemplari, et õiendada need saadetused, mis olid paratamatud.

Kui Teil kunagi peaks mingi iseäraliku õnne läbi korda minema järelejäänud 11 „Kalevipoja" eksemplari maha müüa, siis palun ma raha endale, et selle summaga ühele aktsiale surmahoop anda. Mineva aasta jooksul on Tartus niipalju müüdud, et peale intresside kustutamise võib viis aktsiat välja loosida. Veel paar säherdust aastat ja ma olen kitsikusest päästenud. Peaksite Teie kogemata dr. Karelliga kokku juhtuma, siis palun teda minu poolt kõige sõbralikumalt tervitada. — Meie tänavune talv jätab arstile vähe jõudeaega, sõitmist ja jooksmist on otsata palju, rahaliselt aga on asi nii närune kui vähegi mõeldav, sest et suuremal jaol inimestest raha ei ole ja need, kel natuke on, ei raatsi sellest lahkuda!

A propos[4]! Mõne päeva eest puutus mulle silma eestikeelne *opus*[5] „Põllomehhe nõuandia", mis on pühendatud Eestimaa rüütelkonnale ja dr. Karellile[6]; selles pühenduses seisab: „S a l a n õ u n i k" dr. K[arell]. Sellest aukõrgendusest ei ole meie ajalehed midagi teadustanud, seepärast vabandagu kõrge isand kannatlikult meie teadmatust, kui teda siitpoolt ettetulevatel juhtumistel ikka veel on iganenud tõsiseks riiginõunikuks tituleeritud!

Südamlikkude tervitustega

Teile truult ustav

Kreutzwald.

Andke andeks eksitus, poogna viimane lehekülg on siin kogemata esimeseks märgitud.

1. „Der dankbare Fürstensohn". Verhandlungen der Gel. Estn. Gesellschaft. Bd. II, 3, lk. 74—93; vt. Eesti rahva ennemuistsed jutud. Tallinn, 1951, lk. 115—133.

2. J. v. Sivers, Literärisches Taschenbuch der Deutschen in Russland. Riga, 1858, lk. 99—117.

3. Chr. Böhm, Deutsches Lesebuch für Kreisschulen, Töchterschulen und ähnliche Lehranstalten. I Th. Reval, 1867. X + 300 lk.

4. *À propos* (pr.) — muuseas, muide.

5. *opus* (lad.) — teos.

6. Põllumehe nõuandja, kuida maadest kõige suuremat kasu võib saada ning muu tähelepanemine põlluharimisest ja majapidamisest. Tartus, 1866. (4) + 232 lk.

204. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 6. märtsil 1867.

Väga austatud sõber!

Täna rutuga ainult niipalju, et Kirjanduse Selts mitte ainult lubab eesti muinasjutte tõlkida, vaid seda koguni soovib. Kuid Russow ei taha tööle asuda, kui Teie ise seda teha võite ja tahate. Esialgu oleks hea teada, kas on võimalik honorari saada. Selles asjas tahan ma Weimarist ja Berliinist järele pärida. Kui raha antakse, siis oleks hea, kui tõlke ise teete. Kas aga kõik tõlkida tuleb? Mõned on ju saksa muinasjuttudele väga lähedased, nii et nad ainult keeleuurijale huvitavad võiksid olla, näit. kolm soovi. Väga meeldis mulle „Rõugutaja tütar", kuna see muinasjutt tuleb võrdlevale mütoloogiale üsna parajal ajal. Kas Te ei annaks meile tõlkeprooviks selle, et ma võiksin ta Weimarisse saata?

„Kalevipojast" andsin 4 eksemplari Jakobsonile, aga raha pole veel saanud; 7 eksemplari müüsin: dr. Overlachile [1], Kunikule [2] (2), Orestes Müllerile [3] (2), Sreznevskile [4] ja proviisor Falkile Pärnus; nende eest on mul raha juba käes. Ma saadan Teile selle Fleisneri kaudu, niipea kui ka Jakobson ära maksab. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Overlach, Emil (1801—1878), arst Peterburis.

2. Kunik, vt. kiri 144, viide 8.

3. Müller, Orestes (1833—1889), vene kirjandusteadlane ja folklorist.

4. Sreznevski, vt. kiri 55, viide 2.

205. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 10. märtsil 1867.

Väga austatud sõber!

Teie eile siiajõudnud armsa kirja puhul 6. skp. palun härra Russowile lahkesti teatada, et mina kõige paremal tahtmisel ei saa ennemuistsete juttude tõlkimist enda peale võtta, mul on hulk palju pakilisemaid töösid kaelas ja käesolev talv ei anna säherdusteks kõrvaltöödeks mahti. Kui ta tahab ja suudab tõlget teha, siis pole selleks minu poolt ühtki takistust teel. Neis ennemuistsetes juttudes võib paljudel kordadel enam või vähem muudetud kujul saksa elemente leida ja vaevalt tohiks selle üle imestada, kui meelde tuletada, kuidas varasematel aastatel sakslastest härraste lastetoad olid päris üleüldiselt eesti ammede ja hoidjate järelevaatuse all, mispärast lapsed kuni koolieani kõnelesid eesti keelt palju soravamalt kui oma emakeelt. Seal siis oli muidugi paratamatu, et lapsed ja hoidjad vastastikku üht-teist jutustasid, hoidjad vestsid oma külajutte ja said vastutasuks seda, mis lapsed olid emalt või tädidelt kuulnud. Need uudised rändasid külasse ja töötati suitsutaredes uuesti ümber.

Nii nagu „Lopis ja Lapis" on „kolm soovi", nii on ka seitsme rätsepa sõjakäigus peaaegu muutmata edasi antud lugu seitsmest švaablasest; sellepärast tohiks vaevalt tasuda vaeva sääraseid lugusid saksa keelde tõlkida. Hoopis iseasi on seal, kus traditsiooniline aine eestipärasega paremini assimileeritult moondatud kujul ilmsiks tuleb. Nagu ma kuulen, olevat nõuks võetud üksikuid muinasjutte ka vene keelde ümber panna.

Teil on viimasel ajal „Kalevipoja" müümisega iseäranis õnne olnud, südamlik tänu selle eest. Laakmanni kaudu Tartus

ja Karowi raamatukaupluse kaudu Viljandis on mineval aastal umbes 50 eksemplari müüdud. Peaks see nõnda edasi kestma! — Saadud 27.—30. sõnaraamatupoogna eest samuti tänades palun parajal puhul, kui Te jälle kord mulle kirjutate, lahkesti dr. Karelli aadress teatada. Russowi kaudu saate Te selle kindlasti.

Otsekohese lugupidamisega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

206. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 13. märtsil 1867.

Väga austatud sõber!

Vastuseks Teie armsale kirjale 10. skp., mille ma eile sain, teatan Teile, et Karell elab nüüd Fontanka ääres kroonumajas Прачешный мост'i ja Сергиевская vahel, järelikult Suveaia vastas. Ma pole veel tema juures käinud, palusin aga hiljuti dr. Overlach'i teda Teie poolt tervitada. Russow on sel hetkel Tallinnas, kus ta matab oma vana vanaema Jürgensi, kes sai 82-aastaseks. Kaheksa päeva pärast on ta tagasi. [- - -]

Kui seda pole Teile juba enne mind kirjutatud, siis teatan nüüd, et Karell on praegu nagu ennegi tõsine riiginõunik ja mitte veel salanõunik. Seega on siis Tallinnas eksitud.

Teile pole ehk teadmata, et Baltimaade ajalehtedes palju kordi mainitud Woldemar [1] on nüüd Moskvas Katkovi juures koha leidnud [2]. Mulle tundub, et üks statistiline kirjutus, mis ilmus „Moskovskije Vedomostis" veebruari lõpul ja omistati teiste poolt Šafranovile [3], on kirjutatud mitte just ilma Woldemari mõjuta. Seal tähendatakse siis jällegi, et milleks 150.000 sakslase jaoks erilist saksa ülikooli, milleks saksa gümnaasiume jne. üleval pidada? Baltimaal maksvat haridus 1 rbl.

30 kop. elaniku kohta, Vjatka kubermangus aga ainult $1^1/_2$ kop. Kohe pärast seda võis venekeelses Peterburi ajalehes lugeda siia kogunenud maaomanikkude koosoleku kirjeldust; seal aga näitas minu kaasmaalane Tšumikov [4], et kogu Vene riigi kõige parem põllumajandus olevat Baltimaal ja et sealt tulevat kõige paremad põllumehed; seesama näitas, et kulukas Moskva põllumajanduse akadeemia (mis maksvat 170.000 rubla aastas) ei aitavat Vene põllumajanduse tõstmiseks kuigi palju kaasa. [- - -]

Ma olen väga pahane ABD-raamatu väljaandja Jakobsoni peale, kes ikka veel pole mulle „Kalevipoja" 4 eksemplari eest raha toonud; niipea kui see käes on, saadan Teile kogu summa.

Minu vana sõber dr. Weisse [5], kes nüüd alatiselt Tallinnas elab, tarvitas hiljuti kirjas märkust, et Võrul polevat saatust. Millel põhjeneb see kõnekäänd? „Kes ei julge, see ei jõua Võrusse" on mulle samuti tuntud. [- - -]

Kuid nüüd pean ma lõpetama. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Woldemar, vt. kiri 125, viide 3.

2. Katkov, vt. kiri 173, viide 8. — 1867. a. asus Valdemār Moskvasse, kus oli Katkovi ajalehe „Moskovskije Vedomosti" kaastööliseks.

3. Šafranov, S. N., Baltimaade riigimaade ülem Riias.

4. Tšumikov, Aleksander A. (1819—1904), õpetaja ja publitsist Peterburis, oli pärit Tallinnast.

5. Weisse, vt. kiri 147, viide 3.

Võrul, 7. aprillil 1867.

Väga austatud sõber!

Teie lahke kiri 13. märtsist on ikka veel vastuseta. Teie pole isegi kättesaadetud kuuerublase maksujuhatuse eest tänu saanud ja ikka sel lihtsal põhjusel, et kirjutamiseks mahti, jah, mahti ei olnud; pikaleveninud võitlus talve ja suve vahel avaldab ikka veel alatasa kahjutoovat mõju põrmupealsete tervisejärjele, nii et töövaheaja tekkimiseks peatset väljavaadet ei ole. Vahepeal on mulle 20. märtsist saadik auväärne lisanimi „vanaisa" osaks saanud — vastsündinud tütrekese kaudu! — Pealegi elan ma 7. märtsist alates lese kombel ja pean seda seisust vististi veel lihavõtteni kannatama; sest vanaema hoiab Tartus ühtaegu tütart ja tütretütart. Pärast kuuekümnendat eluaastat tundub poissmehe-majapidamine õige vilets, sellepärast loetakse päevi, millal jälle uuesti äratallatud jalgrajale jõutakse. Säherduses olukorras on see õnneks, et omas majas saab nii vähe viibida, muidu ei jõuaks seda üleüldse välja kannatada. —

Niisama nagu Teie Tallinnast Russowi vanaema ja Neusi õe surmast teadustate, nii näikse meilgi see kevad vanade inimeste seas ärakoristamist toimetavat, nad surevad lausa „iseenesest" — pisut grippi või mõni muu selletaoline väike tuulehoog puhub närtsinud lehed hauakambri, et ruumi teha hiljemsündinuile. Noh, kui juba kaheksa risti ja mõned kriipsudki turjal on, siis ei tohi varasest lahkumisest kõnelda. Meil oli mõne aasta eest üks juhtumine, kus umbes viiekümneaastane preili rändamiseteelt ära kutsuti ja härra pastor oma leinajutluses (õigemini küll l e i n a m i s e v ä ä r s e s jutluses) kõneles „õrnast pungast, millel veel polnud aega p u h k e d a"! Hea mees tappis igatahes oina, kes aastate eest oli noore neiu jaoks määratud, ta ainult polnud vaevaks võtnud enne seda soperdust läbi lugeda, mida ta ametituhinas ja kõnehoos sõnasõnalt maha luges, mõtlemata, et 15 ja 50 aasta vahel vahe on! Teine kord tituleeriti leinavat leskmeest mitu korda h a l e d a k s härra assessoriks (juhtumisi täitsa õieti!), kuigi kõnepidajal endal ei olnud sellest vähematki aimu, sest tema

grammatika järgi hale oli seesama, mis haledust tundevgi. Nõnda oli meil siin ka üks õpetatud kirurg, kes ikka rääkis ainult alteratsioonidest [1], nagu näit. et patsiendil ei ole sugugi alteratsiooni kükilkäimiseks, ühtki alteratsiooni söömiseks või on palju alteratsiooni joomiseks. — [- - -]

Nagu ma „Rigaer Zeitung'ist" nägin, avaldab „Moskovskije Vedomosti" toimetus seletuse, et Teie poolt nimetatud artikkel ei ole härra Šafranovi oma [2]. Meil pakub rohkesti kõneainet hiljuti Berliinis ilmunud brošüür pealkirjaga „Livländische Beiträge", mida aga ainult kuulu järgi tuntakse, sest eksemplari pole kuskilt saada [3]. Üks Tartu raamatukaupleja oli umbes 20 eksemplari käiku lasknud, pidi aga hiljem igalt üksikult ostjalt vihud tagasi nõudma, et neid konfiskeerida lasta. Kahtlemata on Teil residentsis see brošüür olemas; kui Teil parajasti natuke aega on, siis vaadake seda ometi, kas tema sisu on seda väärt, et nii palju lärmi lüüakse?

Võru saatuseta oleku loo pean teiseks korraks jätma, tühi lobisemine on minu jõudeaja viimse natukese nahka pannud.

Teile rõõmsaid pühi soovides, südamlikkude tervituste ja ustavusega alati

Teie

Kreutzwald.

1. *alteratsioon* — ärritus, pahameel.

2. Rigasche Zeitung 3. IV 1867, nr. 77, lk. 1.

3. Selle reaktsioonilisest seisukohast Baltimaade päevapoliitika küsimusi käsitleva brošüüri autoriks oli Woldemar v. Bock (1816—1903).

208. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 23. aprillil 1867.

Väga austatud sõber!

Tänane päev on nii suur pidupäev, eriti armsatele lehmadele [1], et näib, nagu teeksin ma hästi, kui ma selle päeva õhtul

kirjutan mehele, kellele jüripäev kah palju tänu võlgu on. Tagantjärele minu kõige südamlikum õnnesoov lihavõtte puhul! Esimesel lihavõtte-päeval nägin apteeker Hoeptnerit Karelli juurde minevat, mul polnud aga veel tema salanõunikuks nimetamisest aimugi. Ma palusin Hoeptnerit Teie poolt minule ülesandeks tehtud tervitused kõige lahkemalt edasi anda. Kestis kaksteist aastat, enne kui Karell uue astme saavutas; kui ma ei eksi, juhtus see sellepärast, et kogu sõjaväes üldiselt vägagi kaasaegseid või vanusekaaslasi arvesse võetakse ja et igasugune *extra ordinem* aunimeandmine paljukordse nurisemise esile kutsuks [2]. — Russowit pole ma nüüd juba kaks nädalat näinud; eile käisin aga tema korteris ja rääkisin tema naisega. Naine peab sõitma Sodenisse või Obersalzbrunni (Sileesias) ja kui võimalik aasta otsa teises õhus elama. Kui ainult selle ettevõtte jaoks raha leiduks! [- - -]

Muidu pole mul Teile midagi erilist teatada ja üldse tahtsin ma ainult enesest elumärki anda.

Seega ainult veel kõige paremaid soove ja südamlikke tervitusi

Teie ustavalt

A. Schiefnerilt.

1. 23. aprill, jüripäev, oli karja väljalaskmise päev.
2. *extra ordinem* (lad.) — väljaspool järjekorda.

209. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 19. mail 1867.

Väga austatud sõber!

Ammuoodatud pääsukesed ja soojemad päevad on viimaks tulnud ja manitsevad talveuinakut seda tungivamalt lõpetama, et enam ei tohiks kaugel olla aeg, kui Teiegi lennusuled selga

saate ja aurujõul Eestimaa nurmede poole kihutate! Minu senine seotud olek ei paista isegi selle tulusa ilmamuutuse järele lõppeda tahtvat; ikka olen ma veel veoloom, keda rakmeist lahti ei päästeta. Võtke siis koos selle elumärgiga ühtlasi vastu minu otsekohesem tänu mõlema viimase sõnaraamatupoognate-saadetuse eest ja minu sõbralikud vastutervitused. Minu kirjavahetus püsib praegu nullpunktil; hulk kirju, osalt juba vanema daatumiga, ootab ilmaaegu vastamist, kuid puudub aeg. Teie kolleeg Wiedemann peaks, tema viimase kirja järgi otsustades, peatselt siia jõudma [1]; kui ta veel seal on, siis ütelge talle, et tema teadustus omal ajal õieti pärale jõudis, ja kuigi ta siiasaadik ühtki vastust pole saanud, on ta mulle ometi teretulnud külaline. Peaksid ainult jumalad asja nii seadma, et ta mind kodunt leiab. Et minu äraolek aga ikka ainult pooled päevad ja ööd vältab, siis arvan ma, et ta minu tagasitulekuni kannatab. Tuleval nädalal jõuab siia minu tütar oma väetiga, kui vahepeal iseäralikke takistusi ei juhtu. Kuna Wiedemann muusikasõber ja -tundja on, siis loodan ma, et väikese muusika aitab tema ootamiseaega lühendada.

Kuigi Võru asutamine on vähem tume kui Kartaago ja vana Rooma asutamine, on tema muistne ajalugu siiski saagadesse mähitud; nende hulka käib ka tõesti sündinud lugu tema saatuseta olekust. Ühtede järgi olevat saatus enne linnakese sündimist Vastse-Koiola põllul maha lastud, teiste järgi olevat ta mõni aasta pärast linna asutamist koos endise avaliku kaevuga turul kaduma läinud. Peaksid minu hilisemad ajaloo-uurimised rohkem valgust tooma, siis saate sellele küsimusele põhjaliku kostuse. Härra E. v. Reinthal, vene ajalugu dramatiseeriv tuntud luuletaja, ei öelnud oma (mõne aasta eest „Inlandis" avaldatud) dokumenteeritud Võru kirjelduses paiga saatuseta oleku kohta ühtki sõna [2]. On üleüldse küsitav, kas ülitarga rae arhiivis kaasaegsete ülestähendusi eespool nimetatud tähtsa sündmuse kohta leida on. Võimalik on, et literaadid meilgi aegamööda kodanikuõigused saavad, nagu hiljuti Riias, võib-olla valitakse siis mindki kord raehärraks, misläbi võimaluse saaksin linnaarhiivis *ad libitum* tuhnida [3].

Võib-olla annate mulle enne oma ärasõitu mõne reaga teada, — kui Te selleks mahti leiate —, kuhu Te sõidate ja millal jälle tagasi tulete. — „Rigaer Zeitungi" viimastest sõnumitest

nägin eile õhtul, et dr. Karell teeb Tema Majesteedi saatjaskonnas kaasa teekonna Pariisi jne. [4]

Tervitades ja südamlikus ustavuses

muutumatult Teie

Kreutzwald.

1. Wiedemanni kiri Kr-ile 23. III 1867. a., milles ta ms. teatas, et ta on sõnaraamatu koostamise niisama hästi kui lõpetanud ja kavatseb nüüd eesti keele grammatika juurde asuda. Ühtlasi teatab ta, et tahaks sellega ühenduses külastada ka Kr-i Võrus. Reisipäevaraamatu märkmete põhjal selgub, et ta alustas oma 1867. a. reisi 23. mail Peterburist ja jõudis üle Pihkva, Võõpsu ja Räpina Võrusse 27. mail. Pärast lõunasööki Kr-i juures sõitis ta samal päeval Rõugesse, kus viibis paar päeva, ja sealt Urvaste ning Otepää kaudu Tartu, kuhu jäi 2. juunist kuni 2. juulini. Tartust lahkus ta Halliste ja Mõisaküla kaudu Pärnu ning jõudis 7. juulil Mihkli ja Lihula kaudu Haapsalusse. Viibis 12.—13. juulini Noarootsis ja sõitis 14. juulil Tallinna, Kuusalu, Rakvere ja Pandivere kaudu Türile suvepuhkust veetma.

2. [E. v. Reinthal] Reiseerinnerungen (Reisimälestused). Inland 1849, vg. 837—840 ja 851—854; vt. ka kiri 57, viide 3.

3. *ad libitum* (lad.) — soovi mööda, soovi kohaselt.

4. Rigasche Zeitung 15. V 1867, nr. 111, lk. 1.

210. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 4. septembril 1867.

Väga austatud sõber!

„Ekstsellents" on mitu kuud õnnelikult segamata rahu maitsta võinud, isegi pikal suvevaheajal pole Tema Auväärsuse keelelisi uurimisi segatud; sellepärast ei tohiks liiga julge ettevõte olla seda rahu ükskord jälle katkestada, pärast seda kui pääsukesed on mõne päeva eest teele läinud ja meil tõesti sügis *in optima forma* ees seisab [1]. See suvenatuke, mida tänavu meile nagu möödaminnes pakuti, on vaevalt kõneväärt; kõige

pisem pääsuke oleks kõik suvise jaksanud ära viia, ilma et see teda reisil oleks koormanud. Võib-olla olite Teie selles tükis õnnelikum ja leidsite paiga, kus tõeline suvi oli.

Selle sissejuhatuse järel lubage mul asja juurde asuda. Mind on palutud ligipandud kiri Teie kätte toimetada ja selle sisu, s. o. temas leiduvat palvet jõudumööda toetada. Paluja *cand. theol.* [2] Hurt on oma jumalateaduse üheteistkümnendal tunnil varna riputanud, nagu ta mulle 28. augustil s. a. teatab, ja tal on nõuks ennast keeleteadustele pühendada; seepärast tahaks ta enne helleenide ja roomlaste keele alal ülemõpetaja eksami õiendamist Kalevala- ja Biarmia-maa murretega paremini tuttavaks saada [3], et kord, kui tal õnnestuks Tartus oma emakeele lektoriks tõusta, sel alal midagi tublit ära teha. Soome keelega lähemaks tutvumiseks tahaks ta aastaks Helsingisse minna, et *suomalaiste* keelt teoreetiliselt ja praktiliselt tundma õppida, sest kui eesti keele alal põhjalikku tööd teha tahetakse, on see vaevalt võimalik ilma soome keele lähema tundmiseta. Kuid nõuksvõetud eesmärgi kättesaamiseks puudub tal raha. Sellepärast pöörab ta Teie poole palumisega, kas Teie võib-olla saaksite talle võimalusi ja teesid kätte juhatada, kuidas tal oleks võimalik oma nõuksvõetud ettevõtmist täide viia? Kas on akadeemia poolt selles asjas mõnda abi loota ja missugust teed tuleb käia, et säherdust toetust saada? Härra Hurt on keeleline talent ja võib oma elava agarusega tulevikus kindlasti midagi tublit luua, kui leivanuga lennul tema tiibu ei kärbi.

Teie nii sagedasti äraproovitud vastutulelik meel ja inimesesõbralik heatahtlikkus lubavad loota, et Teie siingi teete, mis saate, et vaest kandidaati tema eesmärgile aidata. Pannes Teile selle asja veel kord südamele, ei tahaks ma Teid kauem Teie tööst eemal hoida, vaid palun võimalikult pea mõne sõnaga vastata, kas tal on Peterburis midagi loota või ei ole. „Penni Kirjasto" vihukese lisan juurde [4], et ümbrik tuleks toekam, ja ka postikulude kokkuhoidmiseks, sest lõikus on tänavu vilets!

Vale! [5]

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. *in optima forma* (lad.) — kõige paremal, täiuslikumal kujul.

2. *Cand*[*idatus*] *theol*[*ogiae*] (lad.) — usuteaduse kandidaat.

3. *Biarmia-maa*, Põhja-Venemaa soome-ugri rahvaste ala muistne nimetus.

4. „Penni-kirjasto suomen kansalle" (Kopika-raamatukogu soome rahvale), soomekeelne brošüüride sari; siin on arvatavasti kõne selle sarja 4. numbrist [K. A. E. Almberg.] „Viron maasta" (Eestimaast). Helsingissä, 1867. 24 lk., milles antakse lühike ülevaade Eesti maast ja rahvast.

5. *Vale!* (lad.) — ela(ge) hästi!

211. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 1. oktoobril 1867.

Väga austatud sõber!

Viimaks ometi pean ma Teie silmadele jälle kord erakordset rõõmu tegema, esitades neile oma viletsa käekirja. Teil oleks täielik õigus mind üsna korralikult läbi sõimata, kui ma nüüd, pärast seda kui olen terve igaviku Tallinnas olnud, raamatukogu ja akadeemia poolt poleks nii ülekuhjatud ning koormatud, et mul igasugune kirjutamiselust võiks kaduma minna. Kuid Wiedemanni poognad ei tohi seekord ilma saatekirjata teele minna. Niihästi tema kui ka mina oleme Hurda kirja südamesse võtnud, ka tema plaan on meil väga meeles, kuid praegusel silmapilgul võisin ma talle ainult head nõu anda [1]. See ei olegi okasteta karjäär, kui keegi praegu keeleteadustele end pühendab. Ikka kuuldub: „Säärane asi on luksusteadus", vähemalt kuuldub seda *haute intelligence*'i regioonides [2], kus sõjaline võim enam kui kõik muu kaalub. Õnnekombel pole see meil veel nõnda, aga — *deficiente pecu- deficit omne -nia*, ütles juba keegi tark mees [3]. Akadeemial on oma liikmete reisirahaks ainult umbes 2500 rbl. aastas. Seega ei saa mõeldagi sellest summast sti-

pendiumi andmisele. Ka pole Helsingi ja Berliin kohaks, kus sedalaadi õpinguteks tarkust võib ammutada. Edasijõudmise aluseks on ainult meie siinsed käsikirjalised või trükis ilmunud teosed; peale selle võib siin kõrvalteenistust leida. Kui Hurdal õnnestuks siin õpetaja koht saada, küllap siis edasi saab. Esialgu juhtisin ma tema tähelepanu Graffile, kes Peetri-kooli direktoriks valiti [4]. Samuti kirjutasin ma temale, missugustel soome keelte uurimise-aladel veel palju tööd teha on, kus ühelt poolt on väga tähtis vanade põhjamaade keelte, teiselt poolt tatari keelte tundmine. Lääne rühma jaoks on ka leedu keelt vaja tähele panna. Tagantjärele sain ma veel kirja Yrjö Koskinenilt, kes samuti Hurda asjas akadeemia poole apelleerida tahaks [5].

Dr. Ferd. Löwe on suvel Tallinnas ligikaudu 6 Teie muinasjuttu saksa keelde tõlkinud [6]; ta tahaks terve kogu tõlkida ja kuna ta praegu kitsikuses on, siis ka meelsasti honorari (5 rbl. poognalt) saada. Kas ta seda saab, on kahtlane, kuid kirjastaja asjas olen ma samme astunud. Muinasjuttude tundja dr. Reinhold Köhler Weimaris on mitmesugustelt härradelt korvi saanud, kirjutas aga mulle hiljuti, et Halle „Waisenhausbuchhandlung" tahtvat 1868. a. lihavõtteks kirjastamise enda peale võtta, üksnes honorari pärast pole meie veel läbirääkimisi pidanud. Russowil on nii vähe mahti tõlkida, et ta nüüd, kus ta kõik on ära pakkinud, isegi ei tea, kus ta eksemplar on. Tema abikaasa on Meranos ja pärast seda, kui ta oma kopsusid Johannisbergis suruõhuga ravida laskis, on ta väga kurnatud seisukorras Tirooli jõudnud. Paistab, nagu tahaks tuberkuloos oma asupaiga kõrgemaisse regioonidesse üle kanda. Russowil on küllaltki raske. —

Wiedemann on juba mõne nädala eest tagasi jõudnud; ta töötab usinasti sõnaraamatu, s. o. selle trükkimise kallal. Russowile tehti ettepanek eesti-vene-saksakeelne käsisõnaraamat koostada, samataoline nagu lätikeelne, mille väljatöötamine Moskvas viibivale läti sõbrale ülesandeks tehti [7]. — Suvel pidin ma kord Karellile Livaadiasse kirjutama; ta oli nõnda lahke ja vastas mulle otsekohe. Sellest ajast peale pole ma temast midagi kuulnud.

Mina ise istun nüüd tatari tekstide ja budhismi ajaloo korrektuuride kallal, teatud kauguses ootavad mind avaaride

asjad. Suvel uurisin ma osseedi ja avaari muinasjutte; esimesi trükin ma praegu bülletäänis [8]. [- - -]

Tallinnas nägin mõne tunni enda pool ka härrasid Koskineni ja Krohni. Nad ei paistnud oma teekonnaga selle poolest rahul olevat, et arvasid igal pool liiga palju sakslust olevat leidnud [9]. Muidugi on liiga vara eestlaste juures sedasama kultuuritaset eeldada, kuhu Soome on jõudnud. See tundub juba nagu õhuski olevat, et kõike süüd sakslaste selga veeretada. Kuid juhtlause on vististi see, et süüdi pole mitte see või teine rahvas, vaid et niihästi meil kui ka mujal tugevam (olgu ta seda intellekti, raha või sõjariistade poolest) peab ülekaalus olema, kuna nõrgemal jääb üle ainult jeremiaade laulda. Nüüd aga tohiks tänaseks küllalt olla. Me hakkame nüüdsest peale teineteisele jälle ausasti kirju kirjutama. Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Schiefneri kiri Hurdale 18. sept. 1867. a. Kirjandusmuuseumi KO. Fond 43, mapp 20 : 50.

2. *haute intelligence* (pr.) — kõrgintelligents.

3. *deficiente pecu- deficit omne -nia* (lad.) — puudub raha, puudub kõik. Tsitaat prantsuse renessansi-aja kuulsa satiiriku François Rabelais' (1495—1553) romaanist „Gargantua et Pantagruel" (III raamat, ptk. 41), kusjuures värsimõõdu saavutamiseks sõna *pecunia* on poolitatud.

4. Graff, Hermann (1829—1879), õpetaja Tartus ja Peterburis.

5. Yrjö-Koskinen, vt. kiri 185, viide 1.

6. Löwe, Ferdinand (?—1889), Kr-i „Eesti rahva ennemuistsete juttude" ja „K-poja" saksa keelde tõlkija; vt. ka kiri 213.

7. *läti sõber*, s. o. Valdemār, vt. kiri 125, viide 3.

8. Vt. kiri 216.

9. Krohn, Julius (1835—1888), soome kirjandusteadlane ja luuletaja. — Koos teise noore soome õpetlase Yrjö-Koskineniga tegi ta 1867. a. suvel siinsete olude tundmaõppimise otstarbel reisi Eestisse, kus nad peale Tartu külastasid ka Kr-i Võrus.

Sellega ühenduses kirjutas Kr. 10. okt. 1867. a. Yrjö-Koskinenile: „Nagu härra Schiefner mulle kirjutab, arvab ta Teie ja härra Krohni väljendustest Tallinnas seda muljet märganud olevat, otsekui poleks Teie oma reisiga niikaugelt mitte rahul olnud, et igal pool liiga palju sakslust eest leidsite. Ma leian selle väga loomuliku olevat, sest Teie mõõdate meie eesti olukordasid Teie kaugelt enam edenenud soome omade järgi. Kui Teie aga tahaksite mõttes lasta selle pildi tõusta, kuidas Teie lood 100 või isegi 60 aasta eest olid, küllap siis võiksite leida, et seekord rootsi keel seal haritud inimesi niisamuti nagu luupainaja rõhus, nagu meil praegu saksa keel, mille igaüks häda sunnitusel peab ära õppima, kui ta ei taha adra taha jääda. Sellele lisaks tuleb veel teine mitte vähem tähtis asjalugu, mille kaalu ei tohi ka liialt kergeks hinnata: Soomemaa elanikud ei olnud iialgi säherdusesse orjaikkesse pandud kui meie esivanemad aastasadade vältel; see tähendab suurt vahet."

212. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 17. oktoobril 1867.

Väga austatud sõber!

Sootuks tahtmata sama mõõduga tasuda, on ilma minu süüta siiski nõnda juhtunud, et saan Teie lahkele kirjale 1. skp. alles täna vastata. Vahelduvad sügiseilmad kannavad hoolt, et tegevusest puudu ei tule. Peaaegu ühel ajal Teie kirjaga jõudis siia teine kiri härra professor Yrjö-Koskinenilt Helsingis [1], milles ta teatab, et sealt polevat Hurda plaani tarvis midagi loota, mispärast ta olevat Teie poole pööranud. Seega tohiks tagajärg kujuneda nii, et härra Hurdal pole selles tükis midagi loota. Temalt endalt pole mul nelja nädala jooksul ühtki sõnumit, aga üks teine allikas teatas mulle Tartust 2 nädala eest, et härra Hurt käivat ringi mõttega rahvakirjanikuna õnne katsuda, kui soome plaanist ei peaks asja saama. Esiotsa olevat tal nõu võtta enda peale Õpetatud Eesti Seltsi poolt projekteeritud perioodilise ajakirja „Eesti Koidu" isaamet, mille toimetamise ma kaaluvatel põhjustel tagasi lükkasin [2]; nimelt tahtvat ta lehte oma kirjastusel välja anda, lootes seeläbi vajalikku peatoidust saada.

Mina kahtlen selle plaani kordaminekus, hoone näikse liiga õhulisele vundamendile rajatud olevat, et sellest võiks mõnda, liiatigi veel loodetud kordaminekut oodata. Esiteks tohiks raske võistelda olla laialtlevinud ja rahva hulgas juba koduseks saanud „Postimehega" ja teiseks tuleb küsida, kas Hurdal läheb korda tarvilikke jõudusid kaasatöötamiseks leida [3]. Minul see vähemalt korda ei läinud. Kui ma sellest plaanist teada sain, kirjutasin Hurdale oma kahtlemistest ja hoiatasin teda, et ta ette vaataks [4]; selle peale pole ta mulle vastanud. Ma kardan, et ta põletab oma näpud, varem või hiljem peab ta hädasunnil ikkagi millestki kinni haarama, millel reaalsem põhi on. Teie poolt skitseeritud plaan Peterburis teenistust otsida ja vaba aega keeleuurimiseks kasutada on palju toekamail jalgadel; mina peaksin Hurda asemel seda paremaks.

Teie poolt nimetatud ennemuistsete juttude tõlkija dr. Ferd. Löwe on mulle täiesti tundmata suurus; ta peab olema välismaalane, sest Tartu „Album Academicum'is", mille kõige uuem väljaanne mulle mõne päeva eest kätte sattus, ma tema nime ei leidnud [5]. Honorari maksvat kirjastajat ei ole säherduste ettevõtmiste jaoks kerge leida, meie praktilisel ajal pole ennemuistsete juttude lugemiseks aega, või nad peaksid salongimuinasjutud daamidele olema, nagu Elise Polko „muusikalised" muinasjutud, kuid isegi neid soetatakse vähem lugemiseks kui sel põhjusel, et on kord juba moeks, et igas buduaaris olgu laud elegantselt köidetud raamatutega [6]. On palju mõnusam keelt peksta, kui rääkimise ajal saab raamatukest mõttetult käes hoida ja näo teha, nagu tahaks sinna sisse vaadata.

Vaene Russow näikse oma saatuse all raskesti kannatavat. Kui ta naisel tõesti tuberkuloos on, siis ei ole tal abi pressitud ega harilikust õhust; kui aga kopsuhaigus on eelkäinud raske põletiku tagajärg ja nõrkuseolekul põhjeneb, siis võiks haige vähehaaval jälle terveks saada. Tõelise tuberkuloosi paranemised on nende fantastiliste juttude killast, mida arstid vahetevahel lendu lasevad, kuid mida nad ise kindlasti ei usu. — Kas eesti-vene-saksa sõnaraamatuga tõesti nii kiire on, nagu mõnel pool arvatakse, tohiks olla niisama küsitav nagu Teie poolt nimetatud läti-vene sõnaraamatu pakiline vajalikkus. Vähemalt meie, kes me provintsis rahvaga päevast päeva kokku

puutume, pole veel eestlaste ja lätlaste juures ühtki lusti märganud, mis oleks sihitud sinna, mida mõlema rahva rahvuslikud õnnetoojad kisendavaks vajaduseks nimetavad, nagu ihaldaksid tähendatud rahvad parem täna kui homme saksa köidikuist vabaneda, et veneluses filantroopilise universaalhariduse osaliseks saada! Need praegutähendatud rahvasõbrad ja rahvale õnnetoojad on kindlasti vildakale teele sattunud, kui nad meie maarahva tõelisi kalduvusi oma idealistlikkude viirastustega kokku käivat arvavad. Nende teoreetiliselt nii hästimõeldud ideaalist tohiks eestlastele ja lätlastele tegelikult õnnetus tõusta [6a].

Ajalehtedes on mulle paaril korral keegi dr. Hirsch tema keiserliku kõrguse troonipärija ihuarstina silma puutunud, kas see on meile tuntud Hirsch (dr. K[arelli] õepoeg) või mõni teine sama nimega [7]?

Võib-olla suudate Teie tänu Peterburi paiklikule tundmisele lahkelt järgmise aadressi parandada, mis mulle hiljuti minu omast veel segasemas käekirjas anti: Nevski prospekt, Anitškovi silla lähedal, Bernadokki, Bernatozki või midagi sellesarnast [8].

Tervitage oma kolleegi Wiedemanni ja ütelge talle edasi minu otsekohene tänu sõnaraamatupoognate järje eest, niisama võtke ka ise vastu teine aitäh oma vaeva eest nende edasisaatmisel. 12. skp. juhtusin ma maal suuremas seltskonnas kokku Wiedemanni kahe sugulasega, nimega Wasmuth või von Wasmuth, vähemalt esitleti nad seal selle viimase tiitliga. Vanem neist, siiasaadik Koorküla rentnik Helme kihelkonnas, käivat — nagu mulle eile jutustati — plaaniga ringi osta meie naabruses mõisake, kui ostja ja müüja suudavad hinna poolest kokku leppida; seni olevat nõudmise ja pakkumise vahel veel suur vahe. — Sellega on minu uudised tänaseks otsas, Teid on nendega mehemoodi tüüdatud.

Südamlikkude tervitustega

Teie kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Yrjö-Koskineni kirjad Kr-ile pole säilinud.

2. Kr. algatas ajakirja „Eesti Koit" väljaandmise küsimuse õpetatud Eesti Seltsis 1867. a. jaanuari algul, saates selle-

kohase ettepaneku sekretär G. Blumbergile (vt. kiri 168, viide 13) ja paludes asja Seltsi järgmisel koosolekul üles tõsta (Kr-i kiri Yrjö-Koskinenile 10. jaan. 1867. a.). ÕES-i 1. märtsi koosolekul otsustatigi küsimus jaatavalt ja visandati esialgne väljaandmiskava, kusjuures ajakirja toimetajaks nähti ette Seltsi auliige Kreutzwald, juhatusele aga tehti ülesandeks nõutada ajakirja väljaandmiseks vajalik luba. Sama aasta 6. sept. koosolekul teatas Seltsi esimees, et ajakirja väljaandmisloa pärast on pöördutud trükiasjade peavalitsuse poole, kuid küsimus pole veel otsustatud, sest toimetajaks ettenähtud Kreutzwald on sellest kohast loobunud. Edaspidises asjaajamiskäigus esitati ajakirja toimetajaks J. Hurt, kes koostas üksikasjalise programmi, mille põhjal ajakiri oleks ilmunud 1 kord nädalas ühe trükipoogna suuruses ja sisaldanud populaarteaduslikke kirjutusi kõigilt teadusaladelt, ilukirjanduslikke teoseid kui ka kriitilisi ja bibliograafilisi ülevaateid ilmuvate eestikeelsete raamatute kohta. Kirjavahetus ajakirja väljaandmise asjus kestis trükiasjade peavalitsusega kogu 1867. a., kuni lõpuks Seltsi 9. veebr. 1868. a. koosolekul esimees võis teatada, et ajakirja „Eesti Koit" väljaandmiseks pole Seltsile luba antud. (Vt. Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1867, lk. 7—8, 23 ja 1868, lk. 8—11.) Ajakirja väljaandmise raskuste kohta kirjutas Kr. dateerimata (pärast 5. apr. 1867. a.) kirjas Jaan Adamsonile: „„Eesti Koit" on juba enne sündimist siit ilmast jälle läinud, sest et ülemal kohal nii mitmetsugu risu teele ette taheti panna, kus hõlpsalt ette võis arvata, kuda väljaandjal muud kui alatist tüli ja meelehaigust ei võinud tulla, mispärast ma parem ettevõtmist vette viskasin. Ise[gi] kui leht nõnda oleks väljatulemise luba saanud, kuda paluti, jäi veel üks teine kinnitus eest ära nihutada: kas lugejate hulk nii suureks oleks kasvanud, et nende maksuga paberi- ja trükikulud võisid täidetud saada? Eesti õpetatud meeste seltsil ei ole kapitali, miska puudust omalt [poolt] oleksid võinud täita, ja trükkijad, niihästi Karow kui Laakmann, ei tahtnud enne külge hammustada, kui tõesti lugejate läbi lehekulud täielikult tasutud saaksid. Sinna juurde tuli pikemalt, et mehed, kelle abi peale loodeti, ennast oma lubamisega mäe taga hoidsid ja mitte enam kui k a k s valmis olid abiks tulema. Minu kitsik aeg ei saaks iial niipalju mahti andma, et omast jõust üksi lehte võiksin täita."

3. Lähemalt oma kahtlustest kirjutas Kr. sel puhul kirjas Yrjö-Koskinenile 10. okt. 1867. a. „Minu arvamist mööda paistis see [ajakirja] projekt liiga õhuline hoone olevat, mida üksnes elust õpetamata noorus võib üles seada, sest 1) on raske laialdase väljalaotusega „Postimehe" kõrval uuele lehele nii palju lugejaid võita, et valmistamisekulude kõrval nõnda palju üle jääb, et ka väljaandja peatoidust leiaks, ja 2) on küsitav, kas härra Hurdal on tarvilikku võimet selleks, et armastatud rahvakirjanikuks saada. Mõnigi asi paistab teoorias palju hõlpsam kui praktikas [- - -]. Loomulikud kalduvused üksi ei tee veel kunstnikuks. Pealegi on härra Hurt väga noor, tal on vähe

elutundmist, tunneb vaevalt rahvast laiemalt kui selles piiratud ümbruskonnas, kus ükskord tema kätki seisis ja talle kiiresti kaduv nooruseunenägu osaks langes. Ühele kirjanikule aga, kes virgutavalt ja kõrgemale tõstvalt oma rahva peale tahab mõjuda, tuleb soovida avaramat vaateringi, rohkem oma äranägemisi ja mehelikku küpsust, muidu võib meelekindlus kergesti hädaohtu sattuda. Talendirikast noormeest ei tohi töösetukana igapäevase leiva saha ette rakendada, enne kui ta maapinnas igal sammul vahet märkama on õppinud. Teoorjuses võib parem äratundmine ja meelekindlus kergesti tuulde minna, sest häda võib sundida neid abinõusid haarama, millel kukru jaoks kõige suurem tõmbevägi on, kuni lõpuks ollakse tuulelipp, mis, nagu härra Jannsen, iga tuult mööda tantsib, kui see ainult raha sisse toob. Täna pööritatakse koos vagadega silmi, õhatakse niipalju kui süda kutsub, töötatakse paganate ja sisemise misjoni tuluks, homme aga tantsitakse lustilise pilli järgi! — Säherdusel tühjal toimetamisel — kõigi inimeste meele järele teha, kui ainult selle eest hästi makstakse — ei ole minu silmis ühtki väärtust."

4. Kr-i kiri Hurdale 13. sept. 1867. a. Kirjandusmuuseumi KO. Fond 43, mapp 10 : 27.

5. Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat. Dorpat, 1867. IV + 400 + (4) lk. sisaldab Tartus õppinud üliõpilaste nimestiku koos põhiliste elulooliste andmetega.

6. Polko, Elise (1823—1899), tähtsuseta saksa kirjanik.

6a. Kreutzwaldi põhiliselt progressiivsetes ühiskondlikkudes vaadetes esinevate üksikute kõikumiste ja libastumiste kohta vt. lähemalt käesoleva köite sissejuhatus.

7. Hirsch, vt. kiri 33, viide 1.

8. Arvatavasti Benardaki, angeldaja ja ärimees Peterburis.

213. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 20. oktoobril 1867.

Väga austatud sõber!

Hurt riskeerib paljuga, kui ta end „Koiduga" seob. Ma soovin kõigest südamest, et ta edasi pääseks; peaks meile see rõõm ometi osaks saama. — Dr. Ferdinand Löwe on

sünni poolest hamburglane. Ta oli 1848. aastani meie raamatukogu konservaator, siis tähtis isik Hamburgi asutavas kogus, seejärel poliitiline pagulane Londonis, siis *studiosus juris*[1] Tübingenis, siis jällegi Peterburis „St. Petersburger Zeitungi" toimetuses, lõpuks ametnik akadeemia sekretariaadis ja meie trükikoja korrektor. Suurte teadmiste ja heade annetega mees, nüüdne Tallinna Kassisaba pensioneeritud elanik, pärast seda kui ta pole suutnud püsida ei Tübingenis ja Cannstadtis ega Tsarskoje Seloos. Eesti keele õppis ta ära alles Tallinnas, kus ta elas esmakordselt 1865—1866 ja nüüd jällegi 1867. a. maikuust alates. Ta on Berliinist saadik Gutzkowi kaasaegne ja ülikoolikaaslane[2]. Kirjastaja leidub ikka, näiteks „Waisenhausbuchhandlung" Halles; kuid enne tuleb tingimused esitada. [- - -]

Hirsch, kellest Te räägite, on muidugi mõista Karelli õepoeg; tal on väga hea positsioon. Taani arst, kes algul troonipärija abikaasale kaasa anti, ei suutnud kojuigatsuse tõttu siin püsida; seetõttu sai Hirsch, kes troonipärija juurde määratud oli, nüüd ka selle koha. [- - -]

Bernatazki kohta (kui see nimi õige on) ei tea ma midagi; ka pole Hoppe ja Kornfeldt'i aadressraamatus säärast nime. [- - -]

Wiedemanni näen ma vist neil päevil ja annan edasi Teie tervitused ning kõik muu. Muidu on mul kibe rutt ja ma vastasingi Teile peamiselt sellepärast nii kiiresti, et Teie Hirschi suhtes selgusele jõuaksite.

Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. *studiosus juris* (lad.) — õigusteaduse üliõpilane.

2. Gutzkow, vt. kiri 143, viide 7.

Võrul, 14. novembril 1867.

Väga austatud sõber!

Teie pikatoimeline vana patune tuleb juba jälle kahetsejakuues jalgu vedades, sest nagu näete, on küll kartust, kuid pole paranemist. Teie eile siiajõudnud sõnaraamatusaadetus oli mulle hoiatusepauguks, mis läbi südame ja neerude tungis, nüüd ei tohtinud enam viivitada. Nagu mulle kirjutatakse, on Hurt „Koidu"-ideest õnnelikult paranenud, ta on õiendanud kahekordse eksami, enne ülemõpetaja, siis teaduste-õpetaja eksami, ja tal olevat väljavaade koha saamiseks Kuressaare progümnaasiumi. Nagu mulle Berliinist kirjutatakse, olevat seal lootusi Löwe ennemuistsete juttude tõlkele kirjastaja leidmiseks. Dümmler'i raamatukauplus olevat hiljuti professor W. Schottile käsikirjaproovi retsenseerimiseks saatnud, milles „*Piksepill*" olnud. Pärast täpset võrdlemist originaaliga oli Schott tunnistanud, et t e m a eesti keele seisupaigalt olevat tõlge hea ja hästi stiliseeritud, ja võivat kogu tööd väga soovitada, kui ümberpanija niisama kohusetundlikult kõike muud teeb. Arvatakse, et säherduse otsuse põhjal võtab eespool nimetatud raamatukauplus kirjastamise enda peale, kui ta koostajaga honorari asjas kokkuleppele jõuab [1].

Dr. Löwe kirju elusaatus huvitas mind väga, seesugusele veerevale kivile ei saa sammal kasvada, sest kolmekordset kolimist peetakse juba niisamasuguseks kui mahapõlemist. [- - -]

Minu hiljutise järelepärimise puhul ei huvitanud mind Bernatazki või Bernadokki isik, vaid ainult sellenimelise maja, kus pidavat elama keegi, kes minuga on pikemat aega rahaasjades sugulane. Pärast seda kui kolm korda kindlaksmääratud maksutähtaeg ammu möödas on, võtab ta ebaviisakalt vaikida. Ma adresseerisin oma viimase kirja Bernadokki majasse Nevski prospektil, Anitškovi silla lähedal. Kuna post kirja tagasi ei saatnud, loodan ma, et see õigetesse kätesse on sattunud.

Võtke veel kord vastu minu kõige sügavam tänu antud teadete eest, ja kui Te peaksite just niipalju mahti leidma, et võite mulle kaks 1868. a. Peterburi saksa kalendrit saata, siis palun väga seda teha; Teie poolt kantud kulud tasun ma kõige lähemal ajal. Minu postisetukad kõlistavad kärsitult majaukse ees, sellepärast *vale, faveque mihi!* [2]

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. W. Schotti (vt. kiri 30, viide 5) kiri Kr-ile 14. nov. 1867. a. ukj.

2. *vale, faveque mihi!* (lad.) — ela(ge) hästi ja ol(g)e mulle heatahtlik.

215. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 15. detsembril 1867.

Väga austatud sõber!

Koos südamliku osavõtmisega Teie proua-ema kaotamisest, kes hilja aja eest ära kutsuti, võtke vastu minu soojem tänu kalendrite lahke muretsemise eest, — teine jõudis siia eile õhtupoolikul, esimene neli päeva varem. Teie rahakulu järgneb siinjuures koos kahe eesti kalendriga [1], mis on kasutatud pakkimiseks; kalendritest võite, kui tahate, ühe eksemplari oma kolleegile Wiedemannile anda. Et Teie vastust varem ei saanud, tuli ajakasinusest, sest järsku tulnud pakane ajas haigete arvu nii kõrgele, nagu meie pisukestes oludes harva juhtub; nüüd, kus paari päeva eest pehmemaks muutunud ilm lubab kergemini hinge tõmmata, tuleb kõik kirjavahetuse alal tegemata jäetu tasa teha. —

Kas olete ehk Tallinnast midagi lähemat kuulnud, kui kaugele muinasjuttude tõlkija läbirääkimised kirjastaja leidmiseks on edenenud? Pärast sõnumeid Berliinist, mis ma Teile hiljuti edasi andsin, pole ma ses asjas midagi muud teada saanud.

Eile õhtul tõi meile „Rigaer Zeitung" professor Kämtz'i surmasõnumi; tema tugevat keha silmas pidades ei võinud aimatagi, et ta juba nüüd lõppsihile jõuab [2]. Räägitakse, et K[ämtz] olevat surnud kopsupõletikku; selles asjas oleks mul iseäranis huvitav lähemalt kuulda, mis meetodi järgi teda arstiti, kas verelaskmisega, kalomeliga jne. või külmade mähistega? Kui Teil peaks võimalik olema kindlast allikast midagi teada saada, palun seda mulle lahkesti teadustada. See punkt huvitab mind iseäranis viimase kolme aasta jooksul, kus tähendatud arstimisemeetodi kohta iga sellesse puutuv kogemus registreeritakse, sest ainult sel kombel oleks võimalik kindlale otsusele jõuda, kumba kahest meetodist tuleb paremaks pidada. Minu omad äranägemised nii hospidalis kui ka erapraktikas kõnelevad otsustavalt külma vee kasuks.

Järgmine kord pikemalt. Võtke vastu kõige südamlikumad tervitused minu tütre poolt, kes üleeile õhtust saadik oma tütrekesega siin viibib, ja minu enda poolt; esimene palub teda ühtlasi Teie abikaasale lahkelt meelde tuletada. Minu väimees, kes Õpetatud Eesti Seltsi sekretäri-ameti maha pani, jõuab siia 19. või 20. skp. [3] Hiljutivalitud president dr. Schultz on selle au tagasi lükanud, sellepärast pidid eile õhtul uued valimised korraldatama [4].

Teile otsekoheselt kõige ustavam

Kreutzwald.

1. See oli Kr-i toimetatud „Eesti rahva kasuline kalender 1868. aasta peale".

2. K ä m t z, Friedrich L. (1801—1867), füüsik ja meteoroloog; Tartu ülikooli professor 1842—1865 ja Vene Teaduste Akadeemia liige.

3. S. o. G. Blumberg, vt. kiri 168, viide 13.

4. Schultz, vt. kiri 20, viide 4. — Õpet. Eesti Seltsi esimeheks valiti Eduard W i n k e l m a n n (1838—1896), ajaloolane ja bibliograaf, Tartu ülikooli dotsent 1866—1869.

216. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 9./21. jaanuaril 1868.

Väga austatud sõber!

On olemas aegu, kus lõpuks peab ikka pattu kahetsema. Niisugune aeg jõuab muidu tervele inimesele siis kätte, kui temas mõni väike põdurus võimu võtab. Paljude aastate järele on mul täna esmakordselt hääl ära ja mõtlen seetõttu nukrusega arstiteaduskonnale, kõigepealt aga Teile, kellele ma nii kaua vastuse ja 20 kopikat võlgnen. Kuna dr. Blumberg sõidab homme ja tahab mõlemad kaasa võtta, siis pean ruttama [1]. Seejuures on mulle kasuks, et ma — just käheduse tõttu — koju jään, selle asemel et võtta osa looduseuurijate õhtust Aleksander Strauchi juures, kes nüüd minu kolleeg on [2]. Ta on tuntud silmaarsti ja näitekirjaniku vennapoeg. Arvatavasti toob dr. Blumberg Teile ka ühe rubla Jakobsoni käest, kes minult täna kaks „Kalevipoja" eksemplari võttis. Seesama Jakobson tahab rääkida ka köster Befeldiga, et ta rohkem eksemplare läbi müüks. Neli eksemplari andsin siin komisjonimüügiks Alexander Wilken'ile Neeva ja 5. liini (V[assili] S[aarel]) nurgal, kuid ma ei tea, kas on ühtki eksemplari müüdud. Minu juures kodus on ainult veel kolm sinisest paberist kaantega eksemplari, mida võib vist 40 kopika eest müüa. Mis eesti muinasjuttudesse puutub, siis pole Tallinnas ühtki eksemplari saadaval olnud ja dr. Löwe pidi omale eksemplari Helsingist tellima. Nagu Jakobson mulle täna ütles, olevat soome raamatute müümine Antonen'i juures lõpetatud; kuid loodetavasti leidub veel üks teine koht, kust Soomes ilmunud raamatuid osta saab. Mis puutub saksakeelsesse tõlkesse, siis Löwe töötab selle kallal usinasti. Kuhni [3] ettepanekul on Dümmler'i raamatukauplus nõus kirjastama kümme poognat muinasjutte ja maksma 5 taalrit poognalt honorari. Esialgu ei tahtnud ta riskeerida. Schott oli esitatud proovi leidnud hea olevat ja teost soovitanud. Kui prof. Adalbert Kuhn (töötab Kölni gümnaasiumis) mulle sellest teatas, pärisin Kämtz'i väimehe dr. Berthold Delbrück'i kaudu veel kord Bertramilt Halles („Waisenhausbuchhandlung") järele [4]. Bertram tahab nüüd koguni 15 poognat kirjastada ja nende eest

honorari maksta, mis aga üle selle, tahab ta küll trükkida, kuid ilma honorarita; ka võiks trükkimine alles pärast lihavõtteid alata. Peale selle soovib ta mõningaid märkusi minu poolt; mida ma tean, seda tahan anda, kuid rohkem teab dr. Reinhold Köhler, raamatukoguhoidja Weimaris, kes Bertramiga esimesena kõneles [5]. Teie poolt saksa keeles varem avaldatud muinasjutud on talle ammu tuntud. Ma pean talle varsti kirjutama. Vahepeal tõlgib Löwe Wiedemanni sõnaraamatu abil täie hooga. Ka temale pean ma varsti kirjutama, niisama ka Delbrückile, kelle naine tahtis täna siit Hallesse tagasi sõita. Ta sai oma isa surmast alles siis teada [6], kui olime ta juba kalmistul maamulda sängitanud, üsna tema eelkäija Kupfferi lähedale [7]. Tema kirstule kõige lähemal kõndis kolm katoliiklast — Brosset [8], Ruprecht [9] ja mina. See on väike meeldetuletus sellest, kui sõbralikul jalal ta Kremsmünsteri õpetatud benediktiini munkadega oli, nii et ta nendega koos fotografeeriti, — usuteaduskond Emajõe ääres leiaks selle küll äärmiselt veidra olevat. Pastor Masing kõneles tema vahekorrast kirikuga õige suure taktitundega [10]. See kõik oli 13. detsembril 1867. [- - -] Teie tahtsite teada, kuidas Kämtzi raviti, — seda ma pole veel teada saanud, sest tema arst dr. Massmann on ise kopsupõletikuga maas [11]. Kui ma täna lese juures olin, unustasin ma seda peatükki puudutada. Kes kadunu kohale saab, seda ei tea keegi. Alles täna nimetati komisjon, kes peab järeletulija küsimust arutama.

Kui kirja hooletult loetakse, võib tekkida igasuguseid eksitusi; nii arvasin ma lugenud olevat, et olete alles nüüd vanaisaks saanud, ja õnnitlesin dr. Blumbergi 1. jaanuaril onuks saamise puhul. Ta tegi mulle asja selgeks ja praegu just näen Teie armsast kirjast 15. detsembrist, et see olin mina, kes oli eksinud.

Mis puutub Hurta, siis teated, mis ma Teie kaudu 14. novembril sain, jäid viimasteks. Peaks tal oma uues elukutses küllalt aega jääma, et saaks ka soome keeltele tähelepanu pöörata.

Russow saab Meranost pidevalt väga soodsaid teateid.

Lisades lõpuks kõige südamlikumad soovid ning tervitused, palun Teid lahkelt vastu võtta „Ossetische Sagen und Märchen“ [12].

Teie ustav

Schiefner.

1. Blumberg, Paul (1840—?), arst Kaukaasias.

2. Strauch, Aleksander (1832—1893), zooloog; Vene Teaduste Akadeemia liige.

3. Kuhn, vt. kiri 2, viide 5.

4. Delbrück, Berthold (1842—1922), saksa keeleteadlane, professor Jena ülikoolis.

5. R. Köhler, vt. kiri 202, viide 2.

6. *oma isa surmast*, s. o. akadeemik Kämtzi surmast, vt. eelmine kiri.

7. Kupffer, Adolph Th. (1799—1865), mineraloog ja füüsik; Vene Teaduste Akadeemia liige.

8. Brosset, Marie-Félicité (1802—1880), kirjandusajaloolane; Vene Teaduste Akadeemia liige.

9. Ruprecht, Franz (1814—1870), botaanik; Vene Teaduste Akadeemia liige.

10. Masing, vt. kiri 168, viide 9.

11. Massmann, Franz (1830—1905), arst Peterburis.

12. A. Schiefner, Ossetische Sagen und Märchen (Osseedi muistendid ja muinasjutud). Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. T. XII (1868), lk. 180—217.

217. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 16./28. jaanuaril 1868.

Väga austatud sõber!

Kahejalgsete kreatuuride hulgas, keda *vulgo* inimesteks nimetatakse [1], pole ühtki omakasupüüdmatut olevust. Õigupoolest peaksin kui hea kristlane Teie haiglast olekut kahetsema, mida ma aga ei tee, vaid rõõmustan põdura järje üle, sest olen sellele 9./21. skp. elumärgi eest tänu võlgu. Võtke selle kui ka ligipandud brošüüri eest vastu minu kõige sügavam tänu. Dr. Blumberg, kes öösel Võrult läbi sõitis, jättis Teie ümbriku

ühes mõne kiiresti paberile visatud reaga postijaama. Võib-olla on Teil õnnelik käsi, selle läbi jõudis uuel aastal kätte esimene sissetulek „Kalevipoja" eest! Kui see lootus aasta lõpetusel tõeks on läinud, siis peate kümnekordse aitüma saama. Need kolm eksemplari võite 40 kopika eest ära anda, kui nende võtjaid peaks leiduma. Liivimaal näikse Tartu ja Viljandi ainsad paigad olevat, kus mõningaid „Kalevipoja" eksemplare müüakse; kui see peaks tasapisigi nõnda edasi kestma, loodan ma läbi saada või halvemal korral pooliku sinise silmaga pääseda — hoiatuseks: mitte ühelgi tingimusel kirjastamist enda peale võtta. — Soomest siia müümiseks saadetud 100 eks. ennemuistseid jutte andsin kõik Tartu Laakmannile laialilaotamiseks; need olevat kõik, peale järelejäänud 7, täielikult likvideeritud, nii et hiljemalt 2 nädala pärast raha Helsingisse saadetakse. Mul oleks meeltmööda, kui müük nõnda edasi kestaks ja Soome Kirjanduse Selts siinsest müügitulust selle summa tagasi saaks, mis ta käsikirja eest maksis. Mineval suvel räägiti kord sellest, nagu tahetaks ennemuistsete juttude juurde eesti-soome sõnastik välja töötada, et eesti keelt õppivad soomlased saaksid seda käsiraamatuks tarvitada; hiljem pole sellest midagi kuulda olnud [2]. — Võib-olla jõuab aegamööda ka Löwe tõlge päevavalgele! — Teoloogiliste arusaamiste järgi Emajõe-Ateenas kuulus kadunud Kämtz paganate kilda; ainuõndsakstegeva kiriku poolt oli see väga humaanne ja auväärne, et ta oma jüngritele ei keelanud hurjutatud ketseri kirstu järel sammumast. — Kui pastor M[asing] end matusekõnes nii taktiküllaselt üles pidas, siis peab mereõhu hingamine temasse küll väga hästi mõjunud olema; provintsis oli ta kõige ehtsam puritaanlik fanaatik, sellena poleks ta karistamata tohtinud vana Kämtzi matta.

Hurdast on saanud korrapäraselt ametisse määratud teaduste-õpetaja Kuressaare progümnaasiumis; ta tahab oma jõudetundidel eesti ja soome keele uurimisega tegemist teha, nimelt ka saaremaa murde iseärasusi lähemalt tundma õppida.

Meil on tänavu säherdune talv nagu siis, kui meie vanaisad veel ilma mureta oma kepphobudel galopeerisid — 30 kraadi külma ja määratud lumemassid; sõiduteed on täis lohkusid, mis kogu aeg sunnivad õhuhüppeid tegema — liikumine, mis kasu toob, kuna ta ihu tardumise eest kaitseb! Külmanud liikmed toovad peaaegu iga päev uut lisa hospidalile, kuhu nii

mõnigi oma varbad ja sõrmed jätab. Kuna Prantsusmaalgi külm olevat, siis saab sellega teatud määral TEMA rahuarmastavat uue aasta kõnet seletada [3]. Võib-olla mõtles TEMA lelle ja 1812. aasta peale [4].

Annaks jumal Meranost püsivat soodsate teadete saamist; oma skeptiku seisupaigalt ei saa ma rahu usaldada. Sooviga, et Teie katarraalset kähedust võiks nende ridade kohalejõudmisel ülesaadud olukordade hulka arvata ja et Te alanud uuel aastal kuni selle lõpuni täieliku tervise juures elaksite,

Teile ikka tänumeelselt ustav

Kreutzwald.

P. S.

„Eesti Postimees" arutab k. a. 2. numbris seda kurioosumit, et eesti keele puudulik tundmine kesk eesti rahvast nii suur olevat, et selle tagajärjel saksa lehtede toimetajatel neist asjadest aimugi polevat, mis üleüldist huvi väärt ja „Postimehes" iga päev päevakõneaineks on [5]. See sõitlemine pole põhjendamata, seda võiks nii mõneski tükis kõrvataha kirjutada.

1. *vulgo* (lad.) — rahvasuus; harilikult.

2. 1869. a. ilmus Helsingis soome keeleteadlase Torsten G. Aminoff'i (1838—1881) koostatud „Virolais-Suomalainen sanakirja satukokoukseen: Eesti rahva ennemuistesed jutud" (Eesti-soome sõnaraamat muinasjuttude kogu: E. r. e. j-d juurde). 106 lk.

3. *TEMA*, s. o. Napoleon III (1808—1873), Prantsusmaa keiser 1852—1870. — Kr. mõtleb siin tema kõnet 1. jaan. 1868 Saksa saadiku vastuvõtu puhul.

4. S. o. Napoleon I (1769—1821) ja tema sõjakäik 1812. a. Venemaale.

5. „Eesti Postimees" 10. jaan. 1868, lk. 12—13.

218. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 17. märtsil 1868.

Väga austatud sõber!

Suure rutuga ainult väike elumärk. Kes on see noor Veske või Veski [1], keda Te Brockhausile Leipzigis soovitasite [2]? Russow ega Köler ei tea temast midagi.

Madam Russow on nüüd 16 naela juurde võtnud; tema tuberklid olevat lubjastunud. Ta sõidab mais Põhja-Tirooli, kuhu aprilli keskel kavatseb reisida ka minu naine koos lastega. Mina ise lähen mai lõpul Pariisi, kuhu jään umbes neljaks kuni kuueks nädalaks, et seejärel ülejäänud suve koos omastega veeta. Teie vististi teate juba, et Wiedemann oma poja kaotas [3]. Ta suri just sel päeval, mil ka mind esimene kaotus ühe armsa tütrekese surma läbi 1855. a. tabas, see oli 7. märtsil. Wiedemann kulutab kolm kuud, märtsi, aprilli ja mai, reisideks [4]. Pärast tagasijõudmist tahab ta sügisel oma sõnaraamatu lõpetada.

Meie juurest lahkub kahjuks Böhtlingk, kes tahab esialgu kolmeks aastaks Jenasse minna; see on meile väga suur kaotus [5].

Kuid nüüd pean ma lõpetama. Kõige südamlikumate tervituste ja paremate soovidega

Teie ustav

Schiefner.

1. Veske, Mihkel (1843—1890), keeleteadlane, folklorist ja luuletaja. Eesti rahvusliku liikumise demokraatliku suuna tegelane, C. R. Jakobsoni võitluskaaslane ja eesti ning vene rahva sõpruse propageerija. — Oli kõnesoleval ajal üliõpilane Leipzigi ülikoolis ja kirjavahetuses Kreutzwaldiga, millest on säilinud ainult osa Kr-i kirju Veskele. Vt. Eesti NSV ajalugu. Tallinn, 1952, lk. 195 jj.

2. Brockhaus, vt. kiri 68, viide 9.

3. Vt. kiri 107, viide 1.

4. Oma järjekordsele eesti keele uurimise reisile ja ühtlasi poja matusele sõitis Wiedemann Peterburist 8. märtsil ja jõu-

dis Tartu 9. märtsi õhtul. Seal töötas ta Õpetatud Eesti Seltsi keelematerjalide kallal kuni 26. aprillini; tegi siit 27.—30. aprillini sõidu Võrru, Kanepisse, Põlva ja tagasi Tartu, kuhu jäi kuni 26. maini. Sõitis siis Kodavere, Jõhvi, Vaivara, Kuusalu kaudu Tallinna, sealt Pärnu, Lihula, Virtsu kaudu Saaremaale (Kuressaare, Valjala, Põide). Jõudis Orissaarest 16. juunil laevaga Haapsallu, tegi sealt sõidu Noarootsi ja Hiiumaale ning tagasi Haapsallu. 26. juunil lahkus sealt Rapla kaudu Türile, kuhu jäi kuni 20. augustini. Sõitis siis Türilt Põltsamaa kaudu Tartu ja siis 2. sept. üle Pihkva Peterburi tagasi. Vt. ka tema „Bericht über eine im Jahre 1868 zu linguistischen Zwecken nach Liv- und Ehstland ausgeführte Reise" (Aruanne 1868. a. keeleteadusliku sihiga Liivi- ja Eestimaale tehtud reisi kohta). Bulletin de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg. T. XIII (1869), lk. 218 — 219 = Mélanges Russes. T. IV, lk. 594—595.

5. Böhtlingk, vt. kiri 30, viide 6.

219. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 22. märtsil 1868.

Väga austatud sõber!

Weskega ja minu nõndanimetatud soovitusega professor Brockhausile Leipzigis on asjalugu järgmine. Maikuus 1867 külastasin Tartus gümnaasiumiinspektorit ja eesti keele lektorit Mickwitzi [1] ja leidsin tema juures noormehe, keda mulle Weske nime all tutvustati märkusega, et ta olevat parajasti gümnaasiumis oma eksamid õiendanud [1a] ja mõtlevat lähemail päevil Leipzigisse reisida, kus ta pidavat, kui ma ei eksi, neli aastat sealses misjoniasutuses õppima, et hiljem paganate-pöörajana laia maailma rännata. Hiljem tuli mul jutuajamisel meelde, et Brockhaus mõne aasta eest mulle oli kirjutanud, kui mõnus tal oleks sündinud eestlasega kokku juhtuda, et sellelt üht-teist eesti keele hääldamise kohta õppida; sel viisil olevat ta seal varemalt kelleltki soomlaselt tema emakeele paremini ära õppinud, kui see tal enne raamatute järgi võimalik olnud. Sellepärast ütlesin ma Weskele, et ta peaks, kui aega on, võimaluse korral härra professor Brockhausi üles otsima ja end temale puhastverd eestlasena tutvustama, kes professorile võiks tarbe korral oma emakeele

kohta kõige paremaid andmeid anda. Lisaks tähendasin, et Brockhaus oli mulle kord kirjutanud, kui soovitav talle säherdune võimalus oleks. Selle pooletunnise tutvuse järel läksime lahku ja härra Weske oli minu jaoks kadunud. K. a. jaanuari esimestel päevadel tuleb temalt kiri, milles ta mulle teatab, et ta olevat poole aasta järel misjoniasutusest lahkunud ja studeerivat nüüd omal käel keeli ja ajalugu, seejuures aga olevat ta sootuks rahata jäänud, sest omaksed olevat tema muudetud elusihi tõttu oma toetava käe tagasi tõmmanud ja tema viimane lootus olevat rajatud härra professor Kölerile Peterburis, kes talle olevat abi lubanud, kuid mis samuti täitmata jäänud. Kohe pärast seda pärisin ma Kölerilt järele, kuidas on lood selle toetusega, kuid tänapäevani pole mulle ühtki vastust tulnud [2]. Ühtlasi kirjutasin ma tuttavale koolmeistrile Paistu kihelkonnas [3], kus Weske omaksed elavat, et see neid mõjutaks, et nad oma sugulast ei laseks võõrsil otsa saada. K a s seepeale midagi on tehtud ja m i s nimelt, pole ma kuulnud. Brockhausist ei räägi Weske oma kirjas mitte üht sõna, kuna Teie aga räägite minu soovitusest, siis arvan selle põhjal, et Weske peab ta üles otsinud olema.

Weskele ei saanud ma vastata, sest ta oli unustanud oma aadressi lisada.

Et Wiedemann pikemat aega oma haige poja juures Tartus oli, seda kuulsin oma tütrelt; ka noore Wiedemanni surmast sain teada „Dörptsche Zeitung'i" kuulutuse kaudu. Seda valulist sündmust võis ammu ette näha, kuna tegemist oli orgaanilise südameveaga.

Tervitage Russowit, kui peaksite temaga kokku juhtuma, ja ütelge talle, et see rõõmustaks mind südamest, kui tema armas naine minu prognoosi ümber lükkab!

Tohin ma oodata Teilt elumärki veel enne Teie ärasõitu, või alles pärast Pariisist tagasijõudmist?

Kõige sügavam tänu saadetud sõnaraamatupoognate eest. 7. märts on nõnda siis Teile ja härra Wiedemannile leinapäevaks, minule aga mälestuste päev kahesuguses mõttes, sest neljakümne aasta eest tutvusin ma sel päeval oma naisega ja kolmekümne viie aasta eest kolisin ma Võrule.

Elage hästi! Teid tervitab südamest

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Mickwitz, vt. kiri 130, viide 11.

1a. Veske õiendas sel puhul gümnaasiumi eelviimase klassi eksami.

2. Kr-i kiri Kölerile 26. jaan. 1868. a.

3. *tuttavale koolmeistrile Paistu kihelkonnas* — tundmatule; sest teisena küsimusse tulevale Paistu koolmeistrile Jaan Adamsonile (1824—1879) kirjutas Kr. Veske asjus esimest korda alles 8. mail 1868. a.

220. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 7. mail 1868.

Väga austatud sõber!

Kaheksa päeva eest jälle tagasi jõudnud harilikud pääsukesed tuletavad meelde, et ka õpetatud rändlinnud jätavad peatselt maha põhjamaise Palmüüra ja alustavad oma suvist rännakut. Sellepärast peab nende ridadega vähemalt ühele neist soola sabale puistama, et ta nii hõlpsasti minema ei lipsaks! Lähema põhjuse selleks annab jällegi meister Weske. Umbes kolme nädala eest kirjutasin tema pärast professor Brockhausile Leipzigis [1] ja palusin teatada, kas Weske anded annavad kuidagi õigust hööveldamata pakult tulevikus midagi loota, mäherdusel juhul ma katsuksin eraisikute kaudu veidi tema peatoiduseks kokku korjata, kui — nagu see tõenäoline on — riigivalitsuselt palutud ja loodetud toetus luhta läheb. Siiamaani pole Brockhausilt ühtki vastust tulnud. Sellepärast lubage küsida: kas olete kuulnud, et Peterburis oleks seesuguseid samme astutud, peale järelepärimise akadeemialt? Härrad professorid Brockhaus ja Zarncke näikse noormehele lootusi pähe pannud olevat [2], nagu ei võiks valitsuse toetus kogunisti tulemata jääda; sellepärast palun Teie peatset arvamist selles asjas.

Nagu ikka kõige südamlikumate tervitustega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Kr-i kirjavahetus prof. Brockhausiga on tundmata.

2. Zarncke, Friedrich (1826—1891), saksa keeleteadlane, Leipzigi ülikooli professor.

221. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 10. mail 1868.

Väga austatud sõber!

Kahe nädala pärast kolin siit minema kaunisse linna Seine'i ääres, enne seda peatun Kaunases, Fürstenwaldes, Halles, Leipzigis, Jenas (kus pühapäeva kella 3 saadik asub Böhtlingk), Weimaris, Altenburgis, Plauenis, Würzburgis, Frankfurdis M. ä., Lorchis, Kölnis, Herdingenis ja Liège'is. Pariisi jään ma umbes neljaks nädalaks ja lähen siis Londoni, lõpuks mägedesse. Naine ja lapsed on 25. aprillist peale Heiligkreuzis Halli lähedal Inni ääres, poolteise tunni tee Innsbruckist; poole tunni kaugusele minu naisest Gnadenwaldi asub elama madam Russow.

Leipzigis räägin ma muidugi Brockhausiga ja selgitan talle, et valitsus ei saa Weske heaks midagi teha, kes isegi gümnaasiumi pole lõpetanud. Harilikult tehakse midagi sääraste inimeste huvides, keda ülikoolid soovitavad või kes oma kirjutustega lootusi annavad. Weske puhul ei ole kahjuks üht ega teist. Niisiis peavad eraisikud aitama, kui neil tema võimetesse usaldust on. Ma oleksin juba ammu pidanud seda Brockhausile kirjutama, aga kes suudab kõike meeles pidada. Köler on mind Weske asjus täpselt informeerinud. Köler maalis ka Ella; see on väga ilus pilt [1]. Kas olete juba isa Bertrami anekdoote lugenud? Olen seda raamatut ainult näinud [2].

1. mail purjetas dr. Löwe Tallinnast Lüübekki ja asub edaspidi Stuttgarti Olgastrasse'le elama. Tema muinasjuttude käsikiri on juba kirjastaja Bertrami käes Halles, kes seda väga hoolikalt kohtleb. Küllap näen ka teda, Bertramit.

Teie armsa kirja 7. maist sain eile õhtul. Kõige suuremas ajapuuduses kõige paremate soovidega

Teie

Schiefner.

1. *Ella*, s. o. Ella Schultz-Adajevsky, vt. kiri 121, viide 2. — See portree asub praegu ENSV Riiklikus Kunstimuuseumis Tallinnas.

2. *isa Bertrami anekdoote*, s. o. G. Schultz-Bertrami (vt. kiri 2, viide 16) teost „Dorpats Grössen und Typen" (Tartu suurused ja tüübid). Dorpat, 1868. 74 lk., mis sisaldab anekdootilisi lugusid enamasti Tartu ülikooli õppejõudude kohta.

222. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 6. oktoobril 1868.

Väga austatud sõber!

Vististi järeldasite neil päevil Wiedemanni sõnaraamatu järje (poognad 94—99) saatmise põhjal, et olen viimaks ometi siia jõudnud. 25. mail asusin siit teele, olin järgmisel päeval Kaunases, kus võtsin osa pidulikust lõunasöögist kahe piiskopi kõrval, sõitsin seepeale Fürstenwaldesse ja olin 9. juunil/28. mail Berliinis; sealt läks reis 14./2. juunil Kösenisse ja samal päeval Jenasse, kuhu jäin viieks päevaks, puutudes kokku peamiselt Böhtlingkiga ja ka Schleicheriga [1]; Weimaris ja Halles sain ühe päevaga toime, 20. ja 21. olin Pöschwitzis Altenburgi lähedal ja Plauenis, sõitsin siis Würzburgi, Frankfurdi, Lorchi ja Koblenzi kaudu Kölni, seepeale Ürdingeni (allpool Düsseldorfi), viimaks Aacheni ja Liège'i kaudu Pariisi, kuhu jäin 27./15. juunist kuni 25./13. juulini ja virgasti töötasin, siis sõitsin viieks päevaks Londoni, läksin sealt Pariisi, Strassbourgi, Stuttgardi ja Müncheni kaudu Halli Inni ääres, kuhu jõudsin 5. aug./26. juulil ja kus ma

jällegi peaaegu neli nädalat virgasti tööd tegin. Hiljem olime viis päeva Viinis, kaks nädalat Prahas, kaks päeva Loschwitzis Dresdeni lähedal ja viimaks kolm päeva Berliinis. 19. septembril jõudsime siia tagasi. Mul on siin rohkesti tööd olnud ja on praegugi veel. Meid on väga valusalt riivanud paljud surmajuhud, mis vahepeal on olnud. [- - -]

Kahjuks pole mul aega, et Teile täna pikemalt oma tee-konnast jutustada. Pariisis nägin kuulsat Wagnerit [2], kelle vend suri raudteemehena ja olevat raha järele jätnud. — Halles kõnelesin raamatukaupleja Bertramiga, kelle kirjastusel peavad eesti muinasjutud saksakeelses tõlkes ilmuma. Nagu Löwe mulle kirjutab, olevat nüüd juba kaksteist poognat trükitud, kuus poognat olen juba saanud ja varsti saadan nende juurde oma märkused [3]. Ühes esialgses kuulutuses on Teid nimetatud Kreutz m a n n i k s; ma püüdsin juba eksitust õiendada. — Teile on väga huvitav teada saada, kes on Piirisilla nõiameister [4]. Mina arvan teadvat, et see on Vergilius [5], keda kogu keskaja jooksul nõiaks peeti ja keda käsitleb sellena ka üks saksa rahvaraamat „Zauberer Virgilius" (Simrock, VI k., lk. 323—385 [6]). Kas Piirisilla ka muidu veel eestlaste juures esineb? Poolas on praegugi veel *virgili*-nimeline lastemäng. Löwe palub mind muinasjuttude esimesele vihule veel ühe eessõna kirjutada.

Berliinist Eydtkuhneni sõitsin suurema osa teed ühe kaupmehega Wehlaust ja pidin kuulma, et Teie Võrusse puutuv vanasõna käib õieti järgmiselt:

„Kes ei julge, ei jõua W e h l a u s s e."

Nüüd leian selle vanasõna ka Simrocki juures k. V, lk. 529, nr. 11106[a]. „... kes aga liiga palju julgeb, satub Tapiausse" (kus olevat vangimaja). Sajandi algul olevat Wehlau poole viiv sild ära lammutatud ja ühendus üle jõe olnud võimalik ainult ühe palgi kaudu. Kui vana peaks aga Liivimaa variant olema? Täna kuulsin koguni ka Eestimaa varianti: „Kes ei julge, ei jõua Haapsalusse."

Fr. Russow pidavat nüüd varsti tagasi tulema, eile käis minu juures tema Tallinna vend, fotograaf; ta pidi Kölerilt, kellega Russow tulevikus koos elama asub, lähemaid teateid saama.

Nüüd pean kahjuks kirjutamise lõpetama, kuna mulle hilja õhtul midagi korralikku ei taha pähe tulla.

7. oktoobril.

Täna on mul ainult veel kohus selle kirja edasitoimetamisel Teile südamlikke tervitusi saata.

Kui Teie mulle jälle kirjutate, mis loodetavasti õige pea sünnib, siis teatage mulle, kuidas nimetatakse eesti keeles sarvitut lehma; vene keeles nimetatakse teda комолая корова, Zillerthalis Tiroolis nimetatakse sarvitut kitse *humlete Geiss*, leedu keeles on sarvitu lehm *zmule*, soome keeles on sarvitu *mulipää*.

Nüüd on paber otsas. Niisiis veel kord südamlikke tervitusi

Teie ustavalt

Schiefnerilt.

1. Schleicher, vt. kiri 68, viide 10.

2. Wagner, Richard (1813—1883), kuulus saksa komponist.

3. Kr-i ennemuistsete juttude 1. osa Fr. Löwe saksakeelses tõlkes, A. Schiefneri ja R. Köhleri (vt. kiri 202, viide 2) märkustega ning Sch-i eessõnaga „Ehstnische Märchen" ilmus 1869. a. Halles (VIII + 366 lk.), 2. osa samuti Löwe tõlkes ja märkustega Tartus 1881. a. (VI + 178 lk.).

4. Piirisilla nõid esineb Kr-i muinasjutus „Pikkjalg, Osavkäpp ja Teravsilm", vt. Eesti rahva ennemuistsed jutud. Tallinn, 1951, lk. 15—30.

5. Publius Vergilius Naso (70—19 e. m. a.), kuulus rooma luuletaja.

6. Simrock, Karl (1802—1876), saksa luuletaja ja kirjandusajaloolane; siin on viide tema toimetatud teosele „Deutsche Volksbücher" (Saksa rahvaraamatud) 13 köites, ilm. 1839—1867.

223. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 15. oktoobril 1868.

Väga austatud sõber!

Jätkates kirjavahetust sündmustest nõnda rikka viiekuulise katkestuse järel, on mulle rahulduseks näha, et meie võhiku-

silm on teaduslikust sombust vabastatud, ja sellele kindel olla, et tulekuul silmapiiril tõesti l i i g u b ja et härra Kergats Suur (Keck der Grosse) on maakera meie jalge all jälle paigale seisma kinnitanud [1]! Nüüd võib ometigi kindlalt üles astuda, samal ajal kui akadeemiad koos nende õpetatud kraamiga varsti näitelavalt kaovad. Me elame tõepoolest suurel ajal, pole kogunisti vaja teha kaugeid reise Londoni ja Pariisi, isegi pisukese Võru panevad päevasündmused liikuma.

Teie eelviimane kiri 10. maist jõudis siia alles 18., seepärast polnud selle vastamisele mõteldagi. Teie teatasite küll täpipealt oma reisitee, kuid see edenes sedavõrd lennates, et Teid vaevalt oleks jõutud enne Pariisi tabada ja Teie leidmine oleks seal ikkagi õige raske olnud! — Te olite lühidalt tähendanud, et Weskele pole ühtki lootust valitsuse toetusele antud. Nagu mulle hiljuti Leipzigist teadustati, on vaesele mehele siiski abi osaks saanud, kuna ta 1) sai sealselt universiteedilt pisukese stipendiumi — 32 taalrit semestris — ja maksuta lõunalaua ja 2) pidavat saama kaheaastase toetuse suurvürstinna Jelena Pavlovnalt, misläbi ta võivat kõhumuredest segamata õppida. Kui suur viimane summa on, pole ma veel kuulnud; suurvürstinna laskis oma läbisõidul 50 taalrit kohe välja maksta, kuni korraldus edaspidise kohta tehakse. Kui sõitsite, nagu Teie reisiplaanis märgitud oli, Leipzigist läbi, siis kuulsite arvatavasti sellest asjast rohkem. Dr. Bertrami anekdoodid pole mulle silma puutunud, tema *opuse* „Wagien" lehitsesin hiljuti läbi [2].

Saadetud sõnaraamatupoognate eest südamlik tänu, niisama Teie sõbraliku kirja eest 6. skp. Võib-olla tabasite oma oletusega nõiameister Piirisilla-Virgiliuse kohta märki; mina arvasin seni üht kodumaist olevust ära tundvat. *Piirisild*, gen. *piirisilla* — die Grenzbrücke, *piirisilla nõid* — Hexe an der Grenzbrücke. Lasva mõisa all Vastseliina kihelkonnas on Piirisild ühe eesti perekonna nimi; kuni 1819. aastani meil perekonnanimesid ei olnud, need anti meile priiuse lisakingiks, kusjuures härradel pastoritel ja mõisaomanikkudel oli palju tegemist, et à la Aadam I igale perekonnale nime anda [3]. Siis otsiti tihtilugu abi lähemast asjast ja tehti see perekonnanimeks. See Lasva pere elas talus, mis silla lähedal asus; sild aga viis üle oja, mis on Rõuge ja Vastseliina kihelkonna piiriks, sellepärast on ojakese nimi Piirioja ja silla nimi Piiri-

sild. — Kui aga vastavas muinasjutus nagu nii paljudes teisteski saksa elemente on, siis olete oma seletusega kindlasti õigel teel.

Niisiis oli prognoos, mille ma proua Russowile tema Saksamaale reisimise puhul tegin (võib-olla mäletate veel seda?), ikkagi õige. Säherdusi tervisenädalaid soovitaksin ainult isikuile, kes kukru pinguloleku all kannatavad, kuid iial mitte seal, kus ollakse sunnitud iga rublat ja kopikat rehkendama. Kui tiisikusehaigele ainult mõne kuu võrra maist olemist pikendatakse, mis on siis sellega võidetud? — Et proua v. Middendorf enam kui aasta ühe kõhuhaiguse all kannatanud, kuulsin ma esimest korda juulikuus, hiljem käis minu juures teda arstiv dr. Kelterborn [4], et patsiendi seisukorra üle nõu pidada; tema kirjelduse põhjal pidin ma seisukorra lootusetuks tunnistama, sest tegemist oli orgaaniliste riketega kõhus. Oleks kahju, kui sel puhul lahkamist ei toimetatud.

Eestlastel ei ole minu teada peremeheta [5] lehma jaoks omaette nime, öeldakse peremeheta lehm, hobune, lammas, siga jne., lühidalt iga looma kohta, keda juhtumisi leitakse ja kelle omanikku ei teata.

Võru vanasõna, Teie poolt nimetatud Wehlau kohta käiva vanasõna järeltulija, on nähtavasti kõige uuem variatsioon vanale teemale; Tallinnas kuulsin oma nooruseaastail: „Kes ei julge, ei jõua Haapsalusse", Tartus pandi Haapsalu asemele Võru; sellest võiks peaaegu järeldada, et igas suuremas linnas on kombeks seda vanasõna mingi lähemalasuva pisema linna kohta tarvitada.

Nüüd aga elage hästi!

Teile kõige ustavam
Kreutzwald.

1. Varjatud vihje arvatavasti Napoleon III-le (vt. kiri 217, viide 3) või paavst Pius IX-le (1792—1878).

2. G. Schultz-Bertrami teos „Wagien". Dorpat, 1878. 158 lk., sisaldab Torma ja ümbruskonna kohta käivaid etnograafilisi, rahvaluulelisi ja ajaloolisi materjale.

3. *à la Aadam I* (pr.) — nagu Aadam I, s. o. piibli jutustuse esimene inimene.

4. Kelterborn, August (1828—1899), arst Otepääl, hiljem Tartus.

5. Siin Kr. eksib, lugedes Sch-i kirjas esineva sõna *hornlos* — sarvitu asemel *herrnlos* — peremeheta.

224. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 23. novembril 1868.

Väga austatud sõber!

Siinjuures mõned sõnaraamatu lehed. Peale selle ainult veel südamlik tervitus. Lisaks ka märkus, et ma ei pärinud teateid peremeheta lehma, vaid sarvitu, s. o. ilma sarvedeta lehma kohta. Kui Teil selle kohta midagi meelde tuleb ja Teil pisut aega on, siis tooge selle kohta midagi kuuldavale. On häbiasi, et aega tõesti nii vähe on. Eriti tunneb seda talvel, Teie viimast kirja oleksin rõõmsamaks soovinud; mulle tegi muret Teie tervis. Loodetavasti on see paranenud. [- - -]

Võib-olla on see üsna ülearune küsimus, kui ma järele pärin, kas on mõni Krõlovi valm eesti keelde tõlgitud [1].

Russow on hea tervise juures ja mõnuleb prof. Köleri juures tärpentinivingus.

Kuid nüüd pean ma magama minema. Mind rõõmustaks väga, kui Teilt õige pea jälle elumärgi saaksin.

Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Krõlov, Ivan Andrejevitš (1768—1844), kuulus vene valmikirjanik. — Tema valmide esimeseks eesti keelde tõlkijaks oli K. Malm (vt. kiri 50, viide 4). Vt. ka: I. Krõlov, Valitud valmid. Tallinn, 1952.

225. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 13. detsembril 1868.

Väga austatud sõber!

Ühes punktis näikse meie vahel tõeline harmoonia kuju võtta tahtvat, nimelt raskestiloetavuse täiuseni viimises, hellitan

ennast ainult lootusega Teid selles peatselt üle trumbata! See viib loomuliku mõttekombinatsiooni kaudu s a r v e d e t a (mitte enam p e r e m e h e t a) lehmale, emasele tõprale, keda minu kodumaal, Ranna-Virumaal, *nudipea lehmaks* hüütakse; mujal võivad selleks tarvitusel olla veel teisedki nimetused, kuid minule on teada üksnes see. Tänu sõnaraamatu järje saatmise eest! Hiljuti oleksin ma meie vana sõbra Wiedemanni tõttu peaaegu kihlveo kaotanud ja mängus polnud midagi vähemat kui pudel veini; kogemata õnn takistas käelöömist ja hoidis mind kahjusaamise eest. Juhtumise järjel tabavat eesti vanasõna tsiteerides toetasin end sõnaraamatule, lootes selle täielikkusele, kindlas usus seal sellesse puutuvat leida, aga ennäe! Vanasõna puudub, kuigi sõna *p[---]e* esineb mitmesuguses ühenduses. Pärl, mille valuga leidsin puudu olevat, kõlab: „*Laena p[---]e külasse ja s[--]u ise läbi küljeluie*", tema tähendus on see, et ära midagi välja laena, misläbi sa hiljem ise kibedasse hädasse satud; seda viimast ei saa paremini mõistukujusse seada kui tähendatud ribidevahelises sunniviisilises lahenduses, kui kergemeelsel kombel loomulik värav suleti. — Palun ses asjas patustajale pähe anda!

See on muidugi kole, et vähe aega on, ja kõige hullem on alati siis, kui on tuju midagi ette võtta, mida aga teha ei saa. Niisama hull on elada tühja taskuga, kui inimestel tuleb pähe teatada, et nad enam laenata ei taha. — Kui residentsi elanikkudel sellest vähegi aimu oleks, kui terve meie õhk on, siis ei oleks võimata, et iga aasta väike osake neist rännuhimulistest oma ihuliku inimese karastamiseks ajuti meie juurde eksiks, et see suudaks Neeva kallaste katkulistele mõjudele paremini vastu panna. Nüüd aga raiskavad „optimaadid" oma raha ja aega välismaal, jättes meie osaks suu puhtakspühkimist ja järeleohkamist.

Minu teada pole Krõlovi valmid seni eesti pinda puudutanud. Hiljuti küsis minult tütar, kas Russowil kadunud naiselt lapsi jäi; mina ei suutnud sellele vastata, võib-olla annate muu hulgas ka selle kohta teateid? Hiljuti leidsin Riia ajakirjast „Die Libelle" kolm muinasjuttu „Eesti rahva ennemuistsetest juttudest" saksakeelses tõlkes ja ilma allikat nimetamata. Ma arvasin, et vahest on Löwe tõlge ilmunud ja äratoodu sealt laenatud. Üleeile puutus mulle juhuslikult „Auslandi" vihk silma, mis mulle näitas, et need muinasjutud on saksa keelde

tõlkinud Michael Weske Leipzigis [1]. — Niipalju tänaseks! Teile õnnelikke pühi ja niisamasugust uut aastat soovides, ikka kõige sügavama austuse ja südamlikkude tervitustega

Teie kõige ustavam

Kreutzwald.

Kas olete juhtumisi midagi dr. Karellist kuulnud? Kuidas ta elab, kas vanaviisi või kahanevas valguses? Lühikese teatega selle kohta teeksite mulle rõõmu!

1. Vier esthnische Märchen. Übersetzt von Michael Weske aus Liefland (Neli eesti muinasjuttu. Tõlkinud M. V-e Liivimaalt). Ausland XLI (1868), lk. 1041—1045 ja 1066—1070. — Neist on Kr-i muinasjutud: „Kaksteistkümmend tütart", „Härjapõlvlaste riid" ja „Kuuvalgel vihtlejad neitsid", vt. Eesti rahva ennemuistsed jutud, 2. tr. Tartus, 1875; neljas, M. Veske enda poolt mälu järgi üles kirjutatud ja saksa keelde tõlgitud jutt „Hunt ja kurat" sisaldab tuttava hundiloomise loo.

226. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 11. märtsil 1869.

Tema Ekstsellentsile Tõsisele Riiginõunikule
dr. A. Schiefnerile

Peterburis.

Väga austatud sõber!

Edasilükatud vastus Teie viimasele lahkele elumärgile 24. jaanuarist s. a. tuleb alles täna [1], lootust mööda ajal, kui Teie oma „nõeltel" istumisest olete võinud vabaneda ja enam „head tuju" omandanud — kui vahepeal uusi okkaid vanade asemele pole kasvanud. — Aja liigrohkuse üle ei saa ka mina just nuriseda, aga niipalju oleks seda ikkagi olnud, et mõned read paberile panna, kui ihulik põdurus poleks tuju ja rõõmu

rikkunud. Nüüd on minu tervise järg jälle natuke parem, sellepärast peate oma herneküsimusele vastuse saama. Herneste ühendusest kõuejumalusega pole ma iial midagi kuulnud, niisama vähe oli minu kodupaigas kombeks, et surnuvalvamise puhul oleks kupatatud herneste asemel ube tarvitatud, kuna herneid kasutati Viru-, Järva- ja Harjumaal 50 aasta eest peaaegu igal pool selleks otstarbeks, nagu öeldi, et und peletada. Paisunud herneste tuntud mõju eestlase tugevale kõhule võib hõlpsasti vähemal mõõdul müristamist tekitada, igatahes küll mitte enam sel määral, nagu me „Kalevipojast" tunneme. Sedamööda oleks ikkagi võimalik, et teatud ühendus vana äikesejumaluse Kõu kärgatuste ja herneste koriseva efekti vahel oli tekkinud. Kuid selle kohta võivad üksnes õpetatud spetsialistid lõpliku otsuse anda. Oleks huvitav teada saada, kas *jäo-õhtute* (arvatavasti juuli-õhtute?) endisel vaiksel pühitsemisel [2], kus oli kõvasti keelatud iga müra, oli keelatud ka herneste söömine. Minu lapsepõlves pühitseti eelnimetatud püha Virumaal rahva hulgas üsna laialdaselt, kuna arvati end seeläbi tuleval suvel raskete äikeste eest kaitsvat.

Teie teade Karelli kohta oli mulle meeltmööda, sest meil olid igasugused, osalt ilmatu naeruväärsed kuuldused laiali läinud, nagu kipuks K[arelli] päike jõudsalt looja veerema. Käegakatsutavat vastutõendust võis küll juba sellestki näha, et üks õepoeg on tema keiserliku kõrguse troonipärija ihuarst [3], kuna teine reisi ühe teise suurvürsti saatjaskonnas kaasa tegi [4].

Et Jakobsoni eesti ajalehest pole asja saanud, selle üle tuntakse meil palju enam rõõmu kui kahetsust [5]. On igapidi tõenäoline, et uus ajaleht varem või hiljem oleks „Moskovskije Vedomosti" jalajälgedesse astunud ja tugevasti värvitud klaaside läbi siinseid olusid veelgi vildakamas valguses kujutanud, kui see juba on sündinud. Nõndanimetatud rahvasõbrad ja rahva õnnetoojad residentsis ei näi paraku teadvat või võibolla ei tahagi seda teada, et segamine talurahva olukorra loomulikku edasijõudmisesse võib kergesti kõige suuremat õnnetust tuua ja loodetud edu asemel ainult tagasiminekut sünnitada. Need head inimesed on nii kõvasti oma eelarvamiste fantoomi kinni jooksnud, et nad selgel südapäeval silmapiiril enam päikest ei näe, ja mis veel hullem, nad laotavad lausa valet. Nii jutustas hiljuti „Moskovskije Vedomosti", Tartus

ilmuva eesti ajalehe mõned (?) lugejad olevat talle teadustanud, et see leht hakkavat viimasel ajal venelasi teotama; sest kus ta aga mõnd kuritegu refereerib, seal seisvat sedamaid: „Seda tegi venelane!" — Oleks väga soovitav, kui kas või üksainuski neist „mõnedest" võtaks vaevaks tõendusi ette tuua: k u n a s ja k u s on seesugust juhtunud? Senimaani on aga meile lubatud neid sõnumeid kui viletsaid tendentsioosseid kahtlustusi põlgusega tagasi tõrjuda. See, kes oma asja toetuseks säherdusi abinõusid tarvitab, peab asja eluvõimetuks ja annab ühtlasi omaenda aususe kohta *testimonium paupertatise* [6].

Andke andeks, austatud sõber, kui ma lobisedes Teie nõelad silmist kaotan ja endale liiga palju Teie pakilisest ajast nõuan. Ärge võtke vihaks! — Palvega edaspidigi lobisevale vanamehele oma harilikku pikka meelt mitte keelata, jään ma südamlikkude tervitustega muutumatult kui

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Sch-i kiri 24. jaan. 1869. a. pole säilinud.

2. *juuli-õhtute* — muinas-skandinaavia sõnast „jul", s. o. jõulu-õhtute. Kr-i andmeil olevat rahva seas „jäo-õhtuid" tema lapsepõlves detsembrikuu teisel poolel 9 päeva järgemööda pühitsetud. Vt. lähemalt Kr-i kirjutuses „Einiges über Aberglauben, Sitten und Sagen der Esthen" (Mõnda eestlaste ebausu, kommete ja muistendite kohta). Inland 1837, lk. 705—706.

3. G. Hirsch, vt. kiri 33, viide 1.

4. Fr. Enghoff, vt. kiri 46, viide 1.

5. Siin on kõne C. R. Jakobsoni esimesest katsest eesti ajalehte „Valgus" alates 1. jaan. 1869. a. Peterburis välja andma hakata. Oma loapalvele 22. nov. 1868. a. sai ta aga 4. jaan. 1869. a. trükiasjade peavalitsuselt eitava vastuse. Sekeldustest seoses ajalehe väljaandmisega kirjutas ta dateerimata (detsembris 1868 või jaanuaris 1869) kirjas Jaan Adamsonile järgmist: „Oma tseitungiga on mul ka palju võitlemist. Asi tahab viltu minna. Saksad teavad väga hästi, et neile seega nende Saksamaa lootuste surmatunnikene ligemale rühiks; nad teevad sellepärast kõik, mis nad jõuavad, et meie asi surma saaks. Aga minu lootus ei ole veel otsas; ega ma ka enne järele ei anna, kuni kaks kätt rinna peale olen pannud. Aga süda läheb mul täis, kui selle peale mõtlen, kuidas Jannsen iga päev rahvale üksmeelest rüütlitega ette räägib ja neid sunnib oma

silmi puhtast kinni panema. Tagaselja müüakse meid ära, kõiki meie eesti asju tallatakse jalgega, meie õpetatud mehed, kes oma sugu ära ei salga, hulguvad mööda maailma ümber, oma isamaal ei leia nad leiba, kõik hea püüdmine rahva kasuks läheb nurja, võõrad meie maal nõuavad rohkem, kui jumalikku au, lasevad ennast irvitades kummardada, ja — meie noomime rahvast oma ajalehtedes sõprust pidama nende meie sõpradega, nendega ühelmeelel (see on üksi meie poolt) elama, meie ehitame neile ausambaid ja võtame neid igakord, kui nad ehk mõnest linna l[----]majast tagasi tulevad, lauluga, — jumalasõna lauluga vastu ja kuulutame siis jälle oma „Postimeestes" pasuna häälega, kuidas nad lahked olnud ja meile — suukastet andnud!" Samuti 10. märtsi kirjas: „Saksad olid asja nii kaugele ajanud, et mulle ülema tsensorivalitsuse poolt 4-mal jaanuaril otsus sai: ei lubata! Sellega ma aga ei jätnud asja seisma. Meie oleme rasket tööd selle asja pärast teinud. Rääkimata sest, mis suurtele meestele suusõnaga on ette pandud, on iseäranis vene ajalehtedes selle asja tulust palju räägitud ja pealegi nõnda, nagu oleks see asi juba kinnitatud. Iseäranis on meile jälle Moskva tseitung [s. o. Katkovi „Moskovskije Vedomosti". Toim.] väga abiks olnud. Nüüd on asi niikaugel, et minister enam ei võigi keelata, kui ta ka tahaks, ning ma saan nädala pärast jälle ühe kirja sisse andma, mille järel ma luba loodan saada." Luba ajalehe väljaandmiseks ei saanud ta seekord ometi, samuti jäid tagajärjetuks ka tema järgnevad katsed, kuni ta lõpuks 1878. a. „Sakalat" välja andma hakkas. — Kr-i kahtlemata ekslik ja reserveeritud seisukoht Jakobsoni ajalehe puhul, mida jagasid ka mõned teised kaasaegsed, näit. L. Koidula (kirjad Kreutzwaldile 1. VII ja 16. VIII 1869), oli esmajoones tingitud J-i vähesest tundmisest kui ka kartusest, et ta oma nooruse tõttu võiks liialt kergesti vene reaktsioonilistе ringkondade, eriti M. N. Katkovi (vt. kiri 173,. viide 8) ja tema ajalehe „Moskovskije Vedomosti" mõju alla sattuda. Hiljem teatavasti oli Kreutzwald Jakobsoni „Sakala" üks agaramaid kaastöölisi. Vt. ka käesoleva köite sissejuhatus.

6. *testimonium paupertatis* (lad.) — vaesusetunnistus.

227. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 2. mail 1869.

Väga austatud sõber!

Teadusliku raamatutolmu all puhkavale varjusurnule näikse lihavõtte-püha ülestõusmisehüüd kõlatult kaduma läinud ole-

vat. Käesolevad read olgu arglikuks katseks „rahus puhkajale" vähemalt mõne pahanduse läbi natuke sapierutust tekitada! Järeltulev puutub ühte Teie spetsiaalainetest ega tohiks Teid selletõttu vähem huvitada kui minutaolist võhikut. Mul pole enam täpipealt meeles, kas Teile on varem minu oletusi teadustatud, et soome veejumalus Ahti ei võinud vanadele eestlastele tundmata olla; see arvamine toetas end nimelt sellele, et nimi paaril korral eesti lauludes ja lugudes ette tuleb ja et veest uuristatud augud jõgedes ning järvedes *Ahti haua* nime kandsid. Nüüd tuleb raskusepunkt, mistõttu see õhus rippuv arvamine ühel hoobil kindlale pinnale fikseeritakse. Vetevaimu ja Kalevipoja vahelisest kivi võiduviskamisest Viljandi lähedal Närska mäel — [Kalevipoeg], X, 600—620 — kuuleme, et vetevaimu kivi olevat kümme sammu Võrtsjärve kaldast eemal maha langenud ja sinna tänapäevani lamama jäänud. Härra professor Grewingk [1] jutustas mõne päeva eest minu väimehele [2], eespool nimetatud kivi Võrtsjärve põhjakaldal kandvat Ahtikivi nime. See leid paistab mulle üsna tähtis olevat, mispärast Blumbergile tehakse ettepanek reserveerida sellele paigake oma traktaadis Kalevi-loo reaaliate kohta. Eesti muinaslugude müütilist pinda on kõige vähem haritud, seega võime iga uut taimekest seal rõõmuga tervitada.

Löwe eesti ennemuistsete juttude tõlke mitmekordne teadustamine pole ikka veel jõudnud raamatut Liivimaale tuua; seepärast ootan suure põnevusega Teie eessõna ja märkusi, mida hiljuti ühes ilmumiseteates iseäranis kiitvalt esile tõsteti.

Mulle teatati hiljuti Tartust, et Teie kolleeg tegevat pikemaajalise reisi teaduslikul otstarbel välismaale; kas vahepeal pannakse sõnaraamatu ilmumine seisma, või on keegi teine asja käsile võtnud? Kõik on täis ootust ega suuda teose lõppu ära oodata [3].

Enne kui oma järgmiseks suviseks ekskursiooniks aurulaevale või raudteevagunisse astute, saadate loodetavasti vanaviisi lühikese lahkumisesõna, misläbi ma Teilt elumärgi saaksin — või on see rehknung ilma peremeheta tehtud?!

Lõpuks veel kõige tähtsama uudisena see, et meie Võrul on väljavaade tuleviku jaoks, sest hiljuti projekteeritud Liivimaa raudtee Riiast Pskovi võtvat oma sihi Volmari, Valga, Võru ja Petseri kaudu. Kuigi mulle ei jää küll mingit lootust projekti realiseerimiseni elada, rõõmustab mind siiski l o o t a

tohtida, et paik, kus ma nii kaua vegeteerinud, maailmaliiklusega ühendusesse seatakse.

Südamliku tervituse ja otsekohese lugupidamisega

Teie kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Grewingk, Constantin (1819—1887), geoloog ja arheoloog, Tartu ülikooli professor 1854. a. kuni surmani.

2. S. o. G. Blumbergile, vt. kiri 168, viide 13.

3. Kõne on Wiedemannist ja tema eesti-saksa sõnaraamatust, vt. kiri 16, viide 6.

228. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 4. mail 1869.

Väga austatud sõber!

Teie armas kiri 2. maist saabus täna just parajal ajal. Sest minu mõtted, mis ilma selletagi sagedasti Teiega tegemist teevad, viibisid täna korduvalt Teie juures. Eile puutus mulle K. F. Köhleri „Antiquarische Anzeige-Hefte" nr. 188 „Linguistik" silma, ja seal ma siis lugesin lk. 48:

„Nr. 1108. Kalewipoeg. Uks (*sic* [1]) ennemuistne Eesti jut, Kaheskümnes laulus. 8. Kuopio 1862. Br[ošeeritult] 3 taalrit. Kuulus eesti rahvuseepos algkeeles.

Haruldane."

Viimase sõna pärast annan Teile notiitsi edasi ja teatan ühtlasi, et müüsin täna Frankfurdi antikvaarile Jos. Bär'ile ühe eksemplari 50 kop. eest. Ta oli mõned nädalad siin ja sõidab ülehomme ära. Ütlesin talle, et ta võiks veel sadasid eksemplare selle hinnaga saada. Siinses Alexander Wilkeni raamatukaupluses, Vassili Ostrov, 5. liini ja Neeva nurgal, vedelesid aasta otsa neli eksemplari, üks neist ka vaateaknal kõigile nähtaval, kuid keegi ei ostnud.

Eesti muinasjuttude tõlge on küll ilmunud, kuid Teie jaoks nõutud eksemplari ei ole ma veel saanud. Ma tegin selle tingimuseks, saadab raamatukaupleja Bertram Halles vististi minule meie Leipzigi komisjonäri Leopold Voss'i kaudu. Minu eessõna on lühike, niisama ka märkused; ma ei suutnud midagi põhjalikumat pakkuda, sest mul tuli ajast ja eruditsioonist puudu. Reinhold Köhler on selle poolest õnnelikum [2].

Mind rõõmustab, et Grewingk jätkab kodumaal uurimiste toimetamist. Ainult tema armastus kodumaa vastu takistas mind tema kirjutuse „Ueber die frühere Existenz des Renthieres in den Ostseeprovinzen" pahastele märkustele lk. 21 säärasel viisil vastamast, mida ta oleks ehk veelgi kurjemini võtnud kui tõesti kõige ausama veendumuse põhjal väljendatud arvamist, et miski ei takista Kalevipojale koguni suurtükke omistamast [3]. Ma tean praegu veel rohkemgi. Mitte ainult vanad osseedi kangelased, vaid ka muistsete vene bõliinade kangelased kasutavad kiikrit, et vaenlasi luurata. Kui Grewingk lk. 22 seda nii tähtsaks peab, et põhjapõder säilinud eesti rahvalauludes ei esine, siis ei räägi ometi miski selle vastu, et eestlased teda ei oleks tundnud. Puudub ju Grewingki poolt sealsamas toodud eestlaste jahiloomade nimestikus üks, keda nad kindlasti põhjalikult tunnevad ja kes ka „Kalevipojas" puudub, selle eest aga paljudes muinasjuttudes esineb, nimelt — täi. Olen kindel, et Grewingk ei annaks seda mulle iialgi andeks, kui ma selle märkuse avaldaksin; miks? — selle peale teaksid kõik need vastata, kes temaga isiklikult tuttavad on. Mina aga võin ainult öelda, et eepiliste teoste ja nende ajaloo õigeks mõistmiseks on vaja teatavat tutvust mitmesuguste rahvaste luulega kui ka nende mütoloogia ja muinasjutuvaraga. *Non omnia possumus omnes* [4].

Et Grewingk aga Ahti ja tema mängukanni nii õieti üles leidis, rõõmustab mind väga, seda enam et härra Ahti on Soome ja Eesti pinnal ilmsesti sisserändaja, kuid väga vana. Üldse olen ma arvamisel, et Kalevipoja reaaliaid, eriti kõike müütilist alles siis saab õieti hinnata, kui võrdluseks ühelt poolt muistsed põhjamaised, teiselt poolt leedu sugemed juurde tõmmatakse. Paljud asjad saavad meile alles siis selgeks, kui rootslaste, norralaste ja taanlaste saagade ning muinasjuttude kogusid, aga ka leedu allikaid ja venelaste bõliinasid (Rõbnikov [5], Kirejevski [6]) ning muinasjutte arvestame.

Wiedemann läheb arvatavasti 2 nädala pärast teele; ma arvan, ta sõidab vist Tartu ja Miitavi kaudu välismaale, võibolla koguni Londoni ja alles augustis Pesti, sest Hunfalvy ei jõua enne tagasi. Hunfalvy kavatses umbes 10 päeva eest Pestist Berliini ja sealt Riiga sõita, et Eestit ja Soomet isiklikult tundma õppida [7]. Wiedemann teatas talle mõnede õpetlaste nimed. Ta pidavat ka siia tulema.

Eesti keele sõnaraamat jõuab vist tuleval nädalal lõpule, täna sain ma juba eessõna lõpu ja indeksi kuni sõnani „zerschlagen".

Löwe tahab ka veel ülejäänudki eesti muinasjutud saksa lugejale kättesaadavaks teha [8]. Seejuures tekib mul mõte, kas poleks „Kalevipoja" uus saksa tõlge odavas väljaandes ajakohane. Tõsi küll, ta peaks tulema ü h e s t sulest, mis oleks vaba Reinthali salongitoonist ja muude tõlkijate nõrkustest. Kas Löwe oleks paras mees, seda ma ei tea. Tema proosa on hea [9].

Nüüd aga ainult veel märkus, et eile õhtul olid minu juures Köler ning Russow ja et mõlemad on hea tervise juures.

Minu südamlikud tervitused ja palve jätkata Teie nii armsaid kirju.

Teie ustav

Schiefner.

1. *sic* (lad.) — (täpselt) nõnda.

2. Vt. kiri 222, viide 3.

3. C. Grewingk, Ueber die frühere Existenz des Renthieres in den Ostseeprovinzen und dessen Kenntniss bei den Eingeborenen derselben (Põhjapõdra varasemast esinemisest Baltimaadel ja tema tundmisest maa päriselanike poolt). Dorpat, 1867. 28 lk. — Selles teoses (lk. 21) ironiseerib Grewingk Sch-i juba varem avaldatud ebakriitilise väite üle, nagu oleks Kalevipoeg võinud ka suurtükke tunda.

4. *Non omnia possumus omnes* (lad.) — mitte kõik meist ei suuda kõike.

5. R õ b n i k o v, Pavel Nikolajevitš (1832—1885), tuntud vene etnograaf ja rahvalaulude koguja ning avaldaja. Sch. mõtleb siin tema teost „Песни, собранные П. Н. Рыбниковым". Ч. I—IV. Москва, 1861—1867, milles avaldatud täpsete üleskirjutustega pandi alus Põhja-Venemaa folkloori kogumisele ja tundmaõppimisele.

6. Kirejevski, Pjotr Vassiljevitš (1808—1856), tuntud vene rahvalaulude koguja; need avaldati alles pärast tema surma: „Песни, собранные П. Киреевским.". Вып. I—X. Москва, 1861—1874, sest varemini takistas nende avaldamist tsensuur.

7. Vt. kiri 119, viide 6.

8. Vt. kiri 222, viide 3.

9. F. Löwe poolt teostatud „K-poja" saksakeelsest tõlkest ilmusid I—IV (värsid 1—250) ja XVII lugu esmakordselt Õpet. Eesti Seltsi Toimetustes 1881. a. (Verhandlungen d. Gel. Estn. Gesellsch. Bd. X, 4.), tervikuna ilmus see aga alles 1900. a.

229. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 9. mail 1869.

Väga austatud sõber!

Kõige sügavam tänu Teilt viimaks ometi väljameelitatud armsa elumärgi eest 4. skp., mis nii tunduvalt harilikust kiirusemõõdust üle astub, ja seejuures nii mõndagi tugipunkti pinna edasiharimiseks pakub. — „Kalevipoja" asjas on mul heameel Teile teadustada, et müük on kahel viimasel aastal nii haruldaselt soodus olnud, et kogu trüki likvideerimist paari aastaga loota võib. Üleüldse peaks umbes 300 eksemplari veel müümata olema. — Järele jääb ainult viis aktsiat, kuna 55 on juba kustutatud.

Mis Ahti-kivisse puutub, siis tohiks järeltulev jutustus professor Grewingki leiu kohta Teid kindlasti huvitada, kuigi on karta, et Teie hea arvamine õnnelikust leidjast võiks pisut madalamale langeda. See juhtus — veidi ennustuslikult! — just volbriööl, et minu väimees Käsitööliste Seltsi aias härra professor Gr[ewingkiga] kokku puutus ja temale mõned ebatäpsused teoses „Steinalter der Ostseeprovinzen" kätte näitas [1]. Edasi päris Blumberg, kas Grewingk oma geoloogilistel uurimistel Viljandi ümbruses, iseäranis Närska mäel ja Võrtsjärve ääres kivimürakaid leidis, mida rahvas ehk Kalevi-looga ühendusesse paneb. Gr[ewingk] vastas, et ta olevat ainult kaks suurt kivi leidnud, mis Võrtsjärvest põhja pool asuvad,

ja lõunapoolsemat neist nimetatakse Ahti-kiviks; v i s t i s t i peaks see küll „*Ahjukivi*“ olema, mis näikse tähendavat sellele, et seal on kunagi tulease, niinimetatud tuleohvri-altar asunud! (Sellest on näha, kui hõlpus mõnel professoril on säherdusi pähkleid kohe esimesel hammustusel katki plõksutada.) Bl[umberg] vastas naerdes: seesugune seletus võivat ehk geolooge rahuldada, kuid arheoloogid ja mütoloogid peavad selle esiotsa kõrvale heitma. „Ma tänan Teid väga,“ lisas Blumberg, „selle märkuse eest, sest sõna Ahti on mulle juba varemgi ette tulnud, ma tahan niipea kui võimalik kivi nimetuse oma äiale teatada.“ — Igatahes pakub vetevaimu Ahti nime tuletamine *ahjust* müütide uurijale uut valgust, mis võib teda sel tööpõllul uutele leidudele aidata. Te tahate küll härra Ahtit väga vanaks sisserändajaks soome ja eesti pinnale pidada, aga Teie lugu võib väga täbaraks minna, kui meie *ahjupoiss* oma pärismaalase head õigust dokumenteerib [1a].

Seevastu on Teil täiesti õigus, kui Te eestlaste tuntud jahiloomade hulgas ühe blondi mitmejalgse leiate puudu olevat. Ma usun, et kui meil korda läheks kõik Kalevi-loo killud kokku kanda, me seal kindlasti leiaksime tema, kelle puudumist me valuliselt tunneme. Ennemuistsetes juttudes juhtutakse temaga üsna sagedasti kokku, ei peaks isegi raske olema omaette kogu säherdusi jutte kokku saada, kus see tagasihoidlik pisuke olevus tähtsat osa etendab. Oleks ka loomuvastane igapäevase elu lähedatest kaaslastest muinasjuttudes vaikides mööda minna. Kui asjatundja ja eriteadlane olete Teie paljude teiste rahvaste omapärastes muinasjuttudes pruuni kepsutaja kõrval kindlasti rahulikku blondiini leidnud?!

„Kalevipoja“ uue ja nimelt ustavama tõlke odav väljaanne oleks küll niisama tunnustustvääriv kui ka otstarbekohane ettevõtmine, kui teiselt poolt põhjendatud kahtlused vastu ei astuks, et meie aurule ja elektrile rajatud p r a k t i l i s e l ajal peaaegu kellelgi poleks lusti ega mahti säherdust raamatut lugeda. Haritlaste hulgas on ju isegi meil äärmiselt vähe neid, kes „Kalevipoega“ originaalis loevad, täie arusaamisega ainult siin-seal mõni üksik. Kui seetõttu enamus Reinthali versiooni täpsusele peab lootma, siis ei ole niisugustel lugejatel võimalik originaalist õiget ettekujutust saada, sest ehtne suitsutare on moodsa salongiga ära vahetatud. Tehke kord härra dr. Löwele ettepanek, kas tal pole himu asjaga katset teha? — Uus tõlge

peaks ilma kassikullata ja väliste eheteta püüdma teksti võimalikult suure täpipealsusega edasi anda, mis nii rikkas keeles, nagu saksa keel, ei tohiks kogunisti raske olla.

Palun sõbralikult tervitada Wiedemanni, kui ta veel kodusel pesal haudub. Missuguseid sihte ajab taga tema eelseisev teekond, kui ta võimaluse korral ka Londonit riivata kavatseb? Sai ta akadeemialt reisiraha? Teie sõnum, et leksikoni lõppu varsti võib oodata, rõõmustas mind väga; igalt poolt tuleb järelepärimisi, kas ammuoodatud teos varsti päevavalgele ei jõua. — Löwe ennemuistsete juttude kohta tõi „Augsburger Allgemeine" hiljuti jälle teate, milles puhutakse pungil põsi ja avaldatakse soovi, et tõlkijal oleks soovitav teisedki muinasjutud ümber panna[2]. Minu raamatukaupleja Riias teatab mulle viimase postiga, et sinna pole veel ühtki eksemplari jõudnud, kuigi saadetusest juba tüki aja eest olevat teatatud. Teie lahkuse eest, et kirjastaja käest mulle ühe priieksemplari välja kauplesite, võtke vastu kõige sügavam tänu.

Tartus pidavat suurejoonelisi ettevalmistusi eelseisvaks suureks eesti laulupeoks juunikuus tehtama, kusjuures küll üks pisiasi, nimelt r a h a, puudub, et seda kupatust kõigis tema variatsioonides käima panna. Selle uudisega lõpetan oma pika ja igava sulesorgelduse, ligi pannes oma otsekohese lugupidamise kinnituse.

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. C. Grewingk, Das Steinalter der Ostseeprovinzen (Baltimaade kiviaeg). Dorpat, 1865. (4) + 120 lk. + 2 pilditahvlit.

1a. A h t i on soome rahvaeepose „Kalevala" kaudu kirjanduslikult Eestisse laenatud.

2. „*Augsburger Allgemeine*", s. o. „Allgemeine Zeitung", 1798. a. asutatud, 1810.—1882. a. Augsburgis ja sealtpeale Münchenis ilmunud, üsna laialt levinud liberaalne saksa ajaleht. Kr-i ennemuistsete juttude saksakeelset tõlget tutvustav ja soovitav kirjutus ilmus selle ajalehe 1869. a. 3. mai numbris (lk. 1887).

230. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 9. juunil 1869.

Väga austatud sõber!

Teie täna varahommikul siia jõudnud teine saadetus tabas minu patust pead nagu tuliste sütega, sest esimese, üleeile kahe nädala eest päraletulnud saadetuse — sõnaraamatu lõpetuspoognate ja ennemuistsete juttude — eest võlguolev tänu oli veel tasumata. Võtke see siis sellepärast täna kahe- ja kolmekordselt vastu ühes kinnitusega, et hilinemise põhjuseks polnud mitte hea tahte puudumine, vaid välised asjalood, kus mul igal postipäeval väljaspool linna tegemist oli. Et Teie veel kord ilma sõnumita ei jääks, kui homme jälle midagi säherdust peaks juhtuma, kirjutan Teile need read juba täna. — Niipalju kui olen siiasaadik jõudnud ennemuistseid jutte lugeda, leian ma nende tõlke väga hea olevat, nii täpse kui võimalik ja siiski ladusa, nii on näit. värsid meisterlikult edasi antud, mistõttu varem avaldatud soov jälle elavaks ergutati, et see oleks õnn, kui härra Löwe „Kalevipoja" tõlkimise enda peale võtaks. Nagu mulle mõne päeva eest Tartust teatati, avaldati ka Õpetatud Eesti Seltsi viimasel koosolekul sedasama soovi: korraldada uus tekstiustav saksakeelne tõlge, niipea kui selleks k o h a n e isik leidub. Pikemalt refereerib sellest arvatavasti minu väimees, kes tuleval nädalal siia tuleb ja vististi siin oma puhkeaja mööda saadab, kui teda ajuti mõned rännakud teistesse paikadesse siit ära ei meelita [1].

Nagu Teie arvatavasti juba teate, viidi eesti ja läti trükiteoste tsensuur Tartust üle Riiga, korraldus, mis palju ebamõnususi sünnitab. „Eesti Postimeest" pole kahe nädala jooksul enam ühtki numbrit tulnud ja nagu arvatakse, ei jää tal muud pääseteed, kui senine nädalaleht kuukirjaks muuta, kuid seejuures tõuseb küsimus, kui suureks jääb siis veel lugejate ring? Toimetajale on see olemasolemise-küsimus, kusjuures talle jääb ainult kaks teed, kas Riiga ümber asuda või lehe väljaandmine lõpetada ja endine koolmeistri-amet uuesti käsile võtta. Ta olevat hiljuti Riias kindralkuberneri juures olnud, et ekstsellentsilt kõige uuema korralduse äramuutmist paluda.

Kas ta midagi suutis korda saata ja missuguse vastuvõtu tema palve leidis, seda pole ma veel kuulnud. Uue eesti tsensori nimi on üsna eestiliselt Mihkel, või nagu teised rohkem moderniseeritult kirjutavad „Mihhail" Suigusaar, s. o. s u i k u m i s e s a a r; see kõlab küll pisut kurjakuulutavalt, kuid selles võib palju headki peidul olla, kui tähendatud saarel meie kogu senine elu magama suigutatakse, kus kuldsed unenäod meid juba siinpool hauda mingisse paradiisi paigutavad [2]. Nagu ette näha, tohiks üheks muudatuseks olla see, et luterlikud papid kaotavad oma senise Mickwitziga rohkem [3], kui suigusaar neile tasa teha suudab. Härrad de la Croix [4] ja Mickwitz kriipsutasid julgesti kõik sootuks maha, mis neile pooljumalatele vähegi inimliku järgi lõhnas! Loota on, et selle muudatuse tõttu see jumalik aupaistus küll kaduma ei lähe, vaid mujale üle kantakse! — Siin ollakse üleüldiselt uudse vilja pärast põnevil, mis Riia tulevees ristitult peab eesti lugejaskonna õnnelikuks tegema. Lootust mööda astub härra Jakobson nüüd oma projekteeritud uue ajalehega esile; kuna Riial on residentsiga raudteeühendus, siis võib käsikirjade edasi- ja tagasisaatmiseks kuluda vaevalt veerand seda aega mis Tartu ja Riia vahel, kus see asjatalitus vähemalt kaks nädalat nõuab. — Küllalt tänaseks. Südamlikkude tervituste ja veelkordse tänuga

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Õpetatud Eesti Seltsi 4. juuni 1869. a. koosolekul tõstis (arvatavasti Kr-i soovil) „K-poja" uue saksakeelse tõlke küsimuse G. Blumberg. „Kuna härra akadeemik Schiefneri ja dr. Kreutzwaldi otsuse järgi tohiks muinasjuttude tõlkija dr. Löwe selleks sobiv isik olla, siis otsustati selles asjas edaspidiste sammude astumine juhatuse hooleks jätta". Vt. Sitzungsberichte d. Gel. Estn. Gesellschaft 1869, lk. 43.

2. S u i g u s a a r, Mihkel (1842—1916), preester; eestikeelsete trükiteoste tsensor Riias 1869.—1879. a.

3. Mickwitz, vt. kiri 130, viide 11.

4. C r o i x, Aleksander de la, tsensor Tartus 1852. a. alates.

231. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 14. novembril 1869.

Väga austatud härra ja sõber!

Ekstsellents on ennast suurte teadmiste ja peent-saksamängimise taha kõvasti kindlustanud, ükski elumärk ei tungi plebeide maailma, mis taevas teab misläbi on kogemata Teie armu kaotanud. Hea küll, see olgu viimne katse, et selgitada, kas siin on tegemist tõelise või üksnes varjusurmaga!

Avalikkude lehtede kaudu saime läinud suvel teada, et härra akadeemik S[chiefner] olevat Tallinna Rüütli- ja Toomkooli pidustustel deputaadi ülesandeid täitnud [1]; hiljuti, kui oli juttu kadunud Sieboldi etnograafilise kogu ostmise nõust, võis jällegi lugeda, et etnograafia-muuseumi direktor S[chiefner] olevat kogu läbi vaadanud, ta pidi seega siis veel elus olema [2]. Vahepeal oli suuresuuline proua Fama kentsakaid kuulujutte toonud, mis esimesel pilgul tuli luulevalda saata [3]. Siis saadigi peatselt teada, et kogu loos pole ühtki sõna tõtt. Milles on mõistatusliku vaikimise põhjus? — Kui Teid miski on pahandanud, siis pursake välja ja kergendage kas pakitsevat südant või üleliia täidetud sapipõit. Mossitamine oli vähemalt varasematel aegadel n a i s e l i k voorus. — Kergitage pealegi oma kulmud kõrgele, vahemaa on nii suur, et see tormi ettekuulutaja mind ei puuduta, niisama vähe kui Teie käsi minuni ei ulata; äärmisel juhtumisel võite mulle üksnes sõnadega pihta anda.

Võib-olla on Teil minu viimasest või eelviimasest sõnumikust veel meeles, et ma palusin Teid härra Löwe pool pinda katsuda, kas ta ei oleks nõus „Kalevipoja" uut tõlget käsile võtma. Kas olete selles asjas midagi teinud ja mida olete teada saanud? See küsimine ei tule minu huvides, vaid ülesandel.

Teie lahkele heatahtlikkusele tahaks edaspidigi kindel olla

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Vt. näit. Rev. Zeitung 5. VII 1869, nr. 152.
2. Rig. Zeitung 7. XI 1869, nr. 259.
3. *Fama* (lad.) — kuulujuttude jumalanna.

232. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 17./29. novembril 1869.

Väga austatud sõber!

Ma pean Teid südamest tänama, et olete mulle endast elumärgi andnud ja pealegi ajal, kui ma Teie peale teatava rahutusega mõtlesin. Sellest ei järgne aga veel, nagu poleks ma varemalt Teile mõelnud. Et ma kogu suve Tallinnas viibisin, olete vististi märganud. Sealt saatsin ma Teile „Revalsche Zeitungis" ilmunud ja minu poolt koostatud lühida teate eesti muinasjuttude saksakeelse tõlke kohta [1]. Sealsamas juhtisin ma tähelepanu ka Wiedemanni sõnaraamatule. Kui Wiedemann Halles Pott'i juurde ilmus [2], ütles too: „Te olete ju üsna kena taskusõnaraamatu koostanud." Wiedemann on Potti ja Gabelentziga meeldivaid tunde härra v. d. Gabelentzi mõisas (Poschwitzis Altenburgi lähedal) veetnud [3]. — Hunfalvy ei kohanud Wiedemanni Tartus ega Pestis. Mina aga õppisin seda armastusevääršet ungarlast koos naise ja kahe vennatütrega Tallinnas tundma. Tahtsin Teile sealt kirjutada, kuid ei tulnud sellega toime, sest mul oli kõiksugu muresid. [- - -] Siia jõudsin ma tagasi 19. augustil, varsti pärast seda sain ka Teie härra väimehelt tema töö „Kalevipoja" kohta [4], kust ma paljugi huvitavat olen teada saanud. Tahtsin teda kohe pärast seda kirjalikult tänada, aga ka seda ei jõudnud ma teha. Hiljem sai mulle õnn avalikkuse ette pääseda, sest professor Vassiljev, kellega 16 aastat olin kõige paremas läbisaamises olnud, kujutas endale ette, nagu oleksin teda plagieerinud [5]. Ta sai minu sõprade käest tublisti noomida. Süüdi oli mehe haiglane meelelaad pärast naise surma, kes arvas, et ta peab kõiki kaotusi kannatama. Muidugi oli ka rahvuslik ässitustöö mängus. Mul oli ebameeldiv

avalikkuse ette astuda, veel ebameeldivam aga 16 aasta jooksul osutatud ennastohverdavate teenete eest Vassiljevi poolt säherduse tänu osaliseks saada. Kahju kannatab tema ja paraku ka teadus, — sest tal on veel äärmiselt väärtuslikke töid budhismi kohta, mida ta ilma minu kaasabita ei saa välja anda. Minu sõpru ärritas see asi väga. Nende hulgas oli Russow muidugi esikohal. Tema seisukord on nüüd paranenud. Tema positsioon Harkov—Krementšugi raudtee agendina aitas teda paremale järjele, tal on ilus korter Nevski prospektil nr. 88, Kalugini majas, sealpool Anitškovi silda; tõsi küll, see on minust kaugemal kui enne. Ka temal on palju tööd. Köler on tema lahkumise tõttu üksildaseks jäänud. Et Köler Viinis ja Pestis käis, olete vahest juba kuulnud. Oma siinsest elust võin ma ainult vähe teatada. See läheb ühetooniliselt. Korrektuurid ja raamatukogutöö on esikohal, nende kõrval on mul aega *tibetica* harrastamiseks. Sest ajast saadik kui minu sõber ja kolleeg Böhtlingk Jenas elab, olen ma veel rohkem kodu külge seotud ja käin õige harva väljas. Nende inimeste arv, kellega vaimselt läbi saab käia, kahjuks kahaneb.

Suvel tegin tükk aega tegemist Wiedemanni sõnaraamatuga ja märkisin endale sealt hulga saksa sõnade koomilisi vassimisi. Samal ajal pidin kirjutama retsensiooni ühe taanikeelse töö kohta germaani keelte mõjust soome keeltele. Autor Wilhelm Thomsen on mõnda aega Helsingis ja ka siin elanud. Tema raamat ilmub varsti saksakeelses tõlkes [6]. Mind on suuresti sirvilaudade tartukeelsed nimetused rīm, sirv ja nīr vaevanud; kas Teil on veel midagi selle punkti kohta teada? Tallinnamaa eestlased ei näi seda asja enam tundvat. — Löwe kirjutas mulle viimati juuni algul, ma ei ole veel tema kirjale vastanud; ta on kergesti haavuv ja nii ei tea ma siis tema uuemate plaanide kohta midagi; ma näen ainult, et ta on hiljuti Puškini luuletused saksakeelses tõlkes välja andnud [7]. Muuseas on ta jälle oma elukohta vahetanud ja elab arvatavasti Karlsruhe lähedal Durlachis, enne seda oli ta Stuttgardis ja seejärel Ludwigsburgis. Eesti keele õppis ta ära Tallinna Kassisabas. Muinasjuttude tõlke kohta kirjutas Zarncke „Litterarisches Centralblattis" noor Kuhn [8].

Täna tuleb mul sulest ainult niipalju paberile. Pean lõpetama, sest ruttan postile. Nii nagu ma viimasel ajal tundsin igatsust teadete järele Teie kohta ja Teilt, nii pean Teid

meeles ning janunen Teie lahkete ridade järele ka edaspidi. Kustutage mu janu.

Teie ustav

A. Schiefner.

1. See tutvustav kirjutus ilmus „Revalsche Zeitung'is" 18. juul. 1869, nr. 163.

2. Pott, vt. kiri 68, viide 8.

3. Gabelentz, vt. kiri 143, viide 9.

4. *väimehelt*, s. o. G. Blumbergilt, vt. kiri 168, viide 13.

5. Vassiljev, Vassili Pavlovitš (1818—1900), tuntud vene mongoli keelte uurija, Peterburi ülikooli professor ja Vene Teaduste Akadeemia liige.

6. Thomsen, Vilhelm L. P. (1842—1927), tuntud taani keeleteadlane, Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige. — Siin on kõne tema teosest „Den gotiske sprogklasses inflydelse på den finske" (Gooti keelte mõjust soome keeltele). København, 1869; saksakeelses tõlkes ilmus see teos 1870. a.

7. Puschkin's Dichtungen. Deutsch von Ferd. Löwe (Puškini luuleteosed. Saksa keelde F. L.). Hildburghausen, 1869. 138 lk. See sisaldab ms. ka „Boris Godunovi" tõlke.

8. Kuhn, Ernst (1846—1920), idamaade keelte, eriti sanskriti uurija. — Tema arvustus Kr-i ennemuistsete juttude saksakeelse tõlke kohta ilmus Fr. Zarncke (vt. kiri 220, viide 2) toimetatud ajakirjas „Literarisches Centralblatt" 1869, vg. 1246.

233. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 5./17. jaanuaril 1870.

Väga austatud sõber!

Teie armas kiri 17./29. novembrist on tänapäevani vastamata jäänud; osa süüd peate erakordsete ilmade peale veeretama, mis pärast Teie kirja siiajõudmist igal pool inimeste tervise logisema pannud ega seetõttu arstile peaaegu üldse jõudeaega ei jäta, teine osa kirjutage lahkelt minu pikal-

duse arvele. Võtke alustatud uue aasta sooviks õnne ja tervist, andku taevas, et see aasta oleks Teile ja kallistele omastele õnnistatud! — Teie arvamine ungari külalise armastusevääsusest langeb täiesti ühte nendega, mis mulle tema kohta Tartust ja Soomest on kõrva puutunud ja mis mind seda enam panevad kahetsema, et ma Tartu laulupidu kaasa ei teinud ega Hunfalvy seltsi ei maitsnud. Nagu mulle hiljem Berliinist teatati, olevat H[unfalvy] oma tagasisõidul meie provintsides möödasaadetud päevadest suure rahuldusega rääkinud [1]. Eesti rahva koorekiht, kes sel pidustusel peaasjalikult esindatud oli, olevat üllatanud nii teda kui ka teisi, sest kõikide ootustest käis üle niihästi lauluoskus kui ka rahva ülespidamine, kes kuskil korda ei rikkunud. — Soovin Teile isamaja omandamise puhul õnne! Sedamööda näikse Teie plaaniks olevat lõpetada vanadusepäevad armsal kodumaal, kui Te kord ametlikule tegevusele lahkumiselaulu laulate. Omas pesas istumisel on mõningaidki mõnusid, aga ka muresid, kui omanikuõigust tuleb võõra rahaga alal hoida, nagu me mõlemad seda teeme. Kolmekümne aasta vältel jõudsin ma üksnes 800 rubla kapitalivõlga tasuda, majal lasub veel 1200 rbl. võlgu, kuna liikumata vara hinnad on selle aja vältel peaaegu poole võrra langenud. Tol ajal maksti meil säherduse maja eest nagu minu oma pahatihti 4500 kuni 5000 rbl., praegu võib rõõmus olla, kui poole sellest saab; üürid on $^2/_3$ tolleaegse hinnaga võrreldes langenud, seega oleks praegu palju tulusam üürnikuna elada. Tallinnas pole majade ostuhind minu teada iialgi nii kõrgel olnud, kuhu ta viimasel ajal Tartus ja Riias pettusega vinnati, kusjuures inimesed kahju kandsid. Mäherdust mõju kord Tallinna majahindadele Balti raudtee avaldab, peame ära ootama, võimalik aga on, et praegused omanikud siis kõrgemat hinda saavad. Seda soovin ma T e i l e kõigest südamest. — Mis raudteesse puutub, siis aeti siin mullu suvel usinalt liini, märgiti ära mitte vähem kui kolm, millest üks viib meist mööda 1 versta, teine natuke üle 2 versta ja kolmas 24 versta kaugusel, ilma et tänapäevani kas või ühegi liini ehitamiseks väljavaateid oleks. Kõige rohkem väljavaateid olevat kõige kaugemal liinil Pärnust Pskovi üle Viljandi, Tartu ja Petseri, et aga selle liini projekteerija olevat tuntud petis, siis kaheldakse üldiselt plaani realiseerimises. Mõlemal ülejäänud, nõnda öelda minu

ukse eest möödajooksval liinil, millest ühe mõte on tõusnud vene poolt, teine aga Liivimaalt, polevat ühtki lootust kontsessiooni saada, olgugi et — nagu kinnitatakse — tarvilikud kapitalid olevat kindlasti olemas ja valitsuselt ei nõutavat mingisugust garantiid. See viimane kõlab liiga ebatõenäoliselt, et seda uskuda saaks. — Niisiis plagiaat oli Teie pahanduse põhjuseks, kuna meil jutustati sellest kõige imelikumaid asju. Russowi kohta sain pikema aja järel Teie kaudu jälle elumärgi, niisama uudne oli minule sõnum Köleri suvisest sõidust Viini ja Pesti. Umbes selsamal ajal, kui Teie kirjutasite, teatas mulle dr. Bertram, Köler olevat tema juures lõunal olnud ja laskvat mind t e r v i t a d a. See oli haruldane au, seda suurem, et härra tervitaja paari aasta eest minu tütrele kirjalikult seletas, ta katkestavat minuga kõik sidemed, kuni minu nohu on arstitud. Paraku pole mul see kuri ninakatarr mööda läinud, kõigi meie — eesti, saksa ja läti tõugu — kuulsate saksluse-õgijate tehtud arstimisekatsed on tagajärjeta jäänud ja sel lihtsal põhjusel: mina näen asju oma loomuliku silmaga, kõik härrad maailmale õnnetoojad aga läbi prillide, ja igaühel neist näikse ise värvi klaas olevat. Muidugi on valus häid sõpru kaotada, kuid sellest hoolimata ei või üks vana mees sõprade meeleheaks oma meelt muuta [1a]. — Niisama vähe kui ükski inimene on puhtast inglisubstantsist tehtud, ei leita ka rahvuste hulgas ühtainustki, kes võiks õigusega tunnistada, et ta on puhtjumalikust ainest sündinud! Kui me tahame õiglaste kohtunikkudena oma otsuse anda, siis võime küll kurja hukka mõista, head aga ei tohi me vähemalt ära salata. Meie headele naabritele sealpool Soome lahte ei saaks keegi seda süüks panna, et nad sakslaste pimedad austajad on, sellest hoolimata aga ütlevad nad avalikult, et lihtne põllumees Eesti- või Liivimaal on soome talupojast hariduse poolest hea tükk maad ees, jah, olevat kogunisti soomlasest kombelisem; selle üleolemise eest võlgnevat meie talupoeg tänu — sakslastele. Hiljuti kirjutas mulle keegi sõber Helsingist: „Laulupidu, nagu Tartu oma mineval suvel, on meie juures v õ i m a t a a s i. Meie rahvasõbrad peavad palju aastaid järelejätmatult tööd tegema, et siinne talupoeg sellele kõrgusele tõsta, kus praegu eestlased seisavad."

Ka Teie, austatud sõber, kaebate elu üksluisuse ja vähenenud vaimlise läbikäimise üle; see näib mulle ometi „halja

puu" kohta siiski pisut enneaegne olevat. Mis ütlete Teie paari aastakümne pärast, kus võib-olla kõik Teie kevadised seltsilised on läinud ja Teie mahajäetuna täiesti üksi alles olete? Vanaduses kaob võime uusi sidemeid sõlmida, mis meid teiste külge kinnitavad, talv unustab kergesti, et tema eel olid kevade ja suvi käinud ja et jää alles h i l j e m tardumuse tekitas. Mitte aeg, vaid meie oleme see, kes on muutunud.

Et sõnumikku mitte nende kulunud mõlgutustega lõpetada, tuleb talle veel üks päravanker külge riputada [2]. See, mida Te Wiedemanni sõnaraamatust moonutatud saksa sõnade poolest leidsite, kuulub suuremalt osalt kõige uuemasse aega; ma tahaksin arvata, et $^2/_3$ neist langeb sulgepruukivate köstrite ja koolmeistrite arvele, kes — nagu varemalt poolharitud sakslased — võõrkeelse sõna väänamist auasjaks pidasid. Sakslastele pidi prantsuse keel, eestlastele — saksa keel tarvilikku väänamiseainet andma. Peale eespool nimetatud kirjameeste on rikkalikumaks allikaks linnaeestlased. Senikaua kui nad pole sinnamaale jõudnud, kus nad mingit solgitud saksa keelt kõnelevad, — mis meie dr. Bertrami pidavat dr. Fritz Reuter'iga ühele pulgale tõstma! —, teevad nad kõik selleks, et emakeelt vussitud võõrsõnadega vürtsida [3]. Kui keegi vaevaks võtaks säherdust rääkimist sõna-sõnalt kirja panna, siis tahaksin kihla vedada, et ta jõuaks dr. Bertrami „Läänemereprovintside tulevikukeelest" ette!

Teie poolt tartu keeles toodud sirvilaudade nimetused on mulle tuntud ainult Wiedemanni sõnaraamatust; ma ei tea midagi lähemat, püüan aga parajal juhtumisel selle kohta järele kuulata. Ma ei mäleta, et oleksin kunagi Tallinnamaa eestlaste suust säherdusi väljendusi kuulnud. — Meie jõulud olid seekord üsna tusased, 1. pühal jäi minu naine reumaatilisse palavikku ja kergesse rinnakelmepõletikku haigeks. Detsembri hakatusel oli meie tütar Tartus järsku haigeks jäänud, nagu mulle tookord teatati, kõhukatarri; haigus ise oli lühiajaline, kuid paranemine ei taha edeneda, lühidalt — ta ei suuda ega suuda pärast haigust uuesti kosuda. Ravitseva arsti kinnitust mööda ei olevat kogunisti hädaohtu, küll aga närvisüsteemi suur lõdvenemine, mis paranemise aeglasemaks muudab. Nüüd joodeti talle viišii vett [4] ja soovitati meelelahutust. — Mul ei olnud ühtki võimalust ennast kas või 24 tun-

niks priiks võtta, muidu oleksin sinna sõitnud. Me saame Tartust vähemalt kolm korda nädalas sõnumeid, see on kah troost, kui pole käepärast raudteed ega telegraafi.

Nüüd on Teile küllalt igavust tekitatud, minu jutupaun on ka tühjaks saanud, sellepärast ainult veel üks sõbralik elage hästi koos palvega edaspidigi senine heatahtlikkus alal hoida

Teie

Teid hindavale

Kreutzwaldile.

1. Kes Kr-ile Berliinist kirjutas, on teadmata; Berliini prof. W. Schotti (vt. kiri 30, viide 5) kirjades Kr-ile sellekohaseid teateid ei leidu.

1a. Kreutzwaldi lahkuminekute kohta Köleriga ja Jakobsoniga mõningais ühiskondlikes küsimustes kui ka tema abstraktsesse humanismi kaldumise kohta vt. lähemalt käesoleva köite sissejuhatuses.

2. Siitpeale jätkub kiri eri lehel.

3. Reuter, Fritz (1810—1874), tuntud saksa kirjanik-humorist, kes oma teosed kirjutas alam-saksa keeles. Tema eeskujul kirjutas G. Schultz-Bertram (vt. kiri 2, viide 16) oma „Erzählungen im Halbdeutschen und in gebundener Rede" (Jutustused poolsaksa keeles ja seotud kõnes), ilm. 1868. a., kus ta kasutas saksa-eestisegast „kadakasaksa" keelt. Kr. avaldas oma eitava seisukoha nende kohta kä G. Schultz-Bertramile endale (kiri 16. dets. 1868): [- - -] „see on täitsa äpardunud suleproov, millel ühtki tulevikku ei ole. — Mõningate poolharitlaste juures võivad ju need asjakesed siin-seal kõlapinda leida, kuid tõesti haritud inimesed pööravad Sulle küll selja, kui Sa selles laadis edasi tahad lõõritada. On ju ikkagi määratu suur vahe selle vahel, mis Fritz Reuter meile pakub ja millega Sina meid kostitada katsud" jne.

4. Tervislikkude allikate poolest tuntud Prantsusmaa linna Vichy nimeline tervisevesi.

Võrul, 6. aprillil 1870.

Väga austatud sõber!

Teie andsite endast tüki aja eest trükitud elumärgi, mille eest Teile pole tänapäevani veel tänu tulnud; palun käesolevaga see lahkesti vastu võtta. Vihk leidis mind paranejana pärast raskesti läbipõetud kopsupõletikku, mis mind enam kui 5 nädalat igasugusest tegevusest eemal hoidis. Kosumine edenes väga aeglaselt; kuigi veebruari lõpust saadik olen jälle liikvel, toimub see alles viimase 10 päeva vältel omal jalal, sinnamaani ainult hobuse jõul linna piirkonnas. Esimesed arglikud katsed väljapoole kitsaid piire tehti läinud nädalal; nad olid küll väsitavad, kuid ei toonud muud kahju. Pealesunnitud puhkuse tõttu olid kõik välisühendused katkenud; nüüd tuli vastata hulk sissetulnud sõnumikke, nii et käed olid peaaegu vahetpidamata köidetud. Mõne päeva pärast tulevad lihavõtted, selleks peate Teiegi kirjutatud elumärgi saama.

Oma viimases kirjas teatasite mulle, et Teil polnud tookord härra dr. Löwe kohta teateid; võib-olla on Teile hiljem midagi kätte jõudnud? Kui lugu nii juhtub olema, lubage mul korrata palvet, mida ma juba kord varemalt olen algatanud: tema uksele koputada, kas ta poleks valmis „Kalevipoja" saksa keelde tõlkimist enda peale võtma. Õpetatud Eesti Seltsi poolt korraldatud eesti-saksakeelne väljaanne on läbi müüdud ja tahetakse uus trükk avaldada, milleks ma oma nõusoleku üksnes siis annaksin, kui parema, s. o. ustavama tõlke eest hoolt kantakse. Tartus ei olevat kedagi leida, kes võiks töö enese peale võtta, sellepärast palutakse mind uuesti härra Löwe käest järele küsida. Võib-olla teate Teie tema aadressi ja olete lahke ning saadate selle mulle, et võiksin selle Õpetatud Eesti Seltsile edasi toimetada, kes siis omalt poolt edaspidiseid läbirääkimisi dr. Löwega jätkaks.

Kahtlase kuulsusega isikute hulgas, kes eestlaste ja lätlaste germaniseerimist edendavat, kuulsin ma hiljuti ka Schiefneri nime nimetatavat, kas akadeemiku või mitteakadeemiku,

seda lähemalt ei märgitud. Mõnikord võib kõrge au osaliseks saada, ilma et ise teakski k u i d a s! Nõnda on mindki raugaeas nooreestlase nimega noorendada püütud! Nooreestlaste ja noorlätlaste nimetused on viimasel ajal meie jumalasõnahoidjate juures lööksõnadeks muutunud; mina pole veel nii õnnelik olnud, et oleksin teada saanud, m i d a selle nimetuse all mõistetakse! Võib-olla ongi see üksnes miski sõna, kus mõiste puudub! — Teie härra kolleegi Wiedemanni sõnaraamatut olevat hiljuti, nagu mulle Tartust teatati, ühes Leipzigi ajalehes stud. Weske poolt arvustatud, kes olevat ühteist ortograafia alal laitnud ja tosina sõnu toonud, mida ta p o l e v a t leksikonis leidnud [1]. Säherdused retsensendid võivad õpetatud leksikograafile väga kardetavaks muutuda. — Siin olen ma mitut korda kuulnud laitust avaldatavat, et mõisanimed, mis vanas Hupelis seisavad [2], on Wiedemann välja jätnud, sest maanimekirja pole igaühel alati käepärast.

Meie tulevaste raudteede jaoks läinud suvel tõmmatud liinid pidavat, — nagu nüüd kuuldub, — õhuteede jaoks jääma, sest et esimesteks pole mingit väljavaadet; niisiis jääb meie vaikelu täiesti segamata ja ilma saatuseta Võru jääb tulevikuta. See oleks muidu üsna kena, ainult keegi peaks leiduse tegema, kuidas meie terve õhk niivõrd toitvaks muuta, et üksipäini sellest saaks elada. Senikaua kui kõht oma vana harjunud kommet ei muuda, vaid iga päev täis tahab olla, on vaestel elanikkudel raske ilma toitva õhuta läbi ajada.

Niipalju tänaseks. Südamlikkude tervituste ja muutmata ustavusega alati Teie

Kreutzwald.

1. Veske arvustus ilmus ajakirjas „Literarisches Centralblatt" 1870, nr. 4; vt. lähemalt: Sitzungsberichte der Gel. Estn. Gesellschaft 1870, lk. 46—52. Selles Wiedemanni sõnaraamatut kõigiti tunnustavas arvustuses esitas Veske oma mitteküllaldaselt põhjendatud erineva seisukoha eesti keele häälikute muljeerimise ja pikkade vokaalide ee, oo, õõ ja öö märkimise kohta.

2. *vanas Hupelis*, s. o. Hupeli sõnaraamatus, vt. kiri 20, viide 2.

235. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 10. aprillil 1870.

Väga austatud sõber!

Tänu jumalale, et kopsupõletikule vastu pidasite. Pole naljaasi neis aastates veel sääraseid katsumisi läbi teha. Mitte ilmaaegu pole ma Teie pärast mures olnud, kuigi ma pole muidu aimdustele ja müstikale kalduv inimene. Kuid Teie pikaajaline vaikimine mõjus minusse kartustäratavalt.

Täna pean sõnaaher olema. On suur reede ja meil seisab ees veel nii mõndagi; kuid enne tuleb see kiri viia postile, mis nüüd, pärast jääminekut Neeval, on meist eemale nihkunud. Talvetee viis risti üle jää Iisaku kiriku poole. Post suletakse aga kell kümme.

Kolleegiumi-assessor dr. Ferdinand Löwe elab nüüd ja nimelt veel mitte rohkem kui kaks kuud Stuttgardis, Untere Neckarstrasse 125; sellest korterist kirjutas ta mulle 30. märtsil (11. aprillil) ja teatas, et lõpetab jälle ühe osa muinasjuttude tõlke käsikirja.

Igatahes sobib ta enam kui teised „Kalevipoega" tõlkima, sest sõber Russow ei suuda vist kunagi selle töö juurde asuda, niisama nagu ta ei suutnud leida aega muinasjuttude tõlkimiseks.

Et mind on Teile germanisaatoriks nimetatud (sobib vastleiutatud pulverisaatori kõrvale; see sõna sobib ka nende isandate kohta, kes kujutlevad, et võivad eitada kõike head, mis mõnes varasemas kultuuris peitub), tuleb sellest, — et julgesin ühele pulverisaatoreist kirjeldada härra Hilferdingi kui mittefiloloogi, s. o. filoloogiale võõrast, mispärast tal äpardus juhtus ja ta akadeemia vene keele osakonna valimistel välja jäi [1]. „Golos" tõstis siis ka kohe häält [2] ja kahtlustas peale minu ka vaest Wiedemanni ning kujutas peale selle Nauck'i [3] ja Stephani't kui soperdajaid [4]. Mina ise ilmusin ka ainult Vassiljevi saapaviksijana. Milleks kõik sakslane kõlbab! Õnnetu Hilferdingi Homerosena esines vana [5], kes juba varem maruvihase luuletuse Suvorovi vastu oli teinud [6], kui ta oma nime Muravjovi-pidustuse puhuks tarvitada ei tahtnud anda [7], ja siis mullu suvel ühe hingetõmbega Kadri-

oru rajamist Peeter Suure poolt ja vene kultuuri kasvupeenart Baltimaadel ülistanud — suures, kui ma ei eksi, neljarealises luuletuses, mis „Ehstländische Gouvernements-Zeitung'is" trükitult seisis.

Weske artiklit on Wiedemann lugenud ja tal on see artikkel koguni olemas; ma arvan aga, et Weske taga vististi veel keegi teine peitub, kes muuseas heatahtlik mees on, nimelt minu sõber Brockhaus [8].

Non omnia possumus omnes [9]. Wiedemannil pole erilist meelt mütoloogia ja keele ajaloolise külje vastu. See on muidugi puudus, et ta topograafia tähele panemata jättis. Ma oleksin küll ka soovinud, et ta niihästi soomekeelsed sugulassõnad kui ka võõrsõnad originaalis oleks juurde lisanud. Kuid see, mis ta tegi, on nii kolossaalne, et teda selle eest igavesti tänada tuleb. Kui kõhn tundub selle kõrval Lõnnroti kõige uuem soome sõnaraamat [10]!

Kuid nüüd ainult veel südamlikke tervitusi ja õnnitlusi lihavõtteks

Teie ustavalt

Schiefnerilt.

1. Hilferding, Aleksander Fjodorovitš (1831—1872), tuntud vene ajaloolane ja rahvaluulekoguja; Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige 1856. a. alates. Eriti väärtuslik on tema rahvaluule kogumik „Онежские былины", ilm. 1873, uustrükk kolmes köites 1949—1951, kokku rohkem kui 2000 lk. Selles kasutas ta esmakordselt üksikute rahvalaulikute repertuaari uurimismeetodit ja tõstis küsimuse loova isiksuse osast folklooris. — Siin on kõne Teaduste Akadeemias ja selle ümber toimunud poliitilisest võitlusest akadeemikute reaktsioonilise rühma ja eesrindliku vene intelligentsi vahel seoses uute akadeemikute valimisega, mille üksikasjad on lähemalt tundmata.

2. „*Golos*", vene ajaleht (1863—1884), mõõdukalt liberaalse kodanluse häälekandja.

3. Nauck, August K. (1822—1892), kreeka keele ja kirjanduse uurija; Vene Teaduste Akadeemia liige.

4. Stephany, Ludolf Ed. (1816—1887), vene keeleteadlane ja arheoloog; Tartu ülikooli professor 1845—1850 ja sealtpeale Vene Teaduste Akadeemia liige.

5. Siin on Sch-i kirjas tühi koht. Konteksti põhjal on võimalik selgitada, et „Homerosena esines vana" — Tjutšev, Fjodor Ivanovitš (1803—1873), tuntud vene luuletaja ja Vene

Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige, kes oma ühiskondlike vaadete poolest kuulus reaktsioonilise panslavismi esindajate hulka. Siin mainitud „Iuuletus Suvorovi vastu“ on tundmata, teine ilmus ajalehes „Эстляндские Губернские Ведомости“. / „Ehstl. Gouvernements-Zeitung“ 1869, lk. 425.

6. Suvorov, vt. kiri 24, viide 4.

7. Muravjov, Mihhail Nikolajevitš (1796—1866), vene riigitegelane. Poola 1863. a. ülestõusu metsiku mahasurumise eest sai ta hüüdnimeks — Muravjov-pooja.

8. Brockhaus, vt. kiri 68, viide 9.

9. *Non omnia possumus omnes* (lad.) — mitte kõik meist ei suuda kõike.

10. Sch. mõtleb siin arvatavasti Lönnroti soome keele sõnaraamatut „Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja. / Finskt-Svenskt Lexikon“, mis hakkas vihkudena ilmuma 1866. a.

236. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 18. aprillil 1870.

Väga austatud sõber!

Ega kott ääri nutma lähe — need on meie tänase evangeeliumi sõnad või õigemini sõnad, mis mind magada ei lase ja Teie poole pöörama sunnivad. Wiedemann ja Russow ei suuda nende mõtet seletada ja keegi eestlane, keda üleeile nägin, oli nii naiivne, et mulle ütles, see olevat viiburi, s. o. soome keel. See esineb aga üsna selgesti trükitult Teie, tõsi küll, Soomes trükitud muinasjuttudes lk. 74, rida 15 alt ja see koht vaevab praegu härra Ferd. Löwet Untere Neckarstrasse'l Stuttgardis, nagu see lõvi [1] varem nii mõnegi sõna pärast pidi end Tallinna Kassisabas vaevama. Wiedemann oletas *koti ääri*, kuid ka sellega polnud midagi peale hakata ja et see trükiviga ei ole, näeme selle muinasjutu varasemast väljaandest. Järelikult tuleb papa Kreutzwaldilt endalt järele pärida, see ongi käesolevaga sündinud ja nüüd pole muud kui p[alutakse] v[astust]. [- - -] kord olen selle talve jooksul heade sõprade seltsis ka eesti peekri täie šampanjat joo-

nud, ja nimelt sõbra ning toetaja Karelli juures, kellel juba ammu oli nõuks võetud Wiedemanni paksu 1002-leheküljelist poissi rõõmsalt tervitada [2]. Sellest afäärist võttis osa Ehrenbuschi ametijärglane [3], meditsinaalinspektor Falck [4], kellega Köler vastamisi sattus. Viimane näeb meie eestlaste ja nende isandate vahekordi slaavi optiku käest ostetud prilli läbi [4a], Falckil on aga õnn põhjalikult tunda mitte ainult meie, vaid ka vene talupoegade olukorda. [- - -] Russow, Wiedemann, Hirsch, Enghoff, Overlach [5] olid need surelikud, kes veel lõbusast söömaajast osa võtsid. See oleks ilma kord juba muutumatu viljandlase äädikata veelgi lõbusam olnud [6]. Ta on muidu hea mees, ainult pagana ühekülgne — *vestigia ruris* [7]. Ma sõitsin koos Overlachiga koju.

Hiljuti sai mulle õnn osaks veeta õhtu ühe taevaliku riigi (mitte taevariigi) pojaga ja temaga prantsuse keelt kõnelda. See oli siinse Hiina saatkonna liige monsieur [8] Cérémomi Phénix (õieti Fung hi), kes sai hääldada ka sõnu V a t e r, M u t t e r [9], kuid ainult nagu ehtne berliinlane, nimelt V a t a', M u t t a'; ta oli väga haritud ja väga osav — polnud enam kellegi hiinlane. Ta laulis meile ka midagi ette; keegi juuresolev laulutundja daam taipas kohe, et hiina heliredel erineb tunduvalt sellest, mis Euroopas käibel on. Ilus see muusika ei olnud. Kuid mulle pakkus suurt huvi hiina helisid hiina suust kuulda saada. Ainult Teie, väga austatud sõber, ärge eesti keelt selle lõvi suust kuulake, kes Kassisabas resideeris. Vaevalt on olemas midagi koomilisemat, see ületab isegi veel prantslaste või itaallaste kauni keele, kui nad veel vanas eas saksa keelt purssima hakkavad.

Nüüd aga pean lõpetama, soovides tagantjärele õnne lihavõtteks ja paludes meid mitte jätta informeerimata, kui midagi lähemat eestlaste vaadetest *puugi* kohta teate. NB. [10] Wiedemanni sõnaraamat, lk. 999.

Teile truu ja ustav

A. Schiefner.

1. *lõvi* — sks. Löwe, s. o. F. Löwe, vt. kiri 211, viide 5.

2. *poissi*, s. o. Wiedemanni suurt eesti-saksa sõnaraamatut.

3. E h r e n b u s c h, Gustav (1809—1869), arst; Eestimaa kubermanguvalitsuse tervishoiu-osakonna inspektor 1865—1869.

4. Falck, Johann Ed. (1812—1904), arst; Eestimaa kubermanguvalitsuse tervishoiu-osakonna inspektor 1869—1886.

4a. Vihje Köleri suhetele vene slavofiilide ringkonnaga; vt. selle kohta lähemalt käesoleva köite sissejuhatus.

5. Overlach, vt. kiri 204, viide 1.

6. *viljandlane*, s. o. Joh. Köler, vt. kiri 144, viide 7.

7. *vestigia ruris* (lad.) — maamees.

8. *monsieur* (pr.) — härra.

9. *Vater, Mutter* (sks.) — isa, ema.

10. NB. — *nota bene!* (lad.) — pane tähele!

237. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 21. aprillil 1870.

Väga austatud sõber!

Teie ei tea arvatagi, kui õnnelik ma olen, et võin Teile unepuuduse vastu kohe ühe morfiumipulbri saata, mis kaotatud rahu tagasi toob. Eesti vanasõna *„Ega kott ääri lähe nutma“* on tuntud ja igapäevases elus igal pool tarvitusel, mitte ainult ühenduses *kotiga*, vaid kõigi anumatega, nagu näit. *potiga, vakaga* jne. jne., nimelt kus koti, anuma jne. ruumiline maht näikse tema täitmiseks määratud kvantumist kaugelt suurem olevat. Siis ütleb eestlane: „Ega kott ääri lähe nutma“, s. o. nutma tühja ruumi pärast, mida sisu ei täitnud. Kui keegi suure pudeliga kõrtsmiku juurde tuleb ja ühe kortli viina nõuab, annab see müüjale kergesti põhjust märkuseks, et pudel on selle kvantumi jaoks liiga suur, mispeale talle rahustavalt kinnitatakse: *„Ega pudel ä ä r i lähe nutma“* või *„ega pudel hakka ääri nutma“* või lühidalt: *„Ega ta ääri lähe nutma“*.

Kui peaksite juhtumisi jälle härra Russowiga kokku saama, soovige, palun väga, temale ka minu nimel südamest õnne! Meie oleme küll pikemat aega igasugusest läbikäimisest kõrvale sattunud, palgest palge teineteisele võõrad, sellest hooli-

mata on aga mul need päevad värskelt meeles, kus me mõnikord sõnumikke vahetasime. — Pääsukesed pole veel meie juurde jõudnud, Teie aga olete juba tiivad suviseks lennuks päikesepaistelise lõuna poole valmis kohendanud; peab olema mõnus tunne pärast üheksakuulist „higistamist" õpetatud röövikupõlvest lustilise suvilinnuna minema lennata!

Proua abikaasa näikse korrapäraselt teejuhina ja ninamehena ette sõitvat, et igatsus mehelikule kaalukusele tiivad annaks.

Härra ihuarsti poolt oli see kena mõte Wiedemanni taskusõnaraamatukest šampanjavahuga tervitada; seda enam kahetsen inetut rahurikkujat, kes peorõõmu pisut tumestas. Härra professor K[öler], muidu tubli ja hea mees, on selles punktis nagu näha parandamatu; meil tuli omavahel nii mõndagi jagelemist pidada ja viimaks oleme selsamal põhjusel täiesti lahku läinud, sest härra professor sulgeb — kas isemeelsusest või etteotsustatud arvamisest? — oma silmad ega t a h a fakte näha, vaid arvab olusid oma pettekujutluse järgi kõige õigemini tundvat. Kuidas K[öler] nii ägedaks sakslaste õgijaks on muutunud, pole ma iialgi selgitada suutnud, haigus peab tal veres olema ja iga päev väljastpoolt uut toitu saama, sest punased — nagu ma kuulen — härra Jakobson & konsordid olevat professoriga intiimses läbikäimises. Kuid on olemas ka eht saksa verd mehi, kes seda sarve puhuvad ja vahest veelgi hädaohtlikumad on [1a]. —

Hiljuti võeti meie ajalehtedes kõne alla üks venekeelne brošüür, kusjuures heakskiitvalt esile tõsteti, et selles Baltimaade olusid rahulikus toonis, asjalikult ja õieti arutatavat [1]. Autor polevat ennast nimetanud, Tartus tahtsid mõned tuntud dr. Bertram Schultzi selle autoriks pidada, mis minule vähetõenäoline paistab. Võib-olla saate Teie autori kohta natuke selgust muretseda?

Ad vocem Falck tuleb mulle meelde [2], et ma 11 aasta eest Karelli juures sellenimelist saksa arsti nägin, kes seekord Kroonlinnas laevastikus teenis ja, nagu mulle öeldi, vana Tallinna Falcki poeg oli [3]; kas see ongi praegu Eestimaal meditsinaalinspektoriks?

Edasi lobisedes võiksin veel mõnegi minuti Teie väärtuslikust ajast surnuks lüüa, kui posti sulgemine oma vetot

peale ei paneks ega lõpetama sunniks. Sellepärast tänaseks ainult veel südamlikke tervitusi

Teie

kõige ustavamalt

Kreutzwaldilt.

P. S. Võib-olla saan Teile peatselt midagi lähemat eesti *puugi* kohta öelda, kui minule kättesaadavad allikad rohkem toovad, kui minu oma väikeses reservuaaris on.

la. Kreutzwaldi mõningatest libastumistest reaktsioonilistele positsioonidele ja sellest tingitud väärhinnangutest Köleri ning Jakobsoni kohta vt. lähemalt käesoleva köite sissejuhatus.

1. Kõne on brošüürist „Политическое призвание Остзейского края. Очерк Б. И. Г." — С.-Петербург, 1870. 54 lk., milles käsitletakse Baltimaa põlist ja lahutamatut poliitilist, majanduslikku ning kultuurilist seost Venemaaga ja mis on suunatud baltisaksa kõige mustema reaktsiooni, Preisimaaga ühendust otsiva separatistliku suuna ideoloogide vastu. Vt. ka kiri 238.

2. *ad vocem* (lad.) — puhul.

3. F a l c k, Hans H. (1791—1874), linna-omavalitsuse tegelane Tallinnas. Tema poeg Heinrich F a l c k (1832—1873), arst Kroonlinnas ja Tallinnas.

238. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 25. aprillil 1870.

Väga austatud sõber!

Ühes südamliku tänuga kotinutmise selgitamise eest saadan järgmised vähesed uudised:

Meditsinaalinspektor Falck pole Toompea eeslinna kaunistajana tuntud Hans Falcki, vaid ühe juba paljude aastate eest *ad patres* lahkunud raehärra poeg [1]; ta oli enne meditsinaalinspektor või ülemarst Tambovis. Ta näib Tambovis

õige rikkaks saanud olevat ja oli sealsamas mõisaomanik, on aga nüüd õnnelik, et võib oma kodulinnas elada.

Mõnitavas stiilis või toonis kirjutatud brošüüri autoriks pole Bertram, kes ei või endale niisuguseid asju lubada, vaid keegi parun Uexküll-Gyldenbandt, kes olevat kunagi olnud suurvürstinna Jelena Pavlovna reisimarssal; vähemalt on see üks siinne Uexküll, nagu mulle mitmelt poolt on räägitud.

Mida meie härrad rüütelkonna hoonetes on otsustanud, on buršikoosne lugu, mis ei anna just tunnistust ajaloo tundmisest. Pidavat kehtima lepingud, mis on 150 aastat vanad, aga Põhja-Saksamaal ei kehti enam 1815. aasta lepingud, jah, kuninga poolt antud sõna peeti 1866. aastal väga kentsakal viisil. Muidugi on olemas ässitajaid. Kas need on errulastud näitlejad või välisvaenlased, kellele meie olud täiesti ükskõiksed on, seda saame näha. Kõhklemist on igal pool ja taktitusi esineb lõpmata palju. Kui oleks algusest peale suud peetud, siis poleks säärasesse kitsikusse satutud. Kuid julged olla tahtvad inimesed on alati vastanud — teravmeelselt ja targasti, kuid ilma mõistuseta. Ainult üht on saavutatud, — et meie provintsid kogu selle jandi läbi on palju saksikumaks muutunud, kui nad kunagi on olnud, ja saksa kultuur jääb seisukorra peremeheks kõigist uutest korraldustest hoolimata, mis pole kaugeltki nii hullud, et sellepärast tarvitseks püksid täis teha [2].

Täna suure rutuga ainult niipalju.

Teie truu ja andunud

Schiefner.

1. *ad patres lahkunud* (lad.) — esivanemate juurde lahkunud, s. o. surnud.

2. Schiefneri siin kui ka teisal avaldatud stiihiliste ning ebamääraste poliitiliste seisukohavõttude ja tema väljakujunemata ühiskondlikkude vaadete kohta üldse vt. käesoleva köite sissejuhatus.

239. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 15. mail 1870.

Väga austatud sõber!

Andke üleannetu vaikimine vanale patusele andeks, kes Teie armastusevääarse sõnumiku 25. aprillist tänapäevani tähele panemata jättis; on ju ainult veel kaks nädalat, kus Teid vanas pesas leiab, siis lähete lõunasse ja meie peame suu puhtaks pühkima! See on väga õige, mis Te meie olude kohta ütlete. Nõndanimetatud patrioodid — liberaalid ja konservatiivid — on otsekui pimedusega löödud, nad jooksevad vägisi oma hukatusele vastu; tuleval kuul mängitakse jälle Liivimaa aadlipäeva (mida *vulgo*[1] nimetatakse maapäevaks!), arvatavasti et uute rumalustega hakkama saada. Parteid on järsumalt vastamisi kui iialgi varem, sellest hoolimata on aga üks punkt, kus nad omavahel harmoneerivad, nii et võiks koos Heinega öelda: „Wo wir uns im Kothe fanden, da verstanden wir uns gleich[2]." Selleks sitaseks punktiks on p r i v i l e e g i u m i d, mis võib-olla oma täies jõus veel mõned aastasajad pärast maailma lõppu eksisteerima jäävad! Siinse aadli hulgas on mõned üsna mõistlikud tervete vaadetega inimesed, aga niipea kui privileegiumid kaalul on, siis pole muud kui: Hüvasti, mõistus ja arusaamine! Mõne aasta eest õndsalt suikunud „Dorpater Tagesblatt" ja sellesama isa mullu sündinud tütreke „Livländische Antwort" — näikse pead sootuks segi ajanud olevat[3]. Mis tulipeade askeldamisest lõpuks saab, seda ei või ette näha, kindlasti aga mitte midagi head, ja mis on kõige hullem: viimaks peavad süütudki kaasa kannatama.

„Dörptsche Zeitungis" 4. skp. oli veider teade, härra F. Löwe sõitvat lähemal ajal Peterburist Tallinna, et „Kalevipoja" tõlkimist alustada[4]. Mäherdusest allikast toimetus oma sõnumi on ammutanud, polnud lähemalt märgitud; selle kahtlane maik selgus sellest, et härra dr. Löwe asus tol ajal Saksamaal, ei võinud seega Peterburis olla. — Üleeile kirjutas mulle väimees, ta olevat Teilt kirja saanud, kus temale teatate, et härra L[öwe] tõepoolest juunikuu hakatusel Tallinna tuleb, et juba alustatud tõlkimine lõpetada. Õpetatud

Eesti Selts tahtvat ettevõtmist jõudumööda toetada, võttes oma kohuseks teatav arv eksemplare ära osta. Kirjastaja leiaks härra Lõwe kindlasti, niisamuti on loota, et kordaläinud tõlke kaudu läbimüük suureneb. Tõlgitud ennemuistseid jutte olevat ühe raamatukaupleja sõnumi järgi rohkem müüdud, kui esiotsa oodati. Kui see Saksamaal niisamuti on sündinud, siis peaks „Kalevipojale" ilma iseäralikkude raskusteta kirjastaja leitama.

Emajõe tossutavatel pähklikoortel [5] sõitnud reisijate hulgas lugesin hiljuti ka Wiedemanni nime ilma lähemate selgitusteta [6]; kas selle firma taga oli Teie härra kolleeg, kes sel suvel jällegi pidi keeleuurimise-reisi tegema [7]?

Meie tänavune meiukuu otse sunnib soojendava ahju lähedalt mõnu otsima, aga väljaski saab elada, kui kasukas selga tõmmata. Taimekasvu edusammud on viimase 2 nädala vältel vaevalt märgatavad, Neeva ääres on looduse toredus vaevalt suurem! — Lastemaailmas on rohkesti punaseid õilmeid leetrite, punetiste ja sarlakite näol, viimaste tõttu olevat surm maal nii mõnegi noore elu hävitanud, meie linnakeses pole talle tänini keegi veel ohvriks langenud.

19. mail.

Niikaugele oli läinud reedel pärast lõunat minu kiri jõudnud, kui mind rutuliselt mujale kutsuti ja nii kaua kinni peeti, et post oli minu tagasitulekul juba suletud. Vahepeal oleme üürikese maitalve läbi elanud, tunaeile õhtul sadas suurel hulgal lund, kraadiklaas langes öösel nullile, selletõttu oli eile hommikul noores taime- ja õilmemaailmas palju leina ja surma. Teie põgenete varsti põhja koletise kaisust, võite lõunas ennast läbi soojendada, aga mida peaksime meie vaesekesed peale hakkama? — Seisa paigal ja lase ennast virutada! kõlab vastus.

Südamliku ustavusega Teie

Teid hindav

Kreutzwald.

1. *vulgo* (lad.) — rahvasuus, igapäevases keeles.

2. Kr-i poolt mälu järgi Heine (vt. kiri 57, viide 4) luule-

tuste tsüklist „Heimkehr“ (Kojutulek) tsiteeritud värsid kõlavad õigemini nõnda:

„Nur wenn wir im Kot uns fanden,
So verstanden wir uns gleich.“

Tõlkes: „Ainult kui me leidsime end sopas, mõistsime me kohe teineteist.“

3. Kõne on C. Schirreni (vt. kiri 72, viide 4) toimetatud ajalehest „Dorpater Tagesblatt“ (Tartu Päevaleht) ja tema poolt Baltimaade „erikorra“ kaitseks kirjutatud poleemilisest teosest „Livländische Antwort an Herrn Juri Samarin“ (Liivimaa vastus härra J. S-ile). Leipzig, 1869. (8) + 196 lk., mis oli suunatud slavofiilse publitsisti Juri Samarini (1819—1876) Baltimaade „erikorda“ ründava ja russifikaatorlikke vaateid propageeriva teose „Окраины России. Вып. I—II. Прага, 1868“ vastu.

4. Dörptsche Zeitung 4. maist 1870, nr. 102.

5. *tossutavatel pähklikoortel*, s. o. aurulaevadel.

6. Dörptsche Zeitung 7. maist 1870, nr. 105.

7. Wiedemann sõitis 1870. a. 5. mail Peterburist Pihkvasse ja jõudis sealt 6. mail laevaga Tartu, kuhu jäi kuni 16. juunini, töötades Õpet. Eesti Seltsi raamatukogus ning konsulteerides peamiselt J. Hurta eesti keele grammatika küsimustes. Lahkus Tartust üle Pihkva Jelgavasse ja Bauska ümbrusse, kust sõitis juuli algul edasi Saksamaale. Jõudis sealt tagasi Tartu 29. juulil ja lahkus juba 1. aug. üle Pihkva Peterburi.

240. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Tallinnas, 13./25. juulil 1871.

Väga austatud sõber!

Täna ei mõtelnud ma Teile mitte vähem pidevalt kui eile ja pean sellepärast ruttama, et Teile endast elumärki anda. Täna kanti siin hauda mees, keda Teie vististi ka Karelli juures nägite, nimelt apteeker Hoeptner, kadunud Leontine Taubenheimi vend; kahjuks ei saanud ma matusel viibida. Eile pidin õiendama terve hulga kirju, neist ühe „Waisenbuchhandlungile“ [1], et teada saada, missugune saatus ootab eesti muinasjuttude teist poolt, ka pärisin ma järele „Kalevi-

poja" asjus. Kas just palju teostub, on väga küsitav. Nüüd, pärast sõda, mõeldakse igal pool muudele asjadele, mitte aga rahvaluulele [2].

Ma pole enesest ammu teateid andnud, võib-olla koguni pole enam kui aasta jooksul kirjutanud, kuidas olen elanud. 1870. aasta mais sõitsin oma vanema pojaga Viini ja sealt Tirooli. Kui jõudsin Klobensteini Bolzano lähedal ja olin mõne päeva naisega veetnud, pidin ma minema Müncheni kaudu vennaste Schlagintweit'ide juurde [3], sealt Jena kaudu Gnadausse misjonär Jäschke juurde, kes on kaua Tiibetis elanud [4]. Weimaris kohtasin Karelli, kellega sain 3—4 minutit rääkida. Gnadaust läks reis Magdeburgi ja sealt Berliini, kus ma ei tundnud end hästi ja muutusin rõõmsaks alles siis, kui jõudsin Dresdeni kaudu Bodenbachi. Dresdenis oli mul au vanale kuningale Johannile esitletud saada. Praha ja Müncheni kaudu tõttasin jälle Tirooli ja jõudsin sinna enne, kui algas võitlus Reini piiri pärast. Vaikses rahus elasime kaunis Tiroolis kuni septembrini ja pöörasime siis Müncheni, Praha, Dresdeni ja Berliini kaudu Peterburisse tagasi. Siin oli alguses palju tegemist, jaanuaris tuli suur pakane ja kui sellest jagu saime, tulid leetrid majja. Kahjuks viisid need ühe ohvri endaga kaasa, meie kaotasime 19./31. märtsil oma vanema poja Juliuse tüüfuse tõttu, mis leetritele lisaks tuli. Mõlemad teised lapsed pidasid haigusele õnnelikult vastu, kuid Meinhard (sünd. 1. märtsil 1856), kes juba jaanuarist peale tugevasti *chorea minor*'i all kannatas [5], ei paranenud leetrite järel sellest haigusest, vaid kannatab ikka veel selle all. [- - -]

Mai lõpul laskis Friedrich Russow ristida oma poja teisest abielust, kes sündis 5. märtsil. Ta sai nimed Arnold Balthasar; mina olin tema ristiisaks. Praegu on Taubenheimid ja proua Russow ühes lastega Vaivara lähedal Sillamäel. Ristseil õppisin tundma Jurjevit, mereministeeriumi ametnikku [6], kes räägib ainult eesti ja vene keelt, on väga raske nooruse läbi teinud ja on nüüd heal kohal Krabbe juures [7]. Ta on ise ennast harinud ja otsekohese olemisega, seejuures on ta õige õrnatundeline. Väga palju räägib tema kasuks armastus, mida ta oma vana ema vastu näitab. Köleri maalitud ta ema portree on olnud ka Riia näitusel [8]. Kui ta Tartu sõitis, soovitasin teda Hurdale, kes teda lahkelt vastu

võttis. Varsti pärast seda tuli ta siia ja nüüd olen teda mitu korda enda juures näinud. Ta oli siin mõnda aega kontoriametnik, kuid nüüd näib ta väga peen, tal on Stanislavi orden kaelas ja nägus munder. Tema kaudu tutvusin kahe teise eestlasega, kes on Tartu üliõpilased, Kurrikoffi [9] ja Treffneriga [10], kellele andsin soovitused Helsingi jaoks. — Aasta algul avaldas Ahlqvist teose läänemere-soome keelte kultuursõnade kohta [11]. Mõnda asja selles raamatus ei leidu. Nii pole ta käsitlenud meie veetlevat käimlat ja ka mitte inimesi, kes seda puhastavad. Kas väljendus *sibi* esineb ka südamaal või ainult linnas? Vastav soomekeelne sõna *sipi* on moonutatud Siegfried; kas mõni teravmeelne pea ei peaks meie kaasaegseid kullaõngitsejaid võrdlema germaani eepose kangelasega, kes kuldaarde röövis? — Donner avaldas kirjutuse Sampo kohta, kuid tema etümoloogiad ei pea paika [12]. Tema etümoloogiate puhul tuli mul meelde, et valge kaelajutiga koera eestikeelne nimetus — *krants* — võiks olla mälestus mõnest varem sakslastel tarvitusel olnud koeranimest. Soomlastel on selle jaoks *sepo*, *sepeli*, *sepukka*, mis *sepal*, *sepel*, *seppele*'ga — kaelaga seoses on. Wiedemannil, kes maikuus Tartu sõitis, oli seal põlv haigeks jäänud, nüüd on ta Peterhofis juba jälle täiesti terve, kus teda kahe nädala eest kohtas minu naine, kui ta Peterburi sõitis, et poja haual käia. Enne seda nägi Jurjev teda Tartus ühe eesti teatritüki etendusel südamest naermas [13]. Seejuures tuleb mul meelde, et Teie „Tuletorn" on mul ka käes olnud [14] ja et ma andsin selle Wiedemannile ning Väike-Maarjast päritolevale fotograafile Steinbergile lugeda. Steinberg on vähem radikaalne eestlane kui Köler ja suhtub tema orientatsiooni arvustavalt. Oma vana ema jaoks, kes nüüd juba surnud on, on Steinberg rohkesti eesti kirjandust ostnud. Eile oli vaja seda kohta „Kalevipojast", kus siilist jutt on; siis tuli meelde, et 1862. a. olin ühe eksemplari Kuopio väljaandest oma peremehele Ternerile kinkinud. Olgugi et mees on eestlane, pole ta raamatut niihästi kui üldse mitte puudutanud, sest ma leidsin, et pidin lahtilõikamise töö ise ette võtma. Imestatagu siis veel, et raamatut aeglaselt ostetakse!

Ammu juba lasus mul raske koormana hingel, et ma nii kaua polnud Teile kirjutanud, kuid vahepeal olid liiga kirjud ajad. Et olen sagedasti Teie peale mõelnud, seda ei

või Teie ilma minupoolsete sõnumiteta muidugi teada; ma oletan samuti (näete, kui häbemata mina olen), et mitu korda minu peale õige kuri olete olnud. Kuid kirjutamisega on tihti veider lugu. Nädalate kaupa jäetakse kõik laokile, siis aga kirjutatakse ühe hooga terve lasu, nii nagu mina üleeile 7 kirja ühekorraga ära saatsin, 6 välismaale, seitsmenda Russowile, kellele ma mitu nädalat vastuse kahele ärikirjale võlgu olin. Meie vana Neusi külastasin ainult üks kord, tema raske kuulmine muutub hullemaks, seejuures on ta väga lühikese nägemisega. Paljugi, millest ma veel võiksin rääkida, jätan ma täna kõrvale, et viimaks ometi kiri teele saata. Olge kannatlik minu käekirjaga, mis pole paremaks muutunud. Peterburi sõpradest oleks teatada, et Overlach kaotas märtsikuus oma ainsa tütre [15], kes de Rossi'ga abielus oli, Karell on välismaal, ma kõnelesin temaga viimati aasta tagasi Weimaris või vahest ka Belvederes Weimari lähedal, Hirsch on troonipärija-suurvürstiga Haapsalus. Tema südamliku vastuvõtu kohta olete vist ajalehtedest lugenud. Nii kaunilt nagu 9. juulil pole Tallinn vist kunagi veel ehitud ja illumineeritud olnud.

Eks ole tõsi, Teie kirjutate varsti

oma ustavale

A. Schiefnerile.

Aadress kuni 15. augustini: Tallinn, Nunnevärava ees, Terneri maja.

1. S. o. raamatukauplusele, kelle kirjastusel Kr-i ennemuistsete juttude saksakeelse tõlke esimene vihk 1869. a. ilmus, vt. kirjad 216 ja 222.

2. *pärast sõda*, s. o. pärast Prantsuse-Preisi sõda 1870.—1871. a.

3. Vt. kiri 157, viide 4.

4. Jäschke, vt. kiri 146, viide 11.

5. *chorea minor* (lad.), teatud närvihaigus — tantstõbi.

6. Jurjev (Jürjev), Aleksander (?—1878), mereministeeriumi käsundusametnik. Vt. Sakala 1878, nr. 1—2, lk. 4.

7. Krabbe, Nikolai K. (1814—1876), mereminister.

8. S. o. 1871. a. Riias korraldatud kunstinäitusel.

9. Kurrikoff, Andreas (1848—1904), üliõpilane, hiljem pastor Türil.

10. Treffner, Hugo (1845—1912), üliõpilane, hiljem karjeristlik kaasajooksik eesti rahvuslikus liikumises ning eragümnaasiumi juhataja Tartus.

11. A. Ahlqvist, De vestfinska språkens kulturord (Läänemere-soome keelte kultuursõnad). Helsingfors, 1871. VIII + 270 lk. Selles teoses katsub ta läänemere-soome rahvaste (ka eestlaste) sõnavara põhjal selgitada nende rahvaste kultuurilist taset umb. meie ajaarvamise algul ja oletatavasti kõrgemal arenemisastmel olnud naaberrahvaste (slaavlaste, germaanlaste jt.) keeltest järgnevail sajandeil laenatud sõnade põhjal.

12. O. Donner, Der Mythus vom Sampo. Acta Societatis Scientiarum Fennicae. T. X (1871), lk. 133—163.

13. Wiedemann viibis 1871. a. Tartus 2. maist kuni 23. juunini. — Tema reisipäevaraamatu märkmeist selgub, et ta 3. juuni õhtul viibis „Vanemuises" L. Koidula „Säärase mulgi" etendusel ja „lõbustas end suurepäraselt".

14. Fr. R. Kreutzwald, Tuletorn. Üks kurblik näitemäng kahes vaatuses. Tartus, 1871. 72 lk.

15. Overlach, vt. kiri 204, viide 1.

241. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 25. juulil 1871.

Väga austatud, jälle päevavalgele kerkinud sõber!

Oli suureks üllatuseks, kui umbes kaheksa päeva eest ühe sissetulnud kirja aadress mulle varasemast ajast tuntud suletõmbeid tõi, mille jällenägemisele olin juba käega löönud, sest nende tekitajast polnud ammu ühtki sõnumit minu juurde tunginud, samuti aga polnud ajalehed tema lahkumisest Elüüsiumi või Tartarusesse kõnelnud, millest võis järeldada, et sõnaaher härra pidi end kuskil sublunaarses maailmas oma õpetatud olekusse sulgenud olema [1]. Ainult minu tühipalja oli ekstsellents elusalt matnud! Ei puudunud palju, et läinud aastal oleks asi mitte-elava mehe tõelise matmiseni jõudnud, kuid vanasõna lausub õieti: Umbrohi ei kao! Nagu

Teie arvatavasti veel mäletate, põdesin ma ülemineval talvel tõsise kopsupõletiku läbi, suvel edenes restaureerimine üsna jõudsasti, kuni augustikuu lõpul mind uus tõbi jalust maha rabas; haiguse tuumaks oli reumaatilis-gastriline palavik, hiljem tulid juurde mitmesugused variatsioonid, mis häda pikaldaseks muutsid ja mind avitavatele sõbralikkudele kolleegidele suurt muret valmistasid. Mõne nädala pärast sängist välja roninud, ei tahtnud ma kuidagi kosuda, alles novembrikuu lõpetusel oli mul võimalik jälle ametitegevusele asuda. Uue aasta tulekuga muutusid edusammud märgatavamaks, nüüd olen ma vanal järjel, pidin viimase kahe kuu jooksul kahekordset koormat kandma, ilma et alla oleksin jäänud. Meie kreisiarst oli puhkuseajaks Saksamaale läinud [2] ja tervishoiu valitsus veeretas tema äraoleku ajaks kreisiarsti töö *ex officio* minu selga [3]. — Pikaldased haigused on fataalsed asjad sellele, kelle kogu eksistents oleneb tema tervisest; nii sattusin siis minagi läinud aasta lõpu poole suurde rahalisesse kitsikusesse, koputasin mitme ukse pihta, kuid ühtki ei avatud, kuni mul suure vaevanägemise järel läks korda „Tuletorn" härra Gläserile [4] ja teine samuti mitme aasta eest kokkuseatud käsikiri [5] härra Laakmannile kaela määrida, misläbi häda oli esiotsa kõrvaldatud.

Võtke vastu minu sügavam tänu mõlema ajalehenumbri saatmise eest, millest esimene jõudis kätte ühel ajal raamatuga Peterburi ja Pihkva kaudu kuue päevaga, kuna teine, mis eile otseteed siia jõudis, oli teel ainult kaks päeva [6]. Teie väljavõte Ahlqvisti teosest huvitas mind iseäranis seetõttu, et meie uuema ajaloolase härra Jakobsoni poolt avaldatud vaated eestlaste paradiislikkude aegade kohta saavad seal märkimineva vastuse [7]. On siiski võimalik, et härra Jakobson Helsingi professori võidab ja hilisemas kõnes ära näitab, et asjalugu on v a s t u p i d i n e, kuna naabruses olevad rahvad on laenanud asju ja nimetusi tolle aja kõige suuremalt kultuurrahvalt — eestlastelt!

Mis puutub *sibisse*, siis oli ta viiekümne aasta eest Harju-, Järva- ja Virumaal üleüldiselt tuntud, siin-seal kuuldi selle kõrval ka *kutkat* selle aumehe äratähendamiseks tarvitatavat. Minu praegusel asupaigal tuntakse ainult saksa keelest laenatud *sindrit* või *peldikupuhastajat*. *Sibi* tuletamine Teie poolt Siegfriedist ja selle kuldvarandusest, mis nagu Kalevi-

poja varanduski tänapäevani õnnelikku leidjat ootab, tundub mulle natuke kõikuval alusel seisvat ja liiga kaugelt võetud; lootust mööda leitakse aegapidi mõni lähem allikas. Donneri tööd Sampo müüdi kohta lugesin ma mõne nädala eest, asjatundmatu mehena ei saa ma selle kohta mingit otsust anda. Keegi minu naabruses elav mees, kes vahete-vahel ajalooliste ja mütoloogiliste ainetega v u s s e r d a b, arvas pärast töö läbilugemist, soome piksenool olevat naelapead lähemalt riivanud kui tema eelkäijate nooled [8]. — Kui eriteadlane proovite Teie selle piksejumaluse vastu kahtlemata ise oma oda?

Et Teie majaperemees e i o l e „Kalevipoega" lugenud, näikse mulle täiesti loomulik olevat, vagal Tallinnal ja Eestimaal on ju üleni herrnhuutlik või pastorlik jume, kes hakkab seal ilmalikku raamatut lugema! Ilmalikul eesti kirjandusel on minekut ju ainult Liivimaal, nimelt Viljandi maakonnas ja Tartu maakonna Otepää kihelkonnas. Seal on nii „Kalevipoeg" kui ka „Eesti rahva ennemuistsed jutud" oma lugejate ringi leidnud, mõlemast on üksnes veel väike arv eksemplare saadaval, nii et kahtlemata uus trükk tuleks korraldada. — Löwe „Kalevipoja" tõlke kohta kirjutan Teile teine kord, praegu puudub mul selleks prii aeg, tuleb kohe lõpetada, kui need read ei pea tuleva kolmapäevani ootama jääma.

Oma äranägemiste põhjal pole ma *chorea* vastu midagi mõjuvamat leidnud kui *Zincum valerian.* vaheldumisi hiniini ja rauaga. On lapsed nagu harilikult nõrgavõitu, siis aidatakse ravitsemisele rammusa dieediga kaasa; järjekindlal läbiviimisel viib ta ikka eesmärgile, kui arstil ja patsiendil kannatus ei lõpe!

Elage hästi, südamlikkude tervitustega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. *Elüüsiumi või Tartarusesse*, s. o. õndsatemaale või surnuteriiki; *sublunaarses* (lad. *sub* — all ja *luna* — kuu), s. o. maises.

2. *kreisiarst* — Trojanovski, Carl W. (1841—?), Võru maakonna-arst 1870.—1875. a.

3. *ex officio* (lad.) — ameti poolest.

4. Gläser, Wilhelm H., raamatukaupleja ja kirjastaja Tartus 1866.—1875. a.

5. *käsikiri*, s. o. Fr. R. Kreutzwald, Rahunurme Lilled päävatöö ja palavuse jahutuseks. [1. jagu]. Tartus, 1871. 130 lk.

6. Need ajalehenumbrid olid ilmselt „Revalsche Zeitung" 1. juul. 1871, nr. 148 ja 15. juul. 1871, nr. 159, millest esimeses leidub Sch-i kirjutus „Professor Ahlqvist über die Culturwörter in den Westfinnischen Sprachen" (Prof. A. läänemeresoome keelte kultuursõnadest) ja teises „Der Hase in der afrikanischen Thierfabel" (Jänes aafrika loomavalmis).

7. Vihje C. R. Jakobsoni (vt. kiri 202, viide 3) teosele „Kolm isamaa kõnet. St. Peeterburgis, 1870". 78 lk., milles ta (lk. 5—18), kirjeldades eestlaste ühiskondlikku korraldust ja elu-olu varafeodaalsete suhete kujunemise ajajärgul (X—XII saj.), pidas ebakriitiliselt seda naaberrahvaste omast kõrgemaks. Vt. kiri 240, viide 11.

8. *soome piksenool* — sks. des finnischen Donners Keil: sks. Donner — äike, pikne, s. o. kõnesoleva artikli autor O. Donner (vt. kiri 150, viide 3).

242. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 18. veebruaril 1872.

Väga austatud sõber!

Oma postkaardil avaldatud palvega tulite Te vastu minu soovile [1]; juba pikemat aega oli mul nõuks Teid Teie švaablase kolkas üles otsida, kuid kartus Teile ebasobival ajal ilmumisega koormaks olla takistas selle täideviimist. Teie viimane sõnumik oli mullu suvel Tallinnast, sinna läkitati antud aadressi kohaselt ka vastus. Hiljem pidin Teid tülitama „Kalevipoja" tõlkimise asjas Löwe poolt, kuid läbirääkimised Õpetatud Eesti Seltsiga Tartus vältasid kauem kui ette võis näha, ilma et oleksid tagajärgi andnud, seega

oli siis ülearune Teid tülitada. — Mineva aasta septembrikuus olin 43 aasta pärast 3 päeva Tallinnas, minu nõuksvõtmist Soome, õigemini Helsingisse sõita takistas äkiline talve eelmäng; aurulaev, mis pidi laupäeval lõuna paiku välja sõitma, jõudis alles kella 4 ja 5 vahel pärast lõunat Peterburist kohale, pidi aga lahkuma alles kella 11 paiku õhtul ja esmaspäeva hommiku asemel juba pühapäeva õhtul oma tagasisõitu alustama. Nõnda siis ei tasunud vaeva väheste tundide pärast, mis ma seal oleksin võinud viibida, endale kaks uneta ööd valmistada, sest kui kuivamaa elajas poleks ma tormist ülespiitsutatud märjal elemendil ometi magada saanud, niisamuti oli küsitav, kas mul nii lühida aja vältel oleks korda läinud võõras paigas ühtki tuttavat üles leida. Tallinnas jäid kõik vaevanägemised Neusi ja Nocksi pärast ilma tagajärjeta. Viimane pidi Pikal tänaval elama, mina käisin tänava otsast lõpuni kaks korda majast majasse läbi, enne üht, siis teist poolt pidi, igal pool olid vastused eitavad. Viimaks üteldi, et Eestimaa Kirjanduse Seltsi muuseumi kustoselt saate härra Neusi korteri ikkagi teada [2]. Jällegi vale. Küsitav teadis tunnistada, et vanamees õige korrakindlalt koosolekutel käib, kuid tema korterit ta aga ei teadvat. Tartu maanteel torkas mul ühe maja küljes silma Th. Grohmanni nimi, voorimehel tuli peatuda. „Kas härra Grohmann elab siin?“ — „Ei, ta elab Niguliste tänaval omas majas.“ Selsamal õhtul kella 6 ja 7 vahel viis mu tee tähendatud tänavasse, õnnelik juhtumine koguni Grohmanni majasse [3]. Kuskil ei kübetki valgust, niisama vähe võis elavat hinge leida; kätega kobades leian siin ja seal mõne ukse, kuid ei ühtki kellanööri, ma põrutan vihaselt — nagu „oberpahlsche Freind“! — lootuses selle põrgulärmiga ometi kedagi äratada [4]. Tänavalt küsib üks naisehääl: *„Mis te kopite?“* — *„Ma otsin inimesi.“* — *„Vist ei ole kedagi kodus.“* Selle vastusega lähen minema, järgmisel hommikul asusin rongile. Kolmepäevase peatuse aegu nägin ma üksnes nelja endist tuttavat ja mõnda siiasaadik t u n d m a t a sugulast. Tallinn on raudtee mõjul kasvama hakates suurlinna jume saanud, nagu mulle tundub, rohkem suure linna varju- kui valgusekülgi omaks võtnud. Võõrastemajas elatakse üleüldiselt üsna mõnusasti, kuid kukkur saab järelvalusid tunda. Päeval enne äkilist lumesadu käisin veel vanas rebenenud sügiserüüs Kadriorus,

nägusad suvemajad meeldisid mulle; sellepärast tahan ma, kui suure loosi võidan, ühe suve ühes neist majadest elada.

Nüüd elage hästi, Teid tervitab südamest

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. See postkaart pole säilinud.
2. *kustos* (lad.) — valvur, hoidja.
3. Grohmann, vt. kiri 2, viide 2.
4. *„oberpahlsche Freind"* — Põltsamaa sõber; vihje omal ajal tuntud kadakasaksakeelseile pilkevärssidele „Die oberpahlsche Freundschaft" (Põltsamaa sõprus; esmakordselt ilm. 1855. a.), autor Jakob Joh. Malm (1798—1862), tolliametnik Tallinnas.

243. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 25. veebruaril/8. märtsil 1872.

Väga austatud sõber!

Tänan Teid südamest Teie armsa kirja eest, ma sain selle ajal, kui mitmel põhjusel erutatud olin. [- - -] Suure lõbuga lugesin ma Teie eksikäikudest septembrikuus Tallinnas. Neus elab Müürivahel — Viru- ja Karjavärava vahelisel alal vend Jacobsoni juures, kuid ta on nii kõva kuulmisega ja seejuures nii lühikese nägemisega, et teda võiks peaaegu surnuks pidada; suvel sain ma vaevalt veerand tundi temaga kõnelda. Nocks seevastu elab vana kalaturu ääres Pikal tänaval, majas, mis kuulus vanasti Wetterstrandile, praegu aga kellelegi Gräbnerile; ta on täiesti südi ja armastusevääme seltskonnainimene; ma usun, et ta õde Blagoveštšenskaja ka tema juures elab [1]. Võin ainult kahetseda, et Teie teda ei kohanud. Et Teie sissepääsu Theodor Grohmanni

majasse ei leidnud, on seletatav selle mehe isevärki omadustega, kellest mina, kuigi ta minu õemees on, olen täiesti lahku löönud. Tal on südamekalkust, mis ebaharilik on, ja jäikust, mida pole vaja sallida. [- - -]

Kuna olen kord juba harjunud Teid igasuguste järelepärimistega vaevama, siis tahaksin teada, kas Teie ei võiks mulle juhatada, kust ma Rosenplänteri „Beiträge" täieliku eksemplari ja missuguse hinnaga saada võiksin [2]. Üks asutus Ameerikas soovib seda teost saada ja ma olen seda seni tagajärjetult otsinud.

Teine küsimus on see, kas olete kunagi mustlastega kokku puutunud ja kas Te võiksite teatada, kus nad Teie naabruses paiklikult elavad. Oleks huvitav neilt sõnamaterjale ja keeleproove saada.

Wiedemann kavatseb sel aastal Tartu ja seejärel Pesti minna [3], et Reguly' käsikirju vaadata [4]. Ka mina pean välismaale sõitma, sest naine ja lapsed on septembrist saadik Bolzanos Lõuna-Tiroolis ja asuvad maikuus Klobensteini Rittenil. Seal elasime juba a. 1870 ja nimelt selle küla läheduses, kus aasta varem olid asunud Taubenheimid ja Russowi lapsed.

Siin näen ma vahel eestlast Jurjevit, kes on mereminister Krabbe käsunduseametnik; tubli poiss suurepärase käitumisega ja tugeva teadmisehimuga, kes aga eesti keelt vene moodi hääldab. Ta kuulus varemalt Bertram-Schultzi tuttavate hulka, kellega ta aga nüüd suhted on katkestanud.

Millega dr. Löwe tegeleb, on mul teadmata, niisama vähe tean sedagi, kas ta veel Stuttgardis elab või on juba kuhugi mujale kolinud. Ta ei pea ühel ja samal kohal kaua vastu. [- - -]

Ka Russowit näen ma äärmiselt harva, ta elab minust umbes 40 minuti kauguses, kõige kindlamini näen teda õhtul pärast kella 11. Ta on niivõrd oma ametis kinni, et vaevalt saab liigutada.

Dr. Carlberg olevat Tallinnas maja ostnud ja pealegi veel Tõnismäele; ma kohtasin teda suvel Toompeal, kui ta parajasti maja vaatas, kus ta oma isaga oli elanud [5].

Ma ei tohi unustada mainimast, et nägin Teie armsat nägu „Estonia" suurel ülesvõttel [6], ka tõi pastor Jürgensen mulle kõige ilusamaid tervitusi Teie poolt [7]. Neid on mulle veel

rohkemgi Teie poolt toodud, kuid praegu ei suuda ma meelde tuletada, kes oli tooja. Seda olen kuulnud, et olite Tartus kõige vanem „Estonia" liige. Korporatsiooni siinsed liikmed korraldavad oma uuele auliikmele Wiedemannile septembri- või oktoobrikuus „Hotel Demouth'is" väikese lõunasöögi.

Kui kahju, et Te suvel Tallinna ei saanud. Siis oleksime ju teineteist palgest palgesse näinud.

Kui Teil kord nii palju aega üle jääb, siis olge nii hea ja kirjutage üles meie-isa-palve, nagu ta võru murdes kõlaks. Või läheb ta täiesti ühte tartu murdega? Kui me kord jälle mitmekeelse meie-isa peaksime trükkima, oleks ta meil ka Teie kodumurdes käes. Esijoones tohiks küll pastor Dalton sellise ürituse peale mõelda [8].

Ärge unustage, et olen Teile 60 kopikat võlgu, nimelt on, nagu ma Teile hiljuti juba teatasin, üks „Kalevipoja" eksemplar Ameerikasse läinud.

Kõige südamlikumate tervituste ja paremate soovidega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Vt. kiri 109.

2. Rosenplänter, vt. kiri 136, viide 8.

3. Oma 1872. a. reisi kestel viibis Wiedemann 27. apr. kuni 2. juunini Tartus ja sõitis siis välismaale, kust tagasi Peterburi jõudis juulikuu lõpul. Budapestis viibis ta 7. juunist kuni 2. juulini.

4. Reguly, Antal (1819—1858), ungari keeleuurija ja uurimisreisija.

5. Carlberg, Hermann (1813—1875), arst Peterburis.

6. „Estonia", vt. kiri 34, viide 1. — Siin on kõne „Estonia" 50. aastapäeva puhul valmistatud fotost.

7. Jürgensen, Konstantin (1828—1898), pastor Peterburis.

8. Dalton, Hermann (1833—?), pastor Peterburis.

Võrul, 3. märtsil 1872.

Väga austatud sõber!

Teid lahke kirja eest 25. veebruarist tänades tõttan Teile teadustama, et tunni aja eest tuli mulle Tartust sõnum: vanal köstril Lorenzsonnil Pärnus olevat Rosenplänteri „Beiträge" täielik eksemplar, mille ta arvatavasti ära müüb [1]. Ülehomme läheb meie järgmine kirjapost Pärnu, ma tahan siis järele pärida, kas L[orenzsonn] soovib teose ära anda ja mis ta selle eest nõuab. Muid täielikke eksemplare ei tunta Tartus ega siin, üksikuid vihke võib siin-seal vanade pastorite pärijate juures leida, kuid läheks raskeks neist mitmesugustest leidudest tervikut moodustada. Niipea kui Pärnust vastus tuleb, peate sellest kuulma.

Teie küsimusele mustlaste kohta ei saa ma ühtki vastust anda, poisikesepõlves on mulle paaril korral rändavad mustlaste salgad Virumaal silma puutunud, hiljem ei kuskil. Siin Võru mõisa all elab kolm põlve mustlaste järeletulijaid, kes on täiesti eestlaseks muutunud; peale pigimustade juuste ja kollaka näojume ei ole neis enam midagi kodumaist, niisama vähe on neil esivanemate keelest midagi meelde jäänud. Umbes 50 või 60 aasta eest pandi rändavaid mustlasi mõningatesse kroonumõisadesse püsivalt elama, muuseas ka Võru mõisa, suurem osa pani hiljem plehku, kuid kolm peret on siia jäänud; nagu ma praegu tähendasin, on nende järeletulijad veel alles, osalt eesti verega segatud. — Võrukeelset meie-isat pole olemas, see on siin ilma muutmata, nagu ta tartukeelsetes kirikuraamatutes on trükitud.

Teie Tallinna aadressid oleksid mulle e n n e sõitu väga soovitud olnud, nüüd pole neist mingit kasu; vaevalt saab reisi kunagi korrata, olgu siis, et minule langeks suur loos, siis võiks juba reisida. Kõige hõlpsam sõit siit Tallinna oleks suvel aurulaevaga Tartust Pskovi, sealt raudteega üle Gatšina, see maksaks ainult mõni rubla rohkem, kui ainult posthobustega Tartust Rakveresse sõites.

Härra Jurjev, keda Te nimetate, käis läinud suvel Tartus ja olevat sealsetes ringides — niipalju kui ta end vene

ja eesti keele abil suutis arusaadavaks teha — väga meeldinud; saksa keelt ei pidavat ta üleüldse rääkima.

Oma mitmesuguste sidemetega residentsis saate ehk mulle ukse nimetada, kuhu järgmises asjas võiks koputada. Varsti — nimelt järgnevas maikuus — saab kaks aastat, kui mulle 20 teenistuseaasta järel tuleb seaduse ja õiguse kohaselt lisaks pool aastapalka maksta. Sellekohane palvekiri koos tarvilikkude lisadega läkitati 1870. a. suvel Riiast Peterburi, ilma et tänapäevani oleks otsust tulnud. Meie härra meditsinaalinspektor trööstib mind [2], et raha ei võivat kaotsi minna; kuigi asi aastaid vältaks, makstakse ükskord kõik tagantjärele jne. jne. Need on üsna meeldivad väljavaated, kahju ainult, et väljavaadetest ei saa elada. Oleksin Teile jällegi väga tänulik, kui annaksite mulle nõu abinõude ja teede kohta, kuidas asja kiirustada saaks.

Sõnumik tuleb kohe postile viia, kui ta veel täna peab teele minema, sellepärast elage hästi. Teid tervitab südamlikult

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Lorenzsonn, Caspar Fr. (1811—1880), köster ja „Pärnu Postimehe" toimetaja 1864.—1879. a.

2. Irmer, Theodor R. (1814—1874), arst Riias; Liivimaa meditsinaal-inspektor 1855.—1873. a.

245. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 8./20. märtsil 1872.

Väga austatud sõber!

Just praegu sain linnaposti kaudu ligipandud kirja, mille ma Teile viivitamatult edasi saadan. Vaevalt suudaksite Teie allkirja dešifreerida, see kuulub ühele dr. Pabole, kes

teenib meditsinaal-departemangus ja kellele ma osutasin teene, nii et ta võis omakorda mulle teene osutada [1]. Ta on väga heas läbisaamises Pelikaniga [2]. Olin talle üleeile parajasti kirjutanud, marki aga veel mitte peale kleepinud, kui ta raamatukogusse ilmus, kus ta kirja isiklikult vastu võttis. Ma ütlesin selles, et juhul, kui see peaks vajalik olema, paluksin ma Teie ülikoolisõbralt dr. Karellilt kaasabi. Tänan Teid väga kõigi muude andmete eest; loodetavasti saan ma „Beiträge" Pärnu eksemplari või vähemalt eitava vastuse.

Posti tõttu ei saa ma täna üksikasjalisem olla. Alati teenistusvalmis

Teie kõige ustavam

A. Schiefner.

Keisrinna pidavat varsti Krimmi sõitma, ma ei tea ainult, kes arstidest kaasa sõidab. Sain selle teate Köler-Viljandilt, keda Tallinnast tagasijõudnud Friedr. Russowi juures hiljuti kohtasin. Tema poeg Arnold lõpetas 5. märtsil õnnelikult oma esimese eluaasta.

1. Pabo, Carl A. (1816—?), proviisor; sõjaministeeriumi meditsinaal-departemangu käsundusametnik.

2. Pelikan, Venceslaus (1790—1873), arst; riikliku tervishoiu-nõukogu esimees.

246. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 21. märtsil 1872.

Väga austatud sõber!

Minu pensioniasja sõbraliku taganttõukamise eest võlgujäänud tänu hilinenud avaldamist palun vabandada selle asjalooga, et ma oma järelepärimisele 5. skp. ikka veel vastust pole saanud. — Minu kasuks nähtud vaeva eest olen Teile

väga tänulik, peaks see paremat vilja kandma kui siitpoolt astutud sammud. Protseduur, mis jälle peab uuesti algama, lõpetas oma ringkäigu kahe aasta eest, kuna kõigepealt pöörati järelepärimisega Võru linna, hiljem Liivimaa üldise hoolekande kolleegiumi poole, kes mõlemad seletasid, et neil ei ole raha. Härra siseministri ringkirjakujulises instruktsioonis 19. jaanuarist 1870. a. on nimelt nr. 10 all öeldud, et neil kordadel, kui linna- ja politseiarstide palkasid ei maksta kroonu, vaid linnade või üldise hoolekande kolleegiumide poolt, peaksid need maksma ka pensioni, kui aga neil raha selleks ei jätku, peab siseminister tegema sellekohase ettepaneku, mispeale pension kõigekõrgemal käsul riigirenteist makstakse.

Et asi kiiremini edasi liiguks, astus siinne kubermanguvalitsus ettevalmistavaid samme ja teatas, — kui ma ei eksi, — edust. Sellest polnud nähtavasti küllalt, sest nüüd, — nagu Teile dr. Pabo teatab, — pidavat needsamad järelepärimised teist korda teele minema. Seepärast võivad ettenähtud kahest kuust kergesti aastad saada ja ka ettepanek võib vahepeal teist korda seisma jääda. — Tol korral meile teatavaks tehtud ringkirjakujuline instruktsioon kandis Pelicani allkirja. — Vahepeal sai Liivimaa uue administratsiooni, tsiviil- ja asekuberner on vahetatud, ainult meditsinaal-inspektor on veel endine jäänud, temal on lootust mööda tol ajal peetud läbirääkimised veel meeles. — Peaksid kõik katsed nurja minema, siis otsustan ma hädasunnil võib-olla siiski veel dr. Karelli poole pöörata, et tema toetust asjale paluda.

Väike Arnold Russow on seega 4 aastat ja 15 päeva minu tütretütrest noorem, kes eile Tartus oma viiendat sünnipäeva pühitses. Ümberpööratud vanuse-vahekorra puhul oleks Arnold võinud tütretütre meheks saada, nüüd aga see ei lähe, sest naine ei tohi mehest vanem olla!

Sõbraliku tervitusega

Teie

tänumeelselt ustav

Kreutzwald.

247. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 27. märtsil 1872[1].

Väga austatud sõber!

Heameelega tasun Rosenplänteri „Beiträge“ 2.—20. vihu eest viis rubla; laske aga töö viibimata akadeemiasse minu nimele saata või kui selle maksuvabale edasisaatmisele raskusi tehakse, siis ära tähendada kõik kulud, ka Teie postikulud kaasa arvatud. Ameerika peab tasuma ja Ameerikal on raha. Esimene vihk võib puududa. Pean ma raha Teile saatma? Siis saadan ka 60 kopikat ühe „Kalevipoja“ müüdud eksemplari eest.

Karell on vist keisriga koos ära sõitnud, igaks juhuks saadan neil päevil mõned read tema korterisse ja palun teda Teie asja käsile võtta.

Kõige suurema rutuga

Teie ustav

Schiefner.

1. Siit vahelt puudub üks Kr-i kiri, mis kaotsi läinud.

248. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 21. aprillil 1872.

Väga austatud sõber!

Rosenplänteri „Beiträge“ jõudis viimaks tunaeile Pärnust siia, kuna saatja olevat „kartnud“ pakki „õpetatud akadeemiale“ saata. Vahariide, postikulude jne. eest on ta 93 kopikat kirja pannud, mina saadan talle täna ümmarguse summa kuus rubla, mis palun lahkesti Ameerika arvele kirjutada.

Vahepeal on siin väljavaade avanenud, et me aegamööda võib-olla puuduva esimese vihu omanikuks võime saada. Niipea kui vastus tuleb, peate sellest sõnumi saama. Raamatupakk läheb siit tänase postiga teele ja tohiks tuleval nädalal Peterburi jõuda.

Tervitusega ja ustavalt

Teie

Kreutzwald.

249. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 6. mail 1872.

Väga austatud sõber!

Viimaks ometi on mul juhus Teile tubli tükk tööd anda. Kõige esmalt kirjutage juurdelisatud väikesele lehele lahkesti vene keeles alla oma lugupeetud nimi koos tiitlitega (linnaarst või mida seal veel ametlikku on). Kui Teil on võimalik ilma vaevata oma allkirja kohaliku asutuse (kohtu- või politseiasutuse) poolt tõestada lasta, oleks see soovitav, kuid pole ilmtingimata tarvilik; ka ei taheta väljamaksmisega viivitada. Kui Teil paber valmis on, siis saatke see tähitud kirjas (заказное письмо) Его Высокородию Юлию Андреевичу Юргенсу в С.-Петербург, в доме Министерства Внутренних Дел, у Чернышева моста. Lisage sinna ka mõnerealine tänuavaldus. Sest sellele riiginõunik Julius Jürgensile, kes on lahkus ise, võlgnete tänu, et ta leidis summad, mida saadi Teile väikese üllatuse valmistamiseks kasutada. Asi projekteeriti juba nelja nädala eest, kuid teostati alles mõni päev tagasi, kui Karell mulle Tsarskoje Seloost esmakordselt teatas, et Pelikan oli Teile ühe summa määranud. Ühel ajal saadetusega Jürgensile saatke mõned read ka meie sõbrale Fr. Russowile, kelle juures ma Jürgensit kohtasin, kui ma talle esmakordselt just Teie asjas olin kirjutanud. Siis tekkis tal kohe plaan Teid sel viisil abistada, kuni suur

dr. Pabo poolt alustatud või uuesti käima pandud asi otsustatakse. Kiri Russowile on tarvilik, et ta kohe pärast kättesaamist departemangu lähekş ja Jürgensilt saadava volitusega Teile ettenähtud raha kätte saaks. Russow elab на Большой Конюшенной в доме № 5 (Фейгина), кв. № 28. Kolmandaks poleks halb osavõtmise eest ka tublit Karelli tänada. Kirjutage talle õige peatselt (Его Превосходительству Г. Лейбмедику, Тайному Советнику Филиппу Яковлевичу Карелю в Царское Село). Esmakordselt olin tema juures lihavõtte-nädala suurel neljapäeval ja tutvustasin teda peale Teie asja ka veel Tallinna raehärra Gottfried Köhleri lese pensioniasjaga. Kui ta nüüd mõne päeva eest mulle rõõmusõnumi Pelikani poolt Teile lubatud summa kohta teatas, tõttasin ma kohe Russowi juurde, arvates, et tal on juba Jürgensi kaudu summa suurus teada. See oli kolmapäeval. Kuid Russow ei teadnud veel midagi; ta tuli üleeile ja tõi mulle juurdelisatud paberi, mille oli koostanud Jürgens, et Teie summa kiiremini kätte saaksite. Kui asi peaks kõik instantsid läbi käima, tuleks Teil veel kaua oodata. Nagu juba tähendatud, pole allkirja-tõestus tingimata tarvilik, meie ei taha Teile piinlikkust tekitada, võib-olla pole see Teile ka soovitav, et *Verona* Teie kröösuslikkusest teada saaks. Ametliku paberi summa määramise kohta saate Teie veel ikkagi.

Kui ma kolmapäeval Russowi juures olin, andis ta mulle kirja Jürgensilt, milles öeldi, et nüüd on ka juba Teie suures asjas rahaministrile paber saadetud ja et temale tuleb mõju avaldada [1]. Selle kirja saatsin ma kohe Karellile palvega omalt poolt hr. v. Reuternile mõjuda [2], kuna ma o m a d e kogemuste põhjal küllaltki hästi tean, et rahaministeeriumil on kalduvus kõiki sääraseid asju eitavalt otsustada. Tahame loota kõige paremat. Ka selles suhtes oleks hea, kui Te oma sõbrale Karellile kirjutaksite, kui tähtis tema protektsioon — mida Teie, tõsi küll, otseselt ei taotlenud — selles asjas on.

Seega olen Teile ühe allkirja ja kolm kirja kohuseks teinud. See ongi Teile määratud kohutav töö. See on ka peaasi, mida mul Teile täna on teatada. Sest midagi muud ei tule mul pähe, seda enam et mul on ees igasugused kaunid korrektuurid, mis peavad trükikotta minema.

25. maini olen vist kindlasti veel siin, hiljem läheb sõit

Pesti ja Viini kaudu Klobensteini (Rittenil Bolzano lähedal Tiroolis), kus loodan virk olla.

Kõige südamlikumate tervituste ja paremate soovidega

Teile truult andunud

Schiefner.

Teie peaksite vist Russowile ühtlasi teatama, mis kujul Te soovite raha Võrusse üle kanda. Küllap ikka otse posti kaudu?

1. *suures asjas*, s. o. poole aastapalga saamise asjus, vt. kirjad 244 ja 246.

2. Reutern, Mihhail Hristoforovitš (1820—1890), rahandusminister 1862.—1878. a.

250. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 11. mail 1872.

Väga austatud sõber!

Andke oma hariliku pika meelega andeks minu hilinenud kirjad Karellile ja Teile, mis alles täna hilja õhtul ilmale tulevad, et need homse postiga ära saata. Teisipäeval jõudsin hädavaevalt härra Jürgensile volitähe saata ja Russowile sõnumi läkitada, sest mõni minut pärast tsiviilkuberneri lahkumist, kes siin kaks päeva revisjoni otstarbel viibis [1], jõudis minu juurde üks armas kolleeg kullamaalt [2], dr. Duhmberg [3]; nii haruldast võõrast ei tohtinud kuidagi minema saata! Mõnusa jutuga läksid mõned tunnid ja sõnumiku kirjutamise aeg oligi möödas! Lubage Teid mõttes kaisutada ja võtke atmosfäärilise õhu vahetalitusel vastu minu kõige südamlikum tänu Teie rohke vaevanägemise eest minu asjas, millel nii õnnelikud tagajärjed olid. Tagasihoidlikkus on kena voorus, ainult sellega ei tohi liiale minna, muidu ta muutub ebavooruseks; selle vea teete Teie, kui kõik teened eemale tõrjute

ja need teistele kätte mängite. Kui Teie poleks asja algatanud, kogu aeg tugevasti tagant lükanud ja muid jõude appi kutsunud, siis oleks see Riiast saadetud ettepanek kõige muu makulatuuri hulgas hallitama läinud või koide ja närijate söödaks saanud, ilma et ükski hing tema edaspidisest saatusest oleks hoolinud. Üleval asuvatel kõrgetel isandatel, keda maapealseteks jumalateks nimetatakse, on eesõigus sügaval nende jalge all roomavaid ussikesi tähele panemata jätta, need on ju Loojalt õhku ja päikesevalgust muidu saanud, ons neil veel midagi vaja! —

Samal ajal kui teised linnad arenevad, osalt õitsvamaks muutuvad ja edasi sammuvad, läheb meil asi iga aastaga tagurpidi. Kui 40 aasta eest Krümmeri asutus Võrule asus [4] ja linnakese oma senisest olematusest esile tõstis, hakkas elu kõigis soontes tuksuma, misläbi linnakese asutamisel tähistega äramärgitud tänavad kümne aasta vältel tõesti ka majad said, kus igaühes oma elanikud olid. Ei väldanud kuigi kaua, kui oli jällegi korteripuudus, tuli uuesti ehitada, restaureerida, kaupmeestel ja käsitöölistel polnud mitte üksnes igapäevane leib mureta käes, vaid mitmed neist said jõukaks. See õitseaeg lõppes, kui Krümmer oma asutuse teistesse kätesse andis, siis läks kõik aasta-aastalt järk-järgult tagurpidi, kuni me paar aastat pärast kasvatuseasutuse tegevuse lõpetamist endisele nullpunktile tagasi jõudsime. Peale asutuse, mis oma arstile 200 rbl. aastas maksis, tõi erapraktika linnas 250 kuni 300 rbl. sisse, kuna ta nüüd 70 kuni 80 rbl. annab, see tähendab aastas 400 rbl. vähem. Pealegi on praegusel ajal peaaegu igal kihelkonnal oma arst ametisse pandud, misläbi maaelanikud linnaarsti ainult vahete-vahel hädaabinõuks tarvitavad; seetõttu on see õnnelik juhtumine, kui sealt sissetuleku lisa saab. Nõnda peavad siis linna- ja maakonnaarst peaaegu ainult kroonupalgaga leppima, mis koos tempelmaksu-rahast saadava lisaga on umbes 420 rubla. Säherdusest sissetulekust ei saa kõige suurema enesekitsendamisegagi elada. See oli nagu tõotatud maa, mida iisraeli laste lootusrikas pilk kõrbes nägi, kui kuuldus, et 20-aastase teenistuse järele pool aastapalka — 110 rubla — pensionina palgale lisaks makstakse [5].

Esiotsa, — ka siis, kui kogu pensioni-asi peaks luhta minema, — pääsen ma igasugusest kitsikusest tänu lubatud toetusesummale, mille Teie oma sõbraliku vahetalitusega välja

pigistasite, aitäh, südamlik aitäh selle eest! — Pole kahtlust, et dr. K[arell] oleks selle asja vastu huvi tundnud, kui tema poole oleksin pööranud, kuid mul polnud julgust seda temalt paluda, sest ma tean, et teda liigagi palju mitmelt poolt säherduste palvetega tülitatakse.

Võlgnesin Teile selle seletuse, et Teie minu seisukorrast õieti aru saaksite ja selle põhjal näeksite, kuidas see otsus — Teid tookord tülitada — oli täiesti hädasunnil tehtud.

Soovides Teile head reisi ja rõõmsat jällenägemist oma armsa perega, tervitab Teid

Teie

tänulikult ustav

Kreutzwald.

P. S.

Rosenplänteri „Beiträge" 1. vihu asjus pole tänapäevani veel vastust tulnud. Kuulu järgi olevat mees, kelle vahetalitusel raamatuke siia pidi jõudma, raskesti haige. Vaikimine minu viimase kirja peale näikse seda kuuldust kinnitavat. Nõnda nagu asjalood praegu on, ei saa Teie vihku enam enne Peterburist ärasõitu, vaid võimaluse korral pärast tagasijõudmist.

1. Wrangell, Liivimaa tsiviilkuberner 1872—1875.

2. *kullamaalt*, s. o. Siberist.

3. Duhmberg, Otto C. (1821—?), arst Barnaulis, hiljem Tartus, kus oli ka Õpet. Eesti Seltsi kogude konservaatoriks.

4. Krümmer, Heinrich (1796—1873), pidas 1830.—1840. aastail Võrus erakooli-kasvatusasutust.

5. Kuivõrd piiratud olid Kr-i rahalised sissetulekud, seda näitavad tema enda koostatud aastatulude kokkuvõtted 1833.—1876. aastani, mis on antud poole kopika täpsusega, ja säilinud arveraamat 1877. a. kuni 1882. a. juulini kui ka kümne aasta kaupa arvestatud aastatulude keskmised summad. (Kirjandusmuuseum. Fond 64. Mapp 1 : 14 — 15.) Neist kokkuvõtteist selgub, et tema arstiameti esimese kümne aasta (1833—1842) keskmine aastasissetulek oli 828 rubla, kusjuures 1833. a. sissetulek oli ainult 580 rubla ja 1834. a. 681 rubla 70 kopikat. Teise aastakümne (1843—1852) keskmiseks aastasissetulekuks oli 995 rubla, kolmandal (1853—1862) — 1274 ja neljandal (1863—1872) — 1229 rubla, kusjuures näit. 1864. a. sissetulek on

jällegi ainult 1007 rubla 8,5 kopikat ja 1865. a. — 1002 rubla 75 kopikat. Üle 2000 rubla tõusis tema aastasissetulek alles siis, kui ta 70 aastat vanaks sai ja juba 40 aastat oli töötanud. Seejuures rekordilise sissetulekuga — 2675 rubla 52 kop. — aastaks oli 1873. a., kui ta loosimisel oli 500 rubla võitnud.

251. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 16. mail 1872.

Väga austatud sõber!

Võib-olla leiavad need read Teid veel Peterburis, niisama nagu täna teele minev saadetus, mis sisaldab Rosenplänteri „Beiträge" 1. köite (vihud 1—4) täielikult. Selle eest olete nii lahke ja saadate mulle tagasi varemalt saadetud eksemplari 1. köite vihud 2—4, muidu satuksin ma kaunis suurde kimbatusse, sest omanik andis mulle raamatu tingimusel, et härra pastor Masing Vastseliinas, kes oli tahtnud kogu teose osta, on nõus seda ilma esimese vihuta vastu võtma [1]; siis võiksin ma selle omale jätta, vastasel korral tuleks ta tagasi anda. Ostja on mulle isiklikult tuntud, lootust mööda võtab ta 1. köite vihud 2—4 vastu, kui ma talle luban kõik rattad käima panna ja mitte enne puhata, kui mul korda läheb puuduv vihk muretseda. 30. skp. on pühadel isadel siin oma praostkonna sinod, siis saan ma raamatu praeguse ja tulevase omanikuga kokku ja võin asja kohta läbi rääkida; lootust mööda ei poo mind härrad selle patu pärast s i i n, vaid lasevad selle eest oma harjunud praktika kohaselt s e a l kätte tasuda.

Mõni tund pärast seda, kui minu kiri dr. K[arellile] 12. skp. oli ära saadetud, tõi meile ajaleht telegrammi, et tema majesteet härra ja keiser olevat juba 6. skp. Livaadiasse sõitnud, kuhu, nagu see igapidi tõenäoline, ka ihuarst kaasa sõitis, kui teda haigus või muud kaaluvad põhjused tagasi ei hoidnud. Ma arvan, et kiri läkitatakse lahkunule järele või siia tagasi, kaduma see arvatavasti ei lähe. Säherdustes tingimustes poleks sellestki abi olnud, kui kiri oleks 9. saadetud, ta poleks plehkupannud ekstsellentsi ometi eest leidnud.

Tänini pole veel midagi kuulda, kas saadetud volikiri on maksvaks tunnistatud või tuleb uus kirjutada.

Südamliku tervitusega

Teie

tänulikult ustav

Kreutzwald.

1. Masing, Gustav Aleks. (1832—1901), pastor Vastseliinas.

252. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 21. mail 1872.

Väga austatud sõber!

Arvatavasti ühel ajal selle kirjaga saate Rosenplänteri „Beiträge" vihud 2—4. Tänan Teid südamest kõige vaevanägemise eest, tahaksin aga Teid kõigist selle asjaga seotud sekeldustest vabastada. Kui Teie üldse ei peaks kokkuleppele jõudma, siis võiks see, kes täielikust eksemplarist sedavõrd huvitatud on, selle ikka veel ostuhinnaga minu käest saada, ainult hiljemalt nädala pärast peaksin ma teate saama. Muidu pole ma aga kimbatuses, sest Hunfalvy Pestis tahab minult eksemplari üle võtta [1], peale selle aga ka veel Põhja-Ameerika Ühendriikide siinse saatkonna sekretär.

Ma reisin kindlasti 31. mail kell 5 õhtul Varssavi kaudu Viini ja lähen siis Pesti, 10./22. juuni paiku loodan Klobensteinis Rittenil Bolzano lähedal Lõuna-Tiroolis olla (korteris dr. Philipp v. Troyeri juures) ja sinna mitmeks kuuks jääda.

Vististi tuleb Karell ikkagi tema majesteedi keisriga 30. maiks siia; adresseerige kõik kirjad tema linnakorterisse Fontanka 4, krt. 19. Loodetavasti on talle ka eelmine kiri edasi toimetatud.

Nagu Russow mulle teatab, on Teile saadetud summa selline, et seda Teile kuskil arvesse ei panda; kui olete ainult 248 rbl. saanud, siis on see postikuludega seletatav.

Muidu pole mul täna Teile minu arvates midagi teatada. Andke mulle igal juhul lahkesti andeks, sest olen aja poolest suures kitsikuses.

Kõige südamlikumate tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. Hunfalvy, vt. kiri 119, viide 6.

253. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 25. mail 1872.

Väga austatud sõber!

Teie armsad read 21. skp. jõudsid järgmisel hommikul kiirpostiga minu kätte, pakk peab arvatavasti täna tulnud olema, vähemalt on siin teadustus, et minule on tänase postiga üks pakk tulnud. Ärge minu pärast muret tundke; vaimuliku seisusega, kes tänapäeval enam tuleriitasid ei ehita, loodan hakkama saada. Minule tuli õnn kogemata appi. Praostkonna sinod, mis pidi 29. skp. siin algama, on 200 a. sünnipäeva kirikliku pühitsemise tõttu 30. skp. 2 nädala võrra edasi lükatud [1], sest härrad pastorid on konsistooriumilt käsu saanud, et igaüks peab oma kirikus 100. psalmi üle jutlustama. Mul polnud võimalik nii kaua otsust oodata. Selle poolest võite kerge südamega oma reisi alustada.

Nagu kuulda, mõeldakse meil 30. maid peale jumalateenistuse kirikus õhtul ka tulevärgi ja illuminatsiooniga pühitseda; Tamula-äärsed kodanikud pole kitsid, kui on tarvis patriotismust näidata! Liivimaa vastsündinu — ristseil hiljem Võruks nimetatud — ei teadnud 1672. a. oma kunagisest olemasolust ega tulevasest suurusest undki näha, niisama vähe ka seda, kas temast 1972. a. veel jälgegi on! Praegu tuksub temas õnnelik süda, mis maise süütunde rõhumisest lunastatuna rahuliku meelekindlusega tulevikku vaatab.

Niipea kui ajaleht meile sõnumi tema majesteedi tagasijõudmisest toob, kirjutan antud aadressi järgi dr. Karellile. Kuna Teie tahate alles 31. skp. õhtupoolikul Peterburist ära reisida, peaksid need read Teid seal eest leidma, kui nad teelt ära ei eksi, nagu Russowi kiri 17. skp., mis üleeile, 23. õhtul Tartu kaudu siia jõudis. Nelipühiks ootame siia oma tütrekest koos tütretütrekesega, mees ja isa saab alles jaanipäevaks endalt koolitolmu maha raputada ja järele tulla.

Südamlikkude tervitustega hüüab Teile pikemaks ajaks elage hästi!

Teie

tänulikult ustav

Kreutzwald.

1. 30. mail 1872. a. pühitseti tsaar Peeter I 200. sünnipäeva.

254. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 10. novembril 1872.

Väga austatud sõber!

Nüüd olete läbitehtud reisiraskustest arvatavasti õnnelikult välja puhanud ja harjunud argioludega jälle kohanenud, sellepärast peab viimaks s ü d a m e r i n d u v õ t m a ja Teid minutiks segama, et tasuda Teile tänuvõlg minu suikumajäänud pensioniasja sõbraliku äratamise eest. Nagu Te Russowilt kindlasti juba kuulnud olete, on asi augustikuust peale kõige paremal järjel. Niisiis tuhat, tuhat tänu Teie tagajärjerikka vaevanägemise eest. Minu võlad ja mured on sedapuhku kõik õiendatud, seepärast vaatab rõõmsameelse pilguga tulevikku

Teile

tänades ustav

Kreutzwald.

255. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 2. aprillil 1873.

Väga austatud sõber!

Täna on tegemist katsega, kas ülestõusmise-hüüd võib õpetatud tarkuse kaljuhauda elusalt maetu üles äratada, või on see võimata [1]. — Siin räägitakse, nagu peaksite vähemalt praegu veel maiste rändajate hulgas olema, seega peab eestleitud surnumask vististi liialt tüütavate rahurikkujate vastu üksnes kaitseabinõuks olema. — Jah, kes nii sagedasti nagu Teie on sel kombel oma näppusid põletanud, see muutub häda läbi targaks ja õpib tuld kartma.

Umbes üheksa kuu vältel on minu lähenemisekatsed ilma tagajärjeta jäänud — kolm kirjalikku katset [2] ja neljandana veebruaris saadetud ajalehenumber, kus leidus kurioosum, et eesti Kalevipojale tahetakse ajaloolist alust anda [3], — kuid isegi see vägev pomm on Teie toolisoomuselt ilma tagajärjeta tagasi põrganud; jah, ei näi isegi mitte, nagu von der Pahlenite suguvõsa esivanemate juures, tunnet sünnitanud olevat, nagu oleks Teid naljaviluks „kadakamarjadega" loobitud [4].

Meil on siin juba aasta otsa keegi noormees, kes nähtavasti Hurda õhutusel rahva hulgas liigub, et kõike kokku kanda, mis ebausukommete, laulude, ennemuistsete juttude ja muinaslugude poolest on veel hävimisest pääsenud [5]. Pärast seda kui ta läinud suvel oli Petserimaal umbes kaks kolmandikku setude ala ja selle naaberkihelkonnad Vastseliina ning Rõuge Liivimaal läbi käinud, jätkab ta nüüd oma uurimisi siit lääne pool, Antslas ja Karulas, hiljem mõtleb ta sammud Viljandi ja Pärnu maakonda seada. Seetõttu tohib loota, et sel teel rohke rämpsu kõrval ka nii mõnigi tähelepanemist väärt pala päevavalgele võib tulla. Nõnda oli mulle näit. järgmine muinaslugu tundmata, misläbi pääsuke õiguse sai oma pesa inimese elumaja varju ehitada.

Ennemuistsel ajal saatsid ussid kord sääse teele, et ta kõigi loomade verd uuriks ja hiljem aru annaks, kelle veri kõige magusam oli. Kui käskjalg oma ringkäigult mõne päeva pärast tagasi jõudis ja kogunenud ussikongressile oma uurimiste resultaati teatada tahtis, tõstsid kõik ussid oma pea ja ajasid kõrvad kikki. Sääsk tegi rääkimiseks suu lahti ja tahtis

parajasti „Inimese veri!“ hüüda, sel silmapilgul näpsas üks pääsuke ta ära, kuna nägematu hääl ütles: „Konna ja roti veri.“ Sellest ajast peale on konnad ja rotid usside toiduks, inimesesugu jääb neist puutumata. Kuna inimesed on pääsukesele tänu võlgu, lubavad nad nendel pesa oma elumaja külge ehitada. Pahategija, kes meelega pääsukese pesa hävitab, saab kord vanaisa käest karmi karistuse.

Ons Teile teiste rahvaste juures sama laadi muinaslugusid ette tulnud?

Sõbralikkude tervitustega ka edaspidi Teie heatahtlikkusele lootes

Teie

tänumeelselt ustav

Kreutzwald.

1. Vihje eelolevaile nn. ülestõusmise-pühadele.

2. *kolm kirjalikku katset* — s. o. kirja; neist on säilinud ainult üks (vt. eelmine kiri), kuna kaks on kaotsi läinud.

3. See oli „Dörptsche Zeitung“ 19. veebr. 1873, nr. 42, kus leidub anonüümne kirjutus „Russland und Uralier im IX. und X. Jahrhundert“ (Venemaa ja uraallased IX ja X sajandil), milles ms. ebakriitiliselt väidetakse, et „K-poeg“ käsitlevat Kiievi riigi vürsti Olegi ja tema järglaste aega.

4. Vt. „Palmse härrade varjaja vaim“ Kr-i „Eesti rahva ennemuistsetes juttudes“. 2. tr. Tartus, 1875, lk. 319—320.

5. *keegi noormees*, — see oli Victor Stein (1841—1873), iseõppinud andekas noormees, kelle rahvaluulekogud säilitatakse praegu Kirjandusmuuseumis. Trükis on temal ilmunud „Üks kubu vanusõnu ja vanu kõnekäändusid“. Tartus, 1875. 72 lk. ja esimene eesti draama „Kivilinad ehk Vangitornist taeva“. Tartus, 1872. 58 lk.

256. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 5./17. aprillil 1873.

Väga austatud sõber!

Teie leiate selle igatahes iseäraliku olevat, et jätsin Teid nii kauaks ühegi vastuseta, mina ise aga pean seda veelgi ise-

äralikumaks, sest juulikuust saadik olen ma pidevalt valmistanud Teile kirjutama, ilma et oleksin nii kaugele jõudnud. Miks siis juulis? Siis sain ma Klobensteinis Rittenil Bolzano lähedal Lõuna-Tiroolis väikese sedeli, mille Karell oli saatnud minu Peterburi korterisse; selles tegi ta mulle teatavaks, et Tsarskoje Seloos oli kõnelnud Teie asjus rahaministriga ja et see oli tema juuresolekul teinud oma sekretärile korralduse asi üles tähendada. Selle teate tahtsin Teile saata, kuid ei jõudnud nii kaugele. Mis mind õieti takistas, seda ma ei tea, kuid arvan, et see oli palavikuline erutus, millega ma püüdsin meie emakeelde tõlkida ja kommenteerida parun Uslari küriini keele uurimusi, mis mind esijoones takistas [1]. [- - -]

20. septembri paiku olime kõik uuesti siin ja mul oli rõõm saada Teie lahked read, milles Teie mulle teatasite, et Teie asi on siseministeeriumis lõpule jõudnud. Selle õnneliku tulemuse eest võlgneme tänu peamiselt tubli Jürgensi pingutustele, keda ma läinud reedel, 30. märtsil, kui Russow laskis ristida oma kolmanda tütrekese Editha Elisabethi (sünd. 20. dets. 1872), kõige energilisemalt kõige hea eest tänasin, mida ta Teile oli teinud. Ta võttis selle ka väga hästi vastu ja tähendas mulle muuseas, et summad, mis määratakse maakonnaarstidele väljajagamiseks, on ammu juba Liivimaa kameraalkohtusse saadetud, ja Riia kameraalkohtus tuleks mõnda meest tutist haarata, et asjale käiku anda. Võib-olla tunnete ise mõnda selleks sobivat isikut; kui mitte, siis tahan oma siinsete Riia tuttavate kaudu vajalikke samme astuda, et liiga ettevaatlikult toimivaid provintsiametnikke kiiremale tegevusele kannustada. Novembris tänasin ma kaasabi eest ka Karelli. Ta kogus hulga sõpru oma sünnipäevale, kuhu tuli ka pastor Malm Raplast. Malm luges ette mitmesuguseid tõlkeid Krõlovi valmidest ja teistest luuletustest [2]; ka muidu võis sel päeval nii mõndagi meeldivat kuulda. Tol korral tahtsin jällegi Teile kirjutada, ei saanud aga hakkama. Üsna hiljuti tundsin veel tugevamat tungi kirjutada, kui vabahärra von Tettau töö soome sugu rahvaste eepilise poeesia, eriti „Kalevala" kohta sain [3]. Nii tänuväärt kui tema ettekanne ongi, nii vähe oskab ta eesti pinnal kirjapandud eepilist materjali hinnata. Niihästi Steinthal [4] kui ka Schott on eesti poeesia vastu vähem heasoovlikud [5]. Kuid inimesed ei tea, et viletsamaski kuues võib

tublim mees peituda, et suitsutares võib rohkem poeesiat olla kui küüritud kambris. Teie olete vist minu varasematest kirjutustest märganud, kuidas ma Kalevipoja lugudes igal pool müütilist elementi uurin ja kuidas see skandinaavia või germaani mütoloogiast üle on võetud. Skandinaavia usundiks peeti meile muidu ainult Eddast napilt tuntud Odini-religiooni, kuid juba Uhland [6] tõstis väärikalt esile Thori-kultuse kui lihtinimese, maamehe usundi ja see Thori-kultus esineb aga eesti pinnal, Kalevipoja lugudes hulga selgemini. Kuid ka seda kultuuri on aklimatiseeritud ja eestlaste erinevad olud ning elutingimused on nii mõndagi teisendanud [7]. Omapärane tundub soomlaste ja eestlaste juures üksikasjaline loomariigi käsitlus. Kui ilus on jänesemoka tekkimise lugu! Juba ühes oma varasemas kirjutuses olen esitanud kohti soome muinasjuttudest, kus ussid ja sääsed esinevad kõrvuti. Kui kuri Syöjätär hukkub, hüüab ta ainult: „Tulgu maa peale ussid, õhku sääsed inimesi piinama!" Ühes teises muinasjutus kisub ta endal, sel ajal kui ta põleb, juuksed peast ja kisendab: „Minu juuksed muutugu õhus sääskedeks, maa peal ussideks, kui Tuoni-ussid inimestele igaveseks piinaks!" Kui mõtterikas on see kaunis eesti luulepala, mis Te mulle saatsite. Ma ei jäta sellest rahvaluule sõpradele teatamata. Peaks neid kauneid asju korjav noormees nad ainult õige pea avaldama. Ka Weske on oma artikli avaldanud, kuid selles oma eelkäijate saavutusi liiga alahinnanud; see viis, kuidas ta näit. Wiedemanni kohtleb, ei lase tal ühtki sõpra võita [8]. „Literarisches Centralblatt'i" ülesandel kirjutatud retsensioonis andis Budenz Budapestist talle tubli peapesu, kuid retsensiooni ei trükitud, et noormehele mitte kahju teha [9]. Teine Donneri poolt on vähema tähtsusega, aga samuti täis pahameelt; see lamab niisama avaldamata mu ees [10]. Suurvürstinna Jelena surma tõttu on Weske igatahes aineliselt palju kaotanud [11].

Enne kui Viinist Tirooli sõitsin, tegin väikese kõrvalehüppe Budapesti, et tundma õppida Budenz'it, kes oma kuulajatega praegu Teie eesti muinasjutte loeb. Mõnede kohtade pärast on ta Wiedemanni konsulteerinud; ka Hunfalvy oli kohal. Mõlemad olid aga nii lõpmata külalislahked, et lõin kartma ega suutnud seal kauem välja kannatada kui umbes 36 tundi. Tõsi küll, ma ruttasin ka omaste juurde Tirooli. [- - -]

Kuid nüüd pean lõpetama, jutustades Teile ainult veel seda, et prantsuse reisija ja etnograaf Pinart, kes jaanuaris Tartu kaudu siia jõudis, andis Võru kohta väga kiitva otsuse, sest ta olevat seal suurepäraselt lõunat söönud [12]. Ta olevat head praadi ja ka head õlut saanud. See tuleb Võru annaalidesse üles tähendada, et rikas prantslane on Võru kokakunstiga rahule jäänud.

Kõige paremate soovide ja südamlikkudę tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

1. A. Schiefner, Ausführlicher Bericht über Baron P. v. Uslar's Kürinische Studien (Üksikasjaline aruanne parun P. v. U-i küriini uurimuste kohta). IV + 256 lk. (= Mémoires de l'Académie Imp. des Sciences de St.-Pétersbourg, T. XX, nr. 2). — Küriinide keel — ühe osa Dagestanis ja Aserbaidžanis elavate rahvaste (lesgiinide) keelte grupinimetus. — Uslar, vt. kiri 173, viide 6.

2. Malm, vt. kiri 50, viide 4.

3. W. J. A. v. Tettau, Ueber die epischen Dichtungen der finnischen Völker, besonders die Kalewala (Soome rahvaste eepilistest luuleteostest, eriti Kalevalast). Erfurt, 1873. (4) + 164 lk.

4. Steinthal, Heymann (1823—1899), saksa keeleteadlane.

5. Schott, vt. kiri 30, viide 5.

6. Uhland, vt. kiri 68, viide 3.

7. Need Sch-i katsed siduda eesti mütoloogiat muistsete germaanlaste ja skandinaavlaste mütoloogiaga on iganenud ega pea tänapäeva uurimuste seisukohalt üldiselt enam paika. Vt. ka kiri 50, viide 2a.

8. Vt. kiri 234, viide 1.

9. Budenz, Jozsef (1836—1892), tuntud ungari keeleteadlane.

10. Donner, vt. kiri 150, viide 3.

11. Vt. kiri 223.

12. Pinart — tundmatu.

257. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 7./19. mail 1873.

Väga austatud sõber!

Alles täna saan võimaluse tänades kviteerida Teie armastuseväärse 5./17. aprillil kirjutatud sõnumiku korralikku kättejõudmist. Tänavuse aasta ebaharilik kevade ei anna mulle rahu, meie pole 38 aasta vältel nii palju inimlikke hädasid näinud kui praegu, kus me kalendri järgi peaksime olema mais, tegelikult aga maitseme oktoobri lõppu või novembri algust. Peale varemalt nimetatud 1835. aasta pole ükski teine meie pesa üksluisesse elusse niipalju vaheldust toonud kui see keiserlikkude võõruskäikude aasta, mis võib-olla isegi Teidki oma uurimistes on seganud, nagu näit. meisterlikud ehasignaalid ja kanonaad [1]. See lärm tungis meie juurde ainult ajalehtede kaudu, nii et trumminahale (nimelt kõrvas!) armu heideti, kuid nägemiseorgan pidi seda enam kannatama. — Seejärel, kui mulle lähemaid üksikasju oma mullusuvise sõbraliku vaevanägemise kohta teatasite, iseäranis dr. K[arelli] kaasabist, millest Teie Lõuna-Tiroolis teada saite, suudan ma enesele seletada, mispärast mul selles asjas enam kui nii mõnelgi muul on õnne olnud. Tänu, tuhat tänu Teile ja tublile K[arellile] selle sõbraliku ohvri eest! Võib-olla läheb mul korda vaba silmapilku leida, et dr. K[arellile] mõned read kirjutada, enne kui ta jälle reisile läheb.

Minu katsed lahti sulatada summad, mis pidavat Liivimaa kameraalkohtus seisma, on seni ilmaaegu olnud, kuigi selle asja pärast on tülitatud mitmeid isikuid minu Tartu kolleegide seast. Vastused olid kaunis üksmeelsed, et seal ei tunta ühtki ametnikku, kelle poole eraviisiliselt võiks pöörata. Keegi Liivimaa maanõunik ja parun, kes kaheksa päeva eest Riiga konvendile sõitis, lubas oma seisusekaaslaste hulgas järele pärida, kas nad kameraalkohtu kõrgemate ametnikkudega ühenduses ei ole; eile teatas ta mulle telegrammiga, et polevat kedagi leidnud. Tartus kaheldakse, kas summad on Peterburist tõesti välja saadetud; kui need Riiga oleksid jõudnud — ütlevad härrad —, siis oleks need ka kohalikkudele maakonnarenteidele väljamaksmiseks saadetud. — Minu kogemused ei

jookse selle arvamisega ühte, minu palk maksti varemalt 18 aasta vältel Riias välja, kus saadaolev kolmandikaastapalk vähemalt pooleaastase, vahel tihti suuremagi viibimise järele väljasaatmiseni jõudis; nii jõudis näit. 1. mail saadaolev palk minu kätte alles järgmise aasta jaanuaris ja nimelt sellepärast, et — nagu siin üsna valjusti sosistati — seisva rahaga liiakasuäri aeti. Alles sellest ajast peale, kui minu palka kohaliku pürjermeistri poolt siinse haigemaja sissetulnud summadest makstakse, saan ma selle korrapäraselt iga tertsiaali lõpul, samuti nagu pensioni Tartu renteist, kas kord kuus, veerand- või poolaastas, nagu ma soovin. Selle toreda korralduse tõttu ei jää ma kunagi kitsikusse, hädakorral võetakse puuduv raha laenuks, sest on kindel, et laenu võib tõotatud terminiks tagasi maksta.

Tänan Teid veel kord Teie hiljutiste teadustuste eest, mis nii mõndagi noorpõlvemälestust elustasid, nagu näit. aknaparaadidest Mesteri maja ees, et ilusaid tütreid akna all näha, kes ammu juba emadeks ja vanaemadeks muutunud — enam ühtki noormeest ligi ei meelitaks. Iseäranis proua Mohr põeb oma lasteta abielus, nii et kümne aasta pärast võib vaevalt veel rudimentegi endisest näost leida.

Südamlikkude tervitustega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Kr. mõtleb Saksa keisri Wilhelmi külaskäiku Peterburi 1873. a. aprillis ja sellega kaasaskäinud pidustusi.

258. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 15./27. mail 1875.

Väga austatud sõber!

Vahete-vahel olete Teie enesest elumärki ajalehenumbrite jms. saatmisega andnud, ilma et vastuseks ühtki tänusõna

oleksite saanud; võtke siis täna vastu minu lendlik tänuavaldus kõige ülesnäidatud sõpruse eest ja andke andeks minu pikaajaline vaikimine. Täna sunnib mind seda katkestama Teie armas kolleeg härra Wiedemann, kes mulle tüki aja eest koos oma eestikeelse grammatikaga kirjutas, et tal olevat nõuks mai hakatusel Liivimaale tulla, mispuhul ta arvatavasti ka meie linnakest riivab [1]. Aprilli lõpul teadustas Tartust minu väimees, tema vend olevat W[iedemanni] juures olnud ja see olevat talle öelnud, et tahtvat 1. mail välja sõita, tema teekond viiks Võru kaudu Tartusse, sest aurulaevad sel ajal veel ei sõitnud. Selle sõnumi põhjal ootasime me vanahärrat päevast päeva ilmaaegu, ja kuna ta ikka ei tulnud, oli ta vististi teise sihi võtnud. Üleeile õhtul tuli sõnumik minu [tütrelt], milles leidub koht: „Wiedemann olevat haiguse tõttu oma reisi edasi lükanud." Haigus, mis 2 nädalat reisi takistab, tundub tõsist laadi olevat, mispärast ma Teid siinkohal sõbralikult palun mulle võimalikult pea teatada, kuidas lugu Teie kolleegiga on. — Oleks veel nii mõnestki vesta, kuid puudub aeg; juba terve kuu peavad minu vanad õlad kolmekordset koormat kandma, mul on au esitleda täna Teie Ekstsellentsile end tühipaljast kui maakonna-, linna- ja vabalt praktiseerivat arsti keiserlikus Võru linnas Liivimaa kubermangus. Kreisiarst sõitis veebruaris minema [2], vabalt praktiseeriv arst nimetati esiotsa kreisiarsti asemikuks, kuid uut kohta vaevalt nuusutada saanud mehe elu lõpetas väheste tundide vältel rabandus [3]. Tänaseni pole veel ükski ennast vakantsele kohale pakkunud [4].

Andke lahkesti andeks see kiire kiri, mis, nagu näete, on eksikombel tagant otsast alatud, nagu peaks see klaasi alla pandama!

Südamliku tervitusega tuletab end Teile meelde

Teie

tänulikult ustav

Kreutzwald.

1. Wiedemanni kiri Kr-ile 8. märtsist 1875. a. Sama aasta 2. septembri kirjas teatas ta Kr-ile, et ta ei saanud sel aastal Kr-i külastada, loodab aga selle järgneval aastal tasa teha. Tegelikult külastas Wiedemann Kr-i alles 1878. a. mais Tartus.

2. Trojanovski, vt. kiri 241, viide 2.

3. Liedtke, Johann Th. (1831—1875), Võru maakonnaarsti asetäitja jaanuarist kuni aprillini 1875. a.

4. Kr. oli maakonnaarsti asetäitja 1875.—1876. a.

259. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 19. mail 1875.

Väga austatud sõber!

Teie ei pane seda mulle pahaks, et ma päev hiljem vastan, kui see oleks pidanud olema. Ma olen ajaga kitsikuses. Kõigepealt niipalju, et Wiedemannil oli ainult lendva-valu, on aga sellest juba toibunud ja juba kaugele minema tuisanud. Küllap lendva oligi põhjuseks, mispärast ta oma reisiplaani muutis ja nähtavasti Võrusse ei ilmunud. Ta tahtis koguni Jelgavasse sõita, et seal gümnaasiumi juubelipeost osa võtta. Kas ta sellega toime tuli, on mul teadmata [1].

Kuigi ma Teile palju ei ole kirjutanud, on minu mõtted siiski tihtilugu Teie juures viibinud. Teie 70. sünnipäevast sain liiga hilja teada. Minu õnnesoovid tulevad suure hilinemisega. 18. märtsil sai ka Wiedemann 70-aastaseks. Mina olen veel 12 aastat noorem.

28. skp. sõidan omastega Tallinna, kus päev hiljem minu ema nõbu August Schneider oma kuldpulmi pühitseb.

Olen sagedasti Teile kirjutamiseks hoogu võtnud, kuid ikka on midagi vahele tulnud. Hiljuti kuulsin üht-teist Teie kohta noore filoloogi Blumbergi kaudu.

Ahlqvistil on soome keele kultuursõnadele pühendatud teose saksakeelne tõlge peaaegu valmis, kuid teos ilmub alles sügisel [2]. Hiljuti oli ta rõõmus, et pääsesin Läti Hendriku juures esineva sõna *maleva* päritolu jälile. See sõna tuleb ilmsesti germaani, vana-skandinaavia allikast; *mäli*'ks nimetati lepingut, hiljem kuningate tasu; paistab, nagu oleks see liitsõna olnud, mille teine osa võib-olla vastas soomekeelsele sõnale *väki*, rahvas.

Ka *kantele* kohta olen tõendanud, et see riist on ehk kunagi vanal ajal laenatud: algvorm on *gandli*, praegugi veel vene keeles ümberkujundatud *gusli* (гусли), venekeelne tegusõna *gudet'* (гудеть), vanas keeles tüvi *gand*. Riistade nimed rändavad koos nende endaga [2a].

Kui Wiedemanni grammatika ilmus, tervitati lapsukest Karelli juures lõunasöögiga; imestati, et Wiedemann nii kõrges eas oli veel nii paksu, värske lapsukese ilmale toonud. Siis istus meie hulgas ka Carlberg [3], nüüd puhkab ta külmas hauas, ja niisamuti on lugu ka Bertram-Schultziga, kes suri Viinis. [- - -]

Kõige südamlikumate tervitustega

Teie ustav

Schiefner.

Aadress Tallinnas: Krausp'i Supelusasutus.

1. Wiedemann sõitis 8. mail 1875. a. Peterburist Pihkva kaudu Tartu, kus töötas kuni 17. juunini, ja lahkus siis Rakvere ja Tallinna kaudu Haapsallu, kuhu jäi kuni 22. juulini.

2. Vt. kiri 240.

2a. Kõnesolevad Sch-i arutlused sõnade laenamise kohta ei pea tänapäeva uurimuste seisukohalt enam paika.

3. Carlberg, vt. kiri 243, viide 5.

260. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

[8. I 1877.]

Väga austatud sõber!

Mitte s e e täht, mis ükskord hommikumaa targad tuntud teekonnale ajas, vaid sublunaarne täht, mis mulle eile õhtul „St. Petersburger Zeitungi" lehitsemisel silma torkas, annab põhjust nendeks ridadeks, sest seeläbi sai mulle teatavaks, et Teiegi siinpoolses maailmas rändate [1]. — Soovin Teile

kui tähekandjale õnne ja hüüan: „Julgesti uuel aastal edasi!“ Täna pole võimalik rohkem pakkuda.

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

Võrul,
8. jaanuaril 1877.
Õhtul.

1. Kõne on Sch-ile Anna-ordu 1. järgu autähe määramisest; selle teate leidis Kr. St. Petersburger Zeitung'i 4. jaan. 1877. a. 3. numbrist.

261. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 14. jaanuaril 1877.

Väga austatud sõber!

Kui ma praegu oma lauda kraamisin, leidsin ma alles lahtilõikamata kirja 10. skp., mille Te olite aga juba 8. jaanuaril postile pannud. Teie lahke õnnesoov minu poolt mitte oodatud, kuid paratamatu tähe saamise puhul annab põhjust Teile viimaks ometi enesest elumärki anda. Teie ei aimagi, kui sagedasti meie siin Teist räägime. Kes on need m e i e? Russow ja mina. Kolmandana kuulub siia ka Karell, kellega Russow sagedamini kokku puutub. Ma nägin teda viimati 10. detsembril, kui ta hoolimata 25° pakasest Réaumuri järgi meile au tegi ja mõned õhtutunnid meiega veetis. Ta õppis tundma ungarlast Ujfalvy't ja nägi veel mitmeid muidki tuttavaid ning õpetlasi [1]. Köler puudus, sest ta viibib lõunapoolsetes regioonides [2].

Vahete-vahel küsin ma Teie kohta siin asuvalt filoloogilt Blumbergilt, kes kasutab meie akadeemia raamatukogu; siis saan enamasti häid teateid [3]. — Kui 28. novembril Karelli juures olime, tegi dr. Wagner meile kõigile head tuju; oli

lausa rõõm teda jutustamas kuulda [4]. Elavate hulgas ei viibi enam Bertram, keda Teie ka Karelli juures nägite.

Mina olen nüüd täiesti budhistlikesse asjadesse takerdunud, suvel tegelesin tunguusi keelega. Kuid mida kõike ei pea raamatukoguhoidja tegema! 12. jaanuariks läinud aastal pidin esitama meie zooloogi Brandti teoste nimekirja, nüüd istun ma tema juubeli kirjelduse kallal [5]. Teie mõistate, et kui inimest nii taga kihutatakse, ei suuda ta paljusid asju üldse käsile võtta. Peale selle olin suvel 23. maist kuni 1. oktoobrini väljaspool Venemaad. [- - -]

Teie puhul oleks mul mõndagi heaks teha. Kõigepealt pean selle üle kaebust tõstma, et sain Teie 70. hällipäevast liiga hilja teada. Ikka oli see sõber Russow, kes mulle teate tõi ja koos minuga kahetsedes ohkas. 4. märtsil 1875 pühitsesin oma hõbepulmi; siis oli majas palju elu ja esmakordselt, sest ajast saadik kui siin olen, šampanjat — see oli külaliste pärast. Russow ja Köler tegid mulle nii mõnegi üllatuse.

Kuid ma ei saa Teile täna oma elulugu esitada; leppige selle vähesega ja olge kindel, et ma vaikimisest hoolimata sagedasti Teile mõtlen ja tihtilugu jutustan, missuguseid kõige parema mõnu tunde võlgnen ma Teie armsatele kirjadele, mida mul on kena kogu. Wiedemanni pole haiguse tõttu mõnda aega näha olnud; ta silmad on ka haiged.

Vanas truuduses

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Uifalvy, Karl E. (1842—1904), ungari õpetlane ja uurimisreisija.

2. Arvatavasti Krimmis.

3. Blumberg, Constantin (1853—?), vanade keelte õpetaja Peterburi koolides; oli Kr-i väimehe G. Blumbergi (vt. kiri 168, viide 13) sugulane (vend?).

4. Wagner, vt. kiri 151, viide 3.

5. Brandt, vt. kiri 1, viide 11.

Võrul, 29. jaanuaril 1877.

Väga austatud härra ja sõber!

Temp läks korda, Teid põrutati Teie vaitolemisest välja ja tänu oma heasüdamlikkusele olete rahurikkujale mõned minutid oma väärtuslikust ajast ohvriks toonud. Seejuures Te unustasite vanasõna: „Ära anna vanakurjale sõrmegi" ja selle eest tuleb täna karistus. Nagu Te kirjutate, pidavat Köler lõunamail viibima; vahest Teie teate, k u n a s umbes ta jälle kodunurmedele tagasi pöörab. Dr. Bertrami surmasõnum jõudis ajalehe kaudu õige ruttu minu juurde, mõni kuu hiljem kirjutas tema teine tütar mulle lähemalt ta elulõpust ja kirjanduslikust pärandusest. Selletõttu tekkis pärastpoole pikem kirjavahetus, nimelt mõnede trükkimata manuskriptide pärast, mida tütar mõtles trükkida, avaldades samal ajal soovi, et eessõnas oleks lahkunu eluloo lühike skits. Seda soovi ei suutnud ma täita. Tartus olin ma Schultziga viis aastat koos, 1831 läksime lahku, kaks aastat hiljem saime juhtumisi tema läbisõidul kokku, siis läks kuusteist aastat mööda, kuni meie, nagu Te teate, Peterburis dr. Karelli juures uuesti kokku puutusime. Sellest ajast peale on vahetatud sõnumikke, S[chultz] külastas mind paaril korral siin, tulles Tormast, kus elas tema ema ja kus ta oli harjunud järjekindlalt kaks korda aastas külas käima. Kuigi ta võis muidu iga asja üle väga palju lobiseda, oli ta selles, mis perekonda ja elukorda puutus, alati tagasihoidlik, neile kogemata vihjamiste puhul juhtis ta harilikult jutu koguni teistele asjadele. Seetõttu võisin ma tema tütrele tõtt mööda kirjutada: Teie isa elust on mulle tuntud viis aastat 1827 kuni 1831, tema varasemast ja hilisemast elust ei tea ma midagi. Siis lubas ta mulle asjasse puutuvaid ülestähendusi saata, iseäranis väljavõtteid sõnumikkudest, mida kadunud vanaema kogunud, samuti mõningaid käsikirju läbivaatamiseks jne., kuid minu seletuse peale, et olen valmis käsikirjad läbi vaatama, oli tagatipuks — vaikimine. — Silmas pidades Bertrami viisi kirjutada nõnda, et kirjapandu jäi vaevalt seniks tema juurde, kuni tint oli kui-

vanud, võib vaevalt oletada, et ta midagi tarvitamiskõlvulist oleks trükkimata kujul järele jätnud.

Ons Teil midagi teada Löwe, meie eesti ennemuistsete juttude tõlkija kohta? Elab ta veel või ei ela? Kas Teie õemees Grohmann on elus? Sel korral, kui võib-olla tuleval suvel väikese rännaku Eestimaale ja Tallinna teen, ei jäta ma teda üles otsimata ja nimelt heledal päevavalgel, kui kergem on teed leida. Nagu Teie vahest juba kuulnud olete, andsin ma Võru linnaarstina lahkumisepalve sisse, raugev jõud ja suurenev põdurus ei luba kauem teenida [1].

Nagu Teie Russowilt kuulsite minu 70. sünnipäevast, nõnda minagi Teie hõbepulma kohta Teie viimasest sõnumikust; võtke sel puhul täna vastu minu hilinenud õnnesoov, ühtlasi aga ka kaastundmuseavaldus, et Teil nagu minulgi on ainult kaks last — poeg ja tütar —, kes elus on. Kas ka surnute arv klapib, seda ma ei tea, kuid Teie kirjas möödaminnes tehtud üldine märkus arstiseisuse kohta laseb natuke kibedust märgata või kaebab selle üle oma issandale (vt. 1. Kor. 5, 6 [2]), — kuid sellepoolestki ärge võtke vihaks, oma tagasihoidliku osa võtsin ma tänuga vastu.

Elage hästi!

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

1. Kr. vabastati Võru linnaarsti kohalt 1877. a. juunis ja asus siis Tartusse elama.

2. Vihje piiblile.

263. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 31. jaanuaril 1877.

Väga austatud sõber!

Mõne tunni eest jõudis Teie armas kiri 29. skp. minu kätte. Ma teatan Teile kohe, et Köler on umbes nädalapäevad juba

jälle siin ja elab vanas kohas; külmetuse tõttu oli ta läinud nädalal sunnitud tuppa jääma. Minu andmed on saadud Russowilt, mina ise pole veel aega saanud teda külastada.

Teie kiri saabus selle poolest parajal ajal, et ma niigi mõtlesin Teile — olgugi kaudselt — märku anda lasta. Loodetavasti on Teile viimaste nädalate jooksul, vähemalt ajal peale 12. jaanuari midagi saabunud, mis oli esimesel pilgul vähem, kui Te ootasite. See saadetus läkitati, sest Teie truu sõber oli soovinud, et seesugune saadetus varsti Teie kätte jõuaks [1]. Kuid selle mehe võimuses, kes niisuguseid saadetusi peab korraldama, ei ole, et ta võiks 100 suurusest arvust üle astuda. Peab see sündima, siis peab petitsioon olema ja see tuleb kõikide autoriteetide toetusega kõigekõrgemale heaksarvamiseks esitada, kusjuures nimetatakse isikut või asutust, kes petitsiooni toetasid. Nüüd tuleb teine vaatus. See esimene saadetus ei takista teist (umbes 4—5 korda) suuremat, kui täidetakse järgmised tingimused: 1) Lihtpaberile, minugipärast kirjapoogna kujul *in quarto* kaustas tuleks üles tähendada palve, milles tuleb märkida kitsendatud varanduslik olukord [2]. 2) Nimetada teened, mille põhjal julgetakse seda palvet esitada. Teie puhul seisaksid need teened Teie paljudes saavutustes oma rahva kirjanduse huvides. Seega oleks hea lisada kõigi teoste nimestik ja juhtida tähelepanu sellele, et Teaduste Akadeemia, kes Teile kord juba auhinna on määranud, suudab kõige paremini Teie tegevuse tähtsust hinnata.

Niipea kui see palve, mis võib olla koostatud saksa keeles, jõuab palvekirjade-komisjoni (Teile oleks küll meeltmööda, kui see — Võru uudishimulikkude pärast — ei saadetaks otseteed Võrust, seepärast saatke ta mulle või oma truule sõbrale), saadab komisjon kogu asja hariduseministrile palvega esitada asi akadeemiale. Et viimane oma kohust täidab, arvan ma kinnitada võivat.

Ülalöeldu kirjutasin ühe jutuajamise põhjal, mis mul umbes 20 päeva eest oli mehega, kes juhtis minu tähelepanu korduvate toetusesummade võimalusele. Ma tahtsin asja algul Karelli kaudu Teie kätte toimetada lasta, kuid piisab sellestki, kui ma talle varsti sellest ja ühtlasi selle mehe heatahtlikkusest teatan, kes Teie asjas minu juurde tuli. See mees seisab minule väga lähedal ja ta paistab oma ausameelsuse ning heasoovlikkuse tõttu silma. Tema nime peate varsti ka teada

saama. Ütlen Teile ainult niipalju, et see on keegi noor 40-aastane ekstsellents [3].

Keiserlik vene kolleegiumi-assessor Ferdinand Löwe, eesti muinasjuttude teeneline tõlkija ja Krõlovi valmide meisterlik ümbertöötaja, ei ela suvest peale enam Lõuna-Saksamaal, vaid Lüübekis, kuhu rahutu mees Stuttgardist siirdus, pärast seda kui ta oma Krõlovi eest oli Stanislavi kolmanda järgu ordeni saanud [4]. Prantslased tohiksid teda *juif errant* nimetada [5]. Vaevalt on keegi teine mees nii palju oma elukohta vahetanud. Kui temast huvitatud olete, saadan Teile ta aadressi. Muidu aga jõuavad ka keiserliku Vene konsuli Malein'i nimele adresseeritud kirjad talle kätte.

Minu õemees Grohmann oli suvel veel elus, vähemalt oli ta Saksamaal käinud; ma ei kuule tema kohta niihästi kui midagi, kuna meil umbes kaheksa aastat pole enam teineteisega midagi tegemist.

Kuna ma suvel omastega Tallinnas Krauspi meresupelusasutusesse Rannavärava ees elama asun, rõõmustaks see mind väga, kui mingi õnnelik täht Teid meie juurde juhiks. [- - -]

Mis puutub palve esitamise tähtaega, siis ei saa ma täna veel midagi kindlat öelda, niipea aga kui ma head vaimu näen, püüan seda selgitada; natuke aega peab mööda minema. Esialgu valmistage oma teoste nimekiri.

Ja nüüd kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. *truu sõber*, s. o. Karell.

2. *in quarto kaustas* (lad.) — neljandik(poogna) kaustas.

3. See oli Carl Schneider, vt. kiri 265; lähemad andmed tema kohta puuduvad.

4. Krylof's sämmtliche Fabeln (Krõlovi kogutud valmid). Leipzig, 1874. XLIX + 264 lk.

5. *juif errant* (pr.) — rändav juut.

264. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 23. veebruaril 1877.

Väga austatud sõber!

Andke andeks hiljaks jäänud vastus Teie armsale kirjale 31. jaanuarist; mitut liiki takistusi juhtus teele, viimaks veel kuuepäevane väljasõit Tartu ja sealt Kadrinasse Rakvere lähedal oma laste juurde, kes Tartu—Tapa vahelise rööbastee tõttu on meile lähemale nihkunud [1]. Sõit Tartu oli pooleldi *ex officio*, Riia poolt tehti korraldus, et seal peaks toimetatama minu haigusejärje arstlik järelevaatus; selleks kulus kolm päeva, neile lisasin ma veel kolm, mis kasutati külassesõiduks. Härrad kolleegid olid väga põhjalikud, piinasid mind üle tunni, nagu oleks kaalul väeteenistusekohustuse täitmine, aga selleks ju seitsmekümneaastasi enam ei võeta! Nõnda on siis ka seegi formaalsus täidetud; kui härrad oma lubadusest kinni pidasid, pidid vastavad atestatsioonid eile või täna Riiga jõudma.

Teid südamest lahke nõu eest tänades, mille Teie mulle kirjateel läkitasite ja mida minu väimees Teie näpunäite kohaselt suusõnal kommenteeris, ei tahaks ma esiotsa soovitatud teele asuda, vaid senikaua kui vähegi võimalik omaenda tööjõuga peatoidust soetada püüda. Dr. K[arell] astus selle sammu minu teadmata; olin teda palunud arstileskede ja vaestelaste Maria-nimelises kassas samme astuda, mille üksikuis punktides muudetud uus põhikiri varsti juba kolm aastat sünnitusevaludes vaevleb, et lapsuke viimaks ometi ilmale tuleks [2]. Pärast seda kui ta kassa presidendi juures oli vastava järelepärimise teinud ja teada saanud, et asi seisab peaaegu samal paigal kui kahe aasta eest ja lõppu pole ette näha, pööras ta tolle komisjoni eestseisuse poole. — Kui mul läheb korda täispension umbes 220 rbl. suuruses saada, hiljem vahest Maria-kassast umbes 75 kuni 100 rbl. aastas, siis võiksin ma võib-olla ära elada, kui jõudu jätkub omalt poolt veel 100 kuni 150 rubla teenida. Vanaduse ja põduruse tõttu muutub problemaatiliseks, kas ja kui kauaks viimatinimetatud allikas voolama jääb. — Teie poolt märgitud töösid eesti kirjanduse alal, mida Teie lahkelt võtate „teeneteks" nime-

tada, mõõduandvas kohas säherduseks ei tunnistata ja kui see ettenägemata soodustamise tõttu ikkagi sünniks, siis vastaks härra v. Reutern üsna lihtsalt: „Selleks pole raha olemas.“ [3]

Esiotsa peame rahulikult ära ootama, missuguseks teenistusest vabastamise puhul pension kujuneb ja missugune tuleb vastav paragrahv Maria-kassa põhikirjas. On tehtud nimelt ettepanek kehvi vanu liikmeid, kes teenistusekõlbmatuks muutunud ja varata on, kellel alaealisi lapsi maha ei jää, toetusekvoodist osa saada lasta. Võib-olla puutute juhtumisi Karelliga kokku või saate ehk Russowi kaudu teada, kuidas ta Teie poolt minule kättenäidatud teele vaatab.

Meie provintsis, iseäranis Tartus, liigub enam kui kolm viimast kuud segaseid kuulujutte, nagu oleks dr. K[arell] täiesti põlguse alla sattunud, ei tohtivat kogunisti keisrikotta ilmuda jne. jne. Mis peaks selles tõtt või valet olema? Ma küsisin oma väimehelt, kas temale Peterburis midagi sellest keelepeksust kõrvu puutus, ta eitas seda. Et Teie poeg autasuks kuldmedali on saanud, tegi mulle südamest rõõmu, niisama meeltmööda oli mulle sõnum Teie ja Teie abikaasa armastusevääršusest, millega minu väimehe vastu võtsite ja talle isegi oma kallist aega ohverdasite. Seeläbi tegite mind jälle suuremaks võlglaseks. Lõpuks lubage, et palun Teid edasi anda Teile lähedalseisjale neljakümne-aastasele ekstsellentsile minu vastu ülesnäidatud heatahtlikkuse eest minu kõige sügavam tänu.

Tervitage minu poolt oma proua abikaasat ja olge minu vastu edaspidigi niisama heatahtlik.

Teie

tänulikult ustav

Kreutzwald.

1. *oma laste juurde*, s. o. poeg Alexise (ja minia) juurde, kes oli Kadrinas raudteejaama ülemaks.

2. Kr. oli Peterburis asuva Maria-nimelise pensionikassa liige.

3. Reutern, vt. kiri 249, viide 2.

265. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 2./14. märtsil 1877.

Väga austatud sõber!

Kui ma alles mõttega ringi käisin, et Teile seda kirjutada, mis ma Karelli seisukohast minu ja mu tädipoja Carl Schneiderи poolt ettepandud plaani kohta teadsin, ilmus Karell täna ise raamatukogusse ja andis mulle edasi, mis Te olite temale kirjutanud. Ta rääkis, kellele ta Teie pensioni asjus oli lahkeid sõnu öelnud, ja oli muidugi ka Teie arvamisega nõus esialgu oodata, kui suureks pension kujuneb, et siis juba meile tuntud teed käia, kui elamisevahendid liiga napiks peaksid jääma. Juba 18. veebruari hommikul kõnelesin ma sellest asjast Karelliga, kui ta mind endaga koos Overlachile õnne soovima kutsus [1]. Juba siis nägin, et ta oli täiesti meie plaani poolt ja valmis on asja nõnda juhtima, et palvekirjakomisjon saadaks Teie palve hariduseministrile, tema aga meie akadeemiale, kus Te kindlasti oma teenete kõige soojemaid hindajaid leiate. Overlachi juubeli kohta pidin algul „St. Petersburger Zeitungis" aru andma, kuid toimetus oli juba 18. õhtul seda omalt poolt teinud; seepärast rändas minu aruanne Tallinna, kus see avaldati reedel, 25. „Revalsche Zeitungis", nii et alles täna sain seda Karellile näidata [2]. Kui ma teda õieti mõistsin, siis oli ta täna ka minu tädipojaga rääkinud, keda ma vahest ülehomme enda juures näen — koos Karelliga, kui kõik hästi läheb. See on nimelt meie pulmapäev. Võib-olla tuleb ka Köler (-Viljandi). Mis puutub mitme kuu eest käimasolnud kuuldustesse, siis põhjenesid need sellel, et meie sõber, kelle päralt on kõigekõrgema usaldus, leidis selle ebasündsa olevat, et Botkin oli auskultatsioone korraldanud, ilma et temaga oleks nõu pidanud [3]. Livaadias juhtus ühel ilusal hommikul nõnda, et kui õigustatu tahtis oma kohust täita, nägi ta õigustamatut sealt tulemas, kuhu tema pidi minema. Siis nõuti ladusalt moskoviitlaselt seletust ja meie sõber palus endale puhkust, sest ta abikaasa oli poja Serbiasse ärasõidu tõttu suures rahutuses ja mures. Äkiline ärasõit siia tekitas nii Livaadias kui ka siin suurt kõmu. Kui õukond jälle siia

jõudis, oli ka õigustatu jälle oma endisel kohal. Keda usaldatakse, selle poolt ollakse. [- - -]

Need on Teie kirja peamised punktid, millele ma vastama pidin. Kui ma täna sellega lõpetan, peate minuga kannatlik olema. Loodetavasti suudan ma järgmine kord pisut üksikasjalisem olla.

Kõige paremate soovide ja südamlikkude tervitustega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Overlach, vt. 204, viide 1.

2. Rev. Zeitung 25. veebr. 1877, nr. 45.

3. Botkin, Sergei Petrovitš (1832—1889), kuulus vene klinitsist sisehaiguste alal; Sõjaväe Arstiteaduse Akadeemia professor ja keisrikoja ihuarst.

266. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Võrul, 9. aprillil 1877.

Väga austatud sõber!

Viienädalase raske katsumiseaja järel on jumal jälle niikaugele aidanud, et ma, viie päeva eest sängist tõusnud, võin Teile selle elumärgi läkitada. Minu vaese naisega läheb järsku allamäge; ta jäi kümme päeva pärast mind kopsupõletikku haigeks, *ilmatargad* ja *maakavalad* on teda mitu korda maha matnud, esimene tähtaeg suremiseks oli määratud 23. märtsile, hiljem on ta kolm korda 24 tundi kadunuks ja lootusetuks peetuna elanud, kus surm võis iga silmapilk tulla, kõigest sellest hoolimata elab ta ikkagi edasi. Selle põhjal võite Teie minu seisukorda ette kujutada. Arvake juurde, et minu lahkumisepalve ja sellega seotud protseduuride kohta

1. märtsist kuni tänapäevani absoluutne vaikus valitseb, siis on Teil täielik pilt minu olukorrast.

Teid sõbralikult tervitades

Teie

närbuv tüütaja

Kreutzwald.

267. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Tartus, 3. märtsil 1878.

Väga austatud sõber!

Kas minu mõlemad mullu Teile Võrult saadetud epistlid kätte jõudnud või kaduma läinud, on kuni käesoleva silmapilguni tumedaks jäänud. Esimene sõnumik oli mai hakatusest, teine juuni keskpaigast mõni päev enne meie ärasõitu, kui Teie võib-olla juba oma suvereisi olite alustanud [1]. Juuli lõpetusel viibisin mõned päevad oma laste juures Kadrinas, kus Balti raudtee ametnik härra Salemann, kes umbes 50 aasta eest Tartus sõjateadust studeeris, minule rääkis, Teie asuvat Tallinnas ja puutuvat temaga sagedasti kokku [2]. Suusõnaliste tervituste läkitamisel kõnelesin ühtlasi oma võimalusest Tallinna tulla ja Teile visiit teha. Mõne päeva pärast sai selgeks, et tiibade vägi nii kaugele ei kanna, sellepärast pöörasin kannapealt ümber ja sõitsin Tartu tagasi. Esiotsa oli mul nõuks kirjutada siit Teile kolmas sõnumik, et selgitada kahe eelmise kirja saatust, kuid ei jõudnud nii kaugele; tookord oli kirjutamine minule raske, keha veel kurnatud ja nagu see harilikult läheb — kui midagi edasi lükata, või kui midagi pakilist pole, jääb asi unustusesse. On niit kord juba kärisenud, muutub ühenduse sõlmimine seda raskemaks, mida kauem see olukord on kestnud. Nõnda oli ka minuga, kui paari kuu eest Russowi poole pöörasin, kelle siin asuva vennapojaga, „lillede, rohu ja rohutaimede" professoriga, ma kokku olin puutunud ja temalt Peterburi aadressi saanud [3]. — Täna on

asjalugu teine, olen sunnitud kirjutama dr. Karellile, kuid ei tea, kas tal on veel endine korter või on ta seda muutnud, sellepärast panin temale määratud kirja Teie oma juurde ja palun selle linnaposti kaudu edasi saata, arvates, et Teie tema aadressi teate ja Teie vana, nii sagedasti kurjasti tarvitatud lahkus pole veel kustunud. Võib juhtuda, et pean Teid edaspidigi tülitama ühenduses Teie varasemas kirjas leiduvate teadetega, s. o. kui Te seda lubate.

Nägin siin möödaminnes kedagi Schneideri-nimelist noort gümnaasiumiõpetajat, ilma et oleksin temaga lähemasse kontakti sattunud; ta olevat Teie sugulane [4], võib-olla selle ekstsellents S[chneideri] pojapoeg, keda ma 19 aasta eest ühel õhtul Teie juures kohtasin [5]?

Minu elu, õigemini vegeteerimise kohta midagi öelda ei tasu vaeva, see oleks Teie kalli aja ilmne kurjasti tarvitamine; peale õige korrapäraste igapäevaste luusikäikude ja mõnede õpetatud ja õpetamata seltside õhtukoosolekute, mis NB. raha ei maksa, lahkun ma harva oma mungakongist, isegi paari vana endise ülikoolikaaslasega saan ma harva kokku, pärast seda kui hakatuses olime viisakusevisiitidega üksteist tervitanud ja tervituse kõigi vorminõuete järgi õiendanud. Suurenev elukallidus välja arvatud, on elu stiil umbkaudu endiseks jäänud, nagu ta oli viiekümne aasta eest; „burš, mats ja vilistlane" [6] on lööksõnad ja seltskondade piirimärgid, päevakorras on õllejoomine, kuid punšitamine ja napsitamine näikse endisega võrreldes vähenenud olevat, sellest hoolimata näeb õhtuti kui ka pühade ning pühapäevade pealelõunatundidel niinimetatud „talutatuid" kesk- ja kõrgematest klassidest, samuti ka joobnuid alamatest klassidest.

Südamlikkude tervitustega

Teie

kõige ustavam

Kreutzwald.

Aadress: Pepleri tänav nr. 11.

1. Need mõlemad Kr-i kirjad pole säilinud.

2. Salemann, Hermann (1808—1887), sõjaväelane, hiljem raudteeametnik.

3. *„lillede, rohu ja rohutaimede" professoriga*, s. o. botaanika-prof. Edmund Russowiga, vt. kiri 48, viide 6.

4. Schneider, Woldemar (1846—?), õpetaja Tartu koolides.

5. Schneider, Wilhelm, professor Peterburis.

6. *vilistlane* (heebr.) — juutide naaberrahvas vanas Palestiinas; omaaegses üliõpilaste keeles — väikekodanlane.

268. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 6./18. märtsil 1878.

Väga austatud sõber!

Teie armas kiri 3. märtsist jõudis minu kätte päev hiljem, 4. märtsil. Ma sain seda ainult jaokaupa lugeda, sest mind kutsuti kord siia, kord sinna, et aidata õhtu korraldamisel ja ettevalmistamisel. Ma vaatlesin Karellile määratud lisa ja leidsin ülearuse olevat, et olite ümbrikule margid kleepinud. Ka ei saatnud ma kirja üldse ära, vaid võisin selle hulga varem, kui linnapost oleks seda toimetanud, Karellile isiklikult oma korteris üle anda. See oli nimelt minu pulmapäev ja ma olin sinna mitmeid sõpru kutsunud. Kui ka Russow kohale oli jõudnud, asusime laualambi ümber, Teie kiri Karellile avati; Russow luges selle ette, mõlemal pool oli kontroll — Karell ja mina. Lõpuks tuli veel minu tädipoeg, kes peab kõik korraldama [1]. Seega olime kõik koos. Minule tehti ülesandeks Teile teatavaks teha, et koostaksite palvekirja saksa keeles ja väga selgelt kirjutatud tema keiserliku majesteedi, kõige vägevama isanda ja kõige armulisema monarhi nimele, tõstaksite esile pensioni puudulikkuse ja lisaksite juurde, et palute toetust silmas pidades Teie kauaaegseid püüdlusi eesti kirjandusepõllul, mille kohta keiserlik Teaduste Akadeemia ja ka Õpetatud Eesti Selts Tartus võiksid tunnistust anda. See palvekiri saatke Karellile, kes selle siis isiklikult palvekirjade-komisjoni esimehele vürst Dolgorukile edasi annab. On palvekiri seal, siis saan sellest teada ja kirjutan seepeale departemangu direktorile Em. v. Bradke'le, paludes saata selles asjas hariduseministrile üleantud paber meie akadeemiale. See

täidab oma kohust, mina aga, traaditõmbaja, palun Teid saata mulle oma teoste nimestik; nimelt nende, millele Teie ise suuremat väärtust annate, kuid ka täielikum register ei teeks kahju.

Õelda, et olen ühe Teie kirja vastamata jätnud, peaksin ma arhiivi-uurimusi tegema; kuid arvan, et olen neile kõigile vastanud. Maikuus olin ma veel siin, alles 2. juunil sõitsin Tallinna, kuhu mulle nähtavasti ühtki Teie kirja järele ei saadetud. Salemanni tunnen õige hästi, veel paremini tema poega Carli, kes on siinse ülikooli pärsia keele dotsent ja ka raamatukoguhoidja abi [2]. Ma oleksin Teid nii heameelega Tallinnas näinud; ma elasin Krauspi supelusasutuses. Kui siia tagasi jõudsin, oli mul külaline Berliinist, prof. Jagič, kes 17. oktoobril minu pojaga Berliini tagasi sõitis [3]. [- - -]

Karell elab vanas kohas, talle kirjutatakse:

Его Превосходительству

Г. Лейб-Медику Филиппу Яковлевичу Карелю

На Фонтанке д. № 4 (На углу Сергиевской улицы).

[- - -]

Kuna ma „Dörptsche Zeitungit" loen, saan ma selle kaudu teada nii mõndagi, mis Teisse puutub, nii et ma pole täiesti võhik naaberlinna Tartu ajaloos, kus Gambrinusel on praegu õnneks suurem võim kui põhjamaa lastele nii tuttavatel joovastavamatel jookidel [4].

Eile olin liiga väsinud, et Teile kirjutada; hommikul päästesin alles kell kolm puhkama ja olin juba kell üheksa uuesti jalul. Ka praegu ruttan ma kirjutamisega, sest pean raamatukogusse minema. Ilus hommik läks mul kaduma, sest ma pidin Soome raudteejaamast kaks raamatut ära tooma, nimelt „Suomi" 1866 ja 1872; esimeses aastakäigus käsitleb Donner „Kalevipoega" [5].

Südamlikud tervitused Teie armsatele omastele, nimelt proua-tütrele koos abikaasaga ja tundmatuna Teie lugupeetud proua-abikaasale

Teie ustavalt

A. Schiefnerilt.

1. *tädipoeg*, s. o. Carl Schneider, vt. kiri 263.

2. Salemann, Carl (1849—1916), iraani keele uurija; Vene Teaduste Akadeemia liige.

3. Jagič, Vartoslav (1838—1923), kuulus slaavi keelte uurija; Odessa (1871—1874), Berliini (1874—1880), Peterburi (1880—1886) ja Viini (1886—1909) ülikooli professor; Vene Teaduste Akadeemia liige.

4. *Gambrinus* — muinasjutuline Madalmaade kuningas, kes olevat õlle leiutanud.

5. Vt. kiri 181, viide 6.

269. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Tartus, 9./21. märtsil 1878.

Väga austatud sõber!

Kõige südamlikum ja sügavam tänu asja sõbraliku õiendamise ja minu kirjale saadetud kiire vastuse eest, mis juba üleeile lõuna paiku siia jõudis, kuid millele eilse palvepäevavaikuse tõttu alles täna reageerin. Et aga asja ametlikul algatamisel selle käiku mitte mõne vormivea tõttu pikale venitada, võtan ma enesele vabaduse ja esitan Teile, hoolimata Teie äärmiselt kokkusurutud ajast, oma palve kontsepti sõbralikuks läbivaatamiseks ja tarviduse korral ka parandamiseks. Kuna siin paar päeva varem või hiljem midagi ei tähenda, siis ei ole tarvis Teil seda ülepeakaela teha, vaid täiesti nõnda, kuidas Teile mõnusam. Puhaskirja valmistan ma ladinakeelsete tähtedega kas ise oma kõige suurema kalligraafilise täiuslikkusega või lasen seda teha mõnel paremal meistril, et lõpuks oma käega ainult alla kirjutada. Kõike muud Teie kirjas loodan ma hiljem kõne alla võtta, täna ainult see sõnum, et üleeile, paar tundi pärast Teie kirja kättejõudmist tuli Teie härra onupoeg August Schneider ja tõi mulle kolm Tallinna 6% immobiil-võlatähte, mis ta pidi ära andma sularaha vastu, mille ma sain selleks otstarbeks panka müüdud 5% paberi eest, suurendades seeläbi oma edaspidiseid sissetulekuid kolme rubla võrra aastas. Russowi vennapoega kohtan sagedasti linnast väljaspool, kuna meie värske õhu tõmbamise tunnid kokku satuvad. Karellile kirjutan alles palvekirja saatmisel.

Südamlikud tervitused esiteks kui minu omaste vastus Teie poolt saadetutele ja teiseks minu oma koos piinliku kahetsusetundega unustatud neljanda märtsi pärast.

Teie tänulikult

kõige ustavam

Fr. Kreutzwald.

270. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 12. märtsil 1878.

Väga austatud sõber!

Kuigi Teie armas kiri 9. märtsist jõudis mu kätte juba üleeile, leidsin ma selle alles õhtul kella 11 paiku, kui mu jõud otsas oli; eile pidin ma juba varakult kodunt lahkuma — postile, ühe raamatukaupleja juurde ja veel teisteks ametikäikudeks, nii et tulin alles kella 1 paiku koju tagasi ja ruttasin kohe raamatukogusse, kust alles pärast kella nelja ära pääsesin. Siis oli liiga hilja kirja lähemalasuvasse postkasti visata; peale selle pidin õiendama ka mõningaid muidki asju. Peale muu kirjutasin eile ühe kirja, mille ma alles pärast kesköödd postkasti viisin, ja just praegu — kell on 12 — tulen ma postkasti juurest, kuhu pidin viskama väga pakilise kirjakese, mis minult oli nõudnud üle ühe tunni.

Saadan Teile Teie visandi mõnede muudatustega. Sissejuhatus peab ära jääma, palvekiri peab algama lööksõnadega ja need on vanadus ja haigus; kuid *finis coronat opus* — need on Teie kirjanduslikud teened ja seal oleks mul teistsugune sõnastus ette panna [1]. Palvekiri esitatakse i l m a tempelmargita. Muidugi tuleks puhaskiri ladina tähtedega kirjutada; poogen peenemat paberit, kas või poogen postpaberit *in quarto* ei teeks viga, — harilik paber on muidugi terve poogen ja võib-olla leiate ka midagi selletaolist, mis poleks liiga raske, kui ta ainult valge on, mitte k o l l a k a s; ka tuleks võtta vahest natuke mustem tint kui Teie kirjades.

Liiga olulised need asjad ei ole, nad olid 40 aasta eest olulisemad; kuid midagi peab ka silma jaoks tegema; on võimalik, et palvekiri ise ettekandmise ajal keisri silmade ette satub.

Minu kirjutamist katkestatakse jällegi. Pean lõpetama. Südamlikkude tervitustega ja kõige paremate soovidega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. *finis coronat opus* (lad.) — lõpp kroonib tööd.

271. KREUTZWALD SCHIEFNERILE.

Tartus, 15. märtsil 1878 [1].

Väga austatud sõber!

Südamlikult tänades minu skitsi läbivaatamise ja lahke parandamise eest teatan Teile ühtlasi, et puhaskiri laitmatul kujul tänase postiga dr. Karellile ühel ajal nende ridadega saadetakse. Kahtlemata teadustab ta Teile, millal ta palvekirja edasi on toimetanud ja mis Teie ja Teie armastuseväärsed sõbrad peavad selles asjas edasi ette võtma, kui kogu pealetungiplaan juba 4. skp. teoreetiliselt kõikides punktides valmis polnud. Teie soovimist mööda on juurde lisatud kõigi minu eestikeelsete sulesepitsuste nimestik. Teie tahate küll ainult s e d a saada, mida ma ise k õ i g e väärtuslikumaks pean, — on raske ülesanne midagi leida, mida seal e i olegi. Lubage, et ma tulu seisupaigalt, mida need siin või seal tuua võisid, nimetaksin peale kataloogi lõpul toodud tööde ka veel nr-id 1. ja 2., nimelt Zschokke „Viinakatku" vaba ümbertöötust [2] ja üht uue aasta soovimist sellesama tendentsiga; viimane oli vagade hingede jaoks, kes ühtki ilmalikku lugemist kätte ei võta. Edasi nr. 9 kopika-ajakirja kujul, mis tol ajal esimese säherduse raamatuna kihelkonnakoolides tähelepanu äratas ja poiste poolt õhinal loeti, nii

et eksemplarid kuigi kaua vastu ei pidanud; pastor Hurt ja mõned teised tema eakaaslased on mulle mitu korda kinnitanud, et nende pilkudele olevat uus maailm avanenud. Nüüd on p a r e m a i d eesti kooliraamatuid, nagu iseäranis Jakobsoni omad [3] ja teised, kuid minu tookordseid katseid tohiks sellest hoolimata teerajajateks arvata; iga algus on raske ja ometi tuleb seda teha, muidu ei saa head ja paremad asjad tulla.

Minu värsimõõdulistes katsetes, nimelt ümberpanekutes saksa keelest, kus koguni mõlemad härrad Goethe ja Schiller pidid maariidest eesti kuues ülesastumisega leppima, arvas paari aasta eest keegi retsensent natuke rohkem siledust leidvat kui teistes sellesarnastes töödes [4], kuna kadunud pastor E. Ahrens andis minu teise katse puhul — „Sõjas" eestlaste ehtsat rahvalaulu järele aimata — oma otsuse järgmiselt: „Ka sõnnikus on elu!" Viimasel suure asjatundja otsusel on minu silmis iseäranis suur väärtus [5].

Kuid palun vabandada, et olen oma lobisemisega Teie kallist aega nii kaua kurjasti tarvitanud, niisama ka lahja tindi pärast, mis nagu suurem osa Tartu daamisid kahvatusetõve all kannatab; sel silmapilgul pole mul ühtki rauasisaldusega märjukest käepärast. Peaksite juhtumisi Russowiga kokku puutuma, siis võite talle ütelda, et tervitasin eile kella ühe paiku luusikäigul tema vennapoega, kes oli terve ja lõbus, ja vahetasin temaga möödaminnes mõned sõnad. Tunnid, mil me värsket kevadeõhku tõmbame, näikse kokku langevat, samuti ka jalutusekäigu koht Tähtveres, seal saame meie harilikult kokku.

Ja nüüd, armastusevääme „Hauptmacher" [6] — nõnda on saksakeelses tõlkes see sõna, mille Teie „Coulissenschieber'iga" [7] valesti edasi andsite.

Ühes palvega lahkelt vastu võtta minu omade tervitused ja edasi anda minu tütre ning minu tervitusi ka Teie proua abikaasale, lõpetan ma viimaks ometi uue stiiliproovi järel kui

Teie kõige ustavam

Kreutzwald.

Minu eestikeelse produktsiooni nimekiri.

1.	Viinakatk	1840.
2.	Uue aasta soovimine	1843.
3.	Vaga Jenoveva	1842.
4.	Sipelgas 1.	1843.
5.	„ 2.	1861.
6.	Maa- ja mere-pildid 1.	1850.
7.	„ 2.	1857.
8.	„ 3.	1861.
9.	Maailm 5 annet	1849—1850.
10.	Lenora	1851.
11.	Ristisõitjad	1851.
12.	Paar sammukest rändamiseteed	1852.
13.	Teejuhataja ämmakooliliste õpetusel	[1852].
14.	Sõda	1854.
15.	Reinuvader rebane 1850. a. Juba 4 trükki.	
16.	Kilplased	[1857].
17.	Kalevipoeg 1857—1861. 3. trükk	1875
18.	Angervaksad	1861.
19.	Uus Tallinnamaa keele ABD	1863.
20.	Viru laulik	[1865].
21.	Eestirahva ennemuistesed jutud	[1866].
22.	Lühike õpetus Kalevipoja lauludest [8]	[1869].
23.	Häda- ja abi-raamatukene. 1. osa	1863.
24.	Tuletorn	1871.
25.	Rahunurme lilled 1.	1871.
26.	„ „ 2.	1875.
27.	Vanne ja õnnistus	1875.

Nimetatud raamatutele ja raamatukestele peab lisama Laakmanni kirjastusel ilmunud eestikeelse kalendri („Kasuline Kalender") lisad a. 1845 kuni 1875, peale kahe aastakäigu, samuti ka mõned kirjutused Tartu eesti kalendri esimestes aastakäikudes, kui seda veel Õpetatud Eesti Selts toimetas [9].

Kõigist neist sulesepitsustest — kuigi nende väärtusest ei saa rääkida — on vastuvaidlematult kõige suuremat praktilist kasu toonud kalendrilisades avaldatud kirjutused, nimelt näpunäited koolide kohta, kus iseäranis rõhutati vene keele õppimise pakilist tarvilikkust. Nende kõrvale astub artikkel „Lühikene õpetus tervise hoidmisest" tartukeelses kooliraa-

matus [10]. Vaevalt väiksem oli vana Reinuvaderi ja Kilplaste edu (nr-id 15 ja 16), sest need spetsiaalselt eesti rahva kohaseks seatud satiirilised hoobid tabasid kõik märki ja on nii mõnegi pahe kõrvaldanud.

Lõpetuseks olgu veel nimetatud, et viimane Liivimaa Talurahvaseadus ja mõned teised provintsi põhikorda puutuvad teadaanded tallinna murdes on minu sulest sündinud. Nr. 14 on isamaaline südamekergendamine tookordse Krimmi sõja puhul iseäranis inglaste vastu sihitud hoopidega, missugused, — kui ajalehtede ähvardaval keelel peaks tõsi taga olema, mille eest meid jumal hoidku, — tohiksid varsti jälle omal kohal olla [11].

1. Selle kirja on Kr. eksikombel dateerinud 1877. aastaga, õige on 1878.

2. Zschokke, Heinrich (1771—1848), moraliseeriva tendentsiga šveitsi rahvakirjanik. Siin on kõne tema alkoholismivastase teose „Branntweinpest" ümbertöötusest.

3. Kr. mõtleb C. R. Jakobsoni (vt. kiri 202, viide 3) tuntud „Kooli lugemiseraamatut" I—III, ilm. 1867.—1876. a.

4. Prof. W. Schott oma kirjas Kr-ile 12. märtsil 1870. a.

5. Ahrens, vt. kiri 2, viide 14, ja kiri 8.

6. „*Hauptmacher*" (sks.) — peategelane.

7. „*Coulissenschieber*" (sks.) — kulissidenihutaja, traaditõmbaja, vt. kiri 268.

8. Õigemini: Lühikene seletus Kalevipoja laulude sisust. Tartus, 1869. 58 lk.

9. Kreutzwald mõtleb siin oma rahvavalgustusliku sisuga kirjutusi Õpetatud Eesti Seltsi poolt toimetatud „Tartu- ja Võrumaa rahva kalendris" ja sellele järgnenud „Maarahva kalendris": „Leivast ja leivajätkust" (1842. a.), „Õue-aiast ja keeduvilja pruukimisest" (1843. a.), „Euroopa maadest ja riikidest" (1845. a.), „Vene riigist" (1846. a.), „Kõhutõvest" (1851. a.) jt.

10. Ilmunud pastor J. G. Schwartzi (vt. kiri 130, viide 13) toimetatud „Koli-ramatu" 4. jaos 1854. a.; ka eri raamatuna Tartus, 1854. 56 lk.

11. Vihje Vene- ja Inglismaa vastuolude teravnemise tagajärjel tekkinud poliitilisele pinevusele pärast Vene-Türgi sõda (1877.—1878. a.) ja San Stefano rahulepingu sõlmimist, mispuhul Inglismaa, nõudes selle revideerimist, ähvardas Venemaale sõja kuulutada.

272. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Peterburis, 17./29. mail 1878.

Väga austatud sõber!

Kirjutan Teile, astunud ühe jalaga sõidukisse, sest sõidan siit pühapäeval välismaale ja saadan sinna homme abikaasa ning tütre. Muidugi olen ma rõõmus, et Teile on viimaks ometi üks summake määratud, kuid see on osutunud väiksemaks, kui esialgu oli kavatsetud; seda on ajad endaga kaasa toonud. Kuid juba tuleval aastal on võimalik, kui Te seda soovima peaksite, saata Teile väiksem summa, mis oleks võrdne mullu Teile saadetule, ilma kõigekõrgema kinnituseta; kahe aasta pärast võiks aga jällegi seaduslikku *repetatur*'it rakendada [1]. Väikesed summad olenevad šefist, kes, nagu vist märganud olete, on heas vahekorras Karelliga [2]. Viimane teatas mulle, et olevat Teile kirjakese saatnud. Me nägime viimati teineteist, kui dr. Overlach'i maeti, niisama ka eelmisel päeval, kui õilis inimestesõber surnukabelisse paigutati. Siis rääkisin talle seda, millest ma praegu kirjutasin.

Tahame loota, et minu tädipoeg Carl Schneider, kes ka ametipuhkuse välismaale sai, oma jõudu kosutab; ta on väga kurnatud. Te võite mõista, et ma praegu ei suuda viit meelt koos hoida ega Teile ka midagi korralikku kirjutada. Ma sõidan Berliini, sealt 14 päevaks Lippe-Detmoldi poole, siis Londoni ja Cambridge'i; sealt Pariisi kaudu tagasi Saksamaale, nimelt Gleichenbergi (Steiermargis), hiljem Tirooli ja võib-olla ka Veneetsiasse. Nüüd aga kõige südamlikumate tervitustega ja kõige paremate soovidega

Teie ustav

A. Schiefner.

1. *repetatur'it* (lad.) — kordamist.
2. *šefist*, s. o. Pelikanist, vt. kiri 245, viide 2.

273. SCHIEFNER KREUTZWALDILE.

Merekülas Narva lähedal,
10. juulil 1879.

Väga austatud sõber!

Kuigi ma varemini klassikalisesse vanaaega väga kiindunud olin ja seda oma hingepõhjas ka seni veel olen, ei mäleta ma mitte kunagi lugenud olevat, nagu oleks Arion Homerose peale kade olnud [1]. Mis aga kreeklaste maailmas ei näi juhtunud olevat, see juhtub pisikesel maalapil, kust võib näha seda kohta, kus keelte keetmine olevat toimunud.

Mina aga olen Moosesega rääkinud mehe üle, kellele ei taheta seda lubada, mis talle kuulub. Ärge ainult ehmatage, see Mooses on ausameelne Mereküla maja- ja hobuseomanik, kõigepealt aga ka kingsepp. Mul juhtus nii, et Mereküla ülemkingsepp ei tahtnud saabast kinni õmmelda. Seepeale pidin siis teise otsima ja leidsingi ühe noormehe, kes ei suutnud mulle mitte ainult seda heameelt teha, vaid seejuures näitas ka veel väga suuri teadmisi eesti kirjanduse alal. Ta oli väga paljusid Teie sulest voolanud kirjutusi ja raamatuid lugenud. Minu küsimusele, kas ta ka Teie „Kalevipoega" tunneb, sain vastuseks, et seda tal ei ole. Kui ma siis 2. ja 3. juulil pidin Peterburisse sõitma, leidsin ma ühe eksemplari 1862. a. Kuopio väljaandest, mille ma kaasa võtsin ja Mooses Neumannile kinkisin. Seejuures tuli aga mulle meelde, et see pole õieti minu oma, ja seepärast pean ma Teilt järele pärima, kas Teie selle kinkimise heaks kiidate. Eile küsis minult juba jällegi keegi talumees Repniku mõisast Auvere jaama lähedalt seda raamatut, kes seda Moosese juures oli näinud. Nõnda ärkab siis „Kalevipoeg" sel kombel uuesti ellu. Järele on jäänud kolm brošeeritud ja üks kõvade kaantega eksemplar. Kui Teil peaks neid vaja minema, siis pean ma oma kohuseks need Teile augusti lõpul Peterburist kätte saata.

Et ma sõber Russowiga Teist palju olen rääkinud, ei tarvitse ma Teile öeldagi; kui ta pühapäeval jälle siia tuleb, näitan ma talle „Neue Dörptsche Zeitungi" nr. 155 [2], mille ma härra Georg Cramerilt sain [3].

Russow pole unustanud rääkida kadunud Bertramiga peetud kirjavahetuse asjus. Kas mina, kes ma ühtki aadressi ei tea, selles asjas midagi saavutan? Kas ei oleks praktilisem Õpetatud Eesti Seltsi kaudu tegutseda? Daam ei saa ega tohi midagi avaldada, ilma et ta endale kohtuprotsessi kaela ei saaks [4].

Mind kiirustatakse. Pean lõpetama. Südamlikkude tervitustega ja palvega mind Teie armsatele omastele meelde tuletada, sedavõrd kui nad mind tunnevad.

Teie ustav

A. Schiefner.

1. Arion, kreeka luuletaja ja muusik (umb. 620. a. e. m. a.). — Homeros — muinasjutuline kreeka luuletaja, kes olevat umb. XII—VIII sajandil e. m. a. elanud ja keda peetakse muinas-kreeka kõige kuulsamate luuleteoste „Ilias" ja „Odüsseia" autoriks.

2. „Neue Dörptsche Zeitung'is" 7. juulist 1879. a. nr. 155 jätkus poleemika 19.—22. juunini samal aastal Tartus peetud eesti laulu- ja muusikapeo puhul, milles puudutati ka Kr-i. Asi sai alguse sellest, et sama ajalehe anonüümne kaastööline avaldas seal (27. juun. nr. 146) mõned märkused möödunud peo kohta, tõstes ms. tunnustavalt esile, et viimase peopäeva õhtul kaks l. auhinnaga kroonitud koori — Tarvastu muusikakoor ja hiljem ka Kanepi laulukoor — käisid Kr-i tema elukohas mängu ja lauluga tervitamas. Põhja-Eesti koorid olid oma tervituskäigu Kr-i juurde korraldanud juba 19. juunil otse rongilt tulles. Vastupidiselt eelnevale kinnitas aga 4. juuli numbris (152) peokomitee liige pastor Willigerode (vt. kiri 57, viide 11) silmakirjalikult, ta olevat küll Kr-ile „osutatud tunnustuse üle rõõmustanud", kuid seda tunnustust ei osutatud ka teistele, kes seda olevat väärinud, näit. pastor Hurdale ja akadeemik Wiedemannile; et seda tunnustust kõikide kooride poolt ei osutatud, siis oleks parem olnud see „eraasjaks" jätta ja sellest mitte avalikult kirjutada. Seepeale vastates (7. juulil nr. 155) anonüümne kaastööline avaldab võõrastust Willigerode sõnavõtu üle, iseloomustab lühidalt Kr-i suuri teeneid eesti kirjanduse alal ja peab loomulikuks, et „oma kaasmaalasele uhked virulased" kui ka naabermaakondade rahvas tahtsid „nende poolt kõrgesti austatud meest", kes kogu oma eluaja oli eraldatud Võrus elanud ja töötanud ega „kuidagiviisi rahva poolehoiu võitmise pärast ei olnud lipitsenud", — et nad tahtsid nüüd seda „oma eluõhtul seisvat" meest näha ja „temale austust avaldada, milleks neil varem võimalust ei olnud" jne. Vastaja protesteerib ka selle vastu, nagu poleks Kr-ile tunnustust k õ i g i poolt osutatud, ja lisab, et „ainult sihilik teadusta-

mine võivat niisuguse austuseavalduse surnuks vaikida". Kuna Wiedemanni Tartus ei olnud, siis ei saadud temale ka austust avaldada. Hurt teadvat aga väga hästi, „et ta veel mitu aastakümmet selle õiguse omandamiseks virgasti peab töötama, et teda mõlema korüfeega ühele ja samale teenete ja tunnustuse astmele võidaks seada". Pastor Willigerode teistkordne vastus (14. juulil, nr. 161) ei sisalda mingeid uusi asjaolusid ega põhjendusi, vaid kordab oma sihilikke vaatekohti.

3. Cramer, Georg (1812—1882), Joala mõisa omanik Narva lähedal.

4. Kõne on Kr-i kirjadest G. Schultz-Bertramile (vt. kiri 2, viide 16), mida tema tütar nähtavasti avaldada kavatses. See kavatsus ei teostunud.

REGISTRID.

1. Nimeregister.

Eelolevasse nimeregistrisse on võetud isiku- ja kohanimed, teoste, ajakirjade ja ajalehtede tiitlid jne., kuivõrd need ei esine kommentaarides puhtbibliograafiliste andmetena. **Rasvane kiri** märgib lehekülgi, kus leiduvad põhilised andmed antud isiku kohta.

Aachen — 421.
Aadam — 260, 424, 425.
Aasovi meri — 191.
Abhusen vt. Salemann (kapten).
Adamson, J. — 5, 405, 419, 430.
Ahlmann, F. F. — 354.
Ahlqvist (Oksanen), A. — 5, 52, **53**, 55, 56, 59, 65, 66, 79, 86, 87, 89, 91, 92, 100, 101, 106—108, 124, 127, 128, 133, 134, 140, 143, 144, 146—148, 154, 159, 160, 183—185, 209, 217, 230, 231, 242, 249, 255, 256, 258, 285, 292, 293, 295, 315—318, 320—323, 328—332, 334, 336—339, 377, 379, 381—383, 385, 387, 463, 465, 466, 468.
Ahlqvist, Fr. — 249, 250, 253.
Ahrens, Ed. — 21, 22, 39, **41**, 44, 49, 53, 55, 56, 131, 141, 142, 148, („härra onu") 164, 166, 201, 241, 242, 278—280, 282, 323, 324, 514, 516.
Ahti — 432, 434, 436—438.
Aizkraukle — 330.
Ajaloo ja Muinasteaduse Selts (Riias) — 42, **43**, 49, 50, 160, 161.
Akermann (sekretär) — 68.
Akermann, F. — 68, 69.
Aksakov, I. S. — 29.
Alaska — 350.
„Album Academicum" — 403, 406.
Aleksander I — 8.
Aleksandrovi (maja) — 102, 107.
„Alexander" (laev) — 285.
Almberg, K. A. E. — 399.
Altai — 178.
Altenburg — 302, 420, 421, 442.
Aluksne — 365.
Alutaguse — 312.
Ameerika — 65, 67, 349, 471, 472, 477.
Aminoff, T. G. — 415.
„Amsterdam" (äri) — 381, 382, 385.
Amuur — 71.
Anija (meeste peksmine) — 123, 242, 243, 279.
Anitškovi (palee, sild) — 185, 404, 408, 443.
Anseküla — 273, 283.
Antonen (kellasepp) — 190, 411.
Antonius — 189.

Antsla — 487.
„Archiv für wissenschaftliche Kunde Russlands" — 91.
Arion — 518, 519.
Aruküla (Kadrinas) — 238.
Aschan, P. — 23, 182, **183**, 185—188, 190, 205, 214—220, 229, 231, 233, 235, 237, 240, 243, 247, 250, 251, 253, 255, 257, 260, 263, 268, 270.
Aserbaidžan — 491.
Ateena — 160.
Audru — 274.
Augsburg — 438.
„Augsburger Allgemeine" — 438.
„Ausland" — 427.
Auvere — 518.
Baer, K. E. — 19, 189, **191**, 310, 311, 316, 321, 330.
Bakunin, M. A. — 179.
Balbi, A. — 305, 306.
Balkan — 306.
Balti(maad, meri) — 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 18, 19, 30, 63, 80, 90, 179, 181, 191, 195, 234, 256, 309, 320, 331, 349, 350, 368, 374, 391, 392, 394, 435, 445, 452, 454, 455, 457, 461, 507.
Banting, W. — 356.
Barnaul — 348—350, 482.
Bauska — 461.
Befeld (köster) — 190, 265, 291, 342, 343, 411.
Beise, Th. — 104, **105**, 133, 135, 141, 150, 153, 160, 162, 163, 166, 170, 172, 181, 182.
Belinski, V. G. — 11.
Belvedere — 464.
Benfey, Th. — **175**, 255.
Bergholz — 304.
Bergwitz, K. W. — 362, 363.
Berliin — 39, 49, 92, 122, 149, 153, 175, 185, 231, 256, 261, 286, 300—302, 304, 313, 315, 343, 344, 349, 350, 389, 394, 400, 407, 408, 410, 421, 422, 435, 445, 448, 462, 510, 511, 517.
„Berliner Fremdenblatt" — 314.
Bernadokki (Bernatozki, Benardaki) — 404, 406, 408.
Bernard, Th. — 81.
Bertram, Dr. vt. Schultz-Bertram, G.
Bertram (kirjastaja) — 411, 412, 420, 422, 434.
Biarmia-maa — 398, 399.
Bienemann, J. — 325.
Bingen — 235, 238.
Blagoveštšenski, V. T. — 25, 235—237, 241, 279, 283, 286.
Bludov, krahv — 75.
Blumauer, A. — 82, 83.
Blumberg, C. — 495, 497, **498**.
Blumberg, G. („väimees") — 343, 344, 361, 363, 364, 405, 410, 432, 433, 436, 437, 440, 442, 444, 459, 494, 498.
Blumberg, P. — 411—413.
Bock, W. — 394.
Bodenbach — 462.
Boecler, J. W. — 20, 35, 37, 39, 40, 49, 57, 133, 144, 145, 285, 286, 337.
Boekleri (pood) — 285.
Bolin, A. V. — 377—382.
Bolšaja Morskaja (tänav) — 102.
Bolzano — 462, 471, 480, 484, 489.
Borg, C. G. — 39, **41**, 49.
Botkin, S. P. — 505, 506.
Bourquin, E. A. — **232**, 238, 239, 241, 247, 250, 252, 267, 268, 292.
Bradke, Em. v. — 509.
Brandenburg — 305.
Brandt, J. Fr. — 36, **38**, 47, 498.
Brenner, R. — 349, 350.
Brevern, G. — 109, 110.
Brockhaus, H. **175**, 256, 261, 270, 275, 302, 416—420, 452, 453.
Brosset, M.-F. — 412, 413.
Brüssel — 301.
Budapest (Pest) — 231, 242, 256, 261, 435, 442, 443, 446, 471, 472, 480, 484, 490.

Budenz, J. — 490, 491.
Bulmerincq, A. M. — 273, 274.
Bunge, Fr. G. — 52.
Bär, J. — 433.
Böhl, Ed. — 287, 290, 291, 296.
Böhm, Chr. 381, 388.
Böhtlingk, O. — **92**, 95, 98, 113, 119, 174, 198, 206, 229, 230, 270, 288, 292, 301, 303, 304, 313, 314, 326, 416, 417, 420, 421, 443.
Böömi(maa) — 47, 312.
Büchner, A. — 360.
Byron, G. — 62.
Caen — 359.
Cambridge — 517.
Cannstadt — 407.
Caplick, J. — 86, 166, 352.
Carlberg, H. — 471, **472**, 496.
Castrén, M. — 20, 35, **37**, 39, 43, 47—49, 52, 53, 56, 57, 91.
Cérémomi Phénix — 454.
„Chateau-Margaux" — 297.
Christiani, A. Fr. — 308.
Cramer, G. — 518, 520.
Croessmann, Fr. — 334, 335.
Croix, A. de la — 440.
Crusell, G. S. — 57, 58.
Cröger (õpetaja) — 226, **227**, 241, 242, 244, 247, 281, 288, 292, 309, 311—313.
Cröger (Viljandist) — 193.
Dagestan — 491.
Dalton, H. — 472.
Dannenberg, O. W. — 144, **146**, 219, 304, 306, 317, 318.
Darmstadt — 39.
Darwin, Ch. — 191, 308.
Daugavpils (Dünaburg) — 303, 304.
Delbrück, B. — 411—413.
Demidov, P. N. — 51, 52.
— Demidovi (kapital, konkurss, preemia) — 22, 51, 52, 109, 110, 114, 115, 121, 122, 128, 143, 153, 167, 169, 172, 177, 225—231.
Demouth (hotell) — 349, 472.
Diedrich — 198.
Ditmar, v. — 190.
Dmitrijev, F. M. — 167, 168.
Dobroljubov, N. A. — 14.
Dolgoruki, vürst — 509.
Don — 303.
Donner, D. — 315, **316**—318, 343, 344, 361, 363, 372, 374, 463, 465, 467, 468, 490, 491, 510.
Dorpatu vt. Tartu.
„Dorpater Tagesblatt" — 459, 461.
Dover — 301, 302.
Dresden — 210, 422, 462.
Duhmberg, O. C. — 480, 482.
Dupuis, Ch. Fr. — 252, 253.
Durlach — 443.
„Dörptsche Zeitung" — 418, 459, 488, 510.
Dümmler (raamatukauplus) — 408, 411.
Dünaburg vt. Daugavpils.
Düsseldorff — 421.
Edda vt. Snorra Edda.
Edenska, M. 360, 363.
Eesti(maa) — 7, 8, 12—16, 18, 25, 44, 71, 74, 75, 78, 87, 95, 97, 115, 118, 134, 151, 165, 166, 189, 210, 211, 236, 240, 243, 256, 265, 266, 278, 284, 289, 341, 344, 351, 364, 396, 399, 401, 417, 422, 434, 435, 438, 446, 456, 467, 500.
Eestimaa Kirjanduse Selts (Kirjanduse Selts) — 42, **43**, 49, 279, 469.
„Eesti Koit" (ajaleht) — 402, **404**, **405**, 406, 408.
Eesti NSV Riiklik Kunstimuuseum Tallinnas — 421.
Eesti NSV Teaduste Akadeemia Kirjandusmuuseum — 5, 6, 293, 401, 406, 482, 488.
„Eesti Postimees" („Postimees") — 28, 32, 361, 362, 367, 368, 403, 405, 415, 431, 439.
Eesti Selts Tartus vt. Õpetatud Eesti Selts.
Eggers & Comp. — 190.
Egili(saaga) — 254.
Ehrenbusch, G. — 454.

„Der Ehste und sein Herr“ (Eestlane ja tema isand) — 26, 123, 235—237, 240—243, 246, 279, 283.
„Ehstländische Gouvernements-Zeitung“ — 236, 240, 452, 453.
Eichhorn, W. Fr. — 246.
Eisenberg — 326.
Eisenschmidt, A. H. — 221, 222.
Eisenschmidt, H. (Rauta-seppä, Raudsepp) — 180, **181**, 194, 197, 234, 325.
Eisenschmidt, L. — 325, 326, 333—335, 359, 352.
Elmgren, S. G. — 144, 145.
Elüüsium — 465, 467.
Emajõe-Ateena vt. Tartu.
Emajõgi (Embach) — 160, 161, 179, 199, 412, 460.
Emmaste — 273.
Engelmann, J. — 319, **320**.
Enghoff, Fr. — 27, 118, **119**, 121, 180, 181, 184—186, 196, 199, 205, 219, 290, 304, 306, 317, 318, 430, 454.
Erman, G. A. — 91, 92.
Ermitaaž (Peterburis) — 87.
„Esthona“ (ajakiri) — 264.
„Estonia“ (üliõpilaste organisatsioon) — 28, **97—99**, 100, 103, 471, 472.
Etzold, G. — 326, 327.
Eurén, G. E. — 241, 242.
Euroopa — 11, 304, 454, 516.
Euroopa-Venemaa — 178.
Europaeus (Europäus), D. E. D. — 36, **37**, 40, 182, 183, 292, 293, 359, 360.
Europäus, Ch. — 40.
Eustachius — 359.
Eydtkuhnen — 301, 422.
Faehlmann, Fr. R. — 5, 10—14, 17, 25, 44, 45, 64, 129, 181, 236, 258, 284, 293, 304.
— muistendid — 35—37, 48, 58, 249, 251—254, 259.
Falck, Hans H. — 456, 457.
Falck, Heinr. — 456, 457.
Falck, J. Ed. — 454—457.
Falgi tee (Tallinnas) — 122, 123.
Falk (proviisor) — 389.
Fama (lad.) — 441, 442.
Fehleisen — 113.
Finmarken — 254.
Fleisner, F. 380—382, 385, 389.
Fontanka — 391, 484.
Forselius, J. — 20, 37, 337.
Forsmann vt. Yrjö-Koskinen, Y. S.
Frankfurt M. ä. — 36, 286, 302, 420, 421, 433.
Frenckell, F. W. — 253, 254.
Frey, J. — 341, 343.
Freygang (kapten) — 342.
Fung hi — 454.
Fürstenwalde — 313, 420, 421.
Gabelentz, H. C. — **302**, 442, 444.
Galernaja (tän. Peterburis) — 264.
Gambrinus — 510, 511.
Gatšina — 473.
Gebauer, J. — 310, 311.
Gehewe, C. H. C. — 68, 69.
Gerhardt (insener) — 351, 353.
Glaeser, Ed. — 247, **248**, 301, 302, 307, 316, 345, 346.
Glandorff, E. 235, **236**, 245, 247.
Gleichenberg — 517.
Gläser, W. H. — 466, 468.
Gnadau — 462.
Gnadenwald — 420.
Goethe, J. W. — 10, 136, 514.
„Golos“ (ajaleht) — 451, 452.
Gombojev, G. — 66.
Gosche, R. — 175.
Gotha — 348.
Graff, H. — 400, 401.
Grewingk, C. — 432, **433—436**, 438.
Grimm, J. — 39, **41**, 49, 84, 85, 175, 185, 242, 243, 256, 261, 270, 275, 301, 302.
Grimm, W. — 41.
Grohmann, P. — 232.
Grohmann, Th. („õemees“) — 39, **40**, 42, 43, 47—50, 52, 54,

55, 60, 76, 78, 341, 344, 345, 469, 470, 500, 502.
Grohmann, Woldemar — 278, **280**, 304, 306, 334, 335.
Grot, J. K. — 371, 372.
Grube, A. W. — 315, 316.
Gräbner (majaomanik) — 470.
Gungnir — 126.
Gutzkow, K. F. — **302**, 407.
Götte, A. — 322.
Göttingen — 175.
Haapsalu — 95, 274, 313, 341, 397, 417, 422, 425, 464, 496.
Hahn, J. G. — 304, 306.
Hall — 420, 421.
Halle — 175, 256, 261, 292, 400, 407, 411, 412, 420—422, 434, 442.
Halliste — 397.
Hamburg — 324, 352, 407.
Hanila — 266, 274.
Harald Kaunijuukseline — 254.
Harjumaa — 10, 429, 466.
Harkov — 304, 443.
Harrison, R. — 326.
Hasselblatt, Fr. — 310, 311.
Hechel, C. Fr. — **234**, 273, 274.
Heiligkreuz — 420.
Heine, H. — 10, 149, **153**, 459—461.
Heinrich Lõvi — 211, 213.
Hellenurme — 314, 319, 340, 341, 361.
Helme — 290, 404.
Helmersen, G. v. — 261—263.
Helsingi (Helsingfors) — 24, 36, 39, 49, 52, 59, 60, 63, 64, 80, 91, 101, 107, 124, 125, 128, 133, 135, 138, 140, 143—145, 147, 148, 160, 162, 180, 184, 199, 209, 243, 255, 285, 304, 324, 329, 331, 339, 343, 346—348, 351, 353—357, 361, 363, 367—369, 374—380, 387, 398, 400, 402, 411, 414, 415, 443, 446, 463, 466, 469.
Heptner (Hoeptner), R. — 86, **87**, 317, **318**, 395, 461.
Herakles (Herkules) — 197, 252, 359—361.
Herdingen vt. Ürdingen.
Herkules vt. Herakles.
Herzen, A. I. — 11, 14, 32.
— „Kolokol" — 14, 15.
Hiina — 454.
Hiiumaa — 115, 116, 273, 295, 341, 417.
Hilferding, A. F. — 451, 452.
Himalaja — 310.
Hirsch, G. („põder") — 27, **96—98**, 100, 102, 106, 107, 109, 112, 118, 121, 124—126, 135, 140, 144, 176, 187—191, 194, 196, 199, 205, 210, 213, 219, 226, 264, 266, 285, 287, 290, 304, 306, 317, 318, 404, 406, 407, 430, 454, 464.
Hirsch, K. J. — 266.
Hirsch, R. 266.
Hisch (prof.) — 178.
Hispaania — 289, 290.
Hoeptner, R. vt. Heptner, R.
Hofmann, E. — 312, 313.
Holland, W. L. — 175.
Hollmann, Fr. A. — 340.
Homeros — 86, 119, 451, 452, 518, **519**.
— „Ilias" ja „Odüsseia" — 158, 519.
Hoppe — 407.
Horatius Flaccus, Q. — 86, 146.
Hubertus — 359.
Humboldt'i sulg — 120—122, 124.
Hunfalvy, P. — **256**, 261, 435, 442, 445, 484, 485, 490.
Hupel, A. W. — 71, **74—75**, 198, 309, 311, 327, 330, 373, 450.
Hurt, J. — 5, 31, 32, 258, **259**, 260, 281—283, 295—297, 300, 314—316, 319, 341, 358, 359, 361, 398—406, 408, 412, 414, 461, 462, 487, 514, 519, 520.
Hämeenlinna — 101.
Häädemeeste — 274.
Höfer, E. — 309, 311.
Hölterhof, Fr. — 159, 161.
Hyndluliodt — 248.
Ida-Siber — 235, 236.
Ida-Soome — 334.

Iisaku (kirik Peterburis) — 451.
Ilja Muromets — 178.
Ilmarinen — 194, 251 .
Ingerimaa — 40.
Inglismaa — 325, 516.
„Inland" — 51, **52**, 55, 57, 75—77, 82, 83, 100, 105, 126, 145, 149, 150, 160, 179—182, 185, 192—194, 197, 199, 213, 220—222, 230, 234, 235, 261, 271, 273, 274, 279, 297, 335, 373, 396.
Inn — 420, 421.
Inozemtsev, F. I. — 10.
Irmer, Th. R. — 474.
Itaalia — 347.
Jaakob (sõdur) — 298.
Jaani (khlk.) — 301.
Jacobi, B. (M. H.) — 304, 306.
Jacobson — 470.
Jagič, V. — 510, 511.
Jakobson, C. R. — 5, 18, 27, 29, 30, 259, 260, 271, 385, **386**, 389, 392, 411, 416, 429—431, 440, 448, 456, 457, 466, 468, 514, 516.
— „Sakala" — 18, 271, 386, 431.
— „Valgus" — 430.
Jakutsk — 210, 212, 273.
Jannsen, J. V. — 30, 166, 283, 287, 406, 430.
Jean Paul (J. P. Richter) — 244, 246.
Jelena Pavlovna (suurvürstinna) — 424, 458, 490.
Jelenin (Еленин) — 242, 245, 247, 287, 288.
Jelgava vt. Miitavi.
Jena — 175, 413, 416, 420, 421, 443, 462.
Joala (mõis) — 520.
Johann (Saksi kuningas) — 462.
Johannisberg — 400.
Johnson, J. J. — 27, **63**, 64, 96.
Jupiter — 82.
Jurjev (Jürjev), A. — 462—464, 471, 473.
Juustila — 313.
Jõelähtme — 51, 53.
Jõepere — 9, 238.
Jõhvi — 211, 304, 313, 417.
Jämaja — 273.
Järvamaa — 10, 134, 165, 209, 429, 466.
Järva-Jaani — 277.
Järva-Madise — 277.
Jäschke, H. A. — 310, **311**, 462.
Jürgens, J. A. — 478, 479.
Jürgens — 391.
Jürgensen, K. 471, 472.
Jürgenson, D. H. — 5.
Kaarli (mõis) — 10.
Kaasan (Kuibõšev) — 65, 79, 138, 139, 141.
Kadrina — 238, 503, 504, 507.
Kadriorg — 451, 469.
Kalev (Kaleva, Kalevid, Kalevipoeg, Kalevi-lood) — 82, 93, 103, 105, 129—132, 149, 178, 197, 200, 223, 233, 248, 249, 252, 257, 258, 262, 272, 284, 285, 289, 359, 432, 434—437, 466, 487, 490.
Kalevala-maa — 348.
Kalevi kalm (Tallinn) — 160, 161.
Kalk (Kalck), K. Fr. — 341, **343**, 344.
Kallmeyer, Th. — 21, 43, **45**, 76, 77, 82.
Kalugini (maja) — 443.
Kanepi — 362, 417, 519.
Karamzin, N. M. — 160, 161.
Karell, L. J. — 109, **110**, 124.
Karell, Ph. J. („ihuarst") — 21, 27, 86, **87**, 89—91, 93, 95, 96, 99—101, 103, 104, 107, 110, 112, 172, 176, 179, 185, 187, 188, 235, 241, 245, 269, 270, 276, 278, 295, 304, 310, 315, 317, 349, 357, 358, 362, 379, 388, 391, 395, 397, 400, 404, 428, 429, 454, 456, 461, 462, 464, 475—480, 482—484, 486, 489, 492, 496—499, 501, 503—505, 508—511, 513, 517.
Karja — 273.
Karjavärav (Tallinnas) — 470.
Karl (Kaarel, Karli) — 202.

Karlsruhe — 443.
Karow, Ed. J. — 373, **375**, 391, 405.
Kartaago — 396.
Karula — 481.
Karuse — 310, 311.
Kaspia meri — 191.
Kassisaba (Tallinnas) — 116, 407, 443, 453, 454.
Katkov, M. N. — 29, **350**, 391, 392, 431.
Kaukaasia — 19, 52, 76, 271, 286, 303, 316, 350, 362.
Kaunas — 420, 421.
Kazanski (õpetaja) — 291
Keila — 274, 313.
Kellgren — 315.
Kelterborn, A. — 425.
Kercoff, A. — 144, 146.
Kercoff, Emil — 173, 183.
Kern, J. W. — 128.
Keyserling, A. Fr. — 307, 308.
Kiel — 39, 49.
Ki(e)pke, K. (komisjonär) — 266, 269, 273, 277, 281, 444.
Kihelkonna — 274.
Kiiev — 76, 313, 488.
Kimpe, C. vt. Kipke, K.
Kirejevski, P. V. — 434, 436.
Kirikumäe järv — 360.
Kirjanduse Selts Tallinnas vt. Eestimaa Kirjanduse Selts.
Klobenstein — 462, 471, 480, 484, 489.
Kluge ja Ströhmi (raamatukauplus) — 289, 296, 336.
Knüpffer, A. F. J. — 373, 375.
Koblenz — 421.
Kodavere — 417.
Koeppen, P. vt. Köppen, P.
Koeru — 300.
Koidula — 5, 259, 431, 465.
„Koit" ja „Hämarik" — 367, 368.
Колыван сын Иванович — 178.
Komorra — 303.
Konstantinoopol — 312.
Koorküla — 404.
Kopenhagen — 231.
Kornfeldt — 407.
Kose — 367.
Kotzebue, A. Fr. — 165, 166.
Kotzebue (maja) — 343.
Krabbe, N. K. — 462, **464**, 471.
Krasnoje Seloo — 118.
Krauspi (supelusasutus) — 496, 502, 510.
Krementšug — 443.
Kremsmünster — 412.
Kreutzberg — 101, 107.
Kreutzmann vt. Kreutzwald.
Kreutzwald, Adelheid (tütar) — 97, 98, 169, 172—174, 176, 178, 183, 184, 218, 224, 230, 292, 293, 295, 298, 352, 365, 367, 396, 410, 447, 486, 494.
Kreutzwald, Alexis (poeg) — **178**, 183, 184, 200, 213, 214, 218, 262, 268, 269, 275, 276, 283, 287, 291, 294, 314, 315, 357, 504.
Kreutzwald, Fr. R. — 5—13, 15—32, 41, 44, 45, 55, 56, 58, 60, 69, 70, 86, 97, 99, 105, 111, 112, 119, 125, 131, 133, 136, 145, 152, 153, 156, 195, 200, 211, 236, 240, 259, 266, 268, 304, 321, 328, 330, 340, 343, 344, 361, 363, 397, 401, 404, 405, 409, 415, 419, 422, 425, 431, 440, 448, 460, 493, 497, 498, 500, 504, 516, 519.
— arstlik tegevus ja haigused — 43, 61, 64, 80, 85, 88—90, 111, 159, 165, 176, 207, 209, 224, 266, 295, 338, 356, 374, 388, 393, 396, 403, 409, 410, 414, 425, 444, 447, 449, 460, 466, 492, 494, 495, 500, 506.
— eesti keele ja kirjaviisi küsimusi — 55, 68, 71—74, 78, 97, 98, 131, 148, 150, 151, 153, 164, 165, 192, 194, 200—202, 204, 206, 207, 209, 212, 216, 224, 233, 244, 252, 257, 258, 281, 282, 286, 287, 295, 330, 336, 351, 355, 361, 362, 366, 373, 378, 383, 384, 386, 387, 398, 403, 414, 415, 417, 424, 427, 437, 447, 450, 455, 466.

— isiklik majanduslik olukord (toetuste, pensioni taotlused jm.) — 31, 54—59, 75, 90, 91, 445, 474—476, 478—484, 486, 489, 492, 493, 500, 503, 509—513, 517.
— kirjad ja kirjavahetus — 5, 6, 18—32, 37, 38, 42, 48, 50, 52, 56, 58, 59, 62, 65, 66, 75, 76, 80, 83, 86, 87, 90, 92, 94, 97, 107, 112, 115, 125, 126, 146, 159, 178, 179, 181, 185, 188, 191, 197, 215, 219, 236, 240, 246, 259, 260, 271, 284, 297, 298, 305, 306, 308, 311, 314, 316, 318, 320, 322, 324, 329, 337, 352, 359, 368, 372, 396, 402, 405, 406, 416, 419, 420, 448, 477, 488, 494, 507, 508, 520.
— maailmavaade — 7, 8, 10—12, 15—17, 25—32.
— muistenditest ja muinasjuttudest — 78, 114, 120, 130, 133, 134, 149, 165, 213, 219, 221—225, 230, 238, 239, 251, 252, 257, 258, 295, 333, 334, 360, 361, 367, 384, 390, 425, 432, 436, 437, 467, 487, 488.
— portreed — 301—304, 314—316, 348.
— postiühendusest ja raudteedest — 112, 119, 120, 152, 162, 203, 204, 207, 432, 433, 445, 446, 450.
— rahvakommetest — 71—73, 89, 135, 165, 170, 171, 384, 429.
— reisid — 87, 92—97, 146, 469, 503, 507.
— tsensuurist — 74, 180, 387, 439, 440.
— tähelepanekuid Tallinna, Tartu, Võru elu-olu kohta — 427, 469, 470, 481, 485, 508.
— ühiskondlik-poliitilisi küsimusi — 67, 72, 73, 97—99, 120, 130, 149—151, 165, 238, 245, 258—260, 277, 283, 287, 361, 362, 394, 402—406, 414, 415, 424, 429—431, 438—440, 445, 446, 449, 450, 456, 459, 466, 485, 492, 516, 519, 520.
— teosed — 513—516.
— — „Angervaksad" — 209, 213.
— — „Eesti rahva ennemuistsed jutud ja vanad laulud" I—III (1860—1865) — 42, 124—128, 140, 142, 143, 147, 172, 173, 185, 234, 270, 276, 279, 283, 288, 289, 298, 300, 303, 307, 308, 321—323, 338.
— — „Eesti rahva ennemuistsed jutud" (1866) — 17, 24, 25, 318, 320, 322—324, 328, 329, 331, 332, 337, 338, 345—347, 351, 354, 355, 357, 361, 363, 369, 370, 372, 374—376, 378, 383, 384, 415, 453, 467.
— — — honorar — 321, 328, 331, 332, 337, 375, 377—382, 385, 387, 389.
— — — ortograafia — 320, 321, 331, 332, 334.
— — — tõlkimine ja tõlge — 385, 387—390, 400, 401, 403, 408, 410—412, 420, 422, 423, 427, 432, 434, 435, 438, 439, 443, 444, 451, 460, 461.
— — Forselius-Boecler „Der Ehsten abergläubische Gebräuche" (Eestlaste ebausu kombed) — 35, 37, 39, 40, 46, 49, 57.
— — „Härjapõlvlaste riid" — 428.
— — „Kaksteistkümmend tütart" — 428.
— — „Kalevipoeg" — 13, 17, 20—25, 27, 28, 36, 40, 43, 45, 47, 52, 55, 56, 61, 81, 86, 88—92, 94, 99, 181, 182, 200, 206, 211, 212, 216, 219—221, 225, 232, 233, 242, 247, 260, 338, 340, 344, 375, 378, 429, 432, 510, 518.

— — — koostamisest — 77, 78, 82, 130, 131, 152, 153.
— — — tsenseerimisest — 38, 60, 284.
— — — 1. trüki kirjastamisest, trükkimisest ja levitamisest — 60, 64, 67, 70, 74, 97, 98, 100, 101, 105, 106, 113, 117—119, 124, 125, 127, 135, 136, 141, 144, 154, 156, 157, 174, 175, 180, 181, 184—186.
— — — 1. trüki hinnast ja müümisest — 97, 100, 101, 117, 118, 124, 125, 127, 135, 136, 141.
— — — 1. trüki arvustamisest — 45, 51, 53, 55, 58, 76, 77, 82—84, 88, 137, 140, 144—149, 152, 153, 157, 158, 160, 166, 168, 169, 174, 176, 178, 197.
— — — 1. trüki tõlkimisest ja tõlkest — 42, 43, 64, 65, 70, 76—79, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 98, 103—112, 115, 116, 118, 129—133, 136, 137, 140—142, 148, 149, 154—157, 159, 160, 162—164, 168, 173—176, 196, 374, 437.
— — — auhindamine — 109, 114, 115, 120—122, 128, 129, 132, 137—139, 143—145, 153, 167—169, 172, 177, 225—231.
— — — uus (F. Löwe) tõlge saksa keelde — 435—437, 439—441, 449, 451, 459, 460, 467, 468.
— — — rahvaväljaanne (1862) — 20, 22—24, 138, 140, 141, 147, 148, 165, 170, 180, 183, 186, 188, 189, 195, 202, 205, 207, 208, 210, 212—218, 220, 223, 225, 228—233, 237, 240, 244, 246, 247, 249—251, 253, 255, 257, 260, 261, 263—272, 275—277, 282, 287, 288, 291, 292, 294.
— — — „aktsiad“ rahvaväljaande teostamiseks — 187, 189—191, 194—196, 198, 201, 225, 226, 228, 246, 252, 257, 265, 266, 290, 299, 388, 436.
— — — obstsöönsuste kärpimisest — 189, 192, 196, 197, 199, 200, 202, 212.
— — — tsenseerimisest — 189, 190, 247, 250, 263, 265, 267, 268.
— — — rahvaväljaande hinnast ja müümisest — 189, 190, 192, 232, 233, 240, 243, 246, 247, 250, 255, 257, 260, 264—267, 269, 275—277, 281, 282, 285, 287—291, 294—296, 299, 300, 333—336, 338, 342, 345, 372, 385, 388—390, 392, 411, 414, 433, 436, 472, 477.
— — „Kilplased“ — 516.
— — „Kuidas üks kuningatütar seitse aastat oli maganud“ — 387.
— — „Kuuvalgel vihtlejad neitsid“ — 428.
— — „Lihvlandi Talurahva Seadus“ (tõlge) — 276—278, 280, 281, 292—295, 299, 516.
— — „Lopi ja Lapi“ — 308, 390.
— — „Lühikene õpetus tervise hoidmisest“ — 515.
— — „Maa-alused“ — 360, 361, 363.
— — „Maarahva Kasuline Kalender“ — 17, 82, 83, 409, 410, 515.
— — „Miks Tallinn iial valmis ei tohi saada“ — 220—222, 226, 258.
— — „Mythische und magische Lieder“ (Müütilised

ja maagilised laulud) — 40, 42, 47—49, 57.
— — „Paar sammukest rändamise-teed“ — 246.
— — „Palmse härrade varja- ja vaim“ — 488.
— — „Pikkjalg, Osavkäpp ja Teravsilm“ — 423.
— — „Piksepill“ — 408.
— — „Rahunurme lilled“ — 468.
— — „Reinuvader Rebane“ — 127, 128, 134, 140, 142, 143, 159, 160, 516.
— — „Rõugutaja tütar“ — 373, **375**, 389.
— — Sipelgas II — 221, 222, 226.
— — „Sõda“ — 52, 53, 55, 514.
— — „Tuisulased“ — 83, 84.
— — „Tuletorn“ — 463, 465, 466.
— — „Tänulik kuningapoeg“ („Vürstipoeg“) — 387, 388.
— — „Vaeselapse käsikivi“ — 224.
— — „Was heisst wikkerkaare wikelista“ (Mis tähendab vikerkaare vikelista) — 55, 56.
— — „Viinakatk“ — 513.
— — [„Vinguv jalaluu“] — 238—240.
— — „Viru lauliku laulud“ — 175.
— — „Ein Wort der Erwiderung“ (Sõna vastuseks) — 274.
— — „Võllamehikesed“ — 387.
Kreutzwald (Saedler), M. E. („naine“) — 86, 447, 506.
Kreuznach — 297, 300, 312.
„Kreuz-Zeitung“ („Neue Preussische Zeitung“) — 149, **153**, 240.
Krimm — 277, 278, 281, 312, 475.
Krimmi sõda — 31, 76, 80, 87, 516.
Kristiaania (Oslo) — 254.
Krohn, J. — 5, **401**, 402.
Krokidas — 160.
Kroonlinn — 456, 457.
Kruse, Fr. — **38**, 366, **368**.
Krõlov, I. A. — 127, **426**, 489, 502.
Krümmer, H. — 181, 197, 325, 481, **482**.
Kuhn, E. — 443, 444.
Kuhn, (Fr.) A. — 39, **41**, 49, 144, 145, 175, 302, 303, 358, 359, 385, 411, 413.
Kullamaa — 274, 313, 341.
Kullervo — 145.
Kungla — 129.
Kunik, E. Ed. — 304, **306**, 389.
Kunstide Akadeemia (Peterburis) — 319, 343.
Kuopio — 23, 101, 182, 183, 185, 186, 188—190, 202, 210, 213, 215—218, 229, 231—233, 235, 237, 240, 247, 257, 263, 265, 267, 272, 433, 463, 518.
Kupffer, A. Th. — 412, 413.
Kuramaa — 43.
Kuramaa Kunsti ja Kirjanduse Selts — 43.
Kuressaare — 273, 299, 300, 414, 417.
Kurrikoff, A. — 463, 465.
Kuusalu — 39, 44, 277, 278, 301, 397, 417.
Kõu — 429.
Kõuetütar — 78.
Kämtz, Fr. L. — 410—414.
Käsitööliste Selts (Tartus) — 436.
Kärla — 274.
Köhler, G. — 479.
Köhler, K. F. — 433.
Köhler, R. — 385, **386**, 400, 423.
Köler, J. — 5, 27—30, 63, 259, 271, 303, **305**, 312—317, 320, 321, 323, 325, 327, 333, 335, 336, 338, 342, 345, 347, 348, 365, 367, 416, 418—420, 422, 426, 435, 443, 446, 448, 454—457, 462, 463, 475, 497, 498, 500, 505.
Köln — 301, 411, 420, 421.

Königsberg — 313,
Köppen (Koeppen), P. v. — 5, 19, 61, **62**, 145, 146, 203, 204, 312, 313.
Köppen, Th. — 312, 313.
Körber, K. — 163, **166**, 170, 221, 222, 234, 282, 284, 310, 373, 375.
Körber, M. — 281—283, 285, 287.
Kösen — 421.
Kylfingid — 257.
Laakmann, H. — 88, **90**, 91, 98, 101, 105, 106, 108, 134, 135, 140, 143, 147, 150, 153, 159, 162, 168, 170, 180, 197, 203, 208, 212, 213, 216, 221, 234, 265, 266, 289, 299, 323, 337, 338, 390, 405, 414, 466, 515.
Laaland, K. — 342, **343**, 345.
Lagos (Lagus), J. — 46—48, 91.
Lais, K. G. G. — 286.
Laiuse — 131, 384.
Landesen, K. — 208.
Landse — 43.
Lapimaa — 59.
Lasnamägi — 221.
Laube (postidirektor) — 122.
Lasva (mõis) — 424.
„Leander" (laev) — 109.
Lehova (mõis) — 261.
Leinberg, J. (prohvet Maltsvet) — 13, 278, **279**.
Leipzig — 62, 175, 256, 261, 273, 302, 416, 417, 419, 420, 424, 428, 434, 449.
Lemsalu (Limbaži) — 330.
Lenin, V. I. — 8.
Leningrad — 294.
Lenz — 291.
Leppälä — 313.
Lerch, P. — 255, **256**, 262.
„Die Libelle" (ajakiri) — 427.
Lichtenberg, G. Chr. — 304, 306.
Liedtke, J. Th. — 495.
Liège — 420, 421.
Lieven, W. H. — 319, 320.
Lihula — 95, 397, 417.
Liivimaa — 28, 44, 61, 75, 89, 90, 134, 204, 210, 211, 232, 281, 289, 299, 312, 319, 320, 340, 341, 366, 368, 414, 417, 419, 422, 428, 432, 446, 459, 461, 467, 474, 476, 482, 485, 487, 489, 492, 494.
Lillja (raamatukaupmees) — 117.
Linda — 55, 57, 221, 304, 373.
Lindforsi trükikoda — 124, 125, 234, 271.
Lippe-Detmold — 517.
„Literarisches Centralblatt" — 57, 443, 450, 490.
„Literärisches Taschenbuch" — 387, 388.
Livaadia — 400, 483, 505.
Livonie vt. Liivimaa.
Lomonossov, M. V. — 331, 333.
London — 301, 302, 325—327, 351, 352, 407, 420, 421, 424, 435, 438, 517.
Longfellow, H. W. — 65, 66, 83.
Lorch — 302, 420, 421.
Lorenzsonn, C. Fr. — 473, 474.
Lossius, Ed. — 153.
Ludwigsburg — 443.
Lund — 210.
Luther, M. — 282.
Lõuna-Eesti — 44.
Lõuna-Saksamaa — 502.
Lõuna-Siber — 350.
Lõuna-Tirool — 471, 484, 489, 492.
Lämmeküüne — 251, 252.
Läti Henrik — 361, 495.
Läänemaa — 285.
Lääne-Nigula — 274.
Lääne-Venemaa — 374.
Lönnrot, E. — 5, 43, **44**, 49, 128, 144, 225, 242, 243, 252, 328, 453.
— „Kalevala" — 20, 83, 140, 143, 145, 157, 180, 194, 214, 232, 241, 244, 248, 252, 253, 438, 489, 491.
— „Kalevala" tõlge vt. Schiefner, A.
Löwe, F. — 400, **401**, 403, 406—408, 411, 412, 414, 420, 422,

423, 427, 432, 435—438, 440, 441, 443, 444, 449, 451, 453, 459, 460, 467, 468, 471, 502.
Lübbe (noormees) — 370.
Lüders, C. v. — 353.
Lüganuse — 313, 337.
Lütke, Fr. B. — 311.
Lüübek — 279, 285, 420, 502.
Macpherson, J. — 68, 69.
Madalmaad — 511.
„Magazin für die Literatur des Auslandes" — 144, 148, 246, 256, 261, 270, 275.
Magdeburg — 462.
Mahtra — 236, 242, 279.
Malein (konsul) — 502.
Malm, J. J. — 470.
Malm, K. Ed. — 126, **127**, 160, 161, 164, 426, 489, 491.
Maltsvet (prohvet) vt. Leinberg, J.
Mannhardt, J. W. — **175**, 373, 374.
Mannheim — 286.
Marburg — 310.
Marcusen, J. vt. Markusen, J.
Margot (direktor) — 297.
Maria-kassa — 303, 305, 307, 316, 503, 504.
Markusen (Marcusen), J. — 48, **49**, 305, 306.
Masing, G. A. — 483, 484.
Masing, K. J. — 342, **343**, 412—414.
Masing, O. W. — 336, 337.
Massmann, F. — 412, 413.
„Mehiläinen" (ajakiri) — 242, 243.
Merano — 400, 412, 415.
Mereküla — 518.
Merkel, G. — 9, 165, **166**.
Mesteri (maja) — 493.
Meyendorff, P. — 349, 350.
Michelant, H.-V. — 174, 175.
Mickwitz, C. — 282, **284**, 417, 419, 440.
Middendorff, A. Th. — **96**, 110, 124, 314—316, 319, 358.
Mihkli (khlk.) — 397.
Miitavi (Jelgava) — 43, 234, 319, 435, 461.
Minussinsk — 179.
Mohn, Märt — 166, 384.
Mohr — 493.
„Montagsblatt" vt. St. Petersburger Montagsblatt.
Mooses — 115.
„Morgenblatt" — 199.
Morgenstern, C. — 10.
Mortimer (faktor) — 100, 275, 288, 289, 291, 385.
„Moskovskije Vedomosti" — 29, 350, 391, 392, 394, 429, 431.
Moskva — 19, 100, 168, 306, 391, 392, 400, 431.
Muhu — 274.
Munch, P. A. — 254.
Muravjov, M. N. — 451, 453.
Murman (teadlane) — 57.
Mustjala — 343.
Mõisaküla — 397.
Mädler, J. H. — 289, 290.
Mädler, M. — 289, 290.
Müllenhoff, K. V. — 39, **41**, 49.
Müller, O. — 389, 390.
München — 421, 438, 462.
Münster am Stein — 312.
Müürivahe (Tallinnas) — 470.
Nagel, N. (kaupmees) — 380.
Nagel (faktor) — 269.
Napiersky, K. Ed. — 42, 43.
Napoleon III — 415, 425.
Narva — 40, 44, 211, 271, 291, 295, 310, 311—313, 518, 520.
Nauck, A. K. — 451, 452.
Neeva — 174, 176, 411, 427, 433, 451, 460.
„Neue Dörptsche Zeitung" — 32, 518, 519.
„Neue Preussische Zeitung" vt. „Kreuz-Zeitung".
Neumann, Mooses — 518.
Neus, A. H. — 5, 17, 25, 36, **38**, 40, 42, 48, 51, 52, 64, 65, 68, 82, 83, 109, 110, 122, 174, 176, 236, 239, 265, 266, 270, 277, 279, 283, 285, 288, 292, 298, 300, 315, 316, 335, 336, 338, 341, 343—345, 364, 365, 373, 393, 463, 469, 470.

Nevski prospekt (Peterburis) — 404, 408, 443.
Nibelungid — 248, 249.
Niguliste tänav (Tallinnas) — 469.
Nikolai I — 11.
Noa — 115.
Noarootsi — 397, 417.
Nocks (-Blagoveštšenskaja), H. — 236, 470.
Nocks, J. J. — 25, **236**, 233, **284**, 286, 469, 470.
NSV Liit — 19.
Nunnevärav (Tallinnas) — 269, **343**, 464.
Nõo — 300.
Närska (mägi) — 432, 436.
Obersalzbrunn — 395.
Odessa — 49, 511.
Odin — 126, 127, 248, 254, 490.
Oettingen, A. v. — 89, 90.
Ohulepa — 10.
Oksanen, A. vt. Ahlqvist, A.
Oleg (vürst) — 488.
Oleviste — 222.
Olonets — 59.
Oranienbaum — 40.
„Orient und Occident" (ajakiri) — 255.
Orissaare — 417.
Osilia (=Saaremaa) — 300, 301.
Ostende — 301.
Otepää — 260, 397, 425, 467.
Otsolig (ametnik) — 75, 90, 91.
Overlach, E. — **389**, 391, 454, 455, 464, 465, 505, 506, 517.
Oxford — 301.
Pabo, C. A. — 474—476, 479.
Pabst, Chr. Ed. — 21, 39, 41, 49.
Pachmann, J. — 270, 271.
Pahlen, von der — 487.
Paide — 134, 304.
Paistu — 341, 418, 419.
Paldiski — 95, 274, 313, 341, 343, 344.
Palestiina — 509.
Palmüüra — 419.
Panck, J. E. — 55—57.
Pandivere — 397.
Panikovitši — 120, 124.
Pargola — 113.
Pariis — 81, 175, 305, 310, 397, 416, 418, 420, 421, 423, 517.
Parise (õun) — 133.
Paucker, C. J. A. — 42, 43.
Peeter Suur — 333, 452, 486.
Peetri-kool (Peterburis) — 306, 400.
Peetrus — 239.
Peipsi — 129, 191, 272, 281.
Pelikan, V. — **475**, 476, 478, 517.
Pepleri tänav (Tartus) — 508.
„Perno Postimees" („Postimees") — 189, 192, 281—283, 307, 308, 336, 361, 362, 474.
Pest vt. Budapest.
Peterburi („residents") — 10, 18—24, 27, 35, 39, 44, 46—50, 56, 58, 62, 63, 65, 69, 75, 76, 80, 84, 86, 87, 90, 94—96, 98, 100, 101, 103, 104, 108, 112, 113, 116, 117, 119—121, 123—125, 127, 128, 132, 133, 136, 140, 141, 143, 145, 146, 152, 156—159, 162, 167, 168, 170, 172, 174, 176—178, 182—184, 186, 188, 190, 193, 195, 197, 199, 202, 205, 209, 214, 216, 218, 219, 225, 227, 229, 231, 232, 235—238, 240, 244, 245, 247, 249, 250, 253, 255, 256, 261—266, 268, 270, 271, 273, 275, 279—281, 285, 286, 288, 291, 292, 294, 295, 297, 299—301, 303, 307, 309, 311—313, 315—318, 320, 322, 324, 326, 328, 331, 334, 337, 338, 340—343, 345, 348, 350—353, 357, 358, 364, 365, 370, 371, 374—376, 378—380, 382, 385, 386 389, 391, 392, 394, 397, 399, 403, 404, 406, 407, 411, 413, 416—421, 426, 428, 430, 433, 442, 444, 451, 453, 457, 459, 461—464, 466, 469, 470, 472, 474, 477, 478, 482—484, 486, 488, 489, 492, 493, 495—500, 504—507, 509, 511, 512, 517, 518.
Peterburi eesti patrioodid —

21, 27, 28, 63, 87, 96, 119, 146, 305.
Peterhof — 110, 463.
Peterson, Adam — 320.
Peterson, Kr. J. — 9.
Petri, J. Chr. — 9.
Petrovi (maja) — 121.
Petseri(maa) — 432, 445, 487.
Pihkva (Pskov) — 24, 74, 75, 100 120, 121, 123, 131, 152, 157, 160, 162, 165, 166, 202, 238, 244, 250, 266, 269, 272, 277, 281, 296, 340, 365, 397, 417, 432, 445, 461, 466, 473, 496.
Piirioja — 424.
Piirisilla — 422—424.
Piirsalu — 266.
Pikk Hermann (Tallinnas) — 116.
Pikk tänav (Tallinnas) — 469, 470.
Pinart (reisija) — 491.
Pirogov, N. I. — 10, **76**, 167.
Pius IX — 425.
Plauen — 420, 421.
Pohjanmaa — 57.
Polén, Fr. — 243.
Polko, E. — 403, 406.
Poola — 29, 422, 453.
Poromenski, G. — 245, 246.
Poschwitz (Pöschwitz) — 302, 421, 442.
„Postimees" vt. „Eesti Postimees", „Perno Postimees" ja „Talurahva Postimees".
Pott, A. Fr. — **175**, 256, 261, 270, 275, 292, 293, 442, 444.
Praha — 210, 231, 242, 313, 422, 462.
Prantsuse-Preisi sõda — 464.
Prantsusmaa — 81, 167, 415, 448.
Preisimaa — 457.
Pskov vt. Pihkva.
Puškin, A. — 443, 444.
Põhjala — 225.
Põhjamaa — 73.
Põhja-Ameerika Ühendriigid — 484.
Põhja-Eesti — 13, 279, 519.
Põhja-Saksamaa — 458.
Põhja-Tirool — 416.
Põhja-Venemaa — 399, 435.
Põltsamaa — 74, 285, 313, 417, 470.
Põlva — 283, 284, 417.
Pärnu(maa) — 95, 145, 156, 157, 271, 274, 281, 282, 293, 299, 313, 336, 341, 362, 363, 389, 397, 417, 445, 473, 475, 477, 487.
Pöide — 417.
Püha (khlk.) — 273.
Pühajõe — 313.
Pühalepa — 273, 341.
Quarnstubbe, J. R. N. vt. Bourquin, E. A.
Rabelais, F. — 401.
Radloff, L. — 348—350.
Radloff, W. — 348, 350.
Rakvere — 10, 284, 301, 397, 473, 496, 503.
Ranna-Virumaa — 72, 128, 134, 209, 427.
Rannavärav (Tallinnas) — 116, 502.
Ranudo de Colibredos — 54.
Rapla — 110, 124, 127, 417, 489.
Rauch, G. A. — 304, **306**, 312.
Raudsepp, Rauta-seppä vt. Eisenschmidt, H.
Réaumur, R. A. F. — 497.
Reclus, Élie — 179.
Reclus, Elisée — 179.
Reguly, A. — 471, 472.
Reimers, J. — 342, 343.
Rein, G. — 377, 378.
Reini (jõgi) — 462.
Reinthal, E. v. — 149, **153**, 396, 397.
Reinthal, C. — 5, 22, **64**, 70, 77, 78, 84, 85, 88, 90—92, 94, 97, 98, 103—113, 115, 118, 119, 129, 131—133, 136—144, 146, 148, 149, 153, 154, 156, 157, 159, 160, 162, 163, 168—170, 173, 176, 177, 196, 197, 200, 246, 282, 284, 435, 437.
Rennenkampf, G. — 289—291.

Repniku (mõis) — 518.
Reuter, Fr. — 447, 448.
Reutern, M. H. — 479, **480**, 504.
„Revalsche Zeitung" — 26, **87**, 123, 199, 202, 235, 236, 238, 240—242, 245, 246, 247, 288, 289, 292, 299, 310, 442, 468, 505.
Revel vt. Tallinn.
„Revue Germanique" — 179.
Richter, J. P. vt. Jean Paul.
Rieckhoff, S. Ed. — 295, 296.
„Rigasche Zeitung" („Rigaer Zeitung") — **112**, 362, 387, 394, 396, 397, 410.
Riia — 42, 49, 61, 75, 93, 109, 112, 120, 164, 205, 242, 292, 301, 345, 346, 362, 370, 392, 396, 427, 432, 435, 438—440, 445, 462, 464, 474, 481, 489, 492, 493, 503.
Riia Selts vt. Ajaloo ja Muinasteaduse Selts.
Riisipere — 48.
Risti — 313.
Ritten — 471, 480, 484, 489.
Ritter, S. — 321—324, 345, 346.
Rongoteus (sm.) — 373, 383.
Rooma — 396.
Rootsi — 367.
Rosenberger, C. O. — 310, 311.
Rosenpflanzer (revident) — 165.
Rosenplänter, J. H. — 292, 293.
— „Beiträge" — 471, 473, 475, 477, 482—484.
Rossi, de — 464.
Rost, R. — 326.
Rostock — 322.
Roth, A. v. — 342, **343**, 345, 346.
Roth, J. Fr. — 39, **41**, 49, 92, 175.
Royal Asiatic Society (Kuninglik Aasia Selts) — 326.
Rubenus, L. — 190, 191.
Rudbeck (Rudbäck), E. (Salmelainen, E.) — 36, **37**, 49, 143, 145, 304, 306, 365, 367.
Ruprecht, F. — 412, 413.
Russov, A. B. — 462, 475, 476.
Russov, Edm. — 122, **123**, 509, 511, 514.
Russov, E. E. — 489.
Russov, Fr. N. — 86, **87**, 98, 100, 103, 122, 126, 127, 160, 164, 172—174, 179, 188—191, 209, 246, 271, 278, 279, 286, 291, 292, 295, 298—300, 302—304, 310, 312, 313, 317, 319, 321—323, 329, 332, 334, 342, 345, 347, 348, 353, 355, 358, 362, 364, 371, 378, 379, 381, 385, 386, 388, 391, 393, 395, 400, 403, 412, 416, 418, 420, 422, 425, 443, 446, 451, 453—455, 462, 464, 471, 475, 478—480, 484, 486, 497, 498, 500, 501, 504, 507, 509, 514, 518, 519.
— eesti muinasjuttude ja rahvalaulude väljaandmine — 124, 125, 138—140, 150, 185, 234, 270, 276, 288, 307, 387, 389, 390.
— ühiskondlikust tegevusest — 25—28, **87**, 123, 236.
Russov, G. C. L. — 315.
Rõbnikov, P. N. — 229, 434, **435**.
Rõigi — 273.
Rõuge — 64, 340, 397, 424, 487.
Rõugutaja — 373, 383, 384.
Räpina — 342, 345, 397.
Rötscher, O. — 360, 363.
Rüdesheim — 301, 302.
Saaremaa — 273, 281—283, 300, 301, 343, 414, 417.
Sachssendahl, E. — 5, 38, 80, 166, 180, **181**, 284.
Saedler, M. E. vt. Kreutzwald, M. E.
Sagorsky, A. — **80**, 307, 308.
Saksamaa — 9, 167, 172, 175, 210, 213, 232, 273, 299, 415, 425, 430, 459, 460, 461, 466, 517.
Salemann, C. — 510.
Salemann, H. — 507, **508**, 510.
Salemann (kapten) — 109.

Salmelainen, E. vt. Rudbeck, E.
Sal(t)za, W. v. — 123, 241, 243.
Samarin, J. — 29, **461**.
Sampo — 157, 194, 210, 212, 219, 220, 223, 224, 226, 463, 465, 467.
Samson, Herm. — 157, 158.
San Stefano — 516.
Santo, G. M. — 38, 57, **58**.
Saphir, M. G. — 54, 56.
Savitši (maja) — 371.
Schiefner, A. — 5—7, **19—32**, 37, 38, 41, 42, 48, 52, 53, 56, 58, 69, 70, 74, 83, 86, 90, 92, 103, 105, 111, 117, 126, 127, 133, 136, 139, 158, 168, 178, 185, 191, 207, 219, 230, 232, 259, 268, 269, 274, 297, 298, 306, 308, 311, 320, 322, 327, 354, 355, 401, 402, 423, 425, 428, 430, 435, 440, 441, 449, 452, 453, 497.
— keeleküsimusi — 35, 46, 65, 66, 76, 79, 128, 160, 198, 205, 241, 248, 249, 254, 278, 285, 292, 297, 309, 321, 327, 331, 332, 334, 343, 353, 358, 364, 365, 371, 385, 400, 423, 426, 443, 452, 453, 463, 495, 496.
— rahvaluulest ja -kommetest — 35—37, 39, 42, 43, 47—49, 51, 57, 86, 91, 126—128, 143, 144, 160, 161, 178, 190, 211, 220, 223, 226, 230, 235, 248, 249, 302, 304, 305, 307, 309, 314, 321, 342, 349, 358, 359, 365, 389, 400, 422, 434, 489—491.
— reisidest välismaale — 167, 174, 175, 301, 302, 312, 313, 416, 420—422, 462, 471, 480, 484, 489, 517.
— teostest ja teaduslikust tööst — 19, 20, 35, 37, 38, 48, 49, 51—53, 58, 65, 66, 70, 71, 83, 85, 91, 114, 120, 122, 126, 138, 149, 157, 158, 168, 176, 178, 185, 193, 210, 212, 219, 224, 229, 235, 249, 253—256, 271, 278, 284, 286, 289, 292, 293, 303, 305, 310, 348—350, 371, 400, 401, 412, 413, 443, 489, 491, 498.
— ühiskondlik-poliitilisi küsimusi — 160, 235, 241, 271, 272, 278, 279, 319, 349, 350, 391, 392, 401, 451, 452, 454, 458.
Schiefner, J. — 462.
Schiefner, L. — 138.
Schiefner, M. — 462.
Schilbung — 248.
Schiller, Fr. — 10, 145, **146**, 149, 150, 153, 514.
Schirren, C. — 181, 213, 214, 308, 459, **461**.
Schlagintweit, E. — **327**, 462.
Schleicher, A. — **175**, 421, 423.
Schleicher, F. — 264.
Schleiden, M. J. — 307, 308.
Schmidt, Chr. — 359, 360.
Schneider, Alex. — 305, 306.
Schneider, Aug. — 495, 511.
Schneider, C. („tädipoeg") — **502**, 504, 509, 510, 517.
Schneider, F. A. — 300, 301.
Schneider, Wilh. — 508, 509.
Schneider, Wold. — 508, 509.
Schneider („onu") — 300, 342.
Schnering, C. L. — 304, **306**, 317, 318.
Schott, W. — 91, **92**, 144, 148, 304, 306, 361, 372, 408, 409, 411, 448, 489, 491, 516.
Schultz-Adajevski, E. — 261, **262**, 420, 421.
Schultz-Bertram, G. — 5, 21, 30, 39, **41—42**, 103—106, 113, 128, 133, 135, 137, 140, 142, 144, 147—149, 152, 157, 158, 175—177, 188, 190, 192, 194—197, 199, 201, 258, 261, 262, 264, 281, 308, 420, 421, 424, 425, 446—448, 456, 471, 496, 498, **499**, 500, 519, 520.
Schultz, W. — 38, 74, **75**, 94, 107, 201—203, 282, 284, 410.
Schwartz, J. G. — 283, **284**, 516.
Schwenck, K. — 36, 37.
Schüdlöffel, Fr. W. („vend") — 51, 53.

Schüdlöffel, G. H. — 21, 51, **53**, 56—58.
Seine (jõgi) — 178, 420.
Serbia — 505.
Seydlitz, polkovnik — 157.
Siber — 19, 96, 116, 178, 212, 313, 482.
Siebold — 441.
Siegfried — 463, 466.
Sileesia — 395.
Sillamäe — 462.
Simbirsk — 65.
Simrock, K. — 422, 423.
Simson (Samson) — 198, 203.
Simuna — 300.
Sirén (pastor) — 91.
Sivers, J. v. — **81**, 387, 388.
Sjögren, A. J. — 5, 18—20, 35, **37**, 39, 46—48, 50, 51, 53—55, 57, 58, 60, 65, 85, 86, 110, 137, 234.
Skandinaavia — 161, 249, 490.
Skelfir — 248.
Skilfingerid (Skilfingr) — 248, 252, 257.
Skiöldungar — 248.
Sleipnir — 126.
Snorra Edda — **248**, 255, 490.
Soden — 395.
Soodom — 303.
Soome(maa, laht) — 23, 43, 44, 57, 60, 63, 98, 106, 128, 143, 145, 160, 180, 184, 187, 188, 192, 195, 196, 202, 208, 216, 225, 226, 232, 234, 243, 246, 252, 255, 256, 261, 268, 272, 274, 288, 320, 321, 333, 353, 361, 364, 365, 367, 369, 371, 385, 401, 402, 411, 414, 434, 435, 445, 446, 453, 469, 510.
Soome Kirjanduse Selts (Kirjanduse Selts) — 24, 39, 41, 49, 57, 58, 63, 143, 144, 164, 166, 209, 318, 320, 321, 324, 328, 347, 351, 363, 368, 370, 375—378, 380, 382, 383, 385, 387—389, 414.
Sparta — 63.
Sperling (koolmeister) — 340.
Sreznevski, I. I. — 22, 143, **145**, 148, 154, 156, 157, 159, 160, 389, 390.
Stael-Holstein, C. v. — 156, 157, 160.
Stakelberg (ametnik) — 59.
Stanislavi (orden) — 463.
Steiermark — 517.
Stein, V. — 488.
Steinberg (fotograaf) — 463.
Steinthal, H. — 489, 491.
Stender, G. Fr. — 327.
Stephany, L. Ed. — 451, 452.
Sterne, L. — 89.
Stokholm — 365.
„St. Petersburger Kalender" („kalender") — 351—354, 376, 380—383, 409.
„St. Petersburger Montagsblatt" — **188**, 190, 264.
„St. Petersburger Zeitung" — 46, **47**, 112, 113, 119, 120, 122, 124, 137, 152, 496, 497, 505.
Strassburg — 322, 421.
Strauch, A. — 411, 413.
Struve, Th. — 138, 139.
Stubendorff, J. — 210, **212**, 273, 274, 298, 304, 306, 317, 318.
Stuttgart — 286, 420, 421, 451, 453, 471, 502.
Suigusaar, M. — 440.
Sulevipoeg — 182.
„Suometar" (ajaleht) — 49, 50, 242.
„Suomi" (ajakiri) — 52, 57, 92, 510.
Surju — 341.
Suur Teater (Peterburis) — 190.
Suvorov, A. — **80**, 89—91, 123, 451, 453.
Svadilfar — 126.
Svarangr — 255.
Svipall — 254.
Svipun — 254.
Sõjaväe Arstiteaduse Akadeemia — 506.
Sädemete saar — 182.
Syöjätär — 490.
Šafranov, S. N. — 391, **392**, 394.
Šveits — 188.

Tallinn (Tallinnamaa) — 10, 15, 19, 20, 25—27, 35, 39, 42, 44, 49, 65, 87, 101, 107, 109, 110, 114—117, 120—125, 128, 140, 147, 153, 160, 161, 172, 174, 176, 184, 190, 209, 218, 220—222, 231, 233, 235, 236, 238—240, 243, 264, 265, 267, 268, 270, 271, 274, 275, 277, 278, 280, 282—286, 288—290, 292, 294—296, 298—301, 304, 307, 310, 313, 314, 333, 335, 336, 338, 341, 364—368, 391—393, 397, 402, 407, 410, 417, 420, 422, 425, 441—443, 445, 447, 453, 456, 457, 459, 461, 464, 467—473, 475, 479, 495, 496, 500, 502, 507, 510, 511.
„Talurahva Postimees“ („Postimees“) — 151, 154, 221.
Tambov — 457.
Tamula (järv) — 485.
Tapa — 503.
Tapiau — 422.
Tartarus — 465, 467.
Tartu(maa) — 10, 11, 15, 18, 32, 43, 44, 49, 51, 56, 58, 60, 63, 69, 74, 90, 94, 95, 97, 100, 107, 109, 117, 120, 121, 125, 127, 129, 135, 138, 139, 141, 147, 152—154, 159, 160, 166, 179—181, 190, 196, 201—203, 205, 210—213, 216, 221, 222, 232, 234, 256, 258, 261, 265, 276, 281, 293, 295, 296, 299, 300, 308, 312, 313, 316, 319, 323—325, 330, 335, 336, 338, 340, 341, 343, 344, 357, 362, 363, 365, 373, 375, 390, 394, 397, 398, 401, 402, 414, 417, 418, 421, 425, 429, 432, 435, 439, 440, 442, 445—450, 456, 461—463, 465, 468, 471—473, 482, 486, 491—494, 496, 499, 500, 503, 504, 507, 509—511, 513—515, 519, 520.
— ülikool — 10, 45, 52, 76, 99, 123, 161, 181, 212, 259, 262, 263, 274, 284, 290, 308, 313, 320, 368, 406, 410, 421, 433, 452.
Tartu maantee (tänav Tallinnas) — 469.
Tarvamäki — 364, 366.
Tarvanpää — 364, 366.
Tarvastu — 364—366, 519.
Taubenheim, L. — 172, 461.
Taubenheim, R. — 144, **146**, 205, 241, 242, 270, 271, 303, 304, 315, 342, 462, 471.
Tauchnitz, B. — 62.
Tbilisi — 306.
Teaduste Akadeemia vt. Vene Teaduste Akadeemia.
Tehnoloogia Instituut (Peterburis) — 177, 178, 183, 193, 200, 214, 218, 268, 287, 290, 291.
Terneri (maja) — 269, 343, 463, 464.
Tettau, W. J. A. v. — 489, 491.
Theol, G. — 150, **153**, 154, 165.
Thor — 490.
Thieme (kapten) — 210, 273, 274.
Thomsen, V. — 443, 444.
Tiesenhausen, v. — 75.
Tiibet — 286, 462.
Tikkanen, P. — 39, **41**, 49, 60.
Tilleoru — 296.
Tirik — 198, 203.
Tirool — 400, 423, 462, 480, 490, 517.
Tjutšev, F. I. — 452.
Tobien, E. S. — 160, **161**, 166.
„Toivo“ (laev) — 267, 272, 275, 281.
Tomsk — 310.
Toomkool (Tallinnas) — 286, 334, 335, 441.
Toompea — 285, 457, 471.
Tori — 285, 313, 341, 345.
Torma (-Lohusuu) — 78, 208, 211, 258, 281, 425.
Treffner, H. — 463, 465.
Trojanovski, C. W. — **468**, 494.
Troyer, Ph. v. — 484.
Tsarskoje Seloo — 349, 407, 478, 479, 489.
Tuisu eit — 333—335.
Tšernõšovi (sild Peterburis) — 307, 478.
Tšernõševski, V. G. — 14.

Tšumikov, A. A. — 392.
Tuoni — 490.
Turu — 101, 117, 138, 139, 377, 382.
Tver — 59, 332.
Tõnismäe (Tallinnas) — 471.
Tõstamaa — 274.
Tähtvere — 514.
Töpffer (Toepffer), W. — 205, **206**, 213, 214.
Tübingen — 39, 49, 175, 210, 407.
Türi — 280, 300, 304, 313, 397, 417, 465.
Uexküll-Gyldenbandt — 457, 458.
Uhland, L. — **175**, 490, 491.
Ujfalvy, K. E. — 497, 498.
Uku — 134, 384.
Ulrich, W. v. — 123.
Ungari — 44.
Ungern-Sternberg, O. R. — 115, 116.
Unter den Linden (tänav Berliinis) — 149.
Uraal — 302, 303, 313.
Urvaste — 397.
Uslar, P. — 349, **350**, 489, 491.
Ušava — 43.
Vaba Ökonoomia Selts (Peterburis) — 63.
Wagner, A. G. — 317, **318**, 497, 498.
Wagner, R. — 422, 423.
Wahl, v. — 172, 295.
„Waisenhausbuchhandlung" — 400, 407, 411, 461.
Vaivara — 40, 313, 417, 462.
Valdemār (Woldemar), Kr. — 270, **271**, 291, 292, 310, 311, 319, 320, 391, 392, 401.
Valga — 120, 152, 432.
Valgevene — 371.
Valjala — 417.
Wallén, A. K. — 80.
Vanemuine — 93, 100, 367, 368.
„Vanemuine" (selts) — 465.
Varbla — 274.
Varrak — 254, 255, 258.
Varssav (Varssavi vaksal Peterburis) — 238, 272, 322, 484.
Wasmuth — 404.
Vassili Ostrov (Vassili Saar) — 371, 411, 433.
Vassiljev, V. P. — 442—444, 451.
Vastse-Koiola — 216, 396.
Vastseliina — 313, 340, 360, 424, 483, 484, 487.
Weber, Albrecht — **175**, 300, 301, 315, 317.
Wehlau — 422, 425.
Weimar — 302, 385, 389, 400, 412, 420, 421, 462, 464.
Weiner, C. („naise õepoeg") — 165, 166.
Weisse, J. Fr. — **312**, 392.
Vene(maa, riik) — 7—9, 11, 13—16, 27, 31, 62, 92, 96, 141, 153, 161, 204, 313, 349, 350, 360, 379, 392, 415, 457, 483, 498, 516.
Vene Teaduste Akadeemia („akadeemia") — 18, 19, 35, 37—41, 43, 44, 47, 49—52, 54, 57, 59, 62, 66, 68, 76, 80—82, 86, 87, 92, 96, 122, 126, 129, 143, 145, 146, 158, 162, 175, 191, 203—205, 211, 212, 218, 220, 223, 234, 241, 256, 268, 294, 306, 308, 311—314, 319, 330, 331, 333, 343, 350, 351, 376, 386, 399, 400, 407, 410, 412, 419, 438, 444, 451—453, 477, 501, 509—511.
Vene-Türgi sõda — 516.
Veneetsia — 517.
Veriora — 343.
Verona vt. Võru.
Veske, M. — 5, 31, **416**—420, 424, 428, 450, 452, 490.
Vesselovski, K. S. — 58, **59**, 304, 306.
Wetterstrand (majaomanik) — 470.
Vibuane — 249, 251, 254.
Vichy — 448.
Wiedemann, F. (laulja) — 285.
Wiedemann, F. J. — 19, 22, 23, 27, 60, 65, **66**, 79, 85, 86, 95, 109, 122, 137, 145, 154, 156, 157, 167—169, 180, 184, 186,

192, 193, 197—201, 204, 205, 207, 217, 218, 220, 229, 231, 234, 239, 241, 246, 247, 258, 290, 292—294, 311, 317, 323, 327, 332, 334, 339, 341, 343—345, 349, 351, 353, 355, 358, 362, 364, 366, 371, 385, 396, 407, 409, 416, 418, 438, 453, 463, 472, 490, 494, 495, 498, 519, 520.
— eesti keele grammatika — 494, 496.
— eesti-saksa sõnaraamat — 66, 69, 75, 202, 203, 209, 211, 212, 219, 221, 233, 299, 304, 309, 357, 358, 371, 373, 374, 376—378, 381—383, 386, 391, 399, 400, 404, 408, 412, 418, 421, 424, 426, 427, 432, 433, 438, 439, 442, 443, 447, 450, 452, 454.
— keeleuurimise reisid — 210, 211, 271, 273, 274, 281, 285, 298, 300, 301, 312, 313, 339—341, 365, 396, 397, 416, 417, 435, 460, 461, 465, 471, 472, 494, 496.
Wiedemann, H. — 374, 375.
Wiedemann, P. — 231, **232**, 416, 418.
Wieland, Chr. M. — 111.
Viiburi — 51, 101, 229, 240, 313, 314.
Viin — 422, 443, 446, 462, 480, 484, 490, 496, 511.
Viisu (mõis) — 10.
Viitina — 322, 323, 345.
Wilde, Eugen — 322.
Wilhelm (Saksa keiser) — 493.
Wilhelm Tell — 211, 213, 235.
Viljandi(maa) — 48, 145, 193, 202, 299, 326, 327, 330, 391, 414, 432, 436, 445, 467, 487.
Wilken, A. — 411, 433.
Willigerode, A. H. — 32, 151, **154**, 519, 520.
Winkelmann, Ed. — 410.
Virgilius Naso, Publius — 422, 423, 434.
Virtsu — 417.
Virumaa — 10, 135, 170, 429, 466, 473.
Viru-Nigula — 337.
Viruvärav — 470.
Višnevski, V. K. — 59.
Witte, A. E. — 304, 306.
Vjatka — 392.
Vladimiri (kirik Peterburis) — 121.
Woldemar vt. Valdemār, Kr.
Wolff, J. W. — 39, 41.
Volmari (Valmiera) — 190, 269, 432.
Voss, J. H. — 119.
Voss, L. — 270, 271, 434.
Wrangell (kuberner) — 482.
Võnnu (khlk.) — 300.
Võnnu (Cēsis) — 145.
Võrtsjärv — 432, 436.
Võru(maa) — 11, 18, 24, 38, 39, 60, 61, 63, 66, 67, 70, 71, 76, 80, 81, 83, 84, 86, 88, 93—97, 104, 105, 110, 112, 116, 117, 119, 124, 129, 139, 143, 145—147, 149, 153, 154, 158, 162, 165, 166, 169, 173, 176, 180, 181, 183, 188, 191, 194—196, 202—208, 210—212, 216—218, 221—224, 227, 228, 230, 232, 233, 237, 243, 245, 247, 250, 251, 255, 257, 260, 265, 269, 273, 275—277, 280, 286, 289, 294—296, 298—303, 309, 310, 312, 314, 321—327, 329, 330, 333, 335, 338—340, 344—348, 350, 355, 356, 360, 365, 366, 368—370, 372, 374—376, 378, 380, 381, 383, 384, 386, 390, 392—397, 401, 402, 408, 409, 413, 417—419, 423—426, 428, 431, 432, 436, 439, 441, 444, 449, 450, 455, 459, 465, 468, 473, 475—477, 479—483, 485—487, 491—495, 497, 499—501, 503, 506, 507, 519.
Võõpsu — 397.
Väike-Maarja — 300, 463.
Vändra — 166, 282, 313, 373.
„Vürst Menšikov“ (laev) — **101**.
Würzburg — 305, 420, 421.

Õpetatud Eesti Selts (ÕES) — 12, 21—23, 38, 43, **45**, 49, 50, 56, 58, 61, 64, 66, 68, 69, 75, 78, 82, 84, 94, 97, 100, 101, 103, 105—108, 118, 124, 125, 141, 150, 151, 153, 154, 159—164, 166, 168, 170, 171, 181, 189, 191, 202, 206, 274, 281—283, 293, 300, 313, 319, 320, 341, 344, 361, 374, 387, 402, 404, 405, 410, 417, 439, 448, 459—461, 468, 509, 515, 516, 519.
Äksi — 68, 153, 165, 300, 337.
Ülemiste järv — 221, 222.
Ürdingen — 420, 421.
Yrjö-Koskinen, Y. S. (Forsmann) — 5, 315, **316**, 366—368, 371, 372, 374, 400—402, 404, 405.
Zarncke, Fr. — 419, **420**, 443.
Zehfuss, G. — 286.
Zillerthal — 423.
Zschokke, H. — 513, 516.
Zürich — 310.

2. Sõnaregister.

Abaluu — 165.
ad libitum (lad.) — 82, **83**, 396, 397.
ad patres (lad.) — 457, 458.
ad vocem (lad.) — 456, 457.
aitwaras (leedu k.) — 382.
à propos (pr.) — 388, **389**.
cand(idatus) theol(ogiae) (lad.) — 398, 399.
chaise percée (pr.) — 306.
chaise per se (pr.) — 304, 306.
chorea minor (lad.) — 462, 464, 467.
compte rendu (pr.) — 241, 242.
demonstratio ad hominem (lad.) — 279, 280.
editio major (lad.) — 241, 242.
eo ipso (lad.) — 336, 337.
ex officio (lad.) — **370**, 466, 468, 503.
ex usu (lad.) — 97, 99.
extra ordinem (lad.) — 395.
famulus (lad.) — 165, 166.
fennica (lad.) — 321.
gloria (lad.) — 358, 359.
hangekuu — 71.
haraka ladvad — 134.
haute intelligence (pr.) — 399, 401.
heinakuu — 72.
heméra (kr.) — 36, 38.
hiid — 295.
humlete Geiss (sks.) — 423.
hundikuu — 72.
huulepill — 330.
idée fixe (pr.) — 97, **99**, 147.
ilmaneitsi — 78.
imprimatur (lad.) — 263, 264.
in effigie (lad.) — 303, **305**, 314, 315.
in folio (lad.) — 168.
in optima forma (lad.) — 397, 399.
in persona (lad.) — 272, 274.
in quarto (lad.) — 371, 372, 501, 512.
in totum et tantum (lad.) — 240, 242.
jaanikuu — 72.
jalo (sm.) — 241.
juif errant (pr.) — 502.
juuli-õhtud — 429, 430.
jõulukuu — 71.
jäo-õhtud — 429, 430.
kaera rahkmed — 35.
kantele (sm.) — 496.
kaukas (leedu k.) — 382.
kehvakuu — 72.
kirjaseadnik — 383.
kobruleht — 134.
koerakuu — 73.
kóite (kr.) — 36, 38.
kooljakuu — 72.
kosjakuu — 72.
krants — 463.
kuha kiehuu (sm.) — 36.
kuhan keittäjä (sm.) — 36.
kuningas — 361.

kutka — 466.
kuulukuu — 72.
külmakuu — 72.
küünlakuu — 72.
labaluu — 170, 171.
lehekuu — 72.
lehepill — 330.
licentia poetica (lad.) — 77, **78**, 129.
loquacissimus (lad.) — 342, 343.
lõikusekuu — 78.
mahlakuu — 72.
maleva — 495.
mention honorable (pr.) — 138, 139.
metshärg — 366.
mihklikuu — 72.
miles (lad.) — 198.
minor (lad.) — 241, 242.
monsieur (pr.) — 454, 455.
mulipää (sm.) — 423.
mungiga (rootsi) — 327.
munharpa (rootsi) — 327.
N. B. vt. nota bene.
nīr — 443.
nimetissõrm — 46.
nimetu sõrm — 46.
nimetus-sõrm — 46.
nimetöin sormi (sm.) — 46.
nota bene! (lad.) — 455.
nudipea lehm — 427.
näljakuu — 72.
näärikuu — 72.
opera omnia (lad.) — 133, 136.
opus (lad.) — 388, **389**, 424.
paastukuu — 72.
par excellence (pr.) — 265, 266.
pastor loci (lad.) — 149, 153.
Peep teol — 36.
peoleo — 37.
piimakuu — 72.
post festum (lad.) — **334**, 355, 362, 373.
pro primo — 88, 89.
puuk — 454, 457.
randama — 351, 352, 353, 355.
rehekuu — 71.
repetatur (lad.) — 517.
rīm — 443.
rõuk — 373.
salvo titulo (S. T.) (lad.) — 42, 43, 81.
scrotum (lad.) — 383.
sepo, sepeli, sepukka jne. (sm.) — 463.
sibi (sm. sipi) — 463, 466.
sic (lad.) — 433, 435.
sirv — 443.
sissit (sm.) — 297.
spina (lad.) — 171.
S. T. vt. salvo titulo.
studiosus (lad.) — 362, 363.
studiosus juris (lad.) — 407.
studiosus theologiae (lad.) — 258, 259.
suvekuu — 72.
sügisekuu — 72.
tahmakuu — 72.
takjas — 134.
talvekuu — 72.
tarkuseteadmine, tarkuseteadmise akadeemia — 387.
tarva (sm. tarvas) — 364, 365.
tauras (leedu k.) — 364.
testimonium paupertatis (lad.) — 281, **283**, 430, 431.
tibetica (lad.) — 443.
tont — 225.
tuisukuu — 72.
tuulejumal — 373.
tõpras — 366.
tõuras — 366.
Ukon lehti (sm.) — 126, 128.
Ukon tupakka (sm.) — 128.
Uku anded — 134.
uro, uros (sm.) — 292, 295.
uue jõulu kuu, päev — 72.
vale! (lad.) — 159, 398, 399.
vanemad — 361.
vastlakuu — 72.
vestigia ruris (lad.) — 454, 455.
vikelista — 55.
vikerkaar — 55.
voorus (vooras) — 209.
vulgo (lad.) — 413, 415, 459, 460.
wargan(n) (läti k.) — 330, 332.
õilmekuu — 72.
Ämmän kenkä (sm.) — 126, 128.
zmule (leedu k.) — 423.

ILLUSTRATSIOONID.

Fr. R. Kreutzwald. Foto 1860. aastaist 6/7
A. Schiefner. Kaasaegne teraselõige 20/21
Kreutzwaldi kiri Schiefnerile 16. okt. 1859, lk. 1—4.
Foto 128/129
Schiefneri kiri Kreutzwaldile 11. juun. 1862, lk. 1—4.
Foto 272/273

SISUKORD.

Eessõna 5
E. Jansen, Fr. R. Kreutzwald ja tema kirjavahetus A. Schiefneriga 7
Kirjad 33
Registrid 521

*

Toimetaja H. Lepik. Kunstiline toimetaja H. Vitsur.
Tehniline toimetaja H. Kohu. Korrektorid H. Peel ja Ü. Rattur.

Ladumisele antud 15. IX 1953. Trükkimisele antud 27. X 1953. Trükiarv 3000. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 34+6 tahvlit. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 28,39. Arvutuspoognaid 28,64. MB-15815. Hans Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu, Vallikraavi 4. Tellimise nr. 3512.

На эстонском языке.

Переписка Фр. Р. Крейцвальда с А. Шифнером 1853—1879 гг.

Hind rbl. 19.25

A-19774

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU
1 0300 00122719 0